

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση

Ετήσια Έκθεση 2010

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Η ελληνική οικονομία
και η απασχόληση
Ετήσια Έκθεση 2010

ΑΘΗΝΑ
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2010

12

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Περιεχόμενα

Σύνοψη Συμπερασμάτων.....	15
Πρόλογος.....	35
Εισαγωγή.....	39
ΜΕΡΟΣ 1: Οι κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής.....	49
1.1. Οικονομική πολιτική και έξοδος της ελληνικής οικονομίας από την οικονομική κρίση και ύφεση.....	51
ΜΕΡΟΣ 2: Δημοσιονομική και οικονομική κρίση της ελληνικής οικονομίας.....	63
2.1. Από την χρηματοπιστωτική στην οικονομική κρίση.....	65
2.2. Η εσωτερική υποτίμηση.....	68
2.3. Ο κίνδυνος παρατεταμένης ύφεσης και οι επιπτώσεις του.....	78
ΜΕΡΟΣ 3: Η προσαρμογή της οικονομίας σε συνθήκες νομισματικής ένωσης της Ευρώπης.....	83
3.1. Οι συνθήκες οικοδόμησης της νομισματικής Ένωσης.....	85
3.2. Το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης.....	89
3.3. Νομισματική Ένωση, οικονομική κρίση και αγορά εργασίας.....	96
ΜΕΡΟΣ 4: Η ελληνική οικονομία κατά το 2009-2010.....	109
4.1. Οι εξελίξεις κατά το έτος 2009-2010.....	111
ΜΕΡΟΣ 5: Οικονομική Κρίση και Δημοσιονομικές Εξελίξεις στην Ελλάδα.....	137
5.1. Διεθνής και Ευρωπαϊκή Οικονομική κρίση.....	139
5.2. Οικονομικές εξελίξεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	141
5.3. Οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα.....	146
5.4. Δημοσιονομικές εξελίξεις στην ελληνική οικονομία.....	147
5.5. Το «παράδοξο» της ελληνικής οικονομίας.....	155
5.6. Τα προγράμματα λιτότητας και οι επιπτώσεις τους στις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες.....	159
5.6.1. Ουγγαρία.....	160
5.6.2. Ρουμανία.....	163
5.6.3. Λετονία.....	164

Μέρος 6:	Οι μισθοί και το κόστος εργασίας στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση	167
6.1.	Οι μέσες πραγματικές αποδοχές	169
6.2.	Διεθνείς συγκρίσεις μισθών και κόστους εργασίας	178
6.3.	Οι κατώτατοι μισθοί στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση	183
6.3.1.	Επίπεδα κατώτατων μισθών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2009	185
6.3.2.	Σύγκριση κατώτατου και μέσου μισθού στην Ελλάδα	190
6.3.3.	Εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών στην Ελλάδα (1984-2012)	192
Μέρος 7:	Η απασχόληση και η ανεργία	197
7.1.	Η απασχόληση και η ανεργία κατά το 2009	199
7.2.	Τα βασικά χαρακτηριστικά της προσωρινής απασχόλησης	204
7.3.	Οι μεταβολές της απασχόλησης σε σχέση με το προηγούμενο έτος	207
7.4.	Ευρύτερος δημόσιος και Ιδιωτικός τομέας	210
7.5.	Τα βασικά χαρακτηριστικά και οι μεταβολές των ανέργων	210
7.6.	Ροές από και προς την απασχόληση	212
7.7.	Λόγοι για τους οποίους διακόπηκε η εργασία τους το 2009	216
7.8.	Η κρίση στην απασχόληση το 2009	217
7.9.	Η απασχόληση και η ανεργία των μεταναστών το 2009	221
7.10.	Η ανεργία το 2009	224
ΜΕΡΟΣ 8:	Η επίπτωση του ΑΕΠ στην απασχόληση της βιομηχανίας και των υπηρεσιών	229
8.1.	Μεθοδολογία	231
8.2.	Η εξέλιξη της απασχόλησης στον τομέα των υπηρεσιών	236
8.3.	Η εξέλιξη της απασχόλησης στην βιομηχανία	237
8.4.	Η εξέλιξη της απασχόλησης στον κλάδο των τραπεζών	238
Μέρος 9:	Από την οικονομική κρίση στη βιώσιμη ανάπτυξη	241
9.1.	Εισαγωγή	243
9.2.	Μειώνονται πραγματικά οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου;	246
9.3.	Ποιοι στόχοι και πολιτικές για την πράσινη οικονομία;	249
9.4.	Μια νέα μακροοικονομική προσέγγιση	252

ΜΕΡΟΣ 10: Σύγχρονες εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα και στην Ευρώπη	257
10.1. Οι πρόσφατες εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα.....	259
10.1.1. Ν. 3846/10 για τις «εγγυήσεις για την ασφάλεια των εργαζομένων».....	260
10.1.2. Ν. 3833/10 «για την προστασία της οικονομίας: επείγοντα μέτρα για την αντιμετώπιση της δημοσιονομικής κρίσης».....	264
10.1.3. Ν. 3845/10 «Μέτρα για την εφαρμογή του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας από τα κράτη-μέλη της Ζώνης του ευρώ και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο».....	265
10.2. Αυτοαπασχολούμενοι εργαζόμενοι στον ευρωπαϊκό χώρο.....	272
10.2.1. Πλαίσιο πολιτικής.....	273
10.2.2. Βασικά ευρήματα.....	273
10.2.3. Δείκτες πολιτικής.....	275
10.2.4. Βασικά στοιχεία και τάσεις.....	276
10.2.5. Ορισμός του αυτοαπασχολούμενου εργαζόμενου.....	280
10.2.6. Εθνικοί ορισμοί της αυτοαπασχόλησης: προσπάθεια αντιμετώπισης της πολυπλοκότητας.....	285
10.2.7. Αυτοαπασχόληση και κοινωνική ασφάλιση.....	291
10.2.8. Ρύθμιση της οικονομικά εξαρτημένης εργασίας.....	292
ΜΕΡΟΣ 11: Κριτική αποτίμηση της νέας ασφαλιστικής νομοθεσίας	297
11.1. Εισαγωγή.....	299
11.2. Οι Εγγυήσεις του κράτους.....	299
11.3. Από το 2015 αποσύρεται το ελληνικό κράτος από τη συγχρηματοδότηση του Ασφαλιστικού Συστήματος.....	302
11.4. Η έμμεση αύξηση των ασφαλιστικών εισφορών με παράλληλη συρρίκνωση άλλων εργασιακών δικαιωμάτων.....	304
11.5. Η θεμελίωση του συνταξιοδοτικού δικαιώματος.....	306
11.6. Η προοπτική των επικουρικών συντάξεων.....	308
11.7. Καταγραφή ρυθμίσεων και αξιολόγηση του Νέου Ασφαλιστικού Συστήματος.....	309

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	319
Α. Ελληνική.....	321
Β. Ξενόγλωσση.....	321

Ευρετήριο πινάκων

Πίνακας 1:	Προβλέψεις Δ.Ν.Τ για την ελληνική οικονομία (2009-2015).....	80
Πίνακας 2:	Σύγκριση πρόσφατων μέτρων δημοσιονομικής λιτότητας, υπολογισμένα σε όρους πρωτογενούς ισοζυγίου/ΑΕΠ, με τις μεγαλύτερες περιόδους λιτότητας σε χώρες της Δυτ. Ευρώπης.....	81
Πίνακας 3:	Προβλέψεις για την χρηματοδότηση του Δημόσιου Χρέους.....	152
Πίνακας 4:	Βασικά Μακροοικονομικά Μεγέθη.....	160
Πίνακας 5:	Βασικά Μακροοικονομικά Μεγέθη.....	163
Πίνακας 6:	Βασικά Μακροοικονομικά Μεγέθη.....	165
Πίνακας 7:	Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου στην Ελλάδα 1984-2012.....	195
Πίνακας 8:	Οι μεταβολές ως προς την θέση στην επιχείρηση 2008-2009.....	208
Πίνακας 9:	Οι μεταβολές στην πλήρη και την μερική απασχόληση 2008-2009.....	209
Πίνακας 10:	Οι ροές από και προς την απασχόληση, ποσοστό αναπλήρωσης.....	213
Πίνακας 11:	Οι λόγοι για τους οποίους απασχολούμενοι τον προηγούμενο χρόνο σταμάτησαν να εργάζονται το 2009 και οι ροές τους.....	217
Πίνακας 12:	Τριμηνιαίες μεταβολές της απασχόλησης το 2009 ανά φύλο και ομάδες ηλικιών.....	218
Πίνακας 13:	Τριμηνιαίες μεταβολές της πλήρους και της μερικής απασχόλησης το 2009 ανά φύλο.....	219
Πίνακας 14:	Τριμηνιαίες μεταβολές της απασχόλησης το 2009 ανά θέση στην επιχείρηση.....	219
Πίνακας 15:	Τριμηνιαίες μεταβολές της απασχόλησης το 2009 ανά κλάδο.....	220
Πίνακας 16:	Τριμηνιαίες μεταβολές της απασχόλησης ανά Περιφέρεια το 2009.....	221
Πίνακας 17:	Οι μεταβολές στο εργατικό δυναμικό Ελλήνων και Μεταναστών 2008-2009.....	222
Πίνακας 18:	Τριμηνιαίες μεταβολές της απασχόλησης των μεταναστών το 2009 στους κυριότερους κλάδους.....	223
Πίνακας 19:	Τριμηνιαίες μεταβολές στα επαγγέλματα των μεταναστών το 2009.....	224
Πίνακας 20:	Τριμηνιαίες μεταβολές των ανέργων το 2009 ανά φύλο και ομάδες ηλικιών.....	225
Πίνακας 21:	Τριμηνιαίες μεταβολές των ανέργων ανά Περιφέρεια το 2009.....	226
Πίνακας 22:	Μέσο ετήσιο ποσοστό ανεργίας κατά Περιφέρεια και Νομό.....	227
Πίνακας 23:	Εργοδότες, αυτοαπασχολούμενοι, μέλη οικογενειακής επιχείρησης σε ΕΕ και Νορβηγία, 2007 (% της απασχόλησης).....	278

Πίνακας 24:	Αυτοαπασχολούμενοι εργαζόμενοι σε ΕΕ και Νορβηγία: μέγεθος (2007) και μεταβολές (2004-2007).....	279
Πίνακας 25:	Εθνικοί ορισμοί της αυτοαπασχόλησης.....	290
Πίνακας 26:	Ποια θεωρούνται Ειδικά Ταμεία.....	307
Πίνακας 27:	Σύνταξη λόγω 35ετίας Ειδικών Ταμείων.....	307
Πίνακας 28:	Σύνταξη λόγω 35ετίας (Ν. 825/1978) - Τροποποιήθηκε με Ν. 3655/2008 και Ν. 3863/2010.....	310
Πίνακας 29:	ΙΚΑ-ΕΤΑΜ - Μητέρες ανηλίκων ασφαλισμένες μέχρι 31.12.1992.....	310
Πίνακας 30:	Μητέρες ανηλίκων Ειδικών Ταμείων.....	311
Πίνακας 31:	Σύνταξη με 15ετία (4.500 ημέρες ασφάλισης).....	312
Πίνακας 32:	Σύνταξη με 15ετία (4.500 ημέρες ασφάλισης).....	312
Πίνακας 33:	Σύνταξη λόγω 35ετίας με βαρέα (Ν. 825/1978 – Τροποποιήθηκε με Ν. 3655/2008 και Ν. 3863/2010).....	313
Πίνακας 34:	Ασφαλισμένοι μέχρι 1992 με βαρέα με 4.500 ημέρες ασφάλισης.....	313
Πίνακας 35:	Ασφαλισμένοι μέχρι 1992 με 10.000 ημέρες ασφάλισης (ΙΚΑ-ΕΤΑΜ).....	314
Πίνακας 36:	Αναγνωριζόμενοι Χρόνοι Ασφάλισης (άρθρο 10 παρ. 18 που αντικαθιστά το άρθρο 40 του Ν. 2084/1992).....	317

Ευρετήριο διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1:	Αναλογία καθαρού λειτουργικού πλεονάσματος / αμοιβών εργασίας στο σύνολο της οικονομίας, 2009.....	74
Διάγραμμα 2:	Αναλογία ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος / αμοιβών εργασίας στον τομέα των επιχειρήσεων, 2009.....	75
Διάγραμμα 3:	Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν σε σταθερές τιμές.....	111
Διάγραμμα 4:	ΑΕΠ σε σταθερές τιμές προς το ΑΕΠ 35 προηγμένων χωρών.....	113
Διάγραμμα 5:	Αποπληθωριστής ΑΕΠ Ελλάδας έναντι 35 προηγμένων χωρών.....	114
Διάγραμμα 6:	Δείκτης πραγματικής σύγκλισης και παραγωγικότητα εργασίας.....	115
Διάγραμμα 7:	Παραγωγικότητα εργασίας σε σύγκριση με 35 προηγμένες χώρες.....	117
Διάγραμμα 8:	Η εξάντληση της παραγωγικότητας.....	118
Διάγραμμα 9:	Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου σε σταθερές τιμές.....	119
Διάγραμμα 10:	Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου % του ΑΕΠ.....	120
Διάγραμμα 11:	Ιδιωτικές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου.....	121
Διάγραμμα 12:	Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου σε τιμές 2000.....	122
Διάγραμμα 13:	Οριακή αποτελεσματικότητα του παγίου κεφαλαίου.....	123

Διάγραμμα 14:	Ένταση κεφαλαίου 1983-2011.....	124
Διάγραμμα 15:	Λόγος προϊόντος/κεφαλαίου 1983-2010.....	125
Διάγραμμα 16:	Δείκτης κερδοφορίας (απόδοση κεφαλαίου) 1983-2011.....	126
Διάγραμμα 17:	Μεταβολές ιδιωτικής κατανάλωσης (σε τιμές 2000).....	127
Διάγραμμα 18:	Μεταβολές δημόσιας κατανάλωσης (σε τιμές 2000).....	128
Διάγραμμα 19:	Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών % του ΑΕΠ.....	130
Διάγραμμα 20:	Η συμβολή του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του ΑΕΠ.....	131
Διάγραμμα 21:	Η συμβολή της εγχώριας ζήτησης στην διαμόρφωση του ΑΕΠ.....	132
Διάγραμμα 22:	Εγχώρια ζήτηση σε τιμές 2000 έναντι 35 προηγμένων χωρών.....	133
Διάγραμμα 23:	Λόγος εξαγωγών/εισαγωγών αγαθών.....	134
Διάγραμμα 24:	Λόγος εξαγωγών/εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών.....	135
Διάγραμμα 25:	Πραγματικός Ρυθμός Ανάπτυξης.....	142
Διάγραμμα 26:	Ρυθμός Ανεργίας.....	144
Διάγραμμα 27:	Έλλειμμα EU-27.....	145
Διάγραμμα 28:	Χρέος EU-27.....	145
Διάγραμμα 29:	Εξέλιξη του δημόσιου ελλείμματος (ως % του ΑΕΠ).....	148
Διάγραμμα 30:	Εξέλιξη Δημόσιου Χρέους (ως % του ΑΕΠ).....	149
Διάγραμμα 31:	Διαφορά αποδόσεων ελληνικών - γερμανικών ομολόγων 10ετίας.....	150
Διάγραμμα 32:	Πιστοληπτική Ικανότητα (Απρίλιος 2010).....	150
Διάγραμμα 33:	Εκδόσεις Ομολόγων 2002-2009.....	151
Διάγραμμα 34:	Συνολικές λήξεις χρεούς.....	152
Διάγραμμα 35:	Προβλέψεις για την χρηματοδότηση του δημόσιου χρεούς.....	153
Διάγραμμα 36:	Σενάρια Εξέλιξης Δημόσιου Χρεούς.....	154
Διάγραμμα 37:	Συνολικά Έσοδα (ως % του ΑΕΠ).....	157
Διάγραμμα 38:	Συνολικά Έσοδα από φόρους, ως ποσοστό του ΑΕΠ.....	157
Διάγραμμα 39:	Άμεσοι - Έμμεσοι φόροι (% ΑΕΠ), 2008.....	158
Διάγραμμα 40:	Πραγματικές μέσες αποδοχές ανά απασχολούμενο.....	169
Διάγραμμα 41:	Μέσες αποδοχές και παραγωγικότητα Ελλάδας % της ΕΕ-15.....	171
Διάγραμμα 42:	Μέσες αποδοχές ανά απασχολούμενο σε σύγκριση με 35 προηγμένες χώρες.....	172
Διάγραμμα 43:	Πραγματικές μέσες αποδοχές ανά απασχολούμενο και παραγωγικότητα.....	173
Διάγραμμα 44:	Μερίδιο μισθών στο ΑΕΠ σε τιμές συντελεστών παραγωγής (%).....	174
Διάγραμμα 45:	Μέσες αποδοχές ανά απασχολούμενο σε σύγκριση με 35 προηγμένες χώρες.....	177

Διάγραμμα 46:	Μέσες ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο 2009 (σε ευρώ).....	179
Διάγραμμα 47:	Μέσες ετήσιες αποδοχές ανά απασχολούμενο 2009 (σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης).....	180
Διάγραμμα 48:	Παραγωγικότητα εργασίας (ΑΕΠ σε χιλ. ΜΑΔ ανά απασχολούμενο, 2009).....	181
Διάγραμμα 49:	Μοναδιαίο κόστος εργασίας 2009 (ζώνη του ευρώ=100).....	182
Διάγραμμα 50:	Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ευρώ-Ιανουάριος 2009.....	187
Διάγραμμα 51:	Αναλογία κατώτατου μηνιαίου μισθού σε € στην Ελλάδα έναντι άλλων κρατών μελών της Ε.Ε., 2009.....	187
Διάγραμμα 52:	Κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί στις χώρες της Ε.Ε. το 2009 σε μονάδες αγοραστικής δύναμης.....	188
Διάγραμμα 53:	Αναλογία κατώτατου μηνιαίου μισθού σε ΜΑΔ στην Ελλάδα έναντι άλλων κρατών μελών της ΕΕ, 2009.....	188
Διάγραμμα 54:	Κατώτατος μισθός ως % του μέσου μηνιαίου μισθού στην βιομηχανία και στις υπηρεσίες - 2007.....	190
Διάγραμμα 55:	Μέσος και κατώτατος καθαρός μισθός σε τρέχουσες τιμές.....	191
Διάγραμμα 56:	Αναλογία κατώτατου προς μέσο μισθό σε τρέχουσες τιμές.....	191
Διάγραμμα 57:	Ποσοστιαία μεταβολή κατώτατων πραγματικών αποδοχών. Υπολογισμοί με βάση της ΕΓΣΣΕ και τον μέσο ΔΤΚ μέχρι το 2009.....	192
Διάγραμμα 58:	Διαχρονική εξέλιξη κατώτατων πραγματικών αποδοχών.....	193
Διάγραμμα 59:	Ποσοστό ανεργίας (άνεργοι % του εργατικού δυναμικού).....	199
Διάγραμμα 60:	Ετήσιες μεταβολές αριθμού απασχολούμενων (%).....	200
Διάγραμμα 61:	Εργατικό δυναμικό και απασχόληση (ετήσιες % μεταβολές 1990-2011).....	201
Διάγραμμα 62:	ΑΕΠ και απασχόληση (ετήσιες % μεταβολές 1990-2011).....	202
Διάγραμμα 63:	ΑΕΠ, απασχόληση, εργατικό δυναμικό και πληθυσμός.....	203
Διάγραμμα 64:	Προσωρινή εργασία % της συνολικής απασχόλησης.....	205
Διάγραμμα 65:	Διάρκεια συμβάσεων προσωρινώς απασχολούμενων.....	206
Διάγραμμα 66:	Κατανομή αμοιβών εργαζομένων σε μόνιμη και προσωρινή απασχόληση.....	207
Σχήμα 1:	Ροές από και προς την Απασχόληση, 2009.....	214
Διάγραμμα 67:	Ποσοστιαία συμμετοχή των μεταναστών στο εργατικό δυναμικό.....	221
Διάγραμμα 68:	Συμμετοχή στο ΑΕΠ και παραγωγικότητα ανά τομέα 1981-2009.....	234

Διάγραμμα 69:	Απασχόληση και ένταση απασχόλησης ανά τομέα 1981-2009.....	235
Διάγραμμα 70:	Ένταση απασχόλησης σε 20 εμπορικές τράπεζες 1983-2007.....	239
Διάγραμμα 71:	Εργοδότες, αυτοαπασχολούμενοι, μέλη οικογενειακής επιχείρησης σε ΕΕ και Νορβηγία, 2007 (% της απασχόλησης).....	277
Διάγραμμα 72:	Μεταβολή της αυτοαπασχόλησης στο σύνολο της απασχόλησης, ανά φύλο (%).....	280

Σύνοψη Συμπερασμάτων

Η σημερινή **διεθνής οικονομική κρίση και ύφεση** ξεκίνησε ως κρίση ενυπόθηκων δανείων υψηλού κινδύνου (χρηματοπιστωτική), μετεξελίχθηκε διεθνώς σε κρίση της πραγματικής οικονομίας (οικονομική κρίση και ύφεση) και εξελίσσεται σε κρίση απασχόλησης με την αρνητική τάση της ανεργίας η οποία διεθνώς (8,6% - 47 εκατ. άτομα στις 31 χώρες μέλη του ΟΟΣΑ, Μάιος 2010) αλλά και στην Ευρώπη και την Ελλάδα θα φθάσει κατά το 2010 και το 2011 (12% και 13,2% αντίστοιχα Ευρωπαϊκή Επιτροπή) στα υψηλότερα επίπεδα της μεταπολιτευτικής περιόδου (12%, 2010) όσο δηλαδή το 1999 και 13,2% 2011) και 12,1% 2010 και 14,3% 2011 (ΟΟΣΑ, 2010), δηλαδή στο υψηλότερο επίπεδο της τελευταίας πεντηκονταετίας.

Το μέλλον για την απασχόληση εξακολουθεί να παραμένει δυσοίωνο με αποτέλεσμα να προστεθούν και άλλες χαμένες θέσεις εργασίας σ' αυτές που χάθηκαν (8,5 εκατ. θέσεις εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά την διετία 2009-2010), και ως εκ τούτου πρέπει να δημιουργηθούν 17 εκατ. θέσεις εργασίας (ΟΟΣΑ, Ιούλιος 2010) για να επιστρέψει η απασχόληση στα προ της οικονομικής κρίσης επίπεδα. Για παράδειγμα για τις ΗΠΑ προβλέπεται ότι μια τέτοια προοπτική θα επέλθει μετά το 2018 και για την Ελλάδα θα επέλθει μετά το 2015. Επιπλέον, κατά την περίοδο 2015-2020 η αύξηση της απασχόλησης προβλέπεται ότι θα κυμανθεί στα επίπεδα του 1,5% του χρόνου, με αποτέλεσμα να επιβεβαιωθεί η πρόβλεψη ότι η ανάκαμψη της ελληνικής και ευρωπαϊκής οικονομίας θα συνυπάρχει με υψηλό ποσοστό ανεργίας.

Μπροστά σ' αυτές **τις δυσμενείς εξελίξεις** για τον κόσμο της μισθωτής εργασίας, απουσιάζει παντελώς στην Ευρωπαϊκή Ένωση ένα ευρωπαϊκό σχέδιο ανάκαμψης της ευρωπαϊκής οικονομίας. Το κάθε κράτος-μέλος εφαρμόζει, είτε στο πλαίσιο των κριτηρίων του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης, είτε στο πλαίσιο του προγράμματος στήριξης, σύμφωνα με το Μνημόνιο Συνενόησης με την Ε.Ε., την ΕΚΤ και το Δ.Ν.Τ., μία περιοριστική πολιτική δημοσιονομικής - εισοδηματικής πειθαρχίας, απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων και αποδόμησης του συστήματος κοινωνικής προστασίας.

Είναι φανερό ότι **οι πολιτικές** αυτές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας προσδοκούν την σταθεροποίηση της ευρωπαϊκής οικονομίας με μείωση των μισθών και των εισοδημάτων καθώς και με απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων και αποδόμηση του συστήματος κοινωνικής προστασίας, με καταμέτωπη επίθεση όχι μόνο στα εργασιακά και κοινωνικά δικαιώματα αλλά και στους αρμούς των οργανωμένων Ευρωπαϊκών θεσμών, που ως ένα βαθμό εξασφαλίζουν την κοινωνική συνοχή, με αποτέλεσμα τον κοινωνικό κατακερματισμό, την αβεβαιότητα και την συρρίκνωση των προσδοκιών.

Όμως, η υλοποίηση, στο πλαίσιο του Μνημονίου, μίας τέτοιας πολιτικής, θα **στερθηθεί** της αντοχής της ελληνικής κοινωνίας, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την διάβρωση της κοινωνικής συνοχής. Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί ότι, **η αποτυχία** της εφαρμοζόμενης οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα να βελτιώσει το επίπεδο ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας διαμέσου της μείωσης του μοναδιαίου κόστους εργασίας, των ιδιωτικοποιήσεων, της ενίσχυσης της κερδοφορίας του επιχειρηματικού τομέα, της διεύρυνσης της ευελιξίας των εργασιακών σχέσεων, της δημοσιονομικής πειθαρχίας με κύριο μέσο την πραγματική μείωση των κοινωνικών δαπανών και την απορρύθμιση του συστήματος κοινωνικής προστασίας, θα έπρεπε να είχε οδηγήσει τις δημόσιες πολιτικές αλλά και τις εργοδοτικές οργανώσεις που υποστήριξαν αυτή την κατεύθυνση και αυτό το μείγμα της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, σε **αναθεώρηση** των απόψεών τους και σε ριζοσπαστική αλλαγή των πολιτικών τους.

Από την άποψη αυτή είναι φανερό ότι, ιδιαίτερα από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, το προαναφερόμενο **μείγμα** αναπτυξιακής και οικονομικής πολιτικής, οδήγησε στην σταδιακή τεχνολογική, καινοτομική, οργανωτική και ποιοτική απαξίωση της παραγωγικής υποδομής στην μεταποίηση και στην γεωργία με **κυρίαρχη** πλέον επιλογή τον τουρισμό, τις κατασκευές και την ναυτιλία, αξιοποιώντας κυρίως ανειδίκευτη και όχι ειδικευμένη εργασία και εγκαταλείποντας την παραγωγή προϊόντων υψηλής ποιότητας και υψηλής προστιθέμενης αξίας με δυναμική διεύρυνση και διαρκή παρουσία στις διεθνείς αγορές. Ακριβώς αυτή η αναπτυξιακή στρατηγική συνεπικουρούμενη και από την εφαρμοζόμενη οικονομική πολιτική της «δανειστικής οικονομίας», οδήγησαν την ελληνική οικονομία και τους εργαζόμενους στην σημερινή δυσμενή κατάσταση, μετά από μια μακρά περίοδο (1994-2008) αύξησης του ΑΕΠ και ανισοκατανομής του εισοδήματος, κατά την οποία θα έπρεπε να μειωθούν τα δημόσια ελλείμματα και το δημόσιο χρέος, στην ελληνική οικονομία, ιδιαίτερα την τελευταία δεκαετία, να παρατηρείται μία μέση ετήσια αύξηση του δημοσίου ελλείμματος κατά 5 δις ευρώ και του δημοσίου χρέους κατά 6,2 δις ευρώ, χωρίς να έχει βελτιωθεί σημαντικά το βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων, των συνταξιούχων και των ανέργων και να έχουν διευρυνθεί τα αναπτυξιακά αποθέματα της χώρας.

Επομένως, είναι εύλογο το **ερώτημα** πώς εξηγείται και πώς δικαιολογείται αυτή η ραγδαία επιδείνωση, ενώ η ελληνική οικονομία κατά την διάρκεια των ετών 1995-2008 παρουσίαζε συνεχή αύξηση του ΑΕΠ, της παραγωγικότητας της εργασίας και των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου (όχι μόνον στον κατασκευαστικό τομέα αλλά και σε μηχανολογικό εξοπλισμό). Τίθεται, επίσης το **ερώτημα**, σε ποιους λόγους οφείλεται αυτό το «ελληνικό παράδοξο» που έχει οδηγήσει την οικονομία, ιδιαίτερα, μετά το 2007 σε μια τέτοια δυσμενή δημοσιονομική, κοινωνική και παραγωγική κατάσταση, στην προσφυγή σε δανεισμό της τάξης των 250 δις ευρώ, σε συνεχή αύξηση του δημοσίου χρέους (115% ΑΕΠ 2009, 125% ΑΕΠ 2010) και αύξηση του

χρέους του ιδιωτικού τομέα (επιχειρήσεις, νοικοκυριά) (107% ΑΕΠ 2010 από 43,3% ΑΕΠ το 2000 και 76,4% ΑΕΠ το 2005).

Υποστηρίζεται ως ένας **σοβαρός λόγος** της παρούσας κρίσης, το χαμηλό επίπεδο της εθνικής αποταμίευσης κατά τα τελευταία δέκα έτη, δεδομένου ότι η ακαθάριστη εθνική αποταμίευση, δημόσια και ιδιωτική, μόλις υπερέβαινε το 7% του ΑΕΠ το 2008 και το 5% το 2009 εξαιτίας των υψηλών δημοσιονομικών ελλειμμάτων και της ταχείας αύξησης της ιδιωτικής κατανάλωσης. Το ύψος αυτό της εγχώριας αποταμίευσης ήταν ανεπαρκές για την χρηματοδότηση ακόμη και των τρεχουσών επενδύσεων. Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, αντίθετα, **θεωρεί** ότι το πρόβλημα οφείλεται κατά κύριο λόγο στην δανειακή μεγέθυνση της δημόσιας κατανάλωσης και της ιδιωτικής κατανάλωσης των ανώτερων εισοδημάτων, στις υπερτιμολογήσεις των κρατικών προμηθειών, στις φοροαπαλλαγές προς τις επιχειρήσεις που στέρησαν από έσοδα τον Κρατικό Προϋπολογισμό (7,7% του ΑΕΠ οι άμεσοι φόροι στην Ελλάδα, 13,1% του ΑΕΠ οι άμεσοι φόροι στην Ε.Ε.-27, συμμετοχή στην Ελλάδα των μισθωτών και συνταξιούχων κατά 81,5% στο δηλωθέν εισόδημα φυσικών προσώπων και κατά 78,7% στην φορολογία του εισοδήματος φυσικών προσώπων), στην ανισοκατανομή του εισοδήματος, στην απελευθέρωση της φοροδιαφυγής και στην κατάρρευση του μηχανισμού ελέγχου εισπράξης των εσόδων του κράτους, στην εισφοροδιαφυγή, την ευέλικτη, την αδήλωτη και ανασφάλιστη εργασία καθώς και στην συρρίκνωση του τεχνολογικού και καινοτομικού δυναμικού της χώρας.

Με βάση αυτά τα **δεδομένα**, δηλαδή τα σοβαρά δημοσιονομικά, κοινωνικο-οικονομικά και παραγωγικά προβλήματα στα οποία οι εφαρμοζόμενες πολιτικές έχουν δημιουργήσει στην ελληνική οικονομία και κοινωνία, το κεντρικό ζήτημα που αναδεικνύει αυτή η οικονομική κρίση είναι η αναγκαιότητα ενός ριζικού αναπροσανατολισμού της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, όχι βέβαια σε όρους ρητορικούς αλλά σε όρους ουσιαστικούς και μεσο-μακροπρόθεσμους, προκειμένου κατά την περίοδο 2010-2015 να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις αντιμετώπισης των προαναφερόμενων σοβαρών προβλημάτων.

Το **δυσάρεστο**, κατά την άποψη του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, σε αυτή την αναγκαιότητα είναι ότι η προσφυγή στον «μηχανισμό στήριξης» της ελληνικής οικονομίας από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, μονεταριστικής κατά κύριο λόγο έμπνευσης, κινείται στην κατεύθυνση της αυστηρής δημοσιονομικής πειθαρχίας για την μείωση των δημοσίων ελλειμμάτων, με αποτέλεσμα η παντελής έλλειψη αναδιανεμητικών και αναπτυξιακών στοιχείων να παρατείνει τις συνθήκες οικονομικής κρίσης και ύφεσης της ελληνικής οικονομίας κατά τα επόμενα χρόνια. Εάν δεν ανατραπούν τα σημερινά δεδομένα, που έχουν δημιουργήσει η οικονομική πολιτική, το ΔΝΤ, η ΕΚΤ και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, όπως αυτά συνοψίζονται στο μνημόνιο για την ενεργοποίηση

του «μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας», η ύφεση που βρίσκεται σε πλήρη ανάπτυξη στην Ελλάδα, θα μετατραπεί σε πολύπλευρη κρίση που θα βυθίσει την χώρα σε παρατεταμένη περίοδο ύφεσης. Η ακολουθούμενη πολιτική, που πολλοί αποκαλούν «**εσωτερική υποτίμηση**» ή «**ανταγωνιστικό αποπληθωρισμό**» είναι μια σωρευτική διαδικασία διαδοχικών κύκλων μείωσης των μισθών και των τιμών. Μέσω αυτών των μειώσεων, σύμφωνα με την κυρίαρχη οικονομική θεωρία, που καθοδηγεί τώρα τις αποφάσεις που λαμβάνονται για την προοπτική της ελληνικής οικονομίας, θα ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα της χώρας και θα αυξηθούν οι καθαρές εξαγωγές. Έτσι, θα βελτιωθεί, **υποτίθεται**, το εξωτερικό έλλειμμα στο εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών, και η συνολική ζήτηση θα αρχίσει να ανακάμπτει. Στο τέλος της διαδικασίας, η οικονομία θα ισορροπήσει, **διατείνονται** οι υποστηρικτές αυτής της πολιτικής, σε ένα ποσοστό ανεργίας υψηλότερο και ένα επίπεδο παραγωγής χαμηλότερο από το σημερινό, πλην όμως, θα έχει επιτευχθεί σημαντική βελτίωση στο εμπορικό έλλειμμα αγαθών και υπηρεσιών εξαιτίας των χαμηλότερων τιμών των εγχωρίως παραγομένων προϊόντων.

Εξαιτίας αυτών των λόγων, η τριετής απόσυρση από τις χρηματιστικές αγορές αναμένεται να αποδειχθεί ανεπαρκής χωρίς παράλληλα να διαφαίνονται ουσιαστικές προοπτικές για την χρονική επιμήκυνση του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας από τους ευρωπαϊκούς εταίρους μέχρι το τέλος της δεκαετίας 2010. Συντηρούνται έτσι σενάρια αναδιαπραγμάτευσης του χρέους. Ως εκ τούτου, είναι αναγκαίος ο αναπροσανατολισμός της ασκούμενης πολιτικής στην κατεύθυνση της πρωτογενούς αναδιανομής του εισοδήματος υπέρ των μισθωτών **με σκοπό την επίτευξη ανταγωνιστικού αποπληθωρισμού**, αλλά και της δευτερογενούς αναδιανομής με σκοπό την αντιμετώπιση των χρόνιων δημοσιονομικών προβλημάτων. Αξίζει να σημειωθεί ότι η αναλογία των εισοδημάτων ιδιοκτησίας προς τις αμοιβές εργασίας (λαμβάνοντας υπόψη και την αυτοαπασχόληση) στην Ελλάδα ανερχόταν, το 2009, σε 0,43, ενώ στις περισσότερες από τις άλλες χώρες της Ε.Ε-15 βρισκόταν στην περιοχή 0,1-0,3 (μέσος όρος ζώνης του ευρώ 0,25).

Ένα ακόμη στοιχείο μιας τέτοιας **εναλλακτικής** κατεύθυνσης πολιτικής είναι η δραστική σύλληψη της παραοικονομίας και η ένταξη μεγάλου μέρους της στην επίσημη οικονομία, γιατί η αύξηση του ΑΕΠ που θα προκύψει έτσι, θα βελτιώσει το έλλειμμα και το χρέος και θα απομακρύνει τον κίνδυνο αδυναμίας αποπληρωμής του χρέους. Εάν υποθέσουμε πχ ότι το καταγραμμένο ΑΕΠ θα αυξάνεται λογιστικά, εξ αιτίας της ένταξης ενός μεγάλου τμήματος της παραοικονομίας στην επίσημη οικονομία, κατά 7% ετησίως, ανάλογη θα είναι και η αύξηση της φορολογητέας ύλης και των εσόδων. Εάν το πραγματικό ΑΕΠ είναι -3% ανά έτος και ο πληθωρισμός 1%, τότε το ονομαστικό ΑΕΠ διορθωμένο με την σύλληψη της μαύρης οικονομίας, θα ανέρχεται σε $-3+1+7=5\%$, άρα θα είναι παραπλήσιο με το μέσο επιτόκιο εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους. Έτσι, οι πιθανότητες για την αδυναμία αποπληρωμής του

χρέους μειώνονται σημαντικά. Εάν μάλιστα η σύλληψη της παραοικονομίας ανερχόταν σε 10% του ΑΕΠ ετησίως, τότε το ονομαστικό ΑΕΠ θα αυξανόταν με ρυθμό 8% και το δημόσιο χρέος θα μειωνόταν. Παρά ταύτα, η λογιστική αυτή αύξηση, που θα βελτίωνε το δημοσιονομικό έλλειμμα, δεν θα αναιρούσε σε τίποτα τις επιπτώσεις της ύφεσης ως προς την απασχόληση, τα εισοδήματα κλπ, εκτός από τα μάλλον μέτρια αποτελέσματα που θα προκαλούσε η μείωση των επιτοκίων. Με άλλα λόγια, η αποφυγή του κινδύνου αδυναμίας αποπληρωμής του χρέους, έστω και με αυτόν τον τρόπο, δεν συμβάλλει στην απομάκρυνση της φτωχοποίησης του κόσμου της μισθωτής εργασίας που συνεπάγονται η μείωση των μισθών και της αγοραστικής δύναμης των μισθωτών, η ανεργία και οι δραστηκές περικοπές στις δημόσιες κοινωνικές δαπάνες και επενδύσεις. Θα μπορούσε να συμβάλλει, όμως, σε μια επιστροφή του ελληνικού δημοσίου στις αγορές για δανεισμό με χαμηλότερα επιτόκια. Θα απέδιδε δε τα μέγιστα, εάν εντασσόταν σε μια συνεπή πολιτική μείωσης των τιμών με διατήρηση του εισοδηματικού μεριδίου των μισθωτών στο ΑΕΠ.

Με αυτά τα δεδομένα, το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ **θεωρεί** ότι χρειάζεται ριζικός αναπροσανατολισμός της πολιτικής για την ανάκαμψη και την αποτροπή της όξυνσης της κρίσης δανεισμού, χρέους και ανεργίας. Θα πρέπει να αντικατασταθεί η πολιτική που προωθεί την ευελιξία της εργασίας (μικρο-επίπεδο), την ενίσχυση της προσφοράς (μακρο-επίπεδο) και την ιδιωτικοποίηση και κεφαλαιοποίηση του κοινωνικού κράτους (κοινωνικό επίπεδο), από μία πολιτική που θα προωθεί το νέο αναπτυξιακό πρότυπο της ρύθμισης της εργασίας (μικρο-επίπεδο), της ενίσχυσης της ζήτησης και της καινοτομικής και παραγωγικής ανάπτυξης διαμέσου της αύξησης των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων (μακρο-επίπεδο) και της ενδυνάμωσης της αναδιανομής του εισοδήματος και της αναδιανεμητικότητας του κοινωνικού κράτους (κοινωνικό επίπεδο).

Από την άποψη αυτή, το πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας απαιτείται να αξιολογηθεί με όρους αναδιανεμητικούς, ως αναπτυξιακό και κοινωνικό, με την έννοια της κατάρρευσης του υπάρχοντος αναπτυξιακού μοντέλου. Απαιτείται, επομένως, παραγωγική και καινοτομική ανασυγκρότηση του ιδιωτικού τομέα για την **παραγωγή πρωτογενών πλεονασμάτων** με σεβασμό στην εργασιακή και ασφαλιστική νομιμότητα. Η μη αποδοχή του αναπτυξιακού και κοινωνικού κόστους του «προγράμματος στήριξης» που επιβάλλεται από τους διεθνείς οργανισμούς (Ε.Ε., ΕΚΤ, ΔΝΤ) στην ελληνική οικονομία, έγκειται ακριβώς στο γεγονός ότι η κατανόηση και τα περιοριστικά μέτρα πολιτικής εστιάζονται μόνο στο δημόσιο έλλειμμα και στο δημόσιο χρέος, δηλαδή μόνον στο χώρο του δημόσιου τομέα και διόλου στα ελλείμματα (τεχνολογικό, παραγωγικό, καινοτομικό) και χρέη του ιδιωτικού τομέα (επιχειρήσεις και νοικοκυριά).

Επομένως, είναι **αναγκαίο** και κατά **προτεραιότητα**, εκτός της επιλογής πολιτικών αντιμετώπισης του κοινωνικού κόστους του «προγράμματος στήριξης», να στηρι-

χθούν κλάδοι παραγωγικής δραστηριότητας που θα μπορούσαν να είχαν επιτύχει πολύ καλύτερες επιδόσεις σε ότι αφορά την ποιότητα, την παραγωγικότητα, την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση με την έννοια της μετάβασης, μεταξύ των άλλων, από τον δυϊσμό της αγοράς εργασίας στην ποιότητα και στην κυριαρχία των μορφών σταθερής απασχόλησης.

Η συστηματική άρνηση του σχεδιασμού πολιτικών σε κλαδικό και περιφερειακό επίπεδο, η αδυναμία κατανόησης της καθοριστικής σημασίας των ολοκληρωμένων συμπλεγμάτων και των clusters, η απουσία μιας ερευνητικής πολιτικής με επιλογές στρατηγικού χαρακτήρα οι οποίες να συνδέονται με την αναδιάρθρωση της οικονομίας, η έλλειψη εμπιστοσύνης σε δομές στήριξης των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, οι οποίες θα μπορούσαν να αποτελέσουν εργαλεία μεταφοράς νέων γνώσεων, για την τεχνολογία, την οργάνωση, τις αγορές και το ανθρώπινο δυναμικό, είναι προβλήματα τα οποία έχουν ιδιαίτερος επισημανθεί εδώ και πολλά χρόνια, ότι πρέπει να αντιμετωπιστούν εάν θέλουμε να ανατρέψουμε την καθοδική πορεία του παραγωγικού και τεχνολογικού υπόβαθρου της χώρας. Προκύπτει ως επιτακτική ανάγκη ο άμεσος αναπροσανατολισμός της αναπτυξιακής πολιτικής και προς την ενίσχυση των ολοκληρωμένων παραγωγικών συμπλεγμάτων.

Το **ερώτημα** που προκύπτει είναι, στο πλαίσιο του νέου αναπτυξιακού προτύπου, ποιο θα είναι το παραγωγικό και αναπτυξιακό μέλλον των περιφερειών και των νομών της χώρας, ιδιαίτερα μάλιστα σε συνθήκες οικονομικής κρίσης και ύφεσης του άμεσου (Ελλάδα) και ευρύτερου (Ευρωπαϊκή Ένωση - διεθνής οικονομία) κοινωνικο-οικονομικού περιβάλλοντος.

Στο ερώτημα αυτό η **απάντηση** που διατυπώνεται είναι ότι «στο μεσοπρόθεσμο διάστημα ο σχεδιασμός δημόσιων πολιτικών και ο προγραμματισμός των δράσεων για την υλοποίησή τους πρέπει να συνδέεται με τη δομή και τη διάρθρωση του παραγωγικού συστήματος της κάθε περιφέρειας», προκειμένου «μέσα από την βελτίωση του πλέγματος των αλληλεξαρτήσεων των κρίσιμων κλάδων (Γεωργία - Μεταποίηση - Τουρισμός - Υπηρεσίες - Κατασκευές) να δημιουργηθεί μία εσωτερική δυναμική βέλτιστης οικονομικά και κοινωνικά απόδοσης». Υιοθετώντας αυτή την στρατηγική (σύνδεση των δημόσιων πολιτικών με τον χαρακτήρα και τη διάρθρωση του παραγωγικού συστήματος της περιφέρειας, βελτίωση του πλέγματος των αλληλεξαρτήσεων των κρίσιμων κλάδων) θα εξασφαλισθούν οι συνθήκες μεταμόρφωσης του παραγωγικού συστήματος των αναπτυξιακών «μονοκαλλιιεργειών» (Τουρισμός - Γεωργία) με την ανάπτυξη ενός νέου ρόλου των δημόσιων πολιτικών στην κατεύθυνση προσανατολισμού της αποταμίευσης σε επενδύσεις του μέλλοντος, επενδύοντας τόσο οι φορείς άσκησης οικονομικής πολιτικής σε σύγχρονες αναπτυξιακές και κοινωνικές υποδομές, όσο και οι επιχειρηματικοί φορείς σ' ένα πλαίσιο συνεργιών και συμπληρωματικότητας μεταξύ πολλών κλάδων παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών καθώς

και με τη διεθνή αγορά. Έτσι δημιουργούνται οι προϋποθέσεις μιας νέας δυναμικής της ανάπτυξης με την νέου τύπου σύζευξη προϊόντων και υπηρεσιών, ικανοποιώντας, κατ' αυτόν τον τρόπο μία ευρύτερη λειτουργική ανάγκη απ' ό,τι αυτό κάθε αυτό το προϊόν. Παράλληλα η παραγωγική αυτή στρατηγική θα ανταποκρίνεται στις νέες συνθήκες, στην μετά την κρίση εποχή, της «ποιοτικής κατανάλωσης» με την βελτίωση της αγοραστικής δύναμης, αντί της «ποσοτικής κατανάλωσης» στις συνθήκες της δανειστικής οικονομίας.

Το αναπτυξιακό εργαλείο που θα υλοποιήσει αυτόν τον στόχο είναι τα clusters (ολοκληρωμένα συμπλέγματα δραστηριοτήτων) σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, μεταμορφώνοντας την παραγωγική στασιμότητα σε δυναμικούς πόλους ανάπτυξης - καινοτομίας, απασχόλησης και διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας. Η περιφέρεια σχεδιάζει (Αναπτυξιακός χαρακτήρας των περιφερειών) και οι τοπικές αρχές (Μεγάλοι Δήμοι) προγραμματίζουν και σε συνεργασία με τις επιχειρήσεις υλοποιούν τις συγκεκριμένες δράσεις των τοπικών παραγωγικών συστημάτων (κάθετες - οριζόντιες σχέσεις) και προωθούν την συνεργασία των επιχειρήσεων, την καινοτομική υποστήριξη με εργαστήρια έρευνας και εκπαίδευσης, την υποστήριξη της διεθνοποίησης της παραγωγής και την δημιουργία αναπτυξιακών υποδομών και δικτύων στην κατεύθυνση μίας ολοκληρωμένης προσέγγισης της περιφερειακής βιώσιμης ανάπτυξης και όχι μίας επιδοματικής επιχορήγησης των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην περιφέρεια.

Στις **σημερινές συνθήκες** της διεθνούς και ευρωπαϊκής ανταγωνιστικότητας η έλλειψη βάθους του τεχνολογικού και καινοτομικού υπόβαθρου της ελληνικής οικονομίας προσδίδει στην επιλογή ενός ολοκληρωμένου περιφερειακά και παραγωγικά νέου προσανατολισμού, κλαδική ευελιξία και αναπτυξιακή δυναμική.

Στο πλαίσιο αυτό, **η κεντρική επιδίωξη της Έκθεσης για την Ελληνική Οικονομία και την απασχόληση του έτους 2010**, συνίσταται στην διερεύνηση των αιτιών της οικονομικής κρίσης και ύφεσης στην Ελλάδα, στις πολιτικές αντιμετώπισης της, με βάση το Μνημόνιο, στις προοπτικές παράτασης της ύφεσης και των επιπτώσεων της στην οικονομία, τα εισοδήματα, τις δημοσιονομικές εξελίξεις, τις κλιματικές αλλαγές, την αγορά εργασίας, τις εργασιακές σχέσεις και το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, καθώς και στην ανάδειξη της αναγκαιότητας ενός εναλλακτικού μείγματος οικονομικής και κοινωνικής ανάσχεσης της οικονομικής κρίσης και ύφεσης καθώς και ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου αναβάθμισης του τεχνολογικού και καινοτομικού υπόβαθρου της ελληνικής οικονομίας.

Η κεντρική αυτή επιδίωξη της Έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2010 σημαίνει την κατανόηση της διαφορετικότητας και την οργάνωση και τον σχεδιασμό της μετάβασης από την κυριαρχία της οικονομίας της αγοράς, στην οικονομία των δημόσιων πολιτικών, της παραγωγικής, της τεχνολογικής και ποιοτικής αναβάθμισης, της κλιματικής αλλαγής και της κοινωνικής αλληλεγγύης.

Όμως, αυτό που έχει σημασία είναι ότι αυτή **η μετά την κρίση διαφορετικότητα** θα πρέπει να σχεδιασθεί, οργανωθεί και λειτουργήσει στην πράξη με τέτοιο τρόπο ώστε να μην δημιουργεί στους εργαζόμενους και στην νεολαία συνθήκες αβεβαιότητας και ανασφάλειας αλλά να δημιουργεί συνθήκες βέβαιας και εξελισσόμενης δυναμικά οικονομικής και κοινωνικής προοπτικής για την ελληνική οικονομία, την αγορά εργασίας και το σύστημα κοινωνικής προστασίας.

Έτσι, εάν δεν απαντηθούν αναπτυξιακά και κοινωνικά αποτελεσματικά οι προκλήσεις αυτές, οι δύσκολες προοπτικές που βρίσκονται μπροστά μας θα επιδεινωθούν με την διεύρυνση του αναπτυξιακού και κοινωνικού ελλείμματος. Η μόνη ικανή και αναγκαία συνθήκη αντιμετώπισης της συγκεκριμένης προοπτικής είναι η νέα ανάπτυξη, η αναδιανομή του εισοδήματος και η μείωση του χρόνου εργασίας χωρίς μείωση των αποδοχών. Οι νέοι πόροι θα χρηματοδοτήσουν την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας γιατί **το πρόβλημα δεν είναι η έλλειψη αποταμίευσης αλλά η έλλειψη κατανάλωσης**, η οποία με την σειρά της θα κινητοποιήσει τις παραγωγικές δυνάμεις της χώρας. Έτσι μόνο θα δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας, θα παραχθεί και θα αναδιανεμηθεί δίκαια νέος πλούτος, θα εκσυγχρονιστεί τεχνολογικά η παραγωγή, θα απορροφηθεί σημαντικά η ανεργία, θα εξισορροπηθεί σημαντικά η λειτουργία της αγοράς εργασίας και θα εξαλειφθεί ο φαύλος κύκλος των δημοσιονομικών και αναπτυξιακών αδιεξόδων στην ελληνική οικονομία.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα απαιτείται να συνειδητοποιήσουν ότι η ουσιαστική ανάκαμψη της ευρωπαϊκής οικονομίας θα επέλθει με την άσκηση στα κράτη-μέλη δημόσιων πολιτικών αναδιανομής του εισοδήματος, ενίσχυσης της παραγωγικής δραστηριότητας των επιχειρήσεων, δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας και αύξησης του εισοδήματος των νοικοκυριών.

Πιο συγκεκριμένα, αποτελεί στόχο **επείγουσας προτεραιότητας**, η αντιμετώπιση των επιπτώσεων της διεθνούς οικονομικής κρίσης στην ελληνική οικονομία (νέο μείγμα οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής) και η δημιουργία συνθηκών δυναμικής προοπτικής της (νέο πρότυπο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης), τα οποία λειτουργούν ως οργανική ενότητα θα μεταμορφώσουν (ολοκληρωμένα συμπλέγματα δραστηριοτήτων) την ελληνική οικονομία σ' ένα οικονομικό και κοινωνικό σχηματισμό καινοτομικής, γνωσιολογικής και αλληλέγγυας προοπτικής, ο οποίος θα εξασφαλίζει την διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα, την ποιότητα των ελληνικών προϊόντων και υπηρεσιών καθώς και των εργασιακών και κοινωνικών συνθηκών παραγωγής τους, στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού και διεθνούς ανταγωνιστικού περιβάλλοντος.

Στο πλαίσιο αυτό, οι νέες παραγωγικές συνθήκες παραγωγής και δίκαιης αναδιανομής του παραγόμενου πλούτου, θα αποτελέσουν την κινητήρια δύναμη χρηματοδοτικής ενίσχυσης του κοινωνικού κράτους, προκειμένου να ανταποκριθεί αξιοπρεπώς στις μελλοντικές του υποχρεώσεις.

Τα μέτρα λιτότητας που θα γνωρίσουν οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι την προ-σεχή τριετία θα επιδεινώσουν τουλάχιστον το βιοτικό τους επίπεδο κατά 30% και θα μειώσουν σημαντικά το επίπεδο ζήτησης και κατανάλωσης. Παράλληλα, η μη διαμόρφωση και υλοποίηση ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου σε εθνικό και περι-φερειακό - τοπικό επίπεδο, ριζικά διαφορετικού απ' αυτό της απελευθέρωσης των αγορών και της ανισοκατανομής του εισοδήματος σε βάρος της μισθωτής εργασίας κατά την τελευταία εικοσαετία στην Ελλάδα, με κεντρικούς άξονες την επιχειρημα-τική αντί την επιδοτούμενη επιχειρηματικότητα, την εγκαθίδρυση ολοκληρωμένων συμπλεγμάτων δραστηριοτήτων (clusters) και την διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα, θα συμβάλλει στην ποιοτική αναβάθμιση της τεχνολογικής-παραγωγικής βάσης της χώρας και στην σημαντική αύξηση της απασχόλησης με την περαιτέρω ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και της κοινωνικής αλληλεγγύης.

Στο πλαίσιο αυτής της εναλλακτικής, αναπτυξιακά και κοινωνικο-οικονομικά, στρα-τηγικής, με την έννοια της ένταξης στο νέο πρότυπο ανάπτυξης των μέτρων άμεσης και μεσομακροπρόθεσμης απόδοσης, στην κατεύθυνση αντιμετώπισης της οικονο-μικής κρίσης και ύφεσης στην Ελλάδα, τα πιο **σημαντικά συμπεράσματα** της Έκθε-σης, αναφέρονται στα εξής:

- 1. Τα κύρια χαρακτηριστικά** της οικονομικής κρίσης και ύφεσης στην Ελλάδα δεν είναι μόνο το δημόσιο έλλειμμα, το δημόσιο χρέος και το εξωτερικό έλλειμμα. Επιπλέον είναι η έντονη ανισοκατανομή του εισοδήματος, η υψηλή ανεργία, η τεχνολογική και καινοτομική υποβάθμιση της παραγωγικής βάσης της χώρας και η απαξίωση των γνώσεων και των δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού.
- 2. Το βασικό αίτιο** της παρούσας δημοσιονομικής και οικονομικής κρίσης και ύφεσης υποστηρίζεται ότι είναι το χαμηλό επίπεδο της εθνικής αποταμίευσης (7% του ΑΕΠ το 2008 και 5% του ΑΕΠ το 2009) εξαιτίας των υψηλών δημοσι-ονομικών ελλειμμάτων και της ταχείας αύξησης της ιδιωτικής κατανάλωσης. Η Έκθεση για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2010 αναδει-κνύει ότι τα βασικά **αίτια** ήταν η δανειακή μεγέθυνση της δημόσιας κατανάλωσης και της ιδιωτικής κατανάλωσης των υψηλών εισοδημάτων, οι υπερτιμολογήσεις των κρατικών προμηθειών, οι φοροαπαλλαγές προς τις επιχειρήσεις που στέ-ρησαν από έσοδα τον Κρατικό Προϋπολογισμό, η ανισοκατανομή του εισοδή-ματος, η απελευθέρωση της φοροδιαφυγής και η κατάρρευση του μηχανισμού ελέγχου είσπραξης των εσόδων του κράτους, η εισφοροδιαφυγή, η ευέλικτη, η αδήλωτη και ανασφάλιστη εργασία, η συρρίκνωση του τεχνολογικού και και-νοτομικού δυναμικού της χώρας και η εγκατάλειψη της παραγωγής προϊόντων υψηλής ποιότητας και υψηλής προστιθέμενης αξίας με δυναμική διεύθυνση και διαρκή παρουσία στις διεθνείς αγορές.
- 3. Η πολιτική συρρίκνωσης** της οικονομικής δραστηριότητας, των εισοδηματικών

και κοινωνικών δικαιωμάτων που απορρέει από το Μνημόνιο (Κυβέρνηση, Δ.Ν.Τ., ΕΚΤ, Ευρωπαϊκή Επιτροπή) για την ενεργοποίηση του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας, παρατείνει την ύφεση και δεν προβλέπεται να έχει αποτρεπτικά αποτελέσματα σε σχέση με την διαχείριση του δημόσιου χρέους και η εφαρμοζόμενη πολιτική για την δημοσιονομική προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας έχει εισέλθει σε τροχιά αυτοϋπονόμευσης. Η απουσία προϋποθέσεων (ευνοϊκή διεθνής συγκυρία, μείωση επιτοκίων, αναδιανομή εισοδήματος, αύξηση δημοσίων εσόδων με την αποτελεσματική καταπολέμηση της φοροδιαφυγής, αντιμετώπιση των υπερτιμολογήσεων στις κρατικές προμήθειες, αύξηση ζήτησης και κατανάλωσης, επενδύσεις, εναλλακτικό αναπτυξιακό σχέδιο, κλπ.) καθιστούν το πρόγραμμα προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας αδύναμο ως προς την επίτευξη των στόχων του, είτε επειδή η προκαλούμενη ύφεση μειώνει σε μεγαλύτερο βαθμό τα φορολογικά έσοδα σε σύγκριση με τις περικοπές των δημοσίων δαπανών αυξάνοντας το δημόσιο έλλειμμα, είτε επειδή, σε μια καλύτερη εκδοχή, η μείωση του ελλείμματος αποδεικνύεται μια εξαιρετικά βραδεία διαδικασία με ιδιαίτερο αυξημένο κοινωνικό κόστος, χωρίς παράλληλα να επιτυγχάνεται ικανοποιητική μείωση του δημόσιου χρέους εξαιτίας της αναμικτής ανάπτυξης.

4. **Το πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας** απαιτείται να αξιολογηθεί με όρους αναδιανεμητικούς, ως αναπτυξιακό και κοινωνικό, με την έννοια της κατάρρευσης του υπάρχοντος αναπτυξιακού μοντέλου. Απαιτείται, επομένως, παραγωγική και καινοτομική ανασυγκρότηση του ιδιωτικού τομέα για την **παραγωγή πρωτογενών πλεονασμάτων** με σεβασμό στην εργασιακή και ασφαλιστική νομιμότητα. Η μη αποδοχή του αναπτυξιακού και κοινωνικού κόστους του «προγράμματος στήριξης» που επιβάλλεται από τους διεθνείς οργανισμούς στην ελληνική οικονομία και οι επιφυλάξεις που διατυπώνονται για την αποτελεσματικότητά του στην χώρα μας, έγκειται ακριβώς στο γεγονός ότι η κατανόηση και τα περιοριστικά μέτρα πολιτικής εστιάζονται μόνο στο δημόσιο έλλειμμα και στο δημόσιο χρέος, δηλαδή μόνο στον χώρο του δημόσιου τομέα και διόλου στα ελλείμματα (τεχνολογικό, παραγωγικό, καινοτομικό) και χρέη του ιδιωτικού τομέα (επιχειρήσεις και νοικοκυριά).
5. **Η ανάκαμψη** της ελληνικής οικονομίας και η **αποτροπή** της όξυνσης της κρίσης δανεισμού, χρέους και ανεργίας προϋποθέτει τον ριζικό αναπροσανατολισμό της αναπτυξιακής και οικονομικής πολιτικής στην **κατεύθυνση** αντικατάστασης της πολιτικής που προωθεί την ευελιξία της εργασίας (μικρο-επίπεδο), την ενίσχυση της προσφοράς και την απελευθέρωση των αγορών (μακρο-επίπεδο) και την κεφαλαιοποίηση του κοινωνικού κράτους (κοινωνικό επίπεδο), από μία πολιτική που θα προωθεί το νέο αναπτυξιακό πρότυπο της ρύθμισης της εργασίας και των εργασιακών σχέσεων (μικρο-επίπεδο), της ενίσχυσης της ζήτησης

και της καινοτομικής και παραγωγικής ανάπτυξης διαμέσου της αύξησης των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων (μακρο-επίπεδο) και της ενδυνάμωσης της αναδιανομής του εισοδήματος και της αναδιανεμητικότητας του κοινωνικού κράτους (κοινωνικό επίπεδο).

- 6. Η σημερινή περίοδος** της οικονομικής κρίσης και ύφεσης σε διεθνές επίπεδο χαρακτηρίζεται από την ταυτόχρονη παρουσία περισσότερων παραγόντων που ευνοούν την παράταση της, κάθε ένας ξεχωριστά και όλοι μαζί σε αλληλεξάρτηση. Το ποσοστό ανεργίας θα αυξηθεί, ο πληθωρισμός στις περισσότερες χώρες κινείται σε χαμηλά επίπεδα, τα δημόσια ελλείμματα θα μειωθούν δύσκολα και θα ευνοούν τα υψηλά επιτόκια, οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου δεν θα έχουν κανένα λόγο να αυξηθούν, η συνολική ζήτηση θα συνεχίζει την πτωτική της πορεία, οι επιχειρήσεις θα επιδιώκουν την μείωση των ονομαστικών αποδοχών η οποία θα επηρεάσει πτωτικά την ζήτηση και θα υποβαθμίζεται σταδιακά το παραγωγικό σύστημα και το εργατικό δυναμικό. Έτσι, **η κρίση** αναμένεται να παραταθεί και ορισμένοι αναλυτές, τηρουμένων των αναλογιών, την συγκρίνουν περισσότερο με την Μακρά Ύφεση (1873) και λιγότερο με την Μεγάλη Ύφεση (1929-1933).
- 7. Ο ανταγωνιστικός αποπληθωρισμός** στην Ελλάδα θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί με απευθείας μείωση των τιμών χωρίς να θιγούν οι μισθοί, εξαιτίας του γεγονότος ότι τα περιθώρια κέρδους στην χώρα μας είναι αυξημένα έναντι των άλλων ανεπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι δε τόσο **αυξημένα** ώστε η μείωση τους δεν θα έθιγε ούτε τις επενδύσεις, ούτε την απασχόληση, γιατί το εναλλακτικό όφελος θα παρέμενε μικρότερο της προσδοκώμενης κερδοφορίας από την επένδυση (κερδοφορία που θα παρέμενε υψηλή χάρη στην αύξηση της ζήτησης που θα προέκυπτε από την αγοραστική δύναμη των μισθών). Ο αποπληθωρισμός θα μπορούσε να χρηματοδοτηθεί από την προσαρμογή των περιθωρίων κέρδους στο επίπεδο των άλλων χωρών, δηλαδή διαμέσου μίας ανατροπής της προνομαχικής διανομής του προϊόντος σε βάρος της μισθωτής εργασίας.
- 8. Η ανάδειξη της νομισματικής πολιτικής** σε μοναδικό εργαλείο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο τείνει να δημιουργεί οικονομικό περιβάλλον ύφεσης, καθώς η όποια τάση αύξησης του πληθωρισμού ή υπερθέρμανσης της ζώνης του ευρώ αντιμετωπίζεται με την αύξηση του επιτοκίου. Το αποτέλεσμα αυτό ενισχύεται από την απουσία μίας ενεργητικής δημοσιονομικής πολιτικής και άλλων μηχανισμών (όπως η ενθάρρυνση της επένδυσης) τόνωσης της συνολικής ζήτησης. Λογική συνέπεια των παραπάνω είναι το μικρό μέγεθος του ευρωπαϊκού προϋπολογισμού, ο οποίος δεν μπορεί να λειτουργήσει ως σταθεροποιητής ούτε να αναδιανεμίει πόρους από τις πιο εύπορες στις λιγότερο εύπορες περιοχές

της ζώνης του ευρώ. Το κυριότερο στοιχείο του Συμφώνου Σταθερότητας είναι ο περιορισμός ότι το δημοσιονομικό έλλειμμα δεν πρέπει να υπερβαίνει το 3% του ΑΕΠ, και ότι, θα επιβάλλεται ποινή σε όσες χώρες δεν συμμορφώνονται με τον κανόνα αυτόν. Αξίζει να σημειωθεί ότι για να επιτευχθεί το όριο του 3% κάθε χώρα πρέπει στο σύνολο του κύκλου να διατηρεί μηδενικό έλλειμμα (ώστε στην διάρκεια των υφέσεων το έλλειμμα να μπορεί να διευρύνεται έως το 3%). Κατά συνέπεια, το Σύμφωνο Σταθερότητας αποδυναμώνει τους μηχανισμούς προσαρμογής μίας οικονομίας της ζώνης του ευρώ σε ενδεχόμενες διαταραχές μεταφέροντας ολόκληρο το βάρος της προσαρμογής στην αγορά εργασίας.

- 9. Η ελληνική οικονομία** μετά την επιβράδυνση της τετραετίας 2005-2008 και την υποχώρηση του ΑΕΠ κατά 4% το 2009, βρίσκεται πλέον σε βαθιά ύφεση. Ο ΟΟΣΑ προβλέπει παράταση της ύφεσης κατά το 2010 και το 2011 (-3,7% μείωση του ΑΕΠ το 2010 με επίπεδο ανεργίας 12,1% και -2,5% μείωση του ΑΕΠ το 2011 με επίπεδο ανεργίας 14,3%). Η αθροιστική μείωση του ΑΕΠ, σε σταθερές τιμές, κατά την τριετία 2009-2011 αναμένεται να ανέλθει σε 5,5%.
- 10. Ο ρυθμός μεταβολής των εγχώριων τιμών** σε μέση ετήσια βάση ανήλθε το 2009 σε 1% έναντι 3,5% κατά το 2008. Στην διάρκεια του 2010 αναμένεται να αυξηθεί και να ανέλθει σε 3% για το σύνολο του έτους. Η διατήρηση αυτή του **εγχώριου πληθωρισμού** σε υψηλά επίπεδα, δεδομένων των συνθηκών μειωμένης ζήτησης που επικρατούν στην ελληνική οικονομία, αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι παραμένει αμβλυμένος ο ανταγωνισμός μεταξύ των επιχειρήσεων σε μία σειρά κλάδων οικονομικής δραστηριότητας. Αυτό παρέχει την δυνατότητα στις επιχειρήσεις, προκειμένου να μεγιστοποιούν τα κέρδη τους, να μετατρέπουν τις μειώσεις του μοναδιαίου κόστους εργασίας περισσότερο σε αύξηση των περιθωρίων κέρδους και λιγότερο σε βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής.
- 11. Η πτώση της παραγωγικότητας της εργασίας** (αθροιστικά -2% το 2009 - 2010 με πρόβλεψη αύξησης το 2011 κατά 0,3%) σχετίζεται, βραχυπρόθεσμα μεν, με την μείωση της ζήτησης και την συνακόλουθη μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, μεσο-μακροπρόθεσμα δε, με την αποδυνάμωση της επενδυτικής προσπάθειας σε μηχανολογικό εξοπλισμό και νέες τεχνολογικές μεθόδους παραγωγής.
- 12. Οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου**, σε σταθερές τιμές παρουσίασαν κάμψη κατά το 2008, η οποία συνεχίστηκε το 2009 - 2010 και αναμένεται να επιδεινωθεί κατά 0,8% το 2011. Ειδικότερα, οι καθαρές συνολικές επενδύσεις υποχώρησαν το 2008 στο 8% του ΑΕΠ, δηλαδή κατά 4,5 εκατοστιαίες μονάδες έναντι του 2007, και κατέρρευσαν κατά το 2009 - 2010 στο 3% περίπου του ΑΕΠ. Ο όγκος των ακαθάριστων επενδύσεων σε μηχανολογικό εξοπλισμό υποχώρησε στην διετία 2009 - 2010 κατά 25%.

- 13. Οι ιδιωτικές επενδύσεις** πάγιου κεφαλαίου κατά το 2008 - 2010 μειώθηκαν, για πρώτη φορά από το 1990, ακόμη και σε τρέχουσες τιμές κατά 30% περίπου. Αυτή η μείωση αντανακλά την αναβολή της υλοποίησης των επενδυτικών σχεδίων του ιδιωτικού τομέα ενόψει της μείωσης της ζήτησης που χαρακτηρίζει την οικονομική κρίση. Σημαντική είναι η πτώση των καθαρών ιδιωτικών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου που έχουν πλέον περιοριστεί στο 1/3 περίπου του ύψους των αντίστοιχων επενδύσεων των ετών 2002 - 2008.
- 14. Οι δημόσιες επενδύσεις**, ως ποσοστό του ΑΕΠ, διατηρούνται σχεδόν αμετάβλητες από το 2005 (ανέρχονται σε 3% του ΑΕΠ ετησίως). Η μεγάλη μείωση των επενδύσεων κατά το 2008 - 2010 και η αναμενόμενη πτώση του 2011 προέρχονται σε μεγάλο βαθμό από την μείωση των επενδύσεων σε κατοικίες, μείωση που ανάγεται στην σημαντική επιβράδυνση του ρυθμού ανόδου του δανεισμού για στεγαστικά δάνεια και στις δυσμενείς προσδοκίες των νοικοκυριών σχετικά με τα μελλοντικά εισοδήματά τους.
- 15. Η ιδιωτική κατανάλωση** (σε σταθερές τιμές) μετά από την αύξηση κατά 3,3% του 2007, παρουσίασε βαθμιαία επιβράδυνση στην διάρκεια του 2008 και αυξήθηκε έναντι του προηγούμενου έτους κατά 2,3%. Παρά την επιβράδυνση αυτή, παρέμενε ακόμα ο κυριότερος κινητήρας της οικονομικής μεγέθυνσης. Ένα μέρος της ιδιωτικής κατανάλωσης χρηματοδοτήθηκε πιθανότατα τότε από την μη απόδοση εκ μέρους των νοικοκυριών προκειμένου να ανταποκριθούν στην πληρωμή δαπανών κρίσιμων για την διαβίωσή τους. Κατά την διετία 2009 - 2010 ο όγκος της ιδιωτικής κατανάλωσης συρρικνώθηκε κατά 5,5% παρασύροντας σε ύφεση την ελληνική οικονομία. Η συρρίκνωση του όγκου της ιδιωτικής κατανάλωσης αναμένεται να συνεχιστεί το 2011 κατά 2,4%. Έτσι, αθροιστικά στην τριετία 2009 - 2011 η συνολική μείωση θα ανέρχεται σε 8% έναντι του 2008 και το επίπεδο κατανάλωσης σε πραγματικούς όρους θα έχει επιστρέψει στο επίπεδο του πρώτου εξαμήνου του 2006.
- 16. Οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών** μειώθηκαν αθροιστικά κατά 20% στην διετία 2009 - 2010 έναντι του 2008 και οι απώλειες αυτές αναμένεται να περιοριστούν στο 13% αθροιστικά μέχρι το τέλος του 2011. Σε ό,τι αφορά τις εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών, η ύφεση της ελληνικής οικονομίας που χαρακτηρίζεται από μειώσεις της ζήτησης οδήγησε σε πτώση κατά 30% στην διετία 2009 - 2010, η οποία αναμένεται να συνεχιστεί κατά το 2011, ενισχύοντας έτσι την πτώση που θα φθάσει αθροιστικά την τριετία 2009 - 2011 στο 35%. Αυτές οι μεταβολές εξηγούν την βελτίωση του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών ως ποσοστό του ΑΕΠ από το 11% περίπου κατά την τριετία 2006 - 2008 σε 7% περίπου κατά το 2010. Η βελτίωση αυτή πρόκειται να συνεχιστεί έτσι ώστε στο τέλος του 2011 το έλλειμμα ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών να έχει περιοριστεί σε 5% του ΑΕΠ.

- 17. Η συμβολή της εγχώριας ζήτησης** στην αύξηση του ΑΕΠ διατηρήθηκε υψηλή μέχρι το 2008 αλλά μειώθηκε σημαντικά κατά το 2009 και κατά το 2010. Η εγχώρια ζήτηση που αποτέλεσε τον κινητήρα της ελληνικής οικονομίας την περίοδο 1995 - 2009 αναμένεται να μειωθεί και στο τέλος του 2011 επιστρέφοντας στα επίπεδα του έτους 2000.
- 18. Η οικονομική κρίση και ύφεση** και η σημαντική πτώση της οικονομικής δραστηριότητας έχουν, όπως αναμενόταν, δυσμενείς επιπτώσεις και στα δημόσια οικονομικά των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όμως, για την ελληνική οικονομία το «παράδοξο» συνίσταται στο γεγονός ότι ενώ κατά την διάρκεια των τελευταίων ετών διατηρούσε υψηλά επίπεδα αύξησης του ΑΕΠ και έντονη ανισοκατανομή του εισοδήματος, ταυτόχρονα προσέφευγε σε δανεισμό, σε διεύρυνση του δημόσιου ελλείμματος και σε συνεχή αύξηση του δημόσιου χρέους και του χρέους του ιδιωτικού τομέα (νοικοκυριά και επιχειρήσεις). Η εξήγηση του «ελληνικού παράδοξου» μπορεί να δοθεί μόνο εάν εστιάσει κανείς την ανάλυσή του στο σύνολο της εφαρμοζόμενης οικονομικής και δημοσιονομικής πολιτικής στην χώρα. Στο επίπεδο των δημοσίων εσόδων, τα φορολογικά έσοδα εξαρτώνται από τα εισοδηματικά μερίδια και τους φορολογικούς συντελεστές που τους αντιστοιχούν. Η οικονομική πολιτική που ασκήθηκε στην Ελλάδα τα τελευταία είκοσι χρόνια, οδήγησε αφενός μεν στην πρωτογενή αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος των εργαζομένων, αφετέρου δε μείωσε τους φορολογικούς συντελεστές επί των κερδών και αύξησε του φορολογικούς συντελεστές επί των εισοδημάτων της εργασίας. Εφήρμοσε δηλαδή, μειωμένους φορολογικούς συντελεστές στο αυξανόμενο μερίδιο των κερδών (1990 - 2008) και αυξημένους συντελεστές στο μειούμενο κατά την ίδια περίοδο μερίδιο της εργασίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα φορολογικά έσοδα να μειώνονται συνεχώς έναντι αυτών που θα υπήρχαν εάν οι αυξημένοι φορολογικοί συντελεστές εφαρμόζονταν επί του αυξημένου μεριδίου του ΑΕΠ (δηλαδή επί των κερδών, των τόκων και των προσόδων).
- 19. Η μεσο-μακροπρόθεσμη παράταση** της ύφεσης στην ελληνική οικονομία με αρνητικούς ή χαμηλούς ρυθμούς μεταβολής του ΑΕΠ, εγκυμονεί κινδύνους αύξησης του δημόσιου χρέους και ως εκ τούτου επιβάλλεται όχι μόνο η μείωση των δημοσίων ελλειμμάτων αλλά η δημιουργία πρωτογενών πλεονασμάτων που σταδιακά θα σταθεροποιήσουν το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ. Είναι επομένως απαραίτητο να ακολουθηθούν πολιτικές που θα αυξάνουν τα φορολογικά έσοδα (σύλληψη της μεγάλης φοροδιαφυγής, αύξηση της φορολογίας σε υψηλά εισοδήματα και στην μεγάλη ακίνητη περιουσία) αλλά και μεταφορά πόρων από την δημόσια κατανάλωση προς την δημόσια και ιδιωτική επένδυση σε τομείς προτεραιότητας και πολλαπλασιαστικής ισχύος. Κυρίως όμως, είναι ανάγκη να σχεδιαστούν και να εφαρμοστούν νέες στρατηγικές οικονομικής

ανάπτυξης με την υιοθέτηση ενός νέου αναπτυξιακού υποδείγματος που θα στρέφεται προς την τεχνολογία, την καινοτομία, την ποιότητα και θα δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας.

- 20. Οι μέσες πραγματικές αποδοχές** ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα αναμένεται να μειωθούν κατά 4,4% το 2010 μετά από αύξηση 4,2% κατά το 2009 και 1,1% το 2008. Η σωρευτική αύξηση των μέσων πραγματικών αποδοχών επί σειρά ετών είχε οδηγήσει την αγοραστική δύναμη των μέσων αποδοχών σε επίπεδα 20% περίπου ανώτερα σε σύγκριση με το έτος 1999. Το ¼ αυτής της προόδου που είχε συντελεσθεί στην διάρκεια μίας δεκαετίας εκτιμάται ότι θα αναιρεθεί εντός της διετίας 2010 - 2011.
- 21. Η αύξηση των μέσων πραγματικών αποδοχών** ανά απασχολούμενο μέχρι το 2009, είχε ως αποτέλεσμα την σύγκλιση των αμοιβών στην Ελλάδα έναντι του αντίστοιχου μέσου όρου της Ε.Ε.-15 κατά 0,7% ετησίως. Έτσι, από 70% την δεκαετία του 1990 έφθασε στο 82,5% κατά το 2009. Κατά το 2010 - 2011, η ανοδική πορεία της σύγκλισης των αποδοχών θα ανακοπεί και ο δείκτης αναμένεται να μειωθεί από το 82,5% του μέσου όρου της Ε.Ε.-15 στο 78%, οπισθοχωρώντας κατά μία πενταετία και φθάνοντας στο επίπεδο των ετών 2004 - 2007.
- 22. Η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα** αυξήθηκε σημαντικά μετά το 1995 και μέχρι το 2009, είτε σε σχέση με άλλα μεγέθη της ελληνικής οικονομίας, είτε σε διεθνή σύγκριση. Υπολογισμένη ως ποσοστό του μέσου αντίστοιχου μεγέθους της Ε.Ε.-15 είχε προσεγγίσει το 95% κατά το 2009. Από το 2010 αρχίζει η διαδικασία απόκλισης της παραγωγικότητας της ελληνικής οικονομίας έναντι της αντίστοιχης των 15 κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ο δείκτης θα έχει υποχωρήσει στο τέλος της διετίας 2010 - 2011 από το 95% στο 91%. Κατά την περίοδο 1995 - 2009 η σύγκλιση της παραγωγικότητας είχε ανέλθει σε 18 εκατοστιαίες μονάδες, ενώ η σύγκλιση των μέσων πραγματικών αποδοχών ανά απασχολούμενο είχε ανέλθει κατά 14 εκατοστιαίες μονάδες. Κατά την διετία 2010 - 2011 αναμένεται υποχώρηση κατά 4 εκατοστιαίες μονάδες της σύγκλισης της παραγωγικότητας της εργασίας και κατά 4,5 εκατοστιαίες μονάδες απόκλισης των μέσων πραγματικών αποδοχών.
- 23. Το μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ** (διορθωμένο για την επίπτωση της αυτοαπασχόλησης) που εκφράζει την πρωτογενή διανομή του προϊόντος, παρουσιάζει μακροχρόνια πτωτική τάση της οποίας το σημείο εκκίνησης τοποθετείται στο έτος 1983. Στο τέλος του 2011 θα έχει μειωθεί έναντι του μέσου όρου της πενταετίας 1995 - 2000 κατά περίπου 2 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ και 11 μονάδες έναντι του 1983.
- 24. Το κόστος εργασίας** ανά μονάδα προϊόντος στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο 1995 - 2009 συγκρινόμενο με το αντίστοιχο μέγεθος των

35 βιομηχανικών χωρών αυξήθηκε συνολικά κατά 1%, ενώ το επίπεδο ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας κατά την ίδια περίοδο επιδεινώθηκε κατά -26,8%. Έτσι, ο ισχυρισμός ότι η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας επιδεινώθηκε εξαιτίας των αυξήσεων των μισθών αποδεικνύεται παντελώς λανθασμένος. Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά το 2009 το μηνιαίο κόστος εργασίας στην Ελλάδα ανέρχεται στο 83% του μέσου αντίστοιχου κόστους στην Ε.Ε.-15 και η παραγωγικότητα της εργασίας ανερχόταν στο 95% της Ε.Ε.-15.

- 25. Οι μέσες ετήσιες αποδοχές** του 2009 στην Ελλάδα ανέρχονταν σε 28.548 ευρώ έναντι 39.562 ευρώ κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.-15. Μόνο σε τρεις χώρες (Κύπρο, Σλοβενία, Πορτογαλία) οι αποδοχές ήταν μικρότερες από ό,τι στην Ελλάδα. Οι διάμεσες ακαθάριστες μηνιαίες αποδοχές στον ιδιωτικό τομέα και τις επιχειρήσει άνω των 10 ατόμων για τους εργαζόμενους που απασχολούνται με πλήρες ωράριο ανέρχονταν το 2009 σε 1.550 ευρώ. Έτσι, το 50% των πλήρως απασχολούμενων μισθωτών στην Ελλάδα αμείβονταν το 2009 με ακαθάριστες μηνιαίες αποδοχές μικρότερες των 1.550 ευρώ. **Η αγοραστική δύναμη** του μέσου ακαθάριστου μισθού στην Ελλάδα κατά το 2009 ανερχόταν στο 82,4% του μέσου όρου της Ε.Ε.-15. Η αντίστοιχη αγοραστική δύναμη στην Πορτογαλία ήταν 65,7% της Ε.Ε.-15, ενώ το επίπεδο της Ισπανίας ήταν 84,3% της Ε.Ε.-15.
- 26. Ο κατώτατος μηνιαίος μισθός σε ευρώ στην Ελλάδα**, συνεχίζει να υστερεί έναντι των κατώτατων μισθών των πλουσιότερων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στις οποίες ισχύει ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο) και ανέρχεται περίπου στο 60% του αντίστοιχου κατώτατου μισθού της πρώτης κατηγορίας χωρών (Αγγλία, Γαλλία, Βέλγιο, Ολλανδία, Ιρλανδία και Λουξεμβούργο), ενώ βρίσκεται σε ευνοϊκότερη θέση έναντι του αντίστοιχου κατώτατου μισθού των χωρών της δεύτερης κατηγορίας χωρών (Πορτογαλία, Σλοβενία, Μάλτα, Ισπανία).
- 27.** Το 2009, σύμφωνα με τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (Β' Τριμήνου), **το ποσοστό ανεργίας** διαμορφώθηκε από 7,6% (2008) στο 9,4% του εργατικού δυναμικού της χώρας και οι άνεργοι ανέρχονταν 442.000 άτομα, ενώ η αντίστοιχη αύξηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση διαμορφώθηκε από 7,1% (2008) στο 8,9% (2009). Το ποσοστό ανεργίας προβλέπεται (Ευρωπαϊκή Επιτροπή) να αυξηθεί σε 12% το 2010 και σε 13,2% το 2011. Σύμφωνα με τις προβλέψεις του ΟΟΣΑ το ποσοστό ανεργίας θα αυξηθεί σε 12,1% το 2010 και σε 14,3% το 2011, ενώ το ποσοστό της πραγματικής ανεργίας θα υπερβεί το 20% (1 εκατ. άτομα), φθάνοντας στα υψηλότερα επίπεδα της πεντηκονταετίας. Η αύξηση της ανεργίας κατά το 2009 προήλθε από την μείωση της απασχόλησης κατά 1,2% αλλά και από την αύξηση κατά 0,8% του εργατικού δυναμικού της χώρας. Έτσι, σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην τριετία 2009-2011 θα έχουν **χαθεί** σωρευτικά 175.000 θέσεις εργασίας και ο αριθμός των απασχο-

λουμένων θα έχει υποχωρήσει κατά μια πενταετία, δηλ. θα έχει επανέλθει στο επίπεδο του 2006.

- 28. Το κύριο βάρος** της οικονομικής κρίσης και ύφεσης επωμίζεται η μισθωτή εργασία και η απασχόληση των συμβοηθούτων και μη αμειβόμενων μελών. **Για πρώτη φορά μετά το 1991** μειώνεται η μισθωτή απασχόληση, μείωση που υπερβαίνει ακόμη και αυτή της συνολικής μείωσης της απασχόλησης. Η μείωση της μισθωτής απασχόλησης οφείλεται στην μείωση των **μόνιμα** απασχολούμενων οι οποίοι μειώνονται για πρώτη φορά από το 1968 καθώς ο αριθμός των προσωρινά, μερικά και ευέλικτα απασχολούμενων αυξάνεται. Η απασχόληση στον δημόσιο τομέα της οικονομίας (1.005.000 άτομα) αναλογεί στο 12,2% του συνόλου των απασχολούμενων και στο 34,4% του συνόλου των μισθωτών. Επιπρόσθετα στον δημόσιο τομέα απασχολείται το 11% του συνολικού αριθμού των μερικώς απασχολούμενων και το 28% των προσωρινά απασχολούμενων (30.410 και 99.670 άτομα αντίστοιχα). Η μείωση που επήλθε στην απασχόληση της χώρας (2009) σε σχέση με τον προηγούμενο χρόνο (2008) κατά 50.215 άτομα, οφείλεται κατά 2/3 στην μείωση του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας (33.515 άτομα, 66,8%). Επιπλέον, οι εξελίξεις αυτές της απασχόλησης, τόσο στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, όσο και στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας αναφέρονται στην μείωση θέσεων πλήρους απασχόλησης και αύξησης θέσεων μερικής απασχόλησης.
- 29.** Οι μεταβολές της απασχόλησης κατά **κλάδο οικονομικής δραστηριότητας** αναδεικνύουν ότι το κύριο βάρος της οικονομικής κρίσης και ύφεσης υφίστανται οι κλάδοι των κατασκευών και της μεταποίησης. Μεγάλη μείωση επίσης υφίστανται οι κλάδοι του εμπορίου και των επαγγελματικών, επιστημονικών, τεχνικών δραστηριοτήτων, ψυχαγωγίας και διασκέδασης και μείωση υφίστανται κλάδοι ηλεκτρισμού, νερού, χρηματο-οικονομικών και ασφαλιστικών δραστηριοτήτων, διοικητικών και υποστηρικτικών δραστηριοτήτων, ορυχείων και λατομείων. Οι μεταβολές της απασχόλησης στις **περιφέρειες της χώρας** επικεντρώνονται στην μείωση κυρίως της απασχόλησης στις περιφέρειες Αττική, Κεντρική Μακεδονία, Στερεά Ελλάδα, Ανατολική Μακεδονία- Θράκη και Κρήτη.
- 30. Η συμμετοχή των μεταναστών** στο εργατικό δυναμικό της χώρας καθόλη τη διάρκεια του 2009, είναι αυξητική, γεγονός που συνδυάζεται με την σταδιακή ένταξη των μεταναστών στον παραγωγικό ιστό της χώρας. Χαρακτηριστικό γνώρισμα των μεταβολών κατά το 2009 είναι όχι μόνο η διατήρηση του μεριδίου τους αλλά και η αύξηση της απασχόλησης τους σε αντίθεση με τη συνολικότερη φθίνουσα πορεία της απασχόλησης. Όμως, κατά το τελευταίο τρίμηνο του 2009 η αύξηση της απασχόλησης των μεταναστών υποχωρεί εξαιτίας της ύφεσης της κατασκευαστικής δραστηριότητας και της μεταποίησης, η ανεργία των οποίων οδηγεί επιλεκτικά ορισμένους απ' αυτούς στην επιλογή της παλιννόστησης.

Παράλληλα, η συμμετοχή τους στην απασχόληση στους κλάδους της γεωργίας και του τουρισμού κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και ύφεσης, οφείλεται στην αναζήτηση φτηνού εργατικού δυναμικού από την πλευρά των επιχειρήσεων των αντίστοιχων κλάδων.

31. Τα θέματα που συνδέονται με **την κλιματική αλλαγή** αντιμετωπίζονται, σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, στο πλαίσιο της συνύπαρξης μίας ημιδιαφάνειας ως προς τις πολιτικές και τα αποτελέσματά τους, της διατήρησης της ελλιπούς γνώσης και πληροφόρησης των πολιτών και της αδυναμίας των οργανωμένων πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων να αναδείξουν σαφείς στόχους, προτάσεις και εναλλακτικές πολιτικές. Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση, σε κάθε κράτος - μέλος, των πολιτικών για την άμβλυση και αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, συναντούν προφανή εμπόδια από την πλευρά των επιχειρηματικών συμφερόντων που συνδέονται με την χρήση των ορυκτών καυσίμων, αλλά δεν πρέπει να αγνοηθούν και εμπόδια που οφείλονται σε αδυναμία συμφωνιών για κατανομές εισοδημάτων, σε καταναλωτικές συμπεριφορές και σε χωροταξικές επιλογές που είναι πλέον απαραίτητες για να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα της οικονομικής δραστηριότητα.
32. Η **άμβλυση και αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής** δεν αφορά μόνο τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου αλλά πρέπει να επεκταθεί και σ' ένα σημαντικό αριθμό τομέων, όπου είναι αναγκαίο να ληφθούν μέτρα για να προστατευθούν πόροι και άνθρωποι, ή ακόμα και να αποκατασταθούν ζημιές που έχουν γίνει στα αποθέματα φυσικών πόρων και το περιβάλλον. Μία τέτοια **στρατηγική** βρίσκεται μπροστά στην αναγκαιότητα ανασχεδιασμού του αναπτυξιακού μοντέλου, επεξεργασίας κοινωνικών στόχων και απασχόλησης που προστίθεται στους περιβαλλοντικούς στόχους για να οδηγήσουν σε μια νέα προσέγγιση μακροοικονομικής ισορροπίας που δημιουργοί θέσεις εργασίας και προωθεί την ανάπτυξη, εξασφαλίζει την ενεργειακή ασφάλεια και την προστασία από τον κίνδυνο των κλιματικών αλλαγών. Όμως, πριν και πάνω απ' όλα είναι αναγκαίο να γνωρίζουμε όχι μόνο καλύτερα αλλά με ακρίβεια γι' αυτό το οποίο μιλάμε: δηλαδή να έχουμε αξιόπιστους θεσμούς υλοποίησης και αξιολόγησης των πολιτικών, πρόθυμη κοινωνία να αλλάξει περιβαλλοντικές συμπεριφορές, αποδοχή της αλληλεγγύης ως υπέρτατη αρχή στο πλαίσιο της υλοποίησης ενός σχεδίου δράσης που θα αλλάξει ριζικά τον σημερινό τρόπο ζωής.
33. Η περίοδος της οικονομικής κρίσης και ύφεσης συνδέθηκε με την λήψη μέτρων στο πεδίο **της αγοράς εργασίας και των εργασιακών σχέσεων** δημιουργώντας ένα νέο τοπίο που ανατρέπει το περιεχόμενο της εργασίας και των δικαιωμάτων της όπως αυτά διαμορφώθηκαν από τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα και δομήθηκαν σταδιακά στην μακρά περίοδο της μεταπολεμικής και μεταπολιτευ-

τικής περιόδου. Οι αλλαγές στις εργασιακές σχέσεις στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο και στην Ελλάδα ειδικότερα ακολουθούν την πορεία απορρύθμισης που συντελείται κατά την τελευταία 20ετία που, όμως, με αφορμή την πρόσφατη κρίση και την προσφυγή της χώρας σε διεθνείς οργανισμούς «στήριξης της ελληνικής οικονομίας» (Μάιος 2010) οδηγούν σε σοβαρές και βίαιες ανατροπές σε βασικούς άξονες του ατομικού και του συλλογικού πεδίου των εργασιακών σχέσεων και ειδικότερα στις ρυθμίσεις του: **α.** του Ν.3846/10 για τις εγγυήσεις για την ασφάλεια των εργαζομένων, **β.** του Ν.3833/10 για τις περικοπές στους εργαζόμενους του δημοσίου τομέα, **γ.** του Ν.3845/10 για τις αλλαγές στις εργασιακές σχέσεις που πηγάζουν από τις δεσμεύσεις στο πλαίσιο, του σχετικού Μνημονίου και **δ.** στις ρυθμίσεις που επιχειρήθηκε να εισαχθούν με Προεδρικό Διάταγμα και τελικά έλαβαν τον χαρακτήρα νόμου ως τροπολογία στον ασφαλιστικό νόμο (Ν. 3863/10).

- 34. Η αποτίμηση** της νέας ασφαλιστικής νομοθεσίας (Ν. 3845/10, Ν. 3847/10, Ν. 3863/10 και Ν. 3865/10), συνηγορεί στην διαπίστωση ότι το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης (ΣΚΑ) αντιμετωπίστηκε ως δημοσιονομικό ζήτημα και όχι ως θεμελιώδης συνιστώσα του κοινωνικού κράτους, με αποτέλεσμα στο παρόν και στο μέλλον το επίπεδο της κοινωνικής του αποτελεσματικότητας να υποτάσσεται στις επιταγές της οικονομικής πραγματικότητας (βιωσιμότητα του ασφαλιστικού συστήματος).
- 35. Οι ρυθμίσεις** ιδιαίτερα των Ν. 3863/10 και Ν. 3865/10 στην βάση της προαναφερόμενης στρατηγικής επιλογής, προβλέπουν, **σε αντίθεση** με τη ΓΣΕΕ για την εξασφάλιση νέων πόρων για την χρηματοδότηση του ΣΚΑ και την αποκατάσταση του κεφαλαιακού του αποθέματος, (καταπολέμηση φοροδιαφυγής, φοροαπαλλαγής, εισφοροδιαφυγή, εισφοροαπαλλαγής, αύξηση αντικειμενικών αξιών της δημόσιας και εκκλησιαστικής περιουσίας, τυχερά παιχνίδια, αναδιανομή του εισοδήματος, αντιμετώπιση αδήλωτης και ανασφάλιστης εργασίας, εξορθολογισμό της διαχειριστικής σπατάλης, σταδιακή καταβολή των οφειλών του κράτους, κερδοφορία των τραπεζών και δημοσίων επιχειρήσεων καζίνο, κλπ), την έμμεση αύξηση των εισφορών, την μείωση των συντάξεων, τον περιορισμό άλλων ασφαλιστικών και εργασιακών δικαιωμάτων, την επιβολή ειδικής εισφοράς (ΛΑΦΚΑ) για την καταβολή των συντάξεων ελλειμματικών ταμείων, την κατάργηση της 13ης και 14ης σύνταξης και αντ' αυτών την καταβολή ετήσιου επιδόματος 800 ευρώ, το πάγωμα των συντάξεων τουλάχιστον για μία τριετία, την αύξηση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης και των απαιτούμενων συντάξιμων ετών από 35 σε 40έτη, σε συνδιασμό με την χρηματοδοτική απόσυρση του κράτους μετά την 1/1/2015 από το δημόσιο συνταξιοδοτικό σύστημα.

Πρόλογος

Οι δυσμενείς οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις στην παγκόσμια οικονομία συναντούν την ελληνική οικονομία με πολλαπλή επιδείνωση των διαρθρωτικών της αδυναμιών, αναδεικνύοντας εκτός των άλλων, τη σοβαρότητα της αποδιάρθρωσης της αγοράς εργασίας, των εργασιακών σχέσεων, του συστήματος κοινωνικής προστασίας και της συρρίκνωσης του παραγωγικού ιστού της χώρας. Πράγματι, **η συντελούμενη** από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 επιλογή της σταδιακής τεχνολογικής, καινοτομικής, οργανωτικής και ποιοτικής απαξίωσης της παραγωγικής υποδομής στην μεταποίηση και στην γεωργία, με κυρίαρχη πλέον επιλογή τον τουρισμό, τις κατασκευές και την ναυτιλία, οδήγησε την ελληνική οικονομία στην αξιοποίηση κυρίως της ανειδίκευτης και όχι ειδικευμένης εργασίας, εγκαταλείποντας την παραγωγή προϊόντων υψηλής ποιότητας και υψηλής προστιθέμενης αξίας με δυναμική διεύδυση και ανοδική παρουσία στις διεθνείς αγορές.

Ακριβώς αυτή η **αναπτυξιακή στρατηγική** συνεπικουρούμενη από την εφαρμοζόμενη οικονομική πολιτική οδήγησε την ελληνική οικονομία και τους εργαζόμενους στην σημερινή δυσμενή κατάσταση (ανεργία, ακρίβεια, απολύσεις, μείωση των εισοδημάτων, απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων, αποδόμηση του κοινωνικού κράτους,...κλπ) μετά από μια μακρά περίοδο (1994-2008) αύξησης του ΑΕΠ και ανισοκατανομής του εισοδήματος κατά την οποία θα έπρεπε να μειωθούν τα δημόσια ελλείμματα και το δημόσιο χρέος.

Το εκρηκτικό μείγμα αυτών των δυσμενών εξελίξεων θα επιδεινωθεί όταν η κρίση διεισδύσει εκτός από τους αρμούς της πραγματικής οικονομίας και στους αρμούς της κοινωνίας με εφιαλτικές διαστάσεις σε παγκόσμιο, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο.

Το ερώτημα που γεννιέται σήμερα είναι εάν η Ελλάδα μέχρι το 2020, δηλαδή σε δέκα χρόνια, θα συνεχίσει να ακολουθεί την αναπτυξιακή επιλογή των αρχών της δεκαετίας του 1990 ως διαμετακομιστικό εμπορικό, ναυτικό και τουριστικό κέντρο ή θα μετεξελιχθεί σε μία χώρα με υπολογίσιμο και ποιοτικό βιομηχανικό, καινοτομικό, τεχνολογικό και μεταποιητικό ιστό;

Πράγματι, εάν υποθέσουμε ότι η σοβαρότητα **του αναπτυξιακού διακυβεύματος** γίνεται κατανοητή από την οικονομική πολιτική της χώρας, με την έννοια ότι «η κρίση της εργασίας δεν αποτελεί λύση της οικονομικής κρίσης και ύφεσης», τότε είναι προφανές ότι απαιτείται να γίνουν ανατροπές στην αναπτυξιακή και βιομηχανική πολιτική με την χρησιμοποίηση αποτελεσματικών εργαλείων, προκειμένου οι αναπτυξιακές επιλογές να ανταποκρίνονται στις υπάρχουσες ανάγκες και δυνατότητες και επίσης να στοχεύουν στην εξισορρόπηση της θέσης της ελληνικής οικονομίας στον ευρωπαϊκό και στον διεθνή χώρο.

Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι σε βραχυχρόνιο επίπεδο, για την προοπτική εξόδου από την κρίση, απαιτείται η κατανόηση της δομικής κρίσης του αναπτυξιακού μοντέλου στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση και οι αναγκαίες επιλογές απαιτούνται να έχουν ορίζοντα δεκαετίας με την υπέρβαση του αναπτυξιακού προτύπου της δανειακής μεγέθυνσης της δημόσιας και ιδιωτικής κατανάλωσης, της ανισοκατανομής του εισοδήματος, της απελευθέρωσης της φοροδιαφυγής, εισφοροδιαφυγής, της ευέλικτης, αδήλωτης και ανασφάλιστης εργασίας καθώς και της συρρίκνωσης του τεχνολογικού και παραγωγικού δυναμικού της χώρας.

Πιο συγκεκριμένα, η αντιμετώπιση των επιπτώσεων της ύφεσης στην οικονομία και την απασχόληση, η προοπτική ανάκαμψης και η αποτροπή της κρίσης δανεισμού, χρέους και ανεργίας επιβάλλει **την ριζική αντικατάσταση** του ευρωπαϊκού και ελληνικού προτύπου ανάπτυξης της ευελιξίας της εργασίας, της ενίσχυσης της προσφοράς και της ιδιωτικοποίησης και κεφαλαιοποίησης του κοινωνικού κράτους, από το νέο αναπτυξιακό πρότυπο της ρύθμισης της εργασίας, της ενίσχυσης της καινοτομικής και παραγωγικής ανάπτυξης, με την αύξηση των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων και της ενδυνάμωσης της αναδιανομής του εισοδήματος και της αναδιανεμητικότητας του κοινωνικού κράτους.

Εάν **η στρατηγική αυτή** δεν αποτελέσει την κατά προτεραιότητα επιλογή της δεκαετίας 2010-2020 στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, τότε το «σταθεροποιητικό μέλλον των προσδοκιών και της τόνωσης της προσφοράς», όπως συνέβη τα τελευταία είκοσι χρόνια, παραμελώντας «την τόνωση της ενεργού ζήτησης», διαγράφεται δυσοίωνα για την πλειοψηφία του ευρωπαϊκού και ελληνικού πληθυσμού.

Από την άποψη αυτή, απαιτείται να βρεθούν νέοι θύλακες κινητήριας δύναμης της ευρωπαϊκής και ελληνικής ανάκαμψης, προκειμένου να ανατραπούν οι χαμηλοί ρυθμοί ανάπτυξης που τροφοδοτούν υψηλά ποσοστά ανεργίας στην Ευρώπη και στην Ελλάδα.

Ειδικότερα για την ευρωπαϊκή οικονομία αποτελεί επιλογή πρώτης προτεραιότητας η δημιουργία εσωτερικών προϋποθέσεων ανάκαμψης, αφού οι εξωτερικές προϋποθέσεις είναι αρκετά περιορισμένες.

Στο υπόβαθρο αυτής της αναπτυξιακής στρατηγικής απαιτείται να είναι η κερδοφορία και όχι η κερδοσκοπία το θεμελιώδες στοιχείο του επιχειρηματικού μας πολιτισμού.

Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί ότι **το αναπτυξιακό πρόβλημα** της ελληνικής και ευρωπαϊκής οικονομίας δεν εξαντλείται στα έσοδα, τις δαπάνες, το δημόσιο έλλειμμα και το δημόσιο χρέος. Είναι πολύ βαθύτερο και σοβαρότερο και σχετίζεται κυρίως όχι με τον εμπειρικό και πρακτικό χαρακτήρα επίλυσής του, αλλά με την οπτική που αξιολογείται το οικονομικό και κοινωνικό πρόβλημα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην χώρα μας.

Από την άποψη αυτή εάν το πρόβλημα αξιολογείται με **μονεταριστικούς όρους** ως δημοσιονομικό και διαχειριστικό, τότε η περίοδος 2010-2015 στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ιδιαίτερα στα κράτη-μέλη της Ανατολικής και Μεσογειακής περιφέρειάς της, θα χαρακτηριστεί από την παρατάση ή την πρόκληση δεύτερου κύματος ύφεσης και στασιμότητας, με αύξηση της ανεργίας, η οποία εκτιμάται ότι δεν θα μειωθεί σε χαμηλότερα επίπεδα απ' αυτά του 2008 (7,8% στην Ελλάδα) ακόμη και με θετικό πρόσημο στον ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ.

Αντίθετα, εάν το πρόβλημα αξιολογείται με **αναδιανεμητικούς όρους**, ως αναπτυξιακό και κοινωνικό, με την έννοια της κατάρρευσης του αναπτυξιακού μοντέλου, στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, τότε απαιτείται παραγωγική και καινοτομική ανασυγκρότηση με σεβασμό στην εργασιακή και ασφαλιστική νομιμότητα.

Στην κατεύθυνση αυτή, είναι **αναγκαίο** και δυνατό να στηριχθούν κλάδοι παραγωγικής δραστηριότητας που θα επιτύχουν υψηλές επιδόσεις σε ότι αφορά την ποιότητα, την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση. Πράγματι ποιος μπορεί να ισχυριστεί σοβαρά στην χώρα μας ότι η αγροτική παραγωγή, ή οι μεταποιητικοί κλάδοι όπως το ένδυμα, η υφαντουργία, τα ναυπηγεία, πολλά υλικά κατασκευών, και φυσικά ο τουρισμός και οι βιομηχανίες που τροφοδοτούν τις τουριστικές επιχειρήσεις, δεν θα μπορούσαν να είχαν ακολουθήσει μια περισσότερο δυναμική πορεία κατά τις τελευταίες δεκαετίες;

Η κυρίαρχη αντίληψη για την κερδοφορία με κάθε μέσο οδήγησε στην επικράτηση της γενικευμένης ευελιξίας με την ταυτόχρονη επιδείνωση της ασφάλειας, την επέκταση της αδήλωτης εργασίας, με την ανοχή των ελεγκτικών μηχανισμών, τα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης στάθηκαν ανίκανα να συνδυαστούν με τις ανάγκες σημαντικών κλάδων της οικονομίας, ενώ οι κρατικές πολιτικές στους τομείς της υγείας και της κοινωνικής ασφάλισης διαμόρφωσαν τις συνθήκες μιας αργής αλλά αδυσώπητης φθοράς τους. Δεν μπορεί όμως να υπάρξει **παραγωγική ανασυγκρότηση** χωρίς προστασία των εργαζομένων και των ανέργων, χωρίς σεβασμό της εργασιακής και ασφαλιστικής νομιμότητας, χωρίς κοινωνικό κράτος οικονομικά βιώσιμο και κοινωνικά αποτελεσματικό.

Για να υπάρξουν **νέες επιλογές** χρειάζεται ένας απολογισμός των πολιτικών του παρελθόντος και η κατανόηση των αιτιών που οδήγησαν παρά τους πόρους που διατέθηκαν στην προϊούσα αποδιάρθρωση της ελληνικής οικονομίας και στη σημερινή σοβαρή απώλεια του παραγωγικού δυναμικού, της ανταγωνιστικότητας και των θέσεων εργασίας. Στην κατεύθυνση αυτή η Έκθεση του Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ για **την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του 2010** επιδιώκει να αναδείξει με επιστημονικά τεκμηριωμένο τρόπο τα αίτια της οικονομικής κρίσης και ύφεσης, τις διαστάσεις και τις επιπτώσεις της σε πλευρές του οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού της χώρας μας και να ιχνηλατήσει μια συνεκτική προοπτική εξόδου από την

κρίση, με την διατύπωση ενός νέου μείγματος οικονομικής πολιτικής και ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο.

Όμως, η **πολιτική συρρίκνωσης** των αναπτυξιακών δυνατοτήτων καθώς και της οικονομικής δραστηριότητας, των εισοδηματικών και των κοινωνικών δικαιωμάτων που απορρέει από το **Μνημόνιο** (Ν.3845/10) δεν προβλέπεται να έχει αποτρεπτικά αποτελέσματα σε σχέση με την διαχείριση του δημόσιου χρέους και ως εκ τούτου η εφαρμοζόμενη πολιτική για την δημοσιονομική προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας έχει εισέλθει σε τροχιά αυτοϋπονόμευσης.

Παράλληλα, «η **συμβασιοποίηση**» σε **συλλογικό επίπεδο** του περιεχομένου και των στόχων του Μνημονίου σε βάρος του κόσμου της μισθωτής εργασίας, προκειμένου να βελτιωθεί το επίπεδο ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, αναμένεται να ενισχύσει την ευελιξία στην αγορά εργασίας, να μειώσει τα εισοδήματα, να αυξήσει τις απολύσεις και την ανεργία, παρατείνοντας την ύφεση και οδηγώντας σ' ένα φαύλο κύκλο μακρο-οικονομικών και δημοσιονομικών αντιφάσεων από τον οποίο η έξοδος σε αναπτυξιακούς και αναδιανεμητικούς όρους καθίσταται αρκετά δύσκολη.

Η Έκθεση για την ελληνική οικονομία και την Απασχόληση του 2010 ελπίζουμε ότι με την **επιστημονική ανάλυση** των βασικών και σύγχρονων προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας σε συνθήκες οικονομικής κρίσης και ύφεσης και με την διατύπωση του εναλλακτικού μείγματος οικονομικής πολιτικής και του νέου αναπτυξιακού προτύπου στην κατεύθυνση εξόδου από την κρίση, θα επιτύχει τον στόχο της, αποτελώντας πολύτιμο εργαλείο αφενός για την ουσιαστική και τεκμηριωμένη διεκδίκηση των συνδικαλιστικών στελεχών, των εργαζομένων και των συνταξιούχων στην κοινωνική διαπραγμάτευση και την συμβολή τους στην δημόσια συζήτηση και αφετέρου για την επιστημονική κοινότητα της χώρας μας, στην ανάπτυξη της ερευνητικής της δράσης και του επιστημονικού προβληματισμού για τα συγκεκριμένα ζητήματα και τις προοπτικές τους.

Παράλληλα, θεωρώντας ότι η Έκθεση συνιστά μία συγκροτημένη μεθοδολογικά και τεκμηριωμένη επιστημονικά ανάλυση των πτυχών της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας, η διοίκηση του ΙΝΕ, ο επιστημονικός διευθυντής και το επιστημονικό προσωπικό του ΙΝΕ, θα θεωρήσουν ως θετική συμβολή, όχι μόνο την κατάθεση παρατηρήσεων αλλά και διαφορετικών προσεγγίσεων, σχετικά με την μεθοδολογία, τα στατιστικά στοιχεία και την ανάλυση των πτυχών του οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού στην χώρα μας.

Γιάννης Παναγόπουλος
Πρόεδρος ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Εισαγωγή

Η κατάσταση της ελληνικής οικονομίας σήμερα χαρακτηρίζεται ως αρκετά σοβαρή, με την έννοια ότι εκτός του υπερβολικού δημόσιου ελλείμματος και δημοσίου χρέους πλήττεται και από την έντονη ανισοκατανομή του εισοδήματος, την υψηλή ανεργία και την τεχνολογική και καινοτομική κατάρρευση της παραγωγικής βάσης. Με αυτά τα δεδομένα, η οδός διάσωσης προϋποθέτει συνεκτικές και στοχοθετημένες παρεμβάσεις βραχυπρόθεσμου και μεσο-μακροπρόθεσμου χαρακτήρα, προκειμένου κατά την περίοδο 2010-2015 να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις αποκατάστασης των προαναφερόμενων διαρθρωτικών ανισοροπιών. Το δυσάρεστο σ' αυτή την αναγκαιότητα είναι ότι η οικονομική στήριξη της ελληνικής οικονομίας από την Ε.Ε., την ΕΚΤ και το ΔΝΤ, μονεταριστικής κατά κύριο λόγο έμπνευσης αλλά και η οικονομική πολιτική κινούνται στην κατεύθυνση της δημοσιονομικής πειθαρχίας για την μείωση των δημοσίων δαπανών και ελλειμμάτων.

Η παντελής έλλειψη αναπτυξιακών στοιχείων καθώς και εισοδηματικών, κοινωνικών ισοδύναμων στην επιβολή των μέτρων δημοσιονομικής πειθαρχίας, συρρικνώνουν την ζήτηση και κατανάλωση της μισθωτής δημόσιας και ιδιωτικής εργασίας, παρατείνουν τις συνθήκες οικονομικής κρίσης και ύφεσης της ελληνικής οικονομίας κατά τα επόμενα χρόνια και δημιουργούν, τόσο όρους στασιμοπληθωρισμού, όσο και όρους κραχ στην αγορά εργασίας με την αύξηση της ανεργίας. Μια τέτοια προοπτική θα στερηθεί της αντοχής της ελληνικής κοινωνίας, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την διάβρωση της κοινωνικής συνοχής και της κοινωνικής αλληλεγγύης. Όμως **πως έφθασε η ελληνική οικονομία** σ' αυτό το επίπεδο της δημοσιονομικής κρίσης και σ' αυτή την αύξηση του δημοσίου ελλείμματος και του δημοσίου χρέους; Πράγματι, η Έκθεση του Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ του έτους 2010, **διερευνώντας** την ελληνική οικονομία κατά την περίοδο 1994-2008 διαπιστώνει, εκτός των άλλων, ότι ήταν μία περίοδος σημαντικής αύξησης του ΑΕΠ και της ανισοκατανομής του εισοδήματος, κατά την οποία θα έπρεπε να μειθούν τα δημόσια ελλείμματα και το δημόσιο χρέος. Αντ' αυτού, ιδιαίτερα την τελευταία δεκαετία, παρατηρείται μια σταδιακή αύξηση του δημοσίου ελλείμματος και του δημοσίου χρέους, χωρίς να έχει βελτιωθεί σημαντικά το βιοτικό επίπεδο της πλειοψηφίας του πληθυσμού και να έχουν διευρυνθεί τα αναπτυξιακά αποθέματα της χώρας.

Με άλλα λόγια, η οικονομική και η δημοσιονομική πολιτική του «ελληνικού παράδοξου» που ασκήθηκε κατά την περίοδο αυτή στην Ελλάδα, προσέφερε απαλλαγές και απελευθέρωση της φοροδιαφυγής στα υψηλά εισοδήματα και εξ αυτού του γεγονότος κατέφυγε σε δανεισμό για να καλύψει την απώλεια εσόδων του κρατικού Προϋπολογισμού, χρεώνοντας με την επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου τουλάχιστον κατά 20% τις μελλοντικές γενεές των μισθωτών φορολογουμένων για την αποπληρωμή του αυξημένου δημοσίου χρέους.

Παράλληλα, οι δυσμενείς εξελίξεις κατά το 2009 της ελληνικής οικονομίας και η αναποτελεσματικότητα των μέτρων ανάσχεσης της οικονομικής κρίσης, προδιαγράφουν ότι κατά το 2010 και το 2011 θα αυξηθεί ο αριθμός των επιχειρήσεων που θα διακοπεί η λειτουργία τους, θα αυξηθούν οι απολύσεις και οι διαθεσιμότητες των εργαζομένων, θα διευρυνθούν στην αγορά εργασίας οι ευέλικτες και ανασφαλείς μορφές απασχόλησης και η εκ περιτροπής εργασία, θα αυξηθεί σημαντικά η ανεργία και θα συντελεσθεί μία σοβαρή επιδείνωση του εισοδηματικού και βιοτικού επιπέδου των πολιτών.

Με άλλα λόγια, η **επίδεινωση** των προαναφερόμενων μεγεθών στην Ελλάδα κατά την περίοδο 2009, 2010, 2011 της οικονομικής κρίσης και ύφεσης διαμορφώνει το επίπεδο τους, σύμφωνα με την Έκθεση του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2010, σ' αυτό των ετών 2004-2005. Ορισμένα μεγέθη π.χ. εγχώρια ζήτηση με την συνέχιση της μείωσης της μέχρι το τέλος του 2011, επιστρέφει στα επίπεδα του έτους 2000.

Αξιίζει να σημειωθεί ότι αυτή η οπισθοδρόμηση των εργασιακών, εισοδηματικών και κοινωνικών δικαιωμάτων συμβαίνει, όταν το επίπεδο σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις τιμές καταναλωτή είναι 94% (ακριβή χώρα), η παραγωγικότητα της εργασίας είναι 92% (χώρα πολλών ωρών και έντασης εργασίας) και οι μισθοί είναι 82% (χαμηλοί μισθοί σε σχέση με το επίπεδο παραγωγικότητας και των τιμών), το επίπεδο των οποίων συμπαράσχει και το επίπεδο των συντάξεων με αντίστοιχα χαμηλά επίπεδα.

Ταυτόχρονα ένα ευρώ στα τέσσερα (ΟΟΣΑ, 2009) που παράγονται στην ελληνική οικονομία δεν φορολογείται (25% - διαρροή ετήσιων εσόδων του Κρατικού Προϋπολογισμού 12-15 δις ευρώ) και η φορολογική ανισότητα μισθών και κερδών έχει υπερβεί κάθε όριο. Από την άποψη είναι χαρακτηριστική η διαπίστωση (ΟΟΣΑ, 2009), σύμφωνα με την οποία η πραγματική φορολογική επιβάρυνση της εργασίας στην Ελλάδα (35,1%, 2007) αντιστοιχεί στον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης-25 (36,4%, 2006), ενώ η πραγματική φορολόγηση για τα κέρδη ανέρχεται, σχεδόν στο ήμισυ του μέσου όρου της Ε.Ε.-25 (15,9% για την Ελλάδα, έναντι 33,0% στην Ε.Ε.-25).

Έτσι, η **στρατηγική αντιμετώπισης**, σε βραχυπρόθεσμο επίπεδο, των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης, δεν απαιτεί μόνο την «κήρυξη πολέμου» κατά της φοροδιαφυγής αλλά απαιτεί πριν και πάνω απ' όλα την «κήρυξη πολέμου» και κατά της θεσμολογικής φοροαποφυγής.

Απαιτείται να κατανοηθεί από τους φορείς άσκησης της οικονομικής και δημοσιονομικής πολιτικής, ότι οι βασικές πηγές χρηματοδότησης των δημοσίων και κοινωνικών δαπανών και της σταδιακής και αποτελεσματικής μείωσης του δημόσιου χρέους και του δημοσίου ελλείμματος δεν είναι ο συνεχής δανεισμός, οι φορολογικές επιβαρύνσεις και η πραγματική μείωση των μισθών των μισθωτών και των συντάξεων

των συνταξιούχων αλλά η αντιμετώπιση της φορολογικής και εισοδηματικής ανισότητας στην χώρα μας.

Το ίδιο, **η στρατηγική αντιμετώπισης** της παραγωγικής καθίζησης και της αναπτυξιακής αδράνειας της ελληνικής οικονομίας, απαιτεί σε μεσο-μακροπρόθεσμο επίπεδο την εγκαθίδρυση ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου στην Ελλάδα στην κατεύθυνση βελτίωσης της τεχνολογικής, παραγωγικής, ενεργειακής, κλιματικής και καινοτομικής βάσης στους τρεις τομείς οικονομικής δραστηριότητας στην χώρα μας.

Πράγματι, **κρίνοντας εκ του αποτελέσματος**, το πρότυπο ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας που ανέδειξε ως ατμομηχανές της οικονομικής μεγέθυνσης ιδιαίτερα από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, τις κατασκευές, τον τουρισμό, την ναυτιλία και το εμπόριο και βασίσθηκε στην ιδιωτική κατανάλωση και τον δανεισμό σε συνδυασμό, με την φορολογική και εισοδηματική ανισότητα καθώς και την βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας, με την μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας, με κινητήριους μοχλούς, τις λανθασμένες εννοιολογικά και ουσιαστικά διαρθρωτικές αλλαγές απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων και αποδόμησης της κοινωνικής ασφάλισης και υγείας έχει πια καταρρεύσει.

Παράλληλα, το πρότυπο αυτό ανάπτυξης στην Ελλάδα **περιορίζοντας** τους αναπτυξιακούς θύλακες παραγωγής και αναδιανομής πρωτογενών πλεονασμάτων ικανών να ανταποκρίνονται δυναμικά στις πραγματικές ανάγκες της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας, οδήγησε την οικονομική πολιτική σε επιλογές αναπαραγωγής του οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού πέραν των δυνατοτήτων του, με αποτέλεσμα τα «πέτρινα χρόνια» της οικονομικής κρίσης και ύφεσης να παρατείνονται και να χαρακτηρίζονται αρκετά δύσκολα για τη ελληνική οικονομία, τους εργαζόμενους και τους συνταξιούχους, στην προοπτική εξισορρόπησης και ανάταξης των σοβαρών διαρθρωτικών προβλημάτων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα της ελληνικής οικονομίας.

Έτσι, **οι απαιτούμενες** διαρθρωτικές αλλαγές στην ελληνική οικονομία αφορούν, ουσιαστικά, και κατά προτεραιότητα, την αντιμετώπιση των διαρθρωτικών της προβλημάτων με στόχο, στο πλαίσιο ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου, την βελτίωση του επιπέδου της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας (ποιότητα παραγωγικής διαδικασίας, ποιότητα προϊόντων και υπηρεσιών, ποιότητα εργασιακών σχέσεων, ποιότητα εισοδήματος, ποιότητα κοινωνικής προστασίας, κλπ).

Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι **εάν δεν αντιμετωπισθούν** άμεσα και αποτελεσματικά οι διαρθρωτικές αντιφάσεις στην ελληνική οικονομία, τόσο σε επίπεδο εννοιών και περιεχομένου, όσο και σε επίπεδο στρατηγικών και πολιτικών (αναδιανομή του εισοδήματος, νέο αναπτυξιακό πρότυπο), τότε οι δύσκολες προοπτικές που βρίσκονται μπροστά μας θα επιδεινωθούν με την έξαρση των αντιφάσεων «μείωση των προσλήψεων - αύξηση των απολύσεων» και «μείωση των δημοσίων ελλειμμάτων - αύξηση των ελλειμμάτων στις θέσεις εργασίας». Οι προβλέψεις αρνητικής εξέλιξης

του ΑΕΠ κατά το 2010 και το 2011 και οριακά θετικής εξέλιξης μετά το 2012, δεν είναι ικανές και αναγκαίες για να επιλύσουν τις προαναφερόμενες αντιφάσεις στην αγορά εργασίας, δεδομένου ότι το 2015, στην Ελλάδα, εάν επαληθευτούν αυτές οι προβλέψεις, δεν θα έχει επιτευχθεί ούτε καν το επίπεδο της επίσημης ανεργίας του 2008 (7,8%).

Όμως, η **οικονομική πολιτική** στο πλαίσιο της στρατηγικής, του χαρακτήρα και του περιεχομένου του Μνημονίου Συνεννόησης της Ελλάδας (Ν. 3845/10, ΦΕΚ, Τεύχος Α,65) με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, **προσδοκά** την μείωση του δημόσιου ελλείμματος, τον έλεγχο του δημόσιου χρέους, την βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας και την σταθεροποίηση της ελληνικής οικονομίας, με σημαντική μείωση των μισθών, των συντάξεων και των εισοδημάτων, με καταλυτική απορρύθμιση (κραχ) των εργασιακών σχέσεων και με παραμετρική, όσο και με θεσμική αποδόμηση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης.

Πράγματι, η **μείωση** των εισοδημάτων από 20% έως 30% στον δημόσιο τομέα, η αύξηση του ποσοστού απολύσεων από 2% σε 5% στις επιχειρήσεις που απασχολούν περισσότερους από 150 εργαζόμενους, η μείωση του ποσού της αποζημίωσης στο 40% και η σταδιακή καταβολή του σε χρονικό διάστημα έξι μηνών, η έμμεση κατάργηση της Εθνικής Συλλογικής Σύμβασης εργασίας (ΕΓΣΣΕ) αφού η αμοιβή νεοεισερχόμενου στην αγορά εργασίας κάτω των 25 ετών θα είναι το 80% του ποσού της ΕΓΣΣΕ και η κατάργηση της δυνατότητας μονομερούς προσφυγής των συνδικάτων στο Οργανισμό Μεσολάβησης και Διαιτησίας (ΟΜΕΔ), αποτελούν επώδυνα και μονομερή μέτρα σε βάρος των εισοδηματικών και εργασιακών δικαιωμάτων του κόσμου της μισθωτής εργασίας. Παράλληλα, οι επώδυνες αλλαγές στο ασφαλιστικό έχουν διμέτωπο χαρακτήρα, αφού χαρακτηρίζονται τόσο από τις παραμετρικές αλλαγές (αύξηση του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης, αλλαγή του τρόπου υπολογισμού των συντάξεων, αύξηση του χρόνου παραμονής στην εργασία, μείωση των συντάξεων, κλπ.) όσο και από θεσμικές, δομικές αλλαγές (περιορισμός της κρατικής χρηματοδότησης στην χορηγούμενη βασική σύνταξη, θεσμοποίηση του κεφαλαιοποιητικού αντί του διανεμητικού συστήματος) προσβλέποντας σε μία αύξηση της κρατικής δαπάνης για συντάξεις από 4,8% του ΑΕΠ (2008) στο 7,5% του ΑΕΠ το 2060, ανεξάρτητα εάν καθ' όλη αυτήν την περίοδο ο αριθμός των συνταξιούχων θα αυξηθεί κατά 70%, ενώ ταυτόχρονα θα διπλασιαστεί τόσο το ΑΕΠ, όσο και η παραγωγικότητα της εργασίας.

Όμως, η **δομική αντίφαση** των στόχων και του περιεχομένου των περιοριστικών και μονομερών αυτών μέτρων σε βάρος του κόσμου της μισθωτής εργασίας, σε σχέση με τις πραγματικές ανάγκες της ελληνικής οικονομίας, των ασφαλισμένων-συνταξιούχων αλλά και των χρηματοδοτικών αναγκών του κοινωνικο-ασφαλιστικού συστή-

ματος, εμπεριέχουν, εκτός των άλλων, την παγίδα της λιτότητας, αφού παρατείνεται η ύφεση και δημιουργούνται συνθήκες ανησυχητικής αύξησης της ανεργίας και του πληθωρισμού, επιδεινώνοντας ακόμη περισσότερο, τόσο την αγοραστική δύναμη των μισθωτών, όσο και τις συνθήκες ανάκαμψης και εξόδου της ελληνικής οικονομίας από την κρίση.

Ταυτόχρονα, **τα μέτρα αυτά λιτότητας** εκτός από επώδυνα είναι και μέτρα υψηλού κινδύνου με την έννοια της παράτασης της ύφεσης και της ανάσχεσης της ανάπτυξης. Επιπλέον όχι μόνο υποβαθμίζουν και ευτελίζουν τις εισοδηματικές, εργασιακές και κοινωνικο-ασφαλιστικές διαστάσεις της εργασίας αλλά ακόμη περισσότερο **ισοπεδώνουν** τον ιστορικό και κοινωνικο-οικονομικό ρόλο της εργασίας, με την έννοια ότι κατά την διάρκεια των τελευταίων δύο αιώνων, η εργασία συνιστά δημιουργική δράση που εμπεριέχει την προσδοκία της βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου, ενώ με τα μέτρα αυτά αποπειράται να μετεξελιχθεί σε δράση χωρίς προσδοκία, με προοπτική επιδείνωσης και φτωχοποίησης του βιοτικού επιπέδου των εργαζομένων και ιδιαίτερα των νέων γενεών.

Τα μέτρα λιτότητας που θα γνωρίσουν οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι την προσεχή τριετία θα επιδεινώσουν τουλάχιστον το βιοτικό τους επίπεδο κατά 30% και θα μειώσουν σημαντικά το επίπεδο ζήτησης και κατανάλωσης. Παράλληλα, η μη διαμόρφωση και υλοποίηση ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου σε εθνικό και περιφερειακό-τοπικό επίπεδο, με κεντρικούς άξονες την ρύθμιση της εργασίας, την ενίσχυση της καινοτομικής και παραγωγικής ανάπτυξης, την ενδυνάμωση της αναδιανομής του εισοδήματος και της αναδιανεμητικότητας του κοινωνικού κράτους και την διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα, **θα συμβάλλουν** κατά τα επόμενα έτη στην επιδείνωση της τεχνολογικής-παραγωγικής βάσης της χώρας, στην σημαντική αύξηση της ανεργίας και στην περαιτέρω διάβρωση της κοινωνικής συνοχής και της κοινωνικής αλληλεγγύης.

Πράγματι, στους λίγους μήνες **υλοποίησης** αυτής της «τροϊκής» πολιτικής εμφανίζονται ασφαλείς ενδείξεις ότι επιβάλλεται κατά κύριο λόγο στον κόσμο της μισθωτής εργασίας, παρατείνει την ύφεση, αυξάνει τις απολύσεις και την ανεργία, υπονομεύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την αναμενόμενη, από τους φορείς άσκησης της οικονομικής πολιτικής, βελτίωση των δημοσιονομικών μεγεθών, οδηγώντας σ' ένα φαύλο κύκλο αντιφάσεων, ύφεσης, ανεργίας, ελλειμμάτων και χρεών, από τον οποίο η έξοδος σε αναπτυξιακούς όρους καθίσταται αρκετά δύσκολη.

Σε διεθνές επίπεδο και συγκεκριμένα στην πρόσφατη σύνοδο (Ιούνιος 2010) στον Καναδά του G-20 εκφράστηκαν σοβαροί προβληματισμοί και επιφυλάξεις για την αποτελεσματικότητα των μέτρων λιτότητας, προειδοποιώντας τα μέλη της συνόδου για τις σοβαρές συνέπειες της περιοριστικής πολιτικής στην προοπτική της διεθνούς ανάπτυξης και στην δημιουργία διευρυμένου αναπτυξιακού και κοινωνικού ελλείμματος.

Στην κατεύθυνση αυτή απαιτείται πλέον, σε ευρωπαϊκό επίπεδο αλλά και σε επίπεδο κρατών-μελών, η διαμόρφωση ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου (Ευρωπαϊκή Συνθήκη για τη Οικονομική και Κοινωνική Ανάπτυξη) με κεντρικές προτεραιότητες την τεχνολογική, παραγωγική, κοινωνική και δημοσιονομική ανασύσταση των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Όμως, στις **σημερινές συνθήκες** της οικονομικής κρίσης και ύφεσης, η Ευρώπη και η οικονομική και νομισματική της οντότητα, η Ευρωπαϊκή Ένωση, αδυνατεί να κατανοήσει στο βάθος τα προβλήματα που αντιμετωπίζει, τον τρόπο και την νέα στρατηγική που οι συνθήκες επιβάλλουν να ακολουθήσει. Η δυσκολία αυτή συνοδεύεται από μια απροθυμία άμεσης συλλογικής και συντονισμένης δράσης, προκειμένου η Ευρώπη να αντιμετωπίσει την δίδυμη κρίση (δημόσιο έλλειμμα και δημόσιο χρέος) που πλήττει αρκετά κράτη-μέλη της (Ελλάδα, Ιρλανδία, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία) χάνοντας την πρωτοβουλία των αποφάσεων έναντι των αγορών, με κίνδυνο μετά από αυτή τη φάση, τα περιοριστικά μέτρα (συρρίκνωση του εισοδήματος των νοικοκυριών κατά 30 δις. ευρώ το 2010-2013) που αποφασίστηκαν για την Ελλάδα, ως αντιστάθμισμα της χρηματοδοτικής ενίσχυσης (Ε.Ε., ΕΚΤ, Δ.Ν.Τ.) της ελληνικής οικονομίας (110 δις. ευρώ) για την περίοδο 2010-2013, να οδηγήσουν σε παράταση της ύφεσης στην ελληνική οικονομία. Πράγματι, το γεγονός ότι **η κρίση** στην Μεσογειακή και Ανατολική Ευρώπη αφέθηκε να ξεπεράσει το σημείο μη επαναφοράς, δημιούργησε δυσχέρειες στην διαχείριση της και λήψη επώδυνων μέτρων στο εισόδημα, στις εργασιακές σχέσεις και στην κοινωνική ασφάλιση, τα οποία εκτός από την σημαντική συρρίκνωση των οικογενειακών προϋπολογισμών, θα επιφέρουν μείωση της ζήτησης, διευρύνοντας το εύρος και το βάθος της ύφεσης στην πραγματική οικονομία με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την έκρηξη της ανεργίας. **Το επιχείρημα** της θεραπείας σοκ στην Ελλάδα συνίσταται στο γεγονός της αναγκαιότητας αποκατάστασης των σοβαρών δημοσιονομικών ανισορροπιών της χώρας (δημόσιο έλλειμμα 13,6% του ΑΕΠ, δημόσιο χρέος 115% του ΑΕΠ, έλλειμμα ισοζυγίου πληρωμών -11% του ΑΕΠ κατά το 2009), προκειμένου να μην παρατηρηθεί το φαινόμενο του ντόμινο και σε άλλες χώρες της Ευρωζώνης. Υποστηρίζεται μάλιστα ότι σε μια τέτοια περίπτωση, η Ευρωζώνη θα χρειασθεί πρόσθετα κεφάλαια 700 δις. ευρώ, με κίνδυνο μεταφοράς του προβλήματος και εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε χώρες με υψηλό χρέος, όπως η Ιαπωνία, η Βρετανία και οι Η.Π.Α.

Με άλλα λόγια, θεωρείται ότι **το ισχυρό μέλλον** του ευρώ και της Ευρωζώνης θα εξαρτηθεί από την επιτυχή έκβαση του προγράμματος λιτότητας στην Ελλάδα. Διαφορετικά, όπως υποστηρίζεται, οι συνέπειες θα επεκταθούν για διαφορετικούς λόγους (Πορτογαλία: έλλειμμα ανταγωνιστικότητας, Ισπανία: αρνητική εξέλιξη του ΑΕΠ, Ιταλία: υψηλό δημόσιο χρέος, Ιρλανδία: έλλειμμα ρευστότητας στις τράπεζες) και σε άλλες χώρες της Ευρωζώνης.

Όμως, η διαμόρφωση και η εφαρμογή των μέτρων λιτότητας στην Ελλάδα εκφράζουν την μονεταριστική αντίληψη της εισαγωγής της ελληνικής οικονομίας στον «θάλαμο καταστολής», ευελπιστώντας, μάταια, την αναζωογόνηση της επενδυτικής δραστηριότητας (δημόσιας και ιδιωτικής) διαμέσου του ευτελισμού της αμοιβής του κόσμου της μισθωτής εργασίας, αντί της επιδίωξης ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας διαμέσου των δημόσιων πολιτικών και της αναδιανομής του εισοδήματος σε όφελος των δημόσιων ταμείων, των μισθωτών και της κατανάλωσης τους.

Στο πλαίσιο αυτό, η **σημερινή κατάσταση** στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποτυπώνει ανάγλυφα την προοπτική δημιουργίας μίας νέας «οικονομικής ηπείρου», στον πλανήτη, την «Λατινική Ευρώπη», συγκροτημένη περιφερειακά της κεντρικής και ανεπτυγμένης τεχνολογικά και κοινωνικά Ευρώπης από τις αδύναμες παραγωγικά, τεχνολογικά και κοινωνικά χώρες της Ανατολικής και Μεσογειακής Ευρώπης.

Από την άποψη αυτή, όπως υποστηρίζεται και από την **Έκθεση του Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση του 2010**, αποτελεί στόχο **επείγουσας προτεραιότητας** η ανάσχεση αυτής της προοπτικής για την ελληνική οικονομία, με τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της στρατηγικής του νέου αναπτυξιακού προτύπου που συμπυκνώνεται στην επίτευξη της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και τοποθετείται στον αντίποδα του αναπτυξιακού προτύπου των αρχών της δεκαετίας του 1990 της απαξίωσης των παραγωγικών δυνατοτήτων της χώρας και της ενδυνάμωσης των συνθηκών και προϋποθέσεων μεγέθυνσης του τουρισμού, των κατασκευών και του εμπορίου, μετατρέποντας την Ελλάδα από την προοπτική ενός σύγχρονου παραγωγικού, τεχνολογικού, και καινοτομικού κέντρου σ' ένα διαμετακομιστικό και τουριστικό κέντρο υπηρεσιών χαμηλής ποιότητας και προστιθέμενης αξίας.

Κατά συνέπεια, το **αναπτυξιακό διακύβευμα** για την Ελλάδα, ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες της οικονομικής κρίσης και ύφεσης είναι ο επανασχεδιασμός και επαναπροσανατολισμός της αναπτυξιακής στρατηγικής. Από την άποψη αυτή, η Έκθεση για την **Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση του έτους 2010**, η οποία αποτελεί συλλογική εργασία του επιστημονικού δυναμικού του ΙΝΕ¹ με την επιστημονική ανάλυση και τα ευρήματά της συμβάλλει καθοριστικά στον προβληματισμό και στην ανάδειξη της αναγκαιότητας προσανατολισμού των αναπτυξιακών δυνάμεων της χώρας μας στην κατεύθυνση της «ευφούς και παραγωγικής ανάπτυξης», των δημόσιων πολιτικών, της διαρθρωτικής - καινοτομικής - ποιοτικής ανταγωνιστικότητας και της ανασύστασης του κοινωνικού κράτους.

1. Στην εκπόνηση της Έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2010 εκτός από τον συντονισμό, την επιμέλεια της έκδοσης και την επιστημονική ευθύνη του Επιστ. Διευθυντή του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Σ. Ρομπόλη, καθώς και τη βασική συμμετοχή του Η. Ιωακείμoglou, συμμετείχαν και οι: Γ. Κουζής, Α. Καψάλης, Γ. Κρητικίδης, Σ. Λαμπουράκη, Π. Λινάρδος-Ρυλμόν, Γ. Ρωμανιάς, Χ. Τριανταφύλλου και Σπ. Χρυσανθόπουλος.

Η ανάλυση διακρίνεται από εσωτερική συνοχή, τεκμηρίωση και σαφήνεια και μεθοδολογικά επικεντρώνεται στην σύζευξη της θεωρητικής και αναλυτικής σκέψης με την πραγματική οικονομική και κοινωνική κατάσταση και ειδικότερα με τις παραγωγικές, επενδυτικές, τεχνολογικές, κλιματικές, εισοδηματικές, εργασιακές, δημοσιονομικές, κοινωνικές και κοινωνικο-ασφαλιστικές εξελίξεις στην ελληνική οικονομία.

Πιο συγκεκριμένα, η Έκθεση **αποτελείται**, από έντεκα μέρη:

Το πρώτο μέρος που αναφέρεται στις κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής περιλαμβάνει το περιεχόμενο της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής και διατυπώνει τους όρους και τις προϋποθέσεις μιας εναλλακτικής στρατηγικής εξόδου της Ελληνικής οικονομίας από την οικονομική κρίση και ύφεση. **Το δεύτερο μέρος** που αναφέρεται στην δημοσιονομική και οικονομική κρίση της ελληνικής οικονομίας επεξεργάζεται την χρηματοπιστωτική και την οικονομική κρίση, αναλύοντας και αξιολογώντας τις πλευρές της δημοσιονομικής προσαρμογής, που αναφέρονται στην «εσωτερική υποτίμηση» και στον «ανταγωνιστικό αποπληθωρισμό». **Το τρίτο μέρος** εξετάζει την προσαρμογή της οικονομίας σε συνθήκες νομισματικής ένωσης της Ευρώπης και περιλαμβάνει τις συνθήκες οικοδόμησης της νομισματικής ένωσης, το σύμφωνο σταθερότητας και ανάπτυξης και την νομισματική ένωση από την οπτική της οικονομικής κρίσης και των εξελίξεων στην αγορά εργασίας. **Το τέταρτο μέρος** που αναφέρεται στην ελληνική οικονομία κατά το 2009-2010 εξετάζει τις μακροοικονομικές εξελίξεις και πιο συγκεκριμένα αυτές που αναφέρονται στο ΑΕΠ, την παραγωγικότητα εργασίας, τον πληθωρισμό, τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, τον δείκτη κερδοσκοπίας, την δημόσια και ιδιωτική κατανάλωση, το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και την εγχώρια ζήτηση. **Το πέμπτο μέρος** διερευνά την οικονομική κρίση και τις δημοσιονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα επεξεργάζεται την οικονομική κρίση σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο, τις οικονομικές και δημοσιονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα, αναλύει «το ελληνικό παράδοξο» της ανάκαμψης με παράλληλη αύξηση του δημόσιου ελλείμματος και χρέους και παρουσιάζει τα προγράμματα λιτότητας και τις συνέπειες τους σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. **Το έκτο μέρος** που αναφέρεται στους μισθούς και το κόστος εργασίας στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση εξετάζονται αναλυτικά οι μέσες πραγματικές αποδοχές, το μερίδιο των μισθών στο ΑΕΠ, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, οι διεθνείς συγκρίσεις των μισθών και οι κατώτατοι μισθοί στην Ελλάδα και στα άλλα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. **Το έβδομο μέρος** που αφορά στις εξελίξεις της απασχόλησης και της ανεργίας, αναλύονται τα στατιστικά στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ κατά το 2009, αναδεικνύοντας τα βασικά χαρακτηριστικά, της προσωρινής απασχόλησης, των μεταβολών της απασχόλησης, των μεταβολών των ανέργων, της απασχόλησης - ανεργίας των μεταναστών και της κρίσης απασχόλησης κατά το 2009.

Το όγδοο μέρος εξετάζει την επίπτωση του ΑΕΠ στην απασχόληση της βιομηχανίας και των υπηρεσιών και περιλαμβάνει την εξέλιξη της απασχόλησης στον τομέα των υπηρεσιών, της βιομηχανίας και των τραπεζών. **Το ένατο μέρος** που αναφέρεται στην οικονομική κρίση και στη βιώσιμη ανάπτυξη, διερευνώνται οι πολιτικές μείωσης των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου καθώς και οι στόχοι και οι πολιτικές για την πράσινη οικονομία στο πλαίσιο μιας νέας μακροοικονομικής προσέγγισης. **Το δέκατο μέρος** εξετάζονται οι σύγχρονες εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα και στην Ευρώπη και ειδικότερα αναλύονται οι νομοθετικές ρυθμίσεις που αφορούν: τις εγγυήσεις για την ασφάλεια στην εργασία, τα μέτρα περιοχών για τους εργαζόμενους του δημόσιου τομέα, τις αλλαγές στις εργασιακές σχέσεις που πηγάζουν από τις δεσμεύσεις του μνημονίου και την αυτοαπασχόληση στον ευρωπαϊκό χώρο. **Το ενδέκατο μέρος** που αναφέρεται στην κριτική αποτίμηση της νέας ασφαλιστικής νομοθεσίας (Ν. 3845/2010, Ν. 3847/10, Ν. 3863/10 και Ν. 3865/10), περιλαμβάνει ειδικότερα τις εγγυήσεις του κράτους, την χρηματοδοτική απόσυρση του κράτους από την κοινωνική ασφάλιση μετά το 2015, την έμμεση αύξηση των ασφαλιστικών εισφορών με την παράλληλη συρρίκνωση άλλων εργασιακών δικαιωμάτων, την θεμελίωση του συνταξιοδοτικού δικαιώματος, την προοπτική των επικουρικών συντάξεων, την καταγραφή των ρυθμίσεων (Ν. 3863/10, Ν. 3865/2010) και την αξιολόγηση του ασφαλιστικού συστήματος, με την διαμόρφωση σχετικών πινάκων για την ενημέρωση, μεταξύ των άλλων, των ασφαλισμένων και των συνταξιούχων.

Η Έκθεση ολοκληρώνεται με την σχετική με το περιεχόμενο της, ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

Καθ. Σάββας Ρομπόλης
Επιστ. Δ/ντής ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

ΜΕΡΟΣ 1
Κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής

Κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής

1.1. Οικονομική πολιτική και έξοδος της ελληνικής οικονομίας από την οικονομική κρίση και ύφεση

Τα κύρια χαρακτηριστικά της οικονομικής κρίσης και ύφεσης στην χώρα μας, υποστηρίζεται ότι αναφέρονται στο έλλειμμα εμπιστοσύνης και αξιοπιστίας, που με τη σειρά του ανάγεται στο δημόσιο έλλειμμα, στο δημόσιο χρέος (με την μεγάλη συμμετοχή του εξωτερικού χρέους), και στο εξωτερικό έλλειμμα. Σε αυτά πρέπει όμως να προσθέσουμε την έντονη ανισοκατανομή του εισοδήματος, την υψηλή ανεργία (η πραγματική ανεργία ανέρχεται σε 18% [900.000 άτομα]), τα νέα ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά της ανεργίας με τις σοβαρές αρνητικές προοπτικές για την δεκαετία 2010-2020, την τεχνολογική και καινοτομική υποβάθμιση της παραγωγικής βάσης της χώρας, την απαξίωση των γνώσεων και των δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού. Η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε ύφεση και εισέρχεται τώρα σε μια μακρά περίοδο υποβάθμισης του βιοτικού επιπέδου των μεσαίων εισοδηματικών τάξεων, περιθωριοποίησης διαμέσου φτωχοποίησης ενός σημαντικού μέρους των ασθενέστερων κοινωνικών τάξεων, και απαξίωσης μεγάλων τμημάτων του παραγωγικού και ανθρώπινου δυναμικού της. Όμως, **πώς εξηγείται** και πώς δικαιολογείται αυτή η ραγδαία επιδείνωση ενώ η ελληνική οικονομία κατά την διάρκεια των ετών 1995-2008 παρουσίαζε συνεχή αύξηση του ΑΕΠ, της παραγωγικότητας της εργασίας και των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου (όχι μόνον στον κατασκευαστικό τομέα αλλά και σε μηχανολογικό εξοπλισμό). Τίθεται, επομένως το ερώτημα, σε ποιους λόγους οφείλεται αυτό το «**ελληνικό παράδοξο**» που έχει οδηγήσει την οικονομία, ιδιαίτερα, μετά το 2007 σε μια τέτοια δυσμενή δημοσιονομική, κοινωνική και παραγωγική κατάσταση, στην προσφυγή σε δανεισμό της τάξης των 250 δις ευρώ, σε συνεχή αύξηση του δημόσιου χρέους (115% ΑΕΠ 2009, 125% ΑΕΠ 2010) και αύξηση του χρέους του ιδιωτικού τομέα (επιχειρήσεις, νοικοκυριά) (107% ΑΕΠ 2010 από 43,3% ΑΕΠ το 2000 και 76,4% ΑΕΠ το 2005).

Υποστηρίζεται ως ένας σοβαρός λόγος της παρούσας κρίσης, το χαμηλό επίπεδο της εθνικής αποταμίευσης κατά τα τελευταία δέκα έτη, δεδομένου ότι η ακαθάριστη εθνική αποταμίευση, δημόσια και ιδιωτική, μόλις υπερέβαινε το 7% του ΑΕΠ το 2008 και το 5% το 2009 εξαιτίας των υψηλών δημοσιονομικών ελλειμμάτων και της ταχείας αύξησης της ιδιωτικής κατανάλωσης. Το ύψος αυτό της εγχώριας αποταμίευσης ήταν ανεπαρκές για την χρηματοδότηση ακόμη και των τρεχουσών επενδύσεων. Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, αντίθετα, θεωρεί ότι **το πρόβλημα οφείλεται** κατά κύριο και αποκλειστικό λόγο στην δανειακή μεγέθυνση της δημόσιας κατανάλωσης

και της ιδιωτικής κατανάλωσης των ανώτερων εισοδημάτων, στις υπερτιμολογήσεις των κρατικών προμηθειών, στις φοροαπαλλαγές προς τις επιχειρήσεις που στέρησαν από έσοδα τον Κρατικό Προϋπολογισμό (7,7% του ΑΕΠ οι άμεσοι φόροι στην Ελλάδα, 13,1% του ΑΕΠ οι άμεσοι φόροι στην Ε.Ε.-27, συμμετοχή στην Ελλάδα των μισθωτών και συνταξιούχων κατά 81,5% στο δηλωθέν εισόδημα φυσικών προσώπων και κατά 78,7% στην φορολογία του εισοδήματος φυσικών προσώπων), στην ανισοκατανομή του εισοδήματος, στην απελευθέρωση της φοροδιαφυγής και στην κατάρρευση του μηχανισμού ελέγχου είσπραξης των εσόδων του κράτους, στην εισφοροδιαφυγή, την ευέλικτη, την αδήλωτη και ανασφάλιστη εργασία καθώς και στην συρρίκνωση του τεχνολογικού και καινοτομικού δυναμικού της χώρας.

Με βάση αυτά τα δεδομένα, δηλαδή τα σοβαρά δημοσιονομικά, κοινωνικο-οικονομικά και παραγωγικά προβλήματα στα οποία οι εφαρμοζόμενες πολιτικές έχουν δημιουργήσει στην ελληνική οικονομία και κοινωνία, **το κεντρικό ζήτημα** που αναδεικνύει αυτή η οικονομική κρίση είναι ο ριζικός αναπροσανατολισμός της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, όχι βέβαια σε όρους ρητορικούς αλλά σε όρους ουσιαστικούς και μεσο-μακροπρόθεσμους, προκειμένου κατά την περίοδο 2010-2015 να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις αντιμετώπισης των προαναφερόμενων σοβαρών προβλημάτων.

Το δυσάρεστο, κατά την άποψη του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, σε αυτή την αναγκαιότητα είναι ότι η προσφυγή στον «μηχανισμό στήριξης» της ελληνικής οικονομίας από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, μονεταριστικής κατά κύριο λόγο έμπνευσης, κινείται στην κατεύθυνση της αυστηρής δημοσιονομικής πειθαρχίας για την μείωση των δημοσίων ελλειμμάτων, με αποτέλεσμα η παντελής έλλειψη αναδιανεμητικών και αναπτυξιακών στοιχείων να παρατείνει τις συνθήκες οικονομικής κρίσης και ύφεσης της ελληνικής οικονομίας κατά τα επόμενα χρόνια. Εάν δεν ανατραπούν τα σημερινά δεδομένα, που έχουν δημιουργήσει το ΔΝΤ, η κυβέρνηση, η ΕΚΤ και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, όπως αυτά συνοψίζονται στο μνημόνιο για την ενεργοποίηση του «μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας από τα κράτη μέλη της ΕΕ και το ΔΝΤ», η ύφεση που βρίσκεται σε πλήρη ανάπτυξη στην Ελλάδα, θα μετατραπεί σε πολύπλευρη κρίση που θα βυθίσει την χώρα σε παρατεταμένη περίοδο ύφεσης. Η **ακολουθούμενη πολιτική**, που πολλοί αποκαλούν «εσωτερική υποτίμηση» ή «ανταγωνιστικό αποπληθωρισμό» είναι μια σωρευτική διαδικασία διαδοχικών κύκλων μείωσης των μισθών και των τιμών. Μέσω αυτών των μειώσεων, σύμφωνα με την κυρίαρχη οικονομική θεωρία, που καθοδηγεί τώρα τις αποφάσεις που λαμβάνονται για την προοπτική της ελληνικής οικονομίας, θα ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα της χώρας και θα αυξηθούν οι καθαρές εξαγωγές. Έτσι, θα βελτιωθεί, **υποτίθεται**, το εξωτερικό έλλειμμα στο εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών, και η συνολική ζήτηση θα αρχίσει να ανακάμπτει. Στο τέλος της διαδικασίας, η οικονομία θα ισορροπήσει, **διατείνονται**

οι υποστηρικτές αυτής της πολιτικής, σε ένα ποσοστό ανεργίας υψηλότερο και ένα επίπεδο παραγωγής χαμηλότερο από το σημερινό, πλην όμως, θα έχει επιτευχθεί σημαντική βελτίωση στο εμπορικό έλλειμμα αγαθών και υπηρεσιών εξαιτίας των χαμηλότερων τιμών των εγχωρίως παραγόμενων προϊόντων.

Αυτή η διαδικασία είναι μακρά και για να επιταχυνθεί θα πρέπει, σύμφωνα πάντοτε με την κυρίαρχη οικονομική θεωρία, οι θεσμοί της αγοράς εργασίας που προστατεύουν (υποτίθεται υπερβολικά) τους εργαζόμενους να «μεταρρυθμιστούν» στη γνωστή κατεύθυνση απελευθέρωσης των απολύσεων, αποδυνάμωσης των συλλογικών συμβάσεων εργασίας κλπ.

Επομένως, **η ύφεση**, δεν είναι ένα «ατύχημα», ή το αποτέλεσμα κακών χειρισμών εκ μέρους της κυβέρνησης, του ΔΝΤ, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της ΕΚΤ, ούτε είναι απλώς το αποτέλεσμα των εγωιστικών συμφερόντων του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου. **Η ύφεση θεωρείται**, στα πλαίσια της κυρίαρχης οικονομικής θεωρίας, το εργαλείο με το οποίο μια οικονομία θα ξαναβρεί τις χαμένες της ισορροπίες. Η ύφεση προβλέπεται, από την κυρίαρχη θεωρία, ως φυσιολογικό στάδιο της διαδικασίας προσαρμογής της οικονομίας σε εξωτερικές διαταραχές που έχει δεχτεί η οικονομία (σε καθεστώς νομισματικής ένωσης, άρα αδυναμίας υποτίμησης του νομίσματος). **Η ύφεση αξιοποιείται** ως μέσο για την πειθάρχηση των εργαζομένων σε λιγότερες προστατευτικές ρυθμίσεις και χαμηλότερους μισθούς υπό την πίεση της ανεργίας και του διογκούμενου εφεδρικού εργατικού δυναμικού. Ήδη, εξελίσσεται στην Ελλάδα, σε αυτήν την κατεύθυνση, μια ιστορικά πρωτοφανής για τα ευρωπαϊκά δεδομένα επιχείρηση απορρυθμιστικών αλλαγών στην αγορά εργασίας, οι οποίες αναιρούν στο μεγαλύτερο μέρος τους τις ρυθμίσεις που προστατεύουν τους εργαζόμενους από την υπέρμετρη ισχύ των επιχειρήσεων. Στην ίδια κατεύθυνση, τίθενται και ενισχύονται οι βάσεις για την αποδιάρθρωση του κοινωνικού κράτους και την μετατροπή των βασικών δημόσιων αγαθών σε ιδιωτικά αγαθά.

Όμως, η ύφεση **θα μετατραπεί** σε μια σωρευτική διαδικασία αυτοτροφοδοτούμενης επιδείνωσης. Καταρχήν από την πλευρά της ζήτησης: Η συνολική ζήτηση θα επηρεαστεί στην πρώτη φάση της εσωτερικής υποτίμησης από τις μειώσεις των μισθών. Προφανώς, ο αυξανόμενος δανεισμός των μισθωτών κατά την περίοδο που προηγήθηκε της χρηματοπιστωτικής κρίσης είχε επιτρέψει σε σημαντικό βαθμό την αποσύνδεση των μισθών από την ιδιωτική κατανάλωση. Από την στιγμή, όμως, που η χρηματοπιστωτική κρίση οδήγησε σε μείωση του δανεισμού, η αγοραστική δύναμη των μισθών έχει ανακτήσει τον σημαντικό της ρόλο στην διαμόρφωση της ζήτησης. Η μείωση των μισθών επιφέρει, λοιπόν, μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης. Αυτή η αρχική μείωση επηρεάζει αρνητικά την συνολική ζήτηση και διαμέσου αυτής τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου. Οι επενδύσεις επηρεάζονται αρνητικά από τον χαμηλό βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού στην διάρκεια της

εσωτερικής υποτίμησης: επενδύουν λιγότερο όταν αργεί το παραγωγικό τους δυναμικό σε μεγάλο βαθμό, ιδιαίτερα όταν αυτό δεν έχει υποστεί τεχνολογική απαξίωση, όπως συμβαίνει σήμερα στην Ελλάδα, της οποίας ένα μεγάλο μέρος του αποθέματος παγίου κεφαλαίου συσσωρεύθηκε πρόσφατα, κατά την περίοδο της μεγάλης οικονομικής ανόδου των ετών 1996-2006. Έτσι, η συμβολή όλων των συνιστωσών της εσωτερικής ζήτησης θα μειωθεί, η ανεργία θα αυξηθεί και θα μειώσει και αυτή με την σειρά της την εσωτερική ζήτηση και ο φαύλος κύκλος θα αρχίζει από την αρχή.

Επίσης, μια οικονομία που έχει υποστεί παρατεταμένη μείωση της ζήτησης δεν επανέρχεται στην αρχική της κατάσταση όταν αυξηθεί η ζήτηση, διότι, έχει εν τω μεταξύ υποστεί μια σειρά καταστροφών στο παραγωγικό και στο εργατικό δυναμικό της. Η **παρατεταμένη** μείωση της ζήτησης επιδρά στην πλευρά της προσφοράς: θα καταστρέψει ένα μέρος του κεφαλαιακού αποθέματος καθώς θα πτωχεύσουν σειρά επιχειρήσεων και ένα μέρος του εργατικού δυναμικού θα απολέσει τις γνώσεις του και τις δεξιότητές του εξαιτίας της παραμονής του σε μακροχρόνια ανεργία. Θα μειωθεί ο μέγιστος δυνατός ρυθμός ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας.

Η κάθοδος θα συνεχίζεται έως ότου η εξωτερική ζήτηση, οι καθαρές εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών αναλάβουν τον ρόλο του κινητήρα της οικονομίας χάρη στις μειώσεις του κόστους εργασίας και στις μειώσεις των τιμών των εγχωρίως παραγομένων προϊόντων (δηλαδή χάρη στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής). Ωστόσο, όπως έχουν ήδη διαπιστώσει αρκετές μελέτες (βλ. στο Μέρος 3), η ταχύτητα με την οποία μια χώρα της ζώνης του ευρώ αποκαθιστά τις ισορροπίες της διαμέσου της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης, είναι μικρή. Πρόκειται δηλαδή για διαδικασία, όχι μόνον επίπονη, αλλά και μακρά. Στην Γερμανία, η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης που εφαρμόστηκε μετά το 1998, διήρκεσε περίπου μία δεκαετία, παρά την εξαιρετική εξαγωγική ισχύ της χώρας αυτής. Η συμβολή του εξωτερικού εμπορίου στην περίπτωση της Ελλάδας είναι μικρή και ως εκ τούτου η ικανότητα των καθαρών εξαγωγών να ωθήσουν την ελληνική οικονομία έξω από την ύφεση είναι πολύ αμφίβολη.

Οι αναλύσεις του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ σχετικά με την **εσωτερική υποτίμηση** (βλ. στο Μέρος 2) δείχνουν ότι **για την έξοδο από την κρίση** θα ήταν πολύ πιο αποτελεσματικό να πραγματοποιηθεί **ο ανταγωνιστικός αποπληθωρισμός** με απευθείας μείωση των τιμών χωρίς να θιγούν οι μισθοί, για τον πολύ απλό λόγο ότι τα περιθώρια κέρδους στην Ελλάδα είναι κατά πολύ αυξημένα έναντι των άλλων προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (η αναλογία του λειτουργικού πλεονάσματος των επιχειρήσεων προς τις αποδοχές εργασίας είναι πολύ υψηλότερο στην Ελλάδα έναντι των άλλων χωρών της ΕΕ (βλ. στο Μέρος 2). Είναι δε τόσο αυξημένα, τα περιθώρια κέρδους, ώστε η μείωσή τους δεν θα έθιγε ούτε τις επενδύσεις ούτε την απασχόληση, γιατί το εναλλακτικό όφελος, δηλαδή οι αποδόσεις των εναλλακτικών

τοποθετήσεων, θα παρέμεναν μικρότερες της προσδοκώμενης κερδοφορίας ακόμη και μετά την μείωση των περιθωρίων κέρδους.

Ο ανταγωνιστικός αποπληθωρισμός θα μπορούσε να χρηματοδοτηθεί, λοιπόν, από την προσαρμογή των περιθωρίων κέρδους στο επίπεδο των άλλων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή διαμέσου μιας ανατροπής της τρέχουσας διανομής του προϊόντος που είναι εξαιρετικά δυσμενής για την μισθωτή εργασία. Η μείωση των περιθωρίων κέρδους πρέπει να χρηματοδοτήσει την διατήρηση της απασχόλησης και την αύξηση της αγοραστικής δύναμης των μισθών, που εκτός από την κοινωνική τους διάσταση, είναι και η καλύτερη μακροοικονομική ρύθμιση που μπορεί να γίνει στις παρούσες συνθήκες ώστε να ενισχυθεί η συνολική ζήτηση. Αυτό που χρειάζεται στη σημερινή συγκυρία η ελληνική οικονομία δεν είναι η διατήρηση των κερδών στα σημερινά επίπεδα (Διάγραμμα 4, Μέρους 4), αλλά η αύξηση της ζήτησης των μεσαίων και χαμηλών εισοδημάτων από εργασία διαμέσου μιας μείωσης των περιθωρίων κέρδους (άρα και των τιμών).

Ένας τέτοιος, **εναλλακτικός αποπληθωρισμός**, όμως, δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί χάρι στην καλή θέληση των επιχειρήσεων, που επιδιώκουν την μεγιστοποίηση του κέρδους. Θα έπρεπε η οικονομική πολιτική να προωθήσει σειρά δραστικών μέτρων για τον περιορισμό των κατά τα άλλα πασίγνωστων ολιγοπωλιακών συνθηκών στις ελληνικές αγορές προϊόντων.

Αντί αυτών, η οικονομική πολιτική προωθεί μέτρα για την άρση των υποτιθέμενων ακαμψιών των αγορών εργασίας. Ένας μη προκατειλημμένος παρατηρητής θα είχε ωστόσο αντιληφθεί ότι το μεν ονομαστικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, συγκρινόμενο με το αντίστοιχο των ανταγωνιστριών χωρών, μειώνεται ήδη από τον Σεπτέμβριο του 2008, σε αντίθεση με τις τιμές των προϊόντων που συνεχίζουν την ανοδική τους πορεία μέσα σε συνθήκες ύφεσης και μάλιστα με αυξητικούς ρυθμούς που δείχνουν την αποφασιστικότητα με την οποία ο επιχειρηματικός κόσμος υπερασπίζεται την υψηλή κερδοφορία με την οποία έχει εξοικειωθεί. Εάν υπάρχουν άκαμπτες αγορές στην Ελλάδα, αυτές δεν είναι οι αγορές εργασίας αλλά οι αγορές προϊόντων και σε αυτές απαιτείται να στοχεύουν οι διαρθρωτικές αλλαγές.

Μια **συνεπής και δίκαιη πολιτική αναδιανομής του εισοδήματος** θα έλυνε επίσης και το δημοσιονομικό πρόβλημα. Οι μεγάλες περιουσίες θα έπρεπε να αναλάβουν το κύριο βάρος της προσαρμογής, τα επιχειρηματικά κέρδη να φορολογηθούν με υψηλότερο συντελεστή, οι φοροαπαλλαγές των επιχειρήσεων να επανεξετασθούν, ο έλεγχος των ανώτερων εισοδημάτων που φοροδιαφεύγουν να γίνει εξονυχιστικός κλπ. Η **αναλογία** των εισοδημάτων ιδιοκτησίας προς τις αμοιβές εργασίας (λαμβάνοντας υπόψη και την αυτοαπασχόληση) στην Ελλάδα ανερχόταν, το 2009, σε 0,43, ενώ στις περισσότερες από τις άλλες χώρες της ΕΕ-15 βρισκόταν στην περιοχή 0,1-0,3 (μέσος όρος ζώνης του ευρώ 0,25).

Είναι δυνατόν στις σημερινές κρίσιμες περιστάσεις για το μέλλον της ελληνικής οικονομίας, να υλοποιηθεί μια αύξηση της φορολογίας κατά 10 μονάδες του ΑΕΠ, η οποία θα προέλθει κατά το μισό από την πραγματική αποκατάσταση της φορολογικής δικαιοσύνης, και κατά το άλλο μισό από την αναδιανομή του εισοδήματος και την επιβολή ενός πράσινου φόρου. Με αυτό τον τρόπο θα εξασφαλιστεί η πληρωμή των τόκων του δημοσίου χρέους, αλλά θα υπάρχουν και πόροι διαθέσιμοι για τη στήριξη της βιωσιμότητας του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, για την άμεση δημιουργία θέσεων εργασίας σε κοινωνικές υπηρεσίες (4 δις ευρώ το χρόνο ισοδυναμούν με 200.000 ως 250.000 θέσεις εργασίας) και για την αύξηση των δημοσίων επενδύσεων κατά 40% περίπου. Το πρόσθετο διαθέσιμο ποσό για τη στήριξη της οικονομίας θα ισοδυναμεί ετησίως με το τριπλάσιο των πόρων του ΕΣΠΑ και θα εξασφαλίσει την απαρχή μιας πορείας ανασυγκρότησης της ελληνικής οικονομίας, και θα έχει επιβαρύνει μόνο την πολυτελή κατανάλωση και τις εισαγωγές.

Η ασκούμενη πολιτική βασίζεται στην ιδέα ότι πρέπει να ενισχυθεί η δημοσιονομική πειθαρχία για να πεισθούν οι διεθνείς αγορές για τις θετικές προοπτικές της ελληνικής οικονομίας, ώστε να υπάρχουν λογικοί όροι δανεισμού του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα. Αυτό που προτείνει είναι η εφαρμογή μιας πολιτικής ύφεσης και επίδειξης ισχύος έναντι των εργαζομένων, για να βελτιωθεί η εικόνα της χώρας «στις αγορές». Προτείνει, μάλιστα, μια πολιτική ύφεσης που θα έχει και διάρκεια, **αφού θα πρέπει να παράγει πρωτογενή πλεονάσματα της τάξεως του 5% του ΑΕΠ για μια δεκαετία ώστε να μειωθεί το δημόσιο χρέος.** Θα μπορέσει έτσι το κράτος να αποπληρώσει τα χρέη του προς τους μεγάλους πιστωτές του που είναι οι τράπεζες συλλέγοντας πόρους από τους φορολογούμενους με διαρκώς μειούμενους φορολογικούς συντελεστές επί των κερδών και των άλλων εισοδημάτων ιδιοκτησίας και διαρκώς αυξανόμενο βάρος επί των εισοδημάτων της εργασίας. Σε αυτή την πολιτική όπου το χρηματιστικό κεφάλαιο δεν τιμωρείται για την κρίση που προκάλεσε, αλλά αποζημιώνεται από αυτούς στους οποίους θα έπρεπε να λογοδοτήσει, η δημοσιονομική προσαρμογή έχει έντονα άνισο πρόσημο, διότι καλούνται οι εργαζόμενοι, πρωτίτως δε οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι να αναλάβουν το βάρος της προσαρμογής. Πέραν τούτου, είναι αμφίβολο κατά πόσον θα μπορούσε να ενισχυθεί η οικονομική μεγέθυνση στην Ελλάδα χάρη σε μια μείωση των επιτοκίων εν μέσω λιτότητας που μειώνει δραστικά την αγοραστική δύναμη των μισθών και τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού.

Η πολιτική ύφεσης που ασκείται δεν προβλέπεται να έχει αποτρεπτικά αποτελέσματα σε σχέση με την διαχείριση του δημόσιου χρέους και η εφαρμοζόμενη πολιτική για την δημοσιονομική προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας έχει εισέλθει σε τροχιά αυτοϋπονόμευσης. Έχει αποδειχθεί ιστορικά ότι δεν είναι οι πολιτικές μείωσης των δαπανών και αύξησης της φορολογίας καθεαυτές που επιτυγχάνουν την δημοσιονομική προσαρμογή αλλά ο συνδυασμός τους με εξωγενείς παράγοντες,

όπως η ευνοϊκή διεθνής συγκυρία, η μείωση των επιτοκίων κ.ά. Έτσι με την απουσία τέτοιων προϋποθέσεων, το πρόγραμμα προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας εκτιμάται ότι δεν θα επιτύχει τους στόχους του, είτε επειδή η προκαλούμενη ύφεση μειώνει σε μεγαλύτερο βαθμό τα φορολογικά έσοδα σε σύγκριση με τις περικοπές στις δημόσιες δαπάνες αυξάνοντας το δημόσιο έλλειμμα, είτε επειδή, σε μια καλύτερη εκδοχή, η μείωση του ελλείμματος αποδεικνύεται μια εξαιρετικά βραδεία διαδικασία με ιδιαίτερος αυξημένο κοινωνικό κόστος, χωρίς παράλληλα να επιτυγχάνεται ικανοποιητική μείωση του δημόσιου χρέους εξαιτίας της αναιμικής ανάπτυξης.

Εξαιτίας αυτών των λόγων, η τριετής απόσυρση από τις χρηματιστικές αγορές αναμένεται να αποδειχθεί ανεπαρκής χωρίς παράλληλα να διαφαίνονται ουσιαστικές προοπτικές για την χρονική επιμήκυνση του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας από τους ευρωπαϊκούς εταίρους μέχρι το τέλος της δεκαετίας 2010. Συντηρούνται έτσι σενάρια αναδιαπραγμάτευσης του χρέους ή ακόμα και παύσης πληρωμών. Ως εκ τούτου, είναι αναγκαίος ο αναπροσανατολισμός της ασκούμενης πολιτικής στην κατεύθυνση της πρωτογενούς αναδιανομής του εισοδήματος υπέρ των μισθωτών **με σκοπό την επίτευξη ανταγωνιστικού αποπληθωρισμού**, αλλά και της δευτερογενούς αναδιανομής με σκοπό την αντιμετώπιση των χρόνιων δημοσιονομικών προβλημάτων.

Ένα ακόμη στοιχείο μιας τέτοιας **εναλλακτικής κατεύθυνσης πολιτικής** είναι η δραστική σύλληψη της παραοικονομίας και η ένταξη μεγάλου μέρους της στην επίσημη οικονομία, γιατί η αύξηση του ΑΕΠ που θα προκύψει έτσι, θα βελτιώσει το έλλειμμα και το χρέος και θα απομακρύνει τον κίνδυνο αδυναμίας αποπληρωμής του χρέους. Εάν υποθέσουμε πχ ότι το καταγεγραμμένο ΑΕΠ θα αυξάνεται λογιστικά, εξ αιτίας της ένταξης ενός μεγάλου τμήματος της παραοικονομίας στην επίσημη οικονομία, κατά 7% ετησίως, ανάλογη θα είναι και η αύξηση της φορολογητέας ύλης και των εσόδων. Εάν το πραγματικό ΑΕΠ είναι -3% ανά έτος και ο πληθωρισμός 1%, τότε το ονομαστικό ΑΕΠ διορθωμένο με την σύλληψη της μύρης οικονομίας, θα ανέρχεται σε $-3+1+7=5\%$, άρα θα είναι παραπλήσιο με το μέσο επιτόκιο εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους. Έτσι, οι πιθανότητες για την αδυναμία αποπληρωμής του χρέους μειώνονται σημαντικά. Εάν μάλιστα η σύλληψη της παραοικονομίας ανερχόταν σε 10% του ΑΕΠ ετησίως, τότε το ονομαστικό ΑΕΠ θα αυξανόταν με ρυθμό 8% και το δημόσιο χρέος θα μειωνόταν. Παρά ταύτα, η λογιστική αυτή αύξηση, που θα βελτιώνει το δημοσιονομικό έλλειμμα, δεν θα αναιρούσε σε τίποτα τις επιπτώσεις της ύφεσης ως προς την απασχόληση, τα εισοδήματα κλπ, εκτός από τα μάλλον μέτρια αποτελέσματα που θα προκαλούσε η μείωση των επιτοκίων. Με άλλα λόγια, η αποφυγή του κινδύνου αδυναμίας αποπληρωμής του χρέους, έστω και με αυτόν τον τρόπο, δεν συμβάλλει στην απομάκρυνση της φτωχοποίησης του κόσμου της μισθωτής εργασίας που συνεπάγονται η μείωση των μισθών και της αγοραστικής δύναμης των μισθωτών, η ανεργία και οι δραστικές περικοπές στις

δημόσιες κοινωνικές δαπάνες και επενδύσεις. Θα μπορούσε να συμβάλλει, όμως, σε μια επιστροφή του ελληνικού δημοσίου στις αγορές για δανεισμό με χαμηλότερα επιτόκια. Θα απέδιδε δε τα μέγιστα, εάν εντασσόταν σε μια συνεπή πολιτική μείωσης των τιμών με διατήρηση του εισοδηματικού μεριδίου των μισθωτών στο ΑΕΠ.

Με αυτά τα δεδομένα, το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ **θεωρεί** ότι χρειάζεται ριζικός αναπροσανατολισμός της πολιτικής για την ανάκαμψη και την αποτροπή της όξυνσης της κρίσης δανεισμού, χρέους και ανεργίας. Θα πρέπει να αντικατασταθεί η πολιτική που προωθεί την ευελιξία της εργασίας (μικρο-επίπεδο), την ενίσχυση της προσφοράς (μακρο-επίπεδο) και την ιδιωτικοποίηση και κεφαλαιοποίηση του κοινωνικού κράτους (κοινωνικό επίπεδο), από μια πολιτική που θα προωθεί το νέο αναπτυξιακό πρότυπο της ρύθμισης της εργασίας (μικρο-επίπεδο), της ενίσχυσης της ζήτησης και της καινοτομικής και παραγωγικής ανάπτυξης διαμέσου της αύξησης των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων (μακρο-επίπεδο) και της ενδυνάμωσης της αναδιανομής του εισοδήματος και της αναδιανεμητικότητας του κοινωνικού κράτους (κοινωνικό επίπεδο).

Το πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας απαιτείται **να αξιολογηθεί** με όρους αναδιανεμητικούς, ως αναπτυξιακό και κοινωνικό, με την έννοια της κατάρρευσης του υπάρχοντος αναπτυξιακού μοντέλου. Απαιτείται, επομένως, παραγωγική και καινοτομική ανασυγκρότηση του ιδιωτικού τομέα για την παραγωγή πρωτογενών πλεονασμάτων με σεβασμό στην εργασιακή και ασφαλιστική νομιμότητα. **Η μη αποδοχή** του αναπτυξιακού και κοινωνικού κόστους του «προγράμματος στήριξης» που επιβάλλεται από τους διεθνείς οργανισμούς στην ελληνική οικονομία και οι σοβαρές επιφυλάξεις του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ για την χρησιμότητά του στην χώρα μας, έγκειται ακριβώς στο γεγονός ότι η κατανόηση και τα περιοριστικά μέτρα πολιτικής εστιάζονται μόνο στο δημόσιο έλλειμμα και στο δημόσιο χρέος, δηλαδή μόνον στο χώρο του δημόσιου τομέα και διόλου στα ελλείμματα (τεχνολογικό, παραγωγικό, καινοτομικό, κοινωνικό, εργασιακό) και χρέη του ιδιωτικού τομέα (επιχειρήσεις και νοικοκυριά).

Επομένως, είναι **αναγκαίο** και κατά **προτεραιότητα**, εκτός της επιλογής πολιτικών αντιμετώπισης του κοινωνικού κόστους, να στηριχθούν κλάδοι παραγωγικής δραστηριότητας που θα μπορούσαν να είχαν επιτύχει πολύ καλύτερες επιδόσεις σε ότι αφορά την ποιότητα, την παραγωγικότητα, την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση. Ποιος μπορεί να ισχυριστεί σοβαρά ότι η αγροτική παραγωγή, ή οι μεταποιητικοί κλάδοι όπως το ένδυμα, η υφαντουργία, τα ναυπηγεία, πολλά υλικά κατασκευών, και φυσικά ο τουρισμός και οι βιομηχανίες που τροφοδοτούν τις τουριστικές επιχειρήσεις, δεν θα μπορούσαν να είχαν ακολουθήσει μια περισσότερο δυναμική πορεία κατά τις τελευταίες δεκαετίες;

Η κυρίαρχη αντίληψη για την κερδοφορία με κάθε μέσο, οδήγησε: α) στην επικράτηση της γενικευμένης ευελιξίας με την ταυτόχρονη επιδείνωση της ασφάλειας της

εργασίας, β) στην επέκταση της αδήλωτης εργασίας, με την ανοχή των ελεγκτικών μηχανισμών, γ) στα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης τα οποία στάθηκαν ανέκτα να συνδυαστούν με τις ανάγκες σημαντικών κλάδων της οικονομίας, ενώ οι δημόσιες πολιτικές στους τομείς της υγείας και της κοινωνικής ασφάλισης διαμόρφωσαν τις συνθήκες μιας αργής αλλά αδυσώπητης φθοράς τους. Δεν μπορεί όμως να υπάρξει παραγωγική και τεχνολογική ανασυγκρότηση χωρίς προστασία των εργαζομένων και των ανέργων, χωρίς σεβασμό της εργασιακής και ασφαλιστικής νομιμότητας, χωρίς κοινωνικό κράτος οικονομικά βιώσιμο και κοινωνικά αποτελεσματικό. Όμως, για να υπάρξουν νέες επιλογές χρειάζεται ένας απολογισμός των πολιτικών του παρελθόντος και κατανόηση των αιτιών που οδήγησαν παρά τους πόρους που διατέθηκαν, στη σημερινή σοβαρή απώλεια παραγωγικού δυναμικού, ανταγωνιστικότητας, ποιότητας και θέσεων εργασίας.

Η συστηματική άρνηση του σχεδιασμού πολιτικών σε κλαδικό και περιφερειακό επίπεδο, η αδυναμία κατανόησης της καθοριστικής σημασίας των ολοκληρωμένων συμπλεγμάτων και των clusters, η απουσία μιας ερευνητικής πολιτικής με επιλογές στρατηγικού χαρακτήρα οι οποίες να συνδέονται με την αναδιάρθρωση της οικονομίας, η έλλειψη εμπιστοσύνης σε δομές στήριξης των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, οι οποίες θα μπορούσαν να αποτελέσουν εργαλεία μεταφοράς νέων γνώσεων, για την τεχνολογία, την οργάνωση, τις αγορές και το ανθρώπινο δυναμικό, είναι προβλήματα τα οποία έχουν ιδιαίτερος επισημανθεί εδώ και πολλά χρόνια, ότι πρέπει να αντιμετωπιστούν εάν θέλουμε να ανατρέψουμε την καθοδική πορεία του παραγωγικού και τεχνολογικού υπόβαθρου της χώρας. Προκύπτει ως επιτακτική ανάγκη ο άμεσος αναπροσανατολισμός της αναπτυξιακής πολιτικής και προς την ενίσχυση των ολοκληρωμένων παραγωγικών συμπλεγμάτων.

Το ερώτημα που προκύπτει είναι, στο πλαίσιο του νέου αναπτυξιακού προτύπου, ποιο θα είναι το παραγωγικό και αναπτυξιακό μέλλον των περιφερειών και των νομών της χώρας, ιδιαίτερα μάλιστα σε συνθήκες οικονομικής κρίσης και ύφεσης του άμεσου (Ελλάδα) και ευρύτερου (Ευρωπαϊκή Ένωση - διεθνής οικονομία) κοινωνικο-οικονομικού περιβάλλοντος.

Στο ερώτημα αυτό **η απάντηση** που διατυπώνεται είναι ότι «στο μεσοπρόθεσμο διάστημα ο σχεδιασμός δημόσιων πολιτικών και ο προγραμματισμός των δράσεων για την υλοποίησή τους πρέπει να συνδέεται με τη δομή και τη διάρθρωση του παραγωγικού συστήματος της κάθε περιφέρειας», προκειμένου «μέσα από την βελτίωση του πλέγματος των αλληλεξαρτήσεων των κρίσιμων κλάδων (Γεωργία - Μεταποίηση - Τουρισμός - Υπηρεσίες - Κατασκευές) να δημιουργηθεί μία εσωτερική δυναμική βέλτιστης οικονομικά και κοινωνικά απόδοσης». Υιοθετώντας αυτή την στρατηγική (σύνδεση των δημόσιων πολιτικών με τον χαρακτήρα και τη διάρθρωση του παραγωγικού συστήματος της περιφέρειας, βελτίωση του πλέγματος των αλληλεξαρτή-

σεων των κρίσιμων κλάδων) θα εξασφαλίσουμε τις συνθήκες μεταμόρφωσης του παραγωγικού συστήματος των αναπτυξιακών «μονοκαλλιιεργειών» (Τουρισμός - Γεωργία) με την ανάπτυξη συνεργιών και συμπληρωματικότητας μεταξύ πολλών κλάδων παραγωγής καθώς και με τη διεθνή αγορά.

Το αναπτυξιακό εργαλείο που θα υλοποιήσει αυτόν τον στόχο είναι τα clusters (ολοκληρωμένα συμπλέγματα δραστηριοτήτων) σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, **μεταμορφώνοντας** την παραγωγική στασιμότητα σε δυναμικούς πόλους ανάπτυξης - καινοτομίας, απασχόλησης και διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας. Η περιφέρεια σχεδιάζει (Αναπτυξιακός χαρακτήρας των περιφερειών) και οι τοπικές αρχές (Μεγάλοι Δήμοι) προγραμματίζουν και σε συνεργασία με τις επιχειρήσεις υλοποιούν τις συγκεκριμένες δράσεις των τοπικών παραγωγικών συστημάτων (κάθετες - οριζόντιες σχέσεις) και προωθούν την συνεργασία των επιχειρήσεων, την καινοτομική υποστήριξη με εργαστήρια έρευνας και εκπαίδευσης, την υποστήριξη της διεθνοποίησης της παραγωγής και την δημιουργία αναπτυξιακών υποδομών και δικτύων στην κατεύθυνση μίας ολοκληρωμένης προσέγγισης της περιφερειακής βιώσιμης ανάπτυξης και όχι μίας επιδοματικής επιχορήγησης των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην περιφέρεια.

Στις **σημερινές συνθήκες** της διεθνούς και ευρωπαϊκής ανταγωνιστικότητας η έλλειψη βάθους του τεχνολογικού και καινοτομικού υπόβαθρου της ελληνικής οικονομίας προσδίδει στην επιλογή ενός ολοκληρωμένου περιφερειακά και παραγωγικά νέου προσανατολισμού, κλαδική ευελιξία και αναπτυξιακή δυναμική.

Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί ότι ο νόμος Ν.3863/10 για **το ασφαλιστικό**, όχι μόνο δεν εξασφαλίζει την μακροχρόνια βιωσιμότητά του αλλά πλήττει στον πυρήνα του την κοινωνική του αποτελεσματικότητα. Αλλάζει με βίαιο τρόπο την δομή και τον χαρακτήρα του με την μετατροπή του από το 2015 από αναδιανεμητικό σε κεφαλαιοποιητικό, επιδεινώνει, ιδιαίτερα, για τις νέες γενεές (είσοδος στην κοινωνική ασφάλιση από 1/1/93 και από 1/1/2011) τους όρους συνταξιοδότησης και μειώνει το επίπεδο των συντάξεων μέχρι και 30%. Το υπάρχον αναδιανεμητικό σύστημα στην Ελλάδα, όπως και σε άλλες χώρες της Ευρώπης, το μετατρέπει, σε κεφαλαιοποιητικό, με το σχήμα βασική σύνταξη - ανταποδοτική σύνταξη, θεσμοθετώντας την απόσυρση του κράτους από την χρηματοδότηση του κοινωνικο-ασφαλιστικού συστήματος εκτός από το τμήμα της βασικής σύνταξης. Από την άποψη αυτή, αποτελεί σοβαρή ανατρεπτική εξέλιξη που οδηγεί σ' ένα κεφαλαιοποιητικό σύστημα, το οποίο δεν θα μας επιτρέψει να μιλάμε για σύστημα κοινωνικής ασφάλισης αλλά για κεφαλαιοποιητικό σύστημα (ιδιωτική ασφάλιση) με ανώτερο επίπεδο βασικής σύνταξης 360 ευρώ. Η **στρατηγική** αυτής της επιλογής είναι να εγκαταλειφθεί η επιλογή του κράτους-πρόνοιας και να εγκαθιδρυθεί το κράτος-φιλανθρωπίας, με σοβαρές συνέπειες στην διεύρυνση της φτωχοποίησης του πληθυσμού, στην διάβρωση της κοινωνικής συνοχής και της κοινωνικής αλληλεγγύης.

Όμως, ο αναπτυξιακός και ο αναδιανεμητικός προσανατολισμός εξόδου από την οικονομική κρίση και ύφεση που διατυπώσαμε, θα λειτουργήσει, κατά την άποψή μας, ως νέα ποιοτική ατμομηχανή της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης αποτρέποντας την παραγωγική και τεχνολογική περιθωριοποίηση της ελληνικής οικονομίας, το κραχ στην αγορά εργασίας και την αποδόμηση του συστήματος κοινωνικής προστασίας, με σχεδιασμό και εξειδίκευση πολιτικών, με την υιοθέτηση σαφών στόχων (ποιότητα και διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα) και χρονοδιαγραμμάτων, συντονισμό - συνέργεια - συμπληρωματικότητα - διεθνοποίηση των επιχειρησιακών προγραμμάτων και πολιτικών καθώς και με καθιέρωση της αξιολόγησης των αποτελεσμάτων σε σχέση με τους επιλεγμένους στόχους, με σεβασμό στην εργασιακή και κοινωνικο-ασφαλιστική νομιμότητα.

ΜΕΡΟΣ 2
Δημοσιονομική και οικονομική κρίση
της ελληνικής οικονομίας

Δημοσιονομική και οικονομική κρίση της ελληνικής οικονομίας

2.1. Από την χρηματοπιστωτική στην οικονομική κρίση

Η **χρηματοπιστωτική κρίση**, που απετέλεσε την πρώτη φάση της υπό εξέλιξη γενικής κρίσης του οικονομικού συστήματος, σε όλες τις χώρες του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού, είχε τις ρίζες της στο γεγονός ότι το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο ανέπτυξε, επί μία εικοσαετία, δικαιώματα επί της μελλοντικής παραγωγής της πραγματικής οικονομίας τα οποία αυξάνονταν ταχύτερα από το ονομαστικό ΑΕΠ, δηλαδή από το προς επιμερισμό ετήσιο εισόδημα² (Gros & Alcidi 2009, Aglietta 2009). Η χρηματοπιστωτική κρίση είχε ως σημείο εκκίνησης την διαπίστωση ότι μέρος των συσσωρευμένων απαιτήσεων του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου ήταν εξαιρετικά αμφίβολο εάν επρόκειτο να ικανοποιηθούν (βλ. αναλυτικά Ετήσια Έκθεση έτους 2009 του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ). Στην διάρκεια του 2009, οι επισφαλείς απαιτήσεις του χρηματοπιστωτικού τομέα επιχειρήθηκε να αντιμετωπιστούν διαμέσου της κρατικής παρέμβασης για την διάσωση των τραπεζών. Εξαιτίας αυτής της πολιτικής, αλλά και της προσπάθειας των κυβερνήσεων να στηρίξουν την πραγματική οικονομία, στη διάρκεια του 2008-2009, το δημόσιο έλλειμμα των 20 από τις 27 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης τριπλασιάστηκε, το δημόσιο χρέος αυξήθηκε σημαντικά και κατέστησε τις κυβερνήσεις υπόλογες στις τράπεζες, οι οποίες τελικά ωφελήθηκαν αποκλειστικά από τους πόρους που διατέθηκαν για την διάσωσή τους. Η διαχείριση της κρίσης μετέφερε, δηλαδή, τους κινδύνους από τον χρηματοπιστωτικό τομέα στον δημόσιο τομέα, και πιο συγκεκριμένα στα κρατικά ομόλογα.

Ως απάντηση στις μεγάλες αυξήσεις των δημοσίων ελλειμμάτων και του δημοσίου χρέους, οι κυβερνήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προκρίνουν προγράμματα λιτότητας και μείωσης των δημοσίων ελλειμμάτων και του δημοσίου χρέους. Πρόκειται για πολιτική ύφεσης γιατί μειώνει την εσωτερική ζήτηση, τόσο στην δημόσια, όσο και στην ιδιωτική συνιστώσα της.

Στα υφειακά αποτελέσματα της κρατικής διαχείρισης του χρέους και των δημοσίων ελλειμμάτων, προστίθεται και μια σειρά παραγόντων που ευνοούν την ύφεση στις προηγμένες οικονομίες της Ευρώπης και της Αμερικής:

Πρώτον, ο αυξανόμενος δανεισμός, που αποτέλεσε την κυριότερη κινητήρια δύναμη

2. Σύμφωνα με την διατύπωση του Daniel Gros (Gros & Alcidi 2009), many agents have issued promises to pay a certain nominal amount but do not necessarily have the «expected» regular cash flow to honour these promises.

της οικονομικής μεγέθυνσης επί εικοσαετία, δεν φαίνεται πιθανό να αναλάβει τον ίδιο ρόλο και στο μέλλον (παρά τις προσπάθειες των τραπεζών να καινοτομήσουν με νέα χρηματοοικονομικά προϊόντα). Τα νοικοκυριά ακολουθούν μακρά πορεία αποπληρωμής του χρέους τους. Το ίδιο ισχύει στις επιχειρήσεις του μη χρηματοπιστωτικού τομέα. Η στάση αυτή οδήγησε, στη ζώνη του ευρώ, σε επιβράδυνση των πιστώσεων που μετατρέπεται τώρα σε καθαρή μείωση, ενώ στις ΗΠΑ αυτό είχε καταγραφεί από το πρώτο εξάμηνο του 2009.

Δεύτερον, η εξωτερική ζήτηση δεν μπορεί να εμπνέει ιδιαίτερη αισιοδοξία στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ καθώς οι χώρες της Ασίας συνεχίζουν την ανάπτυξή τους αυξάνοντας την εσωτερική ζήτηση κυρίως για φθηνά προϊόντα που παράγουν οι ίδιες. Εάν, ωστόσο, οι χώρες αυτές μπορούσαν να αυξήσουν την ζήτηση που απευθύνουν στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ, οι συνθήκες για την πορεία της παγκόσμιας οικονομίας θα ήταν κατά πολύ ευνοϊκότερες.

Τρίτον, οι επιχειρήσεις του μη χρηματιστικού τομέα, προκειμένου να υπερασπιστούν την κερδοφορία τους, προσπαθούν να μειώσουν τις αμοιβές εργασίας. Επειδή, όμως, ο πληθωρισμός στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ κινείται τώρα σε χαμηλά επίπεδα, οι επιχειρήσεις επιδιώκουν τη μείωση, όχι απλώς των πραγματικών αποδοχών, αλλά των ονομαστικών αποδοχών. Τίθεται, έτσι, σε δοκιμασία η ακαμψία των ονομαστικών μισθών, η οποία λειτουργεί ως «άγκυρα» για την οικονομία επειδή δημιουργεί ένα επίπεδο αντίστασης στη μείωση της αγοραστικής δύναμης των μισθών και της συνολικής καταναλωτικής ζήτησης.

Τέταρτον, τα προβλήματα ρευστότητας και μειωμένης ζήτησης οδηγούν έναν αυξανόμενο αριθμό επιχειρήσεων του μη χρηματοπιστωτικού τομέα στην πτώχευση και έναν αυξανόμενο αριθμό εργαζομένων στην ανεργία. Μέσω αυτής της διαδικασίας καταστροφής, όχι μόνον μειώνεται περαιτέρω η ζήτηση, αλλά μειώνονται -και αυτό είναι το χειρότερο- το επίπεδο της δυναμικής παραγωγής, το απόθεμα παγίου κεφαλαίου, οι γνώσεις και οι δεξιότητες του εργατικού δυναμικού.

Πέμπτον, μέσα σε τέτοιες συνθήκες, είναι φυσικό να μειώνονται θεαματικά, σε όλες τις χώρες, και οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου του ιδιωτικού τομέα.

Η σημερινή συγκυρία σε διεθνές επίπεδο χαρακτηρίζεται, λοιπόν, από την ταυτόχρονη παρουσία περισσότερων παραγόντων που ευνοούν την παράταση της οικονομικής κρίσης, κάθε ένας ξεχωριστά και όλοι μαζί σε αλληλεξάρτηση: Το ποσοστό ανεργίας θα αυξηθεί, ο πληθωρισμός κινείται σε χαμηλά επίπεδα, τα δημόσια ελλείμματα θα μειωθούν δύσκολα και θα ευνοούν τα υψηλά επιτόκια, οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου δεν θα έχουν κανένα λόγο να αυξηθούν, η συνολική ζήτηση θα συνεχίζει την πτωτική της πορεία, οι επιχειρήσεις θα επιδιώκουν την μείωση των ονομαστικών αποδοχών που λειτουργούν ως επίπεδο αντίστασης στην υποχώρηση της ζήτησης σε συνθήκες χαμηλού πληθωρισμού, και θα υποβαθμίζεται το παραγω-

γικό σύστημα και το εργατικό δυναμικό. **Η κρίση**, λοιπόν, αναμένεται να έχει μακρά διάρκεια.

Αυτή η διαπίστωση ισχύει, βέβαια, κατά μείζονα λόγο και για την Ελλάδα, με δεδομένα τα οξυμένα προβλήματα που αντιμετωπίζει. Μετά την απόφαση της ζώνης του ευρώ να διαμορφώσει μηχανισμό στήριξης της ελληνικής οικονομίας, και εξαιτίας των αποφάσεων που συνόδευσαν την ενεργοποίηση του μηχανισμού, είναι πλέον εξαιρετικά πιθανό ότι η δεκαετία του 2010 θα αποδειχθεί, για την ελληνική οικονομία μια περίοδος παρατεταμένης κρίσης. Για τους εργαζόμενους, η ασκούμενη πολιτική, θα είναι μια επώδυνη περίοδος διαρθρωτικών αλλαγών και προσαρμογών, λιτότητας και επιδείνωσης του βιοτικού τους επιπέδου. Επιπλέον, οι συνθήκες που δημιουργούνται από την προωθούμενη πολιτική της ύφεσης, της ανεργίας, των πληθωριστικών πιέσεων και της αναδιανομής του εισοδήματος σε βάρος του κόσμου της εργασίας, είναι αμφίβολο εάν οδηγούν σε λύση του δημοσιονομικού προβλήματος και εάν απομακρύνουν τον κίνδυνο της υφεσιακής παράτασης της ελληνικής οικονομίας. Σε κάθε περίπτωση πάντως οδηγούμεθα σε επιδείνωση της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης.

Ως λύση στην ελληνική δημοσιονομική κρίση, έχει επιλεγεί, από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και την ελληνική κυβέρνηση, μια πολιτική που περιλαμβάνει:

- **πρώτον**, την δημοσιονομική προσαρμογή με μεγάλες μειώσεις των δημοσίων δαπανών (που αντανακλώνται σε δραματικές μειώσεις της πραγματικής και ονομαστικής μείωσης των αποδοχών των δημοσίων υπαλλήλων και των συνταξιούχων) και με αύξηση των δημοσίων εσόδων (διαμέσου της φορολογικής πολιτικής και της πολιτικής για τον περιορισμό της φοροδιαφυγής),
- **δεύτερον**, την προσαρμογή των μεγεθών της ελληνικής οικονομίας ώστε να βελτιωθεί ουσιαστικά το εξωτερικό έλλειμμα αγαθών και υπηρεσιών (και το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών) με την άσκηση μιας πολιτικής ύφεσης της οικονομίας και αύξησης της ανεργίας που θέτουν σε κίνηση την διαδικασία της **«εσωτερικής υποτίμησης»**, δηλαδή μιας διαδικασίας σωρευτικών μειώσεων των μισθών και των τιμών έως ότου η ανταγωνιστικότητα τιμής της ελληνικής οικονομίας καταστεί αρκούντως μεγάλη ώστε να αυξήσει την συνολική ζήτηση και να επαναφέρει έτσι την ελληνική οικονομία σε υψηλότερο επίπεδο παραγωγής και χαμηλότερης ανεργίας. Προκειμένου να είναι αποτελεσματική η εσωτερική υποτίμηση, προωθούνται αναπρεπτικές αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο των εργασιακών σχέσεων και του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα διαμέσου νομοθετικών παρεμβάσεων (βλ. Μέρος 10 και Μέρος 11 της Έκθεσης).

Η ασκούμενη πολιτική κρίνεται για τις δύο παραπάνω πλευρές της (**της δημοσιονομικής προσαρμογής και της εσωτερικής υποτίμησης**) όσον αφορά την αποτελεσματικότητά της, πέραν της πρωτοφανούς κοινωνικής αδικίας που την χαρακτηρίζει.

2.2. Η εσωτερική υποτίμηση

Ο όρος της «εσωτερικής υποτίμησης», είναι μια παρομοίωση, αφού σε συνθήκες κοινού νομίσματος δεν υπάρχει εθνικό νόμισμα, ούτε είναι δυνατόν να υπάρξει υποτίμηση. Η παρομοίωση αναφέρεται στην βραδύτερη αύξηση των τιμών στην Ελλάδα έναντι της ζώνης του ευρώ ώστε να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, πλην όμως με διαφορετικό τρόπο από την νομισματική υποτίμηση, σαν να είχαμε εθνικό νόμισμα και να πραγματοποιούσαμε υποτίμηση. Με άλλα λόγια, αυτό που επιτυγχάναμε παλιότερα με την υποτίμηση της δραχμής (νομισματική υποτίμηση) μπορεί να επιτευχθεί τώρα, σε συνθήκες νομισματικής ένωσης, με άλλον τρόπο («εσωτερική υποτίμηση»), ο οποίος συνοπτικά είναι ο εξής: **Καταρχήν**, θα πρέπει, όπως υποστηρίζεται, η οικονομία να δεχθεί ένα αρνητικό σοκ, μια μεγάλη μείωση της ζήτησης, που θα οδηγήσει άμεσα σε μείωση της παραγωγής και σε άνοδο της ανεργίας, εισερχόμενη δηλαδή σε περίοδο ύφεσης. Στο νέο μειωμένο επίπεδο παραγωγής και αυξημένης ανεργίας, τα συνδικάτα και γενικότερα οι εργαζόμενοι θα απολέσουν ένα μέρος από την διαπραγματευτική τους δύναμη, με αποτέλεσμα οι μισθοί τους να αυξηθούν λιγότερο από πριν, ή ακόμη σε πραγματικούς όρους και να μειωθούν. Η μείωση του κόστους εργασίας που θα προκύψει έτσι θα οδηγήσει σε μείωση των τιμών (ή σε βραδύτερη αύξησή τους έναντι των τιμών στην ζώνη του ευρώ), επομένως και σε βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Μέσω αυτής της βελτίωσης, που θα έχει επιτευχθεί χάρη στην «εσωτερική υποτίμηση», θα αρχίσει πλέον να αυξάνεται η ζήτηση και να ανακάμπτει η παραγωγή έως ότου ανακάμψουν κατά τι και οι μισθοί. Τότε, η οικονομία θα έχει ισορροπήσει σε ένα χαμηλότερο επίπεδο παραγωγής (υψηλότερης ανεργίας) σε σχέση με το σημείο εκκίνησης (που υπήρχε πριν από το αρχικό αρνητικό σοκ στην ζήτηση) πλην όμως θα έχει βελτιωθεί το έλλειμμα της χώρας στο εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, άρα και η ανάγκη εξωτερικού δανεισμού. Η «εσωτερική υποτίμηση», λοιπόν, είναι ο μηχανισμός που λειτουργεί σε συνθήκες ευρώ, σε αντικατάσταση της υποτίμησης του εθνικού νομίσματος σε συνθήκες δραχμής. Φτάνουμε, στο ίδιο αποτέλεσμα με την υποτίμηση της δραχμής, πλην όμως, με άλλον τρόπο: μεταφέροντας ολόκληρη την πίεση του διεθνούς ανταγωνισμού, από την συναλλαγματική ισοτιμία του εθνικού νομίσματος στην αγορά εργασίας. Πρόκειται για διαδικασία που είχε ήδη περιγραφεί στην μελέτη του Ινστιτούτου Εργασίας με τίτλο «Η ONE, οι μισθοί και η ανεργία» το 1998, ως προειδοποίηση για το έλλειμμα της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας με το οποίο η χώρα εισήλθε στην ζώνη του ευρώ, και το οποίο έλλειμμα της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας, ευθύνεται για την μεγέθυνση του εξωτερικού χρέους της Ελλάδας στην δεκαετία του 2000.

Παράλληλα, κατά την δεκαετία του 2000 η εφαρμοζόμενη οικονομική πολιτική επιδίωξε ατυχώς το έλλειμμα της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας να καλύψει με την μείωση του κόστους εργασίας, με αποτέλεσμα το επίπεδο ανταγωνιστικότητας

της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο 1995-2009 να έχει μειωθεί κατά 26,8% παρά το γεγονός ότι το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος την ίδια περίοδο αυξήθηκε μόνο κατά 1%.

Μπορούμε να περιγράψουμε την διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης με ένα απλό σύστημα εξισώσεων, **πρώτον**, με όρους διαπραγμάτευσης των ονομαστικών μισθών υπό συνθήκες συσχετισμού δυνάμεων μεταξύ των επιχειρήσεων και των εργαζομένων, και **δεύτερον**, με όρους καθορισμού των τιμών από τις επιχειρήσεις σε συνθήκες ατελούς ανταγωνισμού και ανοιχτής οικονομίας. Το σύστημα εξισώσεων ολοκληρώνεται με μια εξίσωση για την ζήτηση. Ένα τέτοιο μοντέλο μπορεί να ανήκει στο κύριο ρεύμα των οικονομικών, δηλαδή στον «νέο μακροοικονομικό συμβιβασμό» νεοκεϋνσιανών, μονεταριστών και λοιπών ορθόδοξων οικονομολόγων, αλλά και στην μετακεϋνσιανή ή μαρξιστική παράδοση ανάλογα με τις υποθέσεις που ενσωματώνονται στις εξισώσεις (Stockhammer 2008). Στην βιβλιογραφία αναφέρονται συστήματα εξισώσεων που περιλαμβάνουν ενίοτε περισσότερες μεταβλητές, και ως εκ τούτου είναι πολύπλοκότερα, πλην όμως ταυτίζονται στα ουσιώδη με το απλό μοντέλο που εκτίθεται αμέσως παρακάτω και το οποίο είναι επαρκές για να δείξει την ουσία των επιχειρημάτων σχετικά με την εσωτερική υποτίμηση. Το συγκεκριμένο μοντέλο αναφέρεται σε μικρή ανοιχτή οικονομία που λειτουργεί σε συνθήκες νομισματικής ένωσης και είναι αρκετά ευέλικτο ώστε να λαμβάνει (ή να μην λαμβάνει) υπόψη του τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και το κεφαλαιακό απόθεμα, να θεωρεί (ή να μην θεωρεί) την παραγωγικότητα ή άλλες μεταβλητές ως εξωγενώς δεδομένες, και να περιλαμβάνει (ή να μην περιλαμβάνει) ορισμένες άλλες μεταβλητές. Έτσι, μπορεί να λαμβάνει την μορφή ενός ορθόδοξου μοντέλου του κυρίου ρεύματος των οικονομικών (που αναφέρεται παρακάτω ως «βασικό υπόδειγμα») ή ενός ετεροόδοξου μοντέλου.

Το βασικό υπόδειγμα

$$(w - p_c) = a_\pi \pi + (1 - a_\pi) w_{lag} + a_n n + z_{w0} \quad (1)$$

$$(w - p_c)_{ps} = (\pi - z_{f0}) - (t_v + t_{ss}) - \lambda_m (\mu + \theta)(p^* - p) \quad (2)$$

$$p_c = \mu p_m + (1 - \mu) p \quad (3)$$

$$p_m = \lambda_m p^* + (1 - \lambda_m) p \quad (4)$$

$$\Delta U = -\gamma \Delta(p^* - p) \quad (5)$$

όπου w είναι ο ονομαστικός μισθός,

U το ποσοστό ανεργίας,

n το ποσοστό απασχόλησης (δηλαδή οι απασχολούμενοι ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού, $n \approx -U$),

π είναι η παραγωγικότητα της εργασίας (εξωγενώς δεδομένη),
 Z_{w0}, Z_{f0} είναι οι αυτόνομες απαιτήσεις των εργαζομένων και των επιχειρήσεων, αντίστοιχα (απαιτήσεις τους που εξαρτώνται από εξωγενείς παράγοντες),
 W_{lag} είναι ο πραγματικός μισθός αναφοράς, που αναφέρεται σε αμοιβές παρελθόντων ετών ($1 > a_{\pi} > 0$),
 t_{ss} είναι το σύνολο των εισφορών (εργοδοτών και εργαζομένων) στα ασφαλιστικά ταμεία ως ποσοστιαία προσαύξηση επί του καθαρού μισθού,
 t_v οι έμμεσοι φόροι ως ποσοστιαία προσαύξηση επί της τιμής εγχώριου παραγωγού,
 μ , είναι η διεύδυση των εισαγωγών,
 P_c ο δείκτης τιμών καταναλωτή³
 P^* οι τιμές στις ανταγωνίστριες χώρες,
 P οι τιμές των εγχωρίων προϊόντων,
 λ_m είναι ο συντελεστής προσαρμογής των εισαγωγών στον ανταγωνισμό,
 θ είναι ο συντελεστής προσαρμογής των εγχωρίων παραγωγών στις τιμές των ανταγωνιστριών χωρών.

Το μοντέλο του κυρίου ρεύματος (Carlin and Soskice 1990, κεφάλαιο 11 και 12, Carlin and Soskice 2006, κεφάλαια 9 και 10, Layard, Nickell and Jackman 1991, κεφάλαιο 8, Goretti 2008 κ.ά.) αποτελεί το σημείο αναφοράς για τους διεθνείς οργανισμούς και την ακαδημαϊκή οικονομική ορθοδοξία. Αναλύει την διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης θεωρώντας ότι είναι ουδέτερη η συσσώρευση κεφαλαίου στην διαμόρφωση της ανεργίας σταθερού πληθωρισμού, δηλαδή ότι μακροχρόνια δεν έχουν σημασία ο βαθμός χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και το μέγεθος του κεφαλαιακού αποθέματος (βλ. την κριτική του Rowthorn⁴ (1995) στην θεμελιώδη

3. Δεν λαμβάνουμε υπόψη μας τις προσδοκίες σχετικά με τις τιμές προκειμένου να απλοποιήσουμε την ανάλυση. Εάν συμπεριληφθούν οι προσδοκίες, οι αλγεβρικές διατυπώσεις γίνονται πολύπλοκότερες χωρίς να μεταβάλλουν την γενική συμπεριφορά του συστήματος των εξισώσεων.

4. Αποδεχόμενοι ότι η αύξηση του κεφαλαιακού αποθέματος αυξάνει την απασχόληση και μειώνει την ανεργία βραχυπρόθεσμα, οι οικονομολόγοι του κύριου ρεύματος ισχυρίζονται ότι οι επιχειρήσεις, ακολουθώντας μια συνάρτηση παραγωγής Cobb-Douglas με ελαστικότητα υποκατάστασης κεφαλαίου/εργασίας ίση προς την μονάδα, αντιδρούν στους υψηλότερους μισθούς που οφείλονται στην χαμηλότερη ανεργία (που με τη σειρά της προέρχεται από την επιτάχυνση της συσσώρευσης κεφαλαίου), υποκαθιστώντας εργασία με κεφάλαιο, έτσι ώστε στο τέλος της ημέρας η συνολική επίπτωση στην απασχόληση να είναι μηδενική. Ως αποτέλεσμα, το NAIRU είναι σημείο μακροπρόθεσμης ισορροπίας ανεξάρτητο από το κεφαλαιακό απόθεμα. Ο Rowthorn

παραδοχή των Layard, Nickell and Jackman 1991), ούτε οι μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας που θεωρούνται εξωγενώς παραγόμενες, ούτε η διανομή του προϊόντος. Έτσι, απλοποιώντας στο έπακρο, η πλευρά της ζήτησης μπορεί να εκφράζεται από την σχέση (5) του υποδείγματος.

Η λύση του συστήματος εξισώσεων του μοντέλου για την Ελλάδα, κάνοντας χρήση εύλογων τιμών για τις παραμέτρους, και κάνοντας την υπόθεση ότι η δημοσιονομική προσαρμογή έχει αρνητική επίπτωση στο ποσοστό ανεργίας που σε πραγματικούς όρους ανέρχεται στο 18%, μάς δείχνει την πορεία των μεταβλητών έως ότου η οικονομία φθάσει σε ένα σημείο σταθερού πληθωρισμού και σταθερής ανεργίας (που είναι και ένα σημείο ισορροπίας). Τα αποτελέσματα αυτής της ανάλυσης δείχνουν ότι ο πραγματικός μισθός μειώνεται εξαιτίας της εσωτερικής υποτίμησης, όπως εξάλλου και το μερίδιο της εργασίας στο προϊόν, ενώ αντίθετα αυξάνονται η ανταγωνιστικότητα τιμής και τα περιθώρια κέρδους. Το ποσοστό ανεργίας καταλήγει σε ένα σημείο ισορροπίας καθοριζόμενο αποκλειστικά από τις απαιτήσεις των εργαζομένων και τα χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας.

Πιο αναλυτικά, **το μοντέλο** του κυρίου ρεύματος αναλύει την εσωτερική υποτίμηση στα εξής βήματα:

- **Το σημείο έναρξης** της εσωτερικής υποτίμησης είναι ένα αρνητικό σοκ που δέχεται η οικονομία, μια μεγάλη μείωση της ζήτησης που οδηγεί άμεσα σε μείωση της παραγωγής και σε άνοδο της ανεργίας. Η οικονομία εισέρχεται σε περίοδο ύφεσης μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα (όπως ακριβώς συμβαίνει στην Ελλάδα).
- **Στο νέο μειωμένο** επίπεδο παραγωγής, τα συνδικάτα και γενικότερα οι εργαζόμενοι θα απολέσουν ένα μέρος από την διαπραγματευτική τους δύναμη εξαιτίας της αύξησης του ποσοστού ανεργίας, με αποτέλεσμα οι μισθοί τους να αυξηθούν λιγότερο από πριν, ή ακόμη και να μειωθούν.
- **Η επακόλουθη μείωση** του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος θα οδηγήσει σε μείωση των τιμών ή σε βραδύτερη αύξησή τους έναντι των τιμών στην ζώνη του ευρώ, επομένως και σε βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής.
- Μέσω αυτής της βελτίωσης **θα έχει επιτευχθεί** η εσωτερική υποτίμηση, θα αρχίσουν πλέον να αυξάνονται οι καθαρές εξαγωγές και μαζί με αυτές και η ζήτηση, να ανακάμπτει η παραγωγή και να μειώνεται η ανεργία.

(1995) έδειξε ότι η ελαστικότητα υποκατάστασης, κεφαλαίου/εργασίας, σύμφωνα με την πλειονότητα των εμπειρικών μελετών, είναι σαφώς μικρότερη της μονάδας και ότι επομένως η μεγέθυνση του κεφαλαιακού αποθέματος έχει σημασία για το ποσοστό ανεργίας που δεν αυξάνει τον πληθωρισμό.

- Τότε, **η οικονομία** θα έχει ισορροπήσει σε ένα χαμηλότερο επίπεδο παραγωγής (υψηλότερης ανεργίας) σε σχέση με το σημείο εκκίνησης (που υπήρχε πριν από το αρχικό αρνητικό σοκ) πλην όμως θα έχει βελτιωθεί το έλλειμμα της χώρας στο εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών.
- **Στο τέλος** αυτής της διαδικασίας, θα έχει πραγματοποιηθεί μια σημαντική μείωση του εισοδηματικού μεριδίου των εργαζομένων στο ΑΕΠ.

Είναι αξιοσημείωτο ότι **η ολοκλήρωση** της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης είναι εξαιρετικά βραδεία (χρειάζονται 20 περίοδοι, δηλαδή τουλάχιστον 10 έτη). Αυτή η βραδύτητα είναι γνωστή στην βιβλιογραφία του κυρίου ρεύματος. Οι Dullien, Fritsche, Groessl and Paetz (2009), χρησιμοποιώντας μια τροποποιημένη εκδοχή του μοντέλου των Belke and Gros (2007), ανέλυσαν την σταθερότητα (stability) του σημείου ισορροπίας στο οποίο καταλήγει η εσωτερική υποτίμηση, σε δώδεκα χώρες της ζώνης του ευρώ, και διαπίστωσαν ότι η περίοδος προσαρμογής μπορεί να αποδειχθεί εξαιρετικά μακρά. Με τεχνικούς όρους αυτό σημαίνει ότι το σημείο ισορροπίας (*pairu*) είναι ένας αδύναμος ελκυστής.

Στην βιβλιογραφία του κυρίου ρεύματος των οικονομικών, ακόμη και οι ατέλειες στην αρχιτεκτονική της ONE, που ανακαλύπτονται συν τω χρόνω, όπως η εν λόγω βραδύτητα στην προσαρμογή διαμέσου της εσωτερικής υποτίμησης, αποτελούν νέες ευκαιρίες για να τονιστεί η σημασία των διαρθρωτικών αλλαγών που αποσκοπούν στην αύξηση της ευελιξίας της αγοράς εργασίας (βλ. χαρακτηριστικές εργασίες των Dullien & Fritsche 2008, Deroose, Langedijk και Roeger 2004, Martinez-Mongay and Maza Lasiera 2009, Stavrev 2007, Berk and Swank 2002). Προφανώς η ελληνική οικονομία (και κοινωνία) αποτελούν, κατά την παρούσα ιστορική στιγμή, πεδίο δοκιμαστικής εφαρμογής και πειραματικής δοκιμασίας όσων προβλέπει το κύριο ρεύμα των οικονομικών σχετικά με την εσωτερική υποτίμηση.

Το θεωρητικό υπόδειγμα του κυρίου ρεύματος των οικονομικών υφίσταται μια σειρά μετακεϋνσιανών κριτικών εκ των οποίων οι κυριότερες είναι αυτές που αναφέρονται στον ρόλο της ζήτησης, της διανομής του προϊόντος, του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και της συσσώρευσης κεφαλαίου, στον καθορισμό της τελικής ισορροπίας μιας οικονομίας που έχει υποστεί εσωτερική υποτίμηση (βλ. ενδεικτικά Eisner 1995, Sawyer 1997a, 1997b, 2002, 2004, Arestis & Sawyer 2005, Stockhammer 2004, 2007, Storm & Naastepad 2007, Rowthorn 1995, 1999, Kapadia 2004, Arestis, Baddeley and Sawyer 2007). Η ενσωμάτωση των κριτικών απόψεων των ετερόδοξων οικονομολόγων στο μοντέλο που περιγράφει την εσωτερική υποτίμηση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι είναι αυξημένος ο κίνδυνος για την οικονομία να περιέλθει σε έναν φαύλο κύκλο καθοδικής πορείας με την εξέλιξη του ποσοστού ανεργίας σε υψηλά ποσοστά.

Σύμφωνα με **την αντίληψη** των ετερόδοξων οικονομικών, η ύφεση με την οποία ξεκινάει η εσωτερική υποτίμηση θα μετατραπεί σύντομα σε μια σωρευτική διαδικασία αυτοτροφοδοτούμενης επιδείνωσης. Καταρχήν από την πλευρά της ζήτησης: Η συνολική ζήτηση θα επηρεαστεί στην πρώτη φάση της «εσωτερικής υποτίμησης» από τις μειώσεις των μισθών. Προφανώς, ο αυξανόμενος δανεισμός των μισθωτών κατά την περίοδο που προηγήθηκε της χρηματοπιστωτικής κρίσης είχε επιτρέψει σε σημαντικό βαθμό την αποσύνδεση των μισθών από την ιδιωτική κατανάλωση. Από την στιγμή, όμως, που η χρηματοπιστωτική κρίση οδήγησε σε μείωση του δανεισμού, η αγοραστική δύναμη των μισθών έχει ανακτήσει τον σημαντικό της ρόλο στην διαμόρφωση της ζήτησης. Η μείωση των μισθών επιφέρει, λοιπόν, μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης. Αυτή η αρχική μείωση επηρεάζει αρνητικά την συνολική ζήτηση και διαμέσου αυτής τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου. Οι επενδύσεις επηρεάζονται αρνητικά από τον χαμηλό βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού στην διάρκεια της εσωτερικής υποτίμησης: επενδύουν λιγότερο όταν αργεί το παραγωγικό τους δυναμικό σε μεγάλο βαθμό, ιδιαίτερα όταν αυτό δεν έχει υποστεί τεχνολογική απαξίωση (όπως συμβαίνει σήμερα στην Ελλάδα, της οποίας ένα μεγάλο μέρος του αποθέματος παγίου κεφαλαίου συσσωρεύθηκε πρόσφατα, κατά την περίοδο της μεγάλης οικονομικής ανόδου των ετών 1996-2006). Έτσι, η συμβολή όλων των συνιστωσών της εσωτερικής ζήτησης θα μειωθεί, η ανεργία θα αυξηθεί και θα μειώσει και αυτή με την σειρά της την εσωτερική ζήτηση και ο φαύλος κύκλος της ύφεσης θα αρχίζει από την αρχή.

Υπάρχει και χειρότερο: Μια οικονομία που έχει υποστεί παρατεταμένη μείωση της ζήτησης δεν επανέρχεται στην αρχική της κατάσταση όταν αυξήσουμε, κάποτε, την ζήτηση, διότι, έχει εν τω μεταξύ υποστεί μια σειρά απαξιώσεων το παραγωγικό και το εργατικό δυναμικό της. Η παρατεταμένη μείωση της ζήτησης επιδρά στην πλευρά της προσφοράς: θα καταστρέψει ένα μέρος του κεφαλαιακού αποθέματος καθώς θα πτωχεύσουν σειρά επιχειρήσεων και ένα μέρος του εργατικού δυναμικού θα απολέσει τις γνώσεις του και τις δεξιότητές του. Αυτό σημαίνει ότι θα μειωθεί ο μέγιστος δυνατός ρυθμός ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας.

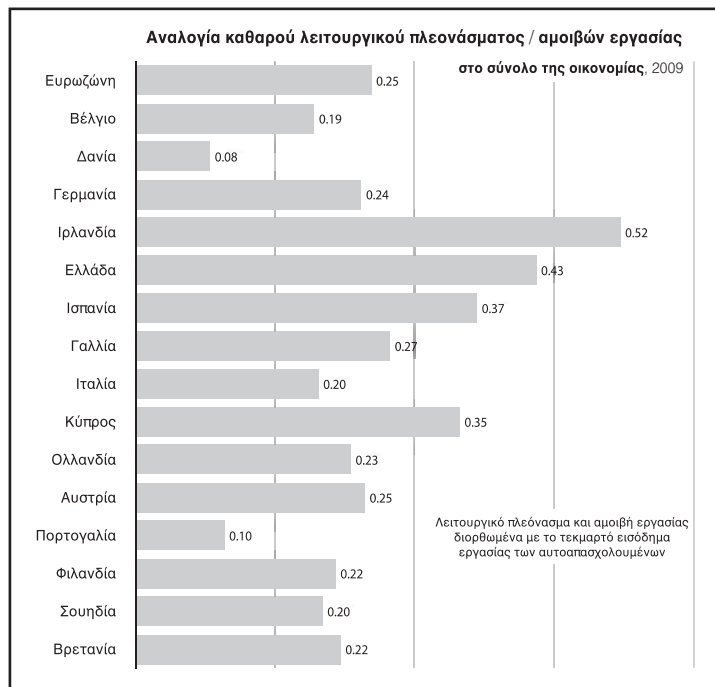
Αντίθετα, ένα σενάριο εναλλακτικού αποπληθωρισμού (εσωτερικής υποτίμησης) αυξημένης αποτελεσματικότητας μπορεί να διατυπωθεί εάν ενσωματώσουμε στις υποθέσεις μας την αναδιανομή του εισοδήματος. Ας υποθέσουμε ότι η οικονομική πολιτική διαθέτει την πολιτική βούληση να επιτύχει μια εσωτερική υποτίμηση, έναν **ανταγωνιστικό αποπληθωρισμό**, να μειώσει τις τιμές των εγχωρίως παραγομένων αγαθών και υπηρεσιών. Το ερώτημα που τίθεται είναι για ποιο λόγο θέλει να επιτύχει μια μείωση των μισθών, γιατί αυτό που έχει σημασία για την ανταγωνιστικότητα είναι οι τιμές, δεν είναι το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Βέβαια, στο σημείο αυτό μπορεί να προβληθεί η αντίρρηση ότι με αμετάβλητο κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και τιμές που μειώνονται, τα περιθώρια κέρδους θα εξαανε-

μιστούν και οι επιχειρήσεις δεν θα έχουν ενδιαφέρον να παράγουν υπό τέτοιους όρους, άρα θα έχουμε αύξηση της ανεργίας, ούτε θα μπορούν να χρηματοδοτήσουν τις επενδύσεις τους γιατί τα κέρδη θα είναι χαμηλά, ούτε θα θέλουν να επενδύσουν επειδή η προσδοκώμενη κερδοφορία θα είναι χαμηλή.

Τα επιχειρήματα αυτά, ωστόσο, είναι γενικά και αφηρημένα και δεν λαμβάνουν υπόψη τους ένα θεμελιώδες δεδομένο της ελληνικής οικονομίας: όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 1, η αναλογία των εισοδημάτων από ιδιοκτησία προς το σύνολο των αμοιβών εργασίας (περιλαμβανομένων του συνόλου των εισφορών στα ασφαλιστικά ταμεία) στην Ελλάδα ανερχόταν το 2009 σε 0,43 ενώ βρισκόταν μεταξύ 0,08 και 0,3 στις περισσότερες από τις υπόλοιπες προηγμένες χώρες της ΕΕ (με εξαίρεση την Ιρλανδία). Στην ζώνη του ευρώ, η εν λόγω αναλογία ανέρχεται σε 0,25.

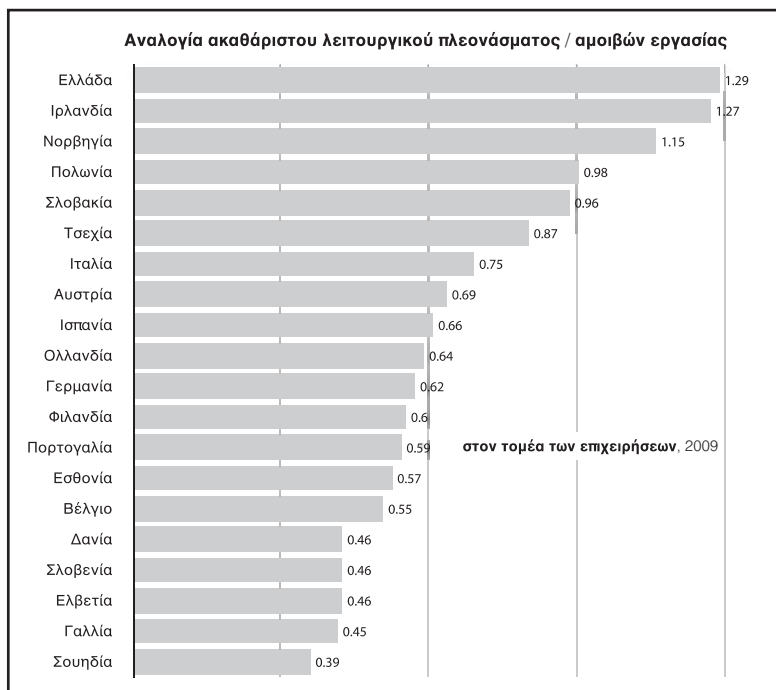
Οι ίδιοι υπολογισμοί για τον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας (που έχουν ακριβέστερο νόημα γιατί αφορούν πιο αυστηρά στην μισθωτή σχέση) φαίνονται στο Διάγραμμα 2 και επιβεβαιώνουν με τον ισχυρότερο τρόπο ότι η αναλογία κερδών/μισθών στην Ελλάδα είναι η υψηλότερη μεταξύ των προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Διάγραμμα 1

Πηγή: Ameco database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 2

Πηγή: Ameco database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Ο **αποπληθωρισμός** θα μπορούσε, επομένως, να πραγματοποιηθεί με απευθείας μείωση των τιμών χωρίς να θιγούν οι μισθοί, για τον πολύ απλό λόγο ότι τα περιθώρια κέρδους στην Ελλάδα είναι αυξημένα έναντι των άλλων προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι δε **τόσο αυξημένα**, ώστε η μείωσή τους δεν θα έθιγε ούτε τις επενδύσεις ούτε την απασχόληση, γιατί το εναλλακτικό όφελος θα παρέμενε μικρότερο της προσδοκώμενης κερδοφορίας από την επένδυση (κερδοφορία που θα παρέμενε υψηλή χάρη στην αύξηση της ζήτησης που θα προέκυπτε από την αγοραστική δύναμη των μισθών). Ο αποπληθωρισμός θα μπορούσε να χρηματοδοτηθεί, λοιπόν, από την προσαρμογή των περιθωρίων κέρδους στο επίπεδο των άλλων χωρών, δηλαδή διαμέσου μιας ανατροπής της προνομιακής διανομής του προϊόντος σε βάρος της μισθωτής εργασίας.

Ένας τέτοιος, **εναλλακτικός αποπληθωρισμός** (που θα έθετε την ελληνική οικονομία σε καθεστώς wage-led growth), όμως, δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί χάρη στην καλή θέληση των επιχειρήσεων, που επιδιώκουν την μεγιστοποίηση του κέρδους. Θα έπρεπε η οικονομική πολιτική να προωθήσει σειρά δραστηκών μέτρων για τον **περιορισμό** των κατά τα άλλα ακραίων ολιγοπωλιακών συνθηκών στις ελληνικές αγορές προϊόντων. Αντί αυτών, η οικονομική πολιτική προωθεί μέτρα για την άρση των υποτιθέμενων ακαμψιών των αγορών εργασίας. Ένας μη προκατειλημμένος

παρατηρητής θα είχε ωστόσο αντιληφθεί ότι το μεν ονομαστικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, συγκρινόμενο με το αντίστοιχο των ανταγωνιστριών χωρών, μειώνεται ήδη από τον Σεπτέμβριο του 2008, σε αντίθεση με τις τιμές των προϊόντων που συνεχίζουν την ανοδική τους πορεία μέσα σε συνθήκες ύφεσης, και μάλιστα με θεαματικούς ρυθμούς. Εάν υπάρχουν άκαμπτες αγορές στην Ελλάδα, αυτές δεν είναι οι αγορές εργασίας αλλά οι αγορές προϊόντων και αυτές χρήζουν αλλαγών για την αποδυνάμωση και την κατάργηση των ολιγοπωλιακών συνθηκών.

Υποθέτοντας, **πρώτον**, ότι οι τιμές πιέζονται προς τα κάτω χάρη σε μια συστηματική προσπάθεια απελευθέρωσης των αγορών προϊόντων έτσι ώστε εξ αυτής να προκύπτει *ceteris paribus* μία έστω μικρή ετήσια μείωση των εγχώριων τιμών, **δεύτερον**, ότι ασκείται εισοδηματική πολιτική έτσι ώστε οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών να ισούνται με τις αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας, και **τρίτον**, ότι οι άλλες υποθέσεις του μοντέλου του κυρίου ρεύματος παραμένουν ως έχουν, βρίσκουμε ότι:

- η εσωτερική υποτίμηση επιτυγχάνεται με μεγάλη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής,
- με διατήρηση του εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας στο ΑΕΠ,
- μείωση του εισοδηματικού μεριδίου των κερδών η οποία χρηματοδοτεί την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και την σημαντική μείωση του ποσοστού ανεργίας.

Υπάρχουν πρόσθετοι λόγοι που συνηγορούν υπέρ της άποψης ότι η εσωτερική υποτίμηση, με την μορφή που έχει οργανωθεί και έχει ήδη εκκινήσει η εφαρμογή της στην Ελλάδα, θα οδηγηθεί σε αποτυχία:

Πρώτον, οι επιδόσεις στο εξωτερικό εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας δεν εξαρτώνται μόνον από τις τιμές, αλλά και από την διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα. Καμία χώρα δεν είναι ικανή να αυξήσει τις εξαγωγές της για προϊόντα για τα οποία μειώνεται η ζήτηση διεθνώς, όσο χαμηλές τιμές και αν έχουν. Τα προβλήματα ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας είναι διαρθρωτικά, αφορούν κυρίως σε τι είδους προϊόντα παράγονται στην Ελλάδα, και κυρίως τι ποιότητα έχουν, και εάν αυτή η ποιότητα ανταποκρίνεται στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις της διεθνούς ζήτησης.

Δεύτερον, το εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας δεν έχει μεγάλη συμβολή στην διαμόρφωση του ΑΕΠ. Αλλιώς, η μειωμένη ανταγωνιστικότητα θα είχε επιβραδύνει την ελληνική οικονομία όταν αναπτυσσόταν ταχύτατα στην δεκαετία του 2000, ακόμη και όταν είχε φτάσει σε σημείο πλησίον της υπερθέρμανσης και η παραγωγή παρέμενε πάνω από το επίπεδο δυνητικής παραγωγής χάρη στις αυξήσεις της εσω-

τερικής ζήτησης. Είναι εξαιρετικά αμφίβολο να μπορέσουν οι καθαρές εξαγωγές να ρυμουλκήσουν την ελληνική οικονομία στην έξοδο από την ύφεση.

Τρίτον, οι εγχώριες τιμές δεν ευθυγραμμίζονται αυτομάτως με το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, διότι οι επιχειρήσεις μεγιστοποιούν το κέρδος τους υιοθετώντας αυξήσεις (ή μειώσεις) των τιμών κάπου ανάμεσα στις μεταβολές των τιμών των εισαγομένων και στις μεταβολές του μοναδιαίου κόστους εργασίας. Για πολλά χρόνια οι επιχειρήσεις θα επιμερίζουν το όφελός τους από την μείωση του κόστους εργασίας σε αύξηση των περιθωρίων κέρδους και σε μείωση της ανταγωνιστικότητας. Μάλιστα, θα ευνοούν την αύξηση των περιθωρίων κέρδους τόσο περισσότερο όσο λιγότερο αναπτυγμένος είναι ο ανταγωνισμός στον κλάδο στον οποίο δραστηριοποιούνται.

Τέτατον, είναι ήδη αρκετές και θα είναι ακόμη περισσότερες οι ανταγωνίστριες χώρες που θα εφαρμόσουν την ίδια πολιτική εσωτερικής υποτίμησης. Αυτό θα ακυρώσει, ως ένα βαθμό, την πολιτική του ανταγωνιστικού αποπληθωρισμού, τόσο επειδή θα μειωθούν οι τιμές στις ανταγωνίστριες χώρες, όσο και επειδή η εν λόγω πολιτική θα μειώσει την ζήτηση στις χώρες προορισμού των ελληνικών εξαγωγών.

Πέμπτον, το κόστος εργασίας υπολογίζεται ανά μονάδα προϊόντος, ισούται δηλαδή με τις μεταβολές των μισθών μείον τις μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας. Η παρατεταμένη ύφεση θα μειώσει τους μισθούς, πλην όμως θα μειώσει και την παραγωγικότητα, βραχυπρόθεσμα μεν ως συνάρτηση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, και μεσοπρόθεσμα ως συνάρτηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, οι οποίες θα παραμείνουν χαμηλές για αρκετά χρόνια.

Έκτον, επειδή η συμβολή του εξωτερικού εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών είναι μικρή στην διαμόρφωση του ΑΕΠ, επειδή οι ελληνικές καθαρές εξαγωγές δεν εξαρτώνται πολύ από τις τιμές και οι επιχειρήσεις δεν μετατρέπουν ολόκληρη την μείωση του κόστους εργασίας σε μείωση των τιμών, η διαδικασία της προσαρμογής, δηλαδή η ολοκλήρωση της εσωτερικής υποτίμησης θα είναι της τάξης της δεκαετίας. Σε αυτό συνηγορούν πλέον περισσότερες έρευνες αναφορικά με την ταχύτητα προσαρμογής των οικονομιών της ευρωζώνης (βλ. στο Μέρος 3). Μια τέτοια παρατεταμένη περίοδος ύφεσης θα έχει επιπτώσεις στις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, οι οποίες θα επηρεάζονται αρνητικά από τον χαμηλό βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού στην διάρκεια της εσωτερικής υποτίμησης: οι επιχειρήσεις δεν επενδύουν όταν αργεί το παραγωγικό τους δυναμικό, ιδιαίτερα όταν αυτό δεν έχει υποστεί τεχνολογική απαξίωση (όπως συμβαίνει σήμερα στην Ελλάδα, της οποίας ένα μεγάλο μέρος του αποθέματος παγίου κεφαλαίου συσσωρεύθηκε πρόσφατα, κατά την περίοδο της μεγάλης οικονομικής ανόδου των ετών 1996-2006). Έτσι, η συμβολή όλων των συνιστωσών της εσωτερικής ζήτησης θα μειωθεί, η ανεργία θα διατηρείται σε υψηλά επίπεδα και θα μειώνει και αυτή με την σειρά της την εσωτερική

ζήτηση και ο φαύλος κύκλος της ύφεσης θα αρχίζει από την αρχή. Το μικρό ποσοστό επένδυσης παγίου κεφαλαίου θα μειώσει την παραγωγικότητα της εργασίας γιατί οι νέες επενδύσεις είναι αυτές που φέρνουν την τεχνολογική πρόοδο μέσα στην παραγωγική διαδικασία. Η επιβράδυνση του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού μειώνει την παραγωγικότητα της εργασίας, άρα και την ανταγωνιστικότητα τιμής, και επιπλέον, περιορίζει τις δυνατότητες της χώρας να βελτιώσει την ποιότητα των προϊόντων και να παράγει νέα προϊόντα για τα οποία αυξάνεται η διεθνής ζήτηση.

Έβδομον, η εσωτερική υποτίμηση, επειδή έχει τα παραπάνω χαρακτηριστικά, θα μας οδηγήσει σε χαμηλότερο λόγο κεφαλαιακού αποθέματος / εργατικού δυναμικού, σε μικρότερο αριθμό επιχειρήσεων ανά κλάδο, σε αύξηση της ολιγοπωλιακής ισχύος των επιχειρήσεων στις αγορές προϊόντων και σε ακαμψία των τιμών προς τα κάτω.

2.3. Ο κίνδυνος παρατεταμένης ύφεσης και οι επιπτώσεις του

Οι ασκούμενες πολιτικές, αντί να διευκολύνουν, υπονομεύουν την δημοσιονομική προσαρμογή γιατί προκαλούν μια σωρευτική και αυτοτροφοδοτούμενη διαδικασία ύφεσης, έτσι ώστε το δημόσιο χρέος εξακολουθεί να αυξάνεται ως ποσοστό του ΑΕΠ. Με άλλα λόγια, όλα τα οφέλη από τα μέτρα λιτότητας, από την πλευρά της μείωσης των ελλειμμάτων εξαλείφονται από τις απώλειες από την πλευρά του ΑΕΠ, και ο λόγος δημοσίου χρέους / ΑΕΠ αυξάνεται ή παραμένει στάσιμος. Είναι χαρακτηριστικό, από την άποψη αυτή, ότι στις προβλέψεις του Δ.Ν.Τ περιλαμβάνεται περαιτέρω αύξηση του δημοσίου χρέους στο 150% του ΑΕΠ το 2013.

Οι υπολογισμοί του Artus (2010) αμφισβητούν την ικανότητα των υφιστάμενων πολιτικών δημοσιονομικής προσαρμογής να μειώσουν το δημόσιο έλλειμμα. Η ικανότητα αυτή είναι συνάρτηση αφενός μεν του πολλαπλασιαστή του δημοσίου ελλείμματος επί της παραγωγής, αφετέρου δε της επίδρασης της μεταβολής του ΑΕΠ στο δημόσιο έλλειμμα. Ο μεν δημοσιονομικός πολλαπλασιαστής της ελληνικής οικονομίας (επίδραση στο ΑΕΠ από την αύξηση μίας μονάδας δημοσίου ελλείμματος) είναι μεγαλύτερος σε σύγκριση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες (2,57 έναντι 2,03 για την Γαλλία, 1,54 για την Γερμανία, 1,75 για την Ισπανία και 1,82 για την Πορτογαλία), η δε επίδραση του ΑΕΠ στο δημόσιο έλλειμμα (επίδραση στο δημόσιο έλλειμμα μιας μείωσης 1% του ΑΕΠ είναι ιδιαίτερος αυξημένη για την Ελλάδα (1,44 έναντι 0,48 για την Γερμανία). Επομένως, με δεδομένα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας **φαίνεται εξαιρετικά δυσχερής** η εκπλήρωση των στόχων μείωσης των δημοσιονομικών ανισορροπιών της χώρας.

Εντούτοις, οι παραπάνω υπολογισμοί δεν λαμβάνουν υπόψη τους ορισμένους άλλους παράγοντες στον υπολογισμό του πολλαπλασιαστή, όπως π.χ. την αύξηση των εξαγωγών που θα προερχόταν από την μείωση των τιμών (η οποία θα είχε προκύψει από την ύφεση που θα είχε προκαλέσει η περιστολή του δημοσίου ελλείμμα-

τος), ούτε εξάλλου την μείωση των επιτοκίων που θα είχε, υποτίθεται, προκύψει από την αύξηση της αξιοπιστίας της ελληνικής οικονομίας, και θα είχε αυξήσει τις παραγωγικές επενδύσεις. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, το έλλειμμα ως ποσοστό του ΑΕΠ (g) εξαρτάται από την αυτόνομη συνιστώσα του ελλείμματος (\bar{g}) (η οποία δεν εξαρτάται από το ύψος της παραγωγής και καθορίζεται εξωγενώς, επομένως και από τη ν φορολογική πολιτική), από τις εξαγωγές ως ποσοστό του ΑΕΠ (x), και από το ποσοστό επένδυσης ($i_{(r)}$) (επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ) το οποίο εξαρτάται μεταξύ άλλων από το επιτόκιο (r):

$$g = 0.22\bar{g} - 0.62x - 0.62 i_{(r)}$$

Εάν οι εξαγωγές και η επένδυση δεν επηρεάζονται από τις μεταβολές του δημοσίου ελλείμματος, τότε μια αρχική μείωση του ελλείμματος κατά 1% του ΑΕΠ, προερχόμενη από την οικονομική πολιτική (\bar{g}), θα οδηγήσει σε τελική μείωση του ελλείμματος (g) κατά 0,22% του ΑΕΠ εξαιτίας της ύφεσης. Εάν, όμως, η εν λόγω μείωση που θα προέρχεται από την οικονομική πολιτική αυξήσει τις εξαγωγές (χάρη στην μείωση των τιμών) και τις επενδύσεις (χάρη στην μείωση των επιτοκίων) τότε μια αρχική μείωση του ελλείμματος κατά 1% του ΑΕΠ, προερχόμενη από την φορολογική πολιτική, θα μπορούσε πιθανότατα να οδηγήσει σε τελική μείωση του ελλείμματος της τάξης του 0,5%-0,7% του ΑΕΠ.

Πέραν αυτών, οι εκτιμήσεις για την πορεία του δημοσίου ελλείμματος θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους ότι παρελθούσες προσπάθειες δημοσιονομικής προσαρμογής είχαν επιτυχημένα αποτελέσματα όταν συνοδεύονταν από υποτίμηση του νομίσματος. Η συνεχής μείωση της ονομαστικής συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ κατά τους τελευταίους μήνες, παρά το γεγονός ότι ένα μεγάλο μέρος των εμπορικών ανταλλαγών της Ελλάδας πραγματοποιείται με την ζώνη του ευρώ, αναμένεται να αυξήσει τις ελληνικές εξαγωγές προς χώρες εκτός ευρωζώνης. Στην παραπάνω σχέση, αυτό ισοδυναμεί με μία εξωγενώς καθοριζόμενη αύξηση του (x) που θα μείωνε το έλλειμμα (g).

Σε ό,τι αφορά **το δημόσιο χρέος**, παρά το πρόγραμμα βίαιης δημοσιονομικής προσαρμογής που υλοποιείται, εκτιμάται ότι ως ποσοστό του ΑΕΠ θα συνεχίσει να αυξάνεται κατά τα επόμενα έτη, επειδή έχει αποκτήσει δυναμική αυτόνομη αύξησης. Η αύξηση του λόγου του δημοσίου χρέους προς το ΑΕΠ ανάγεται στο γεγονός ότι ο ρυθμός ανάπτυξης της οικονομίας, σε ονομαστικούς όρους, είναι μικρότερος του επιτοκίου εξυπηρέτησης του δημοσίου χρέους. Το άθροισμα, δηλαδή, του ρυθμού ανάπτυξης και του πληθωρισμού είναι μικρότερο από το τρέχον επιτόκιο εξυπηρέτησης. Στην προκειμένη περίπτωση, ο αριθμητής (χρέος) αυξάνεται γρηγορότερα από τον παρονομαστή (ΑΕΠ), προκαλώντας αύξηση του λόγου του χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ. Σε συνθήκες οικονομικής κρίσης, υψηλού πληθωρισμού και υψηλών

επιτοκίων εξυπηρέτησης του δανείου, ο μόνος τρόπος για να μειωθεί το δημόσιο χρέος είναι η **δημιουργία** πρωτογενών πλεονασμάτων διαμέσου της ανάπτυξης, της αναδιανομής του εισοδήματος διαμέσου της αύξησης της φορολογίας των υψηλών εισοδημάτων, είτε του ελέγχου τιμών και του περιορισμού των ολιγοπωλιακών συνθηκών της ελληνικής οικονομίας.

Με βάση το σενάριο αναφοράς του ΔΝΤ (Πίνακας 1), εκτιμάται ότι η ελληνική οικονομία όχι μόνο θα παραμείνει σε ύφεση μέχρι το 2011 αλλά θα συνεχίσει να παρουσιάζει πρωτογενή ελλείμματα μέχρι το 2014. Κατ' επέκταση, το δημόσιο χρέος θα αυξηθεί στο 150% περίπου το 2013, παρουσιάζοντας μια αποκλιμάκωση 30 περίπου μονάδων το 2020 υπό την ανάκαμψη ρυθμών μεταβολής του ΑΕΠ με θετικό πρόσημο και την επίτευξη πρωτογενών πλεονασμάτων της τάξης του 6% από το 2014 και έπειτα. Το προβλεπόμενο ύψος του χρέους ως % του ΑΕΠ κατά τα επόμενα έτη, που αναμένεται υψηλότερο και από αυτό της Ιταλίας και του Βελγίου στην δεκαετία 1990, συνεπάγεται ότι ένα αυξανόμενο ποσοστό του ΑΕΠ θα προορίζεται για την εξυπηρέτηση του χρέους. Δεδομένου ότι το επιτόκιο εξυπηρέτησης κυμαίνεται σαφώς υψηλότερα από το προσδοκώμενο ποσοστό ανάπτυξης (σε ονομαστικούς όρους), η ελληνική οικονομία θα πρέπει να επιτυγχάνει μεγάλα πρωτογενή πλεονάσματα επί σειρά ετών ώστε να ελεγχθεί η δυναμική του χρέους.

Πίνακας 1: Προβλέψεις Δ.Ν.Τ για την ελληνική οικονομία (2009-2015)

Ελλάδα: Επιλεγμένοι Μακροοικονομικοί Δείκτες 2009 -2015 (Ποσοστιαίες Μεταβολές ή Ποσοστά)							
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Εξέλιξη Ονομαστικού ΑΕΠ	-0,7	-2,8	-3,1	2,1	2,8	3,1	3,8
Πραγματικός Ρυθμός ανάπτυξης	-2,0	-4,0	-2,6	1,1	2,1	2,1	2,7
Πληθωρισμός	1,3	1,9	-0,4	1,2	0,7	0,9	1,0
Ρυθμός απασχόλησης	-1,4	-2,6	-3,2	-0,2	0,7	0,3	0,9
Ποσοστό ανεργίας	9,4	11,8	14,6	14,8	14,3	14,1	13,4
Εξέλιξη ΑΕΠ (κατά κεφαλή)	-2,2	-4,2	-2,7	1,0	2,1	2,0	2,6

Πηγή: Δ.Ν.Τ., 2010.

Πίνακας 2: Σύγκριση πρόσφατων μέτρων δημοσιονομικής λιτότητας, υπολογισμένα σε όρους πρωτογενούς ισοζυγίου/ΑΕΠ, με τις μεγαλύτερες περιόδους λιτότητας σε χώρες της Δυτ. Ευρώπης

	Δα- νία	Φι- λανδ.	Ελ- λάδα	Ιρ- λανδ.	Βέλ- γιο	Ιρ- λανδ.	Σου- ηδ.	Ιτα- λία	Ελ- λάδα	Ισπανία	Ηνωμ. Βασ.	Ηνωμ. Βασ.	Πορτο- γαλ.
Χρονολογίες δημοσιονομικής σταθεροποίησης για πρωτογενές ισοζύγιο / ΑΕΠ													
Χειρότερο σημείο	1982	1993	2009	2009	1981	1981	1993	1985	1989	2009	2009	1993	2009
Βέλτιστο σημείο	1986	2000	2014	2014	1990	1989	1998	1997	1994	2013	2014	1999	2013
Χρόνια σταθεροποίησης	4	7	5	5	9	8	5	12	5	4	5	6	4
Πρωτογενές Ισοζύγιο κατά τη διάρκεια περιόδων σταθεροποίησης (%ΑΕΠ)													
Αρχή περιόδου	-2,6	-3,9	-8,5	-12,2	-7,4	-6,3	-5,5	-4	-5,5	-9,4	-9,5	-4,9	-6,6
Τέλος περιόδου	11,6	9,7	5	1	4,9	5,1	5,8	6,6	4,2	0,1	-0,7	3,8	0,2
Εξέλιξη ποσοστού (p.p)	14,2	13,6	13,5	13,2	12,3	11,4	11,3	10,6	9,6	9,5	8,8	8,7	6,8
Εξέλιξη ποσοστού, p.a. (p.p)	3,5	1,9	2,7	2,6	1,4	1,4	2,3	0,9	1,9	2,4	1,8	1,4	1,7
Δημόσιο Χρέος κατά τη διάρκεια των περιόδων σταθεροποίησης													
Αρχή περιόδου	64,5	55,3	122	64	86,5	74,6	69,9	80,5	64,2	53,2	68,1	44,5	76,8
Τέλος περιόδου	66,5	43,8	144	80,8	125,7	99,4	69,1	118,1	96,4	74,1	88,7	43,7	89,3
Εξέλιξη ποσοστού (p.p)	2	-11,5	22	16,8	39,2	24,8	-0,8	37,6	32,2	20,9	20,6	-0,8	12,5
Διαφορά επιπέδου χρέους (%p.a.)	10	3,2			11	14	4,8	11,2	27			5,7	
Συμπεριφορά άλλων μεταβλητών κατά τη διάρκεια περιόδων σταθεροποίησης													
Ρυθμός Ανάπτυξης (% p.a.)	9,2	6,7			6,5	10	5	7,7	17,1			6	
Εγχώρια ζήτηση (%p.a.)	1,7	2,1			2,4	2,2	1,4	2,4	1,6			-0,9	
Ονομαστικό ΑΕΠ (%p.a.)	9,2	6,7			6,5	10	5	7,7	17,1			6	

Η εφαρμοζόμενη πολιτική για την **δημοσιονομική προσαρμογή** της ελληνικής οικονομίας έχει εισέλθει σε τροχιά αυτοϋπονόμευσης. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 2, **δεν είναι οι πολιτικές** μείωσης των δαπανών και αύξησης της φορολογίας καθεαυτές που επιτυγχάνουν την δημοσιονομική προσαρμογή αλλά ο συνδυασμός τους με

εξωγενείς παράγοντες, όπως η διεθνή συγκυρία, η οικονομική ανάκαμψη, μείωση των επιτοκίων κλπ. **Σε απουσία αυτών των στοιχειωδών προϋποθέσεων**, το πρόγραμμα προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας εκτιμάται ότι δεν θα επιτύχει τους στόχους του, είτε επειδή η προκαλούμενη ύφεση μειώνει σε μεγαλύτερο βαθμό τα φορολογικά έσοδα σε σύγκριση με τις περικοπές στις δημόσιες δαπάνες αυξάνοντας το δημόσιο έλλειμμα, είτε επειδή, σε μια καλύτερη εκδοχή, η μείωση του ελλείματος αποδεικνύεται μια εξαιρετικά βραδεία διαδικασία με ιδιαίτερα αυξημένο κοινωνικό κόστος, χωρίς παράλληλα να επιτυγχάνεται η μείωση του δημόσιου χρέους εξαιτίας της αναμικτής ανάπτυξης.

Εξαιτίας αυτού, **η τριετής απόσυρση** από τις χρηματιστικές αγορές αναμένεται να αποδειχθεί εξαιρετικά ανεπαρκής χωρίς παράλληλα να διαφαίνονται ουσιαστικές προοπτικές για την χρονική επιμήκυνση του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας από τους ευρωπαϊκούς εταίρους μέχρι το τέλος της δεκαετίας 2010. Συμπερασματικά, το παρόν σχέδιο δεν φαίνεται να εγγυάται την προοπτική αποκατάστασης των δημοσιονομικών ανισορροπιών και την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας, γεγονός που συντηρεί σενάρια εξελίξεων πιστοληπτικής υποβάθμισης, αναδιαπραγμάτευσης του χρέους κλπ. Ως εκ τούτου, ο αναπροσανατολισμός της ασκούμενης πολιτικής στην κατεύθυνση που υποδεικνύουμε στο Μέρος 1 καθίσταται αναγκαίος και επωφελής για την ελληνική οικονομία και τους εργαζόμενους, συνταξιούχους και ανέργους στην χώρα μας.

Όπως διατυπώθηκε στο Μέρος 1 της Έκθεσης ένα από τα στοιχεία που συγκροτούν μια **εναλλακτική κατεύθυνση πολιτικής** είναι η δραστική σύλληψη της παραοικονομίας και η ένταξη μεγάλου μέρους της στην οικονομία, γιατί η αύξηση του ΑΕΠ που θα προκύψει, θα απομακρύνει τις δυσμενείς εξελίξεις της ελληνικής οικονομίας. Πράγματι, η αποφυγή δυσμενών εξελίξεων στην ελληνική οικονομία και η απομάκρυνση των τάσεων φτωχοποίησης του πληθυσμού που συνεπάγονται η μείωση των μισθών και της αγοραστικής δύναμης των μισθωτών, η ανεργία, οι δραστικές περικοπές στις δημόσιες και τις κοινωνικές δαπάνες καθώς και στις επενδύσεις, επιβάλλεται με την αναβάθμιση της οικονομικής και κοινωνικής λειτουργίας της ελληνικής οικονομίας με μία συνεπή και σχεδιασμένη αναπτυξιακή πολιτική, μία αποτελεσματική πολιτική μείωσης των τιμών με διατήρηση και αύξηση διεύρυνσης της αναδιανομής του εισοδήματος σε βάρος των υψηλών εισοδημάτων.

ΜΕΡΟΣ 3
Η προσαρμογή της οικονομίας
σε συνθήκες νομισματικής ένωσης της Ευρώπης

Η προσαρμογή της οικονομίας σε συνθήκες νομισματικής Ένωσης της Ευρώπης

3.1. Οι συνθήκες οικοδόμησης της νομισματικής Ένωσης

Μετά τη παρέλευση μιας δεκαετίας νομισματικής ένωσης της Ευρώπης (European Commission 2008), αναδεικνύονται οι ατέλειες της αρχιτεκτονικής της ΟΝΕ, με την έννοια της ανεπαρκούς λειτουργίας των διαύλων προσαρμογής της οικονομίας μετά από μια ασύμμετρη διαταραχή (ή με άλλα λόγια, της ανεπάρκειας των μηχανισμών σύγκλισης των οικονομιών των χωρών μελών της ζώνης του ευρώ σε κοινούς ρυθμούς πληθωρισμού, σταθερές πραγματικές συναλλαγματικές ισοτιμίες και κοινούς ρυθμούς αύξησης του ΑΕΠ). **Η νομισματική ένωση** οικοδομήθηκε με τρόπο που υποτίθεται ότι θα οδηγούσε, μέσω των εντονότερων εμπορικών ανταλλαγών και της συνακόλουθης ανταγωνιστικής πίεσης, σε μεταβολές των τιμών και των μισθών έτσι ώστε η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία (δηλαδή η ανταγωνιστικότητα τιμής) να παραμένει περίπου σταθερή, στη μεσοπρόθεσμη διάρκεια, έναντι των άλλων χωρών της νομισματικής ένωσης. Στα πλαίσια της ΟΝΕ, ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν έχει συμβεί: οι μηχανισμοί σύγκλισης των οικονομιών δεν έχουν αποδειχθεί αρκούντως αποτελεσματικοί -τουλάχιστον προς το παρόν. Παρά αυτήν την αποτυχία, η προωθούμενη σήμερα πολιτική προσαρμογής ενόψει των συνεπειών της οικονομικής κρίσης στα δημόσια οικονομικά των χωρών μελών της ζώνης του ευρώ, βασίζεται στην υποτιθέμενη αποτελεσματικότητα των μηχανισμών σύγκλισης των εθνικών οικονομιών και ελέγχου των εξωτερικών ελλειμμάτων.

Αντίθετα, έχει αναδυθεί, μετά την καθιέρωση του ευρώ, μια Ευρώπη δύο ταχυτήτων, με χώρες που παρουσίασαν υπερθέρμανση της οικονομίας και άλλες που υπέφεραν από μειωμένη εσωτερική ζήτηση και χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Η επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας τιμής στις μεν και η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής στις δε, υποτίθεται ότι θα επέτρεπε την προσαρμογή της οικονομίας, την σύγκλιση όλων των χωρών σε ένα σημείο ισορροπίας όπου ο εθνικός πληθωρισμός σε κάθε χώρα θα ήταν ίσος με τον μέσο πληθωρισμό της ευρωζώνης. Αυτό όμως δεν συνέβη, ή μάλλον έτεινε να συμβεί ακολουθώντας εξαιρετικά βραδείς ρυθμούς (Ahearne & Pisani-Ferry 2006). Στην μεν Γερμανία, για παράδειγμα, οι μισθοί και οι τιμές μειώθηκαν (σε σύγκριση με τον μέσο ευρωπαϊκό όρο), αύξησαν έτσι την ανταγωνιστικότητα τιμής των γερμανικών προϊόντων στο εσωτερικό της ζώνης του ευρώ περίπου κατά 10% και επέτρεψαν την περαιτέρω άνοδο της γερμανικής εξαγωγικής ισχύος. Με την πάροδο των ετών, η αυξημένη ανταγωνιστικότητα επέτρεψε στην Γερμανία να αναπληρώσει το έλλειμμα εσωτερικής ζήτησης από το οποίο υπέφερε,

η διαδικασία όμως αποδείχθηκε μακρά και κοινωνικά επώδυνη. Στην άλλη άκρη της κατάταξης, χώρες όπως η Ισπανία και η Ελλάδα, στις οποίες η εσωτερική ζήτηση αυξανόταν θεαματικά χάρη στη μείωση των ονομαστικών αλλά και των πραγματικών επιτοκίων (εξαιτίας του υψηλότερου πληθωρισμού), στην αλματώδη αύξηση του δανεισμού και την συνακόλουθη άνθιση της οικοδομής (και για άλλους λόγους στην περίπτωση της Ελλάδας), η υπερθέρμανση της οικονομίας οδήγησε σε πληθωρισμό μεγαλύτερο από τον μέσο ευρωπαϊκό όρο. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την απώλεια ανταγωνιστικότητας τιμής έναντι των άλλων χωρών της ζώνης του ευρώ και την σταδιακή διάβρωση της εξαγωγικής ικανότητας της Ισπανίας και της Ελλάδας. Με την πάροδο των ετών, ακόμη και πριν την έναρξη της οικονομικής κρίσης, η μειωμένη ανταγωνιστικότητα αποτελούσε σαφή ένδειξη ότι η διαδικασία της ταχύρρυθμης οικονομικής μεγέθυνσης δεν ήταν διατηρήσιμη. Έως ότου, όμως, η μεγέθυνση της οικονομίας να μειωθεί εξαιτίας της απώλειας ανταγωνιστικότητας, παρήλθε εξαιρετικά μεγάλο χρονικό διάστημα κατά το οποίο οι δύο χώρες συσσωρεύαν ελλείμματα στο εξωτερικό εμπόριο και στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών.

Οι εξελίξεις αυτές αποτελούν ισχυρή ένδειξη ότι ο **μηχανισμός προσαρμογής** (ο δίαυλος της ανταγωνιστικότητας) που αρχικά είχε προβλεφθεί στην αρχιτεκτονική της ONE ως δίαυλος προσαρμογής της οικονομίας σε περιπτώσεις ασύμμετρων διαταραχών, δηλαδή οι αλλαγές στους μισθούς που οδηγούν σε μεταβολές της ανταγωνιστικότητας τιμής, είναι ανεπαρκής (Dullien & Fritsche 2009). Με τεχνικούς όρους, οι εξελίξεις στις οποίες αναφερόμαστε αποτελούν ισχυρή ένδειξη ότι η ανεργία ισορροπίας (το *naïru*) είναι, στην καλύτερη περίπτωση, ένας αδύναμος ελκυστής.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι υπάρχουν διαδικασίες σωρευτικής αιτιότητας, οι οποίες δημιουργούν φαύλους ή ενάρκτους κύκλους που είναι σε θέση να κρατήσουν μια χώρα της ζώνης του ευρώ σε κατάσταση υπερθέρμανσης (ή ταχύρρυθμης ανάπτυξης που δεν αντιστοιχεί στην διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα της χώρας) ή σε κατάσταση ύφεσης, για πολύ καιρό πριν οι διορθωτικοί μηχανισμοί της αγοράς επαναφέρουν την οικονομία στην «κανονική» της κατάσταση (στο επίπεδο της δυναμικής παραγωγής) διαμέσου της βελτίωσης ή της επιδείνωσης του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.

Ο δίαυλος της ανταγωνιστικότητας τιμής (δηλαδή η διαδικασία της εσωτερικής υποτίμησης) αποδεικνύεται ότι δεν είναι σε θέση να οδηγήσει γρήγορα την οικονομία σε ένα νέο επίπεδο ισορροπίας (στο οποίο οι μισθοί και οι τιμές θα είχαν μειωθεί έναντι των άλλων χωρών). Αποτελεί ως εκ τούτου ένα αμφισβητούμενο κανάλι προσαρμογής (ως προς την ταχύτητα με την οποία παράγει αποτελέσματα). Είναι χαρακτηριστικό ότι για την αντιμετώπιση αυτής της ανεπάρκειας στην λειτουργία της ONE (δηλαδή της ανεπάρκειας των μηχανισμών της αγοράς) προτείνεται η θέσπιση μηχανισμών παρακολούθησης, ελέγχου και διόρθωσης των ανισορροπιών στα εξωτερικά ισοζύγια των χωρών της ζώνης του ευρώ (ή των πραγματικών συναλλαγματικών ισοτιμιών) (Pisani-Ferry, Sapir, Marzinotto 2010).

Η πολιτική προσαρμογής, όμως, που ασκείται σήμερα στην Ελλάδα, δηλαδή η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης, βασίζεται στην υπόθεση ότι ο διάυλος της ανταγωνιστικότητας τιμής είναι αποτελεσματικός. Στο Μέρος 2 της έκθεσης παρουσιάσαμε περισσότερους λόγους για τους οποίους η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης προσαρμογής αυτοϋπονομεύει τις συνθήκες απόδοσης της.

Ως εναλλακτική λύση στην προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας διαμέσου των μεταβολών των μισθών και των τιμών, δηλαδή μέσω της «εσωτερικής υποτίμησης» και του διαύλου της ανταγωνιστικότητας τιμής, πρέπει να θεωρήσουμε τις διαρθρωτικές αλλαγές στο παραγωγικό σύστημα και τις αγορές προϊόντων. Θα πρέπει, δηλαδή, να αναζητήσουμε τις προϋποθέσεις για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας διαμέσου αλλαγών στην διάρθρωση και την ποιοτική λειτουργία της οικονομίας.

Σύμφωνα με έναν γενικό ορισμό, «Η ανταγωνιστικότητα είναι η ικανότητα μιας χώρας να εξισορροπεί το εξωτερικό της εμπόριο ενώ ταυτόχρονα επιτυγχάνει μια βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης» (Hatsopoulos, Krugman and Summers 1988). Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ υιοθετεί έναν αυστηρότερο, και ως εκ τούτου σαφέστερο, μακροοικονομικό ορισμό της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας, σύμφωνα με τον οποίο η ανταγωνιστικότητα μιας χώρας είναι το μέγιστο και ποιοτικό επίπεδο παραγωγής (ή το χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας) που επιτυγχάνει η χώρα υπό δύο ταυτόχρονους περιορισμούς: **πρώτον** ο πληθωρισμός να διατηρείται σταθερός, και **δεύτερον**, το εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών να είναι ισοσκελισμένο ή διατηρήσιμο. Ο μεν πρώτος περιορισμός αναφέρεται συχνά στην βιβλιογραφία ως επίτευξη της «εσωτερικής ισορροπίας», ενώ ο δεύτερος περιορισμός ως επίτευξη της «εξωτερικής ισορροπίας».

Σε ό,τι αφορά έναν τέτοιο συνδυασμό υψηλού και ποιοτικού επιπέδου παραγωγής (ή χαμηλής ανεργίας) και σταθερού πληθωρισμού, μια αρκετά πλούσια βιβλιογραφία, του κυρίου ρεύματος (mainstream) των οικονομικών έχει τονίσει με έμφαση την ανάγκη να πραγματοποιηθούν μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας με σκοπό την απορρύθμισή της. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές αφορούν στον κατώτατο μισθό, στην νομοθεσία που καθορίζει το θεσμικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας και προστατεύει τους εργαζόμενους, τις συλλογικές διαπραγματεύσεις, το ύψος και την διάρκεια των επιδομάτων ανεργίας, την διευθέτηση του χρόνου εργασίας κλπ. (βλ. μεταξύ άλλων Layard, Nickell and Jackman, 1991, Nickell, Nunziata and Ochel, 2005, Layard and Nickell 1998, Nickell, 1998, Boeri, Layard and Nickell, 2000, IMF, 1999, 2003). Οι εργασίες που υποστηρίζουν τις μεταρρυθμίσεις αυτές, ισχυρίζονται ότι οι διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας ασκούν πιέσεις επί των μισθών ώστε αυτοί να μειωθούν (ή να μπορούν να μειωθούν όταν χρειάζεται) αυξάνοντας έτσι την ικανότητα της οικονομίας να επιτύχει υψηλά επίπεδα παραγωγής συμβατά με σταθερό πληθωρισμό. Πρόκειται, δηλαδή, για διαρθρωτικές αλλαγές που αποσκοπούν στην

ενίσχυση της αποτελεσματικότητας του διαύλου προσαρμογής διαμέσου της ανταγωνιστικότητας (ώστε η επαναφορά της οικονομίας σε συνθήκες ισορροπίας, σε περίπτωση διαταραχής, να είναι ταχεία). Οι εναλλακτικές και ετερόδοξες προσεγγίσεις του ζητήματος, αντίθετα, αποδίδουν έμφαση στην ενδυνάμωση του παραγωγικού δυναμικού της οικονομίας, στην βελτίωση της διεθνούς εξειδίκευσης της χώρας στο διεθνές εμπόριο, στην προσαρμογή του παραγωγικού συστήματος στις απαιτήσεις του διεθνούς ανταγωνισμού, στην ποιότητα των προϊόντων κλπ (βλ. μεταξύ άλλων Stockhammer 2008, Rowthorn 1995, Arestis and Sawyer 2005, Lafay 1979,1987,1989, Bensidoun et al. 2001).

Η βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας, με τον ορισμό που δώσαμε προηγουμένως, επιτυγχάνεται διαμέσου των διαρθρωτικών αλλαγών και ενδεχομένως της οικονομικής πολιτικής. Η συμμετοχή, όμως, μιας χώρας στην ONE θέτει περιορισμούς, τόσο στην άσκηση της οικονομικής πολιτικής, όσο και στην άσκηση πολιτικής για την αλλαγή της διάρθρωσης της οικονομίας (π.χ. περιορισμοί στην άσκηση βιομηχανικής πολιτικής). Ως εκ τούτου, οφείλουμε να λάβουμε υπόψη μας τους εν λόγω περιορισμούς.

Η έρευνα σχετικά με την άσκηση οικονομικής πολιτικής σε καθεστώς νομισματικής ένωσης διαιρείται σχηματικά σε δύο περιόδους: Κατά την **πρώτη περίοδο**, της δεκαετίας του 1990 και μέχρι το 2001-2002, τέθηκαν και απαντήθηκαν ερωτήματα που αφορούσαν κυρίως στους διαύλους προσαρμογής των εθνικών οικονομιών σε διαταραχές της οικονομίας μετά την μεταφορά της νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής από τα εθνικά στα υπερεθνικά όργανα. Αφορούσαν, επίσης, στις προϋποθέσεις που έπρεπε να διασφαλιστούν ώστε η λειτουργία της ONE να είναι επιτυχής με δεδομένες τις διαφορές της Ευρώπης από τις ΗΠΑ (στις οποίες, σε αντίθεση με την ζώνη του ευρώ, υπάρχει αυξημένη γεωγραφική, κλαδική και επαγγελματική κινητικότητα εργατικού δυναμικού και μεταφορά πόρων μεταξύ περιοχών της χώρας μέσω του κρατικού προϋπολογισμού). Από το 2002, ωστόσο, η ONE έχει αρχίσει να αποδίδει αποτελέσματα, και αυτό έχει στρέψει το ερευνητικό ενδιαφέρον στην αξιολόγηση της πορείας των επιμέρους χωρών, αλλά και του συνόλου της ζώνης του ευρώ συνολικά.

Στην ONE, η νομισματική πολιτική και η συναλλαγματική πολιτική μεταφέρονται από το εθνικό επίπεδο στο ευρωπαϊκό και η σταθερότητα των τιμών γίνεται ο κύριος στόχος της νομισματικής πολιτικής. Στα πλαίσια της ONE, η συναλλαγματική ισοτιμία έχει πλέον νόημα μόνον ως *πραγματική* συναλλαγματική ισοτιμία, δηλαδή ως διαφορά των εγχωρίων τιμών έναντι των τιμών των άλλων χωρών της ζώνης του ευρώ. Η ονομαστική συναλλαγματική ισοτιμία διατηρεί, βεβαίως, το νόημά της για τις ανταλλαγές κάθε χώρας μέλους με χώρες εκτός ζώνης του ευρώ, πλην όμως ως ονομαστική ισοτιμία την οποία δεν μπορεί να μεταβάλει.

Με την οικοδόμηση της ΟΝΕ, οι χώρες μέλη χάνουν ένα σημαντικό μακροοικονομικό εργαλείο (De Grauwe 1994,1996, Dornbush 1996). Στο παρελθόν, στην περίπτωση που η οικονομία δεχόταν πλήγμα από μια κρίση, ανισορροπία ή εξωγενή διαταραχή, την προσαρμογή στον διεθνή ανταγωνισμό προσέφερε η συναλλαγματική πολιτική μέσω της υποτίμησης του εθνικού νομίσματος. Σε αυτήν την λύση κατέφευγαν και οι περισσότερες κυβερνήσεις που αντιμετώπιζαν προβλήματα ανταγωνιστικότητας με πιθανές αρνητικές επιπτώσεις στην παραγωγή και το ύψος της απασχόλησης.

Η νομισματική ένωση της Ευρώπης (ΟΝΕ) βασίστηκε, μεταξύ άλλων, και στον ισχυρισμό ότι η προσαρμογή στον διεθνή ανταγωνισμό διαμέσου της συναλλαγματικής πολιτικής δεν συνιστά ουσιαστική λύση των προβλημάτων ανταγωνιστικότητας και στην καλύτερη περίπτωση μετατοπίζει τα προβλήματα στο μέλλον (Carlin και Soskice 2006). Η χρήση της συναλλαγματικής πολιτικής μπορεί να αποδειχθεί ωφέλιμη, σύμφωνα με αυτόν τον ισχυρισμό, μόνο βραχυπρόθεσμα, προσφέροντας έτσι τα χρονικά περιθώρια στην οικονομία να προσαρμοσθεί ομαλότερα στις απαιτήσεις του διεθνούς ανταγωνισμού.

Η **απόλεια** της δυνατότητας προσαρμογής των εθνικών οικονομιών στις απαιτήσεις του διεθνούς ανταγωνισμού, αλλά και σε εξωτερικές διαταραχές ή ανισορροπίες της οικονομίας, διαμέσου της εθνικής νομισματικής και της συναλλαγματικής πολιτικής, θέτει ερωτήματα ως προς τις διαδικασίες που απομένουν στα κράτη για να ανταποκριθούν στις διαταραχές της οικονομίας και να αποφευχθεί η πτώση της παραγωγής και η αύξηση της ανεργίας. Με άλλα λόγια, τίθεται το ζήτημα με ποιο τρόπο μπορεί να αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα τιμής των εθνικών οικονομιών σε συνθήκες ενιαίου νομίσματος. Σε αυτά πρέπει να προσθέσουμε ότι η αυτονομία της δημοσιονομικής πολιτικής έχει περιοριστεί στα πλαίσια της ΟΝΕ, παρόλο που παραμένει υπό τον έλεγχο των εθνικών κυβερνήσεων, καθώς η χρήση της δημοσιονομικής πολιτικής ως εργαλείο για την ενίσχυση της οικονομικής δραστηριότητας πρέπει να σέβεται τον όρο του Συμφώνου Σταθερότητας για την διατήρηση του δημοσίου ελλείμματος κάτω από το κατώφλι του 3% του ΑΕΠ.

3.2. Το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης

Το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης εγκαινίασε τέσσερις κανόνες για την οικονομική πολιτική: τα μέλη της ζώνης του ευρώ πρέπει να αποφεύγουν τα «υπερβολικά ελλείμματα», δηλαδή τα ελλείμματα που υπερβαίνουν το 3% του ΑΕΠ, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα αποκτά αυτονομία έναντι των πολιτικών επιρροών, εισάγεται το no-bail-out των εθνικών δημοσιονομικών ελλειμμάτων, των οποίων η χρηματική κάλυψη απαγορεύτηκε. Οι κανόνες αυτοί δημιουργήθηκαν για να διευκολύνουν την προσπάθεια της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας να επιτύχει τον κύριο στόχο της, δηλαδή να διατηρήσει σταθερό τον πληθωρισμό.

Το Σύμφωνο Σταθερότητας βασίζεται σε τέσσερις θεμελιώδεις ιδέες: **Πρώτον**, ο πληθωρισμός είναι ένα κατά βάση νομισματικό φαινόμενο και μπορεί να ελεγχθεί διαμέσου της νομισματικής πολιτικής. Η Κεντρική Τράπεζα διαθέτει το εργαλείο του βασικού επιτοκίου με το οποίο μπορεί να επηρεάσει τις νομισματικές συνθήκες, οι οποίες με την σειρά τους επηρεάζουν τον μελλοντικό πληθωρισμό. **Δεύτερον**, οι πολιτικοί και οι δημοκρατικές διαδικασίες δεν διαθέτουν αξιοπιστία σε ό,τι αφορά την οικονομική πολιτική γιατί προμοδοτούν αποφάσεις βραχυπρόθεσμης τόνωσης της οικονομίας, που μειώνουν μεν άμεσα την ανεργία, αλλά έχουν αρνητικές επιπτώσεις σε πιο μακροχρόνια διάρκεια γιατί αυξάνουν τον πληθωρισμό και μειώνουν την ανταγωνιστικότητα, αυξάνουν έτσι το εξωτερικό έλλειμμα, μειώνουν την ζήτηση και αυξάνουν την ανεργία. Αντίθετα, οι ειδικοί των κεντρικών τραπεζών δεν υπόκεινται σε πολιτικές πιέσεις που απορρέουν από την ανάγκη του πολιτικού κόσμου να είναι δημοφιλής, και ως εκ τούτου μπορούν να πάρουν αποφάσεις με βάση τις μακροχρόνιες επιπτώσεις. Ιδιαίτερα η ανεύθυνη δημοσιονομική πολιτική για την οποία ευθύνονται οι πολιτικοί πρέπει να απαλειφθεί από την ζώνη του ευρώ. Για τον λόγο αυτό, είναι αναγκαία η ύπαρξη ενός Συμφώνου Σταθερότητας που θα περιορίζει διαρκώς την δημοσιονομική πολιτική. Όσο για την νομισματική πολιτική έχει μεταβιβαστεί από τις εθνικές αρχές και τον πολιτικό κόσμο στην ανεξάρτητη και ικανή να χειριστεί το θέμα Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. **Τρίτον**, το ποσοστό ανεργίας κυμαίνεται περί το «ποσοστό ανεργίας σταθερού πληθωρισμού» (pairu) που καθορίζεται από τις συνθήκες της προσφοράς. Το ποσοστό αυτό, που καθορίζει το τρέχον ποσοστό ανεργίας σε πιο μακροπρόθεσμη διάρκεια, μειώνεται όταν οι αγορές εργασίας γίνονται πιο ευέλικτες, πλην όμως δεν επηρεάζεται από την συνολική ζήτηση ή από τον βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού. **Τέταρτον**, η δημοσιονομική πολιτική δεν είναι ικανή να παράγει αποτελέσματα επί των πραγματικών μεταβλητών και ως εκ τούτου θα έπρεπε να υποταχθεί στην νομισματική πολιτική για τον έλεγχο του πληθωρισμού. Αναγνωρίζεται, βέβαια, ότι το δημοσιονομικό έλλειμμα / πλεόνασμα θα υπάρξει και μπορεί να κυμαίνεται στην διάρκεια του οικονομικού κύκλου υπό την προϋπόθεση πάντως ότι θα είναι το αποτέλεσμα μιας παθητικής δημοσιονομικής πολιτικής.

Η ανάδειξη της νομισματικής πολιτικής σε μοναδικό εργαλείο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο τείνει να δημιουργεί οικονομικό περιβάλλον ύφεσης, καθώς το όποιο σημάδι αύξησης του πληθωρισμού ή υπερθέρμανσης της ζώνης του ευρώ αντιμετωπίζεται με την αύξηση του επιτοκίου. Αυτό το αποτέλεσμα ενισχύεται από την απουσία μιας ενεργητικής δημοσιονομικής πολιτικής και άλλων μηχανισμών (όπως η ενθάρρυνση της επένδυσης) τόνωσης της συνολικής ζήτησης. Λογική συνέπεια των παραπάνω είναι το μικρό μέγεθος του ευρωπαϊκού προϋπολογισμού, ο οποίος δεν μπορεί να λειτουργήσει ως σταθεροποιητής ούτε να αναδιανείμει πόρους από τις πιο εύπορες στις λιγότερο εύπορες περιοχές της ζώνης του

ευρώ. Το κυριότερο στοιχείο του Συμφώνου Σταθερότητας είναι ο περιορισμός ότι το δημοσιονομικό έλλειμμα δεν πρέπει να υπερβαίνει το 3% του ΑΕΠ, και ότι θα επιβάλλεται ποινή σε όσες χώρες δεν συμμορφώνονται με τον κανόνα αυτόν. Είναι αξιοσημείωτο ότι για να επιτευχθεί το όριο του 3% κάθε χώρα πρέπει στο σύνολο του κύκλου να διατηρεί μηδενικό έλλειμμα (ώστε στην διάρκεια των υφέσεων το έλλειμμα να μπορεί να διευρύνεται έως το 3%).

Συμπερασματικά, το Σύμφωνο Σταθερότητας αποδυναμώνει τους μηχανισμούς προσαρμογής μιας οικονομίας της ζώνης του ευρώ σε ενδεχόμενες διαταραχές μεταφέροντας ολόκληρο το βάρος της προσαρμογής στις αγορές (κυρίως στις αγορές εργασίας).

Με αυτά **τα δεδομένα**, εφόσον η ΟΝΕ επιφέρει αυτούς τους περιορισμούς στην άσκηση οικονομικής πολιτικής στις εθνικές κυβερνήσεις, άλλες πολιτικές προσαρμογής απαιτείται να χρησιμοποιηθούν για να αντιμετωπιστούν οι επιπτώσεις ενδεχόμενων ασύμμετρων διαταραχών ή ανισορροπιών στις εθνικές οικονομίες. Οι θέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με το ζήτημα αυτό διατυπώθηκαν με σαφήνεια στα έγγραφα (α) Economic Policy in EMU, Νοέμβριος 1997, (β) Growth and Employment in the Stability-Oriented Framework of EMU, Μάρτιος 1998, και (γ) Commission's Recommendation for the Broad Guidelines of the Economic Policies of the Member States and the Community, Μάιος 1998. Βεβαίως, έκτοτε, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και οι υπηρεσίες της εξειδικεύουν έτι περαιτέρω τις θέσεις που διατυπώθηκαν στα τρία παραπάνω θεμελιώδη κείμενα, ιδιαίτερα μέσω της ετήσιας έκδοσης του Broad Economic Policy Guidelines.

Οι διάυλοι προσαρμογής σε μια νομισματική ένωση, όπως αναφέρονται στην βιβλιογραφία, είναι οι εξής:

(α) Η μεταφορά πόρων προς τις περιοχές που θίγονται από ασύμμετρες διαταραχές, κρίσεις κλπ, διαμέσου της δημοσιονομικής πολιτικής (μονομερείς μεταβιβάσεις).

(β) Η κινητικότητα του εργατικού δυναμικού που θα επέτρεπε την μετακίνηση ανέργων ή εργαζομένων που αναζητούν υψηλότερες αποδοχές από περιοχές μειωμένης ζήτησης εργασίας σε περιοχές με βελτιωμένες προοπτικές απασχόλησης.

(γ) Η ευελιξία των μισθών ώστε να είναι χαμηλότεροι στις περιοχές χαμηλών επιδόσεων στο εξωτερικό εμπόριο έναντι των μισθών στις πιο ανταγωνιστικές περιοχές. Η προσαρμογή αυτή θα βοηθούσε την εξισορρόπηση των ανταλλαγών μεταξύ περιοχών. Σε σχέση με την ΟΝΕ, το ερώτημα που τίθεται είναι εάν οι μισθοί είναι αρκούντως ευέλικτοι στις χώρες της ζώνης του ευρώ ώστε να αναλάβουν τον ρόλο του διαύλου προσαρμογής.

Σε ό,τι αφορά τον **πρώτο** διάυλο προσαρμογής, δηλαδή την μεταφορά πόρων διαμέσου της δημοσιονομικής πολιτικής, η ενεργοποίησή του δεν είναι, προς το παρόν, πολιτικά αποδεκτή από τα κράτη-μέλη.

Σε ό,τι αφορά τον **δεύτερο** διάλογο, της κινητικότητας του εργατικού δυναμικού, παρά το γεγονός ότι οι νομικές προϋποθέσεις για την διακίνηση των εργαζομένων στην Ευρωπαϊκή Ένωση υπάρχουν ήδη, η κινητικότητα της εργασίας παραμένει πολύ χαμηλή και θεωρείται μάλλον απίθανο να αυξηθεί στο ορατό μέλλον (Puhani 2001, Mazier, Oudinet et Saglio 2002), εξαιτίας των μη νομικών φραγμών που είναι η γλώσσα και οι πολιτισμικές διαφορές (Jonung και Sjöholm 1999), η ένταξη των εργαζομένων σε κοινωνικά δίκτυα κοινωνικού, φυσικού και πολιτισμικού κεφαλαίου, η μη αναγνώριση επαγγελματικών δικαιωμάτων, η δυσκολία μεταφοράς συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων (Braunerhjelm et al. 2000) και άλλα.

Ως εκ τούτου, το βάρος της προσαρμογής, στα πλαίσια της νομισματικής ένωσης, ανατίθεται στον **τρίτο** διάλογο προσαρμογής, δηλαδή στην ευελιξία των μισθών (Artis 1998, Pissarides 1997). Προϋπόθεση, όμως, για την ύπαρξη αυξημένης ελαστικότητας των μισθών είναι η ευελιξία της αγοράς εργασίας που επιτυγχάνεται με διαρθρωτικές αλλαγές και μεταρρύθμιση των θεσμών (Pissarides 2008, Vinals and Jimeno 1996). Το αντίτιμο για την έλλειψη μιας τέτοιας ευελιξίας, θα είναι η μη προσαρμογή της οικονομίας στις απαιτήσεις του διεθνούς ανταγωνισμού, η μείωση του ύψους της παραγωγής και η αύξηση της ανεργίας (European Commission 1997 και 1998, OECD 1999 και 2000, Soltwedel, Dohse and Krieger-Boden 1999). Όσο υψηλότερες και αν είναι οι ονομαστικές και πραγματικές ακαμψίες, τόσο βραδύτερη και επώδυνη θα είναι η διαδικασία προσαρμογής. Αυτή η **ανάλυση** καταλήγει αναγκαστικά στο συμπέρασμα ότι η ταχεία και αποτελεσματική προσαρμογή της οικονομίας στις διαταραχές προϋποθέτει μια ευέλικτη αγορά εργασίας, ιδιαίτερα σε χώρες στις οποίες το δημοσιονομικό έλλειμμα είναι τόσο υψηλό ώστε δεν επιτρέπει την λειτουργία των «αυτόματων σταθεροποιητών» ως δυνάμεις απόσβεσης των διαταραχών (shock absorbers) (Berthold, Fehn and Thode 1999). Η σημασία που αποδίδεται στην ευελιξία της αγοράς εργασίας, στην σχετική βιβλιογραφία, γίνεται φανερή στην εξ αντιθέτου διατύπωση των Allsopp and Vines (1998) ότι εάν οι αγορές ήταν πλήρως ευέλικτες, η μακροοικονομική σταθεροποίηση θα ήταν περιττή.

Έχει ενδιαφέρον ότι στην βιβλιογραφία του κυρίου ρεύματος των οικονομικών, ακόμη και οι ατέλειες στην αρχιτεκτονική της ONE, που ανακαλύπτονται συν τω χρόνω, αποτελούν νέες ευκαιρίες για να τονιστεί η σημασία της αυξημένης ευελιξίας της αγοράς εργασίας. Χαρακτηριστική, από την άποψη αυτή, είναι η περίπτωση της μελέτης των Deroose, Langedijk και Roeger (2004), που διαπιστώνει ότι η αλληλεπίδραση πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας και επιτοκίων υπό το καθεστώς της ONE μπορεί να συμβάλει (και όντως έχει συμβάλει) στην δημιουργία φαινομένων υπερθέρμανσης της οικονομίας που επιβραδύνουν την προσαρμογή. Οι ερευνητές χρησιμοποιούν την διαπίστωσή τους αυτή ως έναν επιπλέον λόγο για τον οποίο οι αγορές εργασίας οφείλουν να γίνουν πιο ευέλικτες. Η ίδια παρατήρηση ισχύει και για άλλες μελέτες όπως αυτή των Martinez-Mongay and Maza Lasiera (2009), του Stavrev (2007) και των Berk and Swank (2002).

Συμπερασματικά, στα πλαίσια της ONE, η ευελιξία της αγοράς εργασίας επιχειρείται να αντικαταστήσει την νομισματική και συναλλαγματική πολιτική ως μηχανισμός προσαρμογής, αύξησης της ανταγωνιστικότητας και διατήρησης της εσωτερικής και εξωτερικής ισορροπίας της οικονομίας (European Commission 2001).

Για τον λόγο αυτόν, μερικοί γνωστοί οικονομολόγοι βλέπουν το νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον της ONE ως Δούρειο Ίππο που θα επιτρέψει την ελευθέρωση των αγορών εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση («unless an improbable miracle occurs in pan-European collective bargaining, labour markets will become more and not less flexible in the future», Burda 2001). Το ίδιο θεωρητικό υπόβαθρο οδήγησε τον Calmfors (1998) στο συμπέρασμα ότι οι μεγαλύτερες μεταβολές στην απασχόληση που οφείλονται στο κοινό νόμισμα, θα αποτελέσουν κίνητρο για την εφαρμογή μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας, και ότι η ONE επιδρά ως καταλύτης για την απελευθέρωση της αγοράς εργασίας καθώς η κοινή γνώμη μεταστρέφεται υπό το βάρος της πραγματικότητας, οι δε συνδικαλιστικές οργανώσεις πείθονται ότι δεν υπάρχει εναλλακτική λύση (there-is-no-alternative). Επιπλέον, με δεδομένη την αυξημένη κινητικότητα του κεφαλαίου, οι επιχειρήσεις θα καταστούν ακόμη πιο ευαίσθητες στις διαφορές του κόστους εργασίας και των ρυθμίσεων προστασίας της εργασίας όσον αφορά την επιλογή του τόπου εγκατάστασής τους στην ζώνη του ευρώ. Αυτό αποτελεί έναν πρόσθετο λόγο για την ευκολότερη επιβολή ελαστικότερων μισθών και αλλαγών στην αγορά εργασίας. Βεβαίως, όπως σημείωνε ο Bean (1998) πριν από μια δεκαετία περίπου, «The EMU may or may not increase the incentive for reform, for there are arguments cutting both ways». Για αυτόν τον λόγο ο Bean κατέληγε στο συμπέρασμα ότι «it is most regrettable that the momentous efforts made to facilitate the introduction of the euro have not been matched and preceded by similarly strenuous efforts aimed at reforming Europe's labour markets».

Η πεποίθηση ότι το **βάρος** της προσαρμογής, όταν υπάρχει διαταραχή της οικονομίας, πρέπει να το φέρουν οι μισθοί, παραμένει μέχρι σήμερα ισχυρή μεταξύ της μεγάλης πλειοψηφίας των οικονομολόγων. Χαρακτηριστική, από την άποψη αυτή, είναι και η γνώμη που διατύπωσε ο Blanchard σχετικά με την ανάγκη της Πορτογαλίας να αντιμετωπίσει το μεγάλο έλλειμά της στο εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών μετά το έτος 2000: «Increasing productivity growth is not easy and will not happen overnight. The other way to reestablish competitiveness is to decrease nominal wage growth, or even, in the current context of already low Portuguese and European wage inflation, to actually decrease nominal wages. The important point here is that, given productivity, this decrease in wages is needed to improve competitiveness. The issue is whether it is achieved over time through unemployment or if unemployment can be avoided, and the same decrease achieved through a voluntary and coordinated reduction of wages by workers» (Blanchard 2007). Στο παραπάνω άρθρο ο Blanchard εκφράζει με σαφήνεια την διαδεδομένη ιδέα ότι για την αντιμετώπιση διαταραχών

ή κρίσεων, στους κόλπους μιας νομισματικής ένωσης, είναι αναγκαία η αυξημένη ελαστικότητα των ονομαστικών μισθών. Ωστόσο, είναι γνωστό ότι οι ονομαστικοί μισθοί είναι εξαιρετικά άκαμπτοι προς την κατεύθυνση της μείωσης, και αυτό, σε συνθήκες χαμηλού πληθωρισμού (που αποτελεί τον πρωταρχικό στόχο της ΕΚΤ) καθιστά δύσκολη την μείωση των πραγματικών μισθών. Η ελαστικότητα των ονομαστικών μισθών, στην ζώνη του ευρώ, αποτελεί για τον λόγο αυτό, αντικείμενο μελέτης. Οι ερμηνείες της ακαμψίας των ονομαστικών μισθών αναφέρονται στην διάρκεια των συλλογικών συμβάσεων (Gray 1978, Ball 1987), στις ρήτρες που διασφαλίζουν τους εργαζόμενους έναντι απρόβλεπτων μεταβολών (Blanchard 1979, Walsh 1995, Heinemann 1999), στην έλλειψη συντονισμού των συνδικάτων και κοινωνικών συμφωνιών (social pacts) (Ball και Romer 1991, Calmfors, Booth, Burda, Checci, Naylor και Visser 2001), η διατήρηση του status quo μεταξύ επιχειρήσεων και συνδικάτων με την αδυναμία σύναψης νεότερης συμφωνίας (Holden 1994, 2001) και η αίσθηση που έχουν οι μισθωτοί ότι δικαιούνται ενός δίκαιου μισθού (fair wage) ιδιαίτερα σε συνθήκες χαμηλού πληθωρισμού (Holden 2004, Holden και Wulfsberg 2005, Kahneman και Tversky 1979).

Ο Keynes θεωρούσε την ακαμψία των ονομαστικών μισθών ως δεδομένη: «...the Classical Theory has been accustomed to rest the supposedly self-adjusting character of the economic system on an assumed fluidity of money wages» (Keynes, Η Γενική Θεωρία, Κεφάλαιο 19). Σήμερα, αντίθετα, η ακαμψία των μισθών (Coenen 2003, Kieker 2003) δεν αντιμετωπίζεται ως δεδομένη αλλά τίθεται σε αμφισβήτηση. Χαρακτηριστικές από την άποψη αυτή είναι οι εργασίες του Calmfors (1998, 2001a, 2001b) ο οποίος αναζητά στην φύση των συλλογικών διαπραγματεύσεων τον τρόπο με τον οποίο θα καμφθεί η αντίσταση των εργαζομένων στις μειώσεις των ονομαστικών μισθών.

Η εφαρμογή στην πράξη αυτής της αντίληψης έχει εκκινήσει στην Ελλάδα με την αλλαγή της νομοθεσίας που διέπει τις εργασιακές σχέσεις (βλ. στο Μέρος 10 της Έκθεσης) και το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης (βλ. στο Μέρος 11 της Έκθεσης) με αφορμή την κρίση της ελληνικής οικονομίας.

Με αφετηρία το παραπάνω θεωρητικό σχήμα, οι κυριότερες κατευθύνσεις που προτείνονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε ό,τι αφορά τον σχηματισμό των μισθών είναι οι εξής:

Πρώτον, οι αυξήσεις των ονομαστικών μισθών δεν πρέπει να υπερβαίνουν τις αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας. Οι μισθολογικές αυξήσεις πρέπει να συμβάλουν στην σταθερότητα των τιμών ώστε η νομισματική πολιτική της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας να μην είναι περιοριστική. Η σταθερότητα των τιμών, κατά την άποψη που περιέχεται στα επίσημα έγγραφα της ΕΕ, αποτελεί σημαντικό παράγοντα της αύξησης της παραγωγής και της απασχόλησης. Παράλληλα, οι ήπιες

μισθολογικές αυξήσεις μειώνουν το πραγματικό κόστος ανά μονάδα προϊόντος και ενισχύουν έτσι την ανταγωνιστικότητα των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων.

Δεύτερον, το επίπεδο των αμοιβών εργασίας πρέπει να προσαρμόζεται στην παραγωγικότητα της εργασίας ανά χώρα, ανά περιοχή και ανά κλάδο. Για να συμβεί, όμως, κάτι τέτοιο, η αγορά εργασίας πρέπει να απελευθερωθεί από ρυθμίσεις που την καθιστούν ανελαστική. Στο σημείο αυτό, γίνεται αναφορά στο γεγονός ότι σε αντίθεση με τις ΗΠΑ, όπου οι μετακινήσεις εργαζομένων στο εσωτερικό της χώρας αναλαμβάνουν έναν σημαντικό ρόλο ως μηχανισμός προσαρμογής (Blanchard and Katz 1992), η διακίνηση εργαζομένων στην Ευρώπη είναι περιορισμένη (Decressin and Fatas 1995, Obstfeld and Peri 1998). Αυτό αφήνει ως κύριο δίαυλο προσαρμογής μεταξύ των χωρών της ζώνης του ευρώ, την περιφερειακή ευελιξία των μισθών. Ωστόσο, οι **εμπειρικές μελέτες** της δεκαετίας του 1990 έδειξαν ότι οι διαφορές στο ποσοστό ανεργίας στις διάφορες περιοχές της Ευρώπης δεν οδήγησαν σε μεγάλες διαφοροποιήσεις στον ρυθμό αύξησης των μισθών (Abraham 1996, Decressin and Fatas 1995). Εάν, όμως, δεν υπάρχει αυξημένη κινητικότητα του εργατικού δυναμικού, ούτε αυξημένη ευελιξία των μισθών μεταξύ περιφερειών, τότε, σύμφωνα με το κύριο ρεύμα των οικονομικών, απομένουν δύο λύσεις: η μεταφορά πόρων από τις πιο παραγωγικές περιοχές στις περιοχές με τις χαμηλότερες επιδόσεις ή η αύξηση της ανεργίας στις τελευταίες. Οι Obstfeld and Peri (1998) και ο Eichengreen (1998) διατύπωσαν την γνώμη ότι οι μακροχρόνιες μεταφορές πόρων διαμέσου του κρατικού προϋπολογισμού από τις πιο προηγμένες περιοχές μιας χώρας προς τις ασθενέστερες, δεν αποτελούν πραγματικά έναν δίαυλο προσαρμογής, αλλά ότι αντίθετα αναχαιτίζουν τις διαδικασίες διαρθρωτικών αλλαγών και πραγματικής προσαρμογής. Οι οικονομολόγοι του κυρίου ρεύματος των οικονομικών και οι διεθνείς οργανισμοί θέτουν σε αμφισβήτηση τον καθορισμό των μισθών σε εθνικό ή κλαδικό επίπεδο και συνηγορούν υπέρ της άποψης ότι οι μισθοί θα πρέπει να καθορίζονται με βάση το ύψος της παραγωγικότητας σε συγκεκριμένες περιοχές, κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, επιχειρήσεις και ατομικούς εργαζόμενους (Bertola 1999). Η ευελιξία σε τοπικό επίπεδο επιτρέπει σε μια περιοχή με χαμηλότερα επίπεδα παραγωγικότητας να απαντήσει με μείωση των μισθών σε μια τυχόν οικονομική διαταραχή και να μην υποστεί τις συνέπειες, δηλαδή την μείωση της παραγωγής και την άνοδο της ανεργίας. Ο Faini (1998) ανέπτυξε ένα μοντέλο στο οποίο οι συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων δεν επιτρέπει την ανάπτυξη των λιγότερο προηγμένων περιοχών, και ο Spilimbergo (1999) έδειξε ότι γενικά είναι συμφέρον για τους εργαζόμενους των περισσότερο αναπτυγμένων περιοχών να ενισχύονται οικονομικά οι ασθενέστερες περιοχές με μονομερείς μεταβιβάσεις. Ισχυρίστηκε, μάλιστα, ότι ένας τέτοιος μηχανισμός μπορεί να εξηγήσει τις μεγάλες δημοσιονομικές ροές από την βόρεια στην νότια Ιταλία, από την δυτική στην ανατολική Γερμανία, και από την βόρεια στην νότια Ισπανία.

Σύμφωνα πάντα με τις θέσεις των υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, θα πρέπει να υπάρξει η δυνατότητα να δοθούν χαμηλοί μισθοί σε χαμηλής ειδίκευσης εργαζόμενους, σε νέο-εισερχόμενους στην αγορά εργασίας και στους μακροχρόνια άνεργους.

Τρίτον, οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών πρέπει να υπολείπονται της παραγωγικότητας της εργασίας ώστε να ενισχύεται η κερδοφορία των επιχειρήσεων και διαμέσου αυτής οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου και τελικά η απασχόληση.

3.3. Νομισματική Ένωση, οικονομική κρίση και αγορά εργασίας

Παρά την μεγάλη συζήτηση που διεξήχθη σχετικά με το ζήτημα της σχέσης των θεσμών της αγοράς εργασίας με τις μακροοικονομικές επιδόσεις στην δεκαετία του 1990, μόνον λίγες αναλύσεις περιέγραψαν τα αποτελέσματα που είχε στους θεσμούς η συμμετοχή στην ζώνη του ευρώ. Οι Bertola και Boeri (2002), χρησιμοποιώντας στοιχεία σχετικά με τις μεταρρυθμίσεις των θεσμών προστασίας της εργασίας και των επιδομάτων ανεργίας από διάφορες πηγές, έδειξαν ότι υπήρξε επιτάχυνση των μεταρρυθμίσεων μετά το 1998. Οι Duval και Elmeskon (2006) χρησιμοποιώντας έναν σύνθετο δείκτη συνολικής έντασης των μεταρρυθμίσεων που αναπτύχθηκε για την παρακολούθηση των αποτελεσμάτων του OECD Jobs Strategy διαπίστωσαν ότι σε σύγκριση με τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ, αρκετές χώρες της ζώνης του ευρώ ακολούθησαν στρατηγικές μεταρρύθμισης με μακροχρόνια αποτελέσματα και μόνον ένας μικρός αριθμός χωρών περιορίστηκε σε οριακές ή μικρές μεταβολές. Εντούτοις, οι ίδιοι ερευνητές, όπως εξάλλου και η έκθεση «Adjustment Dynamics in the Euro Area: Experiences and Challenges» της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2006), διαπιστώνουν ότι η πορεία των μεταρρυθμίσεων παραμένει μεν σταθερή αλλά ακολουθεί αργούς ρυθμούς μετά το 1999. Το 2006, ο Maza (2006), αναλύοντας τα στοιχεία των μισθών, της ανεργίας και της παραγωγικότητας στις επαρχίες της Ισπανίας έφτασε στα συμπεράσματα ότι υπάρχει «a frightening lack of wage flexibility in the Spanish provinces». Οι Hoeller, Giorno, and de la Maisonnette (2004, 2006), αφού διαπίστωσαν τα προβλήματα μακροοικονομικών αποκλίσεων μεταξύ των χωρών της ζώνης του ευρώ έφτασαν στο συμπέρασμα ότι ο «δημοσιονομικός ακτιβισμός» δεν έχει πολλά να προσφέρει στην βελτίωση της προσαρμογής της οικονομίας ενώ η εμβάθυνση των μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας θα βελτιώσει σημαντικά την ικανότητα των χωρών (ιδιαίτερα των μικρών) να απορροφούν τις διαταραχές στην οικονομία τους.

Η οικονομική κρίση, αποτελεί πλέον το όχημα με το οποίο επιταχύνονται οι αλλαγές στις αγορές εργασίας της Ευρώπης στο πνεύμα της προαναφερθείσας βιβλιογραφίας.

Εν τω μεταξύ, ορισμένες εξελίξεις στο εσωτερικό της ΟΝΕ, σηματοδοτούν την επίμονη απόκλιση ορισμένων χωρών από τον μέσο όρο του πληθωρισμού και του ρυθμού ανάπτυξης στην ζώνη του ευρώ. Οι εξελίξεις αυτές υποδηλώνουν την ανε-

παρκή λειτουργία των διαύλων προσαρμογής για τους οποίους το κύριο ρεύμα των οικονομικών θεωρούσε (και πάντοτε θεωρεί) ότι αποτελούν επαρκείς μηχανισμούς υποκατάστασης της ονομαστικής συναλλαγματικής ισοτιμίας ως μηχανισμός προσαρμογής των σχετικών τιμών στην περίπτωση διαταραχής της οικονομίας. Η **διατήρηση** του πληθωρισμού, στην Ελλάδα και στην Ισπανία σε επίπεδα ανώτερα του μέσου όρου της ζώνης του ευρώ, και στην Γερμανία, αντίθετα, σε επίπεδα κατώτερα του μέσου όρου, αλλά και οι μακρές περίοδοι άνθησης της οικονομίας στην Ισπανία και την Ελλάδα σε αντίθεση με την παρατεινόμενη αδυναμία της ιταλικής οικονομίας να επιτύχει ρυθμούς μεγέθυνσης του προϊόντος άνω του 1,5% αποτελούν ορισμένες μόνον από τις περιπτώσεις που υποδηλώνουν την ανεπάρκεια των μηχανισμών προσαρμογής που λειτουργούν, υπό το καθεστώς της ONE, σε αντικατάσταση των μεταβολών της ονομαστικής συναλλαγματικής ισοτιμίας. Οι αποτυχίες αυτές είναι τόσο έντονες ώστε ορισμένοι οικονομολόγοι επιχειρηματολογούν ότι θα μπορούσαν να αποτελέσουν την αφετηρία για την ανάπτυξη φυγόκεντρων τάσεων στο εσωτερικό της ζώνης του ευρώ (Gros 2006, Gros, Mayer and Ubide 2005).

Σε ό,τι αφορά τις διαφορές **πληθωρισμού**, που διατηρούνται επί μακρό χρονικό διάστημα (Angeloni, Aucremanne, Ehrmann, Gali, Levin and Smets 2006, Cecchetti and Debelle 2006) έχουν γίνει αφορμή για υπενθύμιση ότι οι αγορές εργασίας στην ζώνη του ευρώ χαρακτηρίζονται από έντονη ακαμψία που μειώνει την ταχύτητα της προσαρμογής στις διαταραχές της οικονομίας (Campolmi and Faia 2006, Angeloni and Ehrmann 2004). Κατά μίαν άλλη ερμηνεία θα μπορούσαν ωστόσο να αποτελέσουν την αφορμή για συνολικότερη κριτική της αρχιτεκτονικής της ONE.

Το 2004 ήταν ήδη ορατό ότι η ίδια η ONE είναι πηγή μακροοικονομικών αποκλίσεων μεταξύ των χωρών (Lane 2006, Ahearne and Pisany-Ferry 2006, Hoeller, Giorno, and de la Maisonnette 2004, Arghyrou and Chortareas 2008):

Πρώτον, τα ονομαστικά μακροπρόθεσμα επιτόκια σε χώρες όπως η Ισπανία και η Ελλάδα, ήταν υψηλά έως την ένταξή τους στην ζώνη του ευρώ. Έτσι, ενώ όλες οι χώρες της ONE απήλαυσαν χαμηλών ονομαστικών επιτοκίων, το όφελος για τις «περιφερειακές» χώρες της ζώνης του ευρώ υπήρξε κατά πολύ μεγαλύτερο. Στις χώρες αυτές, τα χαμηλά επιτόκια (και οι διαρθρωτικές αλλαγές στο τραπεζικό σύστημα) οδήγησαν στην άνθηση της οικοδομής και του προστατευμένου από τον διεθνή ανταγωνισμό τομέα της οικονομίας, με μεγάλη αυξητική επίπτωση στον πληθωρισμό.

Δεύτερον, η ONE λειτούργησε ως μηχανισμός ενίσχυσης των ασύμμετρων διαταραχών διότι ένα κοινό για όλες τις χώρες ονομαστικό επιτόκιο μετατρέπει τις διαφορές πληθωρισμού σε διαφορές πραγματικών επιτοκίων μεταξύ των χωρών μελών. Στις χώρες με υψηλότερο πληθωρισμό, η ζήτηση αυξήθηκε (ιδιαίτερα την οικοδομή) χάρη στα χαμηλότερα πραγματικά επιτόκια (van den Noord 2004), παράλληλα ενδεχομένως και υπό την επίδραση άλλων παραγόντων (όπως π.χ. τα δημόσια έργα

στην Ελλάδα). Βέβαια, με την πάροδο του χρόνου τέθηκε σε λειτουργία ο διάυλος προσαρμογής της ανταγωνιστικότητας καθώς οι χώρες υψηλού πληθωρισμού οδηγήθηκαν σε αύξηση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας και σε απώλειες της ανταγωνιστικότητας τιμής έναντι των χωρών της ζώνης του ευρώ που είχαν χαμηλότερο πληθωρισμό. Η **πραγματική** ανατίμηση, σύμφωνα με τις θεωρητικές κατασκευές που στηρίζουν την ύπαρξη και την ανάπτυξη της ONE, θα έπρεπε να μειώσει την συνολική ζήτηση μειώνοντας την εξωτερική της συνιστώσα. Εντούτοις, η επίπτωση από τα χαμηλά επιτόκια και την αύξηση του πληθωρισμού (που σχετίζεται άμεσα με τις εξελίξεις στον μη διεθνοποιημένο τομέα της οικονομίας) αποδείχθηκε ισχυρότερη του διαύλου προσαρμογής μέσω της ανταγωνιστικότητας τιμής (EC 2006) για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα (της τάξεως της δεκαετίας στην περίπτωση της Ελλάδας και της Ισπανίας). Ως αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων, στην Ελλάδα και την Ισπανία, η επένδυση στον μη διεθνοποιημένο τομέα της οικονομίας έγινε ελκυστικότερη έναντι του διεθνοποιημένου τομέα που βρισκόταν υπό την πίεση της μειούμενης ανταγωνιστικότητας τιμής, και η οικοδομή και το εσωστρεφές τμήμα του τομέα των υπηρεσιών γνώρισαν σημαντική επενδυτική άνθηση. Για όσον καιρό η διαδικασία αυτή συνεχιζόταν και η απώλεια ανταγωνιστικότητας τιμής παρήγαγε ανεπαρκώς ισχυρά υφεσιακά αποτελέσματα, η προσαρμογή της οικονομίας καθυστέρησε. (Στην περίπτωση της Ελλάδας η διαδικασία αυτή συνεχίστηκε χάρη και στην θεαματική άνοδο της ελληνικής ναυτιλίας στον διεθνή ανταγωνισμό παράλληλα με τις μεγάλες αυξήσεις των ναύλων).

Σχολιάζοντας τις εξελίξεις αυτές, οι Ahearne and Pisany-Ferry (2006) παρατηρούσαν ήδη το 2006 ότι η προσαρμογή στις διαταραχές θα απαιτούσαν την πραγματική υποτίμηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας στην Ιταλία και την Πορτογαλία, σε αντίθεση με την πραγματική ανατίμηση που παρατηρούσαμε τότε στις δύο χώρες. Όσο για την πλήρη αποκατάσταση της ανταγωνιστικότητας τιμής στα επίπεδα ισορροπίας, θα απαιτηθεί, ισχυρίζονταν οι δύο ερευνητές, παρατεταμένη περίοδος κατά την οποία το μοναδιαίο κόστος εργασίας θα πρέπει να αυξάνεται με μικρότερους ρυθμούς σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ζώνης του ευρώ. Στην άλλη άκρη της κατάταξης, βρισκείται η Γερμανία, στην οποία η διατήρηση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού σε χαμηλά επίπεδα, εξαιτίας της μειωμένης εγχώριας ζήτησης, κράτησε τον πληθωρισμό χαμηλότερα από τον μέσο όρο της ζώνης του ευρώ. Με δεδομένο το κοινό ονομαστικό επιτόκιο για όλες τις χώρες της ONE του ευρώ, ο χαμηλός πληθωρισμός στην Γερμανία διατήρησε υψηλό το πραγματικό επιτόκιο, με αποτέλεσμα την περαιτέρω επιβράδυνση της εσωτερικής ζήτησης και του πληθωρισμού. Βεβαίως, το γεγονός ότι ο πληθωρισμός διατηρήθηκε χαμηλός, ενεργοποίησε τον διάυλο της ανταγωνιστικότητας: οι Γερμανοί εξαγωγείς έγιναν περισσότερο ανταγωνιστικοί και το εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών βελτιώθηκε έτι περαιτέρω. Με την πάροδο του χρόνου, τα αποτελέσματα του διαύλου ανταγωνιστικότητας επικράτησαν

επί των υφεισιακών αποτελεσμάτων των υψηλών πραγματικών επιτοκίων. Ωστόσο, η γερμανική περίπτωση, όπως εξάλλου και η ελληνική και η ισπανική, δείχνουν ότι η διαδικασία προσαρμογής διαμέσου του διαύλου της ανταγωνιστικότητας χρειάζεται επιζήμια πολύ χρόνο για να ολοκληρωθεί, ακόμη και σε μια εξαιρετικά ανοικτή και ανταγωνιστική οικονομία όπως η γερμανική. Οι Ahearne and Pisany-Ferry (2006) καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι για τις χώρες της ΟΝΕ με τα σοβαρότερα προβλήματα, δεν μπορεί να υπάρξει άλλη λύση πέραν της μακράς σκληρής προσπάθειας για την επίτευξη διαρθρωτικής αλλαγής και του άμεσου περιορισμού των μισθών. Ιδιαίτερη σημασία αποδίδουν στην διαδικασία σχηματισμού των μισθών.

Ο Grubel (2005) διαπίστωσε το 2005 την άποψη ότι οι αγορές εργασίας αλλάζουν αργά και διατύπωσε την εκτίμηση ότι οι πολιτικοί άρχισαν να αποδέχονται την ανάγκη των αλλαγών υπό την πίεση της διατήρησης της υψηλής ανεργίας, των χαμηλών ρυθμών μεγέθυνσης του ΑΕΠ, και των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, που πιθανόν να οδηγήσουν στην αποδοχή των αλλαγών και από τους πολίτες.

Οι Dullien and Fritsche (2008) διαπιστώνουν, μετά από ανάλυση των αποκλίσεων στο μοναδιαίο κόστος εργασίας μεταξύ των χωρών που συμμετέχουν στην ΟΝΕ, ότι οι ταχύτητες προσαρμογής των χωρών διαφέρουν σημαντικά και ότι ελλείψει δημοσιονομικής πολιτικής στην ΕΕ οι διαφορές αυτές θα έπρεπε να αποτελούν αντικείμενο ανησυχίας, διότι η εξάλειψη των επιπτώσεων των ασύμμετρων διαταραχών θα μπορούσε στο μέλλον να απαιτήσει μακρό χρονικό διάστημα. Οι Dullien, Fritsche, Groessl and Paetz (2009), χρησιμοποιώντας μια τροποποιημένη εκδοχή του μοντέλου των Belke and Gros (2007), ανέλυσαν την σταθερότητα (stability) προσαρμογής σε δώδεκα χώρες της ζώνης του ευρώ και διαπίστωσαν ότι παρατηρείται σημαντική αστάθεια για έναν μεγάλο αριθμό χωρών. Οι συνθήκες σταθερότητας δεν πληρούνται για την Ισπανία, την Γαλλία και την Φιλανδία και ορισμένα αποτελέσματα δείχνουν ότι είναι αυξημένη η πιθανότητα να ισχύει το ίδιο και για την Ελλάδα. Επιπλέον, οι ίδιοι ερευνητές διαπίστωσαν ότι η περίοδος προσαρμογής (και βραδείας οικονομικής μεγέθυνσης) μπορεί να αποδειχθεί εξαιρετικά μακρά, τόσο ώστε να προκαλέσει αντιδράσεις κατά της ΟΝΕ. Συμπερασματικά, η αρχιτεκτονική της ΟΝΕ δεν διασφαλίζει αναγκαστικά την σταθερότητα της οικονομίας και απαιτεί επιπλέον αλλαγές. Όπως διαπίστωναν, ήδη το 2007, οι Belke and Gros (2007), σοβαρές αποκλίσεις εμφανίζονται τώρα στους κόλπους της ζώνης του ευρώ, οι οποίες απειλούν την μακροχρόνια συνοχή της.

Τίθενται, έτσι, με μεγαλύτερη έμφαση, εκ νέου, τα ζητήματα των διαρθρωτικών αλλαγών στις αγορές εργασίας, αλλά και το ζήτημα του ρόλου της δημοσιονομικής πολιτικής υπό το καθεστώς της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης.

Συνοψίζοντας, οι θέσεις του κυρίου ρεύματος των οικονομικών και των διεθνών οργανισμών, σε ό,τι αφορά τους διαύλους προσαρμογής των χωρών της ζώνης του

ευρώ στις διαταραχές της οικονομίας είναι οι εξής: Με την ONE, η προσαρμογή των χωρών μελών μεταφέρεται από την συναλλαγματική πολιτική στην αγορά εργασίας. Σε περίπτωση οικονομικής διαταραχής που θίγει ανισομερώς τις χώρες μέλη, η αγορά εργασίας πρέπει να είναι αρκετά ευέλικτη ώστε η προσαρμογή της οικονομίας να είναι όσο το δυνατόν ομαλή. Αν όμως η αγορά εργασίας δεν είναι ικανή να ανταποκριθεί σε μια τέτοια πρόκληση, δηλαδή εάν υπάρξουν συνθήκες που εμποδίζουν τις απαιτούμενες αλλαγές ως προς το ύψος των μισθών, τον χρόνο και την κινητικότητα της εργασίας κλπ, η αναγκαία προσαρμογή της οικονομίας θα πραγματοποιηθεί σε βάρος της παραγωγής και της απασχόλησης. Μια τέτοια εξέλιξη σημαίνει αύξηση του ποσοστού ανεργίας και μείωση του ύψους της παραγωγής. Εφόσον η κινητικότητα της εργασίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι σημαντικά περιορισμένη και η ευελιξία του χρόνου εργασίας δεν επαρκεί για την ολοκληρωτική απορρόφηση των διαταραχών, το βάρος της προσαρμογής μεταφέρεται στους μισθούς. Το συμπέρασμα αυτό συμμερίζονται τόσο οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και οι άλλοι διεθνείς οργανισμοί (ΟΟΣΑ και ΔΝΤ) και προτείνουν την μεταρρύθμιση και αναπροσαρμογή του συνόλου των παραγόντων που προσδιορίζουν το ύψος των μισθών. Ακολουθώντας αυτές τις κατευθυντήριες γραμμές, οι πολιτικές που έχουν υιοθετηθεί από τα κράτη μέλη αποβλέπουν κυρίως στην αύξηση της ελαστικότητας των μισθών με βάση τις διαφορές παραγωγικότητας, και στην γενική συγκράτηση των μισθών στα πλαίσια της πολιτικής σταθερότητας των τιμών.

Η εμφάνιση **σοβαρών αποκλίσεων** των χωρών της ζώνης του ευρώ, που οφείλονται στην ανεπάρκεια των διαύλων προσαρμογής της οικονομίας με την απουσία των διακυμάνσεων της ονομαστικής συναλλαγματικής ισοτιμίας, θέτει σε σοβαρή αμφισβήτηση ορισμένες θεωρητικές προϋποθέσεις βάσει των οποίων σχεδιάστηκε η αρχιτεκτονική της ONE. Πιο συγκεκριμένα, η ανεπάρκεια των διαύλων προσαρμογής της οικονομίας είναι ανεπάρκεια των δυνάμεων επαναφοράς της οικονομίας στην υποτιθέμενη κατάσταση ισορροπίας που αντιπροσωπεύει το ποσοστό-πληθωρισμού-για-το-οποίο-δεν-επιταχύνεται-ο-πληθωρισμός (nairu, Non Accelerating Inflation Rate of Unemployment). Σύμφωνα με το κύριο ρεύμα των οικονομικών, υπό καθεστώς νομισματικής ένωσης, η απομάκρυνση της οικονομίας από το nairu οδηγεί σε αλλαγές στους μισθούς και τις τιμές (επομένως και στην πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία) που επαναφέρουν την οικονομία στην ανεργία ισορροπίας, δηλαδή στο nairu. Η ανεργία ισορροπίας θεωρήθηκε, από τους οικονομολόγους του κυρίου ρεύματος, ως ισχυρός ελκυστής που διασφαλίζει την γρήγορη επαναφορά της οικονομίας σε κατάσταση ισορροπίας. Ως εκ τούτου, ο πολύ μακρός χρόνος που απαιτείται στα πλαίσια της ONE για την προσαρμογή της οικονομίας, αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι το nairu είναι αδύναμος ελκυστής, και καθιστά εκ νέου επίκαιρες τις κριτικές απόψεις που έχουν αναπτυχθεί σχετικά με την ανεργία ισορροπίας.

Το *naigu* ορίζει το επίπεδο ανεργίας κάτω από το οποίο θα επέλθει αναγκαστικά επιτάχυνση του πληθωρισμού: αυτό σημαίνει ότι οι φορείς της οικονομικής πολιτικής, δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν, ούτε την δημοσιονομική, ούτε την νομισματική πολιτική, με σκοπό να μειώσουν την ανεργία κάτω από ένα καθορισμένο επίπεδο ανεργίας, παρά μόνον με αντίτιμο την επιτάχυνση του πληθωρισμού (Layard, Nickell and Jackman 1991, Carlin and Soskice 1990, 2006, Lindbeck 1993, Calmfors and Holmlund 2000, IMF 1999, Snower 1995, Mankiw 2001, Mankiw and Ball 2004). Μπορεί μια πολιτική να επηρεάσει την απασχόληση στην βραχυπρόθεσμη διάρκεια, αυξάνοντας την ζήτηση, πλην όμως, μακροπρόθεσμα η ανεργία θα επιστρέψει στο NAIRU. Αυτό το κρίσιμο επίπεδο -που ορίζει το ποσοστό-ανεργίας-που-δεν-επιταχύνει-τον-πληθωρισμό εξαρτάται από τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας. Από αυτή την διαπίστωση απορρέει η ανάγκη για τις διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας και τις εργασιακές σχέσεις, η ανάγκη για περισσότερη ευελιξία.

Ωστόσο, η θεωρία του «ποσοτού ανεργίας που δεν επιταχύνει τον πληθωρισμό», βάλλεται από πολλές πλευρές και από την πλευρά πολλών οικονομολόγων γίνεται παραδεκτό ότι η έννοια του ποσοτού ανεργίας που δεν επιταχύνει τον πληθωρισμό είναι χρήσιμη απλώς για την «γόνιμη» συζήτηση που προκαλεί (Stiglitz 1997), γιατί οι υπολογισμοί που γίνονται είναι εξαιρετικά εύθραυστοι (Staiger, Stock and Watson 1997) και οι σχέσεις μεταξύ των μεγεθών μεταβάλλονται με τον χρόνο. Επίσης, οι συγκεκριμένες εκτιμήσεις ποικίλουν ανάλογα με τις θεωρητικές υποθέσεις που έχουν ενσωματωθεί στο μαθηματικό υπόδειγμα με το οποίο προσδιορίζεται το *naigu*. Όπως διαπίστωναν, το 1997, οι Blanchard και Katz (1997) σε έναν απολογισμό των γνώσεων σχετικά με το ζήτημα, οι οικονομολόγοι έχουν μια ατελή γνώση, τόσο των καθοριστικών παραγόντων της διαρθρωτικής ανεργίας, όσο και του ύψους της, είτε αυτό αφορά σε μια συγκεκριμένη χώρα, είτε σε διεθνείς συγκρίσεις. Η παρατήρησή τους αυτή ισχύει και σήμερα (2009) καθώς η πρόοδος στις σχετικές γνώσεις που έχει πραγματοποιηθεί έκτοτε είναι μικρή --όπως παραδεχόταν ακόμη το 2007 ο Blanchard (2007).

Οι Eisner (1995), Sawyer (1997a, 1997b, 2002, 2004), Arestis and Sawyer (2005), Stockhammer (2004, 2007), Storm and Naastepaad (2007) και άλλοι, άσκησαν κριτική στην αντίληψη του ποσοτού ανεργίας που δεν επιταχύνει τον πληθωρισμό ως καθοριζόμενο αποκλειστικά από την πλευρά της προσφοράς, και ανέδειξαν ως σημαντικούς τους παράγοντες της πλευράς της ζήτησης, που επιδρούν θετικά στην συσσώρευση παγίου κεφαλαίου και στην παραγωγικότητα της εργασίας. Ανέδειξαν, έτσι, την σημασία της επεκτατικής μακροοικονομικής πολιτικής και της μεγέθυνσης του κεφαλαιακού αποθέματος ως παράγοντα μείωσης του ποσοτού ανεργίας πέραν του οποίου δεν αυξάνεται ο πληθωρισμός.

Η κριτική που ασκείται στην θεωρία του *pairu* έχει πολλές πλευρές, εκ των οποίων οι σημαντικότερες είναι αυτές αφορούν στην σημασία:

1. του τρόπου διαμόρφωσης της ζήτησης,
2. του κεφαλαιακού αποθέματος και
3. των θεσμών της αγοράς εργασίας,

στην διαμόρφωση του ποσοστού ανεργίας που δεν επιταχύνει τον πληθωρισμό.

Σε ό,τι αφορά το **πρώτο** σημείο, δηλαδή την σημασία του τρόπου με τον οποίο σχηματίζεται η ζήτηση, η παραδοχή των ορθόδοξων κεϋνσιανών ότι μια αύξηση των πραγματικών μισθών προκαλεί μια αύξηση της ζήτησης επειδή οι μισθωτοί, ιδιαίτερα οι χαμηλόμισθοι, διακρίνονται για την υψηλή ροπή τους προς κατανάλωση, δεν γίνεται αποδεκτή από την σύγχρονη εκδοχή του κυρίου ρεύματος των οικονομικών. Όπως σημειώνει ο Lindbeck (1993), «the marginal propensity to consume is probably higher for wage income than for profits [...] In a somewhat longer time perspective, however, when investment spending would be expected to go down due to falling profits, the relation between demand and real wage may be just the opposite». Εντούτοις, το επιχείρημα αυτό δεν λαμβάνει υπόψη του τα σωρευτικά αποτελέσματα που επακολουθούν μίαν αρχική αύξηση της κατανάλωσης. Όπως παρατηρούσε ο Nicholas Kaldor, πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη μας τα φαινόμενα σωρευτικής αιτιότητας (cumulative causation): στην προκειμένη περίπτωση, μια αρχική αύξηση της κατανάλωσης μπορεί να οδηγήσει σε μια αλυσίδα αποτελεσμάτων που ενδέχεται να αλλάξουν το μονοπάτι που ακολουθεί το οικονομικό σύστημα, αλλά ακόμη και το ίδιο το τελικό σημείο της πορείας του, δηλαδή το σημείο ισορροπίας (Setterfield 1998). Επιπλέον, οι ετερόδοξοι οικονομολόγοι έχουν δείξει ότι η επίπτωση του πληθωρισμού στην ανεργία εξαρτάται από το καθεστώς ανάπτυξης (wage-led ή profit-led) (Hein and Stockhammer 2007, Stockhammer, Onaran and Edema 2009).

Σημαντική είναι και η κριτική που ασκείται στην κυρίαρχη εκδοχή του *pairu* σύμφωνα με την οποία υπάρχει ένα αποτέλεσμα πραγματικών διαθεσίμων (real balance effect) που καθιστά την ανεργίας ισορροπίας ισχυρό ελκυστή: Η παραδοσιακή ανάλυση IS-LM συνεπάγεται ότι μια αύξηση των τιμών, θεωρώντας την προσφορά χρήματος ως εξωγενώς δεδομένη, οδηγεί σε χαμηλότερη ζήτηση αφού η κατανάλωση μειώνεται ως αποτέλεσμα της μικρότερης αγοραστικής δύναμης του χρήματος. Η άποψη που κυριαρχεί τώρα θεωρεί ότι είναι πιο ρεαλιστικό να υποθέσουμε ότι οι κεντρικές τράπεζες ακολουθούν έναν κανόνα για τα επιτόκια παρά έναν στόχο για την προσφορά χρήματος (Romer 2000, Arestis and Sayer 2002, Kreisler and Lavoie, 2005). Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, η ζήτηση δεν εξαρτάται από το αποτέλεσμα πραγματικών διαθεσίμων, αλλά από την «συμπεριφορά» των κεντρικών τραπεζών αναφορικά με το επίπεδο των επιτοκίων.

Σε ό,τι αφορά το **δεύτερο** σημείο, δηλαδή την σημασία της συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου, αποφασιστικής σημασίας στην ανάπτυξη των ετεροόδοξων θεωριών για το ποσοστό ανεργίας που δεν επιταχύνει τον πληθωρισμό υπήρξε η παρέμβαση του Rowthorn (1995, 1999) που ανέτρεψε ένα βασικό δεδομένο της θεωρίας του κυρίαρχου ρεύματος για το *paigu*, σύμφωνα με το οποίο η συσσώρευση κεφαλαίου (ο σχηματισμός του κεφαλαιακού αποθέματος) δεν έχει επίπτωση στο *paigu*. Αποδεχόμενοι ότι η αύξηση του κεφαλαιακού αποθέματος αυξάνει την απασχόληση και μειώνει την ανεργία βραχυπρόθεσμα, οι οικονομολόγοι του κύριου ρεύματος ισχυρίζονται ότι οι επιχειρήσεις, ακολουθώντας μια συνάρτηση παραγωγής Cobb-Douglas με ελαστικότητα υποκατάστασης κεφαλαίου / εργασίας ίση προς την μονάδα, αντιδρούν στους υψηλότερους μισθούς που οφείλονται στην χαμηλότερη ανεργία (που με τη σειρά της προέρχεται από την επιτάχυνση της συσσώρευσης κεφαλαίου), υποκαθιστώντας εργασία με κεφάλαιο, έτσι ώστε στο τέλος της ημέρας η συνολική επίπτωση στην απασχόληση να είναι μηδενική. Ως αποτέλεσμα, το **NAIRU** είναι σημείο μακροπρόθεσμης ισορροπίας ανεξάρτητο από το κεφαλαιακό απόθεμα. Ο Rowthorn (1995) έδειξε ότι η ελαστικότητα υποκατάστασης, κεφαλαίου / εργασίας, σύμφωνα με την πλειονότητα των εμπειρικών μελετών, είναι σαφώς μικρότερη της μονάδας και ότι επομένως η μεγέθυνση του κεφαλαιακού αποθέματος έχει σημασία για το ποσοστό ανεργίας που δεν αυξάνει τον πληθωρισμό. Το 2004, ο Karadia (2004), κάνοντας χρήση μιας Cobb-Douglas συνάρτησης παραγωγής και προτείνοντας μια νέα έννοια του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού έδειξε ότι η ανεργία ισορροπίας εξαρτάται από το κεφαλαιακό απόθεμα.

Οι Arestis and Mariscal (2000) έδειξαν ότι η συσσώρευση παγίου κεφαλαίου υπήρξε σημαντικός καθοριστικός παράγοντας της ανεργίας και των μισθών στην Γερμανία και την Βρετανία. Η μείωση της ζήτησης έχει δυσμενή αποτελέσματα στην απασχόληση και στην επένδυση, πλην όμως, η επακολουθούσα αύξηση της ζήτησης δεν παράγει τα ακριβώς αντίστροφα αποτελέσματα, δηλαδή δεν αυξάνει εξίσου την απασχόληση και την επένδυση εξαιτίας της ανεπάρκειας του κεφαλαιακού αποθέματος.

Οι Arestis, Baddeley and Sawyer (2007) διερεύνησαν την εμπειρική σχέση μεταξύ κεφαλαιακού αποθέματος, ποσοστού ανεργίας και μισθών σε εννέα χώρες της ζώνης του ευρώ για την περίοδο 1979-2002. Χρησιμοποιώντας ως ανεξάρτητες μεταβλητές τα επιδόματα ανεργίας, τον πραγματικό μισθό, την παραγωγικότητα της εργασίας, τον βαθμό στράτευσης των εργαζομένων, τους φόρους, τις τιμές εισαγωγών, το κεφαλαιακό απόθεμα και την μακροχρόνια ανεργία, έφθασαν στο συμπέρασμα ότι υπάρχει μια σημαντική και ισχυρή αρνητική σχέση μεταξύ συσσώρευσης κεφαλαίου και ανεργίας.

Οι Malley and Moutos (2001) αναλύοντας τα στοιχεία για τις περισσότερες χώρες του ΟΟΣΑ και για τα έτη 1961-1995 διαπίστωσαν ότι αυτό που έχει σημασία για

την εξέλιξη της ανεργίας είναι ο ρυθμός της κεφαλαιακής συσσώρευσης έναντι της αντίστοιχης των άλλων προηγμένων χωρών.

Η Μιαουλι (2001) αναλύοντας στοιχεία για τον τομέα της μεταποιητικής βιομηχανίας σε πέντε ευρωπαϊκές χώρες για τα έτη 1954-1995 διαπίστωσε ότι σε όλες τις υπό ανάλυση χώρες, η συσσωρευμένη επένδυση επέδρασε θετικά στην απασχόληση.

Ο Stockhammer (2004) βρίσκει ότι η κεφαλαιακή συσσώρευση είναι εξόχως σημαντική για την εξήγηση της ανεργίας. Πιο συγκεκριμένα, στην παλινδρόμηση στην οποία χρησιμοποιείται ως ανεξάρτητη μεταβλητή το κεφαλαιακό απόθεμα ανά χώρα, μαζί με τρεις μεταβλητές για αντίστοιχους θεσμούς της αγοράς εργασίας, τους όρους εμπορίου και το ποσοστό ανεργίας παρελθόντων ετών, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η κεφαλαιακή συσσώρευση έχει αρνητική και σημαντική επίπτωση στο ποσοστό ανεργίας, σε όλες τις υπό εξέταση χώρες, και επιπλέον, ότι αυτή η επίπτωση είναι κατά πολύ σημαντικότερη από την επίπτωση των θεσμών της αγοράς εργασίας.

Σε ό,τι αφορά το **τρίτο** σημείο, οι μελέτες που αναφέρονται στην σημασία των θεσμών της αγοράς εργασίας χρησιμοποιούν ως κυριότερες μεταβλητές τους θεσμούς προστασίας της εργασίας (EPL, Employment Protection System), τα εργατικά δικαιώματα, τα επιδόματα ανεργίας, την ισχύ των εργατικών συνδικάτων, τις συλλογικές διαπραγματεύσεις, τις ασφαλιστικές εισφορές επί της μισθωτής εργασίας, και τις ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης (ALMP, Active Labor Market Policies). Οι μελέτες αναλύουν την συσχέτιση της ανεργίας σε διάφορες χώρες με τα χαρακτηριστικά των θεσμών της αγοράς εργασίας (αναλύσεις cross-country) με σκοπό να θεμελιώσουν την ευρύτατα διαδεδομένη άποψη ότι οι διαρθρωτικές αλλαγές στην αγοράς εργασίας θα βελτιώσουν την λειτουργία της και θα μειώσουν την ανεργία.

Οι μελέτες αυτές (Scarpetta 1996, Nickell 1997, Nickell & Layard 1998, Elmeskov, Martin and Scarpetta 1998, Nickell, Nunziata and Ochel 2005, IMF 2003, Belot & Van Ours 2001, 2004, Nicoletti and Scarpetta 2005, Bassanini and Duval 2006), παρά το γεγονός ότι προσδιορίζουν διάφορους θεσμούς της αγοράς εργασίας ως υπεύθυνους για την υψηλή ανεργία σε ορισμένες χώρες, δεν μπορούν να διαμορφώσουν μια ευρεία συμφωνία ως προς τους σημαντικότερους θεσμούς. Επιπλέον, τις εν λόγω στατιστικές συσχετίσεις βαρύνει και η υποψία της αντίστροφης αιτιότητας (Elmeskov, Martin and Scarpetta 1998). Σε αντίθετη κατεύθυνση με το κύριο ρεύμα των οικονομικών, έχουν δημοσιευθεί και εργασίες (Baker Glyn, Howell and Schmitt 2005, Stockhammer 2004) που δείχνουν ότι οι θεσμοί της αγοράς εργασίας δεν αποτελούν ουσιαστικό παράγοντα αύξησης του *pairu* ή ότι το συμπέρασμα είναι εξαιρετικά ευαίσθητο στην επιλογή των δεδομένων.

Συνολικά, η εμπειρική έρευνα δείχνει ότι η ανεργία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα επιτόκια, την παραγωγικότητά της εργασίας, τον ανταγωνισμό στις αγορές προϊόντων, την παρελθούσα ανεργία, και το μέγεθος (ή τον ρυθμό μεταβολής) του κεφα-

λαιακού αποθέματος, και μεταξύ αυτών, και από τους θεσμούς της αγοράς εργασίας σε συνδυασμό, όμως, με διαταραχές από την πλευρά της προσφοράς (supply shocks) (Blanchard and Wolfers 2000, Bassanini and Duval 2006). Αυτή η διαπίστωση συνηγορεί υπέρ της άποψης ότι το *pairu* είναι ένας αδύναμος ελκυστής.

Συμπερασματικά, υπάρχουν βασικές θεωρητικές υποθέσεις στις οποίες στηρίχθηκε η αρχιτεκτονική της ONE που τίθενται διαρκώς υπό επανεξέταση καθώς η αντιστοίχιση τους με την πραγματικότητα είναι εξαιρετικά αμφίβολο εάν υπήρξε επιτυχής. Αυτό καθιστά το ευρώ, ένα ευάλωτο νόμισμα το οποίο κρίνεται διαρκώς από τις χρηματοπιστωτικές αγορές. Η δημοσιονομική κρίση μιας μικρής χώρας της ευρωζώνης όπως η Ελλάδα, στάθηκε αρκετή για να καταστήσει φανερό ότι το ευρώ έχει τεθεί υπό διαρκή επιτήρηση από τις χρηματοπιστωτικές αγορές που αναπτύσσουν διαρκείς προβληματισμούς σχετικά με το μέλλον του.

Η ευάλωτη φύση του ευρώ σχετίζεται με τις προσδοκίες που αναπτύχθηκαν με την δημιουργία του. Το ευρώ θεωρήθηκε ότι θα αποτελέσει ένα εργαλείο με το οποίο οι πιέσεις του διεθνούς ανταγωνισμού θα μεταφέρονται στην αγορά εργασίας προκειμένου να διασφαλιστεί η πειθαρχία των εργαζόμενων τάξεων, να προωθηθούν διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας με σκοπό να καταστεί περισσότερο ευέλικτη και να αποδυναμωθούν οι θεσμοί που προστατεύουν τους εργαζόμενους διότι αυτοί θεωρούνται, από το κύριο ρεύμα των οικονομικών, ως παράγοντες που αυξάνουν το ποσοστό ανεργίας (Pissarides 2008, Layard, Nickell and Jackman 1991 κ.ά.). Σε σχέση με αυτές του τις ιδιότητες, το ευρώ, κρίνεται διαρκώς ως προς την αποτελεσματικότητά του από το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα.

Αυτή η διαδικασία της κρίσης σχετίζεται με τον ρόλο του σύγχρονου χρηματοπιστωτικού συστήματος στην λειτουργία της οικονομίας: Το χρηματοπιστωτικό σύστημα αποτελεί οργανικό και όχι παρασιτικό στοιχείο της καπιταλιστικής οικονομίας γιατί επιτελεί μια σειρά κρίσιμων λειτουργιών: συγκεντρώνει και διοχετεύει χρήμα το οποίο δεν χρησιμοποιείται από τους καταθέτες και το διαθέτει ως χρηματικό κεφάλαιο στις επιχειρήσεις, δημιουργεί χρήμα (κυρίως ως χρηματικό κεφάλαιο) προεξοφλώντας την δυναμική της ανάπτυξης της οικονομίας και της συνακόλουθης αύξησης των εισοδημάτων, επιτρέπει τη γρήγορη μετακίνηση του κεφαλαίου μεταξύ λιγότερο κερδοφόρων κλάδων της οικονομίας σε κλάδους με υψηλότερη απόδοση κεφαλαίου και ευνοεί την τάση εξίσωσης της κερδοφορίας των πιο διαφορετικών οικονομικών δραστηριοτήτων, και δημιουργεί ένα σύστημα διαχείρισης επιχειρηματικού κινδύνου για κάθε μορφή οικονομικής δραστηριότητας, κυρίως μέσω των παραγώγων χρηματοπιστωτικών προϊόντων (Λαπατσιώρας και Μηλιός 2008).

Στην καρδιά αυτού του συστήματος, στα χρόνια του νεοφιλελευθερισμού και των απελευθερωμένων παγκόσμιων αγορών, βρίσκεται η διαχείριση κινδύνου έναντι του ενδεχόμενου να μην επιτευχθεί η προσδοκώμενη κερδοφορία. Ο κίνδυνος προ-

έρχεται από το γεγονός ότι τα χρηματοοικονομικά προϊόντα, όπως και το χρήμα, αποτελούν δικαίωμα επί της μελλοντικής παραγωγής, δικαίωμα επί του μελλοντικού εισοδήματος που μπορεί να παραχθεί ή να μην παραχθεί από την παραγωγή εμπορευμάτων (υλικών ή υπηρεσιών) ως κέρδος (Suzanne de Brunhoff 1997). Προέρχεται, δηλαδή, ο κίνδυνος από το γεγονός ότι δεν υπάρχει τίποτα στον τρόπο με τον οποίο παράγονται τα κέρδη (η υπεραξία) που να εγγυάται ότι τα κέρδη αυτά όντως θα παραχθούν. Από όπου και απορρέει η ανάγκη διαχείρισης του κινδύνου έναντι του ενδεχομένου μη επαρκούς αξιοποίησης των κεφαλαίων.

Ασκώντας διαχείριση του κινδύνου, το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο επιβλέπει την αποφασιστικότητα με την οποία η εφαρμοζόμενη οικονομική πολιτική κάθε εθνικού κοινωνικού-οικονομικού σχηματισμού αντιμετωπίζει τα εργατικά συνδικάτα, απορρυθμίζει την αγορά εργασίας και μειώνει το μερίδιο των μισθών στο ΑΕΠ. Εάν οι «αγορές» σχηματίσουν την εντύπωση ότι οι συνθήκες που επικρατούν σε μια χώρα δεν διασφαλίζουν το μέσο κέρδος ή ότι η επικινδυνότητα είναι αυξημένη ή ότι ο κόσμος της εργασίας δεν υπομένει καρτερικά τις θεσμικές μεταρρυθμίσεις και τις μειώσεις των μισθών, τιμωρούν την εν λόγω χώρα, είτε με μαζική εκροή κεφαλαίων, είτε με άνοδο των επιτοκίων, είτε με όποιον άλλον πρόσφορο τρόπο. Πρόκειται για μια υπερεθνική κυριαρχία του κεφαλαίου επί της εργασίας, για έναν μηχανισμό πειθάρχησης των εργαζόμενων στις απαιτήσεις της κεφαλαιοκρατικής οικονομίας (Σωτηρόπουλος 2010). Η εργασία, όμως, οργανώνεται κατεξοχήν σε εθνικό επίπεδο και ο εθνικός κοινωνικός-οικονομικός σχηματισμός αποτελεί το κατεξοχήν πεδίο αντιθέσεων μεταξύ των δυνάμεων της εργασίας και των επιχειρήσεων. Είναι, ως εκ τούτου, και ο χώρος στον οποίο κρίνεται η αποτελεσματικότητά του ευρώ ως εργαλείο επιβολής διαρθρωτικών αλλαγών στην αγορά εργασίας.

Αυτό που διαφοροποιεί το ευρώ από τα άλλα νομίσματα, και το καθιστά πιο εύθραυστο, πιο ευάλωτο στην επίβλεψη των χρηματοπιστωτικών αγορών, είναι ο ατελής χαρακτήρας του, διότι είναι γνωστό ότι δεν πληρεί βασικές προϋποθέσεις (της «βέλτιστης νομισματικής ζώνης») που είναι αναγκαίες για να μπορεί ένα νόμισμα να δένει σε ένα και μοναδικό άρμα εθνικές οικονομίες με διαφορετικά διαρθρωτικά χαρακτηριστικά χωρίς να δημιουργεί τριβές μεταξύ τους (Artus 2010, de Grauwe 2009). Είναι ακόμη και το γεγονός ότι η δημιουργία του συνοδεύτηκε από την ανάπτυξη προσδοκιών σχετικά με την ικανότητά του να τιθασεύσει τα εργατικά συνδικάτα και να επιταχύνει την νεοφιλελεύθερη μεταρρύθμιση της αγοράς εργασίας (Calmfors 1998).

Η πρώτη δεκαετία της νομισματικής ένωσης δύσκολα θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι ήταν επιτυχής, είτε με τα κριτήρια της αρμονικής ανάπτυξης των εθνικών οικονομιών της ευρωζώνης είτε με βάση τις προσδοκίες που αναπτύχθηκαν σε σχέση με την ιστορική αποστολή του ευρώ να αποτελέσει το μέσο για την επιβολή διαρθρω-

τικών αλλαγών στην αγορά εργασίας (Gros 2006, Arghyrou and Chortareas 2008, Ahearne and Pisany-Ferry 2006). Στο ευρώ ανατέθηκε, δηλαδή, μια διπλή ιστορική αποστολή: **πρώτον**, να ενώσει σε μια ενιαία οικονομική δύναμη τις χώρες της Ευρώπης υπό καθεστώς σύγκλισης των εθνικών οικονομιών, και **δεύτερον**, να αποτελέσει τον Δούρειο Ίππο, κατά την έκφραση του Burda (2001), για την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας και την αποδυνάμωση των εργατικών συνδικάτων και την αποδιάρθρωση των θεσμών της αγοράς εργασίας.

Έτσι, ο εύθραυστος χαρακτήρας του ευρώ, η διαρκώς επαπειλούμενη ποινή του από τις χρηματοπιστωτικές αγορές σχετίζεται: **Πρώτον**, με τις αντιθέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ χωρών με διαφορετικά διαρθρωτικά χαρακτηριστικά, άνισους ρυθμούς κεφαλαιακής συσσώρευσης και άνισες επιδόσεις στον διεθνή ανταγωνισμό, και έχουν οδηγήσει σε ορατές και ενοχλητικές αποκλίσεις των χωρών της ευρωζώνης. Σε αντίθεση με τις προβλέψεις των οικονομικών της ΟΝΕ, οι αποκλίσεις είναι έντονες στους ρυθμούς πληθωρισμού και αύξησης του ΑΕΠ (Matthes 2009, de Grauwe 2009), και το χειρότερο, στην διεθνή εξειδίκευση των εθνικών παραγωγικών συστημάτων. Σε αυτά θα πρέπει να προσθέσουμε και το μεγάλο δημόσιο χρέος των χωρών της ευρωζώνης, του οποίου η διαχείριση θα οδηγήσει, κατά τα επόμενα έτη, τα εθνικά κράτη σε ανταγωνισμό για την κατανομή των ζημιών.

Δεύτερον, με την βραδεία «πρόοδο» που συντελέστηκε στην διάρκεια της πρώτης δεκαετίας της νομισματικής ένωσης όσον αφορά τις περιπόθητες διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας (Euro Adjustment Dynamics in the Euro Area: Experiences and Challenges, Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2006). Εάν το ευρώ δεν εκπληρώσει τις σχετικές προσδοκίες θα κριθεί ως αποτυχημένο από τις αγορές και θα τύχει της ανάλογης μεταχείρισης. Αυτό σημαίνει ότι εάν οι κοινωνικοί αγώνες των εργαζομένων στην νότια Ευρώπη υπερβούν ένα ορισμένο επίπεδο, το ευρώ θα δοκιμαστεί από τις χρηματοπιστωτικές αγορές με κίνδυνο να καταρρεύσει η νομισματική ένωση της Ευρώπης. Στο ίδιο αποτέλεσμα ενδέχεται να οδηγηθούμε εάν η διαχείριση του δημόσιου χρέους στις χώρες της ζώνης του ευρώ εδραιώσει την αντίληψη, στις χρηματοπιστωτικές αγορές, ότι είναι αναποτελεσματική.

Κατά συνέπεια το **διακύβευμα** για την Ευρωπαϊκή Ένωση είναι η εμβάθυνση και ισχυροποίηση της νομισματικής Ένωσης και του Ευρώ με όρους ενδυνάμωσης της παραγωγικής, τεχνολογικής, ποιοτικής και αναδιανεμητικής της ισχύος και όχι με όρους αποδυνάμωσης των εργατικών συνδικάτων, αποδιάρθρωσης των θεσμών της αγοράς εργασίας και αποδόμησης και μετεξέλιξης του «κοινωνικού κράτους» σε «κράτους φιλανθρωπίας».

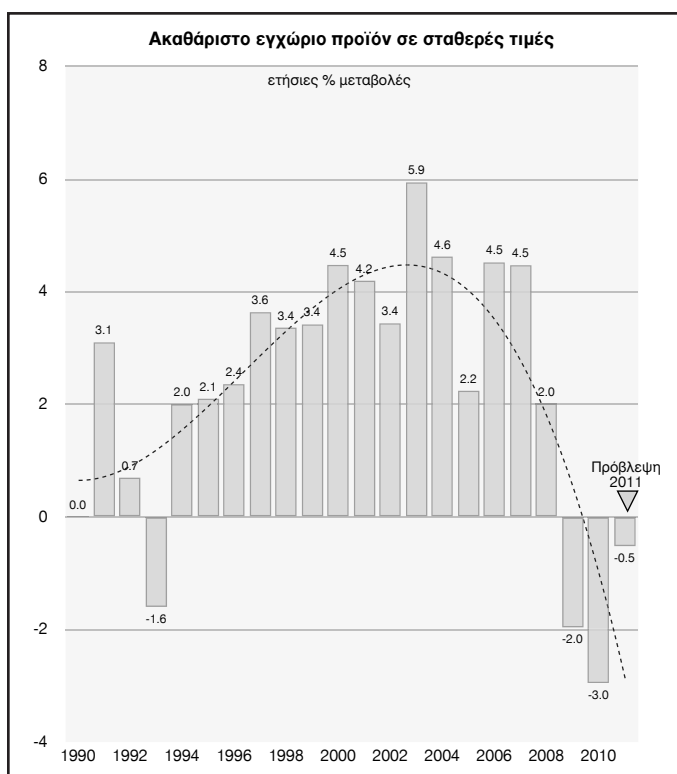
ΜΕΡΟΣ 4
Η ελληνική οικονομία κατά το 2009-2010

Η ελληνική οικονομία κατά το 2009-2010

4.1. Οι εξελίξεις κατά το έτος 2009-2010

Μετά την **επιβράδυνση** της τετραετίας 2005-2008 και την υποχώρηση του ΑΕΠ κατά 4% το 2009 (-2% Ευρωπαϊκή Επιτροπή), η ελληνική οικονομία βρίσκεται πλέον σε βαθιά ύφεση. Η μακροχρόνια τάση εξέλιξης του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος σε σταθερές τιμές, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 3, υπήρξε ανοδική κατά την περίοδο 1996-2004, παρουσίασε κάμψη από το 2005 και κατέστη έντονα πτωτική στην συνέχεια. Σύμφωνα με τις πιο πρόσφατες προβλέψεις (Μάιος 2010) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το ΑΕΠ θα μειωθεί, σε σταθερές τιμές, κατά περίπου 3% το 2010 και κατά 0,5% κατά το 2011. Η αθροιστική μείωση του ΑΕΠ, σε σταθερές τιμές, κατά την τριετία 2009-2011 αναμένεται να ανέλθει σε 5,5%. Ο ΟΟΣΑ προβλέπει ύφεση μεγαλύτερου βάθους, -3,7% για το 2010 και -2,5% για το 2011.

Διάγραμμα 3

Πηγή: Ameco database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η πρόβλεψη για μείωση κατά 3% ή 3,7% το 2010 χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό αβεβαιότητας, με αυξημένες πιθανότητες να είναι ακόμη βαθύτερη η ύφεση. Αυτό εξαρτάται από το μέγεθος της επίπτωσης που τελικά θα έχουν τα συστατικά μέτρα πολιτικής που ελήφθησαν από την κυβέρνηση κατά το 2010 και από την ταχύτητα με την οποία θα αξιοποιηθούν οι κοινοτικοί πόροι του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) προκειμένου να αυξηθεί η ζήτηση και ενδεχομένως να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας.

Οι δίαυλοι διαμέσου των οποίων η **οικονομική κρίση** διαχέεται στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας είναι περισσότεροι:

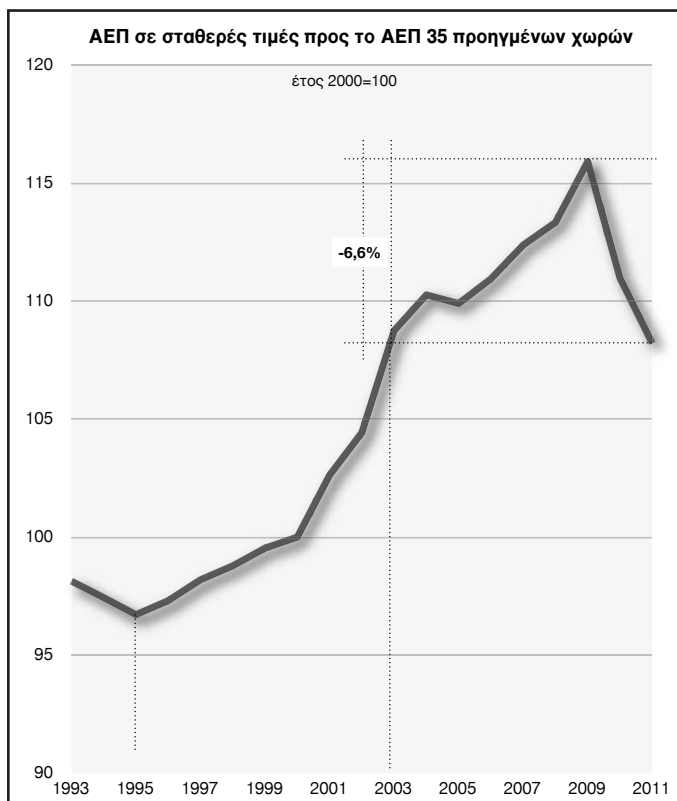
- Η ακολουθούμενη πολιτική δημοσιονομικής προσαρμογής **παράγει** υφεισιακά αποτελέσματα διότι αφαιρεί σημαντικούς πόρους από την οικονομία μέσω της φορολογικής πολιτικής και μειώνει έτσι την ζήτηση. Επιπλέον, η διαρθρωτική πολιτική δραστηκής απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας και αποδυνάμωσης των συλλογικών διαπραγματεύσεων θα οδηγήσει αναμφίβολα σε επιδείνωση της διαπραγματευτικής θέσης των εργαζομένων και σε μείωση των πραγματικών μισθών (επομένως και της ιδιωτικής κατανάλωσης⁵). Η ύφεση της οικονομίας που προκαλείται έτσι (από την οικονομική και την διαρθρωτική πολιτική) προστίθεται στην συστολή που είχε ήδη δημιουργήσει η περιορισμένη ρευστότητα των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών κατά το 2009 εξαιτίας της χρηματοπιστωτικής κρίσης.
- Η **μείωση** της ζήτησης που προκαλείται έτσι, οδηγεί σε περαιτέρω μείωση της παραγωγής, σε νέα αύξηση της ανεργίας και σε έναν φαύλο κύκλο αυτοσυντηρούμενης ύφεσης, όπου οι μειώσεις της ζήτησης αυξάνουν την ανεργία και μειώνουν τους μισθούς, και αντιστρόφως.
- Η **μείωση** της συνολικής ζήτησης έχει ήδη οδηγήσει σε μειωμένο βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και αυτός με την σειρά του σε μείωση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου. Έτσι, η συμβολή όλων των συνιστωσών της εσωτερικής ζήτησης θα μειωθεί, η ανεργία θα αυξηθεί και θα μειώσει και αυτή με την σειρά της την εσωτερική ζήτηση και ο φαύλος κύκλος της ύφεσης θα αυτοσυντηρείται.
- Επιπλέον, μια οικονομία που έχει **υποστεί** παρατεταμένη μείωση της ζήτησης δεν επανέρχεται στην αρχική της κατάσταση όταν αυξηθεί, κάποτε, η ζήτηση, διότι έχει εν τω μεταξύ υποστεί μια σειρά απαξιώσεων το παραγωγικό και το εργατικό

5. Προφανώς, ο αυξανόμενος δανεισμός των μισθωτών κατά την περίοδο που προηγήθηκε της χρηματοπιστωτικής κρίσης είχε επιτρέψει σε σημαντικό βαθμό την αποσύνδεση των μισθών από την ιδιωτική κατανάλωση. Από την στιγμή, όμως, που η χρηματοπιστωτική κρίση οδήγησε σε μείωση του δανεισμού, η αγοραστική δύναμη των μισθών έχει ανακτήσει τον σημαντικό της ρόλο στην διαμόρφωση της ζήτησης. Η μείωση των μισθών επιφέρει, λοιπόν, μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης.

δυναμικό της χώρας. Η παρατεταμένη μείωση της ζήτησης επιδρά στην πλευρά της προσφοράς: θα καταστρέψει ένα μέρος του κεφαλαιακού αποθέματος καθώς θα πωχέυσουν σειρά επιχειρήσεων και ένα μέρος του εργατικού δυναμικού θα απολέσει τις γνώσεις του και τις δεξιότητές του εξαιτίας της μακροχρόνιας παραμονής του στην ανεργία. Θα πρέπει, λοιπόν, να αναμένουμε μια μείωση του δυναμικού ρυθμού ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας.

- Οι προσδοκίες των νοικοκυριών έχουν επιδεινωθεί δραματικά και ως εκ τούτου προκαλούν μείωση των καταναλωτικών δαπανών των νοικοκυριών καθώς και των αγορών κατοικιών.
- Οι τράπεζες εφαρμόζουν αυστηρά κριτήρια στη χορήγηση πιστώσεων τόσο προς τις επιχειρήσεις όσο και προς τα νοικοκυριά.

Διάγραμμα 4

Πηγή: Ameco database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

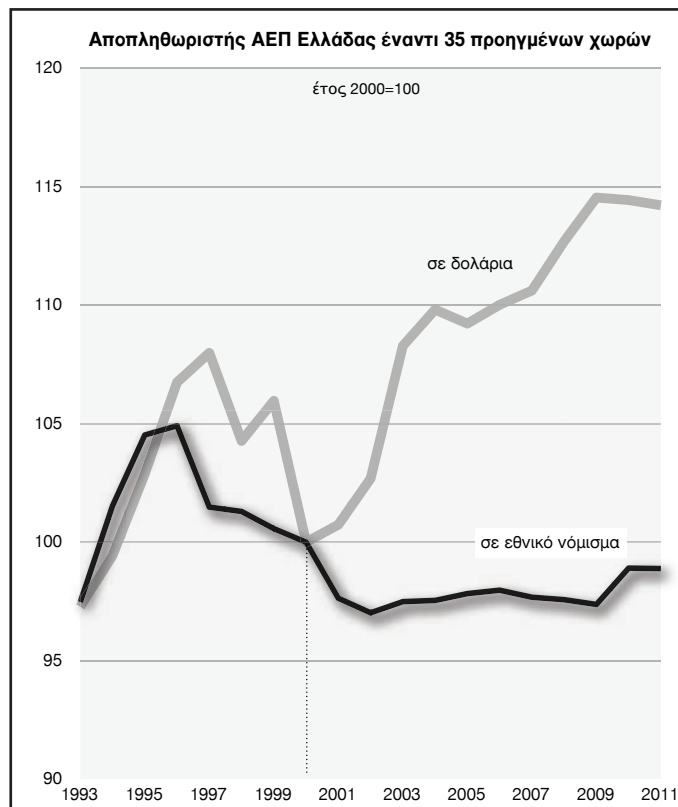
Σε διεθνή σύγκριση, η ελληνική οικονομία κατά το 2008-2009 είχε πληγεί λιγότερο από τις άλλες προηγμένες χώρες. Κατά το 2008, το ΑΕΠ αυξήθηκε στην Ελλάδα

περισσότερο από ό,τι στην ΕΕ κατά μέσο όρο (2,0% έναντι 0,7%) και η επιδείνωση του 2009 ήταν ηπιότερη από όλες τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες (-2% έναντι περίπου -4% στην ΕΕ κατά μέσον όρο). Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 4, αυτές οι σχετικά καλύτερες επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας, αποτελούν συνέχεια της μακροχρόνιας τάσης ανόδου του ΑΕΠ στην Ελλάδα με ρυθμούς ταχύτερους από ό,τι στις 35 πιο προηγμένες χώρες του κόσμου.

Το 2010 και το 2011 η ανοδική πορεία της ελληνικής οικονομίας διακόπτεται και η πτώση του ΑΕΠ, συγκρινόμενο με τον μέσο όρο των άλλων αναπτυγμένων χωρών, είναι θεαματική: μέσα σε μία διετία, οι απώλειες θα ανέλθουν αθροιστικά σε 6,6% (Διάγραμμα 4).

Ο ρυθμός μεταβολής των εγχώριων τιμών σε μέση ετήσια βάση ανήλθε το 2009 σε 1,0% έναντι 3,5% κατά το 2008. Εντούτοις, στη διάρκεια του 2010 έχει ήδη αυξηθεί και αναμένεται να ανέλθει σε περίπου 3,0% για το σύνολο του έτους. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ θα ανέλθει, κατά το 2011, σε 1,7% ενώ ο εναρμονισμένος δείκτης τιμών καταναλωτή σε 2,1%.

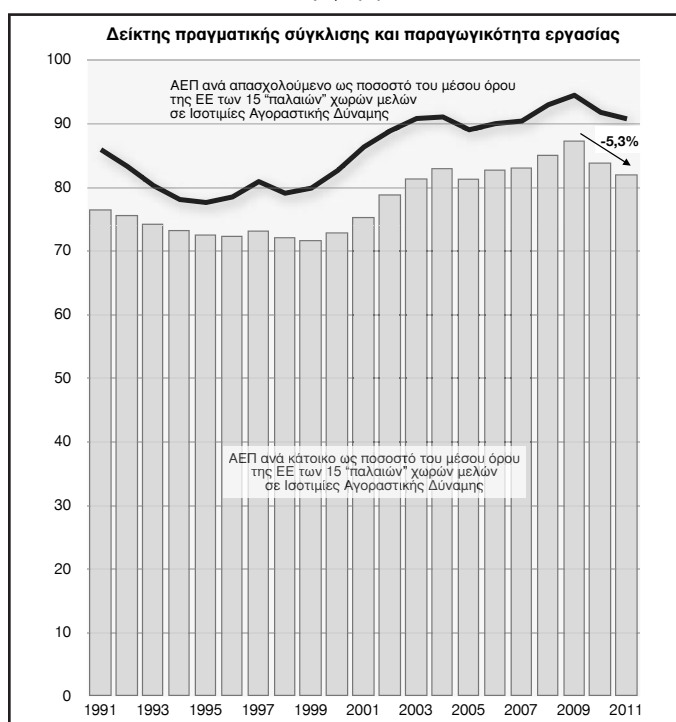
Διάγραμμα 5

Πηγή: Ameco database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Αυτή η διατήρηση του **εγχώριου πληθωρισμού** σε σχετικά υψηλά επίπεδα, δεδομένων των συνθηκών μειωμένης ζήτησης που επικρατούν πλέον στην ελληνική οικονομία, αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι παραμένει αμβλυμένος ο ανταγωνισμός μεταξύ των επιχειρήσεων σε μια σειρά κλάδων οικονομικής δραστηριότητας. Αυτό δίνει στις επιχειρήσεις την δυνατότητα, προκειμένου να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τους, να μετατρέπουν τις μειώσεις του μοναδιαίου κόστους εργασίας περισσότερο σε αύξηση των περιθωρίων κέρδους και λιγότερο σε βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής.

Διάγραμμα 6

Πηγή: Ameco database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Αποτελεί συνηθισμένο επιχείρημα ότι ο **πληθωρισμός** στην Ελλάδα αυξάνεται ταχύτερα από ό,τι στις άλλες χώρες της ευρωζώνης, ιδιαίτερα της Γερμανίας, και ως εκ τούτου υποσκάπτει την ανταγωνιστικότητα τιμής των ελληνικών εξαγωγών. Είναι ορθότερο, εντούτοις, να λαμβάνουμε υπόψη το σύνολο των χωρών με τις οποίες η Ελλάδα διατηρεί εμπορικές ανταλλαγές (παίρνοντας υπόψη και το σχετικό βάρος κάθε χώρας στις εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών). Ένας δείκτης που πληροί ικανοποιητικά αυτές τις απαιτήσεις είναι η αύξηση του αποπληθωριστή του ΑΕΠ στην Ελλάδα σε σύγκριση με το αντίστοιχο μέγεθος στις 35 πιο προηγμένες χώρες του κόσμου (λαμβάνοντας υπόψη την απαραίτητη στάθμιση). Η εξέλιξη του εν λόγω δείκτη για την

περίοδο 1993-2009 και με την πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την διετία 2010-2011 φαίνεται στο Διάγραμμα 5. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ στην Ελλάδα, σε εθνικό νόμισμα, αυξήθηκε κατά το 2010 και αναμένεται να αυξηθεί περαιτέρω κατά το 2011, έναντι του αντίστοιχου μεγέθους στις 35 προηγμένες χώρες. Αυτή η εξέλιξη αποτελεί ισχυρή ένδειξη των σοβαρών ακαμψιών και ολιγοπωλιακών συνθηκών που επικρατούν στις αγορές προϊόντων της Ελλάδας.

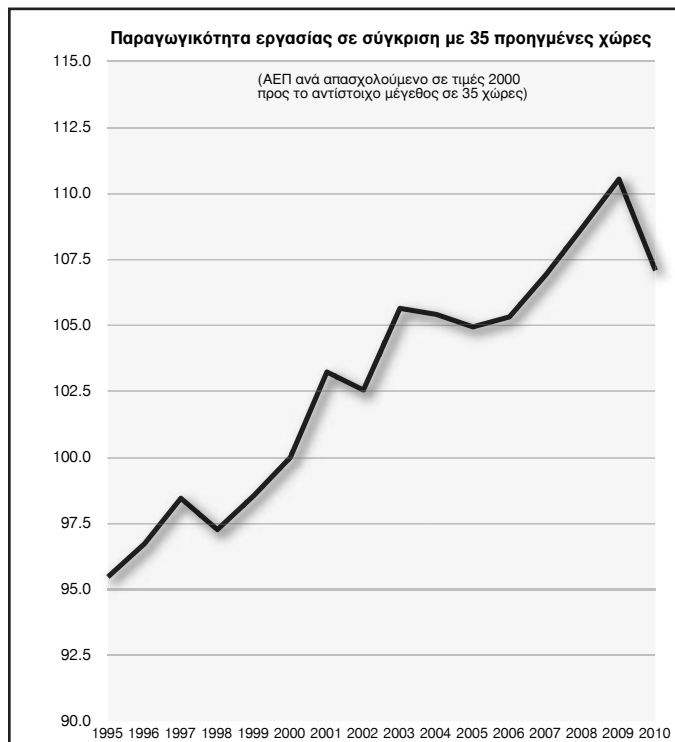
Αντιθέτως, ο ίδιος δείκτης υπολογισμένος σε δολάρια, αφού παρουσίασε θεαματική άνοδο στην διάρκεια της δεκαετίας του 2000, εξαιτίας της ανατίμησης του ευρώ έναντι του αμερικανικού νομίσματος και άλλων νομισμάτων, μειώνοντας έτσι την ανταγωνιστικότητα τιμής των ελληνικών προϊόντων, παρουσίασε κάμψη κατά το 2010 η οποία αναμένεται να συνεχιστεί κατά το 2011, εξαιτίας της αποδυνάμωσης του ευρώ έναντι του δολαρίου. Η εξέλιξη αυτή ενισχύει την ανταγωνιστικότητα τιμής των ελληνικών προϊόντων, της οποίας τα αποτελέσματα συνδυάζονται με αυτά από την μεγάλη μείωση της εγχώριας ζήτησης. Προκύπτει έτσι βελτίωση του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών, καθώς και του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.

Οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας, όσον αφορά στο ΑΕΠ, υπήρξαν ανώτερες των αντίστοιχων επιδόσεων των πιο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το 1995 μέχρι το 2008. Η ταχύτερη οικονομική μεγέθυνση είχε σαν αποτέλεσμα να βελτιωθεί ο βαθμός πραγματικής σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας: το ΑΕΠ ανά κάτοικο στην Ελλάδα, σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης, πλησίασε τον αντίστοιχο μέσο όρο στις 15 «παλαιές» χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το 2010-2011, ωστόσο, η ελληνική οικονομία θα παρουσιάσει απόκλιση 5,3% έναντι του μέσου όρου των 15 πιο ανεπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο δείκτης σύγκλισης θα μειωθεί από το 87% του μέσου όρου της ΕΕ-15 το 2009 σε περίπου 82% το 2011 (Διάγραμμα 6). Πρόκειται για οπισθοχώρηση κατά μια πενταετία, πίσω στο επίπεδο του 2005.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 6, η **μεγάλη άνοδος του ΑΕΠ** ανά κάτοικο στην Ελλάδα, μέχρι το 2008, οφειλόταν κυρίως στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, δηλαδή στην ταχεία αύξηση του ΑΕΠ ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα ως ποσοστό του μέσου όρου της ΕΕ των 15 πιο αναπτυγμένων χωρών μελών (σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης). Ομοίως, η πτώση του δείκτη σύγκλισης της διετίας 2010-2011 οφείλεται στο μεγαλύτερο μέρος της στην υποχώρηση της παραγωγικότητας που συνοδεύει την μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, η οποία με την σειρά της οφείλεται στην μειωμένη ζήτηση. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 7, το επίπεδο παραγωγικότητας στην Ελλάδα ανήλθε θεαματικά σε σύγκριση με το αντίστοιχο μέσο σταθμισμένο επίπεδο των 35 αναπτυγμένων χωρών, με τις οποίες πραγματοποιείται το μεγαλύτερο μέρος των ανταλλαγών της χώρας (με εξαίρεση το πετρέλαιο) μέχρι και το 2009. Κατά το 2010-2011, ωστόσο, σύμ-

φωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η πορεία αυτή, της ταχύτερης αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα έναντι των άλλων αναπτυγμένων χωρών, θα σταματήσει και θα υποχωρήσει περίπου κατά 3%. Αυτές οι εξελίξεις σχετίζονται, πέραν των επιπτώσεων της κρίσης, και με το γεγονός ότι η παραγωγικότητα στην Ελλάδα ακολουθούσε, ήδη πριν το 2009, μακροχρόνια τάση επιβράδυνσης. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 8, το 2001 υπήρξε σημείο καμπής και η παραγωγικότητα έκτοτε επιβραδύνεται. Σε αυτήν την επιβράδυνση προστέθηκαν οι επιπτώσεις της κρίσης και το 2009-2010 η υποχώρηση της παραγωγικότητας της εργασίας υπήρξε μεγάλη (αθροιστικά -2% το 2009-2010). Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα θα αυξηθεί το 2011 κατά 0,3%.

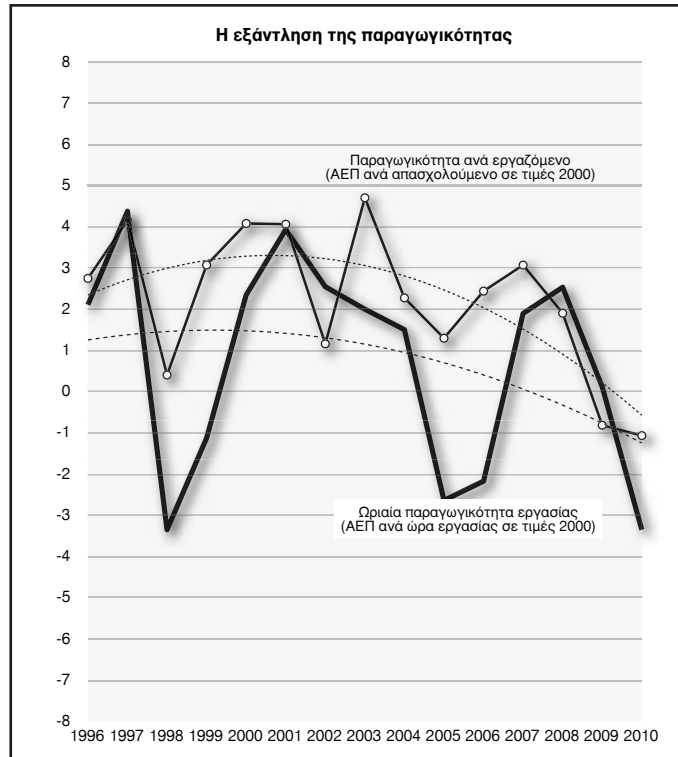
Διάγραμμα 7

Πηγή: Ameco database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

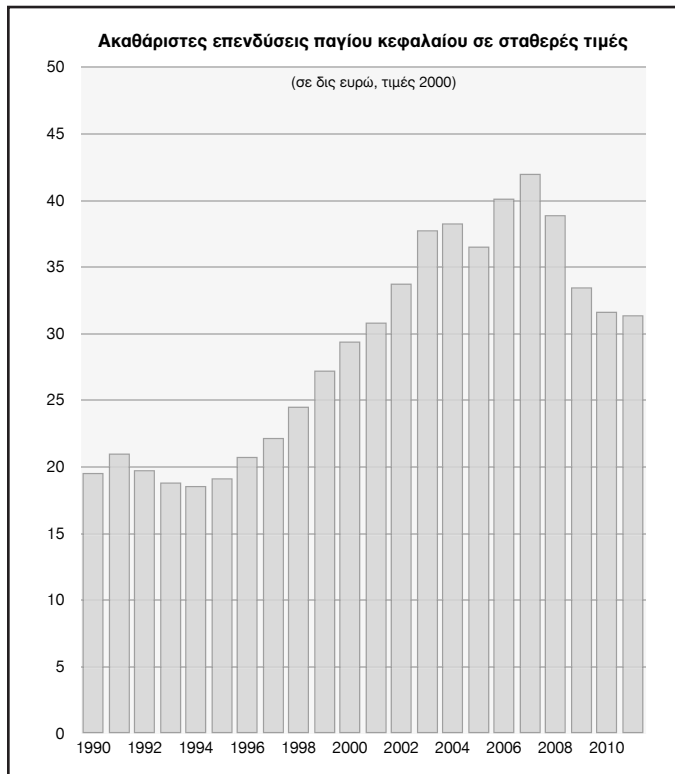
Η πτώση της παραγωγικότητας σχετίζεται, βραχυπρόθεσμα μεν, με την μείωση της ζήτησης και την συνακόλουθη μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, μεσο-μακροπρόθεσμα δε, με την αποδυνάμωση της επενδυτικής προσπάθειας σε μηχανολογικό εξοπλισμό και νέες τεχνολογικές μεθόδους παραγωγής.

Διάγραμμα 8

Πηγή: Ameco database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

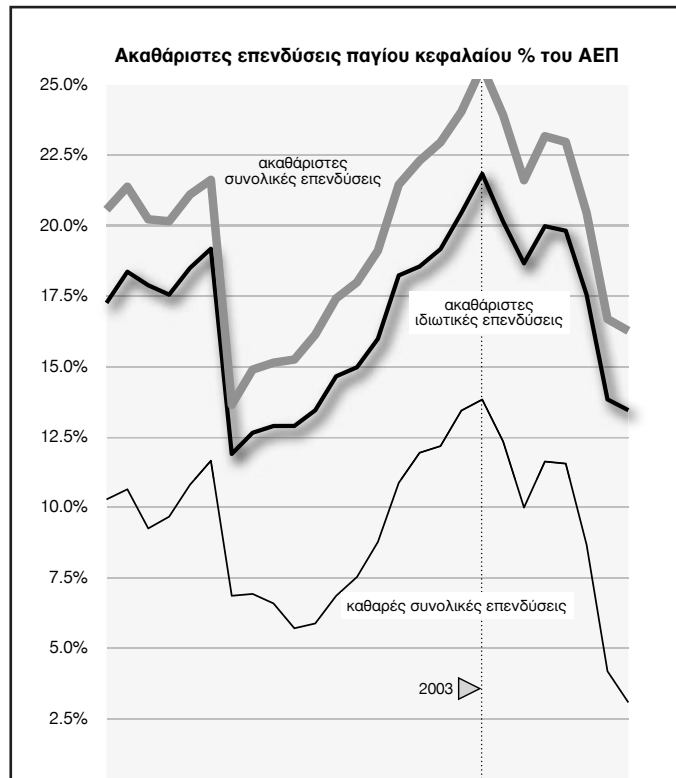
Διάγραμμα 9

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, σε σταθερές τιμές, παρουσίασαν κάμψη κατά το 2008, η οποία συνεχίστηκε το 2009-2010 και αναμένεται να επιδεινωθεί κατά τι το 2011 (Διάγραμμα 9). Ορθότερο μέτρο της επενδυτικής προσπάθειας αποτελεί το ποσοστό του ΑΕΠ που διατίθεται ετησίως για επένδυση. Η εξέλιξη του δείκτη αυτού, για το σύνολο της οικονομίας και για τον ιδιωτικό τομέα ξεχωριστά φαίνονται στο Διάγραμμα 10. Στο ίδιο διάγραμμα φαίνονται και οι μεταβολές των συνολικών καθαρών επενδύσεων ως ποσοστό του καθαρού εγχώριου προϊόντος.

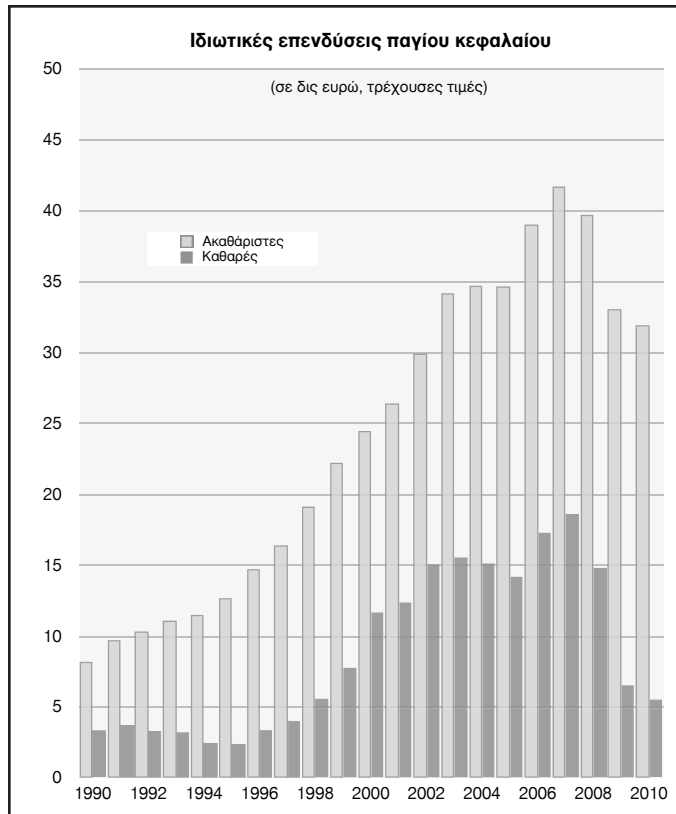
Διάγραμμα 10

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 10, ως ποσοστό του ΑΕΠ φθίνουν από το 2004. Διατηρήθηκαν, εντούτοις, σε επίπεδα ελαφρώς κατώτερα, και πάντως συγκρίσιμα, με αυτά του 2004 μέχρι και το 2007, τόσο σε ό,τι αφορά το σύνολο της οικονομίας όσο και τον ιδιωτικό τομέα. Σχεδόν παράλληλη πορεία με τις ακαθάριστες επενδύσεις, ακολούθησαν και οι καθαρές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, οι οποίες υποχώρησαν ως ποσοστό του ΑΕΠ από το 14% το 2004 στο 10% περίπου το 2007. Σε αυτήν την χαλάρωση της επενδυτικής προσπάθειας προστέθηκαν από το 2008 και οι επιπτώσεις της κρίσης. Κατά το 2008-2010, η πτώση της επενδυτικής προσπάθειας είναι θεαματική για όλους τους δείκτες. Ειδικότερα, οι καθαρές συνολικές επενδύσεις υποχώρησαν το 2008 στο 8% περίπου του ΑΕΠ, δηλαδή κατά 4,5 εκατοστιαίες μονάδες έναντι του 2007, και κατέρρευσαν κατά το 2009-2010 στο 3% περίπου του ΑΕΠ. Ο όγκος των ακαθάριστων επενδύσεων σε μηχανολογικό εξοπλισμό υποχώρησε στην διετία 2009-2010 κατά 25%. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, σε σταθερές τιμές, κατά το 2011 θα υποχωρήσουν περαιτέρω κατά 0,8%.

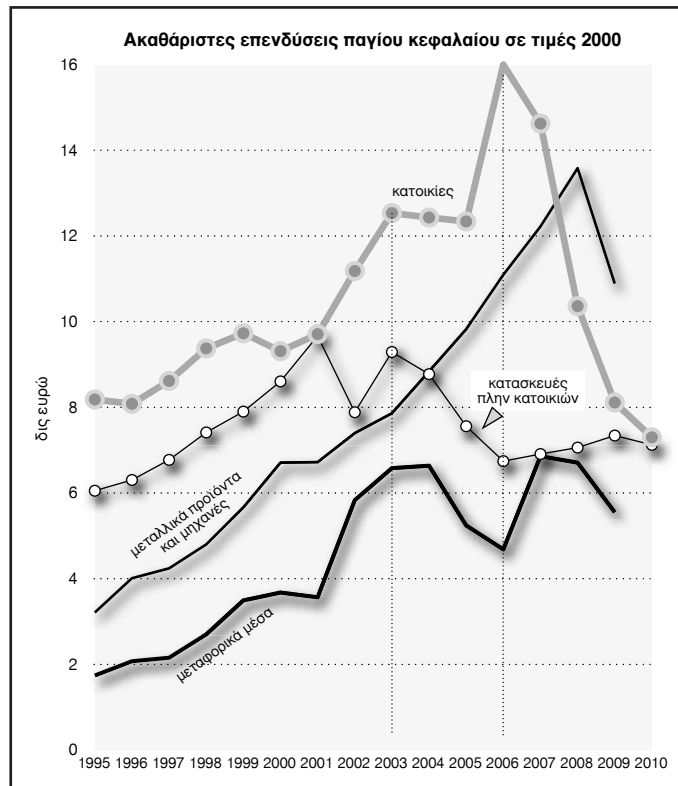
Διάγραμμα 11

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 11, κατά το 2008-2010, οι ιδιωτικές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου μειώθηκαν, για πρώτη φορά από το 1990, ακόμη και σε τρέχουσες τιμές (κατά 30% περίπου). Αυτή η μείωση αντανακλά την αναβολή της υλοποίησης των επενδυτικών σχεδίων του ιδιωτικού τομέα ενόψει της μείωσης της ζήτησης που χαρακτηρίζει την οικονομική κρίση. Δραματική είναι η πτώση των καθαρών ιδιωτικών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου (Διάγραμμα 11) που έχουν πλέον περιοριστεί στο 1/3 περίπου του ύψους των αντίστοιχων επενδύσεων των ετών 2002-2008. Πρακτικά, η συσσώρευση παγίου κεφαλαίου στην Ελλάδα έχει σταματήσει.

Διάγραμμα 12

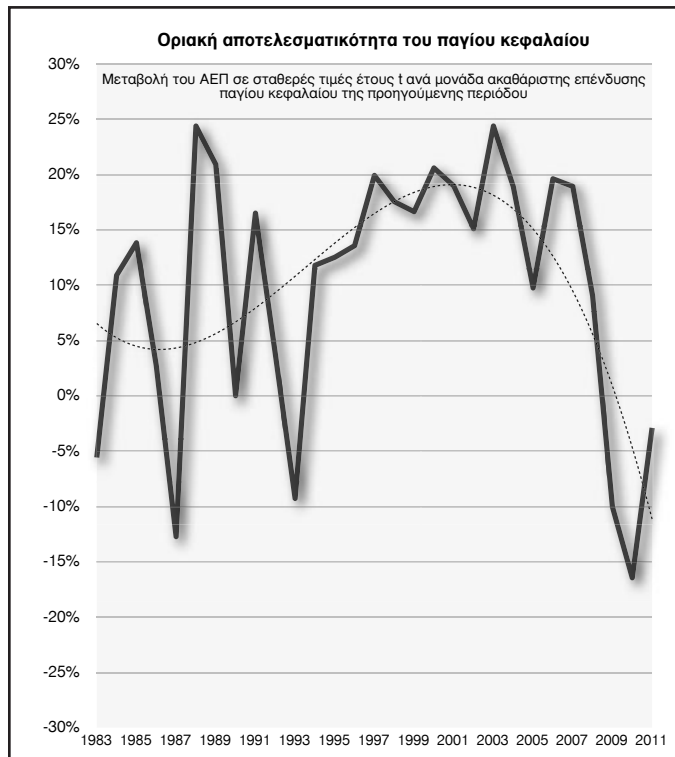
Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Σε ό,τι αφορά τις δημόσιες επενδύσεις, ως ποσοστό του ΑΕΠ, διατηρούνται σχεδόν αμετάβλητες από το 2005 (ανέρχονται σε περίπου 3% του ΑΕΠ ετησίως).

Η μεγάλη μείωση των επενδύσεων κατά το 2008-2010 και η αναμενόμενη περαιτέρω πτώση του 2011 προέρχονται σε μεγάλο βαθμό από την μείωση των επενδύσεων σε κατοικίες (Διάγραμμα 12), μείωση που ανάγεται στην σημαντική επιβράδυνση του ρυθμού ανόδου του δανεισμού για στεγαστικά δάνεια και στις δυσμενείς προσδοκίες των νοικοκυριών σχετικά με τα μελλοντικά εισοδήματά τους.

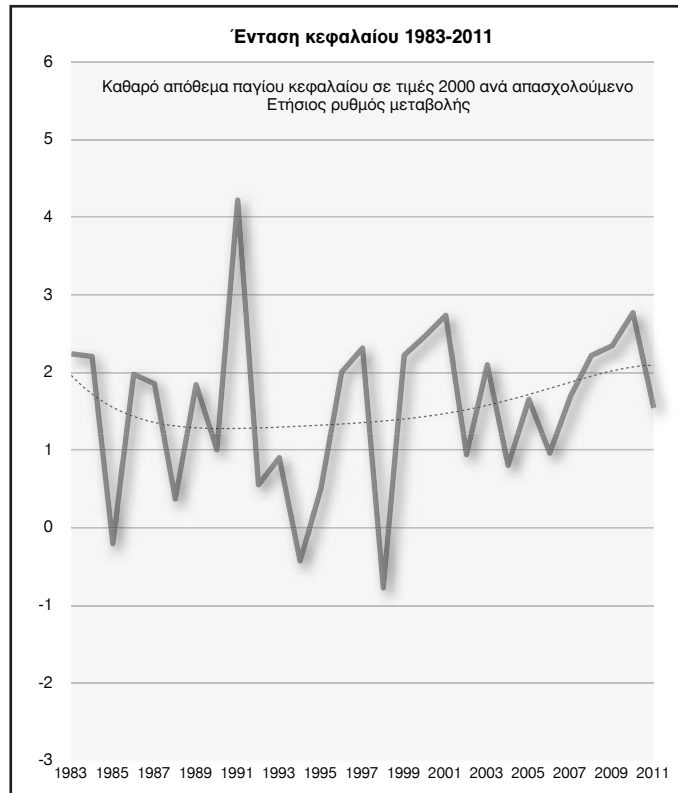
Μείωση, ωστόσο, σημειώθηκε και στις επενδύσεις σε εξοπλισμό. Οι επενδύσεις σε κατασκευές εκτός κατοικιών, που εξαρτώνται κυρίως από τις δαπάνες του δημοσίου για δημόσια έργα, δεν παρουσίασαν μεγάλη μεταβολή (Διάγραμμα 12) περιορίζοντας κατά τι την υποχώρηση των συνολικών επενδύσεων.

Διάγραμμα 13

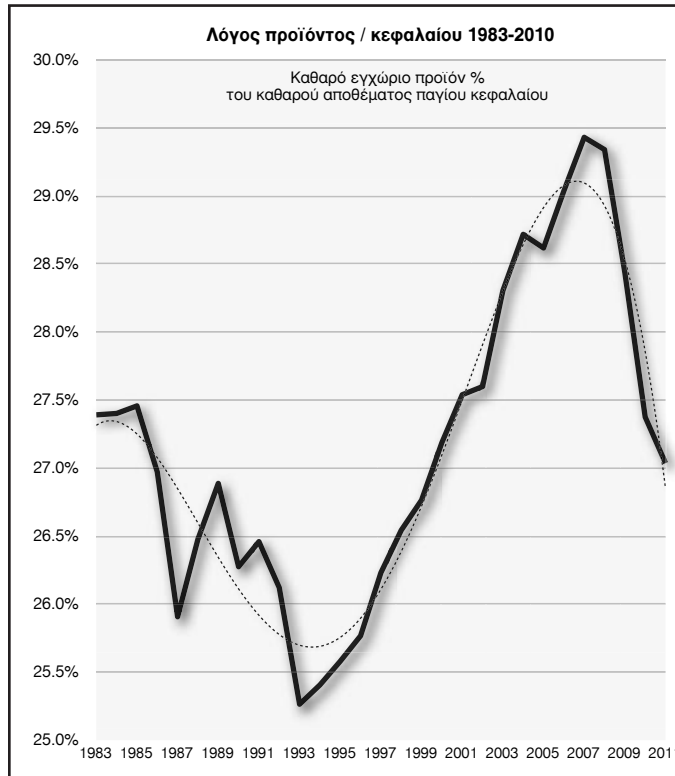
Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 14

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

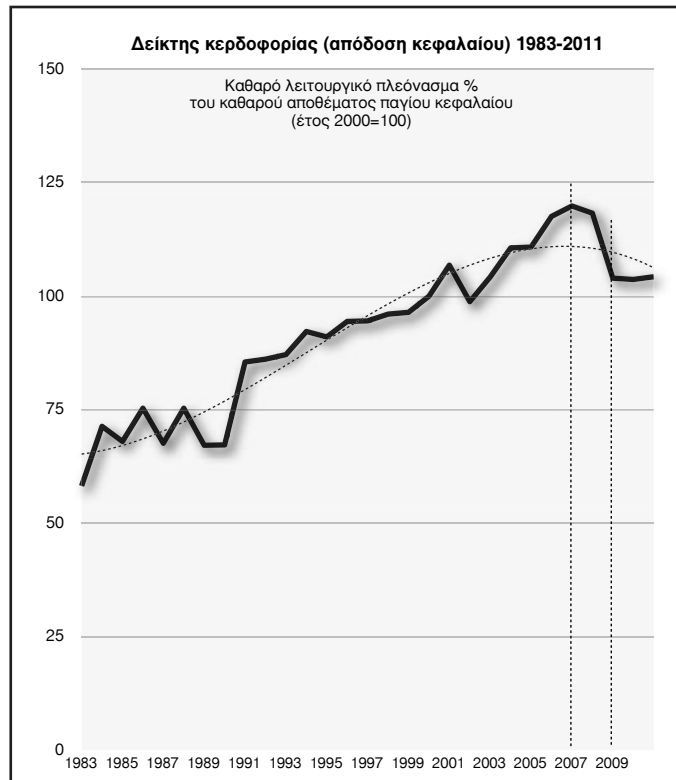
Διάγραμμα 15

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η κάμψη της επενδυτικής δαπάνης για μηχανολογικό εξοπλισμό κατά το 2008-2010 συνδυάζεται με την μείωση της αποτελεσματικότητας των εν λόγω επενδύσεων. Στο Διάγραμμα 13 φαίνεται η οριακή αποτελεσματικότητα του παγίου κεφαλαίου, δηλαδή η μεταβολή του ΑΕΠ κατά το έτος (t) σε σταθερές τιμές ανά μονάδα ακαθάριστης επένδυσης παγίου κεφαλαίου του έτους (t-1), για τα έτη 1983-2011. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα, από το 2004, κάθε επιπλέον μονάδα επένδυσης σε πάγιο κεφάλαιο (σε όγκο) συνοδεύεται από μικρότερη αύξηση του προϊόντος. Εντούτοις, η επιβράδυνση αυτή ήταν μικρή μέχρι το 2007, και μόνον οι επιπτώσεις της κρίσης προσέδωσαν χαρακτήρα κατάρρευσης στην αποτελεσματικότητα του παγίου κεφαλαίου. Η κατάρρευση αυτή οφείλεται στην μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού (το οποίο επηρεάζει απευθείας τον δείκτη αποτελεσματικότητας της επένδυσης).

Διάγραμμα 16

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

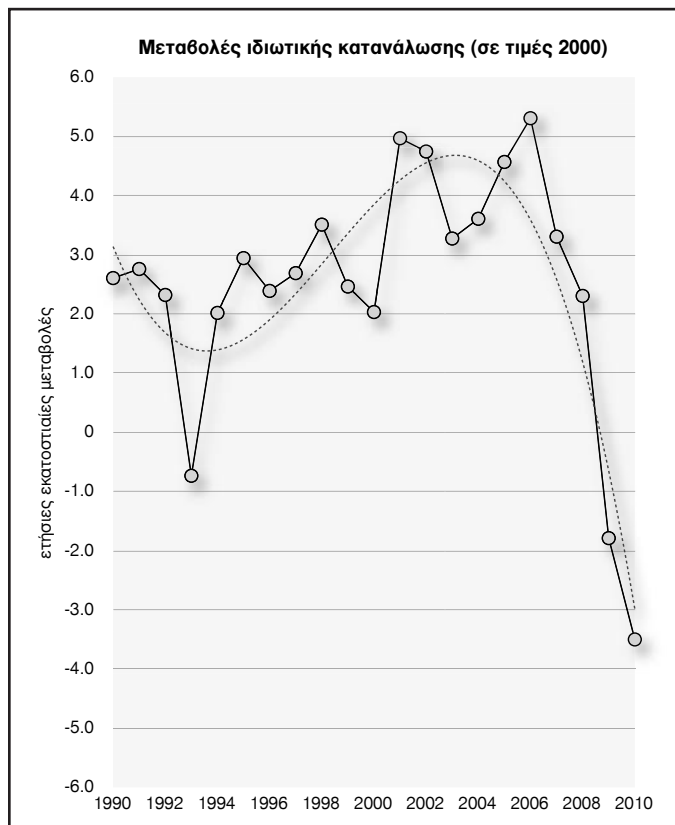
Κάμψη παρουσιάζουν και ο ρυθμός μεταβολής της έντασης κεφαλαίου και ο λόγος προϊόντος-κεφαλαίου (δηλαδή η παραγωγικότητα του κεφαλαίου). Είναι αξιοσημείωτο ότι ο λόγος προϊόντος-κεφαλαίου αυξανόταν μέχρι και το 2008, δείχνοντας ότι η προσπάθεια αποτελεσματικότερης χρήσης του παγίου κεφαλαίου απέδιδε με αμειωτους ρυθμούς (Διάγραμμα 15). Η **πτώση** των ετών 2009-2011 οφείλεται εν πολλοίς στην μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, πλην όμως, η διαδικασία απο-επένδυσης, που έχει αρχίσει, πιθανότατα θα μειώσει και τον διαρθρωτικό λόγο προϊόντος-κεφαλαίου (δηλαδή την παραγωγικότητα του κεφαλαίου σε συνθήκες πλήρους απασχόλησης).

Ο λόγος προϊόντος-κεφαλαίου επηρεάζει άμεσα την κερδοφορία. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 16, η απόδοση κεφαλαίου (δηλαδή το καθαρό λειτουργικό πλεόνασμα ως ποσοστό του καθαρού αποθέματος παγίου κεφαλαίου) στην ελληνική οικονομία, αυξανόταν σχεδόν αδιάλειπτα από το 1990. Η μακροχρόνια ανοδική τάση του διακόπηκε κατά το 2007 και υπήρξε μείωση κατά την διετία 2009-2010 (έτος 2007=120, έτος 2010=104). Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής δεν πρόκειται να υπάρξει περαιτέρω επιδείνωση της κερδοφορίας κατά το 2011. Εάν οι προβλέψεις

αυτές επαληθευθούν, η απόδοση κεφαλαίου κατά το 2011 θα βρίσκεται στο επίπεδο του 2003. Θα παραμείνει, δηλαδή κατά 15% περίπου υψηλότερη από το 1995.

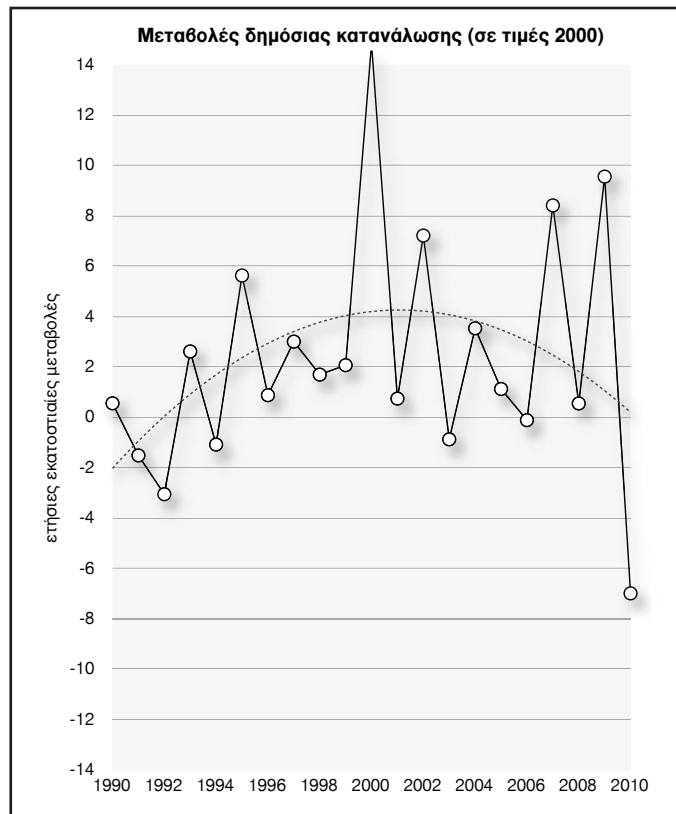
Μετά από την αύξηση κατά 3,3% του 2007, η ιδιωτική κατανάλωση (σε σταθερές τιμές) παρουσίασε βαθμιαία επιβράδυνση στη διάρκεια του 2008 και αυξήθηκε έναντι του προηγούμενου έτους κατά 2,3%. Παρά την επιβράδυνση, παρέμενε ακόμα ο κυριότερος κινητήρας της οικονομικής μεγέθυνσης. Ένα μέρος της ιδιωτικής κατανάλωσης πιθανότατα χρηματοδοτήθηκε τότε από την μη απόδοση φόρων εκ μέρους των νοικοκυριών προκειμένου να ανταποκριθούν στην πληρωμή δαπανών κρίσιμων για την διαβίωσή τους. Κατά την **διετία 2009-2010**, όμως, ο όγκος της ιδιωτικής κατανάλωσης συρρικνώθηκε κατά 5,5% περίπου παρασύροντας την ελληνική οικονομία στην ύφεση. Η συρρίκνωση του όγκου της ιδιωτικής κατανάλωσης αναμένεται να συνεχιστεί το 2011 κατά 2,4%. Έτσι, αθροιστικά στην τριετία 2009-2011 η συνολική μείωση θα ανέρχεται σε 8% έναντι του 2008, και το επίπεδο της κατανάλωσης σε πραγματικούς όρους θα έχει επιστρέψει στο επίπεδο του πρώτου εξαμήνου του 2006.

Διάγραμμα 17

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 18

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η δημόσια κατανάλωση επιβραδύνθηκε αμέσως μετά το τέλος των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Εντούτοις, αυξήθηκε κατά 9,6% το 2009, επιτρέποντας έτσι στην ελληνική οικονομία να μην βυθιστεί σε βαθύτερη ύφεση. Ταυτοχρόνως, όμως, η αύξηση αυτή συνέβαλε και στην δραματική διεύρυνση του δημοσίου ελλείμματος. Η διόρθωση του δημοσιονομικού ελλείμματος που ξεκίνησε το 2010 αναμένεται μέχρι το τέλος του έτους να έχει οδηγήσει σε μείωση του όγκου της δημόσιας κατανάλωσης κατά 7%. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η αντίστοιχη μείωση για το 2011 θα ανέλθει σε 3,1%. Έτσι, στο τέλος του 2011, οι μειώσεις των ετών 2010-2011 θα έχουν αθροιστικά αναιρέσει τα αποτελέσματα του δημοσιονομικού εκτροχιασμού του 2009, τουλάχιστον ως προς την δημόσια κατανάλωση.

Οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών μειώθηκαν αθροιστικά κατά 20% περίπου στην διετία 2009-2010 έναντι του 2008, πλην όμως οι απώλειες αυτές αναμένεται να περιοριστούν στο 13% αθροιστικά μέχρι το τέλος του 2011.

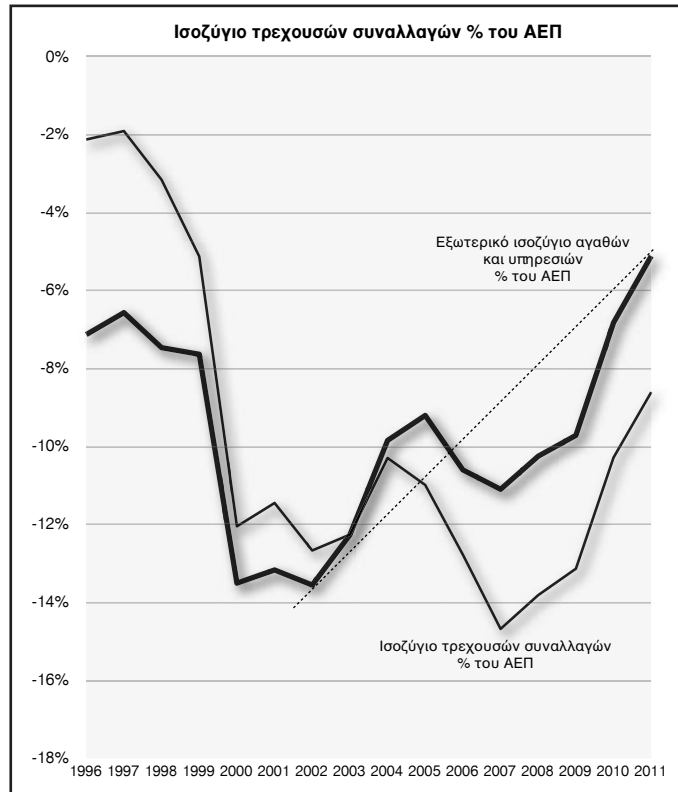
Σε ό,τι αφορά τις εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών, η ύφεση της ελληνικής οικονομίας που χαρακτηρίζεται από μειώσεις της ζήτησης, οδήγησε σε πτώση κατά 30% περίπου

στην διετία 2009-2010, η οποία αναμένεται να συνεχιστεί κατά το 2011 ενισχύοντας έτσι την πτώση που θα φθάσει αθροιστικά για την τριετία 2009-2011 στο 35%.

Αυτές οι μεταβολές εξηγούν την βελτίωση του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών ως ποσοστό του ΑΕΠ από το 11% περίπου κατά την τριετία 2006-2008 σε 7% περίπου κατά το 2010 (Διάγραμμα 19). Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η βελτίωση αυτή πρόκειται να συνεχιστεί έτσι ώστε στο τέλος του 2011 το έλλειμμα ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών να έχει περιοριστεί σε περίπου 5% του ΑΕΠ.

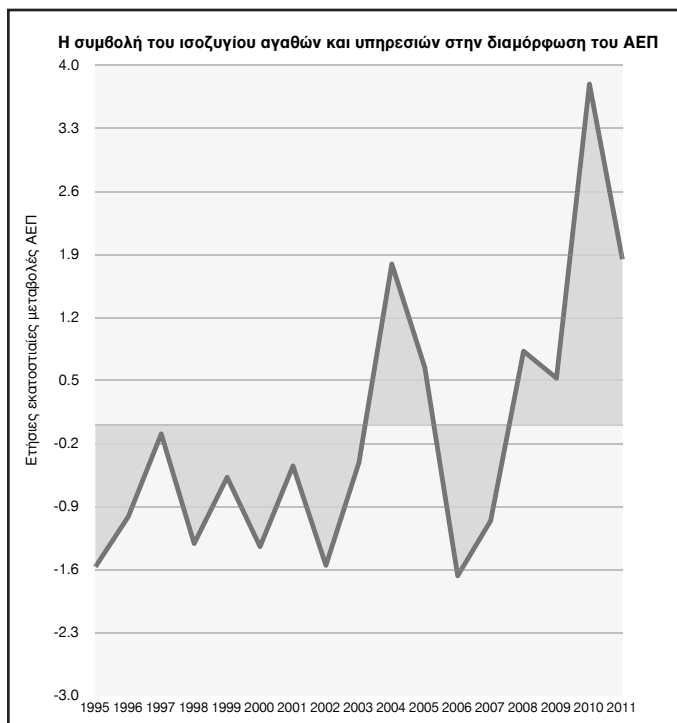
Η πρόβλεψη αυτή βασίζεται στην υπόθεση ότι η πτώση της ζήτησης στην Ελλάδα θα περιορίσει τις εισαγωγές ενώ οι ελληνικές εξαγωγές θα ευνοηθούν από την αύξηση της ζήτησης στις χώρες προορισμού των ελληνικών εξαγωγών κατά 8% περίπου στη διάρκεια του 2010-2011 έναντι του 2009. Σύμφωνα με τις προβλέψεις των περισσότερων αναλυτών αναφορικά με την ισοτιμία του ευρώ έναντι του δολαρίου και των άλλων νομισμάτων, το ευρωπαϊκό νόμισμα θα υποτιμηθεί περαιτέρω στη διάρκεια του 2011 και δεν θα αποτελέσει έκπληξη να φθάσει ακόμη και στην ισοτιμία του ενός δολαρίου ΗΠΑ ανά ευρώ. Εάν επαληθευθούν αυτές οι προβλέψεις, θα υπάρξουν σοβαρές θετικές επιπτώσεις στο εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας, διότι οι μεν ελληνικές εξαγωγές θα γίνουν φθηνότερες και ως εκ τούτου θα αντιμετωπίσουν λιγότερες δυσκολίες στις αγορές προορισμού τους, οι δε εισαγωγές στην Ελλάδα θα καταστούν ακριβότερες με αποτέλεσμα την μείωση του όγκου των εισαγομένων προϊόντων.

Διάγραμμα 19

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 20

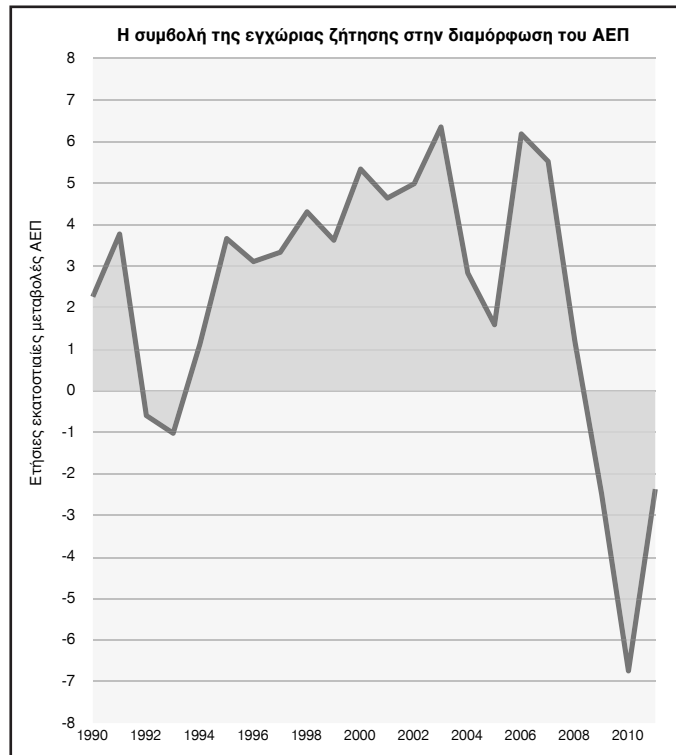

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η βελτίωση του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών (Διάγραμμα 19) είχε θετική επίπτωση και στην μεταβολή του ΑΕΠ κατά το 2008-2010 (Διάγραμμα 20). Από το 1995 έως το 2007, το εξωτερικό εμπόριο της χώρας είχε αρνητική συμβολή στο ΑΕΠ με εξαίρεση τα έτη 2004-2005. Η μεν θετική συμβολή στο ΑΕΠ της διετίας 2004-2005 σχετίζεται με την διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων στην Ελλάδα, η δε θετική συμβολή του 2008-2010 οφείλεται στον περιορισμό της δαπάνης για εισαγωγές εξαιτίας της ύφεσης της ελληνικής οικονομίας (που μειώνει τον όγκο των εισαγωγών) και στην διολίσθηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ που αυξάνει την ανταγωνιστικότητα τιμής των ελληνικών προϊόντων.

Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το 2011, αναμένεται ότι το εξωτερικό εμπόριο θα έχει εκ νέου θετική συμβολή στην μεταβολή του ΑΕΠ (Διάγραμμα 20), μικρότερη από την αντίστοιχη του 2010, πλην όμως, μεγάλη (+1,8%).

Διάγραμμα 21

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

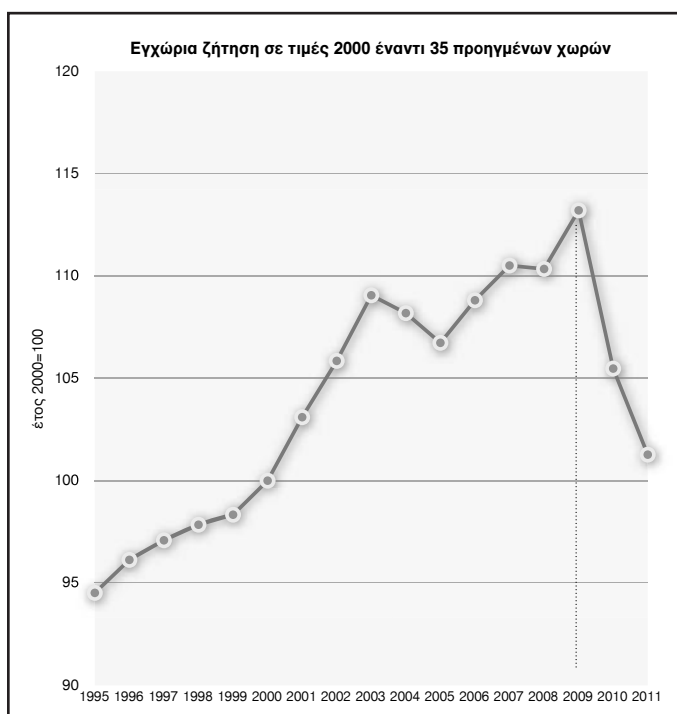
Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 21, η **συμβολή της εγχώριας ζήτησης** στην αύξηση του ΑΕΠ (ως σύνθεση της συμβολής της κατανάλωσης και των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου), διατηρήθηκε υψηλή μέχρι το 2008 αλλά μειώθηκε σημαντικά κατά το 2009 και δραματικά κατά το 2010. Η συμβολή της εγχώριας ζήτησης στην αύξηση του ΑΕΠ υπερέκλυπτε συστηματικά την αρνητική συμβολή του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών μέχρι το 2007. Έκτοτε, έχει επέλθει αντιστροφή των ρόλων: η εσωτερική ζήτηση συμβάλλει αρνητικά στις μεταβολές του ΑΕΠ ενώ οι καθαρές εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών συμβάλλουν θετικά. Η αρνητική συμβολή της εσωτερικής ζήτησης, όμως, υπερεκαλύπτει, κατά πολύ, την θετική συμβολή των καθαρών εξαγωγών, οδηγώντας έτσι την οικονομία σε ύφεση.

Σε διεθνή σύγκριση, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 22, η **εγχώρια ζήτηση** αυξήθηκε, μεταξύ 1995 και 2009, έναντι των 35 πιο αναπτυγμένων χωρών του κόσμου, κατά 20% περίπου, ακολουθώντας μια σχεδόν αδιάλειπτη ανοδική πορεία. Η **εγχώρια ζήτηση** απετέλεσε **τον κινητήρα της ελληνικής οικονομίας** της περιόδου 1995-2009, ο οποίος της επέτρεψε να αναπτύσσεται ταχύτερα από όσο οι άλλες 35 αναπτυγμένες οικονομίες του κόσμου.

Κατά το 2010, αντιθέτως, η εγχώρια ζήτηση στην Ελλάδα μειώθηκε θεαματικά έναντι του αντίστοιχου μεγέθους στις άλλες 35 προηγμένες χώρες. Εάν, μάλιστα, επαληθευθούν οι προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, στο τέλος του 2011 η εγχώρια ζήτηση στην Ελλάδα έναντι των 35 προηγμένων χωρών θα έχει επιστρέψει στο επίπεδο του έτους 2000.

Σε ό,τι αφορά την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, αυτή αποτυπώνεται στις μεταβολές του βαθμού κάλυψης των εισαγωγών από εξαγωγές.

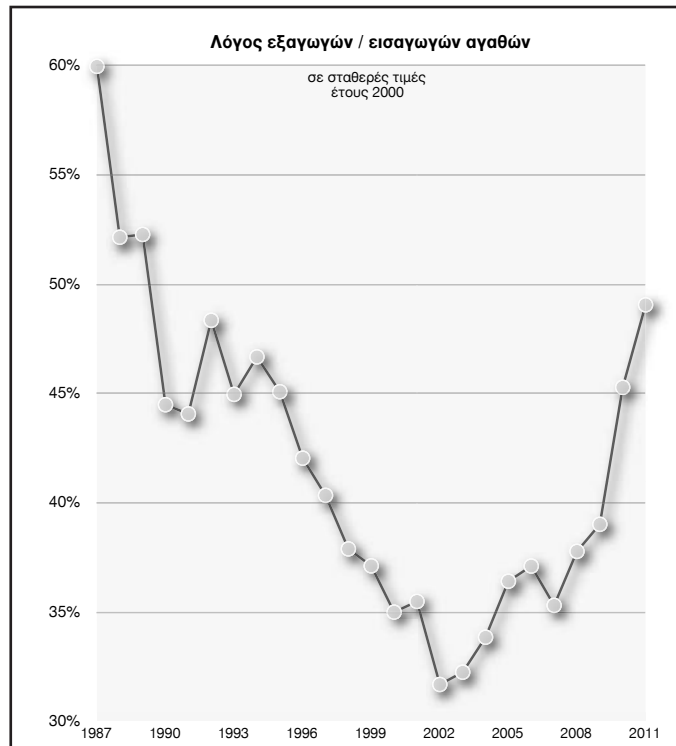
Διάγραμμα 22

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Μεταξύ 1987 και 2002, ο λόγος εξαγωγών / εισαγωγών αγαθών κατέρρευσε από το 60% στο 32%. Από το 2005, αντίθετα, ένα αυξανόμενο μέρος των εισαγωγών αγαθών καλύπτεται από εξαγωγές τόσο σε σταθερές όσο και σε τρέχουσες τιμές. Ο λόγος εξαγωγών / εισαγωγών αγαθών υπολογισμένος σε σταθερές τιμές κυμάνθηκε αυξήθηκε από 32% σε 45% το 2010 με πρόβλεψη να ανέλθει σε 48% το 2011.

Διάγραμμα 23

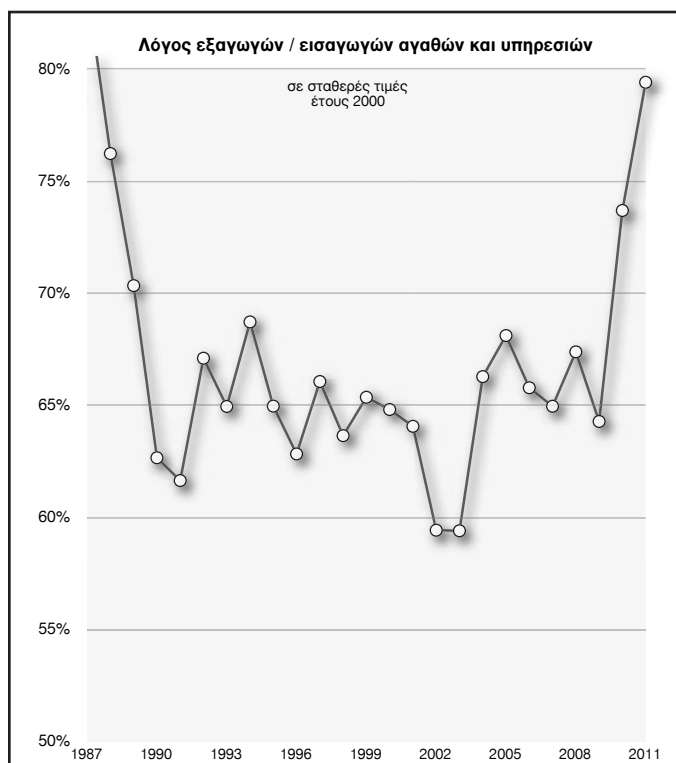

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Αυτή η ενδιαφέρουσα εξέλιξη σχετίζεται με την υποχώρηση των εισαγωγών, ιδιαίτερα στο τέλος της υπό εξέταση περιόδου, αλλά αντανακλά και το ευνοϊκό αποτέλεσμα από τον γεωγραφικό αναπροσανατολισμό των ελληνικών εξαγωγών προς χώρες εκτός ευρωζώνης οι οποίες μεγαθύνονται με ρυθμούς υψηλότερους από τους αντίστοιχους των 15 «παλαιών» χωρών της ΕΕ. Αυτό το ευνοϊκό αποτέλεσμα θα ενισχυθεί εάν επαληθευθούν οι προβλέψεις για υποχώρηση του ευρώ έναντι των άλλων νομισμάτων κατά το 2010-2011.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η μεταστροφή της μακροχρόνιας τάσης του λόγου εξαγωγών-εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, η οποία είχε οδηγήσει τον δείκτη στο επίπεδο του 65% περίπου έναντι 80% το 1987 (Διάγραμμα 24). Από το 2010 διαμορφώθηκε ανοδική τάση του λόγου εξαγωγών-εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών που αναμένεται να οδηγήσει τον δείκτη στο 80%, δηλαδή πίσω στο επίπεδο του 1987.

Διάγραμμα 24

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

ΜΕΡΟΣ 5
Οικονομική Κρίση και Δημοσιονομικές
Εξελίξεις στην Ελλάδα

Οικονομική Κρίση και Δημοσιονομικές Εξελίξεις στην Ελλάδα

5.1. Διεθνής και Ευρωπαϊκή Οικονομική κρίση

Η σημερινή διεθνής κρίση ξεκίνησε ως κρίση ενυπόθηκων δανείων υψηλού κινδύνου (χρηματοπιστωτική), μετεξελίχθηκε διεθνώς σε κρίση της πραγματικής οικονομίας (οικονομική κρίση και ύφεση) και εξελίσσεται σε κρίση απασχόλησης με την αρνητική τάση της ανεργίας η οποία διεθνώς αλλά και στην Ευρώπη και την χώρα μας θα φθάσει κατά το 2010 σε υψηλά επίπεδα.

Σύμφωνα με την **κυρίαρχη ερμηνεία** για τα αίτια και τον χαρακτήρα της, την οποία υιοθετούν οι εθνικές κυβερνήσεις, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, οι G20, ο ΟΟΣΑ, και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η διεθνής οικονομική κρίση είναι ένα έκτακτο γεγονός που εντοπίζεται στον χρηματοπιστωτικό τομέα. Αιτία της κρίσης θεωρείται η ανεπάρκεια του υφιστάμενου ρυθμιστικού πλαισίου για τις συναλλαγές στις εθνικές και διεθνείς αγορές χρήματος και κεφαλαίου. Υποστηρίζεται ότι η διόγκωση της χρηματοπιστωτικής σφαίρας και η συνακόλουθη κερδοσκοπία οδήγησαν στην τιτλοποίηση επισφαλών δανείων στεγαστικής πίστης, προκάλεσαν την αύξηση της τιμής των κατοικιών, δημιούργησαν μια «χρηματιστική φούσκα», η οποία, μετά την αύξηση των επιτοκίων και τις δυσχέρειες αποπληρωμής των δανείων από μερίδα των πιστοληπτών οδήγησε στην πτώση της τιμής των κατοικιών και την κατάρρευση των σύνθετων παράγωγων χρηματοπιστωτικών τίτλων που είχαν δημιουργηθεί. Μια κάπως διαφοροποιημένη εκδοχή αυτής της ερμηνείας υποστηρίζει ότι η κρίση προκλήθηκε από μια «αλόγιστη επέκταση» της πίστης, ως αποτέλεσμα της απορρύθμισης των διεθνών μηχανισμών ελέγχου του χρηματοπιστωτικού συστήματος και του νέου υποδείγματος λειτουργίας των τραπεζών που αναδύθηκε. Ως εκ τούτου, οι προτάσεις για την έξοδο από την κρίση αναφέρονται στην ενίσχυση των μηχανισμών που ελέγχουν και ρυθμίζουν τις δραστηριότητες των τραπεζών και του χρηματοπιστωτικού τομέα εν γένει. Προτείνεται ακόμη και ο περιορισμός της χρηματοπιστωτικής σφαίρας και ιδίως των αγορών σύνθετων παραγώγων, που ενδέχεται να προκαλέσουν και άλλες καταστροφικές κρίσεις.

Σύμφωνα με την **εναλλακτική ερμηνεία**, η οικονομική κρίση που πλήττει την διεθνή οικονομία από τον Σεπτέμβριο του 2008 δεν είναι ένα έκτακτο γεγονός αλλά μία διαρθρωτική κρίση, με την έννοια της κρίσης του καθεστώτος συσσώρευσης κεφαλαίου και της κρίσης ρύθμισης της οικονομίας. Στα πλαίσια του μείγματος οικονομικής πολιτικής των απελευθερωμένων αγορών, ο χρηματοπιστωτικός τομέας θεωρείται

αποφασιστικός κρίκος στην αναπαραγωγή του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου, και για τον λόγο αυτόν η κρίση είναι διαρθρωτική. Αιτία της κρίσης θεωρείται η αποτυχία της νεοφιλελεύθερης έμπνευσης λειτουργίας της οικονομίας να διασφαλίσει συνθήκες ισορροπίας μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου. Πιο αναλυτικά, η κρίση ανάγεται, πρώτον, στην αναδιανομή του προϊόντος σε βάρος της εργασίας (μείωση του εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας) και στην γενικευμένη αύξηση των εισοδηματικών ανισοτήτων, δεύτερον, στον δανεισμό των νοικοκυριών ως αντιστάθμισμα στην επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης των μεσαίων και κατώτερων εισοδηματικών τάξεων, και τρίτον, στην απελευθέρωση του χρηματοπιστωτικού τομέα στον οποίο επιτράπη να εκτίθεται σε αυξημένους κινδύνους (δάνεια σε επισφαλή νοικοκυριά) διαμέσου της παραγωγής καινοτόμων χρηματιστικών προϊόντων των οποίων η «αξία» διογκώνεται ανεξάρτητα από την πραγματική οικονομία, δηλαδή τον ρυθμό αύξησης των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου και του ΑΕΠ.⁶

Πέρα από τις όποιες διαφορετικές προσεγγίσεις διατυπώνονται για τα αίτια και το χαρακτήρα της οικονομικής κρίσης, γεγονός που δικαιολογείται με βάση το πλουραλισμό των οικονομικών μοντέλων και υποδειγμάτων καθώς και το πλήθος των οικονομικών θεωριών και προσεγγίσεων που ενυπάρχουν στην οικονομική επιστήμη, σε αυτό που συγκλίνουν όλοι οι αναλυτές είναι η ένταση και το βάθος των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στην πραγματική παγκόσμια και ευρωπαϊκή οικονομία.

Η βαθιά ύφεση, με τη συρρίκνωση του ΑΕΠ, το 2009, άνω του 4% στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η έκρηξη της ανεργίας με πάνω από 8,5 εκατ. θέσεις εργασίας να χάνονται τη διετία 2009-2010, το πάγωμα των επενδύσεων, η μείωση του εξωτερικού εμπορίου, αλλά και οι προτάσεις που διατυπώνονται για την έξοδο από τη κρίση - που φαίνεται να κυριαρχούν - όπως η μείωση των εισοδημάτων η οποία επιφέρει μείωση της ζήτησης, επιδεινώνοντας έτσι τις συνθήκες ύφεσης, η απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων που επιτείνει την αβεβαιότητα και την ανασφάλεια για το μέλλον, η αποδόμηση του συστήματος κοινωνικής προστασίας, η εγκατάλειψη κάθε σχεδίου για στροφή προς την αειφορία, οδηγούν στην καταρράκωση κάθε έννοιας κοινωνικής συνοχής, στην διεύρυνση των ανισοτήτων μεταξύ των φτωχών και πλούσιων χωρών, αλλά και μεταξύ των φτωχών και πλούσιων κάθε χώρας, στην περαιτέρω υποβάθμιση της ποιότητας του περιβάλλοντος.

Σε αυτές τις **δυσμενείς εξελίξεις** για τον κόσμο της μισθωτής εργασίας, απουσιάζει παντελώς στην Ευρωπαϊκή Ένωση ένα ευρωπαϊκό σχέδιο ανάκαμψης της ευρωπαϊκής οικονομίας, που θα έχει ως στόχο πέρα από την αντιστροφή των δεικτών με την εφαρμογή μιας περιοριστικής πολιτικής δημοσιονομικής και εισοδηματικής πειθαρχίας, την πραγματική, βιώσιμη και διατηρήσιμη ανάπτυξη της οικονομίας, που

6. INE ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Η ελληνική Οικονομία και η Απασχόληση, Ετήσια Έκθεση 2009*.

θα δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας, θα αυξάνει το εισόδημα των νοικοκυριών, θα ενισχύει τη κοινωνική συνοχή και θα προστατεύει το περιβάλλον.

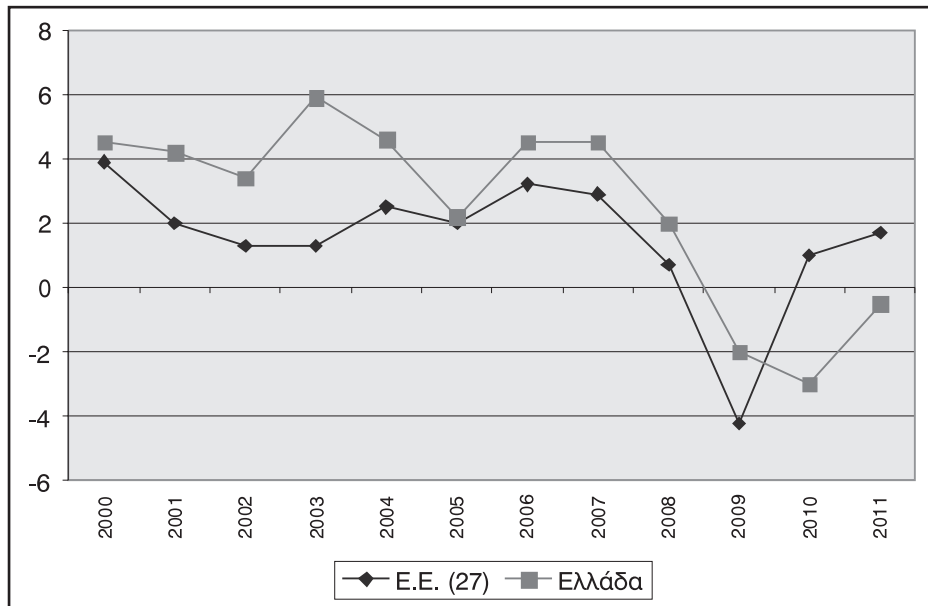
5.2. Οικονομικές εξελίξεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η οικονομία της ζώνης του ευρώ, μετά από πέντε τρίμηνα συνεχούς αρνητικής μεταβολής του ΑΕΠ, παρουσιάζει κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2009 μία βελτίωση της εξωτερικής ζήτησης, των χρηματοπιστωτικών συνθηκών και της εμπιστοσύνης των καταναλωτών και των επενδυτών. Η ανάκαμψη αυτή όμως είναι εύθραυστη, γιατί από την μία υποστηρίζεται σε μεγάλο βαθμό από μια επεκτατική μακροοικονομική πολιτική, ενώ από την άλλη δεν φαίνεται να αντιμετωπίζονται τα αίτια της κρίσης στο πυρήνα τους. Η Ευρωπαϊκή Ένωση δηλαδή, δεν προχωρά σε μια γενναία αναθεώρηση πολιτικών και στρατηγικών που θα αναδιανέμουν το εισόδημα, θα ενισχύουν τη ζήτηση, θα προωθούν την ανάπτυξη, την καινοτομία και τη γνώση, θα ενισχύουν τη κοινωνική συνοχή και θα προστατεύουν την ποιότητα του περιβάλλοντος.

Ο ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ στη ζώνη του ευρώ διαμορφώθηκε στο 0,4% το τρίτο τρίμηνο του 2009 (έναντι του προηγούμενου τριμήνου), από -0,1% το δεύτερο και -2,5% το πρώτο τρίμηνο, ενώ η ανάκαμψη συνεχίστηκε με αισθητά χαμηλότερο ρυθμό (μόλις 0,1%) το τέταρτο τρίμηνο του έτους. Η αύξηση των αποθεμάτων και οι καθαρές εξαγωγές - και δευτερευόντως η δημόσια κατανάλωση - ήταν οι κυριότεροι προσδιοριστικοί παράγοντες της αύξησης του ΑΕΠ το τρίτο και το τέταρτο τρίμηνο, ενώ αξίζει να σημειωθεί ότι μειώθηκε δραστικά η σημαντική αρνητική συμβολή που είχαν οι επενδύσεις στη μεταβολή του ΑΕΠ κατά τη διάρκεια της ύφεσης.

Παρά την υπό εξέλιξη ανάκαμψη, το ΑΕΠ στη ζώνη του ευρώ για το σύνολο του 2009 εκτιμάται ότι σημείωσε τη μεγαλύτερη πτώση μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (-4,0% το 2009 από +0,5% το 2008). Στην πτώση αυτή συνέβαλαν τόσο η υποχώρηση της τελικής εγχώριας ζήτησης (αρνητική συμβολή κατά 2,4 εκατοστιαίες μονάδες, έναντι θετικής συμβολής κατά 0,4 της εκατοστιαίας μονάδας το 2008) και των αποθεμάτων (-0,6 έναντι +0,1) όσο και οι καθαρές εξαγωγές (-0,9 έναντι 0 το 2008). Ένα ακόμη στοιχείο που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι ότι η ύφεση παρουσιάζει ανομοιογένειες από χώρα σε χώρα. Μεγαλύτερη ύφεση αντιμετώπισαν το 2009 η Ιρλανδία (με πτώση του ΑΕΠ κατά 7,5%), η Σλοβενία (-7,4%), η Φινλανδία (-6,9%), η Σλοβακία (-5,8%) και η Γερμανία (-4,9%), ενώ η μικρότερη μείωση του ΑΕΠ καταγράφηκε στην Κύπρο (-0,7%) και την Ελλάδα (-2,0%), η οποία επηρεάστηκε από τη κρίση αργότερα όπως παρουσιάζεται παρακάτω (Διάγραμμα 25).

Διάγραμμα 25
Πραγματικός Ρυθμός Ανάπτυξης

Πηγή: Eurostat.

Το 2010 η αύξηση του ΑΕΠ της ζώνης του ευρώ, σύμφωνα με τις προβολές των εμπειρογνομόνων της ΕΚΤ (4.3.2010), θα κυμανθεί μεταξύ 0,4% και 1,2%.

Ο πληθωρισμός στη ζώνη του ευρώ κινήθηκε σε πολύ χαμηλά επίπεδα στη διάρκεια του 2009, σημειώνοντας μάλιστα ελαφρά αρνητικούς ετήσιους ρυθμούς επί πεντάμηνο, μεταξύ Ιουνίου και Οκτωβρίου, κυρίως εξαιτίας των πολύ υψηλών διεθνών τιμών των καυσίμων και άλλων πρώτων υλών το αντίστοιχο διάστημα του 2008. Από το Νοέμβριο ο πληθωρισμός, μετρούμενος με τον Εναρμονισμένο Δείκτη Τιμών Καταναλωτή, επανήλθε σε θετικές τιμές, και τελικά διαμορφώθηκε στο 0,3% το 2009 έναντι 3,3% το 2008.

Τον Ιανουάριο του 2010 ο πληθωρισμός στη ζώνη του ευρώ διαμορφώθηκε σε 1,0% και το Φεβρουάριο σε 0,9% (προσωρινά στοιχεία). Σύμφωνα με τις προβολές των εμπειρογνομόνων της ΕΚΤ (4.3.2010), ο πληθωρισμός θα κυμανθεί μεταξύ 0,8% και 1,6% το 2010, καθώς οι συνθήκες υπερβάλλουσας προσφοράς θα διατηρηθούν.

Οι επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης στην αγορά εργασίας της ζώνης του ευρώ υπήρξαν σημαντικές, αν και η απασχόληση μειώθηκε λιγότερο από ό,τι το ΑΕΠ. Συγκεκριμένα, η απασχόληση μειώθηκε κατά 2,3% το 2009 και το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε σχεδόν κατά 2 εκατοστιαίες μονάδες στο 9,4%. Υπήρξαν, ωστόσο, σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των χωρών-μελών της ζώνης του ευρώ. Στη

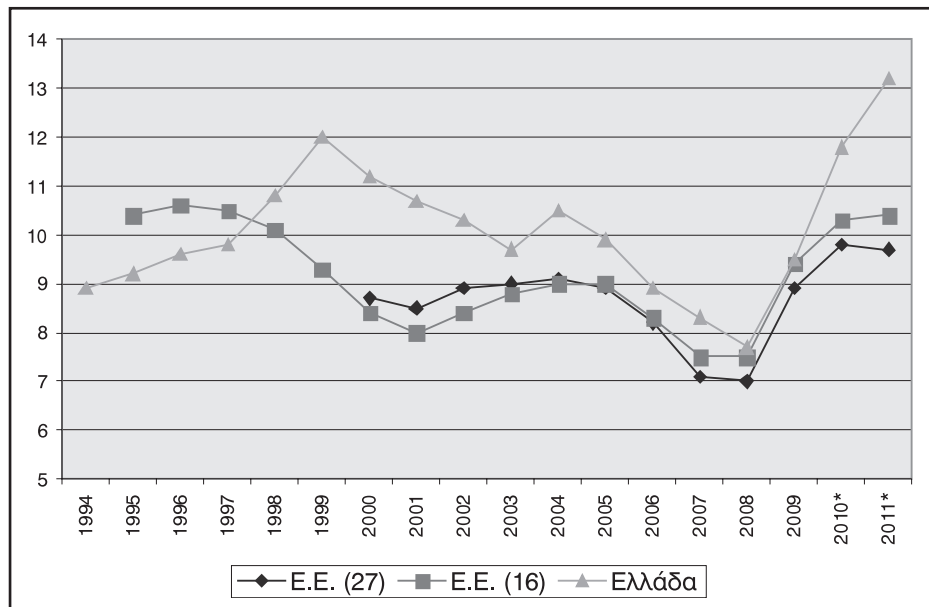
Γερμανία π.χ., παρά τη μεγάλη πτώση του ΑΕΠ το 2009 κατά 5% περίπου, η απασχόληση μειώθηκε μόνο κατά 0,5% και το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε μόλις κατά 0,4% στο 7,7%. Αντίθετα, στην Ισπανία και την Ιρλανδία, οι οποίες επλήγησαν ιδιαίτερα από τη ραγδαία πτώση της δραστηριότητας στον κλάδο των κατασκευών (που είναι κλάδος έντασης εργασίας), η απασχόληση μειώθηκε περίπου κατά 6% και το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε κατά 6 εκατοστιαίες μονάδες (σε 17,3% στην Ισπανία και 11,7% στην Ιρλανδία). Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η επιδείνωση των συνθηκών στην αγορά εργασίας θα συνεχιστεί το 2010, παρά την αναμενόμενη αύξηση του ΑΕΠ στη ζώνη του ευρώ - λόγω της συνήθους χρονικής υστέρησης με την οποία η αγορά εργασίας αντιδρά στις εξελίξεις της οικονομικής δραστηριότητας. Συγκεκριμένα, προβλέπεται μείωση της απασχόλησης κατά 1,3% και αύξηση του ποσοστού ανεργίας στο 10,7% το 2010⁷.

Τα παραπάνω στοιχεία **αναδεικνύουν** και ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της πρόσφατης κρίσης, με την έννοια ότι ενώ στα επόμενα χρόνια θα παρουσιάζεται ένας σταδιακός ρυθμός ανάκαμψης, εντούτοις αυτό θα συμβαίνει με την ύπαρξη υψηλού επιπέδου ανεργίας (άνεργη ανάκαμψη). Ακριβώς για αυτό το λόγο προβλέπεται, από ορισμένους αναλυτές, ότι η κρίση απασχόλησης κατά την φάση της ανάκαμψης θα δημιουργήσει διεθνώς συνθήκες κοινωνικής κρίσης, με αποτέλεσμα η κυκλική εξέλιξη της ανεργίας να καταστεί μέσο-μακροπρόθεσμη, με αρνητικές συνέπειες στην αγορά εργασίας, στη παραγωγή και τη κοινωνική συνοχή. **Η κρίση της απασχόλησης** θα πλήξει ιδιαίτερα τους νέους, τους ανειδίκευτους, τους μετανάστες και τους εργαζόμενους σε ευέλικτες και προσωρινές μορφές απασχόλησης, επιφυλάσσοντας τους την ένταξη τους στην κατηγορία της μακροχρόνιας ανεργίας και της σταδιακής περιθωριοποίησης από το εργατικό δυναμικό, με αποτέλεσμα μακροχρόνια, εξαιτίας της απαξίωσης των ικανοτήτων και δεξιοτήτων τους να μην αποτελούν ελκυστική επιλογή για τους εργοδότες. Επιπλέον, κατά την περίοδο 2015-2020 η αύξηση της απασχόλησης προβλέπεται ότι θα κυμανθεί στο επίπεδο του 1,5% το χρόνο, με αποτέλεσμα να επιβεβαιωθεί η πρόβλεψη ότι η ανάκαμψη της ευρωπαϊκής οικονομίας θα συνυπάρχει με υψηλό ποσοστό ανεργίας⁸ (Διάγραμμα 26).

7. Τράπεζα της Ελλάδος. Νομισματική πολιτική 2009-2010.

8. Σ. Ρομπόλης, *Οικονομική κρίση, κρίση απασχόλησης και κρίση κοινωνικής ασφάλισης*, Αθήνα 2010.

Διάγραμμα 26
Ρυθμός Ανεργίας

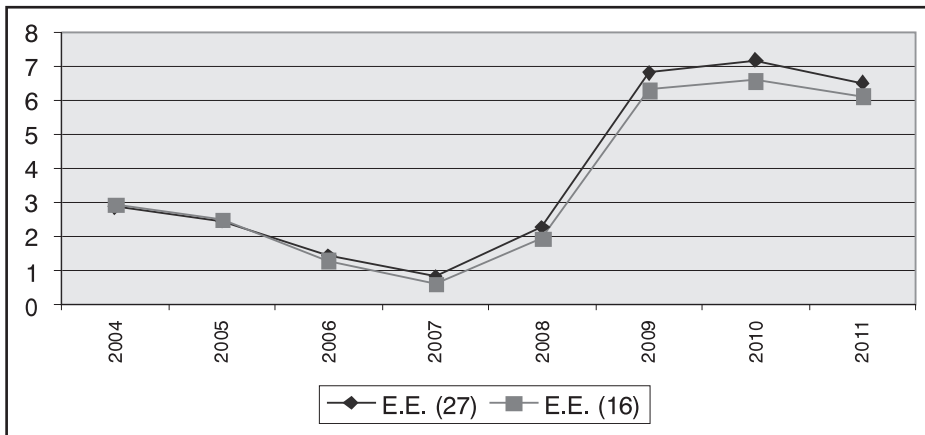

Πηγή: Ameco database *= Πρόβλεψη.

Η οικονομική κρίση και η μεγάλη πτώση της οικονομικής δραστηριότητας είχαν, όπως αναμενόταν, δυσμενείς επιπτώσεις και στα δημόσια οικονομικά των κρατών-μελών της ΕΕ και της ζώνης του ευρώ. Για τη ζώνη του ευρώ ως σύνολο, το έλλειμμα του τομέα της γενικής κυβέρνησης εκτιμάται ότι υπερτριπλασιάστηκε το 2009, σε 6,4% του ΑΕΠ από 2,0% το 2008, ενώ προβλέπεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ότι θα αυξηθεί περαιτέρω το 2010 σε 6,9% του ΑΕΠ. Επίσης, το δημόσιο χρέος υπολογίζεται ότι αυξήθηκε κατά περίπου 9 εκατομμύρια μονάδες το 2009, σε 78,2% του ΑΕΠ, και προβλέπεται να αυξηθεί περαιτέρω το 2010 σε 84,0% του ΑΕΠ.

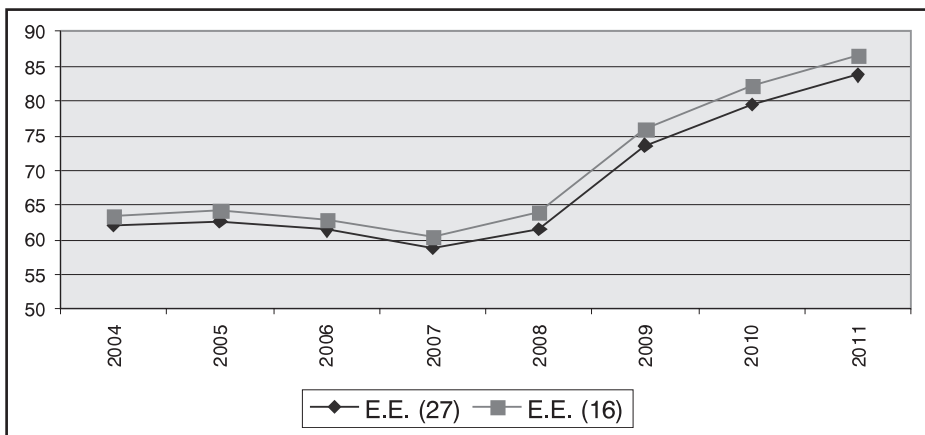
Σημειώνεται ωστόσο ότι, σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, και με την υπόθεση αμετάβλητης οικονομικής πολιτικής, το 2010 το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης θα υπερβεί την τιμή αναφοράς 3% του ΑΕΠ σε όλες τις χώρες-μέλη της ζώνης του ευρώ.

Διάγραμμα 27
Έλλειμμα EU-27

Πηγή: Eurostat.

Διάγραμμα 28
Χρέος EU-27

Πηγή: Eurostat.

Επίσης, σύμφωνα με τις προβλέψεις του ΔΝΤ, η δυσμενής δημοσιονομική θέση δεν προβλέπεται να βελτιωθεί στις περισσότερες μεγάλες οικονομίες το 2010. Το δημοσιονομικό έλλειμμα στις 30 χώρες-μέλη του ΟΟΣΑ εκτιμάται ότι θα παραμείνει πολύ υψηλό (8,3% του ΑΕΠ από 8,2% το 2009), ενώ στη ζώνη του ευρώ θα επιδεινωθεί (6,7% του ΑΕΠ από 6,1% το 2009). Το δημοσιονομικό έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης προβλέπεται να υποχωρήσει ελαφρώς στις ΗΠΑ (10,7% του

ΑΕΠ), ενώ θα διευρυνθεί στο Ηνωμένο Βασίλειο (13,3%), στη Γαλλία (8,6%) και στην Ιαπωνία (8,2%). Οι παγκόσμιες μακροοικονομικές ανισορροπίες, αφού υποχώρησαν σημαντικά κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας ύφεσης, το 2010 αναμένεται να σταθεροποιηθούν. Προβλέπεται ότι θα αυξηθούν ελαφρά το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών ως ποσοστό του ΑΕΠ των ΗΠΑ (στο 3,4% το 2010 από 3,0% το 2009) και το πλεόνασμα της Ιαπωνίας (στο 2,8% από 2,5%), ενώ θα υποχωρήσουν το πλεόνασμα της Κίνας (στο 5,4% το 2010 από 6,4% το 2009) και το έλλειμμα της ζώνης του ευρώ (στο 0,1% από 0,6%)⁹.

5.3. Οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα

Με βάση τις τελευταίες στατιστικές αναφορές, ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ παρέμεινε αρνητικός σε όλη τη διάρκεια του 2009 (-4,0%).

Το 2009 η εγχώρια ζήτηση (συμπεριλαμβανομένης και της μεταβολής των αποθεμάτων) συνέβαλε αρνητικά (για πρώτη φορά από το 1992) στη μεταβολή του ΑΕΠ, αντανakλώντας κυρίως τη μείωση των επενδύσεων και της ιδιωτικής κατανάλωσης. Η δημόσια κατανάλωση συνέβαλε θετικά στη μεταβολή του ΑΕΠ.

Οι αρνητικές εξελίξεις στην τελική εγχώρια ζήτηση αντισταθμίστηκαν μόνο εν μέρει από τη θετική συμβολή του πραγματικού εξωτερικού ισοζυγίου (δηλαδή των καθαρών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών), η οποία αντανakλούσε το γεγονός ότι λόγω της ύφεσης οι εισαγωγές μειώθηκαν πολύ περισσότερο από ό,τι οι εξαγωγές.

Η μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης σε σταθερές τιμές κατά 1,8% αποτυπώνεται στη σημαντική μείωση του όγκου λιανικών πωλήσεων (πλην αυτοκινήτων και καυσίμων) κατά 9,3% και του αριθμού των νέων Ι.Χ. επιβατικών αυτοκινήτων που κυκλοφόρησαν κατά 17,4%.

Η υποχώρηση της ιδιωτικής κατανάλωσης οφείλεται στη μείωση της απασχόλησης και την επιβράδυνση του ρυθμού αύξησης του διαθέσιμου εισοδήματος ακόμη και των ατόμων που δεν έχασαν μεν τις θέσεις εργασίας τους, αλλά αντιμετώπισαν περιορισμό του μέσου χρόνου απασχόλησής τους.

Η δημόσια κατανάλωση κατά το 2009 αυξήθηκε κατά 9,6% σε σταθερές τιμές (έναντι μόνο 0,6% το 2008), αντανakλώντας τόσο την άνοδο της συνολικής δαπάνης για αμοιβές εργαζομένων στον τομέα της γενικής κυβέρνησης όσο και την αύξηση των λοιπών καταναλωτικών δαπανών του ίδιου τομέα.

Το σύνολο των ακαθάριστων επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου (δημόσιων και ιδιωτικών) μειώθηκε κατά 13,9% σε σταθερές τιμές το 2009, μετά από μείωση κατά 7,4%

9. Τράπεζα της Ελλάδος. Νομισματική πολιτική 2009-2010.

το 2008. Οι επενδύσεις της γενικής κυβέρνησης μειώθηκαν κατά 2% περίπου σε σταθερές τιμές. Η σημαντική υποχώρηση της επενδυτικής δαπάνης στον ιδιωτικό τομέα συνδέεται κατ' αρχάς με την πτώση των επενδύσεων σε κατοικίες κατά 21,7% (μετά από μείωση κατά 29,1% το 2008), καθώς επίσης και με τη μεγάλη υποχώρηση των επενδύσεων σε εξοπλισμό (-19,0%). Η μείωση των επιχειρηματικών επενδύσεων αντανακλά γενικά το δυσμενές επιχειρηματικό κλίμα, αλλά και την αυξημένη αβεβαιότητα, ιδίως το τελευταίο τρίμηνο του 2009, καθώς αναμενόταν η λήψη νέων μέτρων οικονομικής πολιτικής. Ταυτόχρονα, ο ετήσιος ρυθμός πιστωτικής επέκτασης προς τις επιχειρήσεις επιβραδύνθηκε σημαντικά στο 5,1% το Δεκέμβριο του 2009 από 18,7% το Δεκέμβριο του 2008. Η μείωση των επενδύσεων για δεύτερο συνεχόμενο έτος επηρέασε αρνητικά το ρυθμό μεταβολής τόσο του τρέχοντος ΑΕΠ όσο και του δυνητικού προϊόντος. Όσον αφορά τις εξελίξεις από την πλευρά της προσφοράς, σύμφωνα με τους βραχυχρόνιους δείκτες της ΕΣΥΕ, η συνολική βιομηχανική παραγωγή υποχώρησε σημαντικά το 2009 (-9,3%), έναντι μείωσης κατά 4,0% το 2008, ενώ ακόμη μεγαλύτερη ήταν η υποχώρηση της μεταποιητικής παραγωγής (-11,0% έναντι -4,7%). Όλα τα στοιχεία (τόσο της ΕΣΥΕ όσο και των επιμέρους δείγματοληπτικών ερευνών) δείχνουν ότι, ενώ μετά τις αρχές του 2009 παρουσιάστηκε μια τάση ανάκαμψης των δεικτών στη βιομηχανία, η τάση αυτή δεν άντεξε στην αρνητική συγκυρία των τελευταίων μηνών του έτους και αντιστράφηκε, αν και στα τέλη του έτους δεν καταγράφηκαν στους δείκτες αυτούς (παραγωγής, προσδοκιών, χρήσης εργοστασιακού δυναμικού) επίπεδα τόσο χαμηλά όσο στις αρχές του 2009.

Αρνητικές ήταν το 2009 και οι εξελίξεις στον κατασκευαστικό κλάδο, όπως αποτυπώνονται στο σχετικό «δείκτη παραγωγής» (που καταρτίζει η ΕΣΥΕ) για το εννεάμηνο του 2009 αλλά και στη μεγάλη υποχώρηση των εκτιμήσεων και προσδοκιών των επιχειρήσεων που καταγράφεται στην έρευνα συγκυρίας του ΙΟΒΕ, η οποία δείχνει μείωση της δραστηριότητας (τόσο στις ιδιωτικές κατασκευές όσο και στα δημόσια τεχνικά έργα) σε όλη τη διάρκεια του έτους λόγω χαμηλής ζήτησης και ανεπάρκειας της χρηματοδότησης τουλάχιστον για τις ιδιωτικές κατασκευές.

Τέλος και ο κύκλος εργασιών σε κλάδους του τομέα των υπηρεσιών, όπως οι μεταφορές, οι τηλεπικοινωνίες, το εμπόριο (χονδρικό εμπόριο και εμπόριο αυτοκινήτων) και ο τουρισμός παρουσίασε σημαντική μείωση το 2009¹⁰.

5.4. Δημοσιονομικές εξελίξεις στην ελληνική Οικονομία

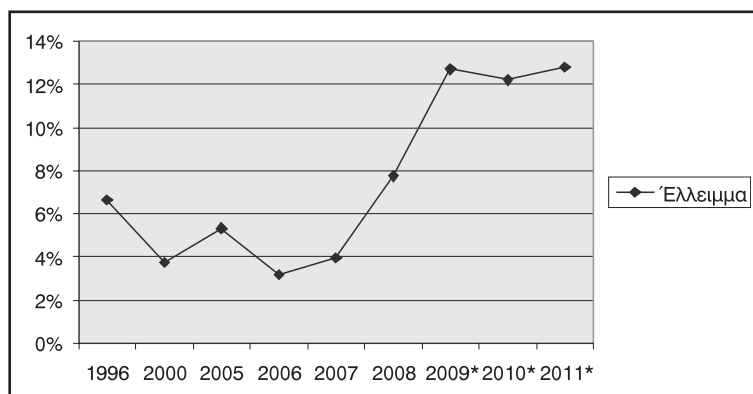
Η Ελλάδα αντιμετώπιζε και πριν την οικονομική κρίση οξύ δημοσιονομικό πρόβλημα, με υψηλό δημόσιο χρέος και έλλειμμα. Η διεθνής κρίση επιτάχυνε και επέτεινε την επιδείνωση των δημόσιων οικονομικών.

10. Τράπεζα της Ελλάδος. Νομισματική πολιτική 2009-2010.

Το 2007 το έλλειμμα υπερέβη τη τιμή αναφοράς της Συνθήκης του Μάαστριχτ, ενώ το 2008 συνέχισε την ανοδική του πορεία και διαμορφώθηκε 7,7% του ΑΕΠ. Το 2009 το έλλειμμα εκτινάσσεται στο 12,9% του ΑΕΠ, ενώ η πρόβλεψη της Eurostat είναι ότι θα παραμείνει σε αυτά τα επίπεδα και για το 2010 και το 2011 (Διάγραμμα 29).

Διάγραμμα 29

Εξέλιξη του δημοσίου ελλείμματος (ως % του ΑΕΠ)

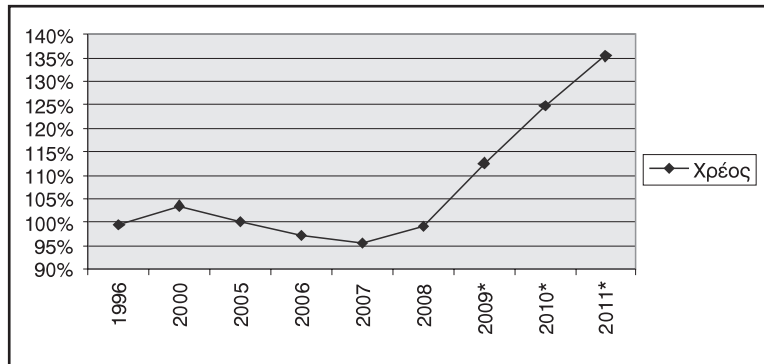

Πηγή: Eurostat.

Σε αυτό το σημείο απαιτείται να **τονιστεί** ότι η διεύρυνση του ελλείμματος του Κρατικού προϋπολογισμού οφείλεται πρωτίστως στη μεγάλη υστέρηση των εσόδων λόγω της σημαντικής επιβράδυνσης της οικονομικής δραστηριότητας, αλλά και της εκτεταμένης φοροδιαφυγής καθώς και στην σημαντική υπέρβαση των δαπανών.

Όσον αφορά το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ, αυξήθηκε το 2007, για πρώτη φορά μετά από οκτώ χρόνια πτωτικής πορείας (Διάγραμμα 30). Το 2008, το δημόσιο χρέος έφθασε στο 99% περίπου του ΑΕΠ, ενώ οι προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το 2011, εκτινάσσουν το χρέος στο 135%.

Διάγραμμα 30
Εξέλιξη Δημόσιου Χρέους (ως % του ΑΕΠ)

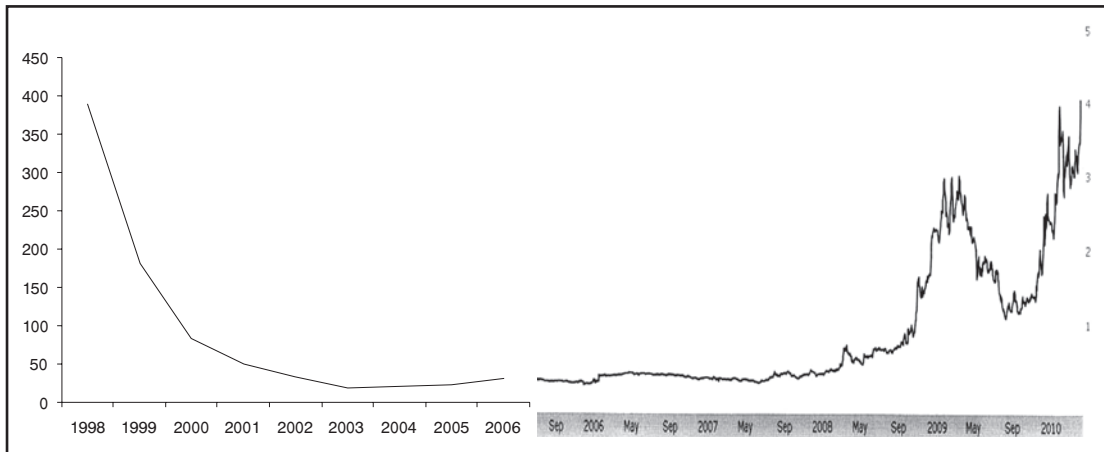
Πηγή: Eurostat.

Προκύπτει λοιπόν από τα παραπάνω στοιχεία ότι όταν στο τέλος του 2008, η **διεθνής κρίση** έπληξε και την ελληνική οικονομία, οι δημοσιονομικές εξελίξεις και προοπτικές ήταν ήδη αρνητικές, με αποτέλεσμα να αναδειχθούν οι χρόνιες μακροοικονομικές της ανισορροπίες.

Η μεγάλη διεύρυνση της **διαφοράς** των αποδόσεων μεταξύ των ελληνικών και γερμανικών ομολόγων που ξεκίνησε από το τέλος του 2008, συνεχίστηκε το 2009 και εκτινάχθηκε το 2010, η οποία αντανακλά σε ένα μεγάλο βαθμό, πέρα από τα όποια κερδοσκοπικά παιχνίδια, την ανησυχία των διεθνών αγορών για την επιδείνωση των δημοσιονομικών εξελίξεων (υψηλό δημόσιο χρέος, αδυναμία περιορισμού των ελλειμμάτων, εξαιρετικά μεγάλο έλλειμμα ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών) δημιουργεί επιπρόσθετα ακόμη ένα μεγάλο πρόβλημα, την αδυναμία χρηματοδότησης του δημόσιου χρέους. Τον εγκλωβισμό δηλαδή της ελληνικής οικονομίας σε ένα φαύλο κύκλο, όπου είναι αναγκασμένη να δανείζεται προκειμένου να εξυπηρετήσει τα δάνεια που είχε πάρει στο παρελθόν, με επιτόκια δανεισμού όμως που θα αδυνατεί να αποπληρώσει στο μέλλον (Διάγραμμα 31, 32).

Διάγραμμα 31

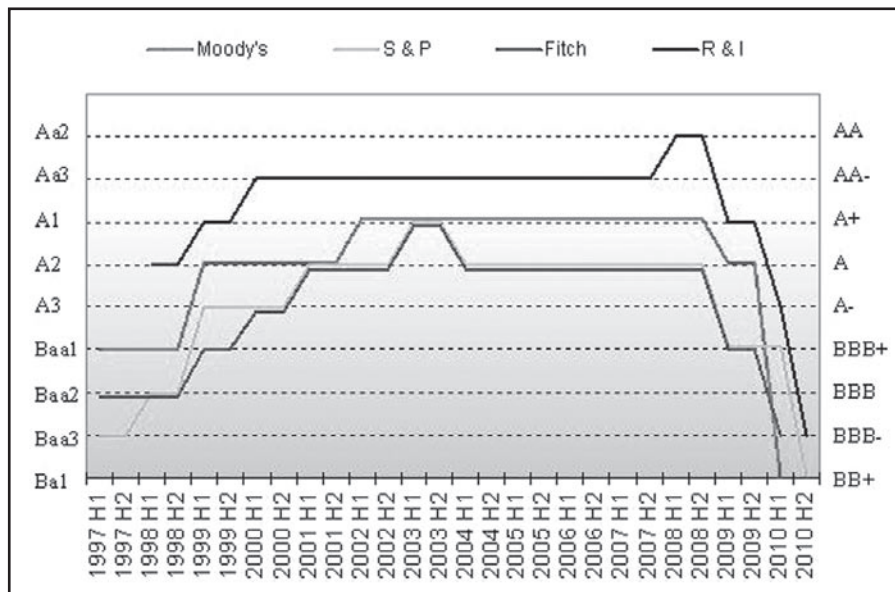
Διαφορά αποδόσεων ελληνικών - γερμανικών ομολόγων 10ετίας

Πηγή: Ameco database- Bloomberg.

Διάγραμμα 32

Πιστοληπτική Ικανότητα (Απρίλιος 2010)

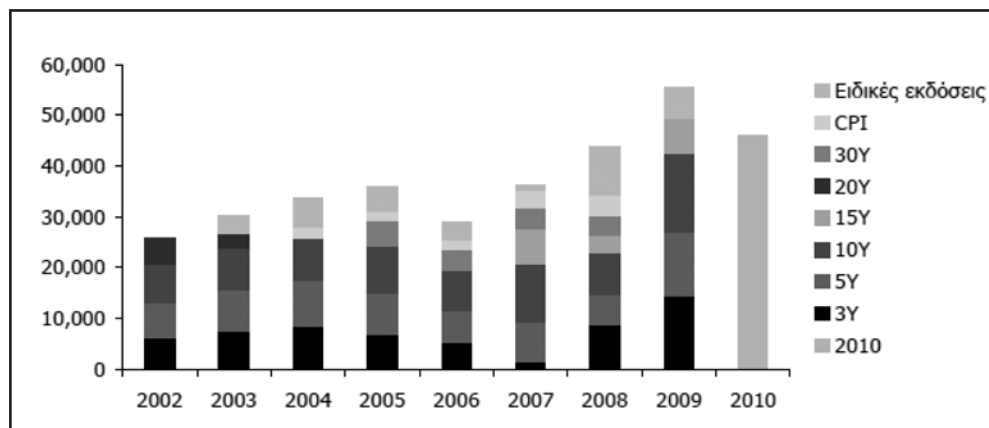
Πηγή: Ο.Α.Δη.Χ.

Όσον αφορά την χρηματοδότηση των δανειακών αναγκών του ελληνικού δημοσίου που προκύπτουν από το άθροισμα του ελλείμματος της κεντρικής κυβέρνησης και του συνολικού χρέους, που λήγει και πρέπει να αναχρηματοδοτηθεί, διαπιστώνεται ότι οι δανειακές ανάγκες της χώρας επιδεινώνονται τα επόμενα χρόνια.

Η μεγάλη αύξηση του δανεισμού που παρατηρήθηκε από το 2000 και ύστερα, με κορύφωση το 2009 (όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 32), οριοθετεί ένα νέο, δυσβάσταχτο επίπεδο δανειακών αναγκών το οποίο δεν αναμένεται να υποχωρήσει σε μεσοπρόθεσμο τουλάχιστον διάστημα. Η ύπαρξη μεγάλων λήξεων ομολόγων αναφοράς στο μέλλον, η αναμενόμενη αύξηση πληρωμών για τόκους λόγω της ονομαστικής διεύρυνσης του χρέους (Διάγραμμα 33) αλλά και η εκτίναξη του κόστους δανεισμού δημιουργούν μια ζοφερή εικόνα για το μέλλον.

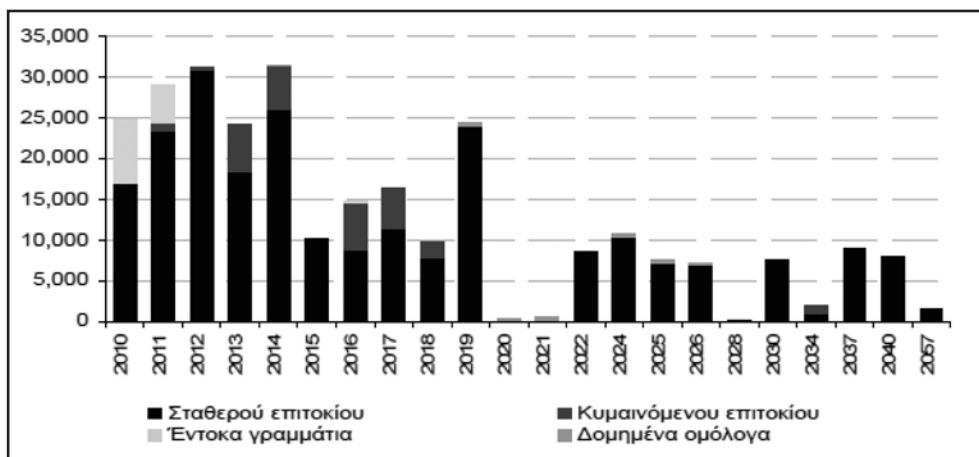
Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, όπως αποτυπώνονται στον Πίνακα 3, το 2014, θα χρειαστούν 95 δις ευρώ για την εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους, σχεδόν το μισό ΑΕΠ, ενώ το δημόσιο χρέος θα φθάσει τα 374 δις ευρώ.

Διάγραμμα 33
Εκδόσεις Ομολόγων 2002-2009

Πηγή: Τράπεζα Πειραιώς.

Διάγραμμα 34
Συνολικές λήξεις χρέους

Πηγή: Τράπεζα Πειραιώς.

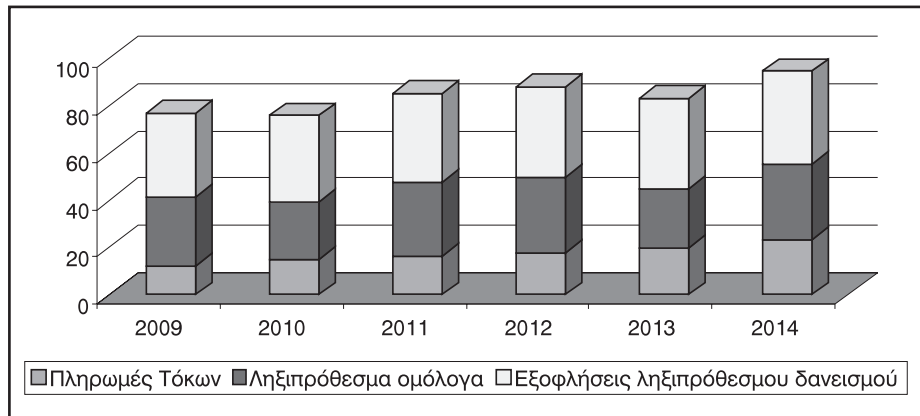
Πίνακας 3: Προβλέψεις για την χρηματοδότηση του Δημοσίου Χρέους

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές	237,5	230,4	224,6	220,1	221,2	225,6
Μεταβολή ΑΕΠ	-0,7	-3	-2,5	-2	0,5	2
Χρέος Γενικής Κυβέρνησης (%ΑΕΠ)	113,4	127,3	139,2	148,8	152,9	152,5
Συνολικό Δημόσιο Χρέος (%ΑΕΠ)	125,7	140	153,1	163,7	168,2	167,8
Πληρωμές τόκων (%ΑΕΠ)	5	6,4	7,3	8,2	9	10,4
(α) Πληρωμές τόκων	12,3	14,7	16,4	18	19,9	23,5
(β) Ληξιπρόθεσμα ομόλογα	29,1	24,5	31,3	31,7	24,8	31,6
Σύνολο (α+β)	41,4	39,2	47,7	49,7	44,7	55,1
Εξοφλήσεις βραχυπρόθεσμου δανεισμού	35,6	36,7	37,6	38,4	38,6	39,4
Γενικό Σύνολο εξυπηρέτησης Χρέους	77	75,9	85,3	88,1	83,3	94,5
Δημόσιο χρέος	298,5	325,6	342,9	357,9	368,7	374,6

Πηγή: Eurostat.

Διάγραμμα 35

Προβλέψεις για την χρηματοδότηση του δημόσιου χρέους

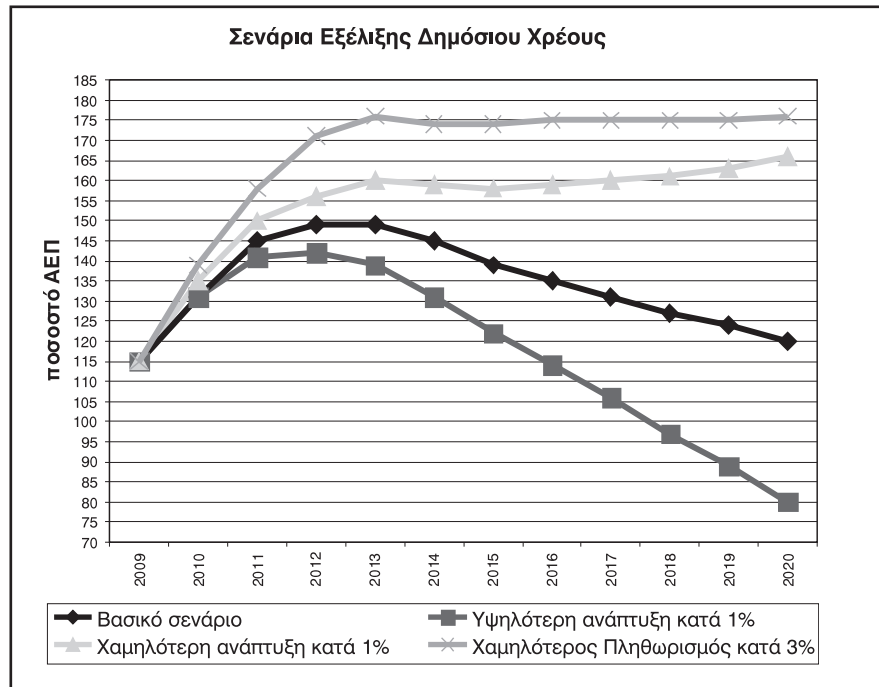

Πηγή: Eurostat, Economist.

Στο πρόγραμμα σταθερότητας και ανάπτυξης που κατέθεσε η κυβέρνηση και κυρίως στο μνημόνιο που συνόδευσε την προσφυγή στο μηχανισμό στήριξης του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, **απουσιάζει** η αναπτυξιακή προοπτική της ελληνικής οικονομίας τα επόμενα χρόνια. Έχει ιδιαίτερη σημασία σε αυτό το σημείο να τονιστεί ότι η μακροπρόθεσμη πορεία του δημόσιου χρέους συνδέεται άμεσα με τους ρυθμούς ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας.

Ο λόγος του δημόσιου χρέους προς το ΑΕΠ μπορεί να αυξάνεται ακόμη και όταν δεν υπάρχει πρωτογενές έλλειμμα, όταν δεν υπάρχει δηλαδή νέος δανεισμός του δημοσίου. Αυτό συμβαίνει όταν το επιτόκιο εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους είναι υψηλότερο από το ρυθμό ανάπτυξης της οικονομίας. Σε αυτή τη περίπτωση (όταν δεν υπάρχει νέος δανεισμός), ο ρυθμός μεταβολής του χρέους είναι το επιτόκιο. Όταν ρυθμός μεταβολής του ονομαστικού ΑΕΠ είναι μικρότερος από το επιτόκιο εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους, ο λόγος δημόσιου χρέους προς ΑΕΠ αυξάνεται καθώς ο αριθμητής αυξάνεται γρηγορότερα από το παρανομαστή. Υπάρχει ο κίνδυνος δηλαδή να βρεθεί η ελληνική οικονομία σε μια κατάσταση που ακόμη και αν καταφέρει να έχει μηδενικά πρωτογενή ελλείμματα, το δημόσιο χρέος εκφρασμένο ως ποσοστό του ΑΕΠ θα αυξάνεται συνεχώς.

Διάγραμμα 36

Πηγή: Έκθεση Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, βλ. Πίνακα 1, Μέρος 2.

Είναι **χαρακτηριστική** η Έκθεση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου που ακόμη και με το βασικό σενάριο το οποίο έχει ως βάση τις υπερβολικά αισιόδοξες προβλέψεις της κυβέρνησης για την εξέλιξη του ρυθμού ανάπτυξης του ΑΕΠ, προβλέπει για το 2020, αύξηση του δημόσιου χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ στο 120%.

Στο σενάριο μάλιστα που ο ρυθμός ανάπτυξης είναι χαμηλότερος των προβλέψεων της κυβέρνησης κατά 1% κάθε χρόνο, το δημόσιο χρέος διαμορφώνεται στο 166% του ΑΕΠ το 2020 και αν υπάρχουν και αποπληθωριστικές τάσεις που μειώνουν το ονομαστικό ΑΕΠ, πιθανό γεγονός για τη κατάσταση στην οποία βρίσκεται η ελληνική οικονομία, το δημόσιο χρέος ενδέχεται εκτιναχθεί στα επίπεδα του 180% του ΑΕΠ.

Επιπρόσθετα, υπάρχει ακόμη ένας κίνδυνος. Το μέσο επιτόκιο εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους να αυξηθεί καθώς οι επενδυτές θα ζητούν υψηλότερα ασφάλιστρα κινδύνου, εφόσον δεν υπάρχει βελτίωση των δημοσιονομικών δεικτών και η οικονομία βρίσκεται σε τροχιά χαμηλής ανάπτυξης, η αύξηση των επιτοκίων να οδηγεί σε χαμηλότερη ανάπτυξη που θα οδηγήσει με τη σειρά της σε ακόμη υψηλότερα επιτόκια, με αποτέλεσμα την εκθετική επιτάχυνση του ρυθμού συσσώρευσης του δημόσιου χρέους.

Προκύπτει από την ανάλυση που προηγήθηκε ότι ο κίνδυνος εκτίναξης του δημόσιου χρέους λόγω της παραμονής της ελληνικής οικονομίας μακροχρόνια, σε χαμηλούς

ρυθμούς μεγέθυνσης του ονομαστικού ΑΕΠ, επιβάλλει όχι μόνο την άμεση μείωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων αλλά τη δημιουργία πρωτογενών πλεονασμάτων που σταδιακά θα σταθεροποιήσουν το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ. Είναι απαραίτητο επομένως να ακολουθηθούν πολιτικές που θα αυξάνουν τα φορολογικά έσοδα (σύλληψη της παραοικονομίας και ένταξή της στη «νόμιμη», αύξηση φορολογίας σε υψηλά εισοδήματα) αλλά και μεταφορά πόρων από τη δημόσια κατανάλωση προς τη δημόσια και ιδιωτική επένδυση σε τομείς προτεραιότητας και πολλαπλασιαστικής ισχύος. Κυρίως, όμως είναι ανάγκη να εφαρμοστούν στρατηγικές τόνωσης της οικονομικής ανάπτυξης με την υιοθέτηση ενός άλλου αναπτυξιακού υποδείγματος που θα στρέφεται προς την καινοτομία, την αειφορία, την τεχνολογική αναβάθμιση και θα δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας.

5.5. Το «παράδοξο» της ελληνικής οικονομίας

Τα κύρια χαρακτηριστικά της οικονομικής κρίσης και ύφεσης στην χώρα μας, υποστηρίζεται ότι αναφέρονται στο έλλειμμα εμπιστοσύνης και αξιοπιστίας, καθώς και στο πολυδιάστατο χαρακτήρα της και στο δίδυμο περιεχόμενό της (δημόσιο έλλειμμα και δημόσιο χρέος, εξωτερικό έλλειμμα και χρέος). Επιπρόσθετα, η ελληνική οικονομία πλήττεται και από την έντονη ανισοκατανομή του εισοδήματος, την υψηλή ανεργία (το ποσοστό ανεργίας το Φεβρουάριο 2010 ανήλθε σε 12,1%, έναντι 9,1% το Φεβρουάριο του 2009 και 11,3% τον Ιανουάριο του 2010, οι άνεργοι αυξήθηκαν κατά 154.280 άτομα σε σχέση με το Φεβρουάριο του 2009 [αύξηση 34,2%] φθάνοντας τους 605.277 και κατά 38.145 άτομα σε σχέση με τον Ιανουάριο του 2010 [αύξηση 6,7%] και μάλιστα υπάρχουν σοβαρές αρνητικές προοπτικές για τη δεκαετία 2010-2020 όπου το CEDEFOP προβλέπει τη δημιουργία μόνο 107.000 νέων θέσεων εργασίας, αντί 450.000 νέες θέσεις εργασίας κατά τη δεκαετία 2000-2010), και την τεχνολογική και καινοτομική κατάρρευση της παραγωγικής βάσης.

Κατά συνέπεια, **η κατάσταση της ελληνικής οικονομίας** είναι σοβαρότερη από μια δυσμενή δημοσιονομική κατάσταση και μάλιστα οι προοπτικές για το μέλλον είναι δυσοίωνες, γιατί τα μέτρα που έχουν ανακοινωθεί ενώ έχουν αντιφατικά αποτελέσματα στο τομέα της δημοσιονομικής βελτίωσης είναι γενικά αποδεκτό ότι θα επιδεινώσουν την κατάσταση στην παραγωγική και κοινωνική σφαίρα της ελληνικής οικονομίας.

Το ερώτημα που προκύπτει από την ανάλυση που προηγήθηκε είναι να εξηγηθεί το γεγονός ότι η ελληνική οικονομία κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, με συνεχή αύξηση του ΑΕΠ και έντονη ανισοκατανομή του εισοδήματος προσφεύγει σε δανεισμό, σε διεύρυνση του ελλείμματος και σε συνεχή αύξηση του δημόσιου χρέους και του χρέους του ιδιωτικού τομέα.

Μία άποψη είναι ότι τα **μεγάλα δημοσιονομικά ελλείμματα** που τροφοδοτούν και το δημόσιο χρέος οφείλονται στην υστέρηση της εθνικής αποταμίευσης και την αύξηση

της ιδιωτικής κατανάλωσης τα τελευταία χρόνια. Τα δημόσια ελλείμματα και το χρέος είναι υψηλά και σε άλλες χώρες του κόσμου, εκεί όμως χρηματοδοτούνται κυρίως από εγχώριους αποταμιευτικούς πόρους. Στην Ελλάδα η ακαθάριστη εθνική αποταμίευση δημόσια και ιδιωτική μαζί, μόλις ξεπερνούσε το 7% του ΑΕΠ το 2008, και το 5% το 2009, ποσό ανεπαρκές ακόμη και για την χρηματοδότηση των τρεχουσών επενδύσεων. Στην Ελλάδα, στη πενταετία 2004-2008, η ιδιωτική κατανάλωση σε σταθερές τιμές αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 3,8%, ενώ στη ζώνη του ευρώ ο αντίστοιχος ρυθμός ήταν 1,5%.

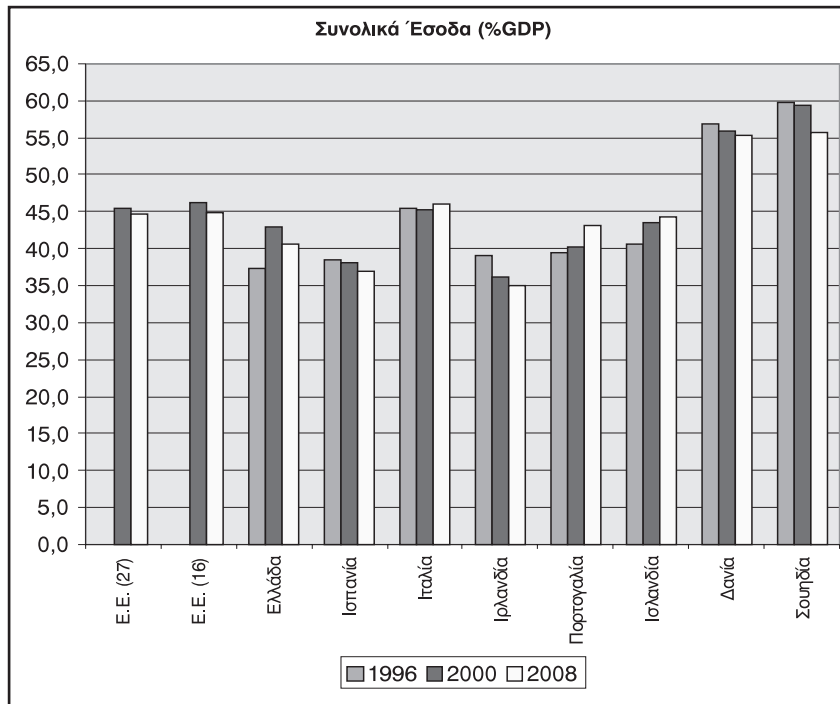
Η χαμηλή αποταμίευση αφενός δεν επιτρέπει να χρηματοδοτηθεί από εγχώριες πηγές το δημόσιο χρέος, με αποτέλεσμα να διογκώνεται το εξωτερικό χρέος και να διευρύνεται το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Έτσι το πρόβλημα του δημοσιονομικού ελλείμματος συμπλέκεται με το πρόβλημα του εξωτερικού χρέους και ελλείμματος και τα δίδυμα ελλείμματα αναδεικνύονται ως η κύρια πηγή που τροφοδοτεί ένα επικίνδυνο φαύλο κύκλο¹¹.

Η άποψη, αυτή **δεν μπορεί να εξηγήσει** το «παράδοξο» της ελληνικής οικονομίας στο σύνολό του. **Η απάντηση** μπορεί να δοθεί μόνο αν εστιάσει κανείς στο σύνολο της δημοσιονομικής και οικονομικής πολιτικής που εφαρμόζεται στην Ελλάδα. Αναλυτικότερα, στο επίπεδο των δημόσιων εσόδων, όπως είναι γνωστό τα φορολογικά έσοδα εξαρτώνται από τα εισοδηματικά μερίδια και τους φορολογικούς συντελεστές που τους αντιστοιχούν. Η οικονομική πολιτική που ασκήθηκε στην Ελλάδα τα τελευταία είκοσι χρόνια, οδήγησε αφενός μεν στη πρωτογενή αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος των εργαζομένων, αφετέρου δε μείωσε τους φορολογικούς συντελεστές επί των κερδών και αύξησε τους συντελεστές επί των εισοδημάτων της εργασίας. Εφήρμοσε δηλαδή, μειωμένους φορολογικούς συντελεστές στο αυξανόμενο μερίδιο των κερδών και αυξημένους συντελεστές στο μειούμενο μερίδιο της εργασίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα φορολογικά έσοδα να μειώνονται συνεχώς έναντι αυτών που θα υπήρχαν αν οι αυξημένοι φορολογικοί συντελεστές εφαρμόζονταν επί του αυξημένου μεριδίου του ΑΕΠ (δηλαδή επί των κερδών, των τόκων και των προσόδων)¹².

11. Τράπεζα της Ελλάδος. Νομισματική πολιτική 2009-2010.

12. ΙΝΕ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ: Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση. Ετήσια Έκθεση 2009.

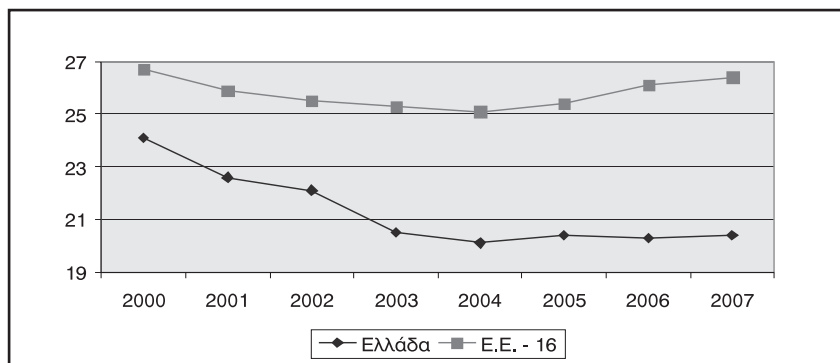
Διάγραμμα 37

Πηγή: Eurostat.

Διάγραμμα 38

Συνολικά Έσοδα από φόρους, ως ποσοστό του ΑΕΠ

Πηγή: Taxation trends in the European Union, European Commission.

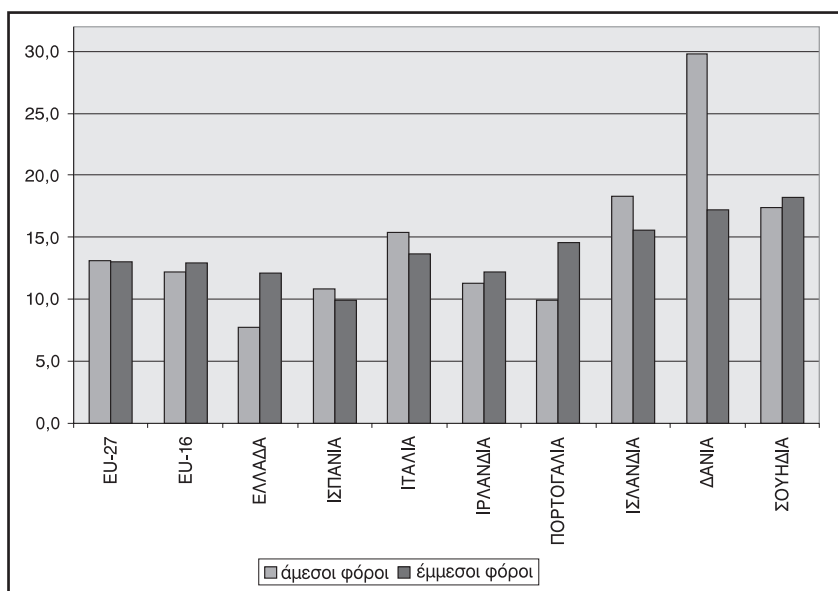
Τα συνολικά δημόσια έσοδα της Ελλάδας το 2008 ήταν στο 40,6% του ΑΕΠ, από 43% το 2000, ενώ ο μέσος όρος της Ευρώπης των 16, ήταν 44,8% και 46,2%, αντίστοιχα.

Όσον αφορά τη σύνθεση των φορολογικών εσόδων, οι άμεσοι φόροι φθάνουν το 8% του ΑΕΠ το 2004 και 7,7% του ΑΕΠ το 2008, ενώ στην Ευρώπη των 16 ήταν 11,3% και 12,2%, ενώ οι έμμεσοι φόροι στην Ελλάδα ήταν 11,6% του ΑΕΠ το 2004 και 12,3% του ΑΕΠ το 2008 και στην Ευρώπη των 16 ήταν 13,2% και 13%, αντίστοιχα.

Έτσι οι έμμεσοι φόροι στην Ελλάδα ως ποσοστό του συνόλου των άμεσων και έμμεσων φόρων από 59,2% το 2004, αυξήθηκαν σε 61,5%, ενώ στην Ευρώπη των 16 μειώθηκαν από 53,9% το 2004 σε 51,6% το 2008.

Διάγραμμα 39

Άμεσοι - Έμμεσοι φόροι (%ΑΕΠ), 2008

Πηγή: Eurostat.

Επίσης, αξίζει να αναφερθεί ότι η **πραγματική φορολογική επιβάρυνση** των επιχειρηματικών κερδών και των εισοδημάτων από κεφάλαιο στην Ελλάδα, το 2000 ήταν 19,9%, ενώ το 2006 μειώθηκε στο 15,9%. Αντίθετα, η πραγματική φορολογική επιβάρυνση της εργασίας το 2000 ανερχόταν σε 34,5% και το 2006 αυξήθηκε σε 35,1%. Διαπιστώνεται δηλαδή ότι η πραγματική φορολογική επιβάρυνση της εργασίας στην Ελλάδα αντιστοιχεί στο μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ η πραγματική φορολογική επιβάρυνση για τα επιχειρηματικά κέρδη και των εισοδημάτων από κεφάλαιο ανέρχεται στο μισό του μέσου ευρωπαϊκού όρου.

Αν συνυπολογίσει κανείς στις στρεβλώσεις του φορολογικού συστήματος που σε καμία περίπτωση δεν επιβεβαιώνει τον αναπτυξιακό και αναδιανεμητικό χαρα-

κήρα που απαιτείται να έχει, το γεγονός ότι όπως προκύπτει από τα στοιχεία της Γενικής Γραμματείας Πληροφοριακών Συστημάτων, το 2008, στην άμεση φορολογία φυσικών προσώπων, οι φόροι που καλούνται να **καταβάλλουν** οι μισθωτοί και συνταξιούχοι αντιπροσωπεύουν το 73,77% του συνόλου των φόρων, ενώ μόλις το 26,23% καταβάλλεται από τα υπόλοιπα φυσικά πρόσωπα, αντιλαμβάνεται κανείς το μέγεθος της ανισοκατανομής των φορολογικών βαρών αλλά και της εκτεταμένης φοροδιαφυγής που περιορίζει δραστικά τα φορολογικά έσοδα του κράτους.

Με βάση λοιπόν, αυτά τα σοβαρά δημοσιονομικά, κοινωνικοοικονομικά και παραγωγικά προβλήματα τα οποία έχουν δημιουργήσει στην ελληνική οικονομία οι εφαρμοζόμενες πολιτικές, η λύση δεν μπορεί να είναι τα μέτρα λιτότητας και αυστηρής δημοσιονομικής πειθαρχίας που οδηγούν στη παράταση των συνθηκών οικονομικής κρίσης και ύφεσης της ελληνικής οικονομίας, αποδομούν το σύστημα κοινωνικής προστασίας, οδηγούν σε κραχ την αγορά εργασίας με την εκτίναξη της ανεργίας και της εργασιακής ανασφάλειας.

Αντίθετα, **απαιτείται** ριζικός επανασχεδιασμός των οικονομικών και κοινωνικών πολιτικών που θα οδηγούν στην καινοτομική, παραγωγική και αειφόρο ανάπτυξη, με την ενίσχυση της ζήτησης, των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων, την αναδιανομή του εισοδήματος και την ενίσχυση του κοινωνικού κράτους.

5.6. Τα προγράμματα λιτότητας και οι επιπτώσεις τους στις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες

Στις σημερινές συνθήκες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης φάνηκε καθαρά η αδυναμία της Ευρωπαϊκής Ένωσης να αντιμετωπίσει συλλογικά και συντονισμένα τα έντονα προβλήματα που αντιμετωπίζουν πολλές Ευρωπαϊκές χώρες. Στη πραγματικότητα έδειξε αδυναμία τόσο στη κατανόηση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει, όσο και στο τρόπο και τη στρατηγική που οι συνθήκες επιβάλλουν να ακολουθήσει. Το μεγάλο στοίχημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που αποτελούσε και ένα από τους θεμελιώδεις λόγους της δημιουργίας της, η συνοχή δηλαδή που οδηγεί στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, η μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων και η σύγκλιση ανάμεσα στις φτωχότερες χώρες της νότιας και ανατολικής Ευρώπης και τις πλουσιότερες του Ευρωπαϊκού βορρά φαίνεται ότι χάνεται οριστικά. Αρκετοί αναλυτές μάλιστα εκτιμούν ότι δημιουργείται μια νέα «οικονομική ήπειρος» η «Λατινική Ευρώπη» συγκροτημένη περιφερειακά της κεντρικής και ανεπτυγμένης τεχνολογικά και κοινωνικά Ευρώπης από τις αδύναμες παραγωγικά, τεχνολογικά και κοινωνικά χώρες της Ανατολικής και Μεσογειακής Ευρώπης.

Η κυρίαρχη σήμερα προσέγγιση για την αντιμετώπιση της κρίσης, η προσέγγιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου αλλά και των εθνικών κυβερνήσεων, ανάμεσα στις οποίες και η ελληνική, όπως εκφράζεται με τη παροχή

οικονομικής στήριξης με τη ταυτόχρονη λήψη μέτρων λιτότητας, οδηγεί σε αμφισβητούμενα αποτελέσματα όσον αφορά την δημοσιονομική εξυγίανση, εξασφαλίζει όμως το δρόμο προς την ύφεση, την ανεργία, την επιδείνωση των κοινωνικών υπηρεσιών, την μείωση των συντάξεων, τη συρρίκνωση των κοινωνικών δικαιωμάτων, τη πλήρη απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων.

Μετά την ενεργοποίηση του μηχανισμού «στήριξης» της ελληνικής οικονομίας από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και την Ευρωπαϊκή Ένωση και την υπογραφή και ψήφιση του μνημονίου που ορίζει τους όρους με τους οποίους θα δοθεί η ενίσχυση έχει ιδιαίτερη σημασία να αναλυθεί η κατάσταση των χωρών στις οποίες ενεργοποιήθηκε προγενέστερα της ελληνικής οικονομίας, παρόμοιος μηχανισμός, αλλά και τα μέτρα τα οποία καλούνται να λάβουν αυτές οι χώρες προκειμένου να είναι συνεπείς στις δεσμεύσεις τις οποίες ανέλαβαν.

Τα πιο πρόσφατα παραδείγματα χωρών της Ευρώπης που έλαβαν βοήθεια από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο είναι η Ουγγαρία, η Λετονία και η Ρουμανία η κατάσταση των οποίων παρουσιάζεται συνοπτικά.

5.6.1. Ουγγαρία

Η διεθνής χρηματοοικονομική κρίση επηρέασε δυσμενώς τη πορεία της ουγγρικής οικονομίας από το τέλος του 2008. Οι επιπτώσεις ήταν έντονες με κυριότερες τη συρρίκνωση του ΑΕΠ, τη μείωση της βιομηχανικής παραγωγής και τη διολίσθηση της αξίας του εθνικού νομίσματος που έφθασε το 20% λόγω της μεγάλης πίεσης που δέχθηκε από τις διεθνείς αγορές.

Πίνακας 4: Βασικά Μακροοικονομικά Μεγέθη

	2006	2007	2008	2009	2010*
Ρυθμός Ανάπτυξης	4,0	1,0	0,6	-6,3	-0,2
Συνολική Εγχώρια ζήτηση	0,9	-2,1	0,6	-13,0	-1,4
Ιδιωτική κατανάλωση	1,9	-1,6	-0,6	-7,2	-3,0
Εξαγωγές	18,6	16,2	5,6	-9,5	6,0
Εισαγωγές	14,8	13,3	5,7	-15,3	5,4
Ποσοστό Ανεργίας	7,5	7,4	7,8	10	10,9
Έλλειμμα	-9,3	-4,9	-3,7	-3,9	-3,8
Χρέος	65,6	65,8	72,9	77,7	78,9

* = πρόβλεψη με βάση το πρόγραμμα του ΔΝΤ

Πηγή: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.

Το Νοέμβριο του 2008, η κυβέρνηση της Ουγγαρίας, σε συνεργασία με το Διεθνές Νομισματικό ταμείο, την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Παγκόσμια Τράπεζα ενεργοποίησαν μηχανισμό «στήριξης» της συγγκρικής οικονομίας παρόμοιο με αυτό που ενεργοποιήθηκε για την ελληνική οικονομία. Κυριότερη αιτία για την ενεργοποίηση του μηχανισμού ήταν πέρα από τη δυσμενή διεθνή συγκυρία, η μεγάλη πίεση που δέχθηκε το εθνικό νόμισμα σε συνδυασμό με την έντονη εξάρτηση της οικονομικής δραστηριότητας της χώρας από τις άμεσες ξένες επενδύσεις και τις εξαγωγές. Το 60% των εξαγωγίμων αγαθών της χώρας παράγονται από επιχειρήσεις αλλοδαπών συμφερόντων και το 80% του συνόλου των παραγόμενων αγαθών και υπηρεσιών εξάγονται, κυρίως στην Ε.Ε.

Συγκεκριμένα, όσον αφορά το μηχανισμό εγκρίθηκε δάνειο ύψους 12,5δισ ευρώ από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, 6,5δισευρώ από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και 1δισ από τη Παγκόσμια Τράπεζα. Τα μέτρα τα οποία συνόδεψαν την δανειοδότηση είναι τα εξής¹³:

- Πάγωμα των μισθών του δημοσίου για την επόμενη διετία. Προβλέπεται περικοπή του 13^{ου} μισθού των δημοσίων υπαλλήλων και μείωση των κρατικών επιχορηγήσεων προς τις τοπικές αυτοδιοικήσεις και τον αγροτικό τομέα.
- Σταδιακή αύξηση από το 2012 της ηλικίας συνταξιοδότησης από 62 στα 65 έτη. Οι συντάξεις θα αναπροσαρμοσθούν και θα περικοπεί το δώρο των Χριστουγέννων (13η σύνταξη).
- Αναθεώρηση του συστήματος υγείας και κοινωνικής πρόνοιας. Τα επιδόματα ασθενείας και αναπηρίας θα μειωθούν κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες και θα κυμανθούν στο 60% του βασικού μισθού. Τα επιδόματα τέκνων δεν θα αυξηθούν για δύο έτη και το όριο ηλικίας για τη λήψη τους μειώνεται από το 23ο έτος στο 20ο.
- Αύξηση από 1^{ης} Ιουλίου 2009 του ΦΠΑ, από 20% σε 25%, όπως και της φορολογίας στη βενζίνη, τσιγάρα και ποτά κατά 6 ποσοστιαίες μονάδες. Στα είδη πρώτης ανάγκης (άρτος, γαλακτοκομικά, θέρμανση κλπ) ορίζεται ΦΠΑ στο 18%.
- Αύξηση του ετήσιου φορολογητέου εισοδήματος με τη κατώτατη κλίμακα 18%, από 1,9 εκατ. HUF (περίπου 6.700 ευρώ) σε 5 εκατ. HUF (περίπου 17.500 ευρώ). Παράλληλα αυξάνεται η φορολογική κλίμακα για τα ανώτερα εισοδηματικά κλίμακα από 33% στο 35%.
- Οι εργοδοτικές εισφορές κοινωνικής ασφάλισης μειώθηκαν από 1ης Ιουλίου 2009, από 32% σε 27% με ελάχιστο μηνιαίο εισόδημα υπολογισμού τα 140.000 HUF (περίπου 500 ευρώ), το οποίο είναι το διπλάσιο των κατώτατων μηνιαίων αποδοχών.

13. Γραφείο Ο.Ε.Υ. Βουδαπέστης, Πορεία Ουγγρικής Οικονομίας, Φεβρουάριος 2010.

- Η εταιρική φορολόγηση αυξήθηκε από 16% σε 19%, αλλά λαμβάνοντας υπ' όψιν τη κατάργηση του Φόρου Αλληλεγγύης 4%, ουσιαστικά υπάρχει φορολογική ελάφρυνση για τις επιχειρήσεις της τάξης του 1%.
- Στους όρους του δανείου αναφέρεται ότι το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο θα παρακολουθεί την εκτέλεση του προϋπολογισμού, τη πορεία του πληθωρισμού και το ύψος των συναλλαγματικών αποθεμάτων, ενώ η Κεντρική Τράπεζα της χώρας θα αναλάβει το πλήρη έλεγχο της διοίκησης των συγγρικών τραπεζών.

Λόγω των ληφθέντων μέτρων κατά το 2009, σε σχέση με το 2008, οι πραγματικοί μισθοί έχουν μειωθεί 2,1%, ενώ κατά την ίδια περίοδο οι λιανικές πωλήσεις κάμφθηκαν κατά 4,7% και η συνολική κατανάλωση των νοικοκυριών κατά 7% περίπου.

Κατά το 2009, όλοι οι τομείς παραγωγής της Ουγγαρίας παρουσίασαν κάμψη. Η ανεργία έφθασε το 11,4% από 7,8% το 2008 ενώ παρουσιάζει ανοδικές τάσεις. Η βιομηχανική παραγωγή μειώθηκε κατά 17%, η δε αγροτική επίσης, κατά 17%. Κατά το 9μηνο του έτους τον τομέα των κατασκευών διέσωσαν οι δημόσιες επενδύσεις με αποτέλεσμα να συρρικνωθεί μόνο 2,7%, ενώ οι υπηρεσίες σημείωσαν ύφεση κατά 2,5%.

Επίσης, στο προϋπολογισμό του 2010 προβλέπονται περικοπές περίπου 2,1 δις ευρώ οι σημαντικότερες εκ των οποίων αφορούν τις κρατικές ενισχύσεις προς τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, τις μεταφορές, την εκπαίδευση και τις κοινωνικές υποδομές.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η περίπτωση της Ουγγαρίας είναι χαρακτηριστική διότι το 2008 και πριν την ενεργοποίηση του μηχανισμού το δημόσιο χρέος ήταν στο 73% του ΑΕΠ με το μέσο όρο της Ευρώπης των 16 να είναι στο 69,3%, ενώ το έλλειμμα το 2008 κινούταν μειούμενο στο 3,8% από 9,2% το 2006, με το μέσο όρο της Ευρώπης των 16 να είναι στο 2%, άρα τα δημοσιονομικά της μεγέθη ήταν σε παρόμοια κατάσταση με πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Έχουμε δηλαδή μία χώρα που στοχοποιήθηκε από τις διεθνείς αγορές και λόγω της εξάρτησής της από αυτές (για παράδειγμα το 90% των καταναλωτικών δανείων συνήφθησαν με ρήτρα ελβετικού φράγκου) δεν κατόρθωσε να αντέξει στην εξωτερική πίεση προσφεύγοντας στο μηχανισμό «στήριξης» προκειμένου να αποφύγει την χρεοκοπία, λόγω της αδυναμίας της να δανειστεί από την αγορά.

Όσον αφορά το μέλλον της συγγρικής οικονομίας προβλέπεται, παρά την αστάθεια που έχει δημιουργηθεί λόγω της σκληρής λιτότητας, η σταδιακή ανάκαμψή της με οριακούς ρυθμούς ανάπτυξης τα επόμενα χρόνια, αύξηση των ξένων επενδύσεων λόγω και των φορολογικών ελαφρύνσεων για επιχειρήσεις που εξαγγέλθηκαν πρόσφατα (π.χ. μείωση ενιαίας φορολογικής κλίμακας από 19% σε 10% για εταιρική φορολόγηση και αύξηση εταιρικού αφορολόγητου ορίου από 180.000 ευρώ σε 1.800.000 ευρώ), η οποία όμως θα συνοδεύεται πλέον με υψηλή ανεργία, εξευτε-

λισμό του εργατικού κόστους, καταρράκωση του κοινωνικού μοντέλου της χώρας, ραγδαία πτώση του βιοτικού επιπέδου του ουγγρικού λαού.

5.6.2. Ρουμανία

Η Ρουμανία αποτελούσε μία από τις ταχύτερα αναπτυσσόμενες οικονομίες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης η οποία επηρεάστηκε έντονα από την παγκόσμια οικονομική κρίση. Η ρουμανική οικονομία το διάστημα 2003-2008 αναπτυσσόταν με ρυθμούς κοντά στο 6,5%, κυρίως λόγω των άμεσων ξένων επενδύσεων και των εισροών κεφαλαίων από το εξωτερικό. Η παγκόσμια οικονομική κρίση που είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση της προσφοράς πιστώσεων αλλά και προσέλκυσης νέων κεφαλαίων από το εξωτερικό, σε συνδυασμό με την υποτίμηση του ρουμανικού νομίσματος περισσότερο από 15% έναντι ευρώ και του γεγονότος ότι πάνω από το ήμισυ των εγχώριων δανείων έχουν συναφθεί σε ξένο νόμισμα δημιούργησε οξυμένα προβλήματα στην ρουμανική οικονομία.

Πίνακας 5: Βασικά Μακροοικονομικά Μεγέθη

	2007	2008	2009	2010*	2011*
Ρυθμός Ανάπτυξης	6,2	7,1	-8,5	0,5	4,7
Συνολική Εγχώρια Ζήτηση	14,3	8,9	-13,4	1,4	4,1
Πληθωρισμός	4,8	7,8	5,5	3,6	3,3
Ποσοστό Ανεργίας	4,3	4,0	9,6	10,0	6,0

* = πρόβλεψη με βάση το πρόγραμμα του ΔΝΤ

Πηγή: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.

Το Μάιο του 2009 εγκρίθηκε από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τη Παγκόσμια Τράπεζα δάνειο ύψους 20 δις ευρώ με στόχο να ανακοπεί η επίθεση των διεθνών αγορών προς το εθνικό νόμισμα και να μπορέσει η Ρουμανία να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της.

Ορισμένα από τα μέτρα που συμφωνήθηκαν προκειμένου να δοθεί το δάνειο είναι τα εξής:

- Περικοπή 137.000 θέσεων εργασίας στο δημόσιο τομέα.
- Μείωση των μισθών κατά 25% στους δημοσίους υπαλλήλους.
- Μείωση των συντάξεων κατά 15%.
- Αύξηση του ΦΠΑ στο 24% από 19%.
- Σημαντικές περικοπές στις δημόσιες δαπάνες για αγαθά, υπηρεσίες καθώς και στις επιχορηγήσεις.

- Αλλαγές στο συνταξιοδοτικό σύστημα με στόχο τη μείωση των συντάξεων και την αύξηση των ορίων συνταξιοδότησης.
- Αλλαγές στο φορολογικό σύστημα.

Τα ληφθέντα μέτρα οδήγησαν την ρουμανική οικονομία να βυθιστεί σε βαθιά ύφεση με ρυθμούς ανάπτυξης -8,5% το 2009 από 7,1 το 2008, ραγδαία πτώση της συνολικής εγχώριας ζήτησης με -13,4% το 2009 από 8,9% το 2008 και υπερδιπλασιασμού της ανεργίας από το 4,0% το 2008 στο 9,6% το 2009 με αυξητικές μάλιστα τάσεις για το μέλλον, παρά την σταδιακή ανάκαμψη που προβλέπεται σύμφωνα με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο για το 2010.

Ακόμα και με αυτές τις περικοπές, η Ρουμανία θα παρουσιάσει το 2010 πολύ υψηλότερο έλλειμμα από εκείνο που προβλεπόταν σύμφωνα με το σχέδιο. Συγκεκριμένα το έλλειμμα εκτιμάται ότι θα φτάσει το 7% του ΑΕΠ, αρκετά υψηλότερο από το στόχο του 5,9%.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι με απόφαση του Συνταγματικού δικαστηρίου της χώρας κάποια από τα μέτρα λιτότητας (κυρίως όσα αφορούσαν τις περικοπές στις συντάξεις και τους μισθούς) κρίθηκαν ως αντισυνταγματικά γεγονός που οδήγησε το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο να καθυστερήσει τη καταβολή της επόμενης δόσης του δανείου αποδεικνύοντας με το πιο σαφή τρόπο το βαθμό εμπλοκής του στα εσωτερικά ζητήματα των χωρών τις οποίες συνδράμει.

5.6.3. Λετονία

Η Λετονία αποτελεί το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα χώρας της Ευρώπης όπου η παρέμβαση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, την οδήγησε σε δραματικό αδιέξοδο. Το Δεκέμβριο του 2008, η κυβέρνηση της Λετονίας προσέφυγε στη βοήθεια του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου προκειμένου να αντιμετωπίσει τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στη δημοσιονομική πορεία της χώρας. Ο σημαντικότερος λόγος για την προσφυγή ήταν η απροθυμία της κυβέρνησης να αποσυνδέσει το τοπικό νόμισμα, λατ από το ευρώ, προκειμένου να μη χαθεί το όνειρο ένταξης στην ευρωζώνη. Αντίθετα επιλέχθηκε η λύση της εξωτερικής βοήθειας από τον μηχανισμό ΔΝΤ, Ευρωπαϊκή Ένωση και Παγκόσμια Τράπεζα σε συνδυασμό με την εφαρμογή μιας αυστηρής περιοριστικής πολιτικής που συνόδευε την έγκριση του δανείου από τον μηχανισμό. Οι όροι με τους οποίους δανειοδοτήθηκε η χώρα είναι οι εξής:

- Περικοπές μισθών στους δημοσίους υπαλλήλους κατά 25%
- Περικοπές όλων των συντάξεων κατά 15%, σε ορισμένες περιπτώσεις η μείωση φθάνει και το 70%.
- Απολύσεις δημοσίων υπαλλήλων

- Δραστικές περικοπές στις δαπάνες για εκπαίδευση, υγεία, κοινωνικές δομές.
- Αύξηση του ΦΠΑ.
- Κατάργηση συλλογικών συμβάσεων εργασίας στον ιδιωτικό τομέα.
- Απελευθέρωση απολύσεων και ελαστικοποίηση σχέσεων εργασίας.
- Μείωση του αριθμού των κλινών στα δημόσια νοσοκομεία από 450 ανά 100.000 κατοίκους, σε 350.

Το αποτέλεσμα των ληφθέντων μέτρων ήταν να οδηγηθεί η χώρα σε ένα πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό αδιέξοδο. Η βαθύτατη ύφεση 18% του ΑΕΠ το 2009, η μείωση της εγχώριας ζήτησης κατά 31,4%, η μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης κατά 22%, η εκτόξευση της ανεργίας στο 20%, η μαζική φυγή πτυχιούχων στο εξωτερικό, περιγράφουν τη κατάσταση την οποία βιώνει η χώρα.

Πίνακας 6: Βασικά Μακροοικονομικά Μεγέθη

	2007	2008	2009	2010*	2011*
Ρυθμός Ανάπτυξης	10,0	-4,6	-18,0	-4,0	2,7
Συνολική Εγχώρια ζήτηση	15,1	-13,0	-31,4	-9,4	1,5
Ιδιωτική κατανάλωση	14,8	-5,5	-22,0	-10,0	1,0
Εξαγωγές	10,0	-1,3	-17,5	1,5	5,0
Εισαγωγές	14,7	-13,6	-35,0	-9,9	2,4
Ποσοστό Ανεργίας	6,2	7,8	17,5	20,0	18,8
Έλλειμμα	0,6	-3,3	-8,1	-8,6	-6,5
Χρέος	7,8	17,0	34,9	58,9	69,3

* = πρόβλεψη με βάση το πρόγραμμα του ΔΝΤ

Πηγή: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.

Μάλιστα παρά τα επαχθή μέτρα λιτότητας, οι προβλέψεις για περιορισμό του δημόσιου ελλείμματος δεν επιβεβαιώνονται αποδεικνύοντας την αποτυχία του προγράμματος και στη δημοσιονομική σφαίρα.

Σημειώνεται ότι και στη Λετονία το συνταγματικό δικαστήριο της χώρας έκρινε τα μέτρα που επέβαλε το ΔΝΤ αντισυνταγματικά. Συγκεκριμένα με την απόφαση Νο. 2009-43-01 της 21ης Δεκεμβρίου 2009, αποφάσισε αμετάκλητα ότι οι «Οι διεθνείς δεσμεύσεις που αναλαμβάνουν οι κρατικές Αρχές (υπουργικό συμβούλιο) απέναντι σε διεθνείς δανειστές δεν είναι ικανές από μόνες τους να δικαιολογήσουν οποιονδήποτε περιορισμό θεμελιωδών δικαιωμάτων», καθώς και ότι «Οι περικοπές των

συντάξεων αποτελούν παραβίαση του δικαιώματος στη κοινωνική ασφάλιση και των αρχών του δικαίου». Μετά την απόφαση του συνταγματικού δικαστηρίου να κρίνει αντισυνταγματικό τον νέο ασφαλιστικό νόμο της χώρας η κυβέρνηση υποχρεώθηκε να επαναφέρει τις συντάξεις στο αρχικό ύψος του, καθώς και να δεσμευθεί ότι θα επιστρέψει έως το 2015 στους συνταξιούχους τα ποσά που είχαν παρακρατηθεί έως την απόφασή του. Τέλος, και οι εκπρόσωποι του ΔΝΤ και της Ε.Ε. συνέχισαν να χορηγούν κανονικά τις δόσεις του δανείου, συνολικού ύψους 7,5 δις ευρώ, παρότι ένας πυλώνας του Προγράμματος Σταθεροποίησης καταργήθηκε.

ΜΕΡΟΣ 6

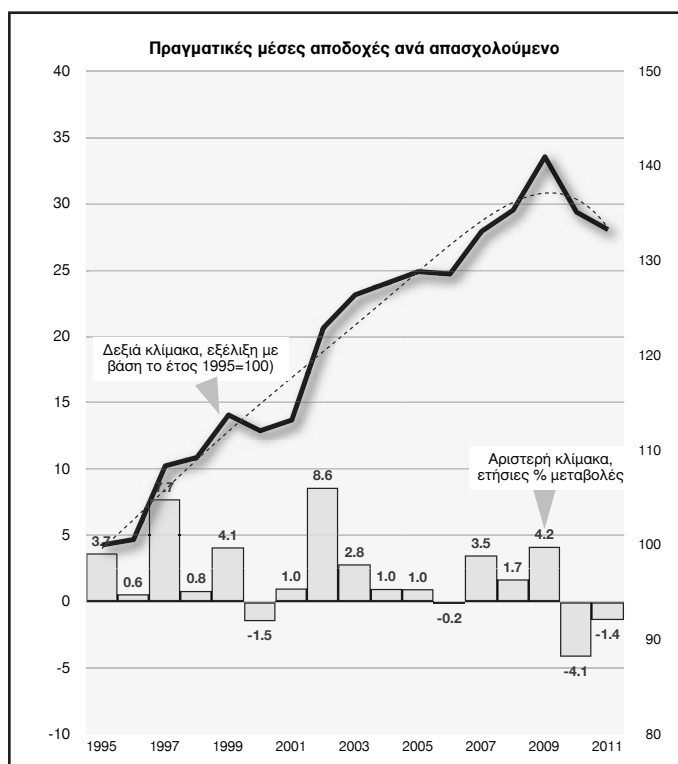
**Οι μισθοί και το κόστος εργασίας στην Ελλάδα
και την Ευρωπαϊκή Ένωση**

Οι Μισθοί και το κόστος εργασίας στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση

6.1. Οι μέσες πραγματικές αποδοχές

Οι μέσες πραγματικές αποδοχές ανά απασχολούμενο αναμένεται να μειωθούν κατά 4,1% το 2010 μετά από αύξηση 4,2% κατά το 2009 και 1,1% το 2008. Η σωρευτική αύξηση των μέσων πραγματικών αποδοχών επί σειρά ετών, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 40, είχε οδηγήσει, το 2009, την αγοραστική δύναμη των μέσων αποδοχών σε επίπεδα περίπου 20% ανώτερα σε σύγκριση με το έτος 1999. Το 1/4 αυτής της προόδου που είχε συντελεστεί στην διάρκεια μιας δεκαετίας θα αναιρεθεί εντός της διετίας 2010-2011, εάν βέβαια επαληθευθούν οι προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Διάγραμμα 40

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η αγοραστική δύναμη των μισθών που αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 40 είναι υπερεκτιμημένη διότι προκύπτει από υπολογισμούς που κάνουν χρήση του μέσου πληθωρισμού (δείκτης τιμών καταναλωτή) και δεν λαμβάνουν υπόψη τους ορισμένα δεδομένα τα οποία αφορούν στις ανισότητες της ελληνικής κοινωνίας:

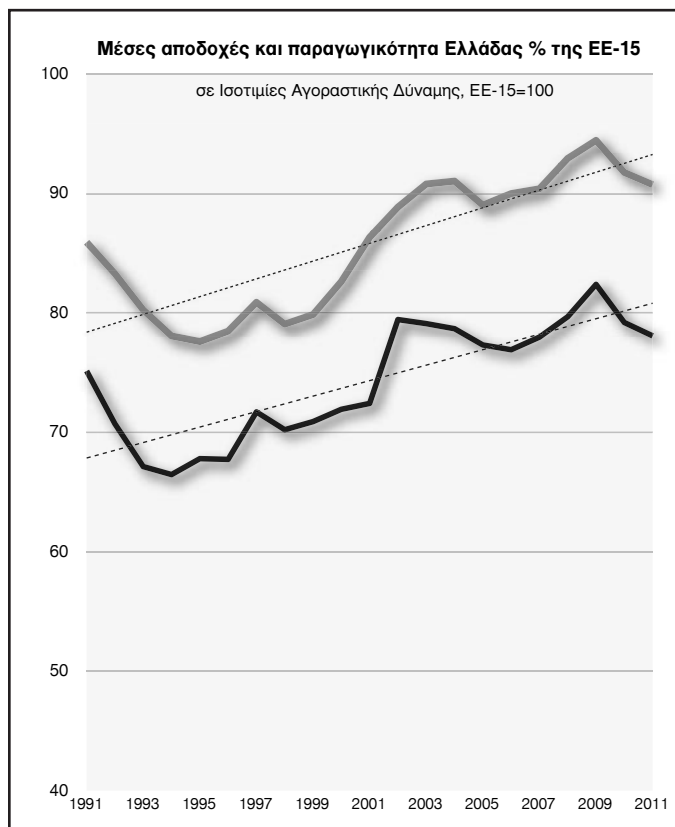
Πρώτον, οι δείκτες τιμών καταναλωτή εξαρτώνται από την στάθμιση της συμμετοχής των αγαθών και υπηρεσιών στα καταναλωτικά πρότυπα κάθε εισοδηματικής τάξης. Αποτελεί πλέον κοινό τόπο ότι ο πληθωρισμός κατά τα τελευταία έτη είναι υψηλότερος για τα νοικοκυριά των εργαζομένων. Ως εκ τούτου, οι μεταβολές των μέσων πραγματικών αποδοχών ανά απασχολούμενο που εμφανίζονται στο Διάγραμμα 40 είναι υπερεκτιμημένες. Σύμφωνα με δημοσιευμένους υπολογισμούς και εκτιμήσεις του ΙΝΕ, η υπερεκτίμηση αυτή ανέρχεται σε περίπου 1% ετησίως για τα τέσσερα τελευταία έτη. Έτσι, αντί της αύξησης του μέσου μισθού κατά 5,2% αθροιστικά για την τετραετία 2007-2010 που προκύπτει με βάση τον μέσο δείκτη τιμών καταναλωτή, θα πρέπει να θεωρήσουμε ως ακριβέστερη εκτίμηση την αύξηση κατά περίπου 1,2% με βάση τον πληθωρισμό για τα νοικοκυριά των εργαζομένων. Εάν λάβουμε υπόψη μας και τις πολύ μικρές αυξήσεις των ετών 2005-2006, η αγοραστική δύναμη του μέσου πραγματικού μισθού έχει πρακτικά μείνει στάσιμη από το 2004.

Δεύτερον, ο μέσος μισθός δεν αντανακλά την πραγματική κατάσταση της πλειοψηφίας των μισθωτών διότι σχηματίζεται με βάση το σύνολο των μισθών που περιλαμβάνουν τους πολύ υψηλούς μισθούς των ανώτερων και ανώτατων στελεχών. Οι μισθοί των στελεχών αυτών, όμως, υποκρύπτουν, πέραν της αμοιβής εργασίας, και συμμετοχή στα κέρδη. Ως εκ τούτου, δεν θα έπρεπε να περιλαμβάνονται στους υπολογισμούς της μέσης αμοιβής εργασίας. Ένας συγκριτικά μικρός αριθμός πολύ υψηλών μισθών αυξάνει τον μέσο όρο δημιουργώντας την ψευδή εντύπωση ότι έχει επέλθει βελτίωση για όλους τους μισθωτούς. Για τον λόγο αυτό η δημοσίευση του μέσου μισθού θα έπρεπε να συνοδεύεται από την δημοσίευση και του διάμεσου μισθού. Εκτίμηση του διάμεσου μισθού για το έτος 2009, καθώς και της επίπτωσης που έχουν στις μέσες αποδοχές οι 1% των υψηλών και πολύ υψηλών μισθών εκθέτουμε παρακάτω. Δεν διαθέτουμε, ωστόσο, πλήρη χρονολογική σειρά παρά μόνον για τον μέσο μισθό.

Μέχρι και το 2009, η αύξηση των μέσων πραγματικών αποδοχών ανά απασχολούμενο (πριν από τις διορθώσεις που αναφέρουμε παραπάνω), είχε ως αποτέλεσμα να συγκλίνουν, οι αμοιβές στην Ελλάδα έναντι του αντίστοιχου μέσου όρου των 15 πιο προηγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (δηλαδή των 15 «παλαιών» χωρών μελών). Όπως προκύπτει από το Διάγραμμα 41, η σύγκλιση, παρά τις κατά καιρούς ανακοπές της πορείας της, στην μακροχρόνια διάρκεια ακολουθούσε, μέχρι το 2009, ανοδική τάση της τάξης του 0,7% ετησίως. Ενώ στην δεκαετία του 1990 ανερχόταν σε 70% περίπου, έφθασε στο 82,5% κατά το 2009. (Οι υπολογισμοί δεν αναφέρο-

νται σε ευρώ αλλά σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης, λαμβάνουν δηλαδή υπόψη τους, εκτός από τις αμοιβές και τη διαφορετική αγοραστική δύναμη που έχει ένα ευρώ στην Ελλάδα και στην ΕΕ-15). Κατά το 2010-2011, ωστόσο, η ανοδική πορεία της σύγκλισης των αποδοχών θα ανακοπεί και ο δείκτης αναμένεται να οδηγηθεί από το 82,5% του μέσου όρου της ΕΕ-15 στο 78,0%. Θα έχει έτσι οπισθοχωρήσει περίπου κατά μία πενταετία, στο σχετικά αμετάβλητο επίπεδο των ετών 2004-2007.

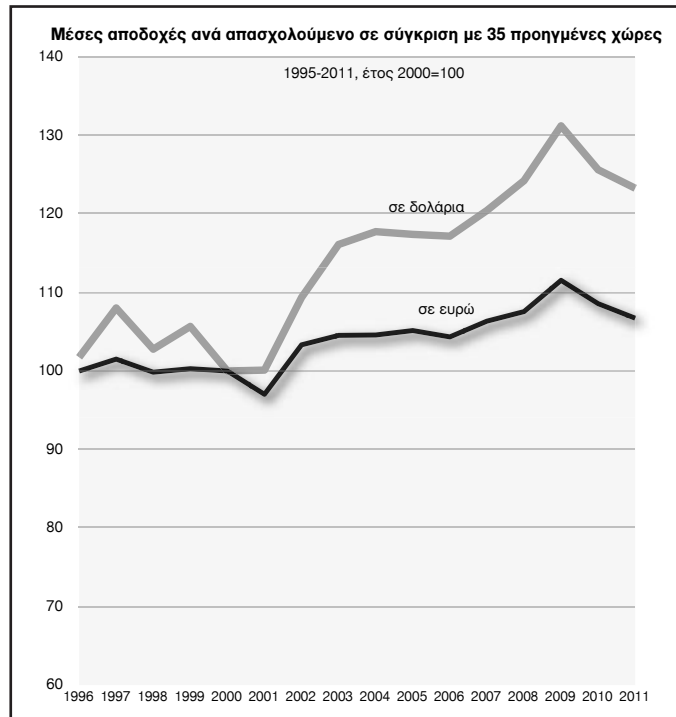
Διάγραμμα 41

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η σημαντική σύγκλιση των μέσων πραγματικών αποδοχών ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα μέχρι το 2009, αλλά και η υποχώρηση του 2010-2011, σχετίζονται προφανώς με την γενικότερη πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας προς τα αντίστοιχα μέσα μεγέθη των 15 περισσότερο προηγμένων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και για τον λόγο αυτόν πρέπει να συγκριθεί με την σύγκλιση της παραγωγικότητας της εργασίας (υπολογισμένης ανά απασχολούμενο για να είναι ορθή η σύγκριση).

Διάγραμμα 42

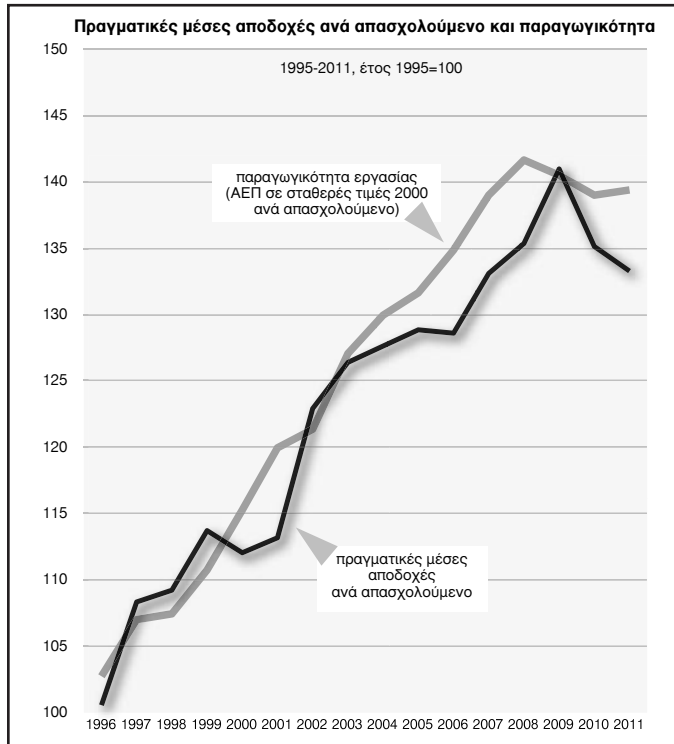

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα αυξήθηκε σημαντικά μετά το 1995 και μέχρι το 2009, είτε σε σχέση με άλλα μεγέθη της ελληνικής οικονομίας, είτε σε διεθνή σύγκριση. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 42, υπολογισμένη ως ποσοστό του μέσου αντίστοιχου μεγέθους της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε πιο αναπτυγμένων χωρών μελών (και σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης) είχε προσεγγίσει το 95% κατά το 2009. Από το 2010 αρχίζει η διαδικασία απόκλισης της παραγωγικότητας της ελληνικής οικονομίας έναντι της αντίστοιχης στις 15 πιο προηγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και ο δείκτης θα έχει υποχωρήσει στο τέλος της διετίας 2010-2011 από το 95% στο 91%.

Προκύπτει από τις παραπάνω συγκρίσεις, ότι **η παραγωγικότητα της εργασίας** στην Ελλάδα, κατά την περίοδο 1995-2009, είχε συγκλίνει με τον μέσο όρο της ΕΕ-15 περισσότερο από όσο είχε συγκλίνει η αγοραστική δύναμη του μέσου μισθού. Ενώ η σύγκλιση της παραγωγικότητας είχε ανέλθει σε περίπου 18 εκατοστιαίες μονάδες κατά τα έτη 1995-2009, για τις πραγματικές μέσες αποδοχές ανά απασχολούμενο ανήλθε σε περίπου 14 εκατοστιαίες μονάδες. Η ίδια παρατήρηση ισχύει και για την διετία 2010-2011, γιατί ενώ αναμένεται υποχώρηση της σύγκλισης της παραγωγικότητας της εργασίας κατά 4 εκατοστιαίες μονάδες, η αναμενόμενη απόκλιση των αποδοχών ανέρχεται σε 4,5 εκατοστιαίες μονάδες.

Διάγραμμα 43

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

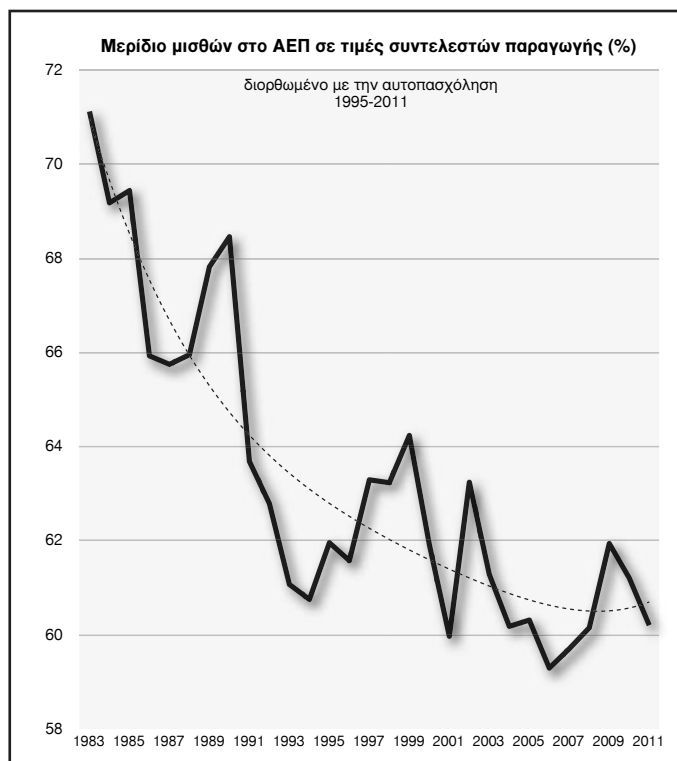
Οι ταχύτερες αυξήσεις της παραγωγικότητας στην Ελλάδα, κατά τα έτη 1995-2009, οδήγησαν σε άνοδο των μέσων αποδοχών (σε τρέχουσες τιμές), οι οποίες, υπολογισμένες σε εθνικό νόμισμα, παρουσίασαν σωρευτική αύξηση περίπου κατά 10% έναντι των αντίστοιχων στις 35 περισσότερο αναπτυγμένες χώρες του κόσμου. Οι συγκρίσεις των μισθών πραγματοποιούνται αφενός μεν σε εθνικό νόμισμα ώστε να καθίστανται εμφανείς οι εσωτερικές αιτίες που προκάλεσαν αλλαγές στα μεγέθη, αφετέρου δε σε δολάρια ώστε να φανεί και η επίδραση της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ έναντι των άλλων νομισμάτων (Διάγραμμα 43). Οι αυξήσεις των μισθών στην Ελλάδα, υπολογισμένες σε δολάρια, ήταν κατά πολύ υψηλότερες, συγκρινόμενες με τις αντίστοιχες των 35 αναπτυγμένων χωρών. Η συγκριτικά μεγαλύτερη αύξηση των μέσων αποδοχών ανά απασχολούμενο στην Ελλάδα υπολογισμένη σε εθνικό νόμισμα (+10%), μετατράπηκε σε θεαματική αύξηση της τάξης του 30% έναντι των 35 αναπτυγμένων χωρών εξαιτίας της ανατίμησης του ευρώ έναντι του δολαρίου και άλλων νομισμάτων.

Αυτές οι συγκρίσεις των μισθών, εάν πραγματοποιούνται με σκοπό να περιγραφούν οι διεθνείς διαφορές στο κόστος εργασίας (όπως συνέβη κατά κόρον στην Ελλάδα, στην διάρκεια της μεγάλης δημοσιονομικής κρίσης του 2009-2010) αποτελούν χον-

δροειδή παράλειψη. Η ορθή σύγκριση πρέπει να λαμβάνει υπόψη της την παραγωγικότητα της εργασίας.

Στο Διάγραμμα 43 φαίνεται η σύγκριση παραγωγικότητας και αμοιβών σε επίπεδο (υπολογισμένη ανά απασχολούμενο). Στη διάρκεια των ετών 2000-2008 συνολικά, η παραγωγικότητα αυξήθηκε κατά τι περισσότερο από την αγοραστική δύναμη των μέσων αποδοχών. Κατά το 2009, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, εξαιτίας της υποχώρησης του δείκτη τιμών καταναλωτή στο 1,3% και με δεδομένη την ύπαρξη προγενέστερων συμβάσεων για τους ονομαστικούς μισθούς του 2009, υπήρξε σημαντική αύξηση της αγοραστικής δύναμης του μέσου μισθού κατά 4,2%. Έτσι, στα στοιχεία της βάσης Ameco της Ευρωπαϊκής Επιτροπής εμφανίζεται αύξηση της αγοραστικής δύναμης του μέσου μισθού, κατά το 2009, με την οποία ανακτήθηκε σημαντικό μέρος από το έδαφος που είχαν χάσει οι πραγματικοί μισθοί έναντι της παραγωγικότητας της εργασίας στην διάρκεια των ετών 1995-2008. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, στους υπολογισμούς του μεριδίου της εργασίας στο προϊόν (πριν από την φορολογία και τις μεταβιβάσεις εισοδήματος μέσω της δημοσιονομικής πολιτικής) να εμφανίζεται πρόσκαιρη ανακοπή της μακροχρόνιας πτώσης του εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας (βλ. Διάγραμμα 44).

Διάγραμμα 44

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Ωστόσο, οι αυξήσεις των μέσων πραγματικών αποδοχών ανά απασχολούμενο, υπολογισμένες με βάση τον δείκτη τιμών καταναλωτή, δηλαδή ως αγοραστική δύναμη, αναμένεται να αποκλίνουν σημαντικά έναντι της παραγωγικότητας της εργασίας κατά το 2010-2011 (Διάγραμμα 43) έτσι ώστε να συνεχιστεί η μακροχρόνια τάση επιδείνωσης της θέσης των εργαζομένων στην πρωτογενή διανομή του προϊόντος.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 44, το μερίδιο της εργασίας στο ΑΕΠ (διορθωμένο για την επίπτωση της αυτοαπασχόλησης), που εκφράζει την πρωτογενή διανομή του προϊόντος, παρουσιάζει μακροχρόνια πτωτική τάση της οποίας το σημείο εκκίνησης τοποθετείται στο έτος 1983. Στο τέλος του 2011 θα έχει μειωθεί έναντι του μέσου όρου της πενταετίας 1995-2000 περίπου κατά 2 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ και 11 μονάδες έναντι του 1983.

Από την έναρξη της κρίσης, ιδιαίτερα δε κατά την διάρκεια της μεγάλης δημοσιονομικής κρίσης του 2009-2010, ακούγεται και γράφεται κατά κόρον ότι η ελληνική οικονομία πάσχει από σοβαρό πρόβλημα ανταγωνιστικότητας, για το οποίο ενοχοποιείται η μεγάλη αύξηση των ονομαστικών μισθών. Η συνήθης σύγκριση όσων υιοθετούν έναν τέτοιο ισχυρισμό, γίνεται μεταξύ των αυξήσεων των μισθών στην Ελλάδα με τις αντίστοιχες στην Γερμανία.

Η σύγκριση αυτή χρησιμοποιείται ως βάση για αποδοχή της άποψης της «εσωτερικής υποτίμησης», δηλαδή της μείωσης των ονομαστικών μισθών ως μέσο για την μείωση των τιμών άρα και για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Η σύγκριση, όμως, είναι λανθασμένη:

Πρώτον, η ανταγωνιστικότητα εξαρτάται από πολλούς παράγοντες μεταξύ των οποίων ένας είναι και οι μισθοί. Οι μισθοί επηρεάζουν άμεσα μόνον μια πλευρά της ανταγωνιστικότητας που είναι η ανταγωνιστικότητα κόστους.

Δεύτερον, όταν θέλουμε να συνάγουμε συμπεράσματα σε σχέση με την ανταγωνιστικότητα κόστους, ποτέ δεν συγκρίνουμε μισθούς μεταξύ χωρών αλλά το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (διότι έχει σημασία εάν με αυτό το ύψος μισθών η χώρα παράγει λιγότερο ή περισσότερο προϊόν).

Τρίτον, δεν συγκρίνουμε ποτέ το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα με το αντίστοιχο στην Γερμανία ή σε κάποια άλλη μεμονωμένη χώρα, αλλά με το σύνολο των χωρών με τις οποίες αναπτύσσεται το εξωτερικό μας εμπόριο (αγαθών και υπηρεσιών) σταθμίζοντας με το βάρος που έχει στις εξαγωγές μας και τις εισαγωγές μας κάθε χώρα.

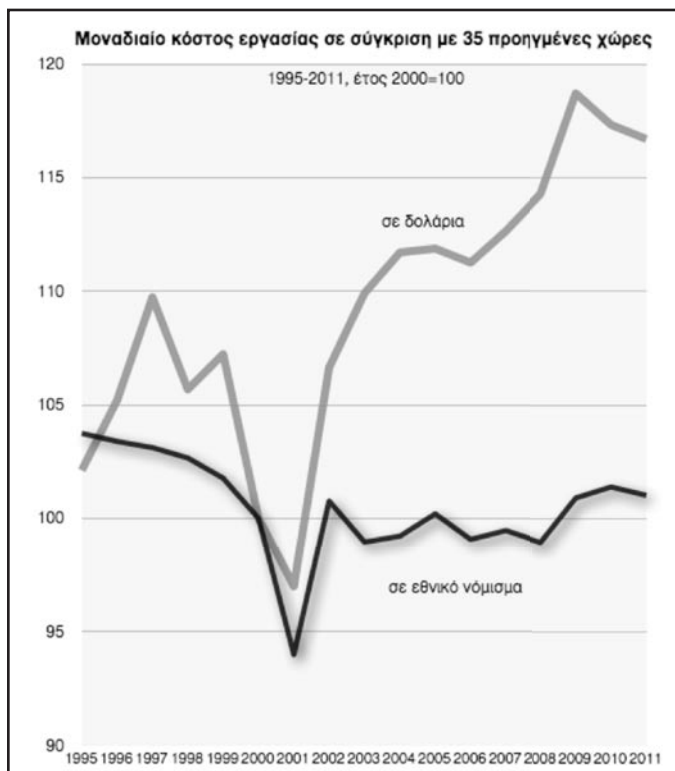
Τέτατον, παίρνουμε υπόψη στους υπολογισμούς μας και τις συναλλαγματικές ισοτιμίες.

Αυτές είναι οι προϋποθέσεις για μια ορθή σύγκριση, και αυτή μας δείχνει τα εξής: Με βάση τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το κόστος εργασίας ανά μονάδα

προϊόντος στην Ελλάδα, για το σύνολο της οικονομίας, υπολογισμένο σε δολάρια και συγκρινόμενο με το αντίστοιχο μέγεθος των 35 άλλων αναπτυγμένων χωρών του πλανήτη (λαμβάνομένης υπόψη της γεωγραφικής και της κλαδικής κατανομής του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας με αυτές τις 35 χώρες) αυξήθηκε στην Ελλάδα, κατά την περίοδο 2000-2009, κατά 18,7%. Η αύξηση αυτή, που δείχνει μια σοβαρή επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας κόστους, είναι υπολογισμένη σε δολάρια, και δεν θα πρέπει να αποδίδεται στις απαιτήσεις των εργαζομένων αλλά στις αλλαγές της συναλλαγματικής ισοτιμίας. Επειδή οι ανταγωνίστριες χώρες δεν έχουν όλες κοινό νόμισμα με την Ελλάδα, αλλά διατηρούν τα δικά τους εθνικά νομίσματα, εάν θέλουμε να συγκρίνουμε την ανταγωνιστικότητα κόστους εργασίας (δηλαδή την ανταγωνιστικότητα στο βαθμό που εξαρτάται από το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος) μεταξύ Ελλάδας και ανταγωνιστριών χωρών, τότε είναι ορθό να υπολογίσουμε το κόστος εργασίας στις διάφορες χώρες στο ίδιο νόμισμα (π.χ. σε δολάρια). Εάν όμως θέλουμε να υπολογίσουμε πόσο επέδρασαν στην ανταγωνιστικότητα κόστους οι απαιτήσεις των μισθωτών, επομένως οι αυξήσεις των αποδοχών, τότε θα πρέπει να συγκρίνουμε τις αυξήσεις του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε εθνικά νομίσματα -αλλιώς θα έχουμε αποδώσει στις αυξήσεις των μισθών, μεταβολές που οφείλονται στις συναλλαγματικές ισοτιμίες. Θα εμφανίζεται, δηλαδή, κάθε ανατίμηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ευρώ έναντι των νομισμάτων των εμπορικών εταίρων της Ελλάδας ως αποτέλεσμα των υποτιθέμενων παράλογων απαιτήσεων των εργαζομένων. Με βάση τέτοια λανθασμένα συμπεράσματα καλούνται οι εργαζόμενοι, επιδεικνύοντας αυτοσυγκράτηση, να αναλάβουν εκείνοι την αναπλήρωση της απώλειας ανταγωνιστικότητας που οφείλεται στην αύξηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας.

Επομένως, για να έχουμε την ορθή εκτίμηση της επίπτωσης των απαιτήσεων των εργαζομένων στην ανταγωνιστικότητα τιμής πρέπει να εξετάσουμε τον εθνικό δείκτη του μοναδιαίου κόστους εργασίας σε σχέση με τους αντίστοιχους δείκτες των 35 άλλων βιομηχανικών χωρών, σε εθνικά νομίσματα, λαμβανομένης υπόψη της γεωγραφικής και της κλαδικής κατανομής εκάστης χώρας στο εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας, έτσι ώστε στον δείκτη να μην περιλαμβάνεται η επίπτωση των μεταβολών των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Από τις μεταβολές του δείκτη αυτού (βλέπε στο Διάγραμμα 45) προκύπτει ότι στη διάρκεια των ετών 2000-2009, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας, συγκρινόμενο με το αντίστοιχο μέγεθος στις 35 βιομηχανικές χώρες, σε εθνικά νομίσματα, αυξήθηκε συνολικά στην εν λόγω περίοδο κατά 2%. Αυτό σημαίνει ότι σχεδόν ολόκληρη η αύξηση του σταθμισμένου μοναδιαίου κόστους εργασίας σε δολάρια (18,7%) οφείλεται στις μεταβολές της ονομαστικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας δηλαδή στην ανατίμηση του ευρώ.

Διάγραμμα 45

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Ο ισχυρισμός ότι η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας επιδεινώθηκε εξαιτίας των αυξήσεων των μισθών είναι, λοιπόν, λανθασμένη. Οι απαιτήσεις των μισθωτών στην Ελλάδα αυξήθηκαν με τον ίδιο περίπου ρυθμό με τον μέσο όρο των ανταγωνιστριών χωρών (λαμβάνομένων υπόψη και των διαφορετικών αυξήσεων της παραγωγικότητας και το βάρος κάθε χώρας στο εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας). Για την επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας τιμής ευθύνεται αποκλειστικά το ευρώ, του οποίου η ανατίμηση αποτελεί τον μοχλό για την έναρξη της διαδικασίας της εσωτερικής υποτίμησης (βλ. για την διαδικασία αυτή αναλυτικά στο Μέρος 2).

Ενδιαφέρον στοιχείο αποτελεί και το γεγονός ότι το **μοναδιαίο κόστος εργασίας** στην μεταποιητική βιομηχανία, που συμμετέχει με μεγάλο βάρος στο εξωτερικό εμπόριο, μειώθηκε, με βάση 100 το 1999 σε 94,5 το 2009 έναντι της ζώνης του ευρώ, σε 94,4 έναντι της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 27, και σε 98,5 έναντι των 35 πιο προηγμένων χωρών (τα στοιχεία προέρχονται από την έκδοση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Price and Cost Competitiveness, ECFIN/C-3, Fourth quarter 2009, Quarterly data on price and cost competitiveness, of the European Union and its Member States).

6.2. Διεθνείς συγκρίσεις μισθών και κόστους εργασίας

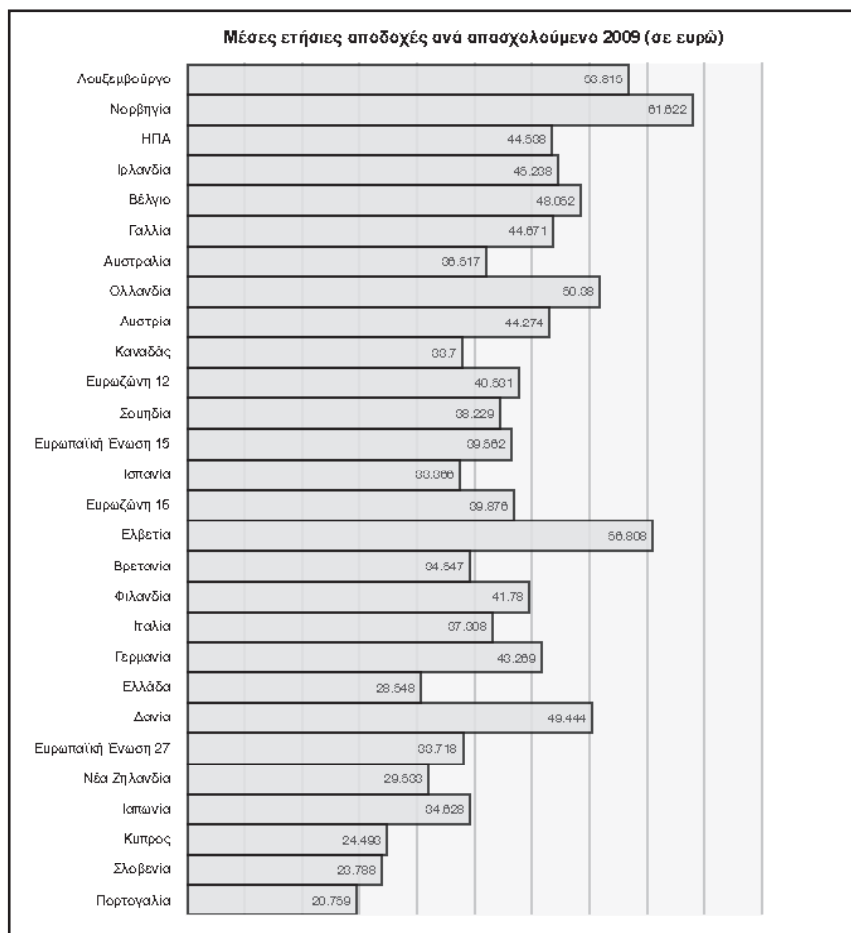
Από την επεξεργασία των στοιχείων της βάσης δεδομένων Annual Macroeconomic Database της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, προκύπτει ότι για το έτος 2009, στην κατάταξη των προηγμένων χωρών με κριτήριο τις μικτές αποδοχές σε ευρώ (ακαθάριστος μισθός και εισφορές εργοδότη), η Ελλάδα διατηρεί, όπως και επί σειρά προηγούμενων ετών, μια από τις τελευταίες θέσεις.

Οι μέσες ετήσιες αποδοχές το 2009 ανέρχονταν στην Ελλάδα σε 28548 ευρώ (Διάγραμμα 46) έναντι 39562 κατά μέσο όρο στις άλλες προηγμένες οικονομίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Μόνον σε τρεις χώρες, στην Κύπρο, την Σλοβενία και την Πορτογαλία οι αποδοχές ήταν μικρότερες από ό,τι στην Ελλάδα.

Η παραπάνω εκτίμηση των μέσων αποδοχών στην Ελλάδα αποκρύπτει βασικά χαρακτηριστικά της κατανομής των αποδοχών:

Πρώτον, οι διάμεσες ακαθάριστες μηνιαίες αποδοχές στον ιδιωτικό τομέα και στις επιχειρήσεις άνω των 10 ατόμων, για τους εργαζόμενους που απασχολούνται με πλήρες ωράριο, ανέρχονταν το 2009, σύμφωνα με τους υπολογισμούς του ΙΝΕ ΓΣΕΕ, σε περίπου 1550 ευρώ. Με άλλα λόγια, το 50% των πλήρως απασχολούμενων μισθωτών στην Ελλάδα αμείβονταν το 2009 με ακαθάριστες αποδοχές μικρότερες των 1550 ευρώ. Οι μέσες ακαθάριστες αποδοχές ανέρχονταν σε 2060 ευρώ και ήταν κατά πολύ υψηλότερες της διάμεσης αμοιβής (1550 ευρώ), επειδή ένα μικρό ποσοστό μισθωτών έχουν υψηλούς μισθούς που υποκρύπτουν εκτός από την αμοιβή εργασίας και συμμετοχή στα κέρδη. Η συμμετοχή αυτών των μισθωτών στο δείγμα ανεβάζει τεχνητά τον μέσο όρο δημιουργώντας έτσι ψευδείς εντυπώσεις για την μεγάλη μάζα των μισθωτών.

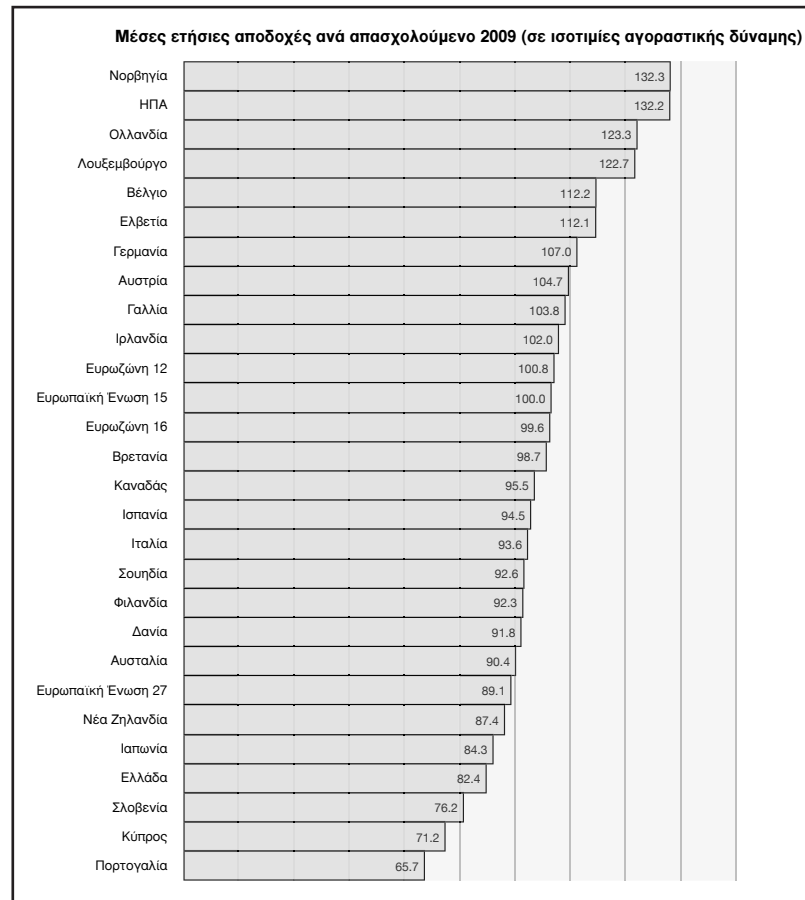
Διάγραμμα 46

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Πιο συγκεκριμένα, το 1% των μισθωτών του επιχειρηματικού τομέα της οικονομίας είχαν, το 2009, ετήσιες αποδοχές που υπερέβαιναν τα 7220 ευρώ. Εάν παραλείψουμε την εν λόγω ομάδα μισθωτών από το δείγμα, οι μέσες ακαθάριστες αποδοχές του 99% των υπολοίπων μισθωτών, που εργάζονται με πλήρες ωράριο, περιορίζονται στα 1790 ευρώ (ενώ η διάμεση αμοιβή παραμένει σχεδόν αμετάβλητη). Εάν παραλείψουμε από τους υπολογισμούς μας το 5% των πλέον υψηλόμισθων, δηλαδή, όσους αμείβονται με ακαθάριστες αποδοχές άνω των 4200 ευρώ, οι μέσες ακαθάριστες αποδοχές του υπόλοιπου 95% των πλήρως απασχολούμενων μισθωτών ανέρχονταν, το 2009, σε 1610 ευρώ (διάμεση τιμή 1470). **Δεύτερον**, το όριο κάτω του οποίου ένας εργαζόμενος χαρακτηρίζεται ως χαμηλόμισθος ανέρχεται στα 2/3 των διάμεσων αποδοχών, ήτοι σε περίπου 1000 ευρώ. Το 24% των εργαζομένων με πλήρες ωράριο στον επιχειρηματικό τομέα της Ελλάδας, με βάση το παραπάνω κριτήριο, είναι χαμηλόμισθοι.

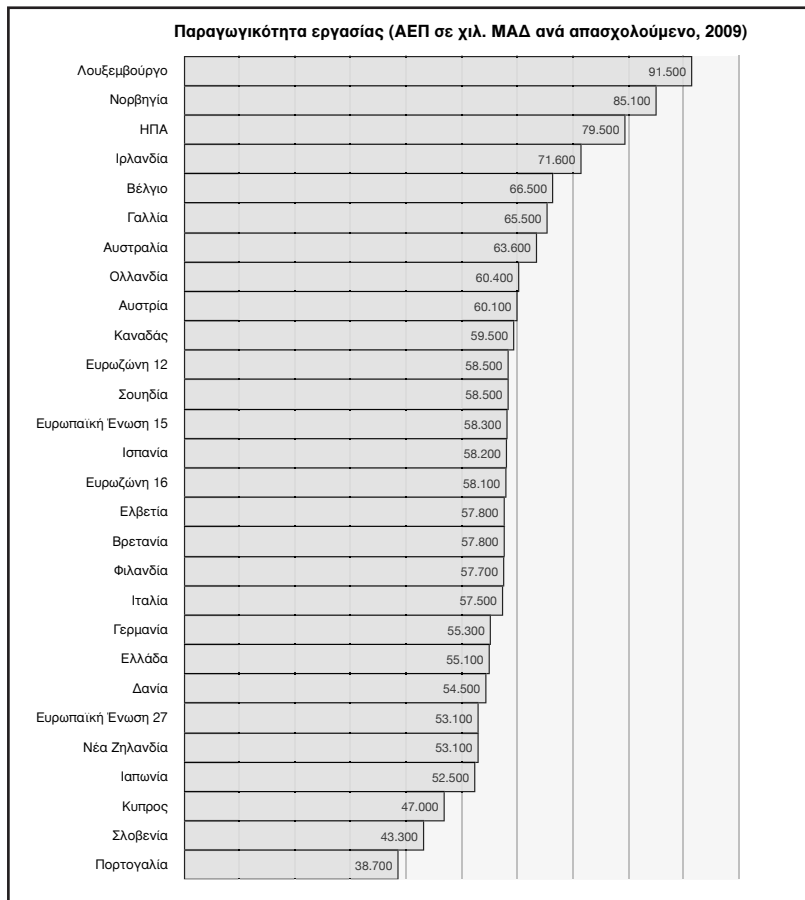
Διάγραμμα 47

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η σύγκριση των αποδοχών, ως εισόδημα, οφείλει να λαμβάνει υπόψη της και το διαφορετικό ύψος των τιμών των αγαθών και υπηρεσιών στις 15 χώρες μέλη. Στο Διάγραμμα 47, φαίνονται τα αποτελέσματα του υπολογισμού του μέσου ακαθάριστου μισθού στις δεκαπέντε χώρες μέλη σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης, έτσι ώστε οι μισθοί να είναι συγκρίσιμοι μεταξύ τους ως προς την αγοραστική τους δύναμη. Προκύπτει ότι η αγοραστική δύναμη του μέσου ακαθάριστου μισθού στην Ελλάδα, κατά το 2009, ανερχόταν στο 82,4% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Η αντίστοιχη αγοραστική δύναμη στην Πορτογαλία ήταν 65,7% της ΕΕ-15 ενώ το επίπεδο της Ισπανίας ήταν κατά τι ανώτερο (84,3%).

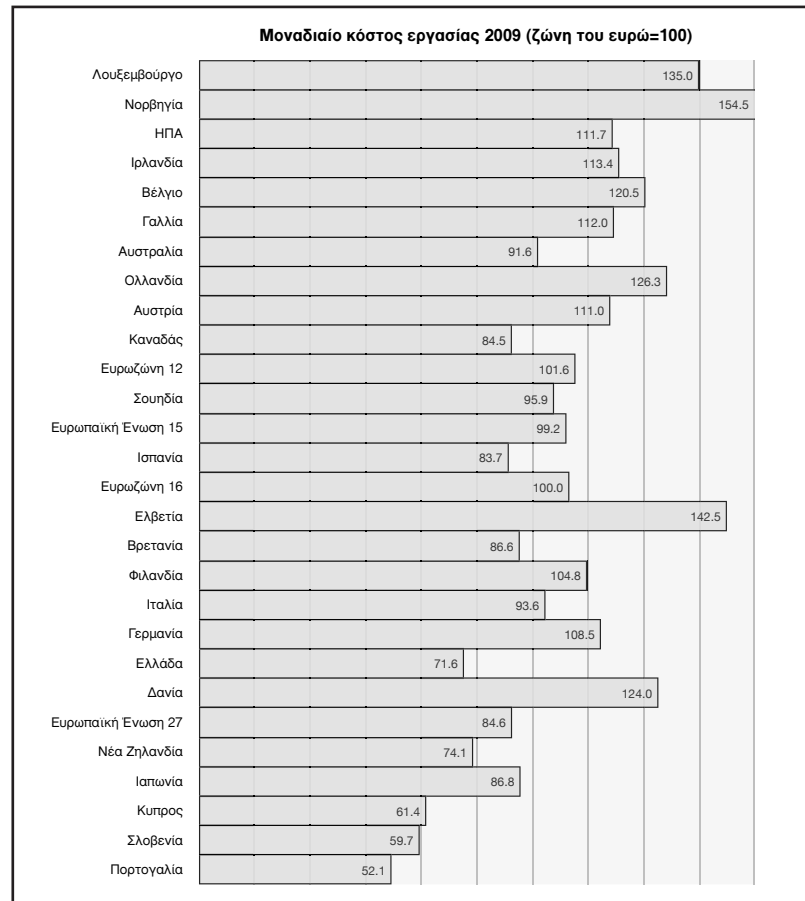
Διάγραμμα 48

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Το ετήσιο κόστος εργασίας (ακαθάριστος μισθός + εργοδοτικές εισφορές) αποτελεί την βάση του υπολογισμού του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Στον υπολογισμό αυτό υπεισέρχεται ωστόσο και η παραγωγικότητα της εργασίας. Από την σύγκριση της παραγωγικότητας της εργασίας στις προηγμένες χώρες (Διάγραμμα 48) προκύπτει ότι η Ελλάδα υστερεί έναντι πολλών άλλων χωρών πλην όμως η διαφορά που παρατηρείται είναι μικρότερη από την αντίστοιχη διαφορά των αμοιβών εργασίας. Ενώ δηλαδή το μηνιαίο κόστος εργασίας στην Ελλάδα ανέρχεται στο 83% του μέσου αντίστοιχου κόστους στην ΕΕ-15 (σε μονάδες αγοραστικής δύναμης), η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα ανερχόταν το 2009 σε περίπου 95% του μέσου όρου της ΕΕ-15.

Διάγραμμα 49

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Προκύπτει, έτσι, εξαιτίας της περιορισμένης διαφοράς στην παραγωγικότητα της εργασίας μεταξύ Ελλάδας και μέσου όρου της ΕΕ-15, ότι η απόσταση που χωρίζει το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα από τις άλλες χώρες της ευρωζώνης είναι σημαντική και ανέρχεται σε 28,4% (με βάση 100 για τον μέσο όρο της ζώνης του ευρώ, και 99,2 για την Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 «παλαιών» χωρών μελών, ο δείκτης ανέρχεται σε 71,6 για την Ελλάδα) (Διάγραμμα 49). Αξίζει να σημειωθεί ότι το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Πορτογαλία είναι εξαιρετικά χαμηλό, γεγονός που δεν έχει βοηθήσει την χώρα αυτή να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που αντιμετωπίζει, κατά τα τελευταία έτη -προβλήματα εν πολλοίς όμοια με αυτά της ελληνικής οικονομίας. Σημαντικά υψηλότερο από όσο στην Ελλάδα είναι το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Ισπανία.

6.3. Οι κατώτατοι μισθοί στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Στην Ευρώπη, ο κατώτατος μισθός υπάρχει προ πολλού σε χώρες όπως η Γαλλία, η Ελλάδα, η Πορτογαλία, η Ισπανία και το Βέλγιο, καθιερώθηκε πιο πρόσφατα στο Ηνωμένο Βασίλειο (1999) και στην Ιρλανδία (2000) ενώ στα περισσότερα νέα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ο κατώτατος μισθός θεσπίστηκε στην αρχή της περιόδου μετάβασης (δεκαετία 1990). Δεδομένων των αδύναμων συστημάτων συλλογικής διαπραγμάτευσης στις Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης οι κατώτατοι μισθοί επηρεάζουν την εξέλιξη του συνόλου μισθών.

Ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο υπάρχει σήμερα στα 20 από τα 27 κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και στην υποψήφια Τουρκία. Συγκεκριμένα ο κατώτατος μισθός θεσμοθετημένος σε εθνικό επίπεδο τον οποίο οφείλουν να τηρούν οι συλλογικές διαπραγματεύσεις στα διάφορα ειδικότερα επίπεδα (κλαδικό, επιχειρησιακό) ισχύει σε εννέα από τα 15 παλιά κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Βέλγιο, Ελλάδα, Ισπανία, Γαλλία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Πορτογαλία Ιρλανδία και Ηνωμένο Βασίλειο). Το ύψος του, είτε ορίζεται από την κυβέρνηση στην βάση των προτάσεων των κοινωνικών συνομιλητών (Γαλλία, Ισπανία, Λουξεμβούργο, Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία), είτε προκύπτει από την συλλογική διαπραγμάτευση μεταξύ των κοινωνικών συνομιλητών (Βέλγιο και Ελλάδα) και εφαρμόζεται συνήθως στο σύνολο των εργαζομένων της οικονομίας και σε όλα τα επαγγέλματα. Ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο ισχύει επίσης και στα 11 από τα 12 νέα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Τσεχία, Εσθονία, Ουγγαρία, Λιθουανία, Λετονία, Μάλτα, Πολωνία, Σλοβενία, Σλοβακία, Βουλγαρία, Ρουμανία) και σχεδόν σε όλα ορίζεται από την κυβέρνηση είτε μονομερώς είτε στην βάση προτάσεων, διαβουλεύσεων ή διαπραγματεύσεων μεταξύ κυβέρνησης και κοινωνικών συνομιλητών. Επίσης σε ορισμένες χώρες προβλέπεται αυτόματη αναπροσαρμογή του κατώτατου μισθού στην εξέλιξη των τιμών ή /και αυξήσεις, πράγμα που επιτρέπει την διατήρηση της αγοραστικής δύναμης των κατώτατων αποδοχών και την ενίσχυση τους.

Στις υπόλοιπες 7 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Αυστρία, Γερμανία, Δανία, Σουηδία, Φιλανδία, Ιταλία και Κύπρο) **δεν υπάρχει μεν κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο, υπάρχουν όμως κατώτατοι μισθοί** που διαπραγματεύονται οι κοινωνικοί εταίροι **σε κλαδικό επίπεδο**. Στις χώρες αυτές υπάρχουν παραδοσιακά ισχυρές συνδικαλιστικές οργανώσεις και υπάρχει, μέχρι στιγμής τουλάχιστον, μία προτίμηση για τους κλαδικούς κατώτατους μισθούς. Ωστόσο σε χώρες όπως η **Γερμανία**, διεξάγεται συζήτηση κατά τα τελευταία έτη για την θέσπιση και κατώτατου μισθού σε εθνικό επίπεδο, δεδομένου ότι μετά την επανένωση των δύο Γερμανιών και γενικότερα την διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρατηρείται μεγαλύτερος κατακερματισμός στην αγορά εργασίας και έχει μειωθεί σημαντικά το ποσοστό

των εργαζομένων που καλύπτεται από συλλογικές συμβάσεις. Με άλλα λόγια, η συλλογική διαπραγμάτευση που παραδοσιακά ορίζει τους κατώτατους μισθούς σε κλαδικό επίπεδο δεν είναι σε θέση να αποτρέψει την αύξηση ενός κακοπληρωμένου τμήματος της μισθωτής εργασίας λόγω της αύξησης της μετανάστευσης και του πολλαπλασιασμού των άτυπων συμβάσεων εργασίας αλλά και της εχθρότητας των εργοδοτών στην επέκταση των κατώτατων συμφωνηθέντων σε κλαδικό και περιφερειακό επίπεδο στα πλαίσια των Επιτροπών που αποφασίζουν για τις επεκτάσεις. Στην **Σουηδία**, η απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου σχετικά με την υπόθεση «Laval» ανέδειξε τις αδυναμίες του υπάρχοντος μοντέλου συλλογικής διαπραγμάτευσης, στα πλαίσια του οποίου δεν προβλέπεται κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τις αυξημένες μεταναστευτικές ροές από τις βαλτικές κυρίως χώρες θέτει υπό συζήτηση το θέμα θέσπισης ενός γενικευμένου κατώτατου μισθού. Παρόμοια συζήτηση διεξάγεται επίσης και στην **Φιλανδία** ανάμεσα στις συνδικαλιστικές οργανώσεις, με την Φιλανδική Συνομοσπονδία (SAK) να ζητά την θέσπιση κατώτατου μηνιαίου μισθού στα 1500€ μέσω συλλογικών διαπραγματεύσεων.

Στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης η σπουδαιότητα των κατώτατων μισθών έχει αυξηθεί και αποτελούν σε πολλές περιπτώσεις σημαντικό στοιχείο στην γενικότερη διαμόρφωση των μισθών ειδικότερα στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, ενώ παρατηρείται γενικότερα από την αρχή της τρέχουσας δεκαετίας αύξηση των κατώτατων μισθών ως ποσοστό του μέσου μισθού¹⁴.

Οι βασικοί λόγοι που εξηγούν γενικότερα **το αυξανόμενο ενδιαφέρον** για τους κατώτατους μισθούς την τελευταία δεκαετία στην Ευρώπη σχετίζονται με την νέα κατάσταση στην αγορά εργασίας, που χαρακτηρίζεται από την σημαντική αύξηση των άτυπων μορφών απασχόλησης που συνδέονται με περισσότερη επισφάλεια και λιγότερα δικαιώματα για τους εργαζόμενους, με την αύξηση του ποσοστού των χαμηλά αμειβόμενων και των φτωχών εργαζομένων για τους οποίους ο κατώτατος μισθός θα μπορούσε να θεωρηθεί ένα μέσο ώστε να υπάρχει ένα μισθολογικό κατώφλι για όλους τους εργαζόμενους. Η αύξηση της κινητικότητας του κεφαλαίου και - σε μικρότερο βαθμό- του εργατικού δυναμικού στην διευρυμένη Ευρωπαϊκή Ένωση των 27, έχουν προκαλέσει, λόγω της σοβαρής υστέρησης που παρατηρείται στο επίπεδο της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής αλλά και των εθνικών πολιτικών, ένα είδος κοινωνικού dumping ειδικότερα στις περιπτώσεις που γίνεται χρησιμοποίηση κακοπληρωμένων εργαζόμενων μεταναστών για να ασκηθεί πίεση στους μισθούς των εργαζομένων της χώρας υποδοχής. Παράλληλα, η συρρίκνωση της κάλυψης που παρέχει η συλλογική διαπραγμάτευση και κατ' επέκταση οι συλλογικές συμβάσεις, σε συνδυασμό με την μείωση της συνδικαλιστικής πυκνότητας, ειδικότερα στον

14. European Commission: «Industrial relations in Europe 2008», Brussels 2009.

τομέα των υπηρεσιών, οδηγούν διάφορες συνδικαλιστικές οργανώσεις - ακόμη και σε χώρες που παραδοσιακά δεν υπάρχει κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο και υπερτερεί η συλλογική διαπραγμάτευση και οι συμβάσεις σε κλαδικό επίπεδο - να υποστηρίζουν την θέσπιση του ώστε να προστατευτούν οι μισθοί και η αγοραστική δύναμη ειδικότερα των πιο αδύναμων τμημάτων της μισθωτής απασχόλησης.

Από την αρχή της τρέχουσας δεκαετίας, σχεδόν σε όλες τις χώρες όπου υπάρχει θεσμοθετημένος κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο παρατηρήθηκαν πραγματικές αυξήσεις του κατώτατου μισθού που στόχευαν στην βελτίωση της αγοραστικής δύναμης των χαμηλόμισθων, επηρεάζοντας σε πολλές περιπτώσεις την γενικότερη εξέλιξη των μισθών. Ωστόσο η τάση αυτή φαίνεται να ανακόπτεται το 2008 λόγω της σημαντικής και γρήγορης αύξησης των τιμών σε βασικά είδη κατανάλωσης το πρώτο εξάμηνο του 2008, η οποία σε πολλές χώρες δεν αντισταθμίστηκε από αντίστοιχες αυξήσεις στον κατώτατο μισθό.¹⁵

Στα πλαίσια της οικονομικής κρίσης και της ύφεσης ασκούνται σήμερα ισχυρές πιέσεις από την πλευρά των εργοδοτών για πάγωμα (ή ακόμη και μείωση) των μισθών, επιδιώκοντας σε κάποιες περιπτώσεις να συμψηφίσουν μέρος των ζημιών τους με την συμπίεση του κόστους εργασίας, σε άλλες να αποφύγουν μείωση των περιθωρίων κέρδους εκμεταλλευόμενες την κατάσταση της κρίσης και θέτοντας ως δίλημμα στους εργαζόμενους την απόλυση ή την αποδοχή μείωσης του μισθού (ειδικότερα στον τομέα των υπηρεσιών όπου παρατηρείται χαμηλή συνδικαλιστική πυκνότητα είναι ορατός ο κίνδυνος να οδηγηθεί ένα μέρος των εργαζομένων στην ομάδα των χαμηλόμισθων). Στα πλαίσια ενός **αβέβαιου** οικονομικού περιβάλλοντος είναι δύσκολο προβλέψιμο εάν οι κυβερνήσεις και οι κοινωνικοί συνομιλητές θα εγκαταλείψουν το ενδιαφέρον που παρατηρήθηκε τα τελευταία χρόνια για τον κατώτατο μισθό ή εάν αντίθετα ο κατώτατος μισθός θα θεωρηθεί ως ένα εργαλείο προστασίας των χαμηλόμισθων και των φτωχών εργαζομένων.

6.3.1. Επίπεδα κατώτατων μισθών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2009

Τα διαθέσιμα στοιχεία της Eurostat¹⁶ για συγκρίσεις ανάμεσα στις διάφορες χώρες, αφορούν στους κατώτατους μηνιαίους μισθούς των εργαζομένων με πλήρη απασχόληση τον Ιανουάριο του 2009. Πρόκειται για τους κατώτατους μηνιαίους μικτούς μισθούς δηλαδή τους μισθούς πριν την αφαίρεση του φόρου εισοδήματος και των κοινωνικών εισφορών που καταβάλλουν οι εργαζόμενοι. Πρέπει να σημειωθεί ότι

15. Thorsten Schulten: «Minimum wages in Europe: new debates against the background of economic crisis, ETUI Policy Brief, Issue 2/2009.

16. Beate CZECH: «Minimum Wages in January 2009», Eurostat, Data in focus 29/2009.

στα στοιχεία αυτά η Eurostat λαμβάνει υπόψη τις περιπτώσεις, όπου ο μηνιαίος μισθός καταβάλλεται πάνω από 12 φορές ετησίως -όπως αυτό συμβαίνει στην Ισπανία, Πορτογαλία και Ελλάδα όπου ο μισθός καταβάλλεται 14 φορές ετησίως - και έχουν διορθωθεί τα στοιχεία ώστε να ληφθούν υπόψη αυτές οι πληρωμές¹⁷.

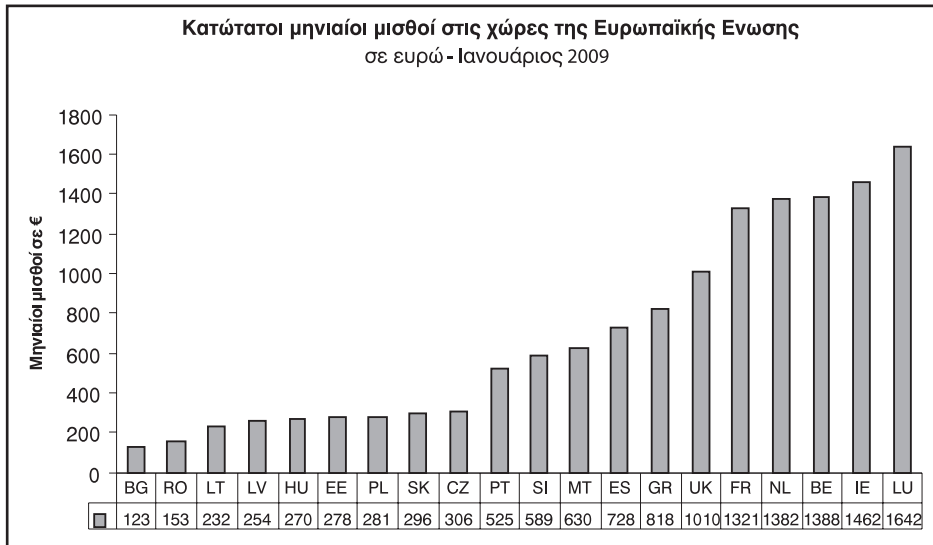
Από την **σύγκριση των κατώτατων μηνιαίων μισθών** σε ευρώ, προκύπτει ότι οι αποκλίσεις είναι ήδη μεγάλες στην ΕΕ-15, ανάμεσα στις νότιες χώρες μέλη (Πορτογαλία, Ελλάδα και Ισπανία) και στις υπόλοιπες χώρες παλιά μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και βέβαια είναι ακόμη μεγαλύτερη η απόσταση που χωρίζει τους κατώτατους μισθούς των νέων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης - με εξαίρεση την Μάλτα και την Σλοβενία - από τους αντίστοιχους μισθούς τόσο των χωρών μελών του ευρωπαϊκού νότου όσο κυρίως των υπολοίπων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ειδικότερα, με βάση τα στοιχεία του *Διαγράμματος 50*, ο κατώτατος μηνιαίος μισθός σε απόλυτα μεγέθη κυμαίνεται:

- μεταξύ 1010 και 1642 ευρώ, σε μία *πρώτη κατηγορία χωρών* που αποτελείται από το Ηνωμένο Βασίλειο, την Γαλλία, το Βέλγιο την Ολλανδία, την Ιρλανδία και το Λουξεμβούργο,
- μεταξύ 525 και 818 ευρώ, σε μία *δεύτερη κατηγορία χωρών* που αποτελείται από την Πορτογαλία, την Σλοβενία, την Μάλτα, την Ισπανία και την Ελλάδα
- τέλος, κυμαίνεται μεταξύ 123 και 306 ευρώ στα υπόλοιπα νέα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

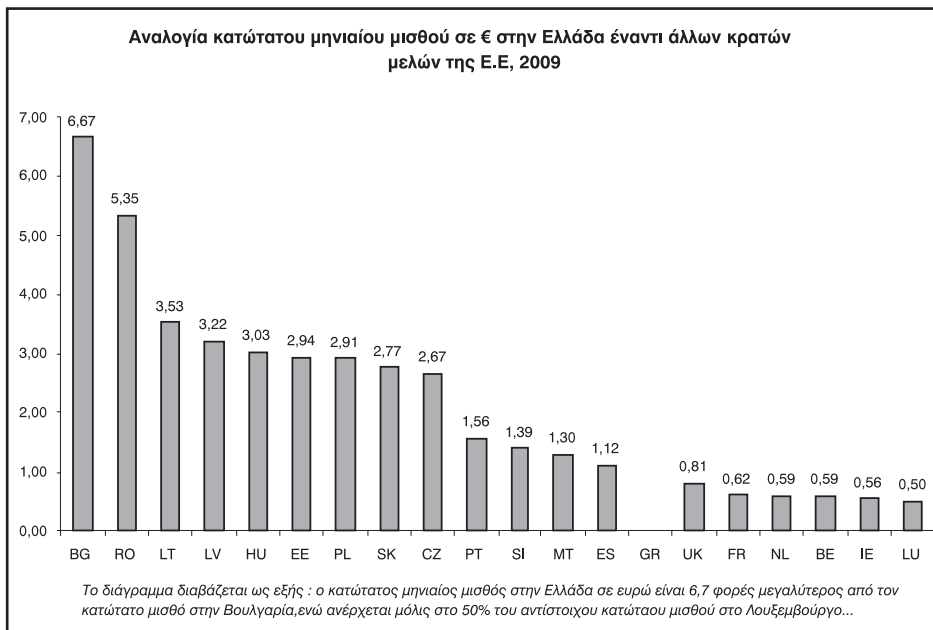
17. Επειδή η διόρθωση αυτή δεν έχει γίνει στα μέχρι σήμερα διαθέσιμα στοιχεία της Eurostat για το έτος 2009 για την Ελλάδα, στα στοιχεία που χρησιμοποιούμε παρακάτω προβαίνουμε, για λόγους συγκρισιμότητας, στην εν λόγω διόρθωση με βάση την ΕΓΓΣΕ 2008-2009 που υπεγράφη τον Απρίλιο 2008 (βλέπε Πίνακα 7). Συγκεκριμένα για την Ελλάδα, τον Ιανουάριο του 2009 ο κατώτατος μισθός σε δωδεκάμηνη βάση - συνυπολογίζοντας τους 14 μισθούς ετησίως - με βάση την ΕΓΣΣΕ και τα δεδομένα Ιανουαρίου 2009 όπως γίνεται για τις άλλες χώρες ανέρχεται σε 818€ (αντί για 681€ που αναφέρουν τα στοιχεία της Eurostat τα οποία αναφέρονται στο 2008 και επίσης δεν λαμβάνουν υπόψη την καταβολή του μισθού σε 14μηνη βάση στην Ελλάδα, ενώ αυτό έχει γίνει στην περίπτωση της Ισπανίας και της Πορτογαλίας. Για παράδειγμα ο κατώτατος μηνιαίος μισθός ανέρχεται στην Ισπανία σε 624€ και με την αναγωγή σε 14μηνη βάση, ανέρχεται στα 728€ στα στοιχεία της Eurostat.).

Διάγραμμα 50

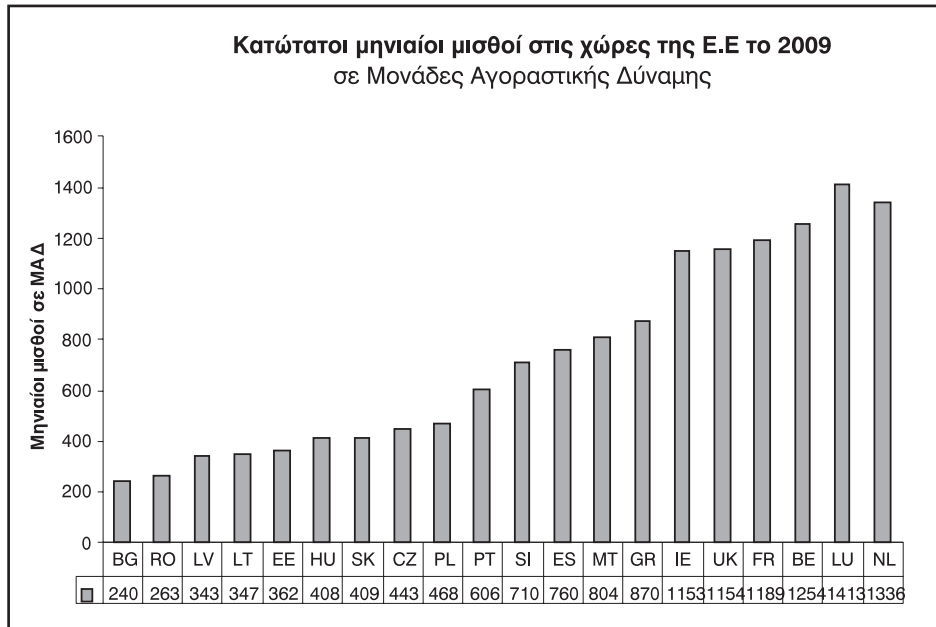
Πηγές: Eurostat, Data in focus 29/2009 και Ε.Γ.Σ.Σ.Ε (για την Ελλάδα).

Διάγραμμα 51

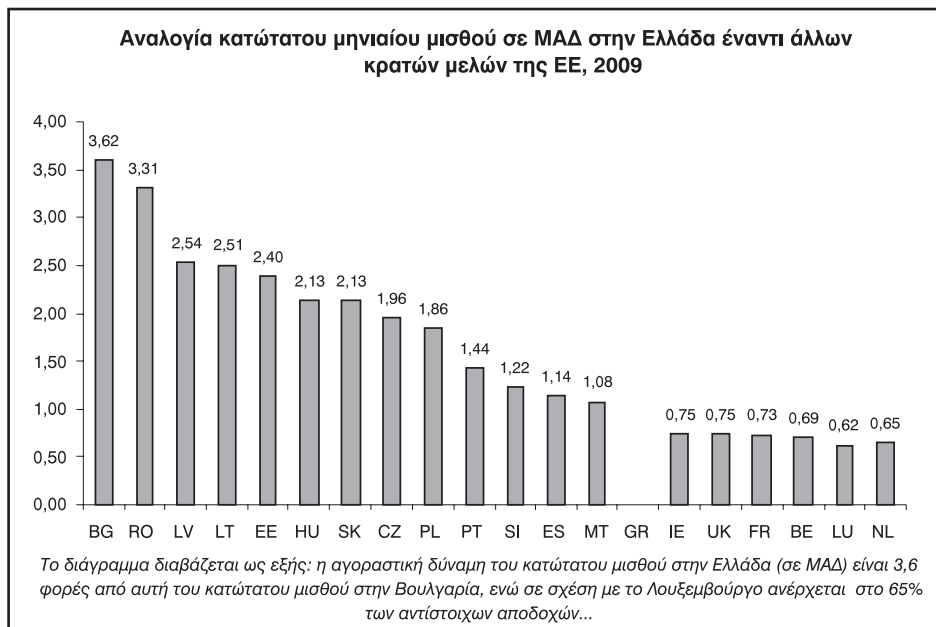
Πηγή: Eurostat.

Διάγραμμα 52

Πηγή: Eurostat, και Ε.Γ.Σ.Σ.Ε (για την Ελλάδα).

Διάγραμμα 53

Πηγή: Eurostat.

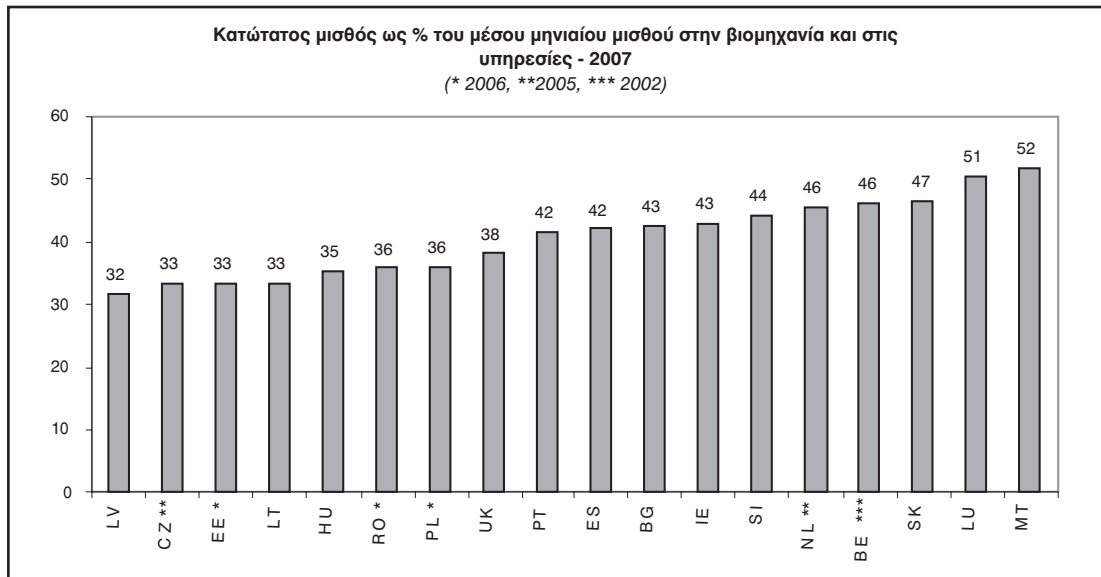
Στην σύγκριση σε απόλυτα μεγέθη, διαπιστώνεται ότι ο κατώτατος μηνιαίος μισθός την Ελλάδα σε ευρώ, είναι κατά πολύ μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο μισθό που ισχύει στην μεγάλη πλειοψηφία των νέων κρατών μελών της ΕΕ (ιδιαίτερα αν εξαιρεθούν η Σλοβενία και η Μάλτα). Αντίθετα όμως, **ο κατώτατος μηνιαίος μισθός σε ευρώ στην Ελλάδα, συνεχίζει να υστερεί σημαντικά έναντι των κατώτατων μισθών των πλουσιότερων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης** (στις οποίες ισχύει ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο) **και ανέρχεται περίπου στο 60% του αντίστοιχου κατώτατου μισθού της πρώτης αυτής κατηγορίας χωρών, ενώ βρίσκεται σε ευνοϊκότερη θέση έναντι του αντίστοιχου κατώτατου μισθού των χωρών της δεύτερης κατηγορίας (Διάγραμμα 51).**

Στα Διαγράμματα 52 και 53, η σύγκριση των κατώτατων μισθών γίνεται σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης, οι οποίες λαμβάνουν υπόψη τις διαφορές των τιμών ανάμεσα στις χώρες για ένα καλάθι αγαθών και υπηρεσιών τα οποία είναι συγκρίσιμα και αντιπροσωπευτικά. Στόχος είναι να εξλειφθούν οι διαφορές του επιπέδου των τιμών στις δαπάνες της τελικής κατανάλωσης των νοικοκυριών. Επομένως οι κατώτατοι μισθοί που εκφράζονται σε εθνικό νόμισμα, μετατρέπονται σε μία κοινή «επίπλαστη» νομισματική μονάδα ώστε η αγοραστική τους δύναμη να είναι συγκρίσιμη.

Ανάμεσα στα δύο *διαγράμματα (50 και 52)*, η κατάταξη των χωρών παραμένει σχεδόν αμετάβλητη, διαπιστώνεται όμως ότι οι αποστάσεις των κατώτατων μηνιαίων μισθών είναι μικρότερες όταν τα στοιχεία εκφράζονται σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης από ότι σε ευρώ. Ειδικότερα, η εξάλειψη των διαφορών στις τιμές ανάμεσα στις χώρες έχει ως αποτέλεσμα να αυξάνεται ο κατώτατος μισθός στα νέα κράτη μέλη όπως επίσης και στην Πορτογαλία, στην Ισπανία και στην Ελλάδα. Αντίθετα στις πιο πλούσιες χώρες, η εφαρμογή των Μονάδων Αγοραστικής Δύναμης (ΜΑΔ), μεταφράζεται σε σχετική μείωση του επιπέδου του κατώτατου μισθού.

Τέλος, η αναλογία μεταξύ κατώτατου μισθού και μέσου μισθού στην βιομηχανία και στις υπηρεσίες στις διάφορες χώρες (για τις οποίες υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία της Eurostat) κυμαίνεται από 32% στην Λετονία μέχρι και 52% στην Μάλτα (*Διάγραμμα 54*).

Διάγραμμα 54

Πηγή: Eurostat.

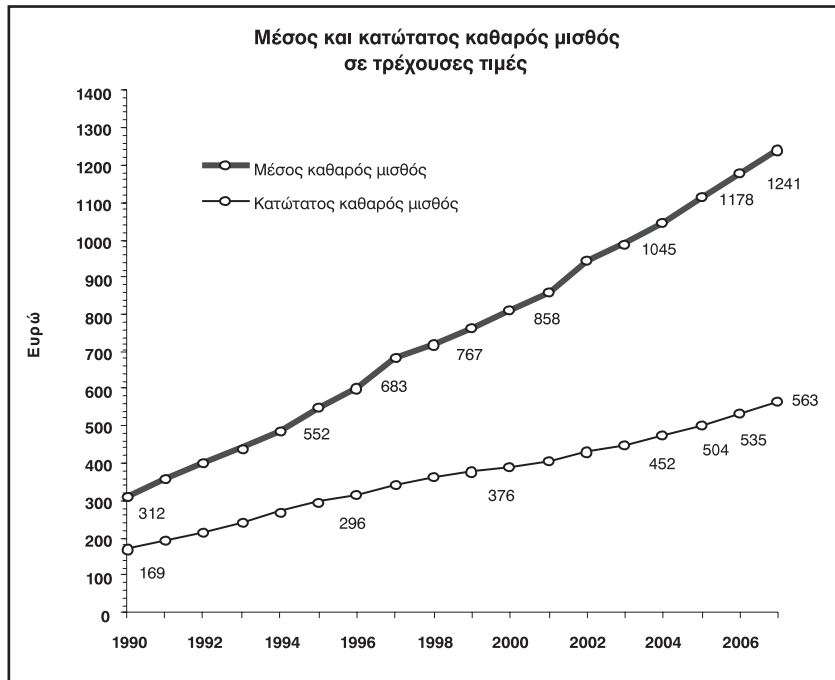
6.3.2. Σύγκριση κατώτατου και μέσου μισθού στην Ελλάδα

Με βάση τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (DGII) και της ΕΓΣΣΕ υπολογίστηκαν οι καθαρές αποδοχές για τον μέσο μισθό και για τον κατώτατο μισθό, με τις ακόλουθες παραδοχές: (1) Το άθροισμα εργοδοτικών εισφορών και εισφορών του εργαζόμενου ανέρχεται στο 44% των ακαθάριστων αποδοχών. (2) Η επιβάρυνση για τον κατώτατο μισθό από το 2001 ανέρχεται σε 43%. (3) Ο μέσος καθαρός μισθός επιβαρύνεται με φορολογική επιβάρυνση 8%.

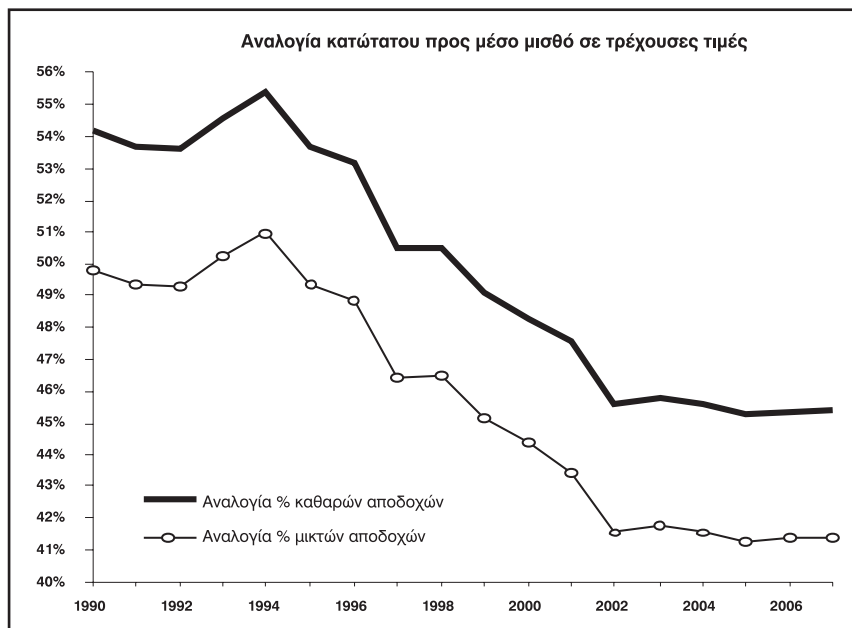
Όπως φαίνεται στα διαγράμματα, **ο μέσος καθαρός μισθός** αυξήθηκε ταχύτερα από **τον κατώτατο καθαρό μισθό**, έτσι ώστε η αναλογία τους να μειωθεί από το 55% περίπου το 1994 σε 45% περίπου κατά την εξαετία 2002-2007. Η αντίστοιχη αναλογία των μικτών αποδοχών (καθαρές αποδοχές + εισφορές εργαζομένου) είναι ελαφρώς χαμηλότερη, αλλά η τάση εξέλιξης είναι εξίσου πτωτική: ενώ ανερχόταν σε 51% περίπου το 1994, είχε μειωθεί σε 41% περίπου κατά την εξαετία 2002-2007.

Υπάρχει επομένως, σταθεροποίηση του χάσματος αμοιβών μεταξύ κατώτατου και μέσου μισθού από το 2002 μέχρι σήμερα, πλην όμως το χάσμα παραμένει σε ιστορικά υψηλά επίπεδα.

Διάγραμμα 55

Διάγραμμα 56

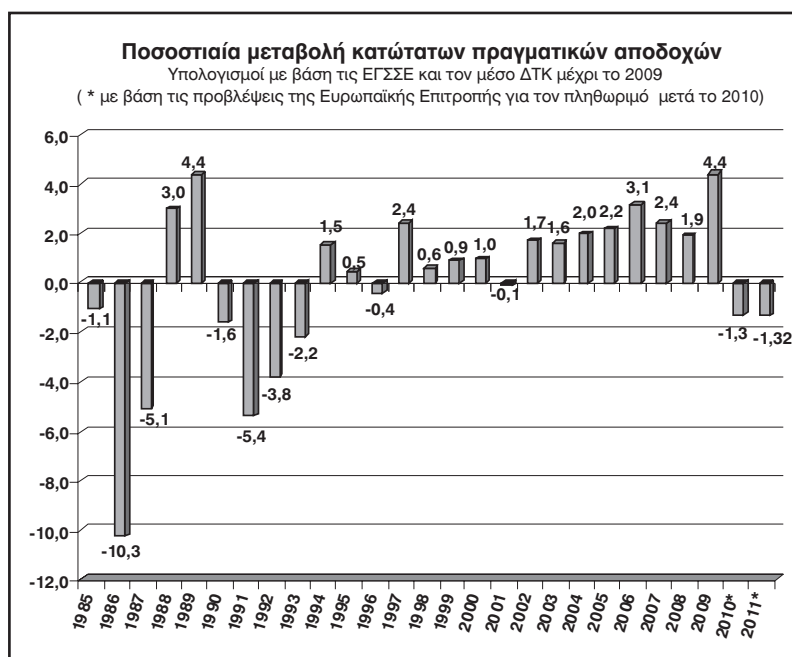

6.3.3. ΕΞέλιξη των κατώτατων αποδοχών στην Ελλάδα (1984-2012)

Ο Πίνακας 7 καταγράφει την εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών - κατώτατου μισθού και ημερομισθίου- στην Ελλάδα για την περίοδο 1984-2012, όπως αυτές διαμορφώνονται σύμφωνα με τις εκάστοτε ΕΓΣΣΕ και Διαιτητικές αποφάσεις.

Με βάση τα δεδομένα του Πίνακα 7, στα Διαγράμματα 57 και 58 απεικονίζεται η εξέλιξη των κατώτατων πραγματικών αποδοχών την περίοδο 1984 - 2009 λαμβάνοντας υπόψη τις ετήσιες ονομαστικές αποδοχές ανά έτος (σε 12μηνη βάση) και αποπληθωρίζοντας με τον ΔΤΚ σε μέσα επίπεδα. Διαπιστώνεται στα εν λόγω διαγράμματα ότι, ενώ υπάρχει μια σταδιακή αύξηση των κατώτατων πραγματικών αποδοχών μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1990, ωστόσο ο ρυθμός μεταβολής αυτής της εξέλιξης επέτρεψε το 2009 την διαμόρφωση του επιπέδου των κατώτατων πραγματικών αποδοχών στο ανώτερο επίπεδο της περιόδου (1984-2009).

Διάγραμμα 57

Πηγή: ΙΝΕ-ΓΣΣΕ/ΑΔΕΔΥ.

Έχουμε με άλλα λόγια, μεταξύ 1984 και 2009, δύο διακριτές περιόδους:

- Στην διάρκεια της πρώτης περιόδου (1984-1996) έχουμε σημαντική μείωση των πραγματικών κατώτατων αποδοχών κατά 20 περίπου εκατοστιαίες μονάδες (από 100 το έτος 1984 ο δείκτης μειώνεται στο 79,3 το έτος 1993 και διατηρείται στα επίπεδα του 80 μέχρι το έτος 1996).

- Στην διάρκεια της δεύτερης περιόδου (1997-2009) έχουμε ονομαστικές αυξήσεις που υπερβαίνουν σχεδόν συστηματικά τον μέσο πληθωρισμό με αποτέλεσμα μία σταδιακή ανάκτηση της αγοραστικής δύναμης του κατώτατου μισθού - που απωλέσθηκε την προηγούμενη περίοδο - κατά 22 περίπου εκατοστιαίες μονάδες (από το 80 ο δείκτης ανέρχεται στο 102 το 2009).

Διάγραμμα 58

Πηγή: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ. Υπολογισμοί με βάση τις ΕΓΣΣΕ και το μέσο ΔΤΚ της ΕΣΥΕ μέχρι και το 2009 (με προβλέψεις για πληθωρισμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής μετά το 2010).

Το 2009 ο κατώτατος μισθός σε πραγματικούς όρους υπερβαίνει οριακά τα επίπεδα του έτους 1984, πράγμα που σημαίνει ότι οι αυξήσεις αυτές επέτρεψαν απλά και μόνο να καλυφθούν οι απώλειες που υπέστη η αγοραστική δύναμη του κατώτατου μισθού από τον πληθωρισμό στο σύνολο της εξεταζόμενης περιόδου, ενώ σημαίνει ταυτόχρονα ότι στην διάρκεια όλων αυτών των ετών, οι αμειβόμενοι με τις κατώτατες αποδοχές δεν επωφελήθηκαν από την όποια αύξηση της παραγωγικότητας.

Επίσης πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι **ο πληθωρισμός για τους χαμηλόμισθους είναι υψηλότερος του μέσου όρου** λόγω της διάρθρωσης της κατανάλωσης των νοικοκυριών με χαμηλά εισοδήματα και της διαμόρφωσης των τιμών σε επιμέρους βασικά αγαθά και υπηρεσίες. Κατά συνέπεια η διαμόρφωση και δημοσίευση

από την ΕΣΥΕ (όπως αυτό γίνεται σε άλλες χώρες) διαφοροποιημένων Δεικτών Τιμών Καταναλωτή ανά κατηγορία εισοδήματος, θα επέτρεπε να ληφθούν υπόψη οι εν λόγω διαφορές, τόσο σε επίπεδο υπολογισμών, όσο κυρίως σε επίπεδο συλλογικής διαπραγμάτευσης για τον κατώτατο μισθό, ενώ θα ήταν επίσης χρήσιμοι οι δείκτες αυτοί για τον καθορισμό των αυξήσεων στις συντάξεις και σε άλλα κοινωνικά επιδόματα/βοηθήματα.

Στην τελευταία τριετή ΕΓΣΣΕ 2010-2012, δεν προβλέπονται ονομαστικές αυξήσεις για το 2010, ενώ οι ονομαστικές αυξήσεις που προβλέπει η σύμβαση από 1.7.2011 και από 1.7.2012 θα ανέρχονται στο ύψος του πληθωρισμού της ευρωζώνης του προηγούμενου, κάθε φορά, έτους (δηλαδή, αυξήσεις από 1.7.11 με βάση τον εναρμονισμένο ΔTK της ευρωζώνης του 2010 και από 1.7.2012 με βάση τον εναρμονισμένο ΔTK της ευρωζώνης του 2011).

Επομένως με βάση τα παραπάνω, υπολογίσθηκε η εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών σε ονομαστικούς και πραγματικούς όρους με βάση τις εαρινές προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (5.5.2010), για πληθωρισμό στην ευρωζώνη 1,5% το 2010 και 1,7% το 2011 και στην Ελλάδα 3,1% και 2,1% αντίστοιχα εφόσον οι παρατηρούμενες πληθωριστικές πιέσεις στην Ελλάδα δεν θα διαφοροποιήσουν τις συγκεκριμένες προβλέψεις.

Πίνακας 7: Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου στην Ελλάδα 1984-2012

ΕΓΣΣΕ - ΔΙΑΙΤΗΡΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	ΧΡΟΝΟΣ ΙΣΧΥΟΣ ΑΠΟ - ΕΩΣ	ΗΜΕΡΟ-ΜΙΣΘΟ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ	ΜΙΣΘΟΣ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ %	ΕΤΗΣΙΕΣ ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΔΟΣΕΙΣ (12 μήνες) δρχ.	Ποσοστό αύξησης ετήσιων ονομαστικών αποδοχών (σχέση προηγ. Έτους)	(Ποσοστό μεταβολής) Σύγκριση μέσου ετήσιου ΔΤΚ κάθε έτους με τον αντίστοιχο προηγ. έτους	Ποσοστό μεταβολής πραγματικών αποδοχών
ΕΓΣΣΕ 1984	1.5-31.8.84	1202	10,8	27012	10,8	341596	-	18,6%	-
	1.5-31.8.84	1285	6,9	28876	6,9				
	1.9-31.12.84	1314	2,2	29511	2,2				
ΕΓΣΣΕ 1985	1.1-30.4.85	1422	8,2	31931	8,2	402912	17,9%	19,2%	-1,09%
	1.5-31.8.85	1516	6,6	34038	6,6				
	1.9-31.12.85	1548	2,1	34759	2,1				
1986	1.1-31.4.86	1618	4,5	36316	4,5	445436	10,5%	23,1%	-10,25%
	1.5-31.8.86	1639	1,3	36792	1,3				
	1.9-31.12.85	1716	4,7	38251	4				
1987	1.1-30.4.87	1787	4,1	40100	4,8	491700	10,38%	16,4%	-5,1%
	1.5-31.8.87	1805	1	40501	1				
	1.9-31.12.87	1886	4,5	42324	4,5				
ΕΓΣΣΕ 1988	1.1-31.4.88	2074	10	46443	9,7	575172	16,9%	13,5%	+3%
	1.4-31.8.88	2106	1,5	47143	1,5				
	1.9-31.12.88	2243	6,5	50207	6,5				
ΕΓΣΣΕ 1989	1.1-30.4.89	2450	9,3	54828	9,2	682840	18,7%	13,7%	+4,39%
	1.5-31.8.89	2475	1	55376	1				
	1.9-31.12.89	2705	9,3	60506	9,3				
ΕΓΣΣΕ 1990	1.1-31.8.90	2911	7,6	65105	7,6	808992	18,4%	20,4%	-1,6%
	1.9-31.12.90	3118	7,1	69727	7,1				
ΕΓΣΣΕ 1991	1.1.91	3315	6,3	74121	6,3	914358	13,02%	19,5%	-5,4%
	1.7.91	3501	5,6	78272	5,6				
1992	1.1.92	3721	6,28	83160	6,24	1017882	11,3%	15,8%	-3,8%
	1.7.92	3870	4	86487	4				
ΕΓΣΣΕ 1993	1.1.93	4081	5,45	91206	5,45	1138644	11,8%	14,4%	-2,2%
	1.7.93	4411	8,08	98568	8,07				
ΕΓΣΣΕ 1994	1.1.94	4632	5	103497	5	1282332	12,6%	10,9%	+1,53%
	1.7.94	4934	6,5	110225	6,5				
1995	1.1.95	5132	4	114634	4	1403124	9,41%	8,9%	+0,46%
	1.7.95	5336	4	119220	4				
ΕΓΣΣΕ 1996	1.1.96	5531	3,5	123520	3,5	1511880	7,75%	8,2%	-0,41%
	1.7.96	5753	4	128460	4				
1997	1.1.97	6000	1% + 3,25%	133962	1% + 3,25%	1633662	8,05%	5,5%	2,4%
	1.7.97	6195	3,25%	138315	3,25%				
ΕΓΣΣΕ 1998	1.1.98	6364	0,2% + 2,5%	142056	0,2% + 2,5%	1721718	5,39%	4,8%	0,56%
	1.7.98	6492	2%	144897	2%				
1999	1.1.99	6609	0,4% + 1,4%	147513	0,4% + 1,4%	1782548	3,53%	2,6%	0,9%
	1.7.99	6701	1,4%	149578	1,4%				
ΕΓΣΣΕ 2000	1.1.00	6882	0,7% + 2%	153643	0,7% + 2%	1857474	4,2%	3,2%	0,97%
	1.7.00	6986	1,5%	155947	1,5%				
2001	1.1.01	7111	1,8%	158754	1,8%	1919274	3,3%	3,4%	-0,09%
	1.7.01	7218	1,5%	161136	1,5%				

ΕΓΣΣΕ - ΔΙΑΠΗΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	ΧΡΟΝΟΣ ΊΣΧΥΟΣ ΑΠΟ - ΕΩΣ	ΗΜΕΡΟ-ΜΙΣΘΙΟ (ευρώ)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ	ΜΙΣΘΟΣ (ευρώ)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ %	ΕΤΗΣΙΕΣ ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΔΟΣΕΣ (12 μήνες) - ευρώ.	Ποσοστό αύξησης ετήσιων ονομαστικών αποδοχών (σχέση προηγ. Έτους)	Ποσοστό μεταβολής Σύνκριση μέσου ετήσιου ΔΤΚ κάθε έτους με τον αντίστοιχο προηγ. έτους	Ποσοστό μεταβολής πραγματικών αποδοχών
ΕΓΣΣΕ 2002 (σε ευρώ)*	1.1.02 1.7.02	21,95 22,35	1,1% + 2,5% 1,8%	490,04 498,86	1,1% + 2,5% 1,8%	5933,39	5,34%	3,6%	1,68 %
2003	1.1.03	23,29	0,3% + 3,9%	519,87	0,3% + 3,9%	6238,44	5,14%	3,5%	1,58%
ΕΓΣΣΕ 2004	1.1.04 1.9.04	24,22 25,01	4% 2% + 8 ευρώ (μηνιαίως)	540,66 559,98	4% 2% + 8 ευρώ (μηνιαίως)	6545,88	4,93%	2,9%	1,97 %
2005	1.1.05 1.9.05	25,56 26,41	2,2% 3,3%	572,30 591,18	2,2% 3,3%	6943,12	5,78%	3,5 %	2,2 %
ΕΓΣΣΕ 2006	1.1.06 1.9.06	27,17 27,96	2,9% 2,9%	608,33 625,97	2,9% 2,9%	7370,52	6,44%	3,2%	3,13%
2007	1.5.07	29,39	5,1%	657,89	5,1%	7766,92	5,38 %	2,9%	2,41%
ΕΓΣΣΕ 2008	1.1.08 1.9.08	30,40 31,32	3,45% 3%	680,59 701	3,45% 3%	8248,72	6,2%	4,2 %	1,91%
2009	1.5.09	33,04	5,5%	739,56	5,5%	8720,48	5,71%	1,2 %	4,4
ΕΓΣΣΕ 2010 **		33,04		739,56		8874,72	1,76 %	3,1%***	- 1,3 ***
2011 (προβλ.)	1.7.11	33,53 ****	1,5% ***	750,65 ***	1,5% ***	8941,26 ***	0,74 ***	2,1%***	- 1,32***
2012 (προβλ.)	1.7.12	34,10 ***	1,7% ***	763,41 ***	1,7% ***	9084,36 ***	1,6 ***		

* Από το έτος 2002 και μετά οι αποδοχές είναι σε ευρώ.

** Η ΕΓΣΣΕ 2010-2012, δεν προβλέπει ονομαστικές αυξήσεις για το 2010, προβλέπει αυξήσεις για την 1.7.2011 και την 1.7.2012 οι οποίες θα ανέχονται στο ύψος του πληθωρισμού της ενφωζώνης του προηγούμενου κάθε φορά έτους (εναρμονισμένος ΔΤΚ του 2010 και του 2011 αντίστοιχα). Δεδομένου ότι στην σύμβαση δεν περιλαμβάνεται παράρτημα με πύνακα αποδοχών, λαμβάνοντας υπόψη τους όρους της σύμβασης σχετικά με την διαμόρφωση των μισθών και ημερομισθίων, υπολογίστηκε την εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών σε ονομαστικούς όρους με βάση τις εαρινές προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (5.5.2010), για πληθωρισμό στην ενφωζώνη 1,5% το 2010 και 1,7% το 2011 και στην Ελλάδα 3,1% και 2,1% αντίστοιχα.

*** Υπό τον όρο ότι θα επιβεβαιωθούν οι προβλέψεις για τον πληθωρισμό.

Πηγή: ΙΝΕ/ΓΣΣΕ-ΑΔΕΔΥ.

ΜΕΡΟΣ 7
Η απασχόληση και η ανεργία

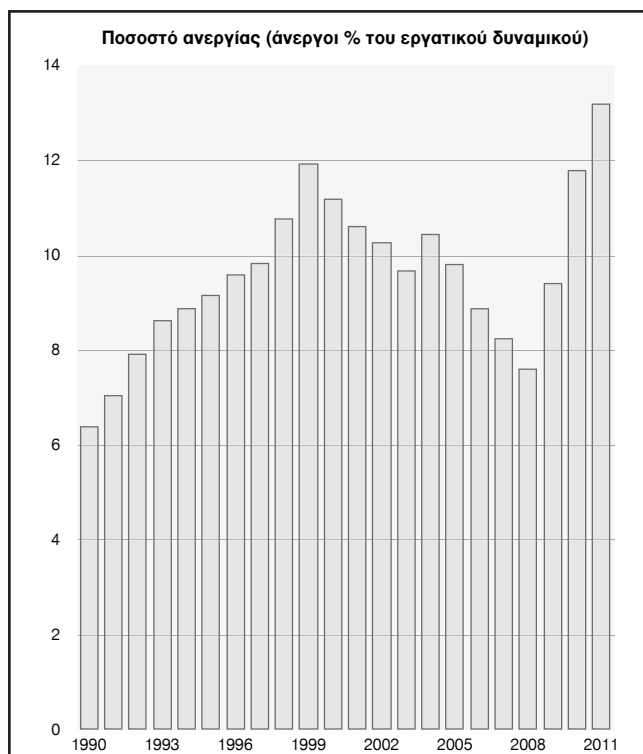
Η απασχόληση και η ανεργία

7.1. Η απασχόληση και η ανεργία κατά το 2009

Το 2009, σύμφωνα με τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (Β' τριμήνου), οι άνεργοι ανέρχονταν σε 442.000 άτομα. Το εργατικό δυναμικό των 5,1 εκατομμυρίων ατόμων αντιστοιχούσε στο 65,8% του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας (15-64 ετών) ενώ η απασχόληση, η οποία ανερχόταν σε 4,53 εκατομμύρια άτομα αντιστοιχούσε στο 59,6% του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας. Περίπου το 1/3 του παραγωγικού πληθυσμού δεν είναι ενταγμένο στην αγορά εργασίας, δύο από τους τρεις άεργους είναι γυναίκες, και τα υψηλότερα ποσοστά μη συμμετοχής στην αγορά εργασίας παρατηρούνται στις ηλικίες 15-19 ετών και 55-64 ετών.

Μετά από την συνεχή πτώση εννέα συναπτών ετών (2000-2009) από το 12% περίπου στο 7,6%, το ποσοστό ανεργίας **αυξήθηκε** δραματικά κατά το 2009 από το 7,6% στο 9,4% (Διάγραμμα 59), ενώ στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η αντίστοιχη αύξηση ήταν από 7,1% σε 8,9%.

Διάγραμμα 59

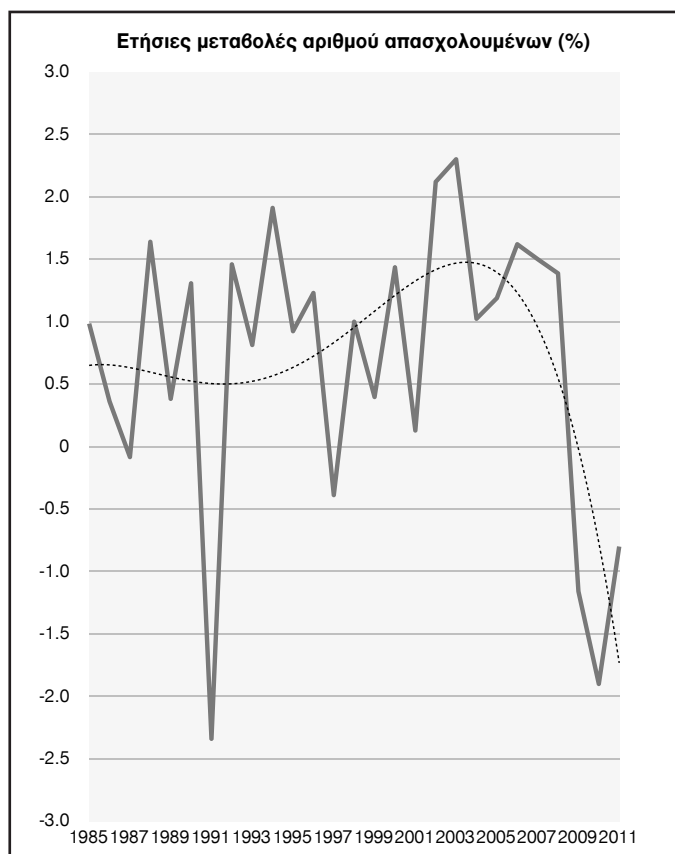

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η μείωση της ανεργίας στην διάρκεια των ετών 2000-2008, στην Ελλάδα, ανήλθε συνολικά σε 3 εκατοστιαίες μονάδες και προήλθε κυρίως από την μείωση του αριθμού των νέων ανέργων 15-29 ετών, των μακροχρόνιων και των νεο-εισερχόμενων ανέργων. Η **μεταστροφή** του 2009 κινήθηκε στην ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση, της αύξησης της ανεργίας των εν λόγω ομάδων.

Το **ποσοστό ανεργίας** πρόκειται να παρουσιάσει άνοδο, σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σε περίπου 12% το 2010 και 13,2% το 2011 (Διάγραμμα 60). Εάν η πρόβλεψη αυτή επαληθευτεί, ήδη στο τέλος του τρέχοντος έτους το ποσοστό ανεργίας θα έχει προσεγγίσει στην Ελλάδα το υψηλότερο σημείο της μεταπολιτευτικής περιόδου (12%, όσο δηλαδή το 1999), το δε 2011 θα φτάσει στα υψηλότερα επίπεδα της πενηκονταετίας.

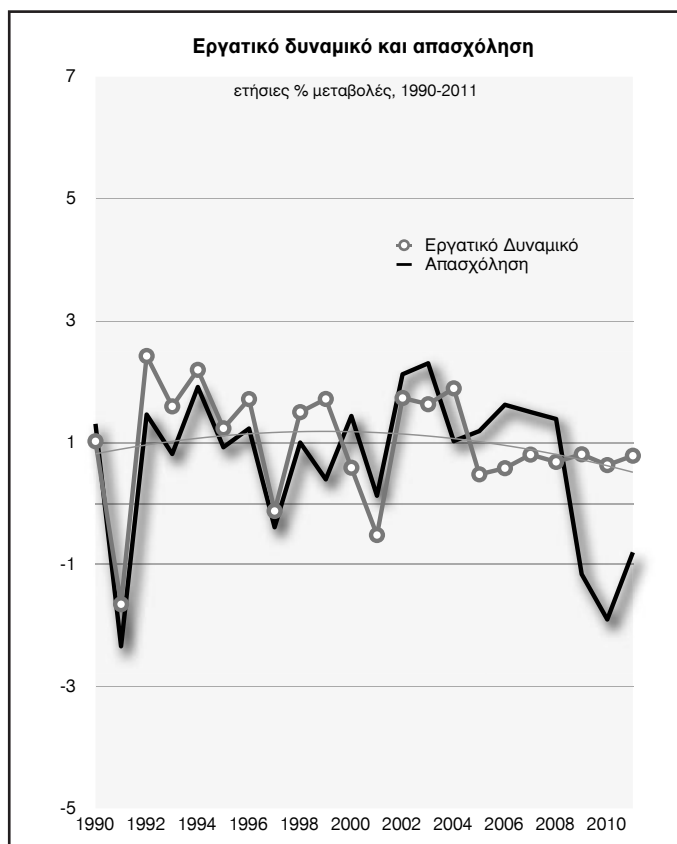
Διάγραμμα 60

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η επιδείνωση του 2009 προήλθε από την μείωση της απασχόλησης κατά 1,2% (Διάγραμμα 60). Αξίζει να σημειωθεί ότι οι μεταβολές του αριθμού των απασχολουμένων στην Ελλάδα ακολουθούσαν ανοδική τάση από το 1992 μέχρι και το 2008, με αποτέλεσμα για το σύνολο της περιόδου να ανέρχονται σωρευτικά σε 20%. Έτσι, ενώ ο αριθμός των απασχολουμένων κατά το 1991 ανερχόταν σε 3,63 εκατομμύρια άτομα, το 2008 είχε φθάσει σε 4,58 εκατομμύρια. Η ελληνική οικονομία **δημιούργησε**, επομένως, περίπου ένα εκατομμύριο θέσεων εργασίας μέσα στα 17 χρόνια που ακολούθησαν την πτώση της απασχόλησης το 1991 (κατά 2,3%), εξαιτίας της τότε ασκηθείσας πολιτικής. Οι ρυθμοί αύξησης της απασχόλησης επιβραδύνθηκαν μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, αλλά παρέμειναν θετικοί για τα επόμενα τέσσερα έτη. Η πτώση του 2009 αναμένεται να συνεχιστεί και κατά το 2010-2011, αθροιστικά κατά 3% (Διάγραμμα 60). Έτσι, σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, στην **τριετία 2009-2011** θα έχουν χαθεί σωρευτικά 175 χιλιάδες θέσεις εργασίας και **ο αριθμός των απασχολουμένων θα έχει υποχωρήσει κατά μία πενταετία** (θα έχει, δηλαδή, επανέλθει **στο επίπεδο του 2006**).

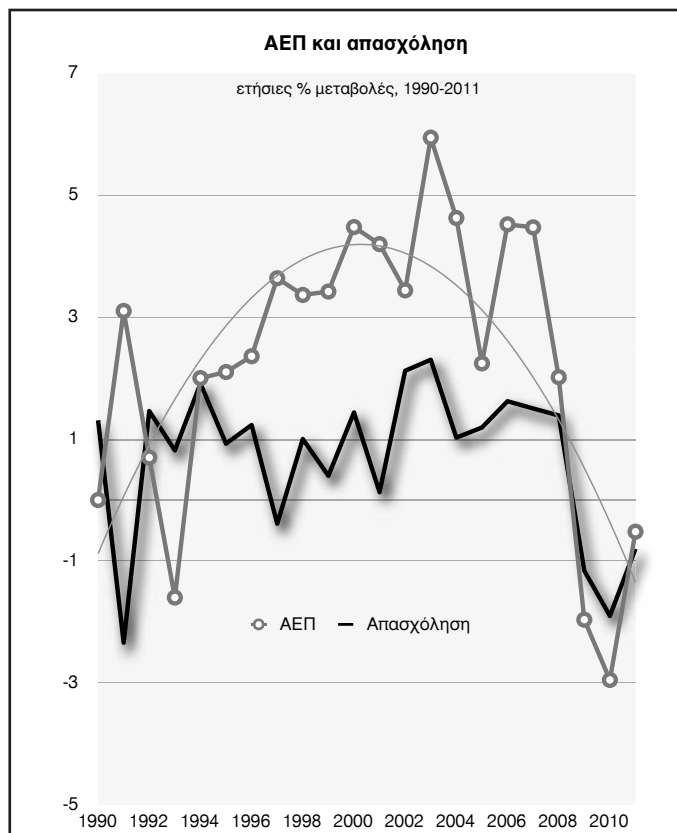
Διάγραμμα 61

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η αύξηση της ανεργίας κατά το 2009 δεν προέρχεται μόνον από την μείωση της απασχόλησης αλλά και από την αύξηση κατά 0,8% του εργατικού δυναμικού. Κατά το 2005-2008 (Διάγραμμα 61), οι αυξήσεις του εργατικού δυναμικού ήταν σημαντικά μειωμένες έναντι των αυξήσεων της απασχόλησης. Αυτό αποτελούσε σημαντική διαφορά έναντι της προηγούμενης περιόδου (1983-2004), όταν οι αυξήσεις της απασχόλησης συνοδεύονταν από σχεδόν ισόποσες αυξήσεις του εργατικού δυναμικού (όταν δηλαδή οι ευκαιρίες απασχόλησης λειτουργούσαν ως ισχυρό κίνητρο για την είσοδο στην αγορά εργασίας σημαντικών εργασιακών εφεδρειών, κυρίως γυναικών). Αυτή η μεταβολή της τετραετίας 2005-2008, δηλαδή η σχετική αποσύνδεση των μεταβολών του εργατικού δυναμικού από τις μεταβολές της απασχόλησης, σχετιζόταν με την στροφή των νοικοκυριών των εργαζομένων σε υψηλό δανεισμό που αναπλήρωνε το κενό μεταξύ αναγκαίου μισθού και τρέχοντος μισθού. Ενώ κατά τα έτη 1983-2004, **τα νοικοκυριά** προσπαθούσαν να καλύψουν τη διαφορά μεταξύ τρέχοντος μισθού και ανερχόμενων καταναλωτικών προτύπων προσφέροντας περισσότερη εργασία, κατά την τετραετία 2005-2008 **στράφηκαν** στον δανεισμό.

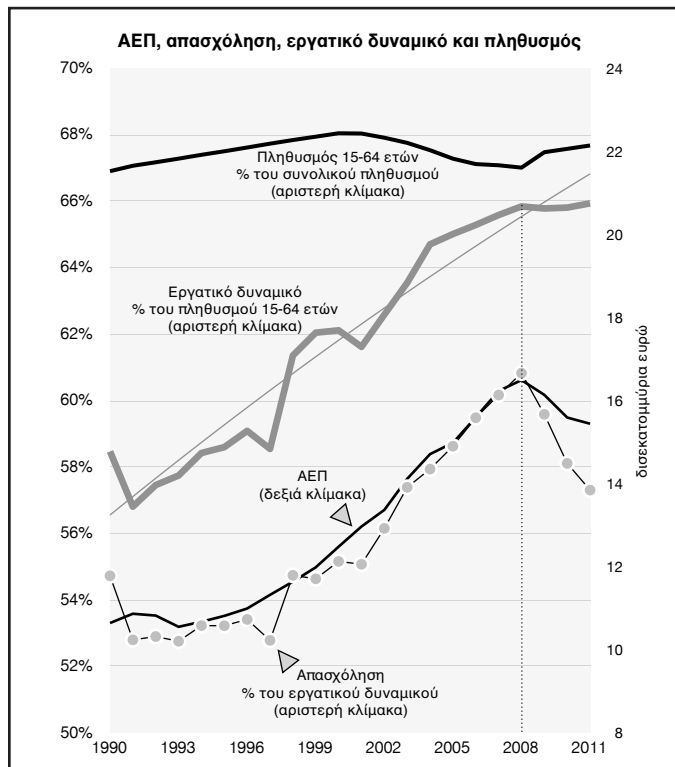
Διάγραμμα 62

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Από την άποψη αυτή, η μείωση του ποσοστού ανεργίας των ετών 2005-2008 ήταν απατηλή, με την έννοια ότι δεν αντανακλούσε κάποια βελτίωση στην αγορά εργασίας αλλά την αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών δια μέσου του δανεισμού.

Διάγραμμα 63

Πηγή: Annual Macro-economic Database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Κατά το 2009, ο δανεισμός των νοικοκυριών υποχώρησε θεαματικά, όπως εξάλλου και η απασχόληση, πλην όμως, αυξήθηκε η αβεβαιότητα σε σχέση με τα μελλοντικά εισοδήματα και την ανεργία, με αποτέλεσμα η πτώση της απασχόλησης να μην συνοδευτεί από πτώση του εργατικού δυναμικού. Με άλλα λόγια, παρά τις μειωμένες ευκαιρίες για απασχόληση (που παλαιότερα επιδρούσαν αποθαρρυντικά για την συμμετοχή στην εργασία), όχι μόνον παραμένουν στην αγορά εργασίας όσοι ήδη είχαν εισέλθει σε αυτήν πριν το 2009, αλλά παρατηρείται και αύξηση της προσφοράς εργασίας ως αντίδραση στην αυξημένη αβεβαιότητα που δημιουργεί η οικονομική κρίση στα νοικοκυριά, είτε ως προς το εισόδημα είτε ως προς την ανεργία. Εξελίξεις με τα ίδια χαρακτηριστικά του 2009 (μείωση της απασχόλησης, αύξηση του εργατικού δυναμικού, μεγάλη αύξηση της ανεργίας) αναμένονται και για την διετία 2010-2011 (Διαγράμματα 59 έως 61).

Η μείωση της απασχόλησης κατά το 2009 (-1,2%) οφείλεται στο γεγονός ότι η μείωση της παραγωγής (-2,0%) συνοδεύτηκε από μια σχετικά μικρότερη μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας (-0,8%). Το γεγονός αυτό, δηλαδή ότι το μεγαλύτερο μέρος της μείωσης του ΑΕΠ πραγματοποιήθηκε με παράλληλη μείωση της απασχόλησης, φαίνεται στο Διάγραμμα 62, όπου η απόσταση μεταξύ των δύο καμπυλών, του προϊόντος και της απασχόλησης, ισούται με την μεταβολή της παραγωγικότητας της εργασίας.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 63, η αύξηση του εργατικού δυναμικού κατά το 2009 επέτρεψε την διατήρηση της ανοδικής πορείας του ποσοστού συμμετοχής, για το οποίο έχει τεθεί στόχος να συγκλίνει με τον αντίστοιχο μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο ίδιο διάγραμμα φαίνεται ότι ο πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας (15-64 ετών), που παρουσίαζε επιβράδυνση κατά τα έτη 2000-2008, εμφάνισε μικρή άνοδο κατά το 2009, η οποία θα συνεχιστεί κατά το 2010-2011. Μακροχρόνια, εντούτοις, ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού, ο πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας δεν παρουσιάζει αξιόλογες μεταβολές, τουλάχιστον μετά το 1990.

Το Διάγραμμα 63 συνοψίζει το σύνολο των παρατηρήσεων που εκθέσαμε παραπάνω σχετικά με τις εξελίξεις στα συνολικά μεγέθη της απασχόλησης, του εργατικού δυναμικού και του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας.

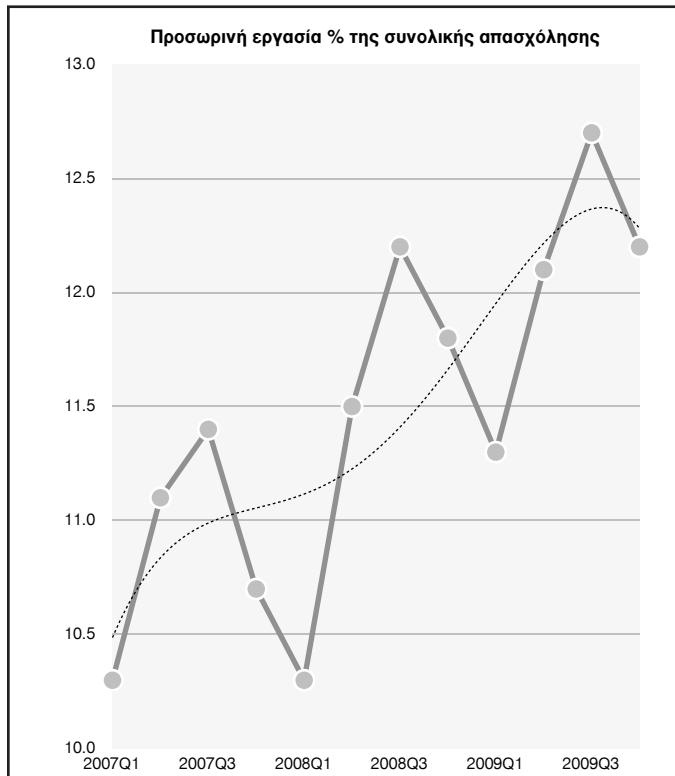
Οι μεταβολές των συνολικών μεγεθών αποκρύπτουν, ωστόσο, τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας, τις αλλαγές στην σύνθεση του εργατικού δυναμικού, των απασχολουμένων κλπ. Στοιχεία για ορισμένα από αυτά τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά εκθέτουμε παρακάτω.

7.2. Τα βασικά χαρακτηριστικά της προσωρινής απασχόλησης

Η προσωρινή απασχόληση στην Ελλάδα αποτελεί μια πραγματικότητα που αφορά σε έναν αυξανόμενο αριθμό εργαζομένων, και με δεδομένη την κατεύθυνση της ΕΕ και της κυβέρνησης για την επιβολή διαρθρωτικών αλλαγών στην αγορά εργασίας, είναι προβλεπόμενο ότι οι συμβάσεις ορισμένου χρόνου θα επεκταθούν περαιτέρω.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 64, η επέκταση της προσωρινής εργασίας στην Ελλάδα ακολουθεί ανοδική τάση και ήδη στην διάρκεια των τριών τελευταίων ετών το ποσοστό της προσωρινής εργασίας στην συνολική απασχόληση έχει ανέλθει από το 10,5% κατά το πρώτο τρίμηνο του 2007 σε περίπου 12,5% στο τέταρτο τρίμηνο του 2009. Στο ίδιο Διάγραμμα φαίνεται η εποχικότητα της προσωρινής εργασίας: το ποσοστό της στην συνολική απασχόληση αυξάνεται κατά το δεύτερο και τρίτο τρίμηνο του έτους εξαιτίας της αύξησης της δραστηριότητας της τουριστικής βιομηχανίας κατά τους θερινούς μήνες, και εν συνεχεία μειώνεται.

Διάγραμμα 64

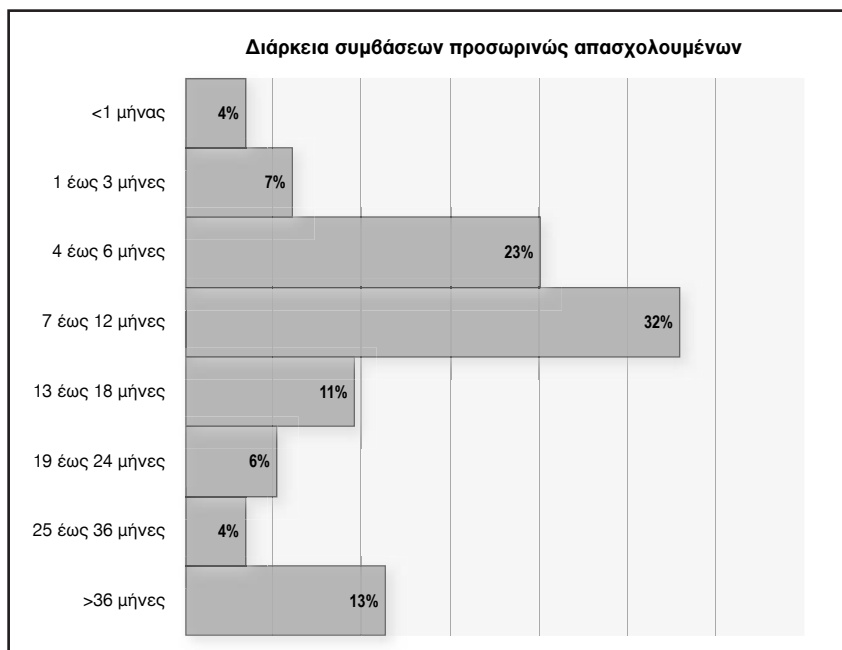
Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Σε προσωρινή εργασία απασχολούνταν, κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2009, 355 χιλιάδες εργαζόμενοι επί συνόλου 4,53 εκατομμυρίων απασχολουμένων. Η προσωρινή απασχόληση ήταν κατά κύριο λόγο ακούσια, αφού μόνον 13.000 δήλωσαν στην Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ότι δεν επιθυμούσαν να έχουν μια μόνιμη εργασία. Η πλειοψηφία απάντησε ότι κατέχει μια θέση προσωρινής εργασίας επειδή δεν μπόρεσε να βρει μια μόνιμη εργασία (249.000 επί συνόλου 354.000). Στην μεγάλη τους πλειοψηφία οι προσωρινώς απασχολούμενοι κατείχαν την θέση προσωρινής εργασίας ως πρώτη και μοναδική τους εργασία (330.000 επί συνόλου 354.000).

Η **μέση ηλικία** των προσωρινά απασχολούμενων ανερχόταν σε 34 έτη έναντι 40 ετών για τους απασχολούμενους σε θέση μόνιμης εργασίας. Το 1/7 των προσωρινά απασχολούμενων πραγματοποιούσε βάρδιες, το 1/2 εργαζόταν συνήθως ή μερικές φορές το απόγευμα, το 1/7 εργαζόταν την νύχτα, τα 4/7 εργαζόταν συνήθως ή μερικές φορές το Σάββατο και τα 2/7 την Κυριακή. Οι αναλογίες αυτές είναι εξαιρετικά υψηλές συγκρινόμενες με τις αντίστοιχες αναλογίες των απασχολούμενων με μόνιμη εργασία και αποτελούν, ως εκ τούτου, ισχυρή ένδειξη ότι οι συμβάσεις ορισμένου χρόνου χρησιμοποιούνται κυρίως για την απασχόληση σε ευέλικτη και άτυπη εργασία.

Η **διάρκεια** των συμβάσεων προσωρινής εργασίας φαίνεται στο Διάγραμμα 65. Το 65,3% των συμβάσεων έχουν διάρκεια μικρότερη του έτους και το 82,7% διάρκεια μικρότερη των δύο ετών. Μόνον 13% των συμβάσεων είχαν διάρκεια μεγαλύτερη των τριών ετών.

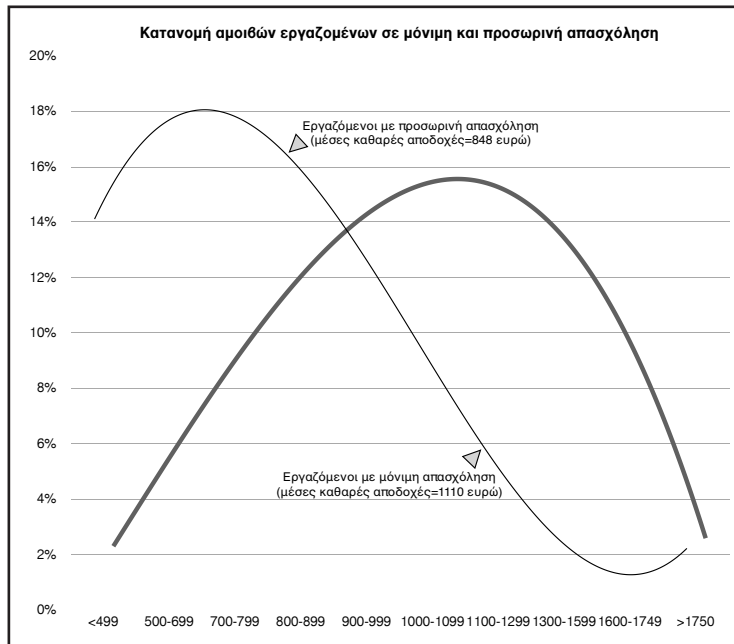
Διάγραμμα 65

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Τα παραπάνω **χαρακτηριστικά** της επισφαλούς, ευέλικτης και άτυπης εργασίας των εργαζομένων με συμβάσεις ορισμένου χρόνου συμπληρώνονται με ένα ακόμη σημαντικό χαρακτηριστικό, που είναι η χαμηλά αμειβόμενη εργασία. Στο Διάγραμμα 66 φαίνεται η κατανομή των αμοιβών των προσωρινά απασχολουμένων σε σύγκριση με την αντίστοιχη κατανομή των εργαζομένων με σχέση αορίστου χρόνου ή με σχέση μονιμότητας. Η κατανομή των προσωρινά απασχολουμένων είναι μετατοπισμένη προς τα αριστερά, δηλαδή προς τις χαμηλότερες αμοιβές, ενώ η κατανομή των απασχολουμένων σε μόνιμη εργασία είναι συμμετρική ως προς τον μέσο όρο. Οι δύο στους τρεις εργαζόμενους με σύμβαση προσωρινής απασχόλησης είχαν καθαρές μηνιαίες αποδοχές μικρότερες των 900 ευρώ. **Οι μέσες αποδοχές** των απασχολουμένων με συμβάσεις μόνιμης διάρκειας ή αορίστου χρόνου ανέρχονταν σε 1110 ευρώ ενώ οι αντίστοιχες των εργαζομένων με προσωρινή απασχόληση σε 848 ευρώ.

Διάγραμμα 66

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΛ.ΣΤΑΤ.

7.3. Οι μεταβολές της απασχόλησης σε σχέση με το προηγούμενο έτος

Σε σχέση με τον προηγούμενο χρόνο (2008) η μείωση της απασχόλησης οφείλεται στην μείωση της απασχόλησης των ανδρών κατά 58.250 άτομα, καθώς η αύξηση της απασχόλησης των γυναικών κατά 8.040 άτομα δεν ήταν ικανή να αντισταθμίσει την μείωση της απασχόλησης των ανδρών.

Κατά κύριο λόγο μειώνονται οι απασχολούμενοι άνδρες και γυναίκες μέχρι 29 ετών (20.190 νέοι άνδρες και 14.450 νέων γυναικών), αναλογώντας στο 69% της συνολικής μεταβολής της απασχόλησης. Παρά την αύξηση της απασχόλησης των γυναικών άνω των 30 ετών κατά 22.480 άτομα, η μείωση της απασχόλησης των ανδρών κατά 38.060 άτομα είχε ως αποτέλεσμα την συνολική μείωση της ηλικιακής αυτής ομάδας κατά 3.400 απασχολούμενους.

Το κύριο βάρος της κρίσης επωμίζεται η μισθωτή εργασία και η απασχόληση των συμβοηθούτων και μη αμειβόμενων μελών. Για πρώτη φορά μετά το 1991 μειώνεται η μισθωτή απασχόληση, μείωσή που υπερβαίνει ακόμα και αυτήν της συνολικής μείωσης της απασχόλησης (52.280 μισθωτοί). Η κατηγορία των συμβοηθούτων μελών μειώνεται κατά 5.200 άτομα ενώ αυξάνεται η απασχόληση σε εργοδότες και αυτοαπασχολούμενους κατά 3.690 και 3.580 άτομα αντίστοιχα (Πίνακας 8).

Στην κατηγορία των συμβοηθούτων μελών η μείωση είναι σε άνδρες και γυναίκες ενώ στους μισθωτούς μόνο στους άνδρες. Στην κατηγορία των εργοδοτών η αύξηση

της απασχόλησης οφείλεται στην αντίστοιχη μεταβολή των ανδρών, ενώ στην κατηγορία των αυτοαπασχολούμενων στην αντίστοιχη μεταβολή των γυναικών.

Η μείωση της μισθωτής απασχόλησης οφείλεται στην μείωση των μόνιμα απασχολούμενων καθώς ο αριθμός των προσωρινά απασχολούμενων αυξήθηκε. Ειδικότερα, η μόνιμη απασχόληση, η οποία μειώνεται για πρώτη φορά από το 1988, μειώθηκε κατά 2,46% και 64.680 άνδρες και γυναίκες, ενώ η προσωρινή απασχόληση αυξήθηκε κατά 3,6% και 12.400 άτομα. Με προσωρινή απασχόληση εργάζονται 354.885 άνδρες και γυναίκες και το ποσοστό της ανήλθε στο 12,1% έναντι 11,5% το 2008.

Η μόνιμη απασχόληση μειώνεται μόνο στους άνδρες κατά 66.845 άτομα ενώ αυξάνεται κατά 2.165 στις γυναίκες. Η αύξηση της προσωρινής απασχόλησης κατά 12.400 άτομα σε μεγαλύτερο βαθμό οφείλεται σε αύξηση των ανδρών (57% έναντι 43% των γυναικών).

Συνολικά στους νέους μέχρι 29 ετών καθώς και στις νέες γυναίκες η απασχόληση μειώνεται σε όλες τις κατηγορίες, με εξαίρεση αυτή των αυτοαπασχολούμενων, ενώ στους νέους άνδρες μειώνεται η απασχόληση σε όλες τις κατηγορίες.

Πίνακας 8: Οι μεταβολές ως προς την θέση στην επιχείρηση 2008-2009

Θέση στην επιχείρηση	Β' τρίμηνο 2008	Β' τρίμηνο 2009	Β' τρίμηνο 2008- 2009	Β' τρίμηνο 2008- 2009 (%)
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	4.582.127	4.531.915	-50.212	-1,1%
Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό	381.226	384.914	3.688	1,0%
Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό	957.632	961.212	3.580	0,4%
Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	268.873	263.673	-5.200	-1,9%
Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)	2.974.396	2.922.115	-52.281	-1,8%
Μόνιμη Απασχόληση	2.631.912	2.567.230	-64.682	-2,5%
Προσωρινή Απασχόληση	342.484	354.885	12.401	3,6%
% Προσωρινής Απασχόλησης	11,5	12,1		
	Β' τρίμηνο 2008	Β' τρίμηνο 2009	Β' τρίμηνο 2008- 2009	Β' τρίμηνο 2008- 2009 (%)
Νέοι Μισθωτοί 15-29 ετών	666.598	636.712	-29.886	-4,5%
Μόνιμη Απασχόληση	525.728	492.962	-32.766	-6,2%
Προσωρινή Απασχόληση	140.870	143.750	2.880	2,0%
% Προσωρινής Απασχόλησης	21,1	22,6		

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ. ΕΕΔ 2008, 2009 Β' τριμήνου.

Οι μεταβολές των **νέων μισθωτών** είναι παρόμοιες με τις μεταβολές της συνολικής μισθωτής απασχόλησης, αύξηση της προσωρινής απασχόλησης και μείωση της μόνιμης εργασίας κατά 2.880 και 35.765 άνδρες και γυναίκες αντίστοιχα. Το ποσοστό

της προσωρινής απασχόλησης των νέων το 2009 αυξήθηκε κατά 1,5 μονάδα έναντι του 2008 και ανήλθε στο 22,6% από 21,1%.

Ο αριθμός των μερικώς απασχολούμενων ανέρχεται σε 272.440 άνδρες και γυναίκες. Το ποσοστό της ανήλθε στο 6,0% έναντι 5,5% του προηγούμενου έτους. Η αύξηση αυτή αναλογεί σε 22.380 άτομα η οποία σε συνδυασμό με την μείωση που επήλθε στην συνολική απασχόληση είχε ως αποτέλεσμα την μείωση των πλήρως απασχολούμενων κατά 72.590 άνδρες και γυναίκες, (Πίνακας 9).

Οι νέοι μερικώς απασχολούμενοι ανέρχονται σε 80.820 άνδρες και γυναίκες. Το ποσοστό της ανήλθε στο 9,9% έναντι 7,9% του προηγούμενου έτους. Η αύξηση αυτή αναλογεί σε 13.325 άτομα η οποία σε συνδυασμό με την μείωση που επήλθε στην συνολική απασχόληση των νέων είχε ως αποτέλεσμα την μείωση των νέων με πλήρη απασχόληση κατά 47.960 νέους άνδρες και γυναίκες,

Η μείωση των πλήρως απασχολούμενων σε μεγάλο βαθμό (94% της μεταβολής) οφείλεται στην μεταβολή των ανδρών έναντι της αντίστοιχης μείωσης των γυναικών, ενώ στους νέους μέχρι 29 ετών η συμμετοχή των νέων ανδρών μειώνεται στο 61% της συνολικής μεταβολής αυτών.

Οι απασχολούμενοι με μερική απασχόληση αυξήθηκαν κατά 22.380 άνδρες και γυναίκες, ενώ πάνω από το ήμισυ της μεταβολής (12.390 και 55,5%) αναλογεί σε αύξηση των μερικώς απασχολούμενων γυναικών.

Πίνακας 9: Οι μεταβολές στην πλήρη και την μερική απασχόληση 2008-2009

	Β' τρίμηνο 2008	Β' τρίμηνο 2009	Β' τρίμηνο 2008- 2009	Β' τρίμηνο 2008- 2009 (%)
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	4.582.127	4.531.915	-50.212	-1,1%
ΠΛΗΡΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	4.332.065	4.259.475	-72.590	-1,7%
ΜΕΡΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	250.062	272.440	22.378	8,9%
% ΜΕΡΙΚΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ	5,5	6,0		
ΝΕΟΙ 15-29 ετών	Β' τρίμηνο 2008	Β' τρίμηνο 2009	Β' τρίμηνο 2008- 2009	Β' τρίμηνο 2008- 2009 (%)
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	852.378	817.740	-34.638	-4,1%
ΠΛΗΡΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	784.880	736.918	-47.962	-6,1%
ΜΕΡΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	67.498	80.822	13.324	19,7%
% ΜΕΡΙΚΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ	7,9	9,9		

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ. ΕΕΔ 2008, 2009 Β' τριμήνου.

Οι νέοι άνδρες και γυναίκες που εργάζονται με μερική απασχόληση αυξήθηκαν έναντι του προηγούμενου έτους κατά 13.325 νέους, ενώ οι νέες γυναίκες συμμετέχουν στην εν λόγω μεταβολή λιγότερο από το 1/3 (30,6%). Στην αύξηση των νέων ανδρών οφείλεται πάνω από το 90% η αύξηση των μερικώς απασχολούμενων ανδρών, ενώ η αύξηση των μερικώς απασχολούμενων νέων γυναικών αντιστοιχεί το 1/3 της μεταβολής των μερικώς απασχολούμενων γυναικών.

Ένα ακόμη **χαρακτηριστικό** στη μερική απασχόληση, είναι η αύξηση της συμμετοχής όσων αναζητούσαν θέση πλήρους απασχόλησης αλλά δεν βρήκαν και αποδέχτηκαν τη θέση μερικής απασχόλησης. Αποτελούν το 47,6% των μερικώς απασχολούμενων έναντι 41,5% που αποτελούσαν το προηγούμενο έτος, η ποσοστιαία αύξησή τους ανέρχεται στο 25% και υπερβαίνει την αριθμητική αύξηση που επήλθε στην μερική απασχόληση (25.860 άνδρες και γυναίκες).

7.4. Ευρύτερος δημόσιος και Ιδιωτικός τομέας

Η απασχόληση στον **ευρύτερο δημόσιο τομέα** της οικονομίας όπου εργάζονται περίπου 1.005.000 άτομα, απασχόληση που αναλογεί στο 22,2% του συνόλου των απασχολούμενων και στο 34,4% του συνόλου των μισθωτών. Επιπρόσθετα στον ευρύτερο δημόσιο τομέα απασχολείται το 11% του συνολικού αριθμού των μερικώς απασχολούμενων και το 28% των προσωρινά απασχολούμενων (30.410 και 99.670 άτομα αντίστοιχα).

Η μείωση που επήλθε στην απασχόληση της χώρας σε σχέση με το προηγούμενο χρόνο κατά 50.215 άτομα, οφείλεται κατά τα 2/3 στην μείωση του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας (33.515 άτομα και 66,8%).

Τόσο στον ευρύτερο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας, σε σχέση με την απασχόληση του προηγούμενου χρόνου, μειώνονται οι θέσεις πλήρους απασχόλησης και αυξάνονται αντίστοιχα οι θέσεις μερικής απασχόλησης.

Η μείωση της μισθωτής εργασίας στο σύνολο της οικονομίας κατά 58.280 άτομα, έναντι του 2008, οφείλεται επίσης κατά τα 2/3 στην μεταβολή που επήλθε στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας (68%). Τόσο στον ευρύτερο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας, σε σχέση με την μισθωτή απασχόληση του προηγούμενου χρόνου, μειώνονται οι θέσεις μόνιμης απασχόλησης ενώ αυξάνονται αντίστοιχα οι θέσεις προσωρινής απασχόλησης.

7.5. Τα βασικά χαρακτηριστικά και οι μεταβολές των ανέργων

Από τους 442.560 ανέργους το 40% περίπου είναι νέοι ηλικίας 15-29 ετών (175.330 νέοι). Το ποσοστό ανεργίας τους ανήλθε στο 17,7% έναντι 15,5% του προηγούμενου

έτους, αύξηση που αντιστοιχεί σε 19.230 νέους και νέες. Την ίδια περίοδο οι άνεργοι άνω των 30 ετών αυξήθηκαν σημαντικά, κατά 66.190 άτομα ή ποσοστό 33%.

Από το σύνολο των ανέργων το 29,3% ή οι 127.750 είναι «Νέοι άνεργοι», δηλαδή εισέρχονται για πρώτη φορά στην αγορά εργασίας αναζητώντας απασχόληση, ενώ κατά το προηγούμενο έτος αναλογούσαν στο 1/3 των ανέργων (135.600 άνεργοι). Σε σχέση με το προηγούμενο έτος οι «Νέοι άνεργοι» εμφανίζουν μείωση λόγω της μεταβολής των ανδρών.

Στους νέους μέχρι 29 ετών οι «Νέοι άνεργοι» αντιστοιχούν στο ήμισυ των ανέργων νέων (89.280 άτομα και 51%), έναντι 60,5% και 94.655 άτομα που αναλογούσαν κατά το προηγούμενο έτος.

Οι «παλαιοί» άνεργοι (όσοι δηλαδή έχουν εργαστεί στο παρελθόν), από τα 63,5% που αποτελούσαν το προηγούμενο έτος σήμερα αποτελούν στο 70,7% των ανέργων (312.815 άνεργοι), παρουσιάζοντας μία αύξηση της τάξεως του 38% περίπου (κατά 85.000 ανέργους).

Στους νέους μέχρι 29 ετών οι «παλαιοί» άνεργοι αντιστοιχούν στο 49% των ανέργων νέων (86.050 άτομα), έναντι 40,5% και 61.440 άτομα που αναλογούσαν κατά το προηγούμενο έτος. Σε σχέση με το προηγούμενο έτος οι «παλαιοί» άνεργοι ηλικίας μέχρι 29 ετών αυξήθηκαν κατά 24.610 ανέργους και ποσοστό 40%.

Οι μακροχρόνια άνεργοι (όσοι δηλαδή αναζητούν εργασία πάνω από 1 έτος, ανεξάρτητα αν είναι «νέοι» ή «παλαιοί»), αποτελούν το 43,0% των ανέργων έναντι 51,5% που αποτελούσαν το προηγούμενο έτος (190.095 έναντι 183.810). Η αύξηση των μακροχρόνια ανέργων προέρχεται από την μεταβολή των ανέργων άνω των 30 ετών.

Οι μακροχρόνια άνεργοι νέοι σε σχέση με το προηγούμενο έτος μειώνονται κατά 5.125 νέους και αναλογούν πλέον στο 37% των νέων ανέργων σήμερα (86.050 μακροχρόνια νέοι άνεργοι), έναντι 44,5% του προηγούμενου έτους.

Όπως προκύπτει από τις παραπάνω μεταβολές των κατηγοριών των ανέργων, οι μεταβολές σε σχέση με το προηγούμενο έτος προέρχονται κυρίως από τις μεταβολές (αυξήσεις) των ανέργων που έχουν εργαστεί στο παρελθόν καθώς και όσων η διάρκεια ανεργίας είναι μικρότερη του ενός έτους.

Εξετάζοντας τον κύριο όγκο των ανέργων που έχουν εργαστεί στο παρελθόν διαπιστώνουμε ότι αυτοί προέρχονται κυρίως από τους κλάδους των Ξενοδοχείων και Εστιατορίων, την Μεταποίηση, του Εμπορίου και των Κατασκευών. Αθροιστικά οι άνεργοι στους κλάδους αυτούς ανέρχονται σε 176.100 και αποτελούν το 57% των ανέργων που έχουν εργαστεί στο παρελθόν (312.815 άνεργοι).

Σε σχέση με το προηγούμενο χρόνο οι ίδιοι κλάδοι, έχουν και την μεγαλύτερη αριθμητική μεταβολή (54.000 άνεργοι εκ των οποίων οι 21.000 προέρχονται από τον κλάδο των Κατασκευών).

Ως προς το εκπαιδευτικό επίπεδο των ανέργων πάνω από το 1/3 έχει απολυτήριο Μέσης εκπαίδευσης (36,3%), το 1/5 περίπου είναι Πτυχιούχοι ανωτέρων τεχνικών & επαγγελματικών σχολών, ένα 12% είναι Πτυχιούχοι ανωτάτων σχολών, το 14% έχει τελειώσει την γ' τάξη μέσης εκπαίδευσης, ένα 16% έχει απολυτήριο στοιχειώδους εκπαίδευσης, 1,7% είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου και 0,6% δεν τελείωσε την στοιχειώδη εκπαίδευση ή δεν πήγε σχολείο. Σχεδόν το ήμισυ των ανέργων με υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο είναι ηλικίας 25-29 ετών, ενώ πάνω από το 1/3 των ανέργων με το ίδιο εκπαιδευτικό επίπεδο έχουν ηλικία από 30-44 ετών.

Το 37% και το 32% περίπου της μεταβολής των ανέργων με ηλικία 30-44 ετών και 45-64 ετών αντίστοιχα, οφείλεται σε αύξηση όσων έχουν απολυτήριο Μέσης εκπαίδευσης. Επιπλέον ένα 25% ακόμη της μεταβολής των ανέργων στις ίδιες ηλικιακές ομάδες οφείλεται σε αύξηση όσων έχουν υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο. Συνολικά τα 2/3 της μεταβολής των ανέργων ηλικίας από 30 μέχρι 64 ετών οφείλεται στη μεταβολή των ανέργων με που διαθέτουν ένα μέσο και υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο.

7.6. Ροές από και προς την απασχόληση

Εξετάζοντας τις ροές από και προς την απασχόληση το Β' τρίμηνο του 2009, διαπιστώνουμε ότι το ισοζύγιο στην αναπλήρωση μεταξύ θέσεων εργασίας που δημιουργήθηκαν και θέσεων εργασίας που χάθηκαν, είναι αρνητικό.

Ειδικότερα, στο Β' τρίμηνο δημιουργήθηκαν 170.856 θέσεις εργασίας, ενώ αποχώρησαν από την απασχόληση περί τους 185.268 απασχολούμενους. Από τις θέσεις εργασίας που χάθηκαν, οι 112.122 πρώην απασχολούμενοι, είναι σήμερα άνεργοι, γεγονός που συνδυάζεται με τα αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης και ειδικότερα την αύξηση των απολύσεων, (Πίνακας 10).

Μέσα από την εξέταση των ροών απασχόλησης, ανεργίας και αεργίας, αποτυπώνεται η διαδικασία μέσα από την οποία διαμορφώνεται η εικόνα της κατάστασης του πληθυσμού όπως τελικά την επεξεργαζόμαστε, δηλαδή τα μεγέθη της απασχόλησης, της ανεργίας και του μη ενεργού πληθυσμού.

Πίνακας 10: Οι ροές από και προς την απασχόληση, ποσοστό αναπλήρωσης

ΠΡΟΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ (Εισροές)

ΕΤΟΣ	από ΑΝΕΡΓΟΥΣ	από ΜΗ ΕΝΕΡΓΟ	ΣΥΝΟΛΟ ΕΙΣΕΡΧΟΜΕΝΩΝ
2004	127.400	84.600	212.000
2005	123.900	93.100	217.000
2006	115.100	79.300	194.400
2007	95.600	77.100	172.700
2008	102.850	75.145	177.995
2009	90.230	80.626	170.856

ΑΠΟ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ (Εκροές)

ΕΤΟΣ	προς ΑΝΕΡΓΟΥΣ	προς ΜΗ ΕΝΕΡΓΟ	ΣΥΝΟΛΟ ΕΞΕΡΧΟΜΕΝΩΝ
2004	98.300	105.100	203.400
2005	114.500	116.500	231.000
2006	77.000	86.800	163.800
2007	70.200	81.900	152.100
2008	61.360	80.950	142.310
2009	112.122	73.146	185.268

ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΑΠΛΗΡΩΣΗΣ (ΕΙΣΡΟΕΣ/ΕΚΡΟΕΣ)

ΕΤΟΣ	ΑΝΕΡΓΟΙ	ΜΗ ΕΝΕΡΓΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
2004	1,30	0,80	1,04
2005	1,08	0,80	0,94
2006	1,49	0,91	1,19
2007	1,36	0,94	1,14
2008	1,68	0,93	1,25
2009	0,80	1,10	0,92

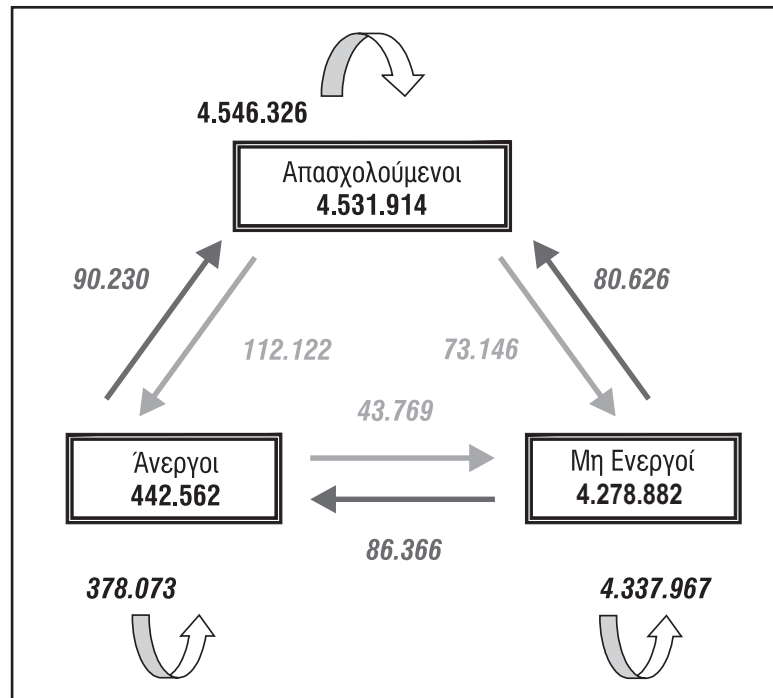
Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ., ΕΕΛ 2004 - 2009 (Β' τριμήνου).

Όπως διαπιστώνουμε από το Σχήμα 1, από την απασχόληση του προηγούμενου έτους¹⁸ (4.546.326 άτομα) εξήλθαν 185.268 άτομα, το 60,5% προς την κατεύθυνση των ανέργων (112.122 άτομα). Ταυτόχρονα, εισήλθαν ως εργαζόμενοι 170.856 άτομα από τους οποίους το 53% προέρχεται από την κατηγορία των ανέργων (90.230 άτομα). Έτσι το τελικό μέγεθος της απασχόλησης διαμορφώθηκε σε 4.531.914 άνδρες και γυναίκες.

18. Το εν λόγω μέγεθος διαφέρει από τον αριθμό των απασχολούμενων του προηγούμενου έτους πάνω στον οποίο βασίζεται η ετήσια μεταβολή της απασχόλησης, καθώς στο διάστημα το οποίο μεσολαβεί μεταξύ των χρονικών περιόδων των ερευνών έχουν συντελεστεί μεταβολές με αποτέλεσμα το μέγεθος της απασχόλησης να εμφανίζεται διαφοροποιημένο. Η ίδια διαφοροποίηση κατά συνέπεια παρατηρείται και στα μεγέθη των ανέργων και των μη ενεργών.

Σχήμα 1

Ροές από και προς την Απασχόληση, 2009

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΕΕΔ 2009 Β' τριμήνου.

Από την κατηγορία των ανέργων όπου κατά τον προηγούμενο χρόνο υπήρχαν 378.073 άνδρες και γυναίκες, διαπιστώνουμε ότι οι εκροές, οι οποίες υπερβαίνουν το 1/3 του μεγέθους των ανέργων και ανέρχονται σε 134.000 άτομα, το μεγαλύτερο μέρος εξ αυτών (67%) κατευθύνεται προς την απασχόληση, δηλαδή βρήκε εργασία (90.230 άτομα). Προς την κατεύθυνση της ανεργίας εισέρχονται περί τα 198.488 άτομα, με το 56,5% αυτών να προέρχονται από πρώην απασχολούμενους οι οποίοι πλέον αναζητούν εργασία (112.122 άτομα), διαμορφώνοντας το τελικό μέγεθος των ανέργων στα 442.562 άτομα.

Τέλος στην κατηγορία των μη ενεργών από τα 166.992 άτομα τα οποία εξήλθαν προς την αγορά εργασίας, λιγότερο από το ήμισυ αυτών (48%) αυτών βρήκε εργασία (80.626 άτομα) ενώ το υπόλοιπο 52% αναζητά εργασία, είναι δηλαδή άνεργοι (86.366 άτομα). Από τα 116.915 άτομα τα οποία εισήλθαν στον μη ενεργό πληθυσμό περίπου οι δύο στους τρεις (63%) προέρχονται από πρώην απασχολούμενους (73.146 άτομα).

Ως προς την συμμετοχή των γυναικών στις ροές από και προς την απασχόληση συμμετέχουν με αναλογίες πάνω από το ήμισυ των συνολικών εισροών προς την απασχόληση και προς τους ανέργους (51,5% και 54,5% αντίστοιχα).

Επίσης οι γυναίκες αναλογούν περίπου δύο σε κάθε τρία άτομα (67%) τα οποία προερχόμενα από τον μη ενεργό πληθυσμό εισήλθαν στην αγορά εργασίας ως άνεργοι, και περί το ήμισυ στους πρώην απασχολούμενους που εισήλθαν στον μη ενεργό πληθυσμό (49%).

Ως προς τη μορφή της απασχόλησης με την οποία εισήλθαν στην απασχόληση άνεργοι και μη ενεργοί του προηγούμενου χρόνου, αν και είναι κυρίως θέσεις πλήρους απασχόλησης με τη μορφή της μερικής απασχόλησης εντάχθηκε το 1/4 αυτών (23% και 39.246 άτομα). Πάνω από το ήμισυ (55%) όσων εντάχθηκαν στην απασχόληση ως μερικώς απασχολούμενοι προέρχονται από άτομα που κατά τον προηγούμενο χρόνο δεν αναζητούσαν εργασία, ήταν δηλαδή μη ενεργοί, σε αντίθεση με όσους βρήκαν πλήρη απασχόληση όπου με την ίδια αναλογία (55%) προέρχονται από άτομα τα οποία αναζητούσαν εργασία τον προηγούμενο χρόνο, δηλαδή από ανέργους.

Επιπλέον 8 στα 10 άτομα τα οποία εισήλθαν στην απασχόληση απορροφήθηκαν/εντάχθηκαν από τον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας. Η ίδια αναλογία παραμένει για όσους εντάχθηκαν με την μορφή της πλήρους απασχόλησης ενώ αυξάνεται στα 9 σε κάθε 10 άτομα (87%) που εντάχθηκαν με μερική απασχόληση (στον ιδιωτικό τομέα).

Το μεγαλύτερο μέρος όσων εισήλθαν στην απασχόληση κατευθύνθηκε προς την μισθωτή απασχόληση (136.520 άτομα που αντιστοιχεί στο 80% όσων εισήλθαν απασχόληση το 2009). Σημαντικό μερίδιο αυτών εντάχθηκε με τη μορφή της προσωρινής απασχόλησης περί τα 63.130 άτομα που αντιστοιχεί στο 46% των εισερχόμενων μισθωτών, αναλογία ίδια τόσο για όσους ήταν άνεργοι ή μη ενεργοί τον προηγούμενο χρόνο. Τόσο προς την μόνιμη όσο και προς την προσωρινή απασχόληση πάνω από το ήμισυ των εισερχομένων προέρχονται από την κατηγορία των ανέργων (56%).

Περίπου 8 από τα 10 άτομα τα οποία εισήλθαν στην μισθωτή απασχόληση απορροφήθηκαν/εντάχθηκαν στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας. Η αναλογία για τον ιδιωτικό τομέα μειώνεται στο 70,5% όσων εντάχθηκαν με την μορφή προσωρινής απασχόλησης ενώ αυξάνεται στο 85,4% όσων εντάχθηκαν με την μορφή μόνιμης απασχόλησης.

Χαρακτηριστικό της διαφοράς μεταξύ του ευρύτερου δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα στην συμμετοχή όσων εισήλθαν στην απασχόληση με την μορφή της προσωρινής απασχόλησης έναντι όσων εισήλθαν ως μισθωτοί είναι ότι, ενώ στον ιδιωτικό τομέα η συμμετοχή των προσωρινά απασχολούμενων πλησιάζει το 42%, (44.507 άτομα στους 106.854 μισθωτούς), στον ευρύτερο δημόσιο τομέα πλησιάζει τα 2/3 όσων εισήλθαν ως μισθωτοί, (18.620 άτομα στους 29.667 μισθωτούς).

7.7. Λόγοι για τους οποίους διακόπηκε η εργασία τους το 2009

Όπως αναφέραμε παραπάνω, περί τους 185.268 άνδρες και γυναίκες που κατά τον προηγούμενο χρόνο εργαζόντουσαν, σήμερα πλέον δεν εργάζονται και είτε είναι άνεργοι είτε είναι στον μη ενεργό πληθυσμό (άεργοι). Εξετάζοντας τους λόγους για τους οποίους αυτοί οι πρώην εργαζόμενοι σταμάτησαν να εργάζονται διαπιστώνουμε ότι ο κύριος λόγος διακοπής, σε λιγότερο από το 1/4 αυτών, είναι η συνταξιοδότηση (44.680 άτομα). Αυτό σημαίνει ότι μόνο ένας στους τέσσερις από όσους σταμάτησαν να εργάζονται, διέκοψε την εργασία του επειδή συνταξιοδοτήθηκε. Απομένουν όμως ακόμα τρία άτομα τα οποία σταμάτησαν να εργάζονται πλέον και οι κύριοι λόγοι διακοπής αυτών διακρίνονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες που έχουν να κάνουν:

1^η κατηγορία: με τις απολύσεις και με ότι η εργασία τους ήταν περιορισμένης διάρκειας και τελείωσε όπου αναλογούν πάνω από το ήμισυ όλων σταματήσανε να εργάζονται (103.025 άτομα ή το 55,6%) και

2^η κατηγορία: με το ότι παραιτήθηκαν για λόγους προσωπικούς ή οικογενειακούς αλλά και για λόγους που δεν θέλουν να αναφέρουν - άλλοι λόγοι - (29.140 άτομα ή το 15,7%).

Είναι χαρακτηριστικό ότι η πλειονότητα των ανδρών και των γυναικών που η διακοπή της εργασίας τους οφείλεται στην πρώτη κατηγορία παραμένουν στο εργατικό δυναμικό ως άνεργοι, ενώ στην δεύτερη κατηγορία παραμένει ως άνεργοι ένα σημαντικό ποσοστό (90% και 61,6% αντίστοιχα).

Αν αφαιρέσουμε τα άτομα τα οποία συνταξιοδοτήθηκαν καθώς και όσους διέκοψαν την εργασία τους λόγω ασθένειας ή ανικανότητας για εργασία, από το σύνολο όλων αποχώρησαν από την απασχόληση, εναπομένουν 134.890 άνδρες και γυναίκες από τους οποίους περίπου οι τρεις στους τέσσερις δεν εργάζονται πλέον λόγω απολύσεως ή διότι η εργασία τους ήταν περιορισμένης διάρκειας και τελείωσε.

Ειδικότερα, δύο από τα πέντε αυτά άτομα είναι απολυμένα (54.000 άτομα και 40%), πάνω από ένα στους τρεις σταμάτησε γιατί η εργασία του ήταν περιορισμένης διάρκειας και τελείωσε (49.020 άτομα και 36%), ενώ τέλος περίπου ένα στους πέντε παραιτήθηκαν για λόγους προσωπικούς ή οικογενειακούς (9.970 άτομα και 7%) και για άλλους λόγους (19.170 άτομα ή το 14%).

Από τους απολυμένους καθώς από όσους τελείωσε η περιορισμένη διάρκεια εργασίας τους, η πλειονότητα αυτών παραμένει στο εργατικό δυναμικό ως άνεργοι, (95% και 83% αντίστοιχα).

Πίνακας 11: Οι λόγοι για τους οποίους απασχολούμενοι τον προηγούμενο χρόνο σταμάτησαν να εργάζονται το 2009 και οι ροές τους

Λόγος που σταμάτησε να εργάζεται	Σύνολο	Προς Ανέργους	Προς Μη ενεργούς
ΣΥΝΟΛΟ	185.268	112.122	73.146
Διότι απολύθηκε για διάφορους λόγους	54.005	51.301	2.704
Διότι η εργασία του ήταν περιορισμένης διάρκειας και τελείωσε	49.020	40.888	8.132
Φροντίζει μικρά παιδιά ή εξαρτώμενους ενήλικες	1.383	420	963
Διότι παραιτήθηκε για προσωπικούς ή οικογενειακούς λόγους	9.970	5.683	4.287
Λόγω εκπαίδευσης ή επιμόρφωσης	1.231	543	688
Διότι στρατεύθηκε	113	-	113
Λόγω ασθένειας ή ανικανότητας για εργασία	5.692	735	4.957
Διότι πήρε πρόωγη σύνταξη	2.681	-	2.681
Διότι συνταξιοδοτήθηκε	42.002	292	41.710
Για άλλους λόγους	19.171	12.260	6.911

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ. ΕΕΔ 2009 Β' τριμήνου.

7.8. Η κρίση στην απασχόληση το 2009

Εξετάζοντας τις μεταβολές που επήλθαν στην απασχόληση κατά το 2009 διαπιστώνουμε ότι σε όλα τα τρίμηνα οι μεταβολές είναι αρνητικές. Το βάρος της κρίσης υφίστανται κυρίως οι άνδρες απασχολούμενοι, καθώς η γυναικεία απασχόληση μειώνεται μόνο κατά το τελευταίο τρίμηνο του 2009.

Ως προς τις μεταβολές που επέρχονται στις ηλικιακές ομάδες η μείωση αφορά όλες τις ηλικιακές ομάδες με εξαίρεση αυτή των 45-64 ετών, λόγω των μεταβολών στην γυναικεία απασχόληση (Πίνακας 12).

Η απασχόληση μειώνεται κυρίως με την μορφή της πλήρους απασχόλησης και κυρίως στους άνδρες (Πίνακας 13). Ως προς την θέση στην επιχείρηση το κύριο βάρος των μεταβολών υφίσταται η μισθωτή εργασία και εν συνεχεία η κατηγορία των συμβοηθούτων και μη αμειβόμενων μελών (Πίνακας 14). Κατά τα δύο τελευταία τρίμηνα σημαντική είναι και η μείωση που υφίσταται η κατηγορία των εργοδοτών, ενώ στην κατηγορία των αυτοαπασχολούμενων η απασχόληση αυξάνεται.

Ως προς τις μεταβολές που επέρχονται στην απασχόληση των κλάδων διαπιστώνουμε ότι το κύριο βάρος της κρίσης υφίστανται οι κλάδοι των κατασκευών και της μεταποίησης. Μείωση υφίστανται και οι κλάδοι της παροχής ηλεκτρικού κλπ, της παροχής νερού κλπ, των Ορυχείων και Λατομείων, των Χρηματοπιστωτικών και ασφαλιστικών δραστηριοτήτων, των Διοικητικών και υποστηρικτικών δραστηριοτήτων και των άλλων δραστηριοτήτων παροχής υπηρεσιών σε όλα τα τρίμηνα. Μεγάλη

μείωση υφίστανται και οι κλάδοι του εμπορίου και των επαγγελματικών, επιστημονικών και τεχνικών δραστηριοτήτων και των τεχνών, διασκέδασης και ψυχαγωγίας, τα δύο τελευταία τρίμηνα (Πίνακας 15).

Αντίθετα σε όλα τα τρίμηνα η απασχόληση αυξάνεται στους κλάδους της γεωργίας, της ενημέρωσης και επικοινωνίας, της εκπαίδευσης και των ιδιωτικών νοικοκυριών. Επιπρόσθετα, η απασχόληση αυξάνεται κατά τα δύο τελευταία τρίμηνα στους κλάδους του τουρισμού και της υγείας, ενώ αυξητική φαίνεται να είναι η τάση στην απασχόληση και στον κλάδο των μεταφορών.

**Πίνακας 12: Τριμηνιαίες μεταβολές της απασχόλησης το 2009
ανά φύλο και ομάδες ηλικιών**

Ομάδες ηλικιών και φύλο	Α΄ τρίμηνο 2008/2009	Β΄ τρίμηνο 2008/2009	Γ΄ τρίμηνο 2008/2009	Δ΄ τρίμηνο 2008/2009
Σύνολο	-25,8	-50,6	-49,7	-76,8
15-19	-5,5	-4,7	-0,3	-1,4
20-24	3,9	-13,4	-8,2	-23,3
25-29	-20,7	-16,5	-18,1	-26,1
30-44	-15,2	-25,1	-31,8	-35,0
45-64	14,0	7,6	11,1	6,9
65 +	-2,2	1,5	-2,5	2,2
ΑΝΔΡΕΣ	-47,4	-58,4	-54,9	-69,3
15-19	-3,2	-1,4	0,6	-0,3
20-24	0,8	-8,2	-8,7	-13,4
25-29	-15,5	-10,6	-10,2	-18,1
30-44	-22,9	-30,9	-25,0	-26,8
45-64	-4,0	-5,6	-6,4	-10,0
65 +	-2,4	-1,8	-5,2	-0,7
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	21,6	7,9	5,3	-7,5
15-19	-2,4	-3,4	-1,0	-1,0
20-24	3,2	-5,1	0,5	-9,9
25-29	-5,1	-6,0	-7,8	-8,0
30-44	7,8	5,8	-6,8	-8,2
45-64	18,0	13,2	17,5	16,8
65 +	0,1	3,3	2,7	2,8

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ. ΕΕΑ 2008, 2009.

Πίνακας 13: Τριμηνιαίες μεταβολές της πλήρους και της μερικής απασχόλησης το 2009 ανά φύλο

	Α΄ τρίμηνο 2008/2009	Β΄ τρίμηνο 2008/2009	Γ΄ τρίμηνο 2008/2009	Δ΄ τρίμηνο 2008/2009
Και τα δύο φύλα	-25,8	-50,6	-49,6	-76,8
α) Πλήρης	-40,3	-73,0	-64,0	-93,0
β) Μερική	14,5	22,4	14,4	16,2
Άνδρες	-47,4	-58,5	-54,9	-69,3
α) Πλήρης	-50,9	-68,4	-64,6	-79,3
β) Μερική	3,4	10,0	9,7	10,0
Γυναίκες	21,6	7,8	5,3	-7,5
α) Πλήρης	10,5	-4,6	0,6	-13,8
β) Μερική	11,1	12,4	4,7	6,2

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ. ΕΕΔ 2008, 2009.

Πίνακας 14: Τριμηνιαίες μεταβολές της απασχόλησης το 2009 ανά θέση στην επιχείρηση

Θέση στην επιχείρηση	Α΄ τρίμηνο 2008/2009	Β΄ τρίμηνο 2008/2009	Γ΄ τρίμηνο 2008/2009	Δ΄ τρίμηνο 2008/2009
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	-25,8	-50,6	-49,7	-76,8
Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό	12,5	3,7	-18,2	-23,5
Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό	7,1	3,6	9,9	9,6
Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)	-33,4	-52,7	-40,6	-60,0
Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	-11,9	-5,2	-0,7	-2,8

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ. ΕΕΔ 2008, 2009.

Πίνακας 15: Τριμηνιαίες μεταβολές της απασχόλησης το 2009 ανά κλάδο

ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	Α' τρίμηνο 2008/2009	Β' τρίμηνο 2008/2009	Γ' τρίμηνο 2008/2009	Δ' τρίμηνο 2008/2009
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	-25,8	-50,6	-49,7	-76,8
A. Γεωργία, Δασοκομία και Αλιεία	2,1	10,9	31,5	34,3
B. Ορυχεία και Λατομεία	-4,3	-4,0	-1,8	-1,0
Γ. Μεταποίηση	-11,6	-22,8	-28,4	-39,4
Δ. Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	-6,4	-5,6	-7,4	-5,0
Ε. Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	0,1	-0,1	-0,9	0,2
ΣΤ. Κατασκευές	-27,7	-32,7	-21,9	-22,7
Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	21,7	-4,4	-23,5	-42,3
Η. Μεταφορά και αποθήκευση	-1,5	4,4	7,5	-0,4
Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	-8,5	-10,7	6,2	8,7
Ι. Ενημέρωση και επικοινωνία	12,8	8,3	7,2	9,9
Κ. Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	-10,1	-6,9	-6,3	-0,7
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	0,6	-0,5	0,0	-1,6
Μ. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	10,3	10,6	-12,4	-18,0
Ν. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	-5,7	0,8	-2,8	-2,3
Ξ. Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	-3,1	-3,3	1,4	-3,9
Ο. Εκπαίδευση	4,0	8,2	1,6	3,0
Π. Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας	-9,7	-5,2	0,2	9,5
P. Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	0,3	-3,1	-7,8	-9,5
Σ. Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	-1,2	-7,7	-7,6	-7,5
Τ. Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών	12,1	13,7	15,1	11,5
Υ. Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	-0,4	-0,6	0,4	0,3

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ. ΕΕΑ 2008, 2009.

Οι μεταβολές της απασχόλησης στις περιφέρειες της χώρας επικεντρώνονται στην μείωση κυρίως της απασχόλησης στις περιφέρειες Αττική, Κεντρική Μακεδονία, Στερεά Ελλάδα, Ανατολική Μακεδονία και Θράκη και Κρήτη. Στον αντίποδα είναι οι μεταβολές στις περιφέρειες Δυτική Μακεδονία, Ιόνια νησιά και Ήπειρο όπου σε όλα τα τρίμηνα η απασχόληση αυξάνεται σε σχέση με τα τρίμηνα του 2008. Αυξητικά είναι και τα μεγέθη της απασχόλησης στην Δυτική Ελλάδα (μετά το πρώτο τρίμηνο) και στο Βόρειο Αιγαίο τα δύο τελευταία τρίμηνα (Πίνακας 16).

Πίνακας 16: Τριμηνιαίες μεταβολές της απασχόλησης ανά Περιφέρεια το 2009

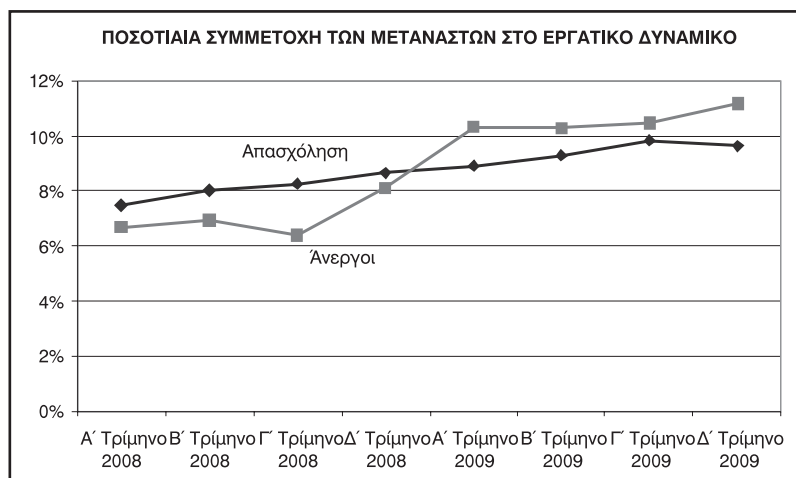
ΥΠΑ	Α' τρίμηνο 2008/2009	Β' τρίμηνο 2008/2009	Γ' τρίμηνο 2008/2009	Δ' τρίμηνο 2008/2009
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	-25,8	-50,6	-49,7	-76,8
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	-3,7	-0,6	-2,1	-4,3
Κεντρική Μακεδονία	-13,8	-14,7	-17,3	-28,7
Δυτική Μακεδονία	3,5	3,6	1,5	0,0
Ήπειρος	0,0	1,0	3,4	3,9
Θεσσαλία	-1,9	-0,5	-2,0	2,2
Ιόνια Νησιά	1,3	1,1	-0,2	2,0
Δυτική Ελλάδα	-1,5	1,1	1,8	9,3
Στερεά Ελλάδα	-9,6	-10,7	-6,7	-6,3
Αττική	1,3	-22,7	-19,3	-45,9
Πελοπόννησος	0,5	0,5	-5,7	-8,3
Βόρειο Αιγαίο	-2,1	-0,7	1,9	3,3
Νότιο Αιγαίο	1,1	-1,8	0,0	-2,6
Κρήτη	-0,7	-6,1	-4,9	-1,6

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ. ΕΕΔ 2008, 2009.

7.9. Η απασχόληση και η ανεργία των μεταναστών το 2009

Η συμμετοχή των μεταναστών στο εργατικό δυναμικό της χώρας καθ' όλη τη διάρκεια του 2009 είναι αυξητική, γεγονός που συνδυάζεται με την μέχρι σήμερα δυναμική ένταξη των μεταναστών στον παραγωγικό ιστό της χώρας (Διάγραμμα 67).

Διάγραμμα 67

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ. ΕΕΔ 2008, 2009.

Χαρακτηριστικό γνώρισμα των μεταβολών στο 2009, είναι όχι μόνο η διατήρηση του μεριδίου τους αλλά και η αύξηση της απασχόλησης αυτών σε αντίθεση με την συνολικότερη φθίνουσα πορεία της απασχόλησης. Εν τούτοις κατά το τελευταίο τρίμηνο του 2009 η δυναμική αύξηση της απασχόλησης των μεταναστών φαίνεται να υποχωρεί. Όσον αφορά την σημαντική ποσοστιαία αύξηση των ανέργων μεταναστών μέσα στο 2009, αυτή είναι επακόλουθο αφ ενός της οικονομικής κρίσης και στην αυξημένη αβεβαιότητα που δημιουργείται στα νοικοκυριά ως προς το εισόδημα και αφ ετέρου στην ενηλικίωση μεγάλου μέρους του πληθυσμού των μεταναστών το οποίο επιθυμεί να ενταχτεί στην αγορά εργασίας (Πίνακας 14).

Πίνακας 17: Οι μεταβολές στο εργατικό δυναμικό Ελλήνων και Μεταναστών 2008-2009

	Α΄ τρίμηνο 2008/2009	Β΄ τρίμηνο 2008/2009	Γ΄ τρίμηνο 2008/2009	Δ΄ τρίμηνο 2008/2009
Έλληνες	- 85 940	- 104 029	- 117 193	- 114 781
Μετανάστες	60 115	53 400	67 557	37 965
Σύνολο Απασχόλησης	- 25 824	- 50 629	- 49 636	- 76 816
% μεταβολή Μεταναστών	17,8%	14,5%	17,9%	9,6%

	Α΄ τρίμηνο 2008/2009	Β΄ τρίμηνο 2008/2009	Γ΄ τρίμηνο 2008/2009	Δ΄ τρίμηνο 2008/2009
Έλληνες	35 243	64 706	84 037	96 249
Μετανάστες	20 553	20 714	25 941	25 484
Σύνολο Ανέργων	55 796	85 420	109 979	121 734
% μεταβολή Μεταναστών	75,8%	83,5%	114,4%	79,9%

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ. ΕΕΔ 2008, 2009.

Ως προς τα χαρακτηριστικά των μεταβολών που επέρχονται στην κλαδική απασχόληση των μεταναστών καθ' όλη τη διάρκεια του 2009 διαπιστώνουμε ότι συμμετέχουν σημαντικά στην μεταβολή των κλάδων της γεωργίας και των ιδιωτικών νοικοκυριών όπου αυξάνεται και η συνολική απασχόληση ενώ έχουν μικρότερες μειώσεις στον κλάδο των κατασκευών όπου η απασχόληση μειώθηκε (Πίνακας 18).

Πίνακας 18: Τριμηνιαίες μεταβολές της απασχόλησης των μεταναστών το 2009 στους κυριότερους κλάδους

	Α΄ τρίμηνο 2008/2009	Β΄ τρίμηνο 2008/2009	Γ΄ τρίμηνο 2008/2009	Δ΄ τρίμηνο 2008/2009
01Α Α. ΓΕΩΡΓΙΑ, ΔΑΣΟΚΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΛΙΕΙΑ	8.768	13.092	16.754	16.565
03C Γ. ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ	12.915	9.124	10.829	2.977
06F ΣΤ. ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ	5.023	-5.096	-322	-11.226
07G Ζ. ΧΟΝΔΡΙΚΟ ΚΑΙ ΛΙΑΝΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ. ΕΠΙΣΚΕΥΗ ΜΗΧΑΝΟΚΙΝΗΤΩΝ	7.105	5.629	4.771	6.168
09J Θ. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΠΑΡΟΧΗΣ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	8.920	13.083	16.169	13.837
20Υ Τ. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ ΩΣ ΕΡΓΟΔΟΤΩΝ	10.376	12.574	12.791	8.605
ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ	60.115	53.400	67.557	37.965

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ. ΕΕΔ 2008, 2009.

Οι μεταβολές της απασχόλησης των μεταναστών στους κλάδους της μεταποίησης, του εμπορίου, και του τουρισμού σε σχέση με τις αντίστοιχες της οικονομίας θα πρέπει να συνδυαστούν με την αναζήτηση φτηνού εργατικού δυναμικού ως της προσφορότερης αναζήτησης λύσεων από πλευράς των επιχειρήσεων στην αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης που διαπερνά τον παραγωγικό ιστό και την πραγματική οικονομία της χώρας.

Εξετάζοντας τις μεταβολές στα επαγγέλματα των μεταναστών διαπιστώνουμε ότι αυξάνεται η απασχόληση στους ανειδίκευτους εργάτες, στους απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών, στους ειδικευμένους γεωργούς και στους χειριστές μηχανημάτων (Πίνακας 19).

Πίνακας 19: Τριμηνιαίες μεταβολές στα επαγγέλματα των μεταναστών το 2009

	Α' τρίμηνο 2008/2009	Β' τρίμηνο 2008/2009	Γ' τρίμηνο 2008/2009	Δ' τρίμηνο 2008/2009
ΜΕΛΗ ΤΩΝ ΒΟΥΛΕΥΟΜΕΝΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ, ΑΝΩΤΕΡΑ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ & ΔΙΕΥΘΥΝΤΙΚΑ ΣΤΕΛΕΧΗ	1.355	143	1.207	3.982
ΠΡΟΣΩΠΑ ΠΟΥ ΑΣΚΟΥΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ, ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΑ & ΣΥΝΑΦΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ	-267	-1.411	-1.170	-2.403
ΤΕΧΝΟΛΟΓΟΙ, ΤΕΧΝΙΚΟΙ ΒΟΗΘΟΙ	935	129	226	-296
ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΓΡΑΦΕΙΟΥ	4.779	1.545	415	282
ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ ΣΤΗΝ ΠΑΡΟΧΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ & ΠΩΛΗΤΕΣ	10.724	12.984	12.757	8.550
ΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΟΙ ΓΕΩΡΓΟΙ, ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΟΙ, ΔΑΣΟΚΟΜΟΙ & ΑΛΙΕΙΣ	2.905	4.217	4.930	4.190
ΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΟΙ ΤΕΧΝΙΤΕΣ	7.807	662	4.334	-5.923
ΧΕΙΡΙΣΤΕΣ ΣΤΑΘΕΡΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ, ΜΗΧΑΝΗΜΑΤΩΝ	2.995	3.882	4.549	1.953
ΑΝΕΙΔΙΚΕΥΤΟΙ ΕΡΓΑΤΕΣ, ΧΕΙΡΩΝΑΚΤΕΣ & ΜΙΚΡΟΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΕΣ	28.884	31.314	40.371	27.692
ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ	60.115	53.400	67.557	37.965

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ. ΕΕΑ 2008, 2009.

Με δεδομένο την συνέχιση της οικονομικής κρίσης, την ύφεση της παραγωγικής διαδικασίας και τα εξαγγελθέντα μέτρα για την «ανάκαμψη» της ελληνικής οικονομίας, η σημασία των ανωτέρω μεταβολών είναι σημαντική καθώς διαφαίνεται η δημιουργία «γκριζών ζωνών» απασχόλησης, όπου θα απασχολείται ένα εργατικό δυναμικό με χαμηλούς μισθούς, χωρίς συνδικαλιστική παιδεία και δικαιώματα, με την μετατροπή ενός μέρους της απασχόλησης σε απασχολησιμότητα χωρίς ασφάλεια.

Επιπλέον, οι εν λόγω μεταβολές καταδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο γίνεται αντιληπτή η «έξοδος από την οικονομική κρίση» όχι με την βελτίωση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας με ποιοτικούς όρους αλλά με την παλιά «καλή συνταγή» της περαιτέρω μείωσης του κόστους εργασίας και την απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων.

7.10. Η ανεργία το 2009

Αντίθετα από την απασχόληση, σε ολόκληρη την διάρκεια του 2009 ο αριθμός των ανέργων ήταν αυξητικός. Το κύριο βάρος της κρίσης φέρουν και πάλι οι άνδρες, ενώ είναι χαρακτηριστική η αύξηση των ανέργων στις κυρίως παραγωγικές ηλικιακές ομάδες των 30-44 ετών και των 45-64 ετών (Πίνακας 17). Αποτέλεσμα αυτών των μεταβολών είναι η συνεχής αύξηση των ποσοστών ανεργίας σε όλες τις ηλικιακές ομάδες σε άνδρες και γυναίκες σε όλα τα τρίμηνα του 2009.

**Πίνακας 20: Τριμηνιαίες μεταβολές των ανέργων το 2009
ανά φύλο και ομάδες ηλικιών**

Ομάδες ηλικιών και φύλο	Α' τρίμηνο 2008/2009	Β' τρίμηνο 2008/2009	Γ' τρίμηνο 2008/2009	Δ' τρίμηνο 2008/2009
Σύνολο	55,8	85,5	110,0	121,7
15-19	1,4	1,5	4,4	1,0
20-24	7,3	10,9	8,7	15,5
25-29	1,5	6,9	17,4	19,8
30-44	25,0	34,8	40,3	47,5
45-64	20,5	31,4	39,5	37,6
65 +	0,0	0,0	-0,3	0,2
ΑΝΔΡΕΣ	35,6	48,2	56,8	67,9
15-19	-0,6	0,7	2,4	1,4
20-24	4,0	4,1	0,1	3,1
25-29	3,3	7,8	10,2	8,7
30-44	13,5	18,0	21,0	29,8
45-64	15,6	17,7	23,3	24,8
65 +	-0,1	-0,2	-0,3	0,1
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	20,1	37,3	53,2	53,9
15-19	2,0	0,8	2,0	-0,5
20-24	3,3	6,8	8,6	12,4
25-29	-1,8	-0,9	7,1	11,1
30-44	11,6	16,8	19,3	17,8
45-64	4,9	13,5	16,2	12,8
65 +	0,2	0,2	0,0	0,2

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ. ΕΕΔ 2008, 2009.

Ως προς τις μεταβολές των ανέργων στις περιφέρειες της χώρας διαπιστώνουμε ότι η αύξηση αφορά όλες σχεδόν τις περιφέρειες με το μεγαλύτερο μερίδιο να έχουν οι περιφέρειες Αττική και Κεντρική Μακεδονία, ενώ ακολουθούν οι περιφέρειες Ανατολική Μακεδονία Θράκη, το Νότιο Αιγαίο και η Κρήτη (Πίνακας 21). Σε δύο μόνο από τις περιφέρειες της χώρας διαπιστώνουμε μείωση του αριθμού των ανέργων κατά τα δύο τελευταία τρίμηνα, Δυτική Μακεδονία και Δυτική Ελλάδα.

Πίνακας 21: Τριμηνιαίες μεταβολές των ανέργων ανά Περιφέρεια το 2009

ΥΠΑ	Α' τρίμηνο 2008/2009	Β' τρίμηνο 2008/2009	Γ' τρίμηνο 2008/2009	Δ' τρίμηνο 2008/2009
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	55,8	85,5	110,0	121,7
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	2,7	4,1	8,5	9,2
Κεντρική Μακεδονία	5,9	8,0	17,7	18,9
Δυτική Μακεδονία	3,1	0,4	-1,4	-0,8
Ήπειρος	2,6	3,1	1,6	2,7
Θεσσαλία	1,9	4,0	3,4	3,0
Ιόνια Νησιά	2,9	-0,6	0,9	2,7
Δυτική Ελλάδα	0,5	1,7	0,0	-2,7
Στερεά Ελλάδα	3,7	4,9	4,4	4,8
Αττική	18,9	42,0	59,2	64,8
Πελοπόννησος	0,7	1,3	2,5	4,3
Βόρειο Αιγαίο	1,1	1,7	1,4	0,7
Νότιο Αιγαίο	2,4	6,8	5,4	8,5
Κρήτη	9,0	8,0	6,2	5,8

Πηγή: Γ.Γ. ΕΛ.ΣΤΑΤ. ΕΕΔ 2008, 2009.

Αποτέλεσμα των παραπάνω μεταβολών είναι το μέσο ποσοστό ανεργίας των περιφερειών κατά το 2009 να είναι μεγαλύτερο έναντι του προηγούμενου έτους σε όλες τις περιφέρειες με εξαίρεση την Δυτική Μακεδονία και την Δυτική Ελλάδα όπου παρέμεινε στα επίπεδα του προηγούμενου έτους (Πίνακας 22).

Η αύξηση του ποσοστού ανεργίας σε σχέση με το 2008 διαπιστώνεται και στους περισσότερους από τους νομούς της χώρας. Η μείωση του ποσοστού ανεργίας μέχρι το 2008 ανακόπτεται κατά το τελευταίο έτος (2009), κύριο χαρακτηριστικό της οικονομικής κρίσης και της παρατάσης της ύφεσης στην ελληνική οικονομία.

Πίνακας 22: Μέσο ετήσιο ποσοστό ανεργίας κατά Περιφέρεια και Νομό

Σύνολο Χώρας Περιφέρειες & Νομοί	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 2001	ΕΡΕΥΝΑ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ					
		2004	2005	2006	2007	2008	2009
ΣΥΝΟΛΟ ΕΛΛΑΔΟΣ	11,0%	10,5	9,9	8,9	8,3	7,6	9,5
Α. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ & ΘΡΑΚΗ	11,6%	13,1	11,9	11,0	9,8	8,7	10,9
ΝΟΜΟΣ ΔΡΑΜΑΣ	18,0%	22,3	22,3	19,5	17,5	15,5	13,3
ΝΟΜΟΣ ΚΑΒΑΛΑΣ	11,7%	15,9	12,8	12,2	10,7	9,2	9,5
ΝΟΜΟΣ ΕΒΡΟΥ	8,6%	11,6	12,4	11,2	8,2	8,0	14,2
ΝΟΜΟΣ ΞΑΝΘΗΣ	13,1%	10,1	9,0	8,1	9,5	6,6	11,1
ΝΟΜΟΣ ΡΟΔΟΠΗΣ	8,6%	7,8	5,3	5,9	5,7	6,2	7,0
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	11,6%	12,2	11,1	9,3	9,0	8,3	9,9
ΝΟΜΟΣ ΗΜΑΘΙΑΣ	13,1%	22,9	20,6	15,1	12,9	9,2	7,9
ΝΟΜΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	11,3%	11,5	10,6	8,9	8,8	8,5	11,3
ΝΟΜΟΣ ΚΙΛΚΙΣ	14,5%	13,8	14,6	15,7	15,1	11,9	8,8
ΝΟΜΟΣ ΠΕΛΛΗΣ	10,7%	9,7	11,0	9,3	8,9	6,2	6,7
ΝΟΜΟΣ ΠΙΕΡΙΑΣ	10,9%	14,0	8,2	8,1	9,2	10	9,4
ΝΟΜΟΣ ΣΕΡΡΩΝ	13,4%	10,9	9,2	6,5	5,0	5,8	5,1
ΝΟΜΟΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	10,6%	6,1	5,1	5,8	6,0	5,8	6,7
ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	16,2%	16,6	18,1	14,2	12,1	12,5	12,5
ΝΟΜΟΣ ΓΡΕΒΕΝΩΝ	13,7%	*	*	*	*	*	*
ΝΟΜΟΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	23,6%	24,0	28,5	24,9	15,5	18,6	16,9
ΝΟΜΟΣ ΚΟΖΑΝΗΣ	15,0%	13,4	13,1	12,2	11,8	12,8	12,3
ΝΟΜΟΣ ΦΛΩΡΙΝΗΣ	13,1%	20,9	22,3	15,2	15,5	8,5	11,2
ΗΠΕΙΡΟΣ	12,2%	11,1	11,5	9,8	10,0	9,9	11,2
ΝΟΜΟΣ ΑΡΤΗΣ	11,5%	12,8	16,2	10,7	12,7	10,9	11,9
ΝΟΜΟΣ ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ	11,5%	*	*	*	*	*	*
ΝΟΜΟΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	12,5%	11,3	10,6	9,3	8,6	9,8	11,4
ΝΟΜΟΣ ΠΡΕΒΕΖΗΣ	12,7%	8,6	9,4	11,7	13,7	11,6	10,6
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	10,7%	9,8	9,5	8,2	7,8	8,4	9,2
ΝΟΜΟΣ ΚΑΡΔΙΤΣΗΣ	13,2%	6,2	9,3	5,8	6,6	6,5	7,1
ΝΟΜΟΣ ΛΑΡΙΣΗΣ	9,5%	11,5	10,4	9,0	9,5	9,7	10,5
ΝΟΜΟΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	11,7%	9,3	8,5	7,8	5,9	8,1	9,6
ΝΟΜΟΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ	9,9%	10,2	8,7	8,8	7,3	7,1	7,8
ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ	14,8%	11,3	8,6	11,2	9,1	8,6	9,8
ΝΟΜΟΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ	15,2%	12,6	7,3	15,2	9,2	8,7	9,2
ΝΟΜΟΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ	16,2%	13,3	10,0	11,5	11,2	10,5	11,2
ΝΟΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ	12,7%	*	*	*	*	*	*
ΝΟΜΟΣ ΛΕΥΚΑΔΟΣ	9,2%	*	*	*	*	*	*

Πίνακας 22: Μέσο ετήσιο ποσοστό ανεργίας κατά Περιφέρεια και Νομό

Σύνολο Χώρας Περιφέρειες & Νομοί	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 2001	ΕΡΕΥΝΑ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ					
		2004	2005	2006	2007	2008	2009
ΣΥΝΟΛΟ ΕΛΛΑΔΟΣ	11,0%	10,5	9,9	8,9	8,3	7,6	9,5
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	15,2%	12,3	10,5	9,5	9,7	9,6	9,5
ΝΟΜΟΣ ΑΙΤΩΛΙΑΣ ΚΑΙ ΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	12,6%	15,4	11,0	9,2	10,3	9,1	9,2
ΝΟΜΟΣ ΑΧΑΪΑΣ	16,0%	11,6	11,5	10,7	9,6	10,2	10,2
ΝΟΜΟΣ ΗΛΕΙΑΣ	16,8%	9,8	7,7	7,1	8,6	9,1	8,6
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	10,9%	12,7	11,0	9,2	9,4	8,5	10,5
ΝΟΜΟΣ ΒΟΙΩΤΙΑΣ	10,6%	15,9	13,7	10,9	11,1	10,0	12,8
ΝΟΜΟΣ ΕΥΒΟΙΑΣ	11,5%	14,2	11,9	9,9	10,4	10,3	12,3
ΝΟΜΟΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ	12,0%	*	*	*	*	*	*
ΝΟΜΟΣ ΦΘΙΩΤΙΔΟΣ	10,1%	6,9	5,8	6,0	4,4	2,9	4,4
ΝΟΜΟΣ ΦΩΚΙΔΟΣ	12,8%	15,5	13,1	9,3	15,5	14,6	14,0
ΑΤΤΙΚΗ	9,5%	9,2	8,8	8,3	7,6	6,5	8,8
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	9,3%	9,1	8,7	7,7	7,5	7,2	8,0
ΝΟΜΟΣ ΑΡΓΟΛΙΔΟΣ	10,5%	11,6	9,8	7,7	7,1	7,1	8,8
ΝΟΜΟΣ ΑΡΚΑΔΙΑΣ	10,0%	9,9	10,2	12,2	11,3	10,6	10,6
ΝΟΜΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	8,3%	7,4	7,8	6,2	6,1	7,6	9,4
ΝΟΜΟΣ ΛΑΚΩΝΙΑΣ	7,1%	8,3	7,0	4,9	6,0	5,4	5,1
ΝΟΜΟΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	10,5%	9,0	8,9	7,9	7,7	6,1	6,8
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	10,3%	9,1	10,2	9,4	7,9	4,5	6,0
ΝΟΜΟΣ ΛΕΣΒΟΥ	9,9%	9,5	12,0	10,9	8,8	4,4	8,4
ΝΟΜΟΣ ΣΑΜΟΥ	10,0%	*	*	*	*	*	*
ΝΟΜΟΣ ΧΙΟΥ	11,7%	8,9	7,7	8,0	7,4	6,0	3,7
ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	15,0%	8,8	9,3	8,8	9,2	8,2	12,1
ΝΟΜΟΣ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ	17,7%	9,9	10,8	9,3	11,0	10,1	14,3
ΝΟΜΟΣ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	9,9%	7,3	7,0	8,1	5,3	3,9	8,0
ΚΡΗΤΗ	10,6%	7,6	7,1	7,1	5,3	6,4	8,9
ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	10,6%	8,2	7,6	7,3	5,1	6,7	8,9
ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	10,6%	6,3	5,5	6,5	5,4	3,8	7,6
ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ	10,8%	11,6	7,4	6,8	7,6	10,3	12,9
ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ	10,5%	5,3	6,6	6,9	4,2	4,6	7,0

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ, Απογραφή Πληθυσμού 2001, ΕΕΔ 2004-2009.

* Οι νομοί με εκτιμώμενο πληθυσμό κάτω των 40.000, για τους οποίους δε δίδονται εκτιμήσεις λόγω μεγάλου δειγματοληπτικού σφάλματος, σημειώνονται με αστερίσκο.

ΜΕΡΟΣ 8

**Η επίπτωση του ΑΕΠ στην απασχόληση
της βιομηχανίας και των υπηρεσιών**

Η επίπτωση του ΑΕΠ στην απασχόληση της βιομηχανίας και των υπηρεσιών

8.1. Μεθοδολογία

Για την εκτίμησή μας σχετικά με την εξέλιξη της απασχόλησης ανά τομέα παραγωγής στην Ελλάδα χρησιμοποιούμε την έννοια της «έντασης της απασχόλησης», που αναφέρεται στον αριθμό απασχολουμένων στον υπό εξέταση τομέα ανά μονάδα του ΑΕΠ.

Η ανάλυση βασίζεται στους εξής δείκτες: το προϊόν του τομέως ως ποσοστό του ΑΕΠ (σε σταθερές τιμές), η παραγωγικότητα της εργασίας στον τομέα, η απασχόληση του τομέως ως ποσοστό του πληθυσμού, και το ΑΕΠ ανά κάτοικο (σε σταθερές τιμές). Ορίζουμε ως ένταση της τομεακής απασχόλησης το μέγεθος $\varepsilon_i = \frac{L_i}{Y}$ όπου (L_i) ο αριθμός των απασχολουμένων στον τομέα και (Y) το ΑΕΠ σε σταθερές τιμές. Με βάση τον παραπάνω ορισμό, η ένταση της απασχόλησης (ε_i) είναι ο αριθμός των απασχολουμένων στον τομέα ανά μονάδα εγχωρίου προϊόντος (δηλαδή ανά μονάδα του ΑΕΠ). Επομένως, οι μεταβολές της έντασης της απασχόλησης είναι ένα μέγεθος που συγκρίνει τον ρυθμό κατά τον οποίο αυξάνεται η τομεακή απασχόληση με τον ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ. Με αυξανόμενη ένταση απασχόλησης, μια εκατοστιαία μονάδα αύξησης του εγχωρίου προϊόντος δημιουργεί περισσότερες θέσεις εργασίας από προηγουμένως -και αντίστροφα.

Η ένταση απασχόλησης (ε_i) εκφράζεται και ως ο λόγος του ποσοστού συμμετοχής του τομέως στο ΑΕΠ (s_i) προς την παραγωγικότητα της εργασίας στον τομέα (π_i):

$$\varepsilon = \frac{L_i}{Y} = \frac{(Y_i/Y)}{(Y_i/L_i)} = \frac{s_i}{\pi_i}$$

Η ένταση απασχόλησης ενός τομέα ή ενός κλάδου είναι ένα μέγεθος του οποίου η εξέλιξη εξαρτάται από το στάδιο ανάπτυξης του τομέα ή κλάδου οικονομικής δραστηριότητας. Αναλυτικότερα, μπορούμε να διαιρέσουμε την διαδικασία ανάπτυξης ενός τομέα σε δύο στάδια: το στάδιο της συσσώρευσης κεφαλαίου κατ' έκταση και το στάδιο της συσσώρευσης κεφαλαίου κατ' ένταση. Κατά το πρώτο στάδιο, της συσσώρευσης κατ' έκταση, ο τομέας αναπτύσσεται ακολουθώντας διαδικασίες γεωγραφικής επέκτασης και αύξησης του όγκου της παραγωγής, και βασιζόμενος σε σχετικά αμετάβλητες τεχνολογικές βάσεις και σταθερούς κανόνες οργάνωσης της εργασίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, να αυξάνεται ταχύτατα η παραγωγή του τομέα ως ποσοστό του ΑΕΠ (s_i) καθώς οι δυνατότητες επέκτασης ενός νέου κλάδου είναι

μεγαλύτερες από τις αντίστοιχες δυνατότητες των ήδη εγκατεστημένων, «ώριμων» κλάδων της οικονομίας. Η παραγωγικότητα της εργασίας (π_i), παρά το γεγονός ότι αυξάνεται, στο στάδιο της κατ' έκταση συσσώρευσης κεφαλαίου, υστερεί ως προς τους ρυθμούς αύξησης έναντι της επέκτασης του τομέα, δηλαδή έναντι του (S_i). Αυτό έχει ως συνέπεια, η ένταση απασχόλησης να αυξάνεται κατά το πρώτο στάδιο ανάπτυξης ενός νέου κλάδου ή τομέα, δηλαδή κατά το στάδιο της κατ' έκταση συσσώρευσης κεφαλαίου.

Αντίθετα, κατά το δεύτερο στάδιο ανάπτυξης ενός κλάδου ή τομέα (της κατ' ένταση συσσώρευσης κεφαλαίου), όταν έχουν ολοκληρωθεί οι διαδικασίες επέκτασης, η περαιτέρω αύξηση της παραγωγής επιτυγχάνεται κυρίως μέσω του τεχνολογικού και οργανωτικού εκσυγχρονισμού. Με άλλα λόγια, η περαιτέρω ανάπτυξη του κλάδου ή τομέα βασίζεται σε αλλαγές που αφορούν είτε στις τεχνολογικές βάσεις της παραγωγής, είτε στους κανόνες οργάνωσης της εργασίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, να αυξάνεται ταχύτατα η παραγωγικότητα της εργασίας. Σε ότι αφορά την συμμετοχή του κλάδου ή του τομέα ως ποσοστό του ΑΕΠ, επιβραδύνεται καθώς οι δυνατότητες επέκτασης του κλάδου έχουν εξαντληθεί, όπως συμβαίνει με όλους τους «ώριμους» κλάδους της οικονομίας. Αυτό έχει ως συνέπεια, η ένταση απασχόλησης να μειώνεται κατά το δεύτερο στάδιο ανάπτυξης ενός κλάδου, δηλαδή κατά το στάδιο της κατ' ένταση συσσώρευσης κεφαλαίου, αφού το ποσοστό συμμετοχής του κλάδου στο σύνολο των παραγωγικών δραστηριοτήτων αυξάνεται, πλην όμως βραδύτερα από την παραγωγικότητα της εργασίας.

Ως εκ τούτου, η πορεία της έντασης κεφαλαίου ενός κλάδου ή ενός τομέα αναμένεται να παρουσιάζει μια τυπική κίνηση: να αυξάνεται κατά το πρώτο στάδιο (οπότε η διαδικασία της οικονομικής μεγέθυνσης δημιουργεί πολλές θέσεις εργασίας για κάθε εκατοστιαία μονάδα αύξησης του ΑΕΠ), και να μειώνεται στο δεύτερο στάδιο (οπότε η διαδικασία της οικονομικής μεγέθυνσης δημιουργεί λίγες θέσεις εργασίας για κάθε εκατοστιαία μονάδα αύξησης του ΑΕΠ ή ακόμη μειώνει την απασχόληση).

Το τελικό μέγεθος που μας ενδιαφέρει είναι η απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού ($\frac{L_i}{P}$). Αυτή ισούται προς το γινόμενο της έντασης της απασχόλησης (ε_i) και του ΑΕΠ ανά κάτοικο ($y = (Y/P)$).

$$\frac{L_i}{P} = \varepsilon_i \cdot y = \frac{s_i}{\pi_i} \cdot y$$

Η ίδια η ένταση απασχόλησης (ε_i) εξαρτάται από το ΑΕΠ ανά κάτοικο (y): Κατά την φάση της κατ' έκταση συσσώρευσης κεφαλαίου στον υπό εξέταση κλάδο ή τομέα, τα δύο μεγέθη, δηλαδή η ένταση απασχόλησης (ε_i) και το ΑΕΠ ανά κάτοικο (y) αυξάνονται ταυτοχρόνως, έτσι ώστε αυξάνεται και το γινόμενό τους, δηλαδή η απα-

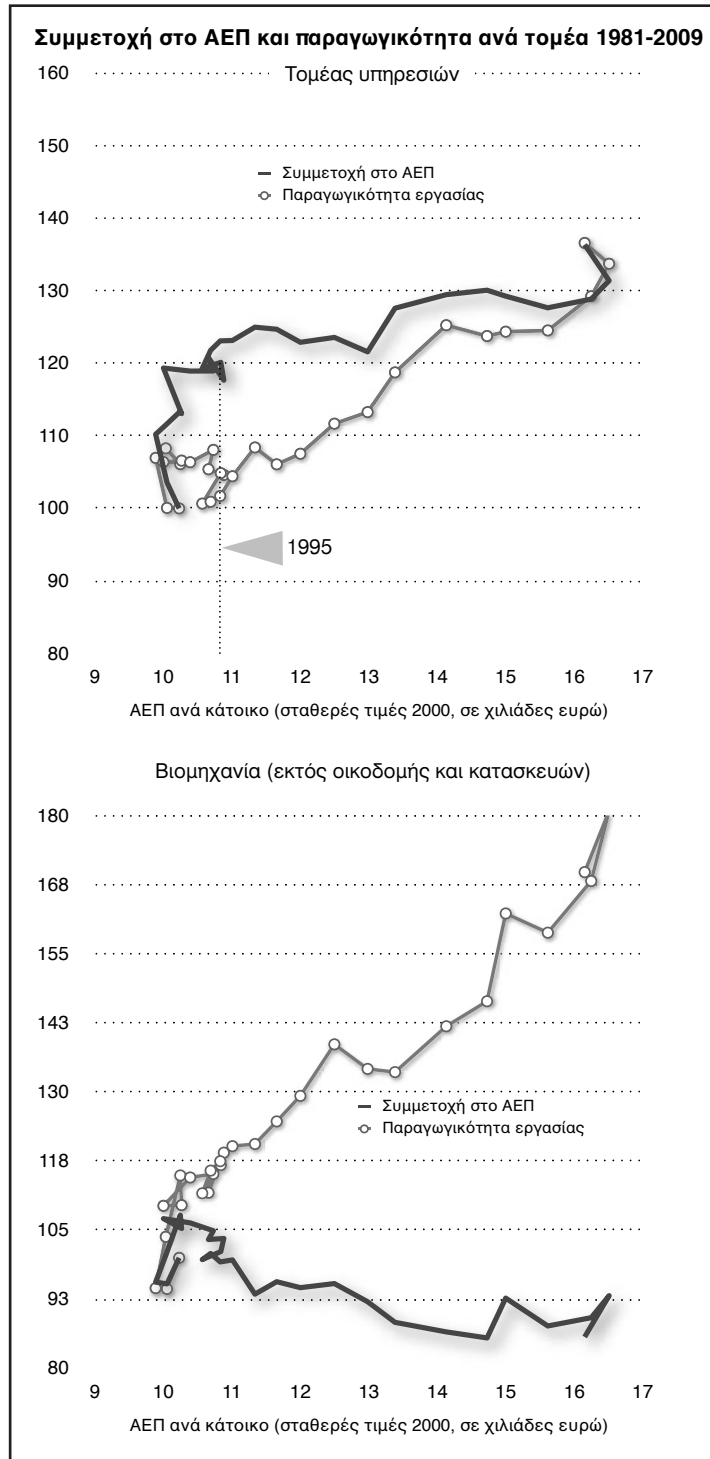
σχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού. Κατά το δεύτερο στάδιο, της κατ'ένταση συσσωρεύσεως, ή ένταση απασχόλησης αρχίζει να μειώνεται σταδιακά. Για όσο χρονικό διάστημα η εν λόγω μείωση είναι μικρή, τότε, η αύξηση του ΑΕΠ ανά κάτοικο υπερτερεί, και το γινόμενο αυξάνεται, παρότι το γεγονός ότι ο ένας εκ των δύο όρων του μειώνεται. Εν ολίγοις, η αύξηση της απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού, ενδέχεται να συνεχίζεται για κάποιο χρονικό διάστημα στις αρχές του σταδίου της εντατικής συσσωρεύσεως κεφαλαίου. Στην συνέχεια, όμως, όταν η πτώση της έντασης απασχόλησης γίνει αρκετά μεγάλη, τότε αρχίζει και η μείωση της απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού.

Γενικά, επομένως, για την **εξέλιξη της απασχόλησης** ενός κλάδου ή ενός τομέα, έχουν σημασία δύο σημεία καμπής:

Το **πρώτο** σημείο καμπής αφορά στην εξέλιξη της έντασης της απασχόλησης: όταν το μέγεθος αυτό μειώνεται, έχουν αρχίσει να επικρατούν τα χαρακτηριστικά της εντατικής συσσωρεύσεως κεφαλαίου στον κλάδο. Το **δεύτερο** σημείο καμπής αφορά στην εξέλιξη της απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού. Όταν το εν λόγω μέγεθος μειώνεται, τότε η αύξηση του ΑΕΠ ανά κάτοικο δεν μετατρέπεται σε αύξηση της κλαδικής ή τομεακής απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού επειδή έχουν γίνει πολύ έντονες οι επιπτώσεις από την μείωση της έντασης της απασχόλησης. Όταν η κλαδική απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού αυξάνεται παρότι το γεγονός ότι η ένταση της απασχόλησης μειώνεται, βρισκόμαστε είτε στο μεταίχμιο μεταξύ κατ'έκταση συσσωρεύσεως και εντατικής συσσωρεύσεως, είτε στις αρχικές φάσεις της εντατικής συσσωρεύσεως.

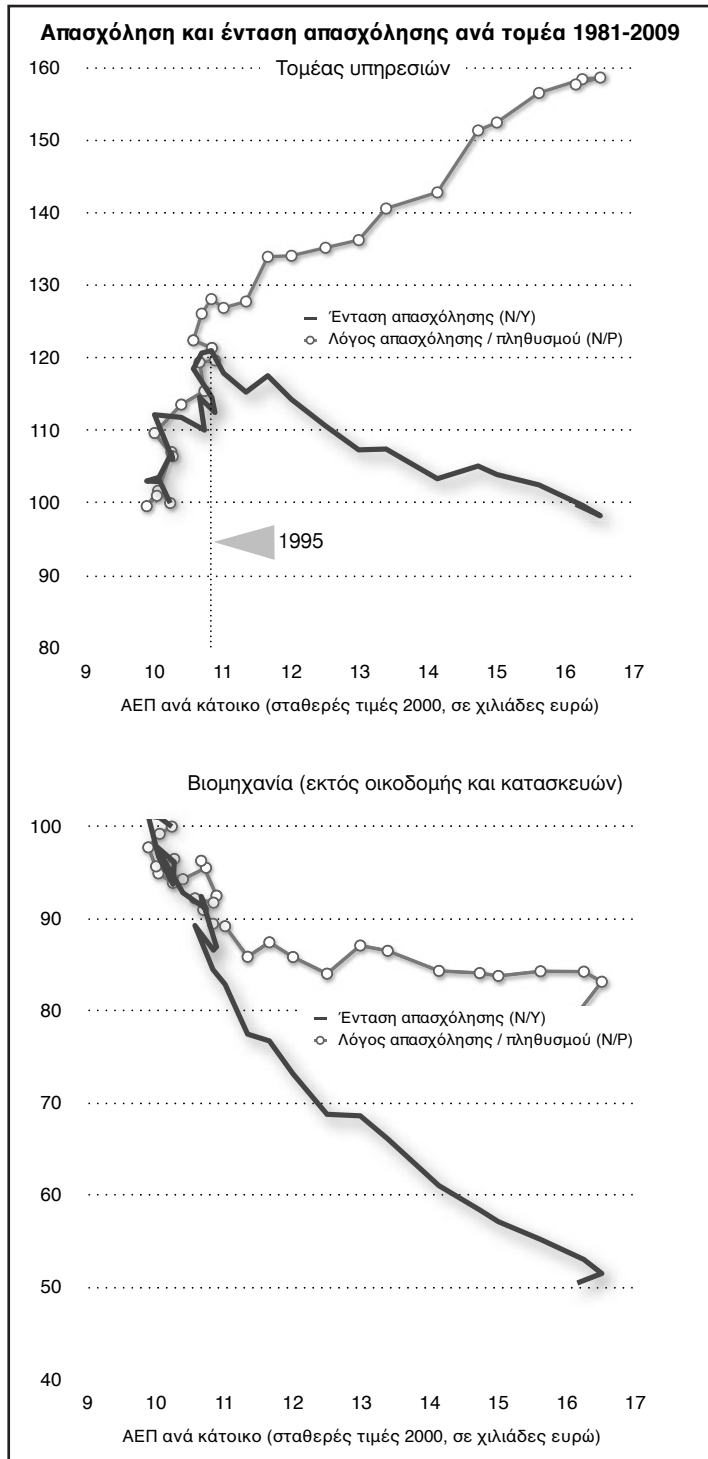
Εφαρμόζουμε παρακάτω την ανωτέρω μεθοδολογία για την εξέλιξη της απασχόλησης στον τομέα των υπηρεσιών και στον τομέα της βιομηχανίας (εκτός οικοδομής και λοιπών κατασκευών), και στον χρηματοπιστωτικό τομέα (20 μεγαλύτερες εμπορικές τράπεζες). Τα αποτελέσματα φαίνονται στα Διαγράμματα 68, 69 και 70. Τα στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν αναφέρονται στα έτη 1981-2009. Καταρχήν εξετάζουμε στο Διάγραμμα 68 το μέγεθος κάθε τομέα (S_i) (δηλαδή του προϊόντος του ως ποσοστό του ΑΕΠ) και της παραγωγικότητας εργασίας του τομέα (π_i), διότι οι δύο αυτοί παράγοντες καθορίζουν την ένταση απασχόλησης ($\varepsilon_i = \frac{S_i}{\pi_i}$). Εν συνεχεία εξετάζουμε τις μεταβολές της έντασης απασχόλησης σε σχέση με τις μεταβολές της απασχόλησης ως ποσοστό του ΑΕΠ.

Διάγραμμα 68

Πηγή: Ameco database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Διάγραμμα 69

Πηγή: Ameco database, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

8.2. Η εξέλιξη της απασχόλησης στον τομέα των υπηρεσιών

Η ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα μπορεί να διαιρεθεί σε δύο περιόδους:

- Κατά το 1981-1995, η συμμετοχή των υπηρεσιών στο ΑΕΠ αυξάνεται κατακόρυφα (Διάγραμμα 68), ακολουθώντας την παραδοσιακή διαδρομή της ανάπτυξης κατά την οποία ο τριτογενής έπεται της μεγέθυνσης της βιομηχανίας. Κατά την ίδια περίοδο, η παραγωγικότητα του τομέα παραμένει στάσιμη. Πρόκειται, επομένως, για την πρώτη φάση ανάπτυξης του τομέα, που είναι η φάση της εκτατικής συσσώρευσης κεφαλαίου (νέες οικονομικές δραστηριότητες αναπτύσσονται χωρίς ιδιαίτερες τεχνολογικές ή οργανωτικές καινοτομίες). Στην διάρκεια αυτής της περιόδου, η ένταση απασχόλησης αυξάνεται καθώς το μέγεθος του τομέα αυξάνεται ταχύτερα από την παραγωγικότητα της εργασίας. Επομένως, κάθε μονάδα αύξησης του ΑΕΠ προκαλούσε, κατά τα έτη 1981-1995, μια ακόμη μεγαλύτερη αύξηση της απασχόλησης στον τριτογενή τομέα.
- Από το 1995 έως το 2009, η μεγέθυνση του τομέα των υπηρεσιών (ως ποσοστό του ΑΕΠ) συνεχίζεται, πλην όμως επιβραδύνεται. Ταυτοχρόνως, καταγράφονται σημαντικές αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας στις υπηρεσίες. Μεταξύ 1995 και 2009, η σωρευτική αύξηση της παραγωγικότητας ανήλθε σε περίπου 35%. Αυτές οι εξελίξεις είχαν ως αποτέλεσμα την μείωση της έντασης απασχόλησης. Επομένως, κάθε επιπλέον μονάδα αύξησης του ΑΕΠ προκαλούσε μια φθίνουσα αύξηση της απασχόλησης.

Παρατηρούμε, επομένως, για τον **τομέα των υπηρεσιών**, την τυπική κίνηση ενός τομέα ή κλάδου παραγωγής να αυξάνεται κατά το πρώτο στάδιο, της κατ'έκταση συσσώρευσης κεφαλαίου (όταν η διαδικασία της οικονομικής μεγέθυνσης δημιουργεί πολλές θέσεις εργασίας για κάθε εκατοστιαία μονάδα αύξησης του ΑΕΠ), και να μειώνεται στο δεύτερο στάδιο, της εντατικής συσσώρευσης κεφαλαίου (όταν η διαδικασία της οικονομικής μεγέθυνσης δημιουργεί λίγες θέσεις εργασίας για κάθε εκατοστιαία μονάδα αύξησης του ΑΕΠ ή ακόμη μειώνει την απασχόληση). Το έτος 1995 είναι, σύμφωνα με την παραπάνω ανάλυση, το έτος κατά το οποίο ο τριτογενής τομέας της ελληνικής οικονομίας μεταβαίνει από το στάδιο της κατ'έκταση συσσώρευσης κεφαλαίου στην εντατική συσσώρευση, δηλαδή από το στάδιο της ανάπτυξης των υπηρεσιών χαμηλής παραγωγικότητας στο στάδιο της ανάπτυξης των πιο σύγχρονων μορφών οικονομικής δραστηριότητας του τριτογενούς τομέα.

Δεν είναι τυχαίο ότι η **μετάβαση** του τριτογενούς από τις παλαιότερες μορφές στις πιο σύγχρονες μορφές υπηρεσιών, κατά το 1995, συμπίπτει με την έναρξη του αναπτυξιακού άλματος της περιόδου 1995-2008, που συνοδευόταν από σημαντική επενδυτική προσπάθεια και εισαγωγή νέων τεχνολογικών και οργανωτικών μεθόδων στις εργασιακές διαδικασίες.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 69, η φθίνουσα πορεία της έντασης της απασχόλησης στον τομέα των υπηρεσιών δεν έχει προκαλέσει μείωση της απασχόλησης. Αντιθέτως, ο αριθμός απασχολουμένων στις υπηρεσίες ως ποσοστό του πληθυσμού αυξάνεται και μετά το 1995. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι αυξήσεις του ΑΕΠ ανά κάτοικο υπερεπέρσυν των μειώσεων της έντασης απασχόλησης (η απασχόληση του τομέα ως ποσοστό του πληθυσμού είναι το γινόμενο της έντασης απασχόλησης και του ΑΕΠ ανά κάτοικο = $\varepsilon_i y$).

8.3. Η εξέλιξη της απασχόλησης στην βιομηχανία

Έναντι του τομέως των υπηρεσιών, η ανάπτυξη της βιομηχανίας (εκτός οικοδομών και λοιπών κατασκευών), που μπορεί και αυτή να διαιρεθεί στις προαναφερθείσες χαρακτηριστικές περιόδους, προηγήθηκε χρονικά με διαφορά περίπου 15 ετών:

- Κατά το 1981-1986, η συμμετοχή της **βιομηχανίας** στο ΑΕΠ αυξήθηκε καθώς ο τομέας αυτός βρισκόταν ακόμη στο στάδιο της κατ'έκταση συσσώρευσης κεφαλαίου (Διάγραμμα 68). Θα πρέπει να συμπεράνουμε ότι επρόκειτο για τα τελευταία έτη του εν λόγω σταδίου, διότι οι αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας κατά την ίδια χρονική περίοδο ήταν σημαντικές. Ήταν, μάλιστα, τόσο σημαντικές ώστε η ένταση απασχόλησης μειωνόταν, παρά την αύξηση της συμμετοχής της βιομηχανίας στο ΑΕΠ. Επομένως, τα έτη 1981-1986 θα πρέπει να θεωρηθούν ως το μεταίχμιο μεταξύ του σταδίου της κατ'έκταση συσσώρευσης και του σταδίου της κατ'ένταση συσσώρευσης κεφαλαίου.
- Από το 1987 έως το 2009, η συμμετοχή της βιομηχανίας ως ποσοστό του ΑΕΠ έφθινε και η παραγωγικότητα αυξανόταν. Μεταξύ 1995 και 2009 η παραγωγικότητα αυξήθηκε κατά τι περισσότερο του 50%. Ως αποτέλεσμα, η ένταση απασχόλησης μειώθηκε θεαματικά (αφού αμφότεροι οι καθοριστικοί παράγοντες έτειναν σε αυτήν την κατεύθυνση).

Παρατηρούμε, επομένως, για την **βιομηχανία** (εκτός οικοδομών και λοιπών κατασκευών) ότι έχει εισέλθει στο στάδιο της ανάπτυξης που βασίζεται στην παραγωγικότητα της εργασίας ήδη από το 1986. Και πάλι, το έτος της μετάβασης από την κατ'έκταση συσσώρευση κεφαλαίου στην συσσώρευση που βασίζεται στις αυξήσεις της παραγωγικότητας, δηλαδή το έτος 1986, δεν είναι τυχαίο, διότι συμπίπτει με την έναρξη της περιόδου έκθεσης της ελληνικής οικονομίας στον διεθνή ανταγωνισμό μέσω της συμμετοχής της χώρας στην ΕΕ, την άρση των προστατευτικών φραγμών, ιδιαίτερα μέσω της πολιτικής της ανατίμησης της δραχμής που απετέλεσε σημαντικό μοχλό αναδιάρθρωσης της βιομηχανίας της Ελλάδας.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 69, η **φθίνουσα** πορεία της έντασης της απασχόλησης στην βιομηχανία έχει προκαλέσει μείωση και του αριθμού απασχολουμένων

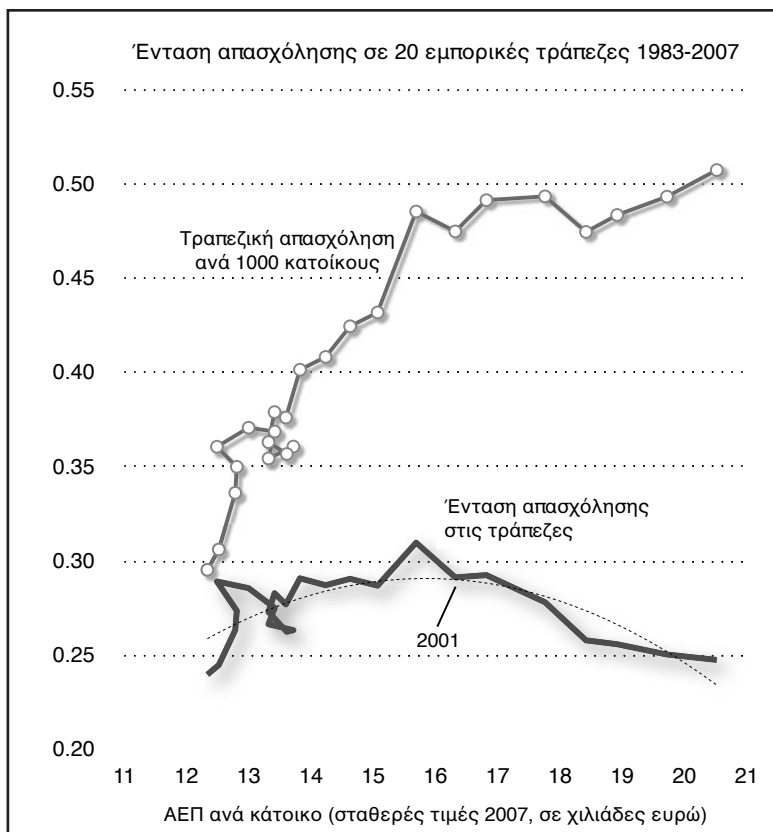
στην βιομηχανία ως ποσοστό του πληθυσμού. Οι αυξήσεις του ΑΕΠ ανά κάτοικο μολονότι ήταν μεγάλες δεν μπορούσαν να αντισταθμίσουν τις μειώσεις της έντασης απασχόλησης.

8.4. Η εξέλιξη της απασχόλησης στον κλάδο των τραπεζών

Από την ανάλυση των στοιχείων που περιέχονται στο Bank Profitability του ΟΟΣΑ για μια σειρά χωρών, προκύπτουν τα εξής **συμπεράσματα**: Στις πιο προηγμένες χώρες, η ένταση της τραπεζικής απασχόλησης μειώνεται ήδη από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1980. Αυτό σημαίνει ότι στις εν λόγω χώρες, ο τραπεζικός κλάδος βρίσκεται στο στάδιο της εντατικής συσσώρευσης, επομένως ότι η ανάπτυξη του κλάδου γίνεται κυρίως μέσω αυξήσεων της παραγωγικότητας (μέσω τεχνολογικής και οργανωτικής αλλαγής). Επιπλέον, για τις περισσότερες προηγμένες χώρες μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι μείωση παρουσιάζει και η απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού. Αυτό σημαίνει ότι η διαδικασία της εντατικής συσσώρευσης κεφαλαίου στον τραπεζικό κλάδο, όχι μόνον έχει εκκινήσει, αλλά βρίσκεται πλέον και σε φάση πέραν της αρχικής. Διαφορετική ωστόσο περίπτωση αποτελεί η Ελλάδα.

Η ένταση της τραπεζικής απασχόλησης (αριθμός απασχολουμένων στις εμπορικές τράπεζες ανά μονάδα ΑΕΠ, Διάγραμμα 68) αυξανόταν με υψηλούς ρυθμούς μέχρι το 1987. Επομένως, είχαμε μέχρι τότε επικράτηση των χαρακτηριστικών της κατ'έκταση συσσώρευσης κεφαλαίου. Στη συνέχεια, και μέχρι το 2000, η ένταση απασχόλησης αυξάνεται μεν, πλην όμως με μικρούς ρυθμούς καθώς αρχίζει να γίνεται αισθητή η αύξηση της παραγωγικότητας. Τελικά, η ένταση απασχόλησης παρουσιάζει έντονα σημεία μεταστροφής σε πτωτική τάση από το 2001 (Διάγραμμα 68). Φαίνεται, δηλαδή, ότι έχουμε προσεγγίσει, ήδη προ δεκαετίας, το πρώτο κρίσιμο σημείο καμπής, το οποίο αφορά στην εξέλιξη της έντασης της απασχόλησης και το οποίο σηματοδοτεί ότι έχουν αρχίσει να επικρατούν τα χαρακτηριστικά της εντατικής συσσώρευσης κεφαλαίου στον τραπεζικό κλάδο της Ελλάδας.

Διάγραμμα 70

Πηγή: Επεξεργασία ΙΝΕ, των ισολογισμών των 20 κυριότερων εμπορικών τραπεζών της Ελλάδας, 2010.

Με άλλα λόγια, από το 2001, εξαιτίας των **τεχνολογικών και οργανωτικών αλλαγών** που επικράτησαν στον χρηματοπιστωτικό τομέα, η αύξηση της παραγωγικότητας ήταν τόσο μεγάλη ώστε οι μειώσεις που προκάλεσε στον αριθμό των απασχολούμενων στις τράπεζες, υπερέκλυαν τις αυξήσεις από την αύξηση του βάρους του τραπεζικού κλάδου στο ΑΕΠ. Έτσι, για κάθε έτος που παρέρχεται, αντιστοιχούν λιγότεροι υπάλληλοι στις τράπεζες ανά μονάδα του ΑΕΠ. Σταδιακά, δηλαδή, επικρατούν τα χαρακτηριστικά της εντατικής συσσώρευσης κεφαλαίου.

Το **δεύτερο** κρίσιμο σημείο καμπής, που αφορά στην εξέλιξη της τραπεζικής απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού, ωστόσο, παρόλο που δεν είναι ακόμη ορατό, διαφαίνεται ότι τοποθετείται στο άμεσο μέλλον, αφού η απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού αυξήθηκε κατά το 2001-2007 με σαφώς μικρότερους ρυθμούς έναντι της προηγούμενης περιόδου. Αυτό αποτελεί σαφή ένδειξη ότι βρισκόμαστε ήδη στο εσωτερικό του σταδίου της εντατικής συσσώρευσης, κατά το οποίο τείνουν να ολο-

κληρωθούν οι διαδικασίες επέκτασης και στο οποίο η περαιτέρω αύξηση της παραγωγής επιτυγχάνεται μέσω του τεχνολογικού και οργανωτικού εκσυγχρονισμού, πλην όμως, οι διαδικασίες της επέκτασης παράγουν ακόμη ευνοϊκά αποτελέσματα επί του όγκου της απασχόλησης. Η περαιτέρω ανάπτυξη του κλάδου βασίζεται κυρίως σε αλλαγές που αφορούν είτε στις τεχνολογικές βάσεις της επιχείρησης, είτε στους κανόνες οργάνωσης της εργασίας, είτε στην παραγωγή νέων τραπεζικών υπηρεσιών που ευνοούν την επέκτασή του. Έτσι, η ένταση της τραπεζικής απασχόλησης μειώνεται σταδιακά, και για όσο χρονικό διάστημα η εν λόγω μείωση παραμένει μικρή, η απασχόληση ως ποσοστό του πληθυσμού θα αυξάνεται ή θα παραμένει στάσιμη. Στην συνέχεια, όμως, όταν η πτώση της έντασης της τραπεζικής απασχόλησης γίνει αρκετά μεγάλη, όπως ήδη διαφαίνεται ότι θα συμβεί, θα αρχίσει και η μείωση της απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού.

Προκύπτει **ως συμπέρασμα** της ανάλυσης που προηγήθηκε, ότι μέχρι το 2008, η πιθανότερη εξέλιξη της απασχόλησης στις εμπορικές τράπεζες, στην μεσοπρόθεσμη διάρκεια, ήταν η σταθεροποίηση της απασχόλησης ως ποσοστό του πληθυσμού ($\epsilon\gamma$), διότι η αύξηση του ΑΕΠ ανά κάτοικο (γ) αντιστάθμιζε τις μειώσεις της έντασης της τραπεζικής απασχόλησης (ϵ). Ωστόσο, από το 2009 παρεμβαίνουν οι έκτακτες δυσμενείς συνθήκες που δημιουργεί η οικονομική κρίση. **Πρώτον**, το ΑΕΠ ανά κάτοικο μειώνεται εξαιτίας της ύφεσης στην οποία έχει εισέλθει η ελληνική οικονομία (μείωση του γ). **Δεύτερον**, οι τράπεζες εντείνουν τις προσπάθειες οργανωτικού εκσυγχρονισμού (περαιτέρω μείωση της έντασης απασχόλησης (ϵ)). Ως αποτέλεσμα θα πρέπει να αναμένεται μείωση της απασχόλησης (γινόμενο $\epsilon\gamma$), ενδεχομένως μετά από μια περίοδο αναμονής εκ μέρους των τραπεζικών επιχειρήσεων έως ότου καταστεί σαφέστερη η πορεία της ελληνικής οικονομίας.

ΜΕΡΟΣ 9

Από την οικονομική κρίση στη βιώσιμη ανάπτυξη

Από την οικονομική κρίση στη βιώσιμη ανάπτυξη

9.1. Εισαγωγή

Είναι αποδεκτό σήμερα, τόσο από τις κυβερνήσεις των αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών, όσο και από τις πολιτικές δυνάμεις και τα κοινωνικά κινήματα που αναζητούν εναλλακτικές στρατηγικές και πολιτικές απέναντι στην οικονομική κρίση και ύφεση, ότι η αναγκαιότητα άμβλυνσης και αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής, είναι μέρος του «πακέτου» των κοινωνικών και οικονομικών θεμάτων στα οποία απαιτείται να βρεθούν λύσεις. Στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η **επιδείνωση** των κυβερνητικών επιλογών προς την κατεύθυνση των προγραμματών συρρίκνωσης των δημοσίων δαπανών, των κοινωνικών πολιτικών και των αμοιβών της εργασίας, ο προσανατολισμός δηλαδή των οικονομικών πολιτικών προς την ύφεση και την αποδιάρθρωση του κοινωνικού ιστού, συνοδεύονται από μια αναβλητική στάση απέναντι στις επιπτώσεις του φαινομένου της κλιματικής αλλαγής. Παρόλο που είναι κοινώς αποδεκτό ότι η προσπάθεια άμβλυνσης και αντιμετώπισής του, είναι σε τελευταία ανάλυση ένα θέμα επιλογών από τη σκοπιά των κοινωνικών ισορροπιών, της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ίσης προστασίας απέναντι στις επερχόμενες αλλαγές στις συνθήκες ζωής και στην οικονομική δραστηριότητα.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αλλά και σε κάθε χώρα χωριστά, **παρατηρείται** μια αναποτελεσματικότητα σε σχέση κυρίως με την υλοποίηση των πολιτικών μείωσης εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, αλλά και μια μεγάλη αβεβαιότητα ως προς τα στοιχεία που είναι διαθέσιμα για την αξιολόγηση των πραγματικών αποτελεσμάτων που έχουν οι εφαρμοζόμενες πολιτικές. Με κανένα τρόπο δεν μπορεί να θεωρηθεί αυτή τη στιγμή ότι υλοποιείται ένα πρόγραμμα μείωσης των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου το οποίο έχει τη δυνατότητα να κρατήσει την αύξηση της μέσης θερμοκρασίας του πλανήτη κάτω από τους 2 βαθμούς κελσίου, και πόσο μάλλον κάτω από τον 1,5 βαθμό, που είναι το αίτημα των μικρών νησιωτικών κρατών του Ειρηνικού. Αυτό που φαίνεται να συμβαίνει είναι ότι η βραχυπρόθεσμη προσέγγιση που έχει υιοθετηθεί σε ότι αφορά τα οικονομικά και κοινωνικά θέματα, έχει επηρεάσει και τα θέματα που συνδέονται με το κλίμα. Έτσι, **το πρωτεύον** δεν είναι πώς η κοινωνία συνολικά θα μπορέσει να ισορροπήσει μετά την οικονομική ή την περιβαλλοντική κρίση, αλλά πώς τα καθιερωμένα συμφέροντα και οι κοινωνικές ιεραρχίες θα διασωθούν με οποιοδήποτε κόστος. Αν όμως το οικονομικό και το κοινωνικό κόστος είναι σε κάποιο βαθμό αναστρέψιμο, παρά τις τεράστιες και παράλογες θυσίες που συνεπάγονται, το ίδιο δεν ισχύει για το περιβαλλοντικό κόστος το οποίο είναι μη αναστρέψιμο.

Οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις διαχειρίζονται την οικονομική κρίση, με πρωτοφανή επιθετικότητα απέναντι στους εργαζόμενους, δηλαδή απέναντι στην πλειοψηφία της κοινωνίας, που οφείλεται στην άρνηση των πολιτικών και οικονομικών ελίτ να ακούσουν τις διαμαρτυρίες και τις προτάσεις φορέων που αντιπροσωπεύουν την κοινωνία, ή και ανεξάρτητων επιστημονικών φορέων που αναδεικνύουν τις επιπτώσεις των εφαρμοζόμενων πολιτικών στον κοινωνικό και περιβαλλοντικό τομέα. Και τα θέματα που συνδέονται με την κλιματική αλλαγή, αντιμετωπίζονται και αυτά στο πλαίσιο της συνύπαρξης μιας ημιδιαφάνειας ως προς τις πολιτικές και τα αποτελέσματά τους, της διατήρησης της ελλιπούς γνώσης και πληροφόρησης των πολιτών, και της αδυναμίας των οργανωμένων πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων να αναδείξουν σαφείς στόχους, προτάσεις και εναλλακτικές πολιτικές. Το πεδίο των πολιτικών που απορρέουν από τη δυναμική της κλιματικής αλλαγής είναι το πλέον χαρακτηριστικό αυτής της ασταθούς ισορροπίας. Τα μέσα ενημέρωσης που είναι η βασική πηγή πληροφόρησης, χρησιμοποιούν επιλεκτικά τις επιστημονικές αναλύσεις, τις κριτικές των κυρίαρχων εκτιμήσεων και υποκύπτουν σε πιέσεις ειδικών συμφερόντων. Οι κοινωνικές και πολιτικές οργανώσεις, εμφανίζουν σοβαρά ελλείμματα γνώσεων ως προς τις πραγματικές εξελίξεις και τις αξιολογήσεις των πολιτικών, ενώ ο συνδυασμός προτάσεων για το περιβάλλον και την κοινωνία, παραμένει μια γκριζα ζώνη από την οποία δεν προκύπτουν ούτε πολιτικές στρατηγικές, ούτε κοινωνικές συναινέσεις.

Η αναζήτηση των προτάσεων πολιτικής για την άμβλυση και αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, είναι αποκαλυπτική των δυσκολιών που παρουσιάζει η αντίσταση στις αρνητικές και επικίνδυνες μεταβολές τις οποίες προκαλεί η κυρίαρχη διαχείριση της οικονομικής και περιβαλλοντικής κρίσης, και η ταυτόχρονη διατύπωση εναλλακτικών προτάσεων που δεν εμπνέονται από την επιστροφή στο παλιό αναπτυξιακό μοντέλο, αλλά βασίζονται σε νέες κοινωνικές συμμαχίες που οικοδομούνται σε νέες βάσεις, και είναι ικανές να δώσουν λύσεις στα μεγάλα στρατηγικά θέματα της εποχής μας. Εδώ βρίσκεται το μυστήριο **της συνύπαρξης** μιας απροκάλυπτης επίθεσης στα κοινωνικά και εργασιακά δικαιώματα, στην οποία θα προστεθούν και οι δραματικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής για μεγάλα τμήματα του πληθυσμού, με μια εντυπωσιακή αδυναμία των κοινωνικών ομάδων που πλήττονται ή κινδυνεύουν να πληγούν, να βρουν κοινές προτάσεις και να ενταχθούν σε κοινούς αγώνες. Δεν υπάρχει σήμερα πεδίο αντιμετώπισης των κυρίαρχων πολιτικών (ή των ελλειμμάτων τους στον τομέα του περιβάλλοντος), όπου η κοινωνική αντίσταση να μην πρέπει να βασιστεί σε αναθεωρήσεις κατακτήσεων, πρακτικών και προσεγγίσεων, από την πλευρά των περισσότερων κοινωνικών ομάδων. Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση σε κάθε κράτος των πολιτικών για την άμβλυση και την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, συναντούν προφανή εμπόδια από την πλευρά των επιχειρηματικών συμφερόντων που συνδέονται με τη χρήση των ορυκτών καυσίμων, αλλά

δεν πρέπει να αγνοηθούν τα εμπόδια που οφείλονται στην αδυναμία των κοινωνικών ομάδων χωρίς ενδεχομένως ισχυρά οικονομικά συμφέροντα, να συμφωνήσουν σε κατανομές εισοδημάτων, σε καταναλωτικές συμπεριφορές ή σε χωροταξικές επιλογές που είναι πλέον απαραίτητες για να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα της οικονομικής δραστηριότητας.

Η παρουσίαση στο τέλος του Ιουνίου 2010 του κυβερνητικού σχεδίου για την «πράσινη ενέργεια», είναι αποκαλυπτική των ερωτημάτων που αναπόφευκτα τίθενται σε ότι αφορά την ελληνική στρατηγική για την κλιματική αλλαγή. Δεν γίνεται κατ' αρχάς λόγος για την ανάγκη αναθεώρησης προς τα πάνω του στόχου της μείωσης κατά 20% των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου στην Ευρώπη, που έχει τεθεί από όλους τους ανεξάρτητους παρατηρητές (βλ. μέρος 2 του σχεδίου). Κεντρικό συστατικό του σχεδίου είναι η αύξηση της παραγωγής των ΑΠΕ στην Ελλάδα, από 4.500 MW που είναι σήμερα σε 15.000 MW το 2020. Πρόκειται για ένα πολύ φιλόδοξο σχέδιο, καθώς θα προστίθενται κάθε χρόνο 1500 MW, ενώ το 2009 προστέθηκαν μόλις 118. Όταν είναι γνωστοί **οι αργοί ρυθμοί** με τους οποίους πραγματοποιούνται οι επενδύσεις, και ιδιαίτερα οι ιδιωτικές, σε έναν νέο επίσης τομέα, θα περιμένε κανείς να είχε γίνει μια σε βάθος αξιολόγηση των εργαλείων που διαθέτουν οι επενδυτικές πολιτικές, και να έχουν γίνει αλλαγές που εγγυώνται την επιτυχία μιας κατεπείγουσας διαδικασίας. Σε ότι αφορά το κόστος της πολιτικής για την πράσινη ενέργεια, εκτιμάται ότι τα τιμολόγια θα αυξηθούν κατά 40 ως 45%, για να καλυφθεί η χρηματοδότηση των επενδύσεων, επιλέγεται δηλαδή να μεταφερθεί ένα σημαντικό μέρος του κόστους στον καταναλωτή και όχι να υποστηριχθεί από το πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων.

Η απαγγελία της στροφής προς την «Πράσινη Οικονομία», επιδιώκει να εμφανίσει τον νέο προσανατολισμό ως μια προσαρμογή των υπαρκτών αναπτυξιακών πολιτικών στις ανάγκες μιας περιβαλλοντικά βιώσιμης στρατηγικής. Είναι όμως γνωστό ότι οι αναπτυξιακές πολιτικές που υλοποιήθηκαν ως τώρα είχαν πολύ φιλόδοξους στόχους και πολύ περιορισμένα αποτελέσματα, και άφησαν την ελληνική οικονομία χωρίς έναν ανανεωμένο παραγωγικό ιστό, ικανό να υιοθετήσει καινοτόμες τεχνολογικές και οργανωτικές επιλογές, και να εξασφαλίσει την ισορροπία των διεθνών οικονομικών σχέσεων της χώρας. Αν **βασιστούν** και οι πολιτικές για την «πράσινη οικονομία» στην επιχειρηματικότητα, όπως βασίστηκαν και οι ως τώρα πολιτικές για την «ανταγωνιστικότητα», δεν μπορεί να περιμένει κανείς ικανοποιητικές αποδόσεις. Επιπλέον, τα ως τώρα **αποτελέσματα** της σε εξέλιξη μελέτης του ΙΝΕ με θέμα «Πράσινη οικονομία, απασχόληση και κοινωνική συνοχή», δείχνουν ότι οι προβλεπόμενες από τις δεσμεύσεις της χώρας επενδύσεις, δεν πρόκειται να οδηγήσουν σε θεαματικές αυξήσεις της απασχόλησης, ικανές να επαναφέρουν σε χαμηλό επίπεδο το ποσοστό ανεργίας. Ένα σύνολο ερωτημάτων προκύπτει. Είναι επαρκείς οι επενδύσεις που περιλαμβάνονται στις δεσμεύσεις της Ελλάδας για τις εκπομπές αερίων

του θερμοκηπίου, και οι επενδύσεις για υποδομές που αφορούν την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής; Πώς θα εξασφαλιστεί η υλοποίηση αυτών των επενδύσεων και ο σεβασμός των χρονικών δεσμεύσεων; Πώς θα αντιμετωπιστεί εναλλακτικά το πρόβλημα της απασχόλησης;

Μια έκθεση της βρετανικής Επιτροπής Βιώσιμης Ανάπτυξης (Sustainable Development Commission), **πραγματοποιεί** μια σύνθεση και επιτυγχάνει πολλούς διαφορετικούς στόχους, απαντώντας στα παραπάνω ερωτήματα. Αποσαφηνίζει πριν απ' όλα το τοπίο για το τι συμβαίνει με τις πολιτικές που εφαρμόζονται στο όνομα της κλιματικής αλλαγής, επιβεβαιώνοντας αφενός την αναγκαιότητά τους, και εξηγώντας τα αίτια της ανεπαρκούς επεξεργασίας τους και των πολύ ανεπαρκών αποτελεσμάτων τους, και αναδεικνύοντας την ανάγκη να παρακολουθούνται σχολαστικά τα αποτελέσματά τους. **Εντοπίζει και αναλύει** τις προϋποθέσεις μιας αλλαγής προσέγγισης των οικονομικών και κοινωνικών θεμάτων, ώστε να είναι δυνατή η χάραξη και υλοποίηση μιας βιώσιμης ανάπτυξης. **Παρουσιάζει** τις προϋποθέσεις μια νέας μακροοικονομικής προσέγγισης, ικανής να στηρίξει τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό της περιβαλλοντικής, οικονομικής και κοινωνικής βιωσιμότητας. Εμφανίζει, τέλος, τις κύριες κατευθύνσεις μιας τέτοιας στρατηγικής, που συνεπάγεται πολύ διαφορετικές πολιτικές από αυτές που υλοποιούνται τώρα, όχι μόνο στον τομέα του περιβάλλοντος, καθώς η κοινωνική βιωσιμότητα, δηλαδή η ανάδειξη της κοινωνικής δικαιοσύνης σε πρωτεύουσα αρχή του στρατηγικού σχεδιασμού αποτελεί τον βασικό ενοποιητικό παράγοντα.

9.2. Μειώνονται πραγματικά οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου;

Σύμφωνα με την διακυβερνητική επιτροπή για την κλιματική αλλαγή των Ηνωμένων Εθνών, η οποία αποτελεί την κύρια πηγή ερευνών και εκτιμήσεων για το φαινόμενο αυτό, οι αναπτυσσόμενες χώρες πρέπει να μειώσουν τις εκπομπές τους κατά 25 ως 40% (σε σχέση με το 1990) ως το 2020, για να υπάρχουν μεγάλες πιθανότητες να περιοριστεί η αύξηση της μέσης θερμοκρασίας του πλανήτη στους 2 βαθμούς Κελσίου. Στη συνάντηση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών στη Βόννη της Γερμανίας, στις αρχές του Ιουνίου 2010, ο πρεσβευτής της Βολιβίας στον ΟΗΕ, μιας χώρας που έχει ήδη πληγεί δραματικά από την κλιματική αλλαγή, κατήγγειλε ότι στην πραγματικότητα οι εκπομπές αυτές μπορεί να αυξηθούν έως και 8% κατά την ίδια χρονική περίοδο, αν ληφθούν υπόψη τα στοιχεία που συγκεντρώνει ο διεθνής οργανισμός, τα οποία δεν έχουν ακόμη δημοσιοποιηθεί. Οι επίσημοι κρατικοί υπολογισμοί που έχουν συγκεντρωθεί οδηγούν στο **συμπέρασμα** ότι ως το 2017 η μείωση θα είναι μόνο 14% με 17%. Αλλά από αυτές τις εκτιμήσεις πρέπει να αφαιρεθούν ποσοστά που οφείλονται σε διάφορους τρόπους πλασματικής μείωσης των εκπομπών. Ένας **πρώτος** υπολογισμός που αμφισβητείται είναι οι εκπομπές που συνδέονται με την αξιοποίηση των δασών και καλλιεργούμενων

εκτάσεων, που σύμφωνα με το Ινστιτούτο του Πόσιονταμ (το οποίο ειδικεύεται στην αξιολόγηση των πολιτικών σε αυτό τον τομέα) μπορεί στις αναπτυγμένες χώρες να υποτιμούνται κατά ένα ποσοστό που υπερβαίνει το 4%. Ένας **δεύτερος** παράγοντας αύξησης των εκπομπών είναι η γενναιόδωρη παραχώρηση, στο πλαίσιο του Πρωτόσколου του Κιότο, αδειών εκπομπών στις χώρες κυρίως της Ανατολικής Ευρώπης, που λόγω της παραγωγικής τους κατάρρευσης, έχουν την δυνατότητα να πωλούν αυτές τις άδειες σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. **Τρίτος** παράγοντας είναι οι δυνατότητα των χωρών του Βορρά (στο πλαίσιο του ΟΗΕ) να συνυπολογίζουν τις μειώσεις εκπομπών (clean development mechanism) που πραγματοποιούνται σε χώρες του Νότου, υπό συνθήκες που δεν μπορεί να θεωρηθούν διαφανείς¹⁹.

Το παρατηρητήριο climate action tracker, εκτιμά ότι οι υπαρκτές δεσμεύσεις σε συνδυασμό με τους τρόπους διαφυγής, οδηγούν στο **συμπέρασμα** ότι η άνοδος της θερμοκρασίας θα ξεπεράσει σίγουρα τον 1,5 βαθμό και κατά πάσα πιθανότητα τους 2 βαθμούς, με 50% πιθανότητες να ξεπεραστούν οι 3 βαθμοί ως το 2100. Προτείνει δε στην Ευρωπαϊκή Ένωση να θέσει ως στόχο μείωσης των εκπομπών το 30% (σε σχέση με το σημερινό 20%) μείωση ως το 2020²⁰. Επίσης η ομάδα των μεγάλων διεθνών μη κυβερνητικών οργανώσεων Green10, **εκτιμά** ότι η αναβάθμιση του ευρωπαϊκού στόχου θα είχε ως αποτέλεσμα την τόνωση της απασχόλησης, την εξοικονόμηση πόρων για εισαγωγές ορυκτών καυσίμων και την εξοικονόμηση πόρων στους τομείς της υγείας και των ελέγχων της ρύπανσης, ενώ θα επέτρεπε στα κράτη μέλη την αύξηση των εισπράξεων από πωλήσεις δικαιωμάτων εκπομπών. Η πρόταση των οργανώσεων αυτών είναι να τεθεί ως στόχος η μείωση των εκπομπών κατά 40%, που θα επέτρεπε την άμβλυση των πιο καταστροφικών επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής, αλλά και την ακόμη μεγαλύτερη εξοικονόμηση πόρων²¹.

Παρά το γεγονός ότι η επεξεργασία πολιτικών για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής έχει ως αφετηρία ένα επιστημονικό έργο το οποίο δύσκολα μπορεί να αμφισβητηθεί, ο τρόπος με τον οποίο επιλέγονται και ασκούνται οι πολιτικές είναι «σημαδεμένος» από τον κόσμο στον οποίο ζούμε, έναν κόσμο όπου είναι απολύτως νομιμοποιημένη η παραχώρηση εξουσιών στο ιδιωτικό κεφάλαιο, η διευκόλυνση της κερδοσκοπίας και της δημιουργίας ιδιότυπων αγορών, και η συγκάλυψη των πραγματικών εξελίξεων, από τη στιγμή που αποκαλύπτουν την αναποτελεσματικότητα των διακηρυγμένων επιδιώξεων. Υπάρχουν όμως πολλές πηγές πληροφοριών οι οποίες επιτρέπουν την ανακάλυψη των σκοτεινών πλευρών της περιβαλλοντικής παρέμβασης των κρατών και των διεθνών οργανισμών. Σύμφωνα με αξιόπιστες δημοσιο-

19. www.mediapart.fr/print/83899 11/06/2010.

20. *Climate action tracker update: little progress - countries still heading for over 3o celsius warming*, Bonn 10 June 2010.

21. *Green10, Letter to Herman van Rompuy, President of the European Council*, 15 June 2010.

γραφικές πληροφορίες²², οι δύο μεγάλες διεθνείς αγορές που έχουν δημιουργηθεί μετά τη συνάντηση κορυφής του Κιότο το 1997 και λειτούργησαν πραγματικά από το 2005, ο clean development mechanism (CDM) και η αγορά δικαιωμάτων εκπομπών, «επέτρεψαν σε κερδοσκόπους και σε εταιρίες που παράγουν τις μεγαλύτερες ποσότητες αερίων του θερμοκηπίου να αποκομίσουν τεράστια ποσά, διαμέσου ενός συνδυασμού απειρίας και πολλών μορφών καταχρήσεων και πιθανώς απάτης, αλλά είχαν ελάχιστες ή μηδαμινές επιπτώσεις για το περιβάλλον».

Σύμφωνα με την ίδια πηγή, η αγορά δικαιωμάτων εκπομπών που αφορά αποκλειστικά την Ευρωπαϊκή Ένωση, **οδηγήθηκε** υπό την πίεση των μεγάλων εταιριών παραγωγής ενέργειας, στην παραχώρηση δικαιωμάτων για εκπομπές που υπερβαίνουν κατά πολύ τα όρια που είχαν τεθεί, με αποτέλεσμα να έχει παραχωρηθεί στις εταιρίες αυτές ένας «αέρας» και να μην υπάρχουν οι αναμενόμενες επιπτώσεις σε ότι αφορά τη μείωση των εκπομπών. Αποκαλύπτεται ότι οι εταιρίες πετρελαίου στην Βρετανία αποκόμισαν σε δύο χρόνια (2005-2007) ορισμένες δεκάδες εκατομμυρίων λιρών, ενώ οργανισμοί κοινής ωφέλειας όπως νοσοκομεία και πανεπιστήμια πήραν λιγότερα δικαιώματα και αναγκάστηκαν να αγοράσουν τα υπόλοιπα σε υψηλές τιμές. Άλλη δημοσιογραφική πηγή²³, αναφέρει ότι ως το 2008, η αναπτυσσόμενη αγορά των CDM είχε φθάσει να αντιπροσωπεύει 20 δις δολάρια το χρόνο, ενώ από ερευνητές του Πανεπιστημίου του Στάνφορντ είχε εκτιμηθεί ότι η πλειοψηφία των έργων που έχουν περιληφθεί δεν αντιπροσωπεύουν πραγματικές μειώσεις, καθώς πρόκειται για έργα τα οποία ήταν ήδη προγραμματισμένα ή για έργα τα οποία δεν περιλαμβάνουν πραγματικές μειώσεις εκπομπών.

Μια ανάλυση δύο βρετανικών ινστιτούτων²⁴, υποστήριξε την αλλαγή προσέγγισης των πολιτικών για την κλιματική αλλαγή από την **έμμεση προσέγγιση** που βασιίζεται στον επηρεασμό της οικονομίας, σε μια **άμεση προσέγγιση** που επιδιώκει να μεταβάλει απ' ευθείας την ενεργειακή ένταση και την ένταση σε άνθρακα της οικονομίας. Υπάρχουν **πολλοί λόγοι** που επιβάλλουν αυτή την αλλαγή σύμφωνα με τη μελέτη αυτή. **Ο πρώτος** λόγος είναι ότι οι πολιτικές που εφαρμόζονται δεν στηρίζονται ποτέ σε επαρκείς γνώσεις για τις επιπτώσεις τις οποίες μπορεί να έχουν. Ένα κραυγαλέο παράδειγμα είναι οι αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις των βιοκαυσίμων, που έχουν υιοθετηθεί με μεγάλη ευκολία ως μέρος της ευρωπαϊκής στρατηγικής, εξαιτίας των εκτεταμένων αλλαγών στην χρήση της καλλιεργήσιμης γης.

Ο δεύτερος λόγος είναι ότι συμφωνίες όπως αυτή του Κιότο δεν είναι πραγματικά δεσμευτικές, ούτε παρακολουθείται αυστηρά από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή

22. www.guardian.co.uk/environment/2007/jun/02/india.greenpolitics/print.

23. www.guardian.co.uk/environment/2008/may/26/climatechange.greenpolitics/print.

24. Institute for science, innovation and society, University of Oxford; LSE Mackinder programme for the study of Long Wave Events, «How to get climate policy back in course», 6 July 2009.

ο βαθμός στον οποίο έχουν τις αναμενόμενες επιπτώσεις σχετικά με τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου. **Ο τρίτος** λόγος είναι ότι οι νόμοι της αγοράς έχουν αντίθετες από τις επιδιωκόμενες επιπτώσεις. Παρά τις προσπάθειες που μπορεί να κάνουν κάποιες χώρες οι οποίες ανήκουν στον αναπτυσσόμενο κόσμο, υπάρχει πάντα ο κίνδυνος «διαρροών άνθρακα» προς τις αναπτυσσόμενες χώρες, δηλαδή μεταγκαταστάσεις επιχειρήσεων με υψηλές εκπομπές, που οδηγούν σε μια διαδικασία που έχει ονομαστεί «περιβαλλοντικό ντάμπινγκ». Ένας **τέταρτος** λόγος είναι ότι οι πολιτικές για το κλίμα σχεδιάζονται με πολλούς οικονομικούς και κοινωνικούς στόχους πέρα από τους δηλωμένους, και επομένως επηρεάζονται καθοριστικά πολλές φορές απ' αυτούς, καθώς μπορεί να κρύβουν αντιστάσεις σε καθαρές πολιτικές μείωσης των εκπομπών.

Η ίδια πάντοτε μελέτη, προτείνει ως νέα προσέγγιση πολιτικές που στοχεύουν απ' ευθείας στη μείωση της έντασης άνθρακα της οικονομίας, αντί να στοχεύουν στη μείωση των εκπομπών. Παρουσιάζεται το παράδειγμα της Ιαπωνίας που έχει θέσει ως πρώτο στόχο τη μείωση των εκπομπών κατά 15% από το 2005 ως το 2020, αλλά ως δεύτερο στόχο τη μείωση κατά 33% στην ίδια περίοδο της έντασης άνθρακα της οικονομίας. **Τα πλεονεκτήματα** που έχει αυτή η προσέγγιση θεωρούνται σημαντικά. **Πρώτον**, οι μειώσεις της έντασης άνθρακα μεταφράζονται πάντα σε μειώσεις εκπομπών, ενώ δεν συμβαίνει το αντίθετο, ή καλύτερα οι προσπάθειες μείωση των εκπομπών αποτυγχάνουν αν δεν μειωθεί η ένταση άνθρακα. **Δεύτερον**, οι πρόοδοι που πραγματοποιούνται μπορεί πάντα να αξιολογούνται, και να αποφεύγονται έτσι μακρές περιόδους πολιτικών που αποτυγχάνουν. **Τρίτον**, επιτρέπει την άμεση προσαρμογή των στόχων ανάλογα με τη νέα γνώση και τα νέα επιτεύγματα των πολιτικών.

9.3. Ποιοι στόχοι και πολιτικές για την πράσινη οικονομία;

Έχει γίνει αντιληπτό ότι οι αναφορές στην «Πράσινη Οικονομία» μπορεί να περιλαμβάνουν πολύ διαφορετικούς στόχους, αλλά και πολύ διαφορετικές μεθόδους επίτευξής τους. Οι στόχοι μπορεί να αφορούν ειδικά τον επιχειρηματικό τομέα, να παρουσιάζονται δηλαδή ως μια νέα κατεύθυνση ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας, να επεκτείνονται και σε άλλους τομείς δραστηριότητας, όπως οι υποδομές και η προστασία των φυσικών πόρων, ή ακόμα και να επεκτείνονται σε κοινωνικά θέματα όπως η απασχόληση και η κοινωνική συνοχή. Σε ότι αφορά τις μεθόδους, υπάρχουν επίσης διαβαθμίσεις: μπορεί να επιδιώκεται η προσαρμογή των «αναπτυξιακών» πολιτικών ώστε να ενισχύουν και επενδύσεις στην «Πράσινη Οικονομία», να αναζητούνται πολιτικές δημοσίων φορέων και επιχειρήσεων που έχουν τη δυνατότητα να συμπληρώσουν τις ιδιωτικές επενδύσεις ή να συνδυαστούν με αυτές, ή ακόμα, να επιδιώκεται μια ολοκληρωμένη μετάβαση της οικονομίας σε ένα μοντέλο βιώσιμης ανάπτυξης, το οποίο να συνδυάζει κοινωνικούς, περιβαλλοντικούς και οικονομικούς στόχους.

Η ανακοίνωση από την κυβέρνηση των στόχων της πολιτικής της για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας έχει προκαλέσει αντιδράσεις και έχει οδηγήσει σε ερωτηματικά που αφορούν την επίτευξη αυτών των στόχων, την εγγραφή τους στη στρατηγική για την άμβλυση και αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, και την αποτελεσματικότητα των μεθόδων που θα χρησιμοποιηθούν. Μέχρι το 2020 (στο πλαίσιο της δέσμευσης για μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά 20% σε σχέση με το 1990) προβλέπεται ότι θα εγκατασταθούν 15.000 MW ΑΠΕ, με 4500 το 2010. Η αύξηση θα προέρχεται κατά 7500 MW από τις ανεμογεννήτριες, κατά 2500 από τα φωτοβολταϊκά, τα 250 MW από βιομάζα-βιοαέριο και 120 MW από τη γεωθερμία. Σύμφωνα με ορισμένες εκτιμήσεις, τα δίκτυα τα οποία είναι αναγκαία για τη μεταφορά της ενέργειας που παράγεται με ΑΠΕ, θα έχουν διπλάσια αξία από τη σημερινή υποδομή δικτύων, και τα τιμολόγια θα πρέπει να αυξηθούν κατά 40-45% για να καλυφθούν οι νέες επενδύσεις²⁵. Από την πλευρά των φορέων του κλάδου έχει ασκηθεί κριτική η οποία αφορά τόσο τον σχεδιασμό του μείγματος τεχνολογιών, όσο και την αποσαφήνιση των στρατηγικών κατευθύνσεων στις οποίες βασίζεται το ανακοινωθέν σχέδιο. Ο Σύνδεσμος Εταιριών Φωτοβολταϊκών επισημαίνει ότι οι προβλεπόμενες επενδύσεις αυτού του κλάδου, αντιστοιχούν περίπου στο ύψος των επενδύσεων για τις οποίες υπάρχουν σήμερα αιτήσεις και ότι θα μπορούσε να είναι υψηλότερος ο στόχος για το 2020²⁶. Η Ελληνική Επιστημονική Ένωση Αιολικής Ενέργειας θεωρεί ότι είναι αναγκαίος ο εμπλουτισμός του μείγματος των τεχνολογιών με ηλιοθερμικά και την κυματική ενέργεια, ενώ επισημαίνει την ανάγκη στρατηγικών κατευθύνσεων για τους τύπους εγκατάστασης των χερσαίων και νησιωτικών αιολικών πάρκων, την βαρύτητα της βιομάζας και της γεωθερμίας, τη υψηλότερη συμμετοχή των φωτοβολταϊκών, τον ρόλο των οικιακών εγκαταστάσεων (φωτοβολταϊκά, μικρές ανεμογεννήτριες)²⁷.

Η κριτική του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τις ΑΠΕ, γίνεται περισσότερο αυστηρή όταν ληφθεί υπόψη πώς εγγράφεται το σχέδιο αυτό στην μακροχρόνια πολιτική άμβλυσης και αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής. Σύμφωνα με την Greenpeace²⁸, «εάν στο σχέδιο δράσης καταβάλλεται μια προσπάθεια να καταγραφεί ο οδικός χάρτης επίτευξης των κοινοτικών στόχων για το 2020, η προσπάθεια αυτή φαίνεται να εγκαταλείπεται στη μετά το 2020 εποχή... οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου της Ελλάδας αρχικά μειώνονται έως το 2020 και στη συνέχεια αυξάνονται ραγδαία». Έτσι, ενώ η Ελλάδα ως χώρα μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει

25. news.kathimerini.gr 22-6-2010.

26. www.express.gr 26-6-2010.

27. www.economist.gr 29-6-2010.

28. Σχόλια και παρατηρήσεις της Greenpeace επι του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τις ΑΠΕ και των συνεπαγόμενων εθνικών, κλιματικών και ενεργειακών στόχων έως το 2020, 28 Ιουνίου 2010.

στην πραγματικότητα αποδεχθεί ότι χρειάζεται να μειωθούν οι εκπομπές κατά 25%-40% ως το 2020²⁹ και κατά 80%-95% ως το 2050, ακολουθεί έναν εντελώς διαφορετικό δρόμο. Δεν φαίνεται να σχεδιάζει, κατά την Greenpeace, να υλοποιήσει ακόμη και την εξαγγελία της υπουργού ΥΠΕΚΑ για μείωση των εθνικών εκπομπών κατά 65% ως το 2050. Στο ίδιο κριτικό σχόλιο **αναφέρεται** και η έλλειψη επαρκών μέτρων και πολιτικών για τη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας, που αποτελεί το ήμισυ της προσπάθειας μείωσης των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου. Ένα άλλο θέμα που δεν έχει όμως επαρκώς αναδειχθεί, είναι η συνέχιση της πολιτικής των επιδοτήσεων και αδειοδοτήσεων ιδιωτικών επιχειρήσεων για την υλοποίηση της ενεργειακής πολιτικής. Υπάρχει μια παράδοση αποτυχίας αυτής της πολιτικής σε όλους τους τομείς της οικονομίας, και η τροποποίηση της αδειοδοτικής διαδικασίας δεν μπορεί να θεωρηθεί επαρκής διόρθωση σε έναν τομέα όπου υπάρχουν ποσοτικοί στόχοι και χρονοδιαγράμματα.

Η άμβλυνση και **αντιμετώπιση** της κλιματικής αλλαγής δεν αφορά μόνο τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου, καθώς πρέπει να επεκταθεί, όπως ήδη αναφέρθηκε, στα μέτρα εξοικονόμησης ενέργειας, αλλά και σε ένα σημαντικό αριθμό τομέων, όπου είναι αναγκαίο να ληφθούν μέτρα για να προστατευθούν φυσικοί πόροι και άνθρωποι, ή ακόμα και να αποκατασταθούν ζημιές που έχουν γίνει στα αποθέματα φυσικών πόρων και το περιβάλλον. Η μεταστροφή της αγροτικής δραστηριότητας προς τη βιολογική γεωργία και κτηνοτροφία, η προστασία, ανακύκλωση και ορθολογική διαχείριση των υδάτινων πόρων, η δημιουργία των κατάλληλων υποδομών για την αντιμετώπιση των έντονων καιρικών φαινομένων, ή της ανόδου της στάθμης της θάλασσας, είναι στρατηγικές επιλογές οι οποίες αφορούν προφανώς και την προστασία της παραγωγικής δραστηριότητας, όπως και την προστασία των συνθηκών ζωής των κατοίκων. Σχετικά με την παρέμβαση στον αγροτικό τομέα, ανακοινώθηκε από την υπουργό Αγροτικής Ανάπτυξης ότι «στα γεωπεριβαλλοντικά μέτρα δεν περιοσεύουν πόροι ώστε να προχωρήσουμε σε προσκλήσεις στην τρέχουσα προγραμματική περίοδο»³⁰. Η προσέγγιση του θέματος αυτού με βάση την κατανομή πόρων που είχε αποφασιστεί πριν την οικονομική κρίση και πριν γίνει περισσότερο κατανοητή η ανάγκη αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής, περιέχει πολλούς κινδύνους για το περιβάλλον αλλά και για το μέλλον της ελληνικής γεωργίας, που χρειάζεται επείγοντως μια στροφή προς τις βιολογικές καλλιέργειες, μακριά από τις καλλιέργειες εντάσεως λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων, όπως χρειάζεται μια ποιοτική και ποσοτική αναβάθμιση της παραγωγής. **Η κατανομή των πόρων** πρέπει προφανώς να επανεξεταστεί, και να δοθεί προτεραιότητα σε επενδύσεις και δαπάνες οι οποίες εντάσσονται σε μια στρατηγική αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής.

29. Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών. Ανάλυση επιλογών για την κατά πέραν του 20% μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου και εκτίμηση του κινδύνου διαρροής άνθρακα. 26-5-2010.

30. www.ecogreens.gr 30-6-2010.

Ο ισχυρισμός ότι η «Πράσινη Οικονομία» αποτελεί τη λύση για το ζήτημα της απασχόλησης, είναι σήμερα συνηθισμένος. Από τη στιγμή όμως που η προοπτική μιας οικονομίας η οποία ενσωματώνει μέτρα και πολιτικές για την κλιματική αλλαγή, συμπίπτει με την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης, η οποία οδηγεί σε εκτόξευση της ανεργίας και την μονιμοποίησή της, δεν είναι προφανές ότι η μία τάση εξισορροπεί την άλλη. Οι εκτιμήσεις για τις θέσεις εργασίας που μπορεί να δημιουργηθούν διαφέρουν μεταξύ τους ανάλογα με τις υποθέσεις στις οποίες βασίζονται. Η Greenpeace Ελλάδος έχει εκτιμήσει ότι είναι δυνατόν ως το 2020 να δημιουργηθούν 256.000 με 403.500 νέες θέσεις εργασίας, προτείνοντας ταυτοχρόνως ένα σενάριο το οποίο είναι σαφώς πιο φιλόδοξο από το κυβερνητικό. **Η μελέτη του ΙΝΕ** με τίτλο «Πράσινη οικονομία, κοινωνική συνοχή και απασχόληση» η οποία δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί, χρησιμοποιεί αντίθετα ως εισροές τις αποφασισμένες κυβερνητικές πολιτικές και οδηγείται σε τάξεις μεγέθους που είναι γύρω στο 50% των εκτιμήσεων της Greenpeace. Παρά το ότι υπάρχουν επιχειρήματα υπέρ της μεγιστοποίησης των στόχων του κυβερνητικού προγράμματος, αυτό δεν σημαίνει ότι η οικονομία θα μπει με αυτό τον τρόπο σε μια τροχιά πλήρους απασχόλησης, αλλά δεν σημαίνει κυρίως ότι έχει λυθεί το πρόβλημα της επάρκειας πόρων, ή της αφαίρεσης πόρων από άλλες δαπάνες της οικονομίας για την υλοποίηση αυτών των στόχων. Σύμφωνα με τους **υπολογισμούς του ΙΝΕ**, η μέση ετήσια επένδυση που αντιστοιχεί στους στόχους του κυβερνητικού προγράμματος για την περίοδο 2010-2020, ισοδυναμεί με το 10% του συνολικού Ακαθάριστου Σχηματισμού Κεφαλαίου της χώρας το 2008, ένα ποσοστό που δεν είναι αμελητέο και θα ήταν αισθητά μεγαλύτερο αν χρησιμοποιούσε κανείς ένα πιο φιλόδοξο σενάριο, όπως για παράδειγμα αυτό της Greenpeace. Εφόσον είναι επιπλέον αναγκαία η υλοποίηση πολιτικών που θα αντιμετώπισουν το πρόβλημα της ανεργίας με αποφασιστικό τρόπο, βρισκόμαστε μπροστά στον ανασχεδιασμό του οικονομικού μοντέλου, στην επεξεργασία κοινωνικών στόχων που προστίθενται στους περιβαλλοντικούς στόχους για να οδηγήσουν σε μια νέα προσέγγιση της μακροοικονομικής ισορροπίας.

9.4. Μια νέα μακροοικονομική προσέγγιση

Πώς επηρεάζεται η προσέγγιση των οικονομικών και κοινωνικών θεμάτων από το σύνολο των ορίων και αναγκών που συνδέονται με την άμβλυνση και αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής; Το πεδίο αυτό **προβληματισμού** εμφανίζει όλα τα χαρακτηριστικά της θεματολογίας για το μέλλον της «οικονομικής ανάπτυξης»: υπάρχει από τη μια μεριά μια πλούσια νέα και παλιά βιβλιογραφία, και σήμερα εργάζονται πάνω στις πλευρές αυτού του θέματος πολλές ομάδες ερευνητών. Από την άλλη μεριά όμως επικρατεί μια μεγάλη σύγχυση σε ότι αφορά τις πολιτικές επιπτώσεις που θα μπορούσαν να έχουν αυτές οι αναζητήσεις. Η αβεβαιότητα ως προς την πραγματικότητα του φαινομένου της κλιματικής αλλαγής, η συνεχιζόμενη επιδίωξη

της ανάπτυξης και μεγέθυνσης του Ακαθάριστου Εγχωρίου Προϊόντος, η εδραιωμένη πεποίθηση ότι η ευημερία και τα κοινωνικά δικαιώματα είναι συνάρτηση αυτής της μεγέθυνσης, συνεχίζουν να διαμορφώνουν τις επιλογές αλλά και τις πρακτικές, χωρίς να ξεχνάμε την περαιτέρω σύγκυση που έχουν προκαλέσει τα δόγματα που έχει εγκαθιδρύσει ο νεοφιλελευθερισμός, δηλαδή η παντοδυναμία της αγοράς, η αναγκαιότητα του κέρδους και το δικαίωμα των πλουσίων να γίνουν πλουσιότεροι.

Η συζήτηση για τους στόχους των πολιτικών που αφορούν την κλιματική αλλαγή, περιπλέκεται σε πολύ μεγάλο βαθμό, από τη συνύπαρξη τριών μεγάλων προβλημάτων. **Το πρώτο** πρόβλημα είναι η καταλληλότητα των ορίων που συζητούνται και αποφασίζονται σχετικά με τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου. Πριν απ' όλα τα αναγκαία όρια: η έκθεση Στέρν του 2006 έθεσε ως όριο της περιεκτικότητας της ατμόσφαιρας για να κρατηθεί η αύξηση της θερμοκρασίας στους 2 βαθμούς, τα 550 ppm (μέρη ανά εκατομμύριο), αλλά η τέταρτη έκθεση του IPCC (της διακυβερνητικής επιτροπής για την κλιματική αλλαγή του ΟΗΕ) εκτίμησε ότι για τον ίδιο στόχο απαιτούνται 450 ppm, και αυτό σημαίνει ότι πρέπει να μειωθούν οι εκπομπές κατά 85% από το 1990 ως το 2050, ενώ υπάρχουν και πιο περιοριστικές εκτιμήσεις. Στη συνέχεια έρχεται η καταλληλότητα των στόχων λ.χ. της Ευρωπαϊκής Ένωσης: η μείωση κατά 20% των εκπομπών ως το 2020, θεωρείται πλέον ανεπαρκής και το 40% πολύ πιο ρεαλιστικός στόχος αν θέλουμε φυσικά να φθάσουμε σε μείωση γύρω στο 85% ή παραπάνω, ως το 2050.

Ένα δεύτερο πρόβλημα είναι η αποτελεσματικότητα και η συστηματική αξιολόγηση των πολιτικών που προσπαθούν να πετύχουν περιοριστικούς στόχους. Η δημιουργία της αγοράς δικαιωμάτων εκπομπών στην Ευρώπη και ο μηχανισμός CDM (clean development mechanism - μηχανισμός καθαρής ανάπτυξης) του ΟΗΕ, που επιτρέπει στις χώρες του Βορρά να συνυπολογίζουν ως δικές τους, μειώσεις εκπομπών στο Νότο, είναι εργαλεία τα οποία δεν φαίνεται να έχουν τα αναμενόμενα αποτελέσματα, αλλά επιπλέον δεν αξιολογούνται διεξοδικά και αξιόπιστα ώστε να εκτιμηθεί ποια είναι πραγματικά τα αποτελέσματά τους. Και ένα **τρίτο** πρόβλημα είναι ότι, τα σχόλια και η ειδησεογραφία ως προς τους στόχους και τις πολιτικές, επηρεάζονται σε καθοριστικό βαθμό από τα πολλά συμφέροντα που πλήττονται, ή πρέπει να αλλάξουν προσέγγιση (τις εταιρίες πετρελαίου φυσικά, αλλά και τις «πράσινες» επιχειρήσεις, τις συνδικαλιστικές οργανώσεις μεγάλων βιομηχανιών, ή τις εταιρίες παραγωγής ηλεκτρισμού που υπερθεματίζουν σχετικά με την ανάπτυξη της πολύ αμφίβολης υπόγειας αποθήκευσης του διοξειδίου του άνθρακα). Δύσκολα μπορεί κανείς να εμπιστευθεί μια πηγή πληροφόρησης ή μια τοποθέτηση, και να θεωρήσει ότι εκφράζει το δημόσιο συμφέρον.

Η έκθεση επιδιώκει στη συνέχεια να κατανοήσει τους λόγους για τους οποίους η μεγέθυνση του προϊόντος και η συνεχής ανάπτυξη του παραγωγικού δυναμικού θεω-

ρείται από την πλειοψηφία των ανθρώπων ως ο μόνος πραγματικός ορίζοντας για την οικονομία³¹. Παρουσιάζει τρεις εδραιωμένες απόψεις που χαρακτηρίζουν τον σημερινό κόσμο. **Η πρώτη** είναι ότι η ευημερία είναι μια προϋπόθεση της ευτυχίας, χωρίς βέβαια να είναι συνώνυμη με αυτήν. **Η δεύτερη** είναι ότι η οικονομική μεγέθυνση συνδέεται με την κατοχύρωση ορισμένων βασικών δικαιωμάτων, όπως η υγεία και η εκπαίδευση. **Η τρίτη** είναι ότι η μεγέθυνση του προϊόντος θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση για τη διατήρηση της οικονομικής και κοινωνικής σταθερότητας. Από τη στιγμή που σταματάει η ανάπτυξη και η οικονομία απλώς αναπαράγεται (μηδενική μεγέθυνση), τότε κάθε αύξηση της παραγωγικότητας μεταφράζεται σε αύξηση της ανεργίας και επομένως μόνο η συνέχιση της μεγέθυνσης μπορεί να επαναφέρει την αύξηση της απασχόλησης και την απορρόφηση των ανέργων. Η απλή ιδέα ότι η συνέχιση των θετικών ρυθμών της οικονομίας, αλλά και καταστροφής του περιβάλλοντος, δεν μπορεί να συνεχιστεί, και πρέπει κάποτε να προσαρμοστεί η εξέλιξη του παραγωγικού δυναμικού στη διαφύλαξη (αλλά και την αποκατάσταση) του φυσικού κεφαλαίου του πλανήτη, έρχεται σε άμεση σύγκρουση με αυτό που αποτελεί την κοινωνική εμπειρία (αλλά και την ιστορία των κοινωνικών αγώνων), των κατοίκων του πλανήτη.

Μια από τις απαντήσεις που έχουν δοθεί από την πλευρά των υποστηρικτών της μεγέθυνσης, που αναγνωρίζουν όμως το πρόβλημα της καταστροφής του περιβάλλοντος, είναι ότι μπορεί να υπάρξει μια αποσύνδεση της ανάπτυξης από την αύξηση της ροής πρώτων υλών, μέσω κατά κύριο λόγο της τεχνολογικής εξέλιξης³². Είναι βέβαια αλήθεια ότι πραγματοποιείται διαχρονικά μια πτώση της ενεργειακής έντασης της οικονομίας, ότι η κατανάλωση ενέργειας αυξάνεται πιο αργά από το προϊόν της οικονομίας. Παρόλ' αυτά οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου αυξανόταν ως τώρα, καθώς το προϊόν αυξανόταν ταχύτερα. Πρόκειται για μια σχετική αποσύνδεση και όχι για μια απόλυτη αποσύνδεση, όπως αυτή που υποστηρίζουν όσοι προβλέπουν μεγάλες τεχνολογικές αλλαγές στο μέλλον. Η ελπίδα ότι μπορούν να γίνουν τέτοιες αλλαγές μετά από ένα χρονικό διάστημα, παραβλέπει ότι η ανάγκη μείωσης της παραγωγής ενέργειας από ορυκτές πρώτες ύλες, παράλληλα με τη δραστική μείωση της κατανάλωσης ενέργειας, είναι θέματα του παρόντος για τα οποία πρέπει να βρεθούν επειγόντως λύσεις. Και αυτές οι λύσεις απαιτείται να έχουν στόχους και χρονοδιάγραμμα.

Η έκθεση υποστηρίζει ότι χρειάζεται μια **νέου τύπου μακροοικονομική θεωρία**, η οποία θα βασιστεί στην αρχή ότι η οικονομική δραστηριότητα πρέπει να παραμείνει στο εσωτερικό των οικολογικών ορίων και όχι να τα παραβιάζει, ενώ η οικονομική σταθερότητα δεν θα χρειάζεται τη συνεχή αύξηση της κατανάλωσης, και η αύξηση της δυνατότητας να ορίζουμε τις ζωές μας (κατά τον Αμάρτυα Σέν) θα αποτελεί το

31. Tim Jackson, *ό.π.* σελ. 61-62.

32. Tim Jackson, *ό.π.* σελ. 77.

ισχύον κριτήριο της ευημερίας. Η νέα αυτή θεωρία πρέπει να υποστηρίζει την απελευθέρωση πόρων για την πραγματοποίηση με εντατικούς ρυθμούς επενδύσεων που θα εξασφαλίσουν καθαρές πηγές παραγωγής ενέργειας, και θα αποκαταστήσουν το φυσικό κεφάλαιο (θα πληρώσουν το χρέος προς το περιβάλλον), και υποστηρίζει επίσης τη στροφή προς την αύξηση της απασχόλησης σε υπηρεσίες μη υλικές στον κοινωνικό τομέα και την παραγωγή γνώσης, παράλληλα με τη μείωση του χρόνου εργασίας, ώστε να καταπολεμηθεί και με αυτό τον τρόπο η ανεργία που θα προκαλέσει η επιβράδυνση της οικονομικής μεγέθυνσης. Αυτός ο **μετασχηματισμός** της οικονομίας θα απαιτήσει πολλούς πόρους, οι οποίοι θα προέλθουν αναγκαστικά και από τη μείωση της κατανάλωσης, γιατί πρέπει να πραγματοποιηθεί με ταχείς ρυθμούς. Βρισκόμαστε αντιμέτωποι με ένα περιορισμένης διάρκειας «παράθυρο βιωσιμότητας», το οποίο πρέπει να αξιοποιηθεί.

Οι επενδύσεις που πρέπει να γίνουν είναι **τριών** ειδών³³. **Πρώτον**, οι επενδύσεις που βελτιώνουν την αποτελεσματικότητα της αξιοποίησης των πόρων (την ενεργειακή αποδοτικότητα, τη μείωση των αποβλήτων και την ανακύκλωση). **Δεύτερον**, οι επενδύσεις που αντικαθιστούν παραδοσιακές με καθαρές τεχνολογίες (ανανεώσιμες πηγές ενέργειας). Και **τρίτον**, οι επενδύσεις για τη βελτίωση του οικοσυστήματος. Το μεγαλύτερο μέρος αυτών των επενδύσεων πρέπει να πραγματοποιηθεί με λογικές δημοσίου συμφέροντος, καθώς οι επενδύσεις σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας μπορεί εν μέρει μόνο να έχουν ανταγωνιστικές αποδόσεις, με τις υπόλοιπες να είναι μακροχρόνιας απόδοσης επενδύσεις. Οι επενδύσεις σε υποδομές είναι και αυτές μακροχρόνιας απόδοσης, και οι επενδύσεις για την αποκατάσταση του οικοσυστήματος δεν συμμετέχουν στην προσφορά της οικονομίας, αποτελούν απλώς μια δαπάνη. Οι αλλαγές στις επενδυτικές πολιτικές θα πρέπει να είναι επομένως θεαματικές, να περάσουμε πολύ γρήγορα στο σχεδιασμό δημόσιων πολιτικών που θα αναλάβουν ένα μεγάλο μέρος της δραστηριότητας που θα υλοποιήσει περιβαλλοντικούς στόχους.

Συμπερασματικά διαμορφώνονται τα εξής **πεδία** για τη δημιουργία του νέου οικονομικού μοντέλου³⁴: ο καθορισμός των ορίων που πρέπει να τεθούν σε ότι αφορά τους φυσικούς πόρους και τις εκπομπές, η προσαρμογή του οικονομικού μοντέλου σε αυτές τις ανάγκες, και η αλλαγή της κοινωνικής του λογικής. Χρειάζεται να τεθούν πραγματικά τα φθίνοντα όρια των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, να υπολογιστεί επομένως η κατανάλωση ενέργειας σε συνδυασμό με την παραγωγή των ανανεώσιμων πηγών, αλλά και να υπολογιστεί η προστασία των υπογείων υδάτων σε συνδυασμό με την ανακύκλωση σε αυτό τον κλάδο, να τεθούν όρια για τα απόβλητα, να υπάρξουν στόχοι για τους φυσικούς πόρους, λ.χ. την αποκατάσταση των δασών και της βιοποικιλότητας. Δεν πρόκειται προφανώς μόνο για τις εκπομπές αερίων

33. Tim Jackson, *ό.π.* σελ.143.

34. Tim Jackson, *ό.π.* σελ.172.

του θερμοκηπίου, ούτε για μια απλή ανακοίνωση προθέσεων. Πρόκειται μάλλον για ένα συστηματικό σχέδιο που αφορά ένα ευρύ φάσμα ποσοτικοποιημένων επιδιώξεων.

Η προσαρμογή του οικονομικού μοντέλου αφορά κατά κύριο λόγο τη μετάβαση προς δραστηριότητες «καθαρές» και δραστηριότητες εντάσεως εργασίας, με έμφαση την προσαρμογή των κτιρίων στις νέες ανάγκες (μόνωση, φωτοβολταϊκά), την αξιοποίηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, την επέκταση των μαζικών μέσων μεταφοράς και την ανάπτυξη δραστηριοτήτων προστασίας του οικοσυστήματος. Η αλλαγή της κοινωνικής λογικής του μοντέλου απαιτεί το μοίρασμα της διαθέσιμης εργασίας, την καταπολέμηση των συστημικών ανισοτήτων διαμέσου της φορολογίας, του καθορισμού κατώτερων και ανώτερων αμοιβών, της πρόσβασης στην ποιοτική εκπαίδευση, της καταπολέμησης των διακρίσεων, καθώς και την ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου, την απελευθέρωση των δυνατοτήτων όλων και την αποδόμηση της κουλτούρας του καταναλωτισμού.

Έχουμε πριν απ' όλα μια έκθεση ενός συστήματος θεμάτων που συνδέονται με την αντιμετώπιση του προβλήματος της κλιματικής αλλαγής. Πολλών θεμάτων που χρειάζεται να αντιμετωπιστούν παράλληλα και αποτελεσματικά μέσα σε ένα περιορισμένο χρονικό διάστημα. Πολλοί είναι οι συγγραφείς³⁵ που έχουν συγκρίνει τη σημερινή εποχή με τα χρόνια κατά τα οποία μια οικονομία, όπως αυτή των Ηνωμένων Πολιτειών, μετασχηματίστηκε για να προσαρμοστεί στις ανάγκες του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Είναι πάντως αναγκαίο σήμερα να γνωρίζουμε όχι μόνο καλύτερα αλλά με ακρίβεια για τι μιλάμε, να έχουμε θεσμούς που μπορούμε να εμπιστευθούμε για την υλοποίηση και αξιολόγηση πολιτικών, να έχουμε μια κοινωνία πρόθυμη να αλλάξει συμπεριφορές, να δεχθεί την αλληλεγγύη ως υπέρτατη αρχή και να πειθαρχήσει σε ένα σχέδιο δράσης που θα αλλάξει ριζικά τον τρόπο ζωής μας. Η απόσταση όμως που μας χωρίζει από μια τέτοια κοινωνική συστράτευση είναι δυστυχώς πολύ μεγάλη.

35. Susan George, *Leurs crises, nos solutions*, 2010.

ΜΕΡΟΣ 10

**Σύγχρονες εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις
στην Ελλάδα και στην Ευρώπη**

Σύγχρονες εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα και στην Ευρώπη

10.1. Οι πρόσφατες εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα

Η πρόσφατη οικονομική κρίση συνδέθηκε με την λήψη μέτρων στο πεδίο της αγοράς εργασίας και των εργασιακών σχέσεων δημιουργώντας ένα νέο τοπίο που ανατρέπεται το περιεχόμενο της εργασίας και των δικαιωμάτων της όπως αυτά άρχισαν να διαμορφώνονται ήδη από τις πρώτες δεκαετίες του προηγούμενου αιώνα και δομήθηκαν σταδιακά στη μακρά περίοδο της μεταπολεμικής και μεταπολιτευτικής περιόδου. Οι αλλαγές στις εργασιακές σχέσεις στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο και στην Ελλάδα ειδικότερα ακολουθούν την πορεία απορρύθμισης που συντελείται κατά την τελευταία 20ετία, που, όμως, με αφορμή την πρόσφατη κρίση και την προσφυγή της χώρας σε διεθνείς οργανισμούς «στήριξης της ελληνικής οικονομίας» οδηγούν σε σοβαρές και βίαιες ανατροπές σε βασικούς άξονες του ατομικού και του συλλογικού πεδίου των εργασιακών σχέσεων.

Κατά τον χρόνο που διανύθηκε οι εξελίξεις στις εργασιακές σχέσεις επικεντρώνονται στα ακόλουθα ζητήματα:

- α. Στην παρέμβαση του Ν. 3846/10 με τίτλο τις «εγγυήσεις για την ασφάλεια στην εργασία», που αποτελεί μια πρωτοβουλία που προηγήθηκε των μέτρων στήριξης, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι ψηφίσθηκε κατά την περίοδο ψήφισης στη Βουλή του σχετικού μνημονίου μεταξύ της Ελλάδας και των διεθνών οργανισμών που συμμετείχαν στη δανειοδότηση της ελληνικής οικονομίας.
- β. Στις ρυθμίσεις του Ν. 3833/10 που αφορούν στα μέτρα περικοπών για τους εργαζόμενους του δημόσιου τομέα ως μέτρα που στηρίζονται στο επιχείρημα της μείωσης των δημοσίων ελλειμμάτων και με αφορμή τη στήριξη της ελληνικής οικονομίας από τους διεθνείς οργανισμούς.
- γ. Στις ρυθμίσεις του Ν. 3845/10 που αναφέρονται στις αλλαγές στις εργασιακές σχέσεις που πηγάζουν από τις δεσμεύσεις στο πλαίσιο του σχετικού μνημονίου.
- δ. Στις ρυθμίσεις που έλαβαν χώρα με αφορμή το μνημόνιο, ρυθμίσεις που επιχειρήθηκε να εισαχθούν με προεδρικό διάταγμα και που τελικά έλαβαν τον χαρακτηρισμό ως τροπολογία στον ασφαλιστικό νόμο.

Ειδικότερα οι επιμέρους παρατηρήσεις έχουν ως εξής:

10.1.1. Για το Ν. 3846/10 για τις «εγγυήσεις για την ασφάλεια των εργαζομένων»

Α. Ο νόμος αυτός που φιλοδοξεί από τον τίτλο του να καταπολεμήσει την εργασιακή ανασφάλεια, ως ελληνική εκδοχή της flexicurity, δεν επιτυγχάνει να ανταποκριθεί ουσιαστικά στο στόχο του παρά την προσπάθεια βελτίωσης του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου. Και τούτο διότι για μια σειρά λόγους δεν φαίνεται να βάζει φραγμούς στην εργοδοτική αυθαιρεσία που θα εξακολουθεί να επωφελείται και από τα προτεινόμενα μέτρα, σε συνδυασμό με την ανεπάρκεια των μηχανισμών ελέγχου και την ιδιαίτερα χρονοβόρα και κοστοβόρα διαδικασία απονομής της δικαιοσύνης στις εργατικές διαφορές. Ειδικότερα τα **προτεινόμενα μέτρα** είναι ανεπαρκή για την εκπλήρωση του διακηρυγμένου στόχου τους:

1. Για την αποσπασματικότητα του όλου εγχειρήματος που περιορίζει την εργασιακή ανασφάλεια και επισφάλεια στις ευέλικτες μορφές εργασίας αφήνοντας ανέπαφο το σύστημα των ατομικών και ομαδικών απολύσεων σε μια περίοδο που οι απολύσεις είναι η κύρια έκφραση ανασφάλειας με περί τις 90.000 μέσα στο 2009.
2. Γιατί προκρίνεται η αντιφατική επιλογή της επαναρρύθμισης της ευέλικτης εργασίας, ως μέσου για την αντιμετώπιση της ανασφάλειας όταν, από τη φύση τους, οι ευέλικτες μορφές εργασίας είναι έντονα επισφαλείς την ίδια στιγμή που η ανάπτυξή τους αποτελεί βασικό στόχο της ασκούμενης πολιτικής για την απασχόληση.
3. Γιατί και με την επιλεκτική αποσπασματικότητα των μέτρων απέναντι στην ευελιξία, από τις νέες ρυθμίσεις εξαιρείται με επιμονή η πλέον εκτεταμένη πρακτική ευελιξίας, οι συμβάσεις ορισμένου χρόνου και προσωρινής απασχόλησης (350.000 εργαζόμενοι από τους οποίους οι 100.000 στο Δημόσιο) αφού θεωρείται ότι για τους συμβασιούχους του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα δεν χρειάζεται να αλλάξει τίποτα. Το ίδιο ισχύει και για τις εργολαβίες (τουλάχιστον 60.000)³⁶ και, ουσιαστικά, για τους «γνήσια» ενοικιαζόμενους (τουλάχιστον 20.000), κυρίως, μέσω ομίλων επιχειρήσεων (πχ. τραπεζικών) αφού οι ρυθμίσεις αφορούν μόνο τον θεσμό του δανεισμού εργαζομένων μέσω γραφείων προσωρινής απασχόλησης που ασκούν την επικερδή δραστηριότητα της ενοικίασης της εργασίας (10.000 εργαζόμενοι). Οι εξαιρέσεις αυτές διαιωνίζουν την ανάπτυξη των θεσμικών και εργοδοτικών διακρίσεων και αυθαιρεσιών σε βάρος αυτών των κατηγοριών των εργαζομένων.
4. Γιατί, επιπλέον, η επικαλούμενη θεσμική θωράκιση με πρόσθετα δικαιώματα των ευέλικτα απασχολούμενων που προβλέπονται από τις νέες ρυθμίσεις («μπλοκά-

36. Για τις εργολαβίες υπήρξαν σχετικές ρυθμίσεις στον ασφαλιστικό νόμο, για τις οποίες γίνεται αναφορά στην τελευταία παράγραφο αυτού του κεφαλαίου.

κια», μερική απασχόληση, δανεισμός εργαζομένων, εκ περιτροπής εργασία, διαθεσιμότητα) απέχει, χωρίς διάθεση μηδενισμού, σημαντικά από το να προσδώσει το αίσθημα της ασφάλεια στις ευάλωτες αυτές κατηγορίες του πληθυσμού, ενώ παράλληλα οι νέες αυτές ρυθμίσεις δεν είναι σε θέση να αποθαρρύνουν τους εργοδότες από το να κάνουν εκτεταμένη χρήση του ευέλικτου δυναμικού επωφελούμενοι του χαμηλού του κόστους ή ακόμη και να διευρύνουν την εφαρμογή της ευελιξίας.

5. Γιατί, τέλος, οι ρυθμίσεις αυτές παρασύρονται από το όλο πλαίσιο των θεσμικών απορρυθμίσεων που ακολουθούν στο πλαίσιο των πολιτικών που απορρέουν από το μνημόνιο στήριξης και που χαρακτηρίζονται από μια ευρύτερη υποβάθμιση και υποχώρηση σε επίπεδο κεκτημένων δικαιωμάτων που αποτελούν βασικούς πυλώνες του προστατευτικού για την εργασία περιεχομένου των εργασιακών σχέσεων.

B. Οι σημαντικότερες ειδικότερες παρατηρήσεις στα σχετικά άρθρα επικεντρώνονται στα εξής:

- α. Η νέα διάταξη περί τεκμηρίου εξαρτημένης εργασίας για την αντιμετώπιση του προβλήματος με τα «μπλοκάκια» απαιτεί δύο προϋποθέσεις: την ύπαρξη σύμβασης 9 συνεχών μηνών και κυρίως την αποκλειστικότητα και κύρια απασχόληση στον ίδιο εργοδότη που το βάρος της απόδειξης αφορά τον ίδιο τον εργαζόμενο. Αυτή η διάταξη ίσχυε και με τον 2639/98 χωρίς το προαπαιτούμενο των 9 μηνών. Επισημαίνεται ότι το αρχικό σχέδιο προέβλεπε 3μηνο αλλά ο χρόνος επεκτάθηκε στο 6μηνο για να καταλήξει στο 9μηνο μετά από τις αντιδράσεις εργοδοτών. Με τη ρύθμιση αυτή επιχειρείται ένας συμβιβασμός ανάμεσα στα προϊσχύοντα. Αφενός αίρεται το τεκμήριο της ανεξάρτητης εργασίας που ίσχυε με την κατάθεσή της στην Επιθεώρηση Εργασίας. Αφ' ετέρου προστίθεται το 9μηνο στο τεκμήριο για εξαρτημένη εργασία στην περίπτωση της κύριας και αποκλειστικής απασχόλησης του εργαζόμενου σε ένα εργοδότη. Σε πρακτικό επίπεδο δεν αναμένονται σημαντικές διαφορές ως προς τα ισχύοντα. Δεν έγιναν δεκτές οι προτάσεις της ΓΣΕΕ περί του γενικού τεκμηρίου για εξαρτημένη εργασία με την υποχρέωση του εργοδότη να αποδείξει το αντίθετο.
- β. Με τις νέες διατάξεις για τη μερική απασχόληση προσαρμόζεται περισσότερο το θεσμικό πλαίσιο της μερικής απασχόλησης στην σχετική κοινοτική οδηγία 97/81. Επιπλέον επεκτείνεται και στις ΔΕΚΟ καλύπτοντας πλέον ολόκληρο τον δημόσιο τομέα. Διατηρεί την προσαύξηση στο ωρομίσθιο στα ίδια επίπεδα με το Ν. 2874/00 (7,5%) μόνο για τους εργαζόμενους κάτω των 20 ωρών και δεν επεκτείνεται η προσαύξηση (με μεγαλύτερα ποσοστά π.χ. 20-25%) σε όλο το φάσμα της μερικής απασχόλησης ως «δίκαιη» αμοιβή λόγω των χαμηλών αποδοχών και της ιδιαίτερα εντατικοποιημένης εργασίας των μερικά απασχολούμενων. Εισάγεται ρύθμιση

για προσαύξηση κατά 10% στο ωρομίσθιο σε περίπτωση υπερωριακής απασχόλησης το οποίο απέχει από τα αντίστοιχα ποσοστά προσαύξησης για τους πλήρως απασχολούμενους (από 25% και άνω). Εισάγει ειδικές ρυθμίσεις διευκόλυνσης μετατροπής της πλήρους απασχόλησης σε μερική που δημιουργεί όρους για σχετικές «πρωτοβουλίες» των εργαζόμενων κατόπιν εργοδοτικών εκβιασμών.

Οι νέες ρυθμίσεις για την εκ περιτροπής εργασία (που αποτελεί έκφραση της μερικής απασχόλησης) δημιουργεί όρους επέκτασης του υπολογισμού της μερικής απασχόλησης σε ετήσια βάση εφόσον η εκ περιτροπής απασχόληση υπολογίζεται με αναφορά στο έτος. Εισάγεται περιορισμός στη διάρκειά της κατά το ημερολογιακό έτος (6μηνο) χωρίς να αποκλείεται να συνεχίζεται (μέχρι και ένα ακόμη εξάμηνο) και στο επόμενο ημερολογιακό έτος. Επίσης η προβλεπόμενη απλή ενημέρωση και διαβούλευση (που ίσχυε και προηγουμένως) δεν συνοδεύεται από υποχρέωση τεκμηριωμένης οικονομικής έκθεσης στο πλαίσιο των διαδικασιών για τις ομαδικές απολύσεις. Πόσο μάλλον όταν δεν υπάρχει πρόβλεψη για την περίπτωση άρνησης των εργαζομένων να δεχθούν την εκ περιτροπής εργασία μετά από τις διαβουλεύσεις, γεγονός που σήμερα με την κυρίαρχη ερμηνεία της διάταξης του 2639/98 ισοδυναμεί με παραίτηση του μισθωτού, καθ' ότι η λύση της εκ περιτροπής εργασίας κρίνεται ως έσχατο μέσο διατήρησης της απασχόλησης...

Τέλος η κάθε ημέρα μερικής απασχόλησης θεωρείται ολόκληρη ημέρα προϋπηρεσίας.

- γ. Με τις διατάξεις για τον δανεισμό εργαζομένων ρυθμίζονται με αποσπασματικό τρόπο τα θέματα της προσωρινής απασχόλησης και των τριμερών σχέσεων εργασίας, μέσω των γραφείων προσωρινής απασχόλησης με τον κατ' επάγγελμα δανεισμό (ΕΠΑ). Και αυτό γιατί από την προσωρινή απασχόληση εξαιρείται ο κύριος όγκος της που αφορά τις συμβάσεις ορισμένου χρόνου και το ευρύ φάσμα των «συμβασιούχων». Από δε τις τριμερείς συμβάσεις απουσιάζουν ειδικές ρυθμίσεις για τον «γνήσιο» δανεισμό (κυρίως μέσω ομίλων επιχειρήσεων) και για τις εργολαβίες.

Ειδικότερα για την απασχόληση μέσω ΕΠΑ: Εισάγονται ρυθμίσεις για επίκληση συγκεκριμένων λόγων προσφυγής σε ΕΠΑ που δικαιολογούνται από το έκτακτο, πρόσκαιρο και εποχικό των αναγκών. Εισάγεται η αρχή της ίσης μεταχείρισης με τους εργαζόμενους της δανειζόμενης επιχείρησης για όλο το φάσμα των εργασιακών όρων και των παροχών προς το προσωπικό. Απαγορεύεται ο δανεισμός στις επικίνδυνες εργασίες και στις επιχειρήσεις που έχουν προβεί σε ομαδικές απολύσεις για οικονομοτεχνικούς λόγους. Η διάρκεια του δανεισμού αυξάνεται από 8μηνη σε 10μηνη η οποία θεωρείται και ως ανώτατη διάρκεια μετά και από τυχόν ανανέωση (αντί του 16μήνου) που ίσχυε. Σε αυτό όμως εισάγεται εξαίρεση για ανώτατη διάρκεια του 18μήνου σε περίπτωση αναπλήρωσης μισθωτού του οποίου αναστέλλεται η εργασιακή σχέση. Επίσης εισάγεται η απαγόρευση

της ανανέωσης της σύμβασης αν αυτή γίνει εντός 45 ημερών μετά από τη λήξη της προηγούμενης σύμβασης. Με την ρύθμιση αυτή δεν αποκλείεται ο διαρκής δανεισμός του ίδιου προσώπου με διαλείμματα 45ήμερα, ενώ δεν υπάρχει ρύθμιση για την απαγόρευση του συνεχούς δανεισμού του ίδιου εργαζόμενου στην ίδια δανειζόμενη επιχείρηση από διαφορετικές ΕΠΑ.

Τέλος δεν επιλύονται τα προβλήματα που απορρέουν από τις περιπτώσεις γνήσιου δανεισμού σε επίπεδο ομάδων επιχειρήσεων αφού εισάγονται ασαφείς διατάξεις για κυρώσεις μόνο στην περίπτωση λειτουργίας επιχείρησης με κύριο σκοπό να προμηθεύει προσωπικό σε άλλες επιχειρήσεις του ομίλου. Ουσιαστικά παραμένει μετέωρο το περιεχόμενο του εργασιακού καθεστώτος κατά την περίοδο δανεισμού, (που γίνεται μέχρι σήμερα με όρους δυσμενούς διάκρισης σε βάρος του εργαζόμενου) η διάρκειά της ενώ μένουν στο απυρόβλητο οι επιχειρήσεις που κάνουν χρήση τέτοιας μορφής δανεισμού όταν επικαλούνται ότι δεν είναι αυτός ο κύριος σκοπός της λειτουργίας τους ή απλώς δανείζουν, μεταξύ άλλων, και εργαζόμενους.

- δ. Εισάγονται ρυθμίσεις για την διαθεσιμότητα σχετικά με τη διαδικασία και το χρόνο διάρκειάς της. Διατηρείται το 3μηνο ως ανώτατη διάρκεια κατά ημερολογιακό έτος, αλλά απαγορεύεται η άμεση συνέχειά του κατά το επόμενο ημερολογιακό έτος εισάγοντας το κενό των 3 τουλάχιστον μηνών πριν από τη νέα διαθεσιμότητα. Ως προς τη διαδικασία εισάγεται απλή διαβούλευση χωρίς να απαιτείται η τεκμηριωμένη οικονομική έκθεση του εργοδότη κατ' αναλογία των ισχυόντων για τις ομαδικές απολύσεις.
- ε. Εισάγεται νομοθετική ρύθμιση για τη λειτουργία της τηλεργασίας με όρους μισθωτής απασχόλησης που περιλαμβάνει περισσότερο λεπτομερειακούς όρους σχετικά με τα ισχύοντα από την ΕΓΣΣΕ 2006-07, και προβλέπεται μεταξύ των άλλων και 3μηνη δοκιμαστική περίοδος προσφυγής σε αυτήν.
- στ. Ρυθμίζονται ζητήματα αναφορικά με την κατάτμηση της αδείας στο πλαίσιο των αναγκών των εργαζομένων μετά από αίτησή τους. Επιτρέπεται η κατάτμηση του χρόνου αδείας και σε περισσότερες των 2 περιόδων από τις οποίες η μία πρέπει να περιλαμβάνει τουλάχιστον 10 ή 12 ημέρες για πενήνήμερη και εξαήμερη εργασία αντίστοιχα.
- ζ. Επαναρρυθμίζεται το καθεστώς της διευθέτησης του συνολικού εργάσιμου χρόνου με την διατήρηση του αποκλειστικού ρόλου των συλλογικών συμβάσεων και συλλογικών συμφωνιών (με συνδικάτα, συμβούλια εργαζομένων ή ενώσεις προσώπων). Καταργείται η επιτροπή διευθέτησης του Ν. 3385/05 και οι συλλογικές διαφορές παραπέμπονται στον ΟΜΕΔ. Διατηρείται η 4μηνη και 12μηνη διευθέτηση και εισάγεται η δυνατότητα κλαδικών και επιχειρησιακών συμβάσεων με περιεχόμενο διευθέτησης εκτός του περιοριστικού περιεχομένου των προηγούμενων σχετικών διατάξεων.

- η. Σχετικά με το πενθήμερο ρυθμίζεται με ερμηνευτική διάταξη νόμου το πρόβλημα της καταστρατήγησής του από τους εργοδότες με την καθιέρωσή της κατά 30% προσαύξησης του ημερομισθίου της έκτης ημέρας σε περίπτωση παραβίασης του πενθήμερου, αντί της καταβολής του απλού ημερομισθίου που ίσχυε στο παρελθόν. Επισημαίνεται ότι το ποσοστό προσαύξησης μειώθηκε σταδιακά, σε σχέση με το αρχικό σχέδιο νόμου, από το 100% και 50% στο 30% μετά από αντιδράσεις των εργοδοτών ενώ για τις επισιτιστικές και τουριστικές επιχειρήσεις δεν ισχύει καμιά προσαύξηση.
- θ. Εισάγονται διοικητικές κυρώσεις σε εργοδότες σε περίπτωση απόκρυψης στοιχείων σε ελέγχους του ΣΕΠΕ. Επίσης προβλέπεται η υποχρεωτική παρουσία του εργοδότη κατά τη διενέργεια των διαδικασιών επίλυσης των εργατικών διαφορών και η επιβολή κυρώσεων σε περίπτωση μη συμμόρφωσής του.
- ι. Τέλος εισάγονται ρυθμίσεις για την υποχρέωση υποβολής συμπληρωματικών πινάκων προσωπικού σε περίπτωση αλλαγής ή τροποποίησης του ωραρίου, για την μη αναστολή της εκτέλεσης της επιβολής διοικητικών προστίμων σε περίπτωση εργοδοτικών παραβάσεων, για τη δημιουργία ειδικού δελτίου ΣΣΕ, για το δελτίο υπερωριών, για την επιβολή διοικητικών κυρώσεων από το ΣΕΠΕ στην περίπτωση παράνομης απασχόλησης υπηκόων τρίτων χωρών, για την επέκταση της χορήγησης προσυνταξιοδοτικής βεβαίωσης για την άμεση γνωστοποίηση του χρόνου ασφάλισης σε περίπτωση διαδοχικής ασφάλισης, για τον καθορισμό των παθήσεων που επιφέρουν αναπηρία εφόρου ζωής (αναφορικά με τις υγειονομικές υπηρεσίες των ασφαλιστικών οργανισμών) και για συνταξιοδοτικά ζητήματα του πρώην ΤΑΠΕΑ (εργαζόμενων ΟΛΠ).

10.1.2. Για το Ν. 3833/10 με τίτλο «για την προστασία της οικονομίας: επείγοντα μέτρα για την αντιμετώπιση της δημοσιονομικής κρίσης»

- Α. Με το νόμο αυτό επιχειρούνται σοβαρότατες περικοπές στους μισθούς των εργαζομένων του δημοσίου τομέα παράλληλα με τη σημαντική μείωση του αριθμού των εργαζομένων σε αυτόν με το επιχείρημα του περιορισμού των δημοσίων ελλειμμάτων. Οι ρυθμίσεις αυτές:
- Επιφέρουν σημαντικό πλήγμα στο εισόδημα των εργαζομένων στον στενό και ευρύτερο δημόσιο τομέα που, σε συνδυασμό με τη διατήρηση των τιμών σε υψηλά επίπεδα και την αύξησή του δημιουργεί απότομη μείωση της αγοραστικής δύναμης των εργαζομένων κυμαινόμενη στα επίπεδα του 25% σε σχέση με το προηγούμενο έτος.
 - Επιφέρουν σημαντικό πλήγμα στο εργασιακό καθεστώς των εργαζομένων του δημοσίου τομέα δημιουργώντας όρους σύγκλισης με τους εργαζόμενους του ιδιωτικού τομέα με όρους υποβάθμισης του πρώτου (κατ' αρχήν).

- Δημιουργούν τις προϋποθέσεις και το κατάλληλο κλίμα για παρεμβάσεις στο καθεστώς εργασίας του ιδιωτικού τομέα που οδηγούν σε μια γενικότερη υποβάθμιση των εργασιακών σχέσεων στη χώρα.
- Συντελείται σημαντική μείωση της απασχόλησης στο δημόσιο τομέα που συνεπάγεται σοβαρές παρενέργειες στην εν γένει λειτουργία του και παράλληλα δημιουργεί τους όρους για την υποχώρηση των δραστηριοτήτων του δημόσιου τομέα προς όφελος της ανάπτυξης ιδιωτικών συμφερόντων που αναλαμβάνουν να επενδύσουν στους αντίστοιχους τομείς.

B. Ειδικότερα τα μέτρα αυτά συγκεκριμενοποιούνται στα εξής:

- Μείωση των τακτικών αποδοχών και των εν γένει αμοιβών των εργαζομένων (οριζόντια μείωση) σε ΝΠΔ, που ανήκουν στο κράτος ή επιχορηγούνται από τον κρατικό προϋπολογισμό, κατά 7%.
- Μείωση των επιδομάτων Χριστουγέννων, Πάσχα και άδειας των εργαζομένων στον δημόσιο τομέα (ΝΠΔΔ, ΝΠΔ, ΟΤΑ) κατά 30%.
- Μείωση των επιδομάτων των εργαζομένων στο δημόσιο (ΝΠΔΔ και ΟΤΑ) κατά 12%.
- Μείωση του ανώτατου ορίου υπερωριών απογευματινής απασχόλησης στον δημόσιο τομέα κατά 30%.
- Πάγωμα μισθών στον δημόσιο τομέα μέχρι τέλους του 2010 με απαγόρευση των συλλογικών συμβάσεων και ατομικών συμφωνιών και την κατάργηση της κάθε αντίθετης ρύθμισης ή διάταξης που αναιρεί το εν λόγω μέτρο.
- Αναστολή των διορισμών και των προσλήψεων για το έτος 2010, με εξαίρεση τους τομείς παιδείας, υγείας και ασφάλειας και σταδιακή απορρόφηση των ήδη αποτυχόντων στον διαγωνισμό του ΑΣΕΠ.
- Καθιέρωση της σχέσης 1 προς 5 μεταξύ προσλήψεων και αποχωρήσεων στο δημόσιο με εξαίρεση (1 προς 1) τους τομείς της υγείας, παιδείας και ασφάλειας.
- Μείωση για το 2010 των προσλήψεων με συμβάσεις ορισμένου χρόνου και έργου στο δημόσιο κατά 30%.

10.1.3. Για το Ν. 3845/10 με τίτλο «Μέτρα για την εφαρμογή του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας από τα κράτη-μέλη της Ζώνης του ευρώ και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο»

A. Με το νόμο αυτό αρχίζει η εφαρμογή του μνημονίου με παρεμβάσεις στις οποίες μεταξύ των άλλων, συμπεριλαμβάνονται μέτρα που υποβαθμίζουν σοβαρά το περιεχόμενο των εργασιακών σχέσεων στον δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα με όρους που απορρυθμίζουν με βίαιο τρόπο βασικούς πυλώνες του ατομικού και συλλογικού εργατικού δικαίου. Με τις νέες ρυθμίσεις:

- Ενισχύονται τα μέτρα σε βάρος της μισθολογικής κατάστασης στον δημόσιο τομέα σε συνέχεια του Ν. 3833/10 με περαιτέρω μειώσεις μισθών και επιδομάτων.
- Υιοθετούνται παρεμβάσεις με στόχο τη σημαντική μείωση της απασχόλησης στον δημόσιο τομέα.
- Εισάγονται ρυθμίσεις στον ιδιωτικό τομέα με στόχο τη σταδιακή ενίσχυση της ευελιξίας των μισθών, των απολύσεων, των μορφών απασχόλησης, και των ωραρίων. Οι παρεμβάσεις επιχειρούνται κυρίως στα συστήματα των απολύσεων και συλλογικών διαπραγματεύσεων και συμβάσεων. Τα μέτρα αυτά διογκώνουν επικίνδυνα το αίσθημα της ανασφάλειας σε μια περίοδο που η ανεργία έχει ήδη λάβει πρωτοφανείς διαστάσεις και με τις προβλέψεις προ πολλού να μιλούν για εκτόξευσή της. Οι νέες ρυθμίσεις διευκολύνοντας τις απολύσεις ενισχύουν την ανασφάλεια στην εργασία και επιδεινώνουν δραματικά το εισόδημα των εργαζομένων με πολλαπλές παρενέργειες, σε μια χώρα μάλιστα με ελλιπέστατες τις κοινωνικές υποδομές ενός ελλειμματικού κοινωνικού κράτους ώστε να συγκρατηθούν οι κραδασμοί που θα προκύψουν από αυτές.
- Οι εξελίξεις αυτές απορρυθμίζουν με βίαιο τρόπο τις εργασιακές σχέσεις σε όλο το φάσμα μισθωτής εργασίας επιτυγχάνοντας σε συντομότερο χρονικό διάστημα αλλαγής, που, ακόμα και αν έχουν συντελεσθεί σε άλλες χώρες μετά από μακρά και σταδιακή πορεία αλλαγών οδηγούν όχι μόνο στην απορρύθμιση της ελληνικής αγοράς εργασίας που με μικρά αλλά σταθερά βήματα συντελείται από τις αρχές της δεκαετίας του '90, αλλά στην πλήρη έκφρασή της.
- Τα μέτρα που απορρέουν από το συγκεκριμένο νόμο υιοθετούνται κατά αρχήν άμεσα ως προς ορισμένες διατάξεις του (π.χ. μέτρα για τον δημόσιο τομέα άρση της ευνοϊκής ρύθμισης για τις συλλογικές συμβάσεις) και δημιουργούν το πλαίσιο, εντός των ορίων του μνημονίου στήριξης της ελληνικής οικονομίας, ώστε να συγκεκριμενοποιηθούν με μεταγενέστερες ρυθμίσεις όπως τα προεδρικά διατάγματα, για τα οποία υπήρξε σοβαρή αντίδραση και με αποτέλεσμα οι πρώτες σχετικές ρυθμίσεις περί τα εργασιακά να ενσωματωθούν στον ασφαλιστικό νόμο.

B. Ειδικότερα οι ρυθμίσεις του σχετικού νόμου προβλέπουν τα εξής:

1. Ως προς τον δημόσιο τομέα:

- Μείωση των αμοιβών και πάσης φύσης αποδοχών των εργαζομένων σε ΝΠΔ του δημοσίου κατά 3% (πέραν της μείωσης που έχει προηγηθεί με το Ν. 3833/10).
- Μείωση των επιδομάτων των εργαζομένων σε ΝΠΔΔ και ΟΤΑ κατά 8% και σε περίπτωση έλλειψης επιδομάτων μείωση των αποδοχών κατά 3% (πέραν των οποίων μειώσεων έχουν προκύψει από το Ν. 3833/10).

- Κατάργηση των επιδομάτων Χριστουγέννων, Πάσχα και αδείας για τους εργαζόμενους στο δημόσιο που αμείβονται με αποδοχές άνω των 3.000 ευρώ.
 - Για τους εργαζόμενους του δημοσίου τομέα που αμείβονται με μικρότερες αμοιβές των 3.000 ευρώ τα επιδόματα εορτών περιορίζονται σε 500 ευρώ για το δώρο Χριστουγέννων, 250 ευρώ για το δώρο Πάσχα, και 250 ευρώ το επίδομα αδείας.
2. Ως προς το σύνολο της μισθωτής εργασίας και ιδιαίτερα στον ιδιωτικό τομέα εισάγεται:
- Η καθιέρωση της δυνατότητας μη ισχύος της ευνοϊκότερης συλλογικής σύμβασης, σε περίπτωση συρροής συλλογικών συμβάσεων, με τη θέσπιση της δυνατότητας διάβρωσης των κλαδικών με δυσμενέστερες επιχειρησιακές, ακόμη και της εθνικής γενικής, με δυσμενέστερες συλλογικές συμβάσεις. Με αυτό τον τρόπο ανατρέπεται η αρχή της ευνοϊκότερης συλλογικής ρύθμισης υπέρ του μισθωτού που αποτελεί θεμελιώδη αρχή στο σύστημα των συλλογικών διαπραγματεύσεων και συμβάσεων εργασίας.
 - Η καθιέρωση της δυνατότητας μη ισχύος της εθνικής γενικής συλλογικής σύμβασης ως προς τον κατώτατο μισθό για τους νέους κάτω των 25 ετών διαβρώνοντας, με μια ακόμη ρύθμιση, την έννοια του γενικού κατώτατου μισθού.
 - Η καθιέρωση ετήσιων συμβάσεων μαθητείας για τους νέους στην οποία δεν θα ισχύει ο κατώτατος μισθός, ρύθμιση που επαναφέρει ουσιαστικά τον θεσμό των stages με την ανάπτυξη του στον ιδιωτικό τομέα.
 - Η θέσπιση της επιταγής για την επανένταξη των ανέργων με την οποία αντικαθίσταται το επίδομα ανεργίας με μορφές εκπαίδευσης, κατάρτισης και επιδότησης της απασχόλησης ανέργων από τις επιχειρήσεις ως επιμέρους ενεργητική πολιτική της απασχόλησης απαλάσσοντας τις επιχειρήσεις από το κόστος εργασίας ή και περιορίζοντας αυτό στην συνέχεια με την επιδότηση των εργοδοτικών ασφαλιστικών εισφορών όταν ο εργοδότης προσλάβει τον άνεργο μετά από τη λήξη της σύμβασης εκπαίδευσης/κατάρτισης.
 - Η δυνατότητα πρόσληψης ανέργων ηλικίας 55-64 ετών μέσω γραφείων προσωρινής απασχόλησης (επιχειρήσεις ενοικίασης εργαζομένων) για την απασχολήσή (δανεισμό) τους στο δημόσιο με σκοπό τη δημιουργία όρων συνταξιοδότησης των «ηλικιωμένων» εργαζομένων, ευνοώντας την ανάπτυξη του θεσμού της ενοικίασης εργαζομένων για απασχόληση στον δημόσιο τομέα.
3. Καθιερώνεται με γενικές ρυθμίσεις που καλούνται να εξειδικευθούν στη συνέχεια για ζητήματα όπως:
- Η μείωση των αποζημιώσεων απόλυσης
 - Η αλλαγή του τρόπου καταβολής των αποζημιώσεων απόλυσης

- Η αύξηση του ορίου για τις ομαδικές απολύσεις
 - Η αλλαγή του συστήματος προσφυγής στη διαιτησία για την επίλυση συλλογικών διαφορών.
 - Ο επανακαθορισμός του ανώτατου χρόνου των συμβάσεων ορισμένου χρόνου (από τα 2 έτη που είναι σήμερα)
 - Η εξέταση της άρσης της μονιμότητας στον δημόσιο τομέα στην περίπτωση κατάργησης της θέσης απασχόλησης στο πλαίσιο ερμηνείας των συνταγματικών διατάξεων με βάση την οποία η μονιμότητα ακολουθεί τη θέση εργασίας και όχι τον εργαζόμενο.
 - Η άρση των περιορισμών στα κλειστά επαγγέλματα.
4. Τέλος, από το παράρτημα ΙΙΙ του μνημονίου προκύπτουν επιπλέον και οι ακόλουθες κατευθύνσεις ως προς τα θέματα των εργασιακών σχέσεων:
- Το πάγωμα των κατώτατων μισθών στον ιδιωτικό τομέα επί 3ετία.
 - Η περαιτέρω ανάπτυξη και η ευρύτερη χρήση της μερικής απασχόλησης.
 - Η εξίσωση στις αποζημιώσεις απόλυσης μεταξύ υπαλλήλων και εργατών
 - Η μείωση του κόστους των υπερωριών.
 - Η μεγαλύτερη ευελιξία στα ωράρια εργασίας (ευέλικτες διευθετήσεις με ατομικές συμφωνίες);
 - Η ανάπτυξη μορφών σύνδεσης των αμοιβών με την παραγωγικότητα των επιχειρήσεων.
 - Η καθιέρωση και ανάπτυξη τοπικών συμφωνιών με περιεχόμενο δυσμενέστερο από εκείνο που προβλέπουν οι κλαδικές συμβάσεις εργασίας.
 - Η ενίσχυση των μηχανισμών ελέγχου για την καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας και την εφαρμογή της νομοθεσίας.
 - Οι ρυθμίσεις για ζητήματα εργασιακών σχέσεων που απορρέουν ως εξειδίκευση των διατάξεων του Ν. 3845/10, για τις οποίες έγινε προσπάθεια να θεσπισθούν με προεδρικό διάταγμα και που αναζητήθηκε νομοθετική παρέμβαση σε ειδικό κεφάλαιο στον ασφαλιστικό νόμο 3863/10, συνθέτουν ένα σύνολο μέτρων που συγκεντρώνουν σοβαρότατες κριτικές για το περιεχόμενό τους και τις επιπτώσεις τους απέναντι στους εργαζόμενους.
- Α. Οι εν λόγω «εργατικές διατάξεις» **παρεμβαίνουν** σε σημαντικές παραμέτρους των ατομικών και συλλογικών εργασιακών σχέσεων απορρυθμίζοντας δύο κύριους πυλώνες τους που αφορούν στο σύστημα των απολύσεων (ατομικό και εργατικό δίκαιο) και σε εκείνο των συλλογικών διαπραγματεύσεων και συμβάσεων (συλλογικό εργατικό δίκαιο).

1. Οι παρεμβάσεις στο σύστημα των ατομικών και ομαδικών απολύσεων εντάσσονται στις ευέλικτες πολιτικές απελευθέρωσής τους, περιορίζοντας σημαντικά το προστατευτικό πλαίσιο για την εργασία που συνιστά τον αδύναμο πόλο της εργασιακής σχέσης, και διευκολύνοντας τις επιχειρήσεις ώστε με μικρότερο κόστος και λιγότερες διαδικασίες να αποβάλλουν τους «ανεπιθύμητους» εργαζόμενους. Η μείωση του κόστους των απολύσεων, η διευκόλυνση προς τις επιχειρήσεις ως προς τον τρόπο καταβολής των μειωμένων αποζημιώσεων, και η αύξηση του ορίου για τις ελεύθερες ανά μήνα απολύσεις, περιορίζοντας τον προστατευτικό ρόλο της λειτουργίας του συστήματος των ομαδικών απολύσεων, αποτελούν ριζικές παρεμβάσεις με σοβαρότατες τις επιπτώσεις απέναντι στην ανεργία. Και τούτο σε μια περίοδο με ιδιαίτερα αυξημένους δείκτες της ανεργίας, όταν ήδη κατά το τελευταίο έτος οι απολύσεις, πριν από τα εν λόγω μέτρα είχαν αυξηθεί κατά 120.000 σε σύγκριση με το αμέσως προηγούμενο. Το στοιχείο αυτό αποκτά πρόσθετη βαρύτητα σε μια χώρα με ελλειμματικό κοινωνικό κράτος, με ανατιολόγητο τον χαρακτήρα των απολύσεων και που παρουσιάζει τη μικρότερη σε ύψος και διάρκεια, επιδότηση της ανεργίας στον ευρωπαϊκό χώρο.
 2. Οι ρυθμίσεις με αντικείμενο την διάβρωση του κατώτατου μισθού και τις αλλαγές στη λειτουργία του θεσμού της διαιτησίας, σε συνδυασμό με τα μέτρα του Ν. 3845/10 που ανατρέπουν την ιεραρχία των συλλογικών συμβάσεων και της αρχής της ισχύος της ευνοϊκότερης ρύθμισης για τους εργαζόμενους, συγκροτούν ένα επίσης σημαντικό πόλο απορρύθμισης της εργασίας.
 3. Ο συνδυασμός των ρυθμίσεων που μειώνουν και συμπιέζουν τους μισθούς, μέσα από την απορρύθμιση του όλου συστήματος των συλλογικών διαπραγματεύσεων με εκείνες που απελευθερώνουν τις απολύσεις και μειώνουν το κόστος τους που θα υπολογίζονται σε συμπιεσμένους μισθούς και η αντανάκλασή τους στο περιεχόμενο των συντάξεων που υπολογίζονται στο σύνολο των (συμπιεσμένων) αποδοχών του συνόλου του εργασιακού βίου, συνθέτει τις σοβαρότερες και επαχθέστερες ανατροπές που έχουν συντελεστεί από την πρώτη περίοδο του εργατικού δικαίου στη χώρα μας (δεκαετία του 1910) μέχρι σήμερα.
- B. Ειδικότερα οι ρυθμίσεις** που αναφέρονται στο σχέδιο νόμου για το ασφαλιστικό και άπτονται των εργασιακών σχέσεων έχουν ως εξής:
- Θεσπίζεται η δυνατότητα διάβρωσης του κατώτατου μισθού με την καθιέρωση διάκρισης στις αμοιβές των εργαζομένων κάτω των 25 ετών, όταν για τους ηλικίας νεοπροσλαμβανομένους θα ισχύει το 84% του γενικού κατώτατου μισθού που απορρέει από την εθνική γενική συλλογική σύμβαση εργασίας. Παράλληλα ο ΟΑΕΔ αναλαμβάνει να καλύψει μέρος των ασφαλιστικών εισφορών ως προ-σπάθεια περαιτέρω στήριξης των επιχειρήσεων.

- Καθιερώνεται ο θεσμός της ετήσιας σύμβασης μαθητείας για νέους 15-18 ετών με την καταβολή του 70% του γενικού κατώτατου μισθού, προσθέτοντας μία ακόμη δυνατότητα διάβρωσης του κατώτατου μισθού, με κύριους αποδέκτες τους ανήλικους εργαζόμενους σε μια νέα κατηγορία stagiaires τον ιδιωτικό τομέα και με αμφισβητήσιμο πάντοτε το προγραμματικό περιεχόμενο της μαθητείας.
- Η κατάργηση της δυνατότητας μονομερούς προσφυγής των συνδικάτων στην διαιτησία, σε περίπτωση που ο εργοδότης αρνείται την πρόταση του μεσολαβητή και η επιλογή της από κοινού προσφυγής στη διαιτησία, μετά από τη μεσολάβηση, επιδεινώνει περαιτέρω τη θέση της εργασίας. Η ρύθμιση αυτή αφορά τον κύριο όγκο των συλλογικών συμβάσεων (κλαδικών, επιχειρησιακών, ομοιοεπαγγελματικών) εξαιρώντας μόνο την εθνική γενική. Και τούτο γιατί η διαιτησία συνιστά θεσμό που αποσκοπεί στην οριστική επίλυση της συλλογικής διαφοράς ώστε αυτή να μην διαιωνίζεται και να αποφεύγεται το πάγωμα των μισθών και για τους νεοπροσλαμβανόμενους 6 μήνες μετά τη λήξη των συλλογικών συμβάσεων και η εξατομίκευση των όρων εργασίας τους. Με αυτό τον τρόπο η πλευρά της εργασίας, υπό το άλλοθι της ίσης μεταχείρισης σε μια εκ φύσεως άνιση σχέση όπως η εργασιακή σχέση, όταν δεν θα έχει τη δυνατότητα της μονομερούς προσφυγής μετά από την άρνηση της εργοδοσίας να δεχθεί την πρόταση του μεσολαβητή, θα αναγκάζεται προκειμένου να αποφύγει το πάγωμα των μισθών, να αποδέχεται τις προτάσεις των εργοδοτών ώστε να υπάρχει το όποιο περιεχόμενο μιας συλλογικής σύμβασης και να αποφεύγεται η διαιώνιση των συλλογικών διαφορών με τις επιπτώσεις που συνεπάγονται για τους εργαζόμενους.
- Οι αλλαγές στο σύστημα των ατομικών απολύσεων αφορούν σε έμμεσες μειώσεις των σχετικών αποζημιώσεων και στη διευκόλυνση προς τις επιχειρήσεις ως προς τον τρόπο καταβολής τους. Ειδικότερα: με τις νέες ρυθμίσεις αν και το ύψος των αποζημιώσεων στις απολύσεις παραμένει το ίδιο σε περίπτωση μη τακτικής καταγγελίας της σύμβασης εργασίας και άμεση καταβολή της αποζημίωσης, αλλάζει το καθεστώς στην περίπτωση της τακτικής καταγγελίας που συνδέονται με τον χρόνο προειδοποίησης και την καταβολή του 1/2 της αποζημίωσης που καταβάλλεται στην πρώτη περίπτωση. Έτσι στο εξής μειώνεται αισθητά ο χρόνος προειδοποίησης ώστε να εφαρμόζεται ευχερέστερα ο θεσμός της τακτικής καταγγελίας. Με αυτόν τον τρόπο η προϋπηρεσία των 2 μηνών μέχρι 2 έτη απαιτεί προειδοποίηση 1 μήνα, η προϋπηρεσία 3-5 χρόνων απαιτεί προειδοποίηση 2 μηνών, η προϋπηρεσία 5-10 ετών απαιτεί προειδοποίηση 3 μηνών, η προϋπηρεσία 10-15 ετών προειδοποίηση 4 μηνών, η προϋπηρεσία 15-20 ετών, προειδοποίηση 5 μηνών και άνω των 20 ετών προειδοποίηση 6 μηνών. Το άμεσο αποτέλεσμα αυτών των νέων ρυθμίσεων που προκύπτει είναι ότι, κυρίως για τα πολλά έτη προϋπηρεσίας που απαιτούν υψηλές αποζημιώσεις, ο χρόνος προειδοποίησης μειώνεται στο 1/2 των προηγούμενων. Για παράδειγμα ο εργαζόμενος με

προϋπηρεσία 20 ετών με βάση το προηγούμενο καθεστώς ελάμβανε αποζημίωση 16 μηνών ή προειδοποιούμενος έπαιρνε 16 μισθούς και το ½ της αποζημίωσης (8 μισθούς) δηλαδή συνολικά 24 μισθούς. Με το νέο καθεστώς σε περίπτωση προειδοποίησης λαμβάνει μισθούς 6 μηνών και το ½ (8 μισθούς) του αντίστοιχου της μη τακτικής καταγγελίας (συνολικά 14 μισθούς). Με αυτή τη διαδικασία γίνεται περισσότερο προσιτή η τακτική καταγγελία της απόλυσης για τις επιχειρήσεις ο χρόνος προειδοποίησης δεν είναι μεγάλος και βεβαίως συνεπάγεται αισθητά χαμηλότερο συνολικό κόστος.

Η αλλαγή στον τρόπο καταβολής των αποζημιώσεων εστιάζεται στην λύση των δίμηνων δόσεων που αναλογούν τουλάχιστον σε 2 μισθούς η καθεμία (μετά από την πρώτη καταβολή που αντιστοιχεί σε 2 μισθούς), αναιρώντας την προηγούμενη ρύθμιση περί υποχρέωσης του εργοδότη για την άμεση καταβολή του συνόλου της αποζημίωσης και μόνο στην περίπτωση που αυτή υπερέβαινε τους 6 μισθούς υπήρχε δυνατότητα διακανονισμού (του υπολοίπου των 6 μισθών) σε 3 κατ' ανώτατο όριο δόσεις που η καθεμία δεν αντιστοιχούσε σε λιγότερο από 3 μισθούς. Με αυτό τον τρόπο διευκολύνονται οι επιχειρήσεις στον τρόπο καταβολής της αποζημίωσης, η οποία παράλληλα έχει υποστεί μειώσεις ως προς το ύψος της με τους όρους που αναλύθηκαν προηγουμένως.

- Η αύξηση του ορίου ένταξης στο καθεστώς των ομαδικών απολύσεων αποτελεί μια ακόμη ρύθμιση που διευκολύνει τις απολύσεις περιορίζοντας το πλαίσιο προστασίας των εργαζομένων, σε μια χώρα που αυτό ήταν και εξακολουθεί να είναι ανύπαρκτο για τη συντριπτική πλειοψηφία των επιχειρήσεων (το 98% του ιδιωτικού τομέα που απασχολεί μέχρι 20 εργαζόμενους) και όπου δεν υφίσταται προστασία από τις μαζικές απολύσεις αφού αυτή εξακολουθεί να ισχύει μόνο για εκείνες που απασχολούν τουλάχιστον 20 εργαζόμενους. Με τις νέες ρυθμίσεις το όριο των ελεύθερων απολύσεων ανέρχεται σε 6 ανά μήνα για τις επιχειρήσεις από 20-150 εργαζόμενους (αντί των 4 απολύσεων που ίσχυε από 20-199 εργαζόμενους). Επιπλέον για τις επιχειρήσεις άνω των 150 εργαζομένων το σχετικό όριο ανέρχεται σε 5% (από 2% που ίσχυε για τις επιχειρήσεις που απασχολούν τουλάχιστον 200 εργαζόμενους).

Είναι προφανές ότι τα μέτρα αυτά ευνοούν την περαιτέρω αύξηση και διόγκωση της ανεργίας, προστιθέμενα στις νέες ρυθμίσεις για τις αποζημιώσεις σε περίπτωση απόλυσης.

- Η μείωση των προσαυξήσεων στην περίπτωση υπέρβασης του ωραρίου εργασίας αποτελεί μια ακόμη ρύθμιση που αποσκοπεί στην περαιτέρω μείωση του εργασιακού κόστους. Ειδικότερα μειώνεται η προσαύξηση στο ωρομίσθιο σε περίπτωση υπερεργασίας από 25% σε 20%. Σε ότι δε αφορά στις υπερωρίες η προσαύξηση των πρώτων 120 ωρών ανά έτος μειώνεται από 50% σε 40%, και όσων υπερβαί-

νουν τις 120 ετήσιες ώρες υπερωριακής απασχόλησης από 75% σε 60%. Τέλος η προσαύξηση στις υπερωρίες που δεν έχουν λάβει χώρα στο πλαίσιο της σχετικής αδειοδότησης («κατ' εξαίρεση» υπερωρίες) μειώνεται από 100% σε 80%.

- Τέλος, στον Ν. 3863/10 για ασφαλιστικό εντάχθηκαν ρυθμίσεις που αφορούν το πλαίσιο λειτουργίας των συμβάσεων εργολαβίας με τις συνέπειες στο περιεχόμενο των εργασιακών σχέσεων των απασχολούμενων σε εργολάβους. Πρόκειται για μια εμβόλιμη παρέμβαση για τις κριτικές που ασκήθηκαν για το γεγονός ότι στο νόμο 3846/10 για την εργασιακή ασφάλεια δεν υπήρχαν ρυθμίσεις για τους εργαζόμενους στις εργολαβίες. Οι ρυθμίσεις αυτές επιχειρούν να επιβάλλουν περιορισμούς στις αυθαιρεσίες των εργολαβικών εταιρειών, όπως είχε αναδείξει και η σχετική έρευνα του ΙΝΕ για τον κλάδο του καθαρισμού, και να καταστήσουν ευκολότερο τον έλεγχο της απασχόλησης και των εργασιακών σχέσεων. Ωστόσο, παρά τη βελτίωση σε σχέση με την υπάρχουσα κατάσταση δύο στοιχεία θα πρέπει να επισημανθούν. Πρώτον, δεν υπάρχει βούληση κατάργησης των εργολαβιών σε ορισμένες τουλάχιστον δραστηριότητες του δημόσιου τομέα (π.χ. καθαρισμός, φύλαξη). Και δεύτερον δεν υπάρχει το στοιχείο της συνευθύνης του αναθέτοντας το έργο απέναντι στους εργαζόμενους των εργολάβων όταν οι τελευταίοι παραβιάζουν την εργατική νομοθεσία.

10.2. Αυτοαπασχολούμενοι εργαζόμενοι στον ευρωπαϊκό χώρο³⁷

Η αυτοαπασχόληση υπάρχει σε διάφορα επίπεδα στα 27 Κράτη Μέλη (ΕΕ 27) και τη Νορβηγία, και καλύπτει ένα ευρύ φάσμα κατηγοριών εργαζομένων. Οι εργαζόμενοι για ίδιο λογαριασμό συναντώνται συχνά σε παραδοσιακούς τομείς όπως η γεωργία, η δασοκομία και η αλιεία, το λιανικό εμπόριο και η βιοτεχνία, καθώς και στις κατασκευές, στις μεταφορές και στα ελευθέρια επαγγέλματα. Η ανεξάρτητη εργασία είναι ένα καθιερωμένο στοιχείο του τομέα των μέσων μαζικής επικοινωνίας, περιλαμβανομένου του τύπου και της βιομηχανίας του κινηματογράφου. Με την ανάπτυξη της Τεχνολογίας Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών (ICT), η αυτοαπασχόληση επεκτάθηκε σε δραστηριότητες όπως οι γραφικές τέχνες, εγχειρήματα σχετικά με το διαδίκτυο και την ψυχαγωγία. Η εκτεταμένη αναδιάρθρωση εταιρειών και η επίδραση της Τεχνολογίας Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών αύξησαν τη χρήση της υπεργολαβικής ανάθεσης, μεταξύ άλλων, προς μικρές επιχειρήσεις και αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους.

Μια επισκόπηση των εργασιακών σχέσεων και των συνθηκών απασχόλησης και εργασίας των αυτοαπασχολούμενων εργαζόμενων στις 28 χώρες εξετάζονται στην

37. Συγκριτική έκθεση στον ευρωπαϊκό χώρο στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού Ιδρύματος για τη Βελτίωση των Συνθηκών Διαβίωσης και Εργασίας, ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.eurofound.europa.eu/comparative/tm0801018s/index.htm>.

μελέτη την οποία διεξήγαγαν από κοινού το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο Εργασιακών Σχέσεων (EIRO) και το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο Συνθηκών Εργασίας (EWCO) του Ευρωπαϊκού Ιδρύματος για τη Βελτίωση των Συνθηκών Διαβίωσης και Εργασίας (Eurofound). Εντοπίζονται οι βασικές τάσεις στην αυτοαπασχόληση, δίνεται έμφαση σε θέματα που αφορούν στον ορισμό της αυτοαπασχόλησης και προσφέρεται μια επισκόπηση των διάφορων εθνικών ρυθμιστικών πλαισίων. Εξετάζονται επίσης οι παροχές κοινωνικής ασφάλισης για αυτή την κατηγορία εργαζομένων, αναλύεται η παρουσία και η ρύθμιση της «οικονομικά εξαρτημένης εργασίας», αλλά και η συλλογική εκπροσώπηση των αυτοαπασχολούμενων εργαζόμενων.

10.2.1. Πλαίσιο πολιτικής

Η ποικιλία των τύπων **αυτοαπασχολούμενων** ατόμων έχει προσελκύσει διάφορες μορφές ρύθμισης αυτού του είδους της εργασίας. Στην Ευρώπη, τα αυτοαπασχολούμενα άτομα υπήρξαν το αντικείμενο προσοχής στη σφαίρα του δικαίου απασχόλησης, ειδικότερα σε πεδία όπως η ελεύθερη διακίνηση και η ίση μεταχείριση. Η Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (πρώην Συνθήκη ΕΚ) προβλέπει την ελεύθερη διακίνηση όλων όσων παρέχουν υπηρεσίες, περιλαμβανομένων των αυτοαπασχολούμενων ατόμων. Όσον αφορά στην ίση μεταχείριση, είναι σημαντική η οδηγία για την εφαρμογή αυτής της αρχής μεταξύ γυναικών και ανδρών που ασκούν μια δραστηριότητα με την ιδιότητα του αυτοαπασχολούμενου, και για την προστασία των αυτοαπασχολούμενων γυναικών κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης και της μητρότητας. Στόχο έχει επίσης να διασφαλίσει ότι τα δικαιώματα αυτά εκτείνονται στις συζύγους των αυτοαπασχολούμενων εργαζόμενων.

Τα τελευταία χρόνια, ανέκυψαν μορφές απασχόλησης που δεν αντιστοιχούν εντελώς στην παραδοσιακή αυτοαπασχόληση ή την συνήθη εξαρτημένη εργασία. Η εμφάνιση και διάδοση των λεγόμενων «άτυπων» συμβάσεων εργασίας και αυξανόμενη σημασία των ικανοτήτων, της ευελιξίας και της αυτονομίας σε οργανωτικά περιβάλλοντα έδωσαν το έναυσμα για μια ευρεία συζήτηση πάνω στις εξελισσόμενες αλλαγές στον τομέα της εργασίας. Τροφοδότησαν επίσης τη συζήτηση για τις συνέπειες των μετασχηματισμών αυτών για τη ρύθμιση της εργασίας, περιλαμβανομένης της νομοθεσίας και της συλλογικής εκπροσώπησης και διαπραγμάτευσης.

10.2.2. Βασικά ευρήματα

Οι δυσκολίες σχετικά με την εξεύρεση ενός πρότυπου ορισμού του «αυτοαπασχολούμενου εργαζόμενου» προέρχονται από τα συγκεκριμένα εθνικά νομικά πλαίσια, αλλά και από τις σημαντικές αλλαγές που σημειώθηκαν στις εργασιακές σχέσεις τα τελευταία χρόνια. Σχεδόν όλες οι χώρες που μελετήθηκαν ανέφεραν προσπάθειες εξεύρεσης ενός αποτελεσματικότερου νομικού ορισμού της αυτοαπασχόλησης, προκειμένου να παρέχουν ένα πλαίσιο για τη διασφάλιση της κάλυψης κοινωνικής

ασφάλισης, των δικαιωμάτων και μέσων προστασίας βάσει της εργατικής νομοθεσίας για αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους.

Παρά τις εθνικές διαφορές, είναι δυνατό να αναγνωρίσουμε πέντε βασικές κατηγορίες αυτοαπασχόλησης, οι οποίες χρησιμοποιούνται συχνότερα στη σχετική βιβλιογραφία:

1. Επιχειρηματίες, που διαχειρίζονται την επιχείρησή τους με τη βοήθεια υπαλλήλων.
2. Παραδοσιακοί «ελεύθεροι επαγγελματίες», οι οποίοι, προκειμένου να ασκήσουν το επάγγελμά τους, πρέπει να πληρούν συγκεκριμένες προϋποθέσεις, να συμμορφώνονται με κανονισμούς και κώδικες δεοντολογίας και συχνά να περνούν από εξετάσεις για να εγγραφούν σε δημόσια μητρώα. Γενικά διεξάγουν τις δραστηριότητές τους μόνοι ή σε συνεργασία με άλλους επαγγελματίες και με τη βοήθεια ενός περιορισμένου αριθμού υπαλλήλων, εάν υπάρχουν.
3. Βιοτέχνες, έμποροι και αγρότες, που αντιπροσωπεύουν τις παραδοσιακές μορφές αυτοαπασχόλησης. Αυτοί οι αυτοαπασχολούμενοι εργαζόμενοι συχνά εργάζονται με τα μέλη της οικογένειάς τους και πιθανόν έναν μικρό αριθμό υπαλλήλων.
4. Αυτοαπασχολούμενοι εργαζόμενοι σε επαγγέλματα που απαιτούν δεξιότητες αλλά δεν είναι ρυθμιζόμενα, οι οποίοι ενίοτε αποκαλούνται «νέοι επαγγελματίες».
5. Αυτοαπασχολούμενοι εργαζόμενοι σε επαγγέλματα που δεν απαιτούν δεξιότητες, οι οποίοι διαχειρίζονται την επιχείρησή τους χωρίς τη βοήθεια υπαλλήλων, αλλά ενίοτε με τη συνδρομή μελών της οικογένειας.

Η εμφάνιση ανεξάρτητης εργασίας κυμαίνεται κατά πάνω από ένα πέμπτο σε κάποιες χώρες, ιδίως στη νότια Ευρώπη και την κεντρική και ανατολική Ευρώπη. Το 2007, πάνω από 35% όλων των εργαζόμενων στην Ελλάδα δεν ήταν τακτικοί μισθωτοί, ενώ ανάλογα υψηλό είναι το επίπεδο στη Ρουμανία (34%). Ένα σημαντικά χαμηλότερο επίπεδο, αλλά πάντως υψηλότερο από το μέσο όρο της ΕΕ (17%), καταγράφηκε στην Ιταλία (26%), την Πορτογαλία (25%), την Πολωνία (24%) και την Κύπρο (20%). Μικρή εμφάνιση ανεξάρτητης εργασίας παρατηρήθηκε στο Λουξεμβούργο (7%), τη Νορβηγία (8%), την Εσθονία και τη Δανία (9% αμφότερες). Σε όλες τις περιπτώσεις, η αυτοαπασχόληση αντιπροσωπεύει τουλάχιστον το 50% όλης της ανεξάρτητης εργασίας.

Οι διαφορές στα συστήματα κοινωνικής προστασίας για αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους συνδέονται εν μέρει με το διαφορετικό «καθεστώς πρόνοιας» σε κάθε χώρα. Η κοινωνική ασφάλιση είναι πιθανόν η περιοχή όπου ήταν περισσότερο εμφανείς οι αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο για τους αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους τα τελευταία χρόνια.

Ο χρόνος εργασίας για τους αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους τείνει να είναι περισσότερο αβέβαιος και λιγότερο δομημένος από ότι για τους μισθωτούς. Σε

πολλές από τις χώρες της παρούσας μελέτης, οι αυτοαπασχολούμενοι εργαζόμενοι εργάζονται συχνότερα από τους μισθωτούς κατά τη διάρκεια ασυνήθιστων ωρών (βράδυ, νύχτα, Σάββατο και Κυριακή). Επομένως, η αυξανόμενη διαφοροποίηση των ωρών εργασίας, που χαρακτήρισε το Ευρωπαϊκό οικονομικό πλαίσιο τα τελευταία χρόνια, φαίνεται να επηρεάζει τους αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους περισσότερο από τους μισθωτούς.

Οι οικονομικά εξαρτώμενοι εργαζόμενοι είναι τυπικά αυτοαπασχολούμενοι και συνήθως συνάπτουν μίας μορφής «σύμβασης παροχής υπηρεσιών» με έναν εργοδότη, εξαρτώμενοι από έναν εργοδότη για το εισόδημά τους ή μεγάλο μέρος αυτού. Σε όλες τις χώρες που μελετήθηκαν, οι οικονομικά εξαρτώμενοι εργαζόμενοι δεν αποτελούν μια ομοιογενή ομάδα. Καταλαμβάνουν το ασαφές όριο ανάμεσα στους μισθωτούς εργαζόμενους και τους αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους και, γενικά, συμπίπτουν με αρκετές μορφές ανεξάρτητης εργασίας.

Όσον αφορά στη συλλογική εκπροσώπηση, οι ελεύθεροι επαγγελματίες συχνά οργανώνονται σε ανεξάρτητους συλλόγους. Οι βιοτέχνες και οι μικροεπιχειρηματίες, περιλαμβανομένων όσων δραστηριοποιούνται στη γεωργία, εκπροσωπούνται συνήθως από ειδικές επαγγελματικές και εργοδοτικές οργανώσεις, ενώ οι δημοσιογράφοι και οι ηθοποιοί έχουν σε πολλές χώρες μακρά παράδοση οργάνωσης σε ισχυρά σωματεία. Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις συχνά έχουν καθιερωμένη εκπροσώπηση στις κατασκευές, και σε ορισμένες χώρες συμπεριέλαβαν πρόσφατα νέους αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους στους τομείς εκπροσώπησής τους.

10.2.3. Δείκτες πολιτικής

Οι σχετικές πολιτικές που εντοπίστηκαν εστιάζονται στα εξής:

- Παρεμβάσεις προκειμένου να μειωθεί η σύνδεση ανάμεσα στην αυτοαπασχόληση και την άτυπη οικονομία, αλλά και για να εξαλειφθεί η ψεύτικη αυτοαπασχόληση, η αυστηρότερη εφαρμογή των υφισταμένων κανονισμών και η ανάπτυξη νέων εργαλείων για την αντιμετώπιση ανώμαλων καταστάσεων, με την ενεργό ανάμιξη των «κοινωνικών εταίρων».
- Η διασφάλιση ότι τα φιλικά προς τις επιχειρήσεις μέτρα δεν εφαρμόζονται προς βλάβη των επαρκών οικονομικών αμοιβών και της προστασίας της κοινωνικής ασφάλισης όταν οι πρόσφατες πολιτικές απορρύθμισης της αγοράς οδηγούν περισσότερους απασχολούμενους να ασκούν συγκεκριμένες δραστηριότητες ως αυτοαπασχολούμενοι εργαζόμενοι.
- Μέτρα για την υποστήριξη πολιτικών έτσι ώστε οι συνθήκες για τους αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους να πλησιάσουν εκείνες των υπαλλήλων όσον αφορά την άδεια μητρότητας και πατρότητας, σύμφωνα με το ισπανικό παράδειγμα.

- Τα προβλήματα συνδεόμενα με κάποια χαρακτηριστικά στοιχεία των αυτοαπασχολούμενων εργαζόμενων -χαμηλά έσοδα, διακεκομμένη εργασία, χαμηλές δεξιότητες, πολύωρο και μη συνηθισμένο ωράριο εργασίας, αυξημένα περιστατικά εργατικών ατυχημάτων και προβλήματα υγείας σχετικά με την εργασία- απαιτούν ολοκληρωμένα μέτρα σε εθνικό επίπεδο και επίπεδο ΕΕ. Τα μέτρα αυτά περιλαμβάνουν παροχές πρόνοιας, πρωτοβουλίες εκπαίδευσης, υπηρεσίες υποστήριξης επιχειρήσεων και την προώθηση της συλλογικής εκπροσώπησης, ανάλογα με την περίπτωση, με χαλάρωση των κανόνων περί ανταγωνισμού.

10.2.4. Βασικά στοιχεία και τάσεις

Η αυτοαπασχόληση στον ευρωπαϊκό χώρο καταγράφεται με όρους με τους οποίους συμπεριλαμβάνονται σε αυτήν 3 κατηγορίες. Πρώτον, οι αυτοαπασχολούμενοι εργοδότες που απασχολούν παράλληλα μισθωτό εργατικό δυναμικό. Δεύτερον, οι αυτοαπασχολούμενοι για δικό τους λογαριασμό χωρίς την παράλληλη απασχόληση μισθωτής εργασίας. Και τρίτον, τα συμβοηθούμενα μέλη οικογενειών που απασχολούνται σε οικογενειακές επιχειρήσεις.

Με βάση τα στοιχεία αυτά ο μέσος όρος της αυτοαπασχόλησης στην ΕΕ-27 για το σύνολο των επιμέρους κατηγοριών της είναι 16,9%. Τα υψηλότερα ποσοστά παρουσιάζει η Ελλάδα με 35,7% και ακολουθούν η Ρουμανία με (39,7%), η Ιταλία με (26,1%), η Πορτογαλία (24,7%) και η Πολωνία (23,5%). Τα χαμηλότερα ποσοστά καταγράφονται στο Λουξεμβούργο (7,2%), στην Εσθονία (8,9%) και στη Δανία (9,1%).

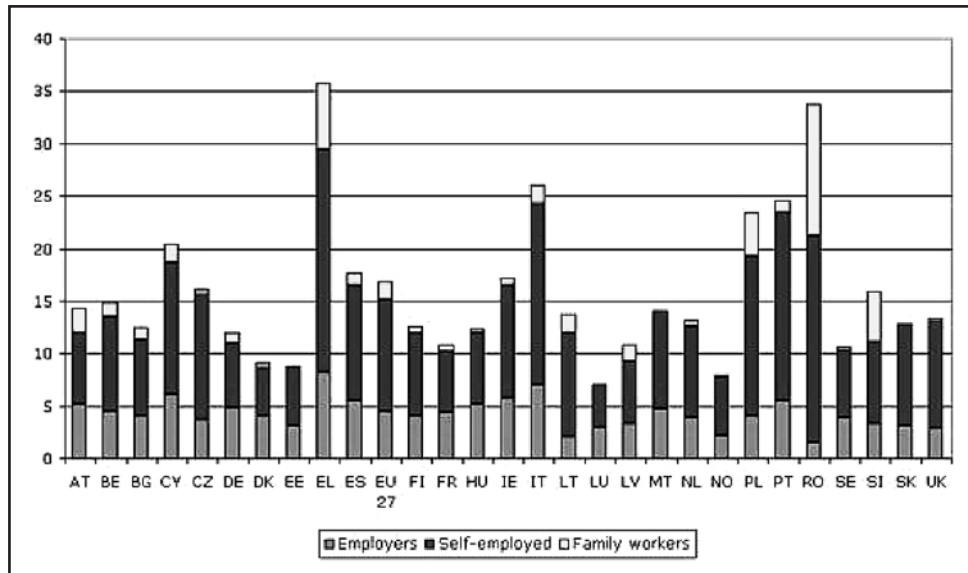
Τα ποσοστά των αυτοαπασχολούμενων χωρίς μισθωτό εργατικό δυναμικό είναι 10,5% στην ΕΕ-27 με υψηλότερα ποσοστά στην Ελλάδα (21,2%), τη Ρουμανία (19,7%), την Πορτογαλία (17,9%) και την Ιταλία (17,3%). Αντίθετα τα χαμηλότερα ποσοστά παρουσιάζονται στο Λουξεμβούργο (4,1%), στη Δανία (4,5%), στην Εσθονία (5,6%) και στη Γαλλία (5,8%).

Τα ποσοστά των αυτοαπασχολούμενων εργοδοτών στην ΕΕ-27 είναι 4,5%. Το υψηλότερο σχετικό ποσοστό παρουσιάζει η Ελλάδα (8,1%) και ακολουθούν η Ιταλία (7%) και η Ισπανία (5,5%). Στον αντίποδα βρίσκεται η Ρουμανία (1,5%) και η Λετονία (2,1%).

Τέλος το ποσοστό των συμβοηθούμενων μελών σε οικογενειακές επιχειρήσεις είναι 1,8% στην ΕΕ-27. Υψηλότερα ποσοστά καταγράφονται στη Ρουμανία (12,6%), στην Ελλάδα (6,4%), στη Σλοβενία (4,8%) και στην Πολωνία (4,2%). Αντίθετα τα χαμηλότερα σχετικά ποσοστά καταγράφονται στο Ην. Βασίλειο (0,3%), η Σουηδία (0,3%), η Ολλανδία (0,5%) και η Ουγγαρία (0,5%).

Διάγραμμα 71

Εργοδότες, αυτοαπασχολούμενοι, μέλη οικογενειακής επιχείρησης σε ΕΕ και Νορβηγία, 2007 (% της απασχόλησης)

Πηγή: Eurostat, 2008.

Πίνακας 23 : Εργοδότες, αυτοαπασχολούμενοι, μέλη οικογενειακής επιχείρησης σε ΕΕ και Νορβηγία, 2007 (% της απασχόλησης)

	Αυτοαπασχολούμενοι	Εργοδότες	Μέλη οικογενειακής επιχείρησης	Σύνολο
AT	6.8	5.2	2.4	14.3
BE	9.0	4.5	1.3	14.8
BG	7.2	4.1	1.2	12.4
CY	12.5	6.1	1.7	20.3
CZ	11.8	3.7	0.6	16.2
DE	6.1	4.8	1.0	11.9
DK	4.5	4.0	0.6	9.1
EE	5.6	3.2	-	8.9
EL	21.2	8.1	6.4	35.7
ES	11.0	5.5	1.1	17.7
EU27	10.5	4.5	1.8	16.9
FI	8.0	4.0	0.6	12.6
FR	5.8	4.4	0.6	10.8
HU	6.7	5.2	0.5	12.4
IE	10.7	5.8	0.7	17.2
IT	17.3	7.0	1.8	26.1
LT	9.8	2.1	1.7	13.7
LU	4.1	3.0	-	7.2
LV	5.9	3.3	1.6	10.8
MT	9.3	4.7	-	13.9
NL	8.7	3.9	0.5	13.2
NO	5.6	2.1	0.3	8.0
PL	15.2	4.0	4.2	23.5
PT	17.9	5.5	1.1	24.5
RO	19.7	1.5	12.6	33.7
SE	6.4	3.9	0.3	10.6
SI	7.8	3.3	4.8	15.9
SK	9.7	3.1	-	13.3
UK	10.2	2.9	0.3	13.6

Πηγή: Eurostat 2008.

Κατά την περίοδο 2004-07 το ποσοστό της αυτοαπασχόλησης σε απόλυτους αριθμούς αυξήθηκε κατά 4,5% στην Ε-17 ενώ η αύξηση των γυναικών είναι υπερδιπλάσια των ανδρών. Τα υψηλότερα ποσοστά καταγράφονται στη Σλοβακία (24,6%), στη Σλοβενία (21,3%), στην Ολλανδία (14,9%) και στη Γερμανία (13,7%). Οι σημαντικότερες σχετικές μειώσεις καταγράφονται στη Λιθουανία (-24,7%) και στη Βουλγαρία (-20,1%) ενώ η Ελλάδα παρουσιάζει ελαφρά μείωση (-0,6).

Σε ότι τέλος αφορά στο ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων επί του συνόλου της απασχόλησης αυτό παρουσιάζει μείωση κατά 0,2% στη ΕΕ-27 με υψηλότερες μειώσεις σε Λιθουανία (-4,1%) και στη Βουλγαρία (-2,7%) ενώ στην Ελλάδα μειώνεται

κατά 1%. Αντίθετα αύξηση σημειώνεται μόνο σε 7 χώρες με υψηλότερες τη Σλοβακία (1,2%), τη Σλοβενία (1,1%) και τη Ρουμανία (1%).

Πίνακας 24: Αυτοαπασχολούμενοι εργαζόμενοι σε ΕΕ και Νορβηγία: μέγεθος (2007) και μεταβολές (2004-2007)

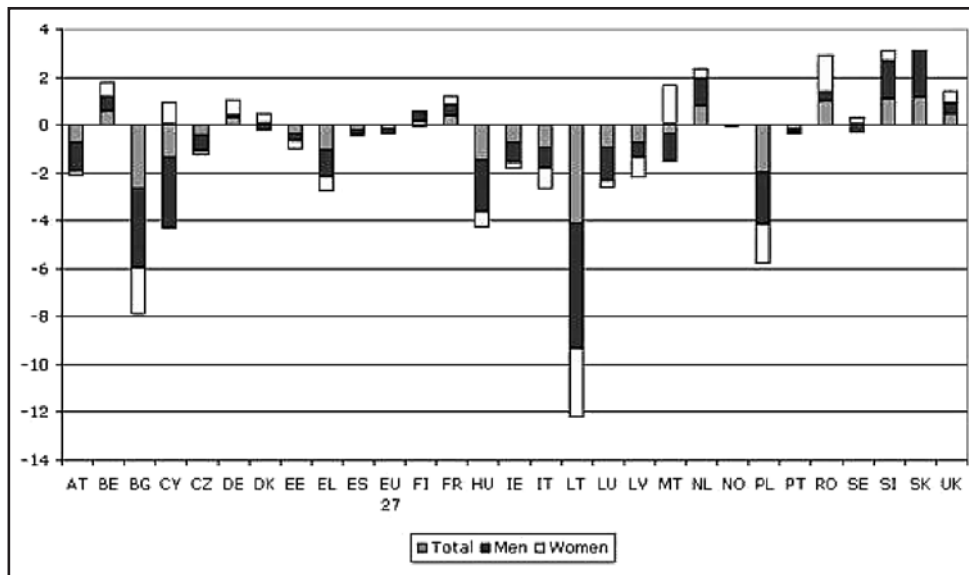
	Σύνολο		Άνδρες		Γυναίκες	
	Var. %	Var. pp	Var. %	Var. pp	Var. %	Var. pp
AT	-0.5	-0.7	-5.1	-1.2	6.6	-0.2
BE	12.8	0.6	10.1	0.6	18.7	0.6
BG	-20.1	-2.7	-20.2	-3.3	-19.8	-1.9
CY	1.5	-1.3	-7.1	-3.0	28.1	0.9
CZ	1.5	-0.4	2.1	-0.6	0.1	-0.2
DE	13.7	0.3	7.3	0.1	26.9	0.7
DK	3.3	0.0	-2.3	-0.3	20.7	0.4
EE	3.7	-0.3	6.0	-0.3	-0.9	-0.4
EL	-0.6	-1.0	-1.7	-1.2	2.3	-0.6
ES	11.7	-0.2	8.6	-0.2	18.8	-0.1
EU27	4.5	-0.2	3.1	-0.3	7.5	0.0
FI	6.7	0.2	8.6	0.4	3.2	-0.1
FR	11.5	0.4	8.8	0.4	17.7	0.4
HU	-17.3	-1.5	-20.5	-2.2	-10.8	-0.7
IE	7.6	-0.7	7.6	-0.8	8.0	-0.4
IT	-1.7	-0.9	-1.6	-0.9	-1.8	-0.9
LT	-24.7	-4.1	-26.2	-5.2	-22.2	-2.9
LU	-12.6	-1.0	-22.6	-1.4	6.1	-0.3
LV	-2.8	-0.7	-0.5	-0.6	-6.2	-0.9
MT	2.8	-0.4	-6.4	-1.2	68.8	1.7
NL	14.9	0.8	15.9	1.2	13.2	0.4
NO	6.5	0.0	6.6	-0.1	5.8	0.0
PL	-1.2	-1.9	-0.2	-2.2	-3.0	-1.7
PT	0.1	-0.1	-1.0	-0.2	1.4	-0.1
RO	6.2	1.0	3.9	0.4	12.2	1.5
SE	5.1	0.0	2.2	-0.3	12.9	0.3
SI	21.3	1.1	24.4	1.5	13.8	0.5
SK	24.6	1.2	31.3	1.9	6.7	0.0
UK	8.1	0.5	6.5	0.4	12.2	0.5

Σημ: 'Var. %' αναφέρεται στην ποσοστιαία μεταβολή σε απόλυτους αριθμούς των «αυτοαπασχολούμενων εργαζόμενων» (2004-2007); 'Var. pp' αναφέρεται στην ποσοστιαία μεταβολή στη συμμετοχή των «αυτοαπασχολούμενων εργαζόμενων» στο σύνολο της απασχόλησης (2004-2007).

Πηγή: Eurostat 2008.

Διάγραμμα 72

Μεταβολή της αυτοαπασχόλησης στο σύνολο της απασχόλησης, ανά φύλο (%)

Πηγή: Eurostat 2008.

10.2.5. Ορισμός του αυτοαπασχολούμενου εργαζόμενου

Η εξεύρεση ενός σαφούς και κοινώς αποδεκτού ορισμού του **‘αυτοαπασχολούμενου εργαζόμενου’** σε όλες τις χώρες που καλύπτονται από την παρούσα συγκριτική αναλυτική μελέτη είναι σίγουρα ένα απαιτητικό έργο. Αρκετές δυσκολίες στην εξεύρεση ενός τέτοιου πρότυπου ορισμού πηγάζουν από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των εθνικών νομικών πλαισίων. Ωστόσο, τα κύρια προβλήματα που σχετίζονται με έναν πρότυπο ορισμό συνδέονται με τις σημαντικές αλλαγές που σημειώθηκαν τα τελευταία χρόνια στις εργασιακές σχέσεις, ως συνέπεια διάφορων παραγόντων που επηρεάζουν, σε διαφορετικό βαθμό και με ποικίλους τρόπους, όλες τις χώρες που εξετάζονται στη μελέτη.

Ειδικότερα, οι αλλαγές αυτές συνδέονται με τη «διαδικασία ταχείας οικονομικής ολοκλήρωσης μεταξύ χωρών, η οποία προωθείται μέσω της απελευθέρωσης του εμπορίου, των επενδύσεων και της κίνησης κεφαλαίων» (Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (ΔΟΕ), 1999, σημείο 2), καθώς και μέσω της παγκοσμιοποίησης των δικτύων παραγωγής, τεχνολογικών αλλαγών και μετασχηματισμών στην οργάνωση και τη λειτουργία εταιρειών. Η τελευταία συχνά συνδυάζεται με αναδιάρθρωση σε έντονα ανταγωνιστικές διεθνείς αγορές. Επιπλέον, οι αλλαγές στη σύνθεση του εργατικού δυναμικού, με την αυξανόμενη συμμετοχή γυναικών, μεταναστών, νέων και ηλι-

κιωμένων, επέδρασαν στην κατανομή των τύπων των εργασιακών σχέσεων. Αυτό οφείλεται επίσης στο ότι η αυτοαπασχόληση μπορεί σε κάποιες περιπτώσεις να αποτελεί μια βιώσιμη εναλλακτική λύση στην ανεργία, ιδίως για μειονεκτούσες ομάδες ατόμων που αναζητούν εργασία. Επιπροσθέτως, ο μετασχηματισμός της κατανομής της απασχόλησης στους διάφορους τομείς της οικονομίας θα μπορούσε να έχει επίδραση στην αυτοαπασχόληση, λόγω των ιδιαιτεροτήτων του κάθε τομέα όσον αφορά τις υπερισχύουσες συμβατικές σχέσεις, καθώς και της κατανομής των δεξιοτήτων. Άλλοι βασικοί παράγοντες περιλαμβάνουν αλλαγές στη ρύθμιση της αγοράς εργασίας, που συνδέονται κυρίως με την εισαγωγή και ανάπτυξη μορφών ελαστικής και **άτυπης εργασίας**. Πράγματι, τα τελευταία χρόνια, πολλές επιχειρήσεις οργάνωσαν τις δραστηριότητές τους έτσι ώστε «να χρησιμοποιούν εργασία με όλο και πιο διαφοροποιημένους και επιλεκτικούς τρόπους, περιλαμβανομένων διαφόρων ειδών συμβάσεων, της αποκέντρωσης των δραστηριοτήτων προς υπεργολάβους ή αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους, ή της χρήσης εταιρειών προσωρινής απασχόλησης».

Ωστόσο, θα πρέπει να γίνει σαφές ότι αυτά τα προβλήματα και οι δυσκολίες ουσιαστικά αναφέρονται στον εμπειρικό και κοινωνικό-οικονομικό προσδιορισμό ή ορισμό της αυτοαπασχόλησης - δηλαδή, την πραγματική ταυτοποίηση των εργαζομένων που μπορούν (ή θα έπρεπε) να θεωρούνται ως αυτοαπασχολούμενοι σε σύγκριση με εκείνους που απασχολούνται με σχέση εξαρτημένης εργασίας. Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, ο νομικός ορισμός και των δύο εργασιακών σχέσεων παρέμεινε αμετάβλητος.

Ο πιο κοινός ορισμός του «αυτοαπασχολούμενου εργαζόμενου» στις χώρες που καλύπτονται από αυτή τη μελέτη αναφέρεται στην παραδοσιακή κατηγοριοποίηση των όρων απασχόλησης βάσει της νομικής υπαγωγής και της διάκρισης μεταξύ εργαζομένων που παρέχουν εξαρτημένη/ανεξάρτητη εργασία. Αυτό αντιστοιχεί στις ταξινομήσεις που χρησιμοποιούν ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΑΣΑ) και η ΔΟΕ. Ωστόσο, η προσέγγιση αυτή απαιτεί μια σημαντική αξιολόγηση για τους σκοπούς της παρούσας ανάλυσης. Πρακτικά, μια τέτοια κατηγοριοποίηση εστιάζει στη σχέση εξαρτημένης εργασίας, ενώ η αυτοαπασχόληση ορίζεται με έναν σχεδόν επικουρικό τρόπο, που περιλαμβάνει όλες τις συμβατικές σχέσεις που δεν εμπίπτουν στα όρια της «μισθωτής απασχόλησης». Για παράδειγμα, το **Ψήφισμα της ΔΟΕ σχετικά με τη Διεθνή Ταξινόμηση της Κατάστασης Απασχόλησης**, που υιοθετήθηκε από την 15^η διεθνή Συνδιάσκεψη των Στατιστολόγων Εργασίας τον Ιανουάριο του 1993, περιλαμβάνει υπό τον τίτλο «εργασίες αυτοαπασχόλησης» τόσο τους «εργοδότες» όσο και τους «εργαζόμενους για ίδιο λογαριασμό». Η μελέτη αυτή εστιάζει κυρίως στους εργαζόμενους για ίδιο λογαριασμό, που είναι «οι εργαζόμενοι αυτοί οι οποίοι, δουλεύοντας για δικό τους λογαριασμό ή με έναν ή περισσότερους συνεταιίρους, ασκούν το είδος εργασίας που ορίζεται ως

«αυτοαπασχόληση», και δεν έχουν προσλάβει σε διαρκή βάση «υπαλλήλους» για να εργαστούν για αυτούς κατά τη διάρκεια της περιόδου αναφοράς».

Ακόμα και με αυτόν τον προσδιορισμό, ένας τέτοιος παραδοσιακός, επικουρικός τρόπος ορισμού του αυτοαπασχολούμενου εργαζόμενου παρουσιάζει κάποιες δυσκολίες ως προς τη λήψη υπόψη της δυναμικής φύσης των μετασηματιζόμενων συμβατικών σχέσεων. Είναι επίσης δύσκολο να κατηγοριοποιηθούν σαφώς κάποιες τυπικές συμβάσεις εργασίας που προέκυψαν πρόσφατα σε κάποια εθνικά πλαίσια ως αποτέλεσμα των προαναφερομένων αλλαγών στα οικονομικά και οργανωτικά περιβάλλοντα. Ειδικότερα, μια διχοτομική δομή συχνά δεν φαίνεται να είναι η πιο κατάλληλη λύση για να αντιμετωπιστούν νέοι τύποι απασχόλησης που συχνά εμπίπτουν στη διευρυνόμενη «γκρίζα περιοχή» ανάμεσα στις εξαρτημένες εργασιακές σχέσεις και την αυτοαπασχόληση.

Για το λόγο αυτό, συζητήσεις και προσπάθειες που στόχο έχουν να βρουν έναν πιο αποτελεσματικό νομικό ορισμό του «αυτοαπασχολούμενου εργαζόμενου» έχουν αναφερθεί στην περίπτωση σχεδόν όλων των χωρών που καλύπτονται από αυτή τη μελέτη. Πρόκειται για ένα πολύ δύσκολο και απαιτητικό έργο, αφού έχει εκτεταμένες επιπτώσεις. Οι επιπτώσεις αυτές αφορούν κρίσιμες πλευρές, όπως όρους και ρυθμίσεις φορολογίας και εισφορών κοινωνικής ασφάλισης, δικαιώματα επιδομάτων ανεργίας, επιδομάτων αναπηρίας και ασθένειας, την απονομή δικαιωμάτων και προστασίας υπό την εργατική νομοθεσία και, τέλος, την ευθύνη για την εκτελούμενη εργασία.

Τα βασικά θέματα του θεσμικού πλαισίου για την αυτοαπασχόληση και τις σχετικές υποχρεώσεις, δικαιώματα και προστασίες -σε σύγκριση με τη μισθωτή απασχόληση- περιπλέκονται λόγω της ύπαρξης σχετικών διακρίσεων και κατάτμησης εντός διαφορετικών μορφών αυτοαπασχόλησης. Γενικά, σε αρκετές χώρες, υπάρχουν σημαντικές διαφορές στη ρύθμιση των «παραδοσιακών» μορφών αυτοαπασχόλησης σε σύγκριση με τα «νέα» αυτόνομα επαγγέλματα, τα οποία ανέκυψαν ως σημαντικές μορφές απασχόλησης κυρίως μετά τις διαδικασίες βιομηχανικής αναδιοργάνωσης κατά τις δεκαετίες του 1970 και του 1980. Σε κάποιες περιπτώσεις, οι παραδοσιακές μορφές αυτοαπασχόλησης -για παράδειγμα, έμποροι, βιοτέχνες, «ελεύθεροι» επαγγελματίες και αγρότες- ρυθμίζονται αυστηρά και περιλαμβάνουν τυπικές προϋποθέσεις για την άσκηση επαγγελμάτων και την εγγραφή σε υποχρεωτικά επαγγελματικά μητρώα. Εν τω μεταξύ, οι νέες μορφές αυτοαπασχόλησης είναι περισσότερο μια έκφραση της πρόσφατης απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας και, επομένως, αντανακλούν μια ευδιάκριτη, αν όχι αντίθετη, στάση. Για παράδειγμα, στην Αυστρία, επιπροσθέτως των «παραδοσιακών» και καθιερωμένων μορφών αυτοαπασχόλησης, που ορίζονται από το φορολογικό δίκαιο, ο νομοθέτης εισήγαγε τα τελευταία χρόνια δύο πρόσθετες θεσμοθετημένες εργασιακές σχέσεις

με ειδικές τροποποιήσεις του εργατικού δικαίου. Η **πρώτη** νέα μορφή απασχόλησης είναι η λεγόμενη «σύμβαση ελεύθερων υπηρεσιών», η οποία είναι μια υβριδική νομική κατασκευή που βρίσκεται στο μέσο της απόστασης ανάμεσα στις συνήθεις εργασιακές σχέσεις και την αυτοαπασχόληση. Η **δεύτερη** μορφή απασχόλησης είναι η λεγόμενη «νέα αυτοαπασχόληση», η οποία καλύπτει κατόχους «σύμβασης εργασίας» χωρίς επαγγελματική άδεια και ανεξάρτητα απασχολούμενους σε ορισμένα ελεύθερα επαγγέλματα - για παράδειγμα, ψυχολόγους, ψυχοθεραπευτές και μεταφραστές.

Πέρα από τις διαφορές αυτές ως προς τον τύπο επαγγέλματος, σε όλες τις χώρες που καλύπτονται από αυτή τη μελέτη, υπάρχουν διακριτοί ορισμοί του αυτοαπασχολούμενου εργαζόμενου σύμφωνα με διάφορους ρυθμιστικούς τομείς: ο αυτοαπασχολούμενος εργαζόμενος ορίζεται με ποικίλους τρόπους στο εργατικό δίκαιο, το φορολογικό δίκαιο, το εμπορικό δίκαιο ή το ασφαλιστικό δίκαιο. Μια περαιτέρω επιπλοκή, σε ορισμένες περιπτώσεις, αποτελεί το γεγονός ότι οι νομικοί ορισμοί των αυτοαπασχολούμενων εργαζόμενων διαφέρουν από αυτούς που χρησιμοποιούν οι εθνικές στατιστικές υπηρεσίες, με αποτέλεσμα η συλλογή δεδομένων για κοινωνικο-οικονομικούς δείκτες σχετικούς με τις διάφορες συμβάσεις απασχόλησης να αποδεικνύεται ιδιαίτερα δύσκολη.

Στο πλαίσιο αυτό, η εμπειρική έρευνα και η ακαδημαϊκή βιβλιογραφία συνέβαλαν στη συζήτηση σχετικά με τις μεταβαλλόμενες εργασιακές σχέσεις και την ανάδειξη νέων μορφών αυτοαπασχόλησης, επιχειρώντας να προσφέρουν κριτήρια διάκρισης ανάμεσα σε διαφορετικές καταστάσεις, εξετάζοντας ορισμένες διαστάσεις που έχουν επίσης χρησιμοποιηθεί σε εθνικό επίπεδο για τη μεταρρύθμιση και προσαρμογή της υπάρχουσας νομοθεσίας. Οι κυριότερες διαστάσεις είναι:

- Επένδυση ιδίων κεφαλαίων,
- Αυτονομία στην αγορά εργασίας,
- Ευθύνη και έλεγχος της εργασίας,
- Παρουσία υπαλλήλων.

Κατόπιν των στοιχείων αυτών, η ευρεία κατηγορία αυτοαπασχόλησης έχει ταξινομηθεί με διαφορετικές μορφές που περιλαμβάνουν μια μεγάλη ποικιλία επαγγεμάτων, τόσο παραδοσιακών όσο και νεωτεριστικών. Παρά τα εθνικά νομοθετικά πλαίσια και διαφορές, είναι δυνατό να προσδιοριστούν πέντε βασικές κατηγορίες αυτοαπασχόλησης, οι οποίες χρησιμοποιούνται συχνότερα στη σχετική βιβλιογραφία:

- Επιχειρηματίες, που διαχειρίζονται τις επιχειρήσεις τους με τη βοήθεια υπαλλήλων,
- Παραδοσιακοί «ελεύθεροι επαγγελματίες», οι οποίοι, προκειμένου να ασκήσουν το επάγγελμά τους, πρέπει να πληρούν ειδικές προϋποθέσεις, να συμ-

μορφώνονται με κανονισμούς και κώδικες δεοντολογίας και συχνά να περνούν από εξετάσεις για να εγγραφούν σε δημόσια μητρώα. Μπορούν να προσλάβουν εργαζόμενους, αλλά, με κάποιες εξαιρέσεις, γενικά ασκούν τις δραστηριότητές τους μόνοι ή σε σύμπραξη με άλλους επαγγελματίες και με τη βοήθεια περιορισμένου αριθμού υπαλλήλων,

- Βιοτέχνες, έμποροι και αγρότες, που αντιπροσωπεύουν τις παραδοσιακές μορφές αυτοαπασχόλησης. Αυτοί οι αυτοαπασχολούμενοι εργαζόμενοι συχνά εργάζονται με μέλη της οικογένειάς τους και πιθανόν με έναν μικρό αριθμό υπαλλήλων,
- Αυτοαπασχολούμενοι εργαζόμενοι σε επαγγέλματα που απαιτούν δεξιότητες αλλά δεν ρυθμίζονται, οι οποίοι ενίοτε αποκαλούνται «νέοι επαγγελματίες»,
- Αυτοαπασχολούμενοι εργαζόμενοι σε επαγγέλματα που δεν απαιτούν δεξιότητες, οι οποίοι διαχειρίζονται τις επιχειρήσεις τους χωρίς τη βοήθεια υπαλλήλων, αλλά μπορούν ενίοτε να έχουν τη βοήθεια μελών της οικογένειάς τους.

Στην πράξη, ο στόχος της οριοθέτησης της αυτοαπασχόλησης -προσδιορισμός των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του αυτοαπασχολούμενου εργαζόμενου ως εργαζόμενου για ίδιο λογαριασμό- απαιτείται να αντιμετωπίσει τη διπλή πρόκληση της διάκρισης ανάμεσα σε εργαζόμενους αφενός και σε εργοδότες αφετέρου. Ένα **κρίσιμο** στοιχείο είναι η εκτίμηση του πώς και σε ποιο βαθμό οι πρόσφατες οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές έχουν επηρεάσει τις δύο αλληλεπικαλυπτόμενες περιοχές. Η διάκριση ανάμεσα σε αυτές τις τρεις θέσεις στην απασχόληση ακολουθεί διαφορετικές διαστάσεις: ενώ η διάκριση με υπαλλήλους μπορεί γενικά να αναφερθεί ως «υπαγωγή», η διαφορά με τους εργοδότες έχει να κάνει περισσότερο με την «αυτάρκεια» στη διεξαγωγή της δραστηριότητας, κάτι που αντανάκλα τη δυνατότητα ή ικανότητα των εργαζόμενων για ίδιο λογαριασμό να εκτελούν τη δραστηριότητά τους με λίγους οργανωτικούς πόρους. Επομένως, αυτό εξαρτάται από το είδος της εν λόγω οικονομικής δραστηριότητας και επίσης από τις προσωπικές επαγγελματικές δεξιότητες των εργαζόμενων για ίδιο λογαριασμό. Πρόσφατα σημειώθηκαν μετασχηματισμοί της οργάνωσης και της εργασίας μετά την κατάτμηση της διαδικασίας παραγωγής, της ανάθεσης ορισμένων δραστηριοτήτων σε εξωτερικούς προμηθευτές, περιλαμβανομένων κάποιων δραστηριοτήτων με ένταση εργασίας και, ενίοτε, δραστηριοτήτων που απαιτούν ιδιαίτερες δεξιότητες, της εισαγωγής πιο ελαστικών οργανωτικών μοντέλων με μεγαλύτερη αυτονομία του εργαζόμενου, καθώς και της γενικής ανόδου του επιπέδου μόρφωσης και δεξιοτήτων. Οι μετασχηματισμοί αυτοί οδήγησαν επίσης σε μια ταυτόχρονη αύξηση των ευκαιριών για εργασία για ίδιο λογαριασμό στον ιδιωτικό τομέα -εκτός των προσωπικών υπηρεσιών- και την αλληλοεπικάλυψη μεταξύ υπαλλήλων και αυτοαπασχολούμενων εργαζόμενων. Αυτό εισήγαγε ενδεχομένως μια σαφέστερη διάκριση ανάμεσα στις ανάγκες και τα συμφέροντα των αυτοαπασχολούμενων εργαζόμενων σε σύγκριση με τους εργο-

δότες και μια στενότερη ομοιότητα προς εκείνα των υπαλλήλων. Σε σύγκριση με το παρελθόν, μπορεί να απαιτούνται πιο εξειζητημένα εργαλεία για να διακρίνει κανείς μεταξύ εργαζόμενων για ίδιο λογαριασμό και υπαλλήλων, παράλληλα με νέες μορφές εκπροσώπησης, οι οποίες θα μπορούσαν να αναπτυχθούν όχι μόνο στα παραδοσιακά πεδία των επαγγελματικών συλλόγων, αλλά πιθανόν και σε αυτό των συνδικαλιστικών οργανώσεων επίσης.

10.2.6. Εθνικοί ορισμοί της αυτοαπασχόλησης: προσπάθεια αντιμετώπισης της πολυπλοκότητας

1. Σε κάθε εθνική ρύθμιση, η **συνύπαρξη** πολλών ορισμών μετριάζεται συνήθως από την επικράτηση ενός συγκεκριμένου τομέα επί των άλλων. Για παράδειγμα, στη Σουηδία, η νομική βάση της διάκρισης αυτοαπασχολούμενων και μισθωτών εργαζόμενων βρίσκεται στο Σουηδικό φορολογικό δίκαιο, ενώ στην Ισπανία, ο ορισμός του αυτοαπασχολούμενου εργαζόμενου που καθιερώθηκε από το Ισπανικό δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης υπερισχύει των άλλων ορισμών. Στο Βέλγιο, οι νομικοί ορισμοί του αυτοαπασχολούμενου εργαζόμενου βασίζονται σε κοινωνικά και φορολογικά κριτήρια. Σύμφωνα με το κοινωνικό κριτήριο, αυτοαπασχολούμενο άτομο είναι κάποιος που ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα χωρίς να έχει την ιδιότητα του μισθωτού ή του δημοσίου υπαλλήλου, ενώ το φορολογικό κριτήριο αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο φορολογείται το επαγγελματικό εισόδημα. Στην περίπτωση αυτή, ο κοινωνικός ορισμός υπερισχύει σαφώς, αφού το φορολογικό κριτήριο υπάρχει μόνο ως τεκμήριο που μπορεί να ανατραπεί.

Σε άλλες χώρες, **συνυπάρχουν** διαφορετικοί αναγνωρισμένοι ορισμοί χωρίς να υπερισχύει κάποιος από αυτούς. Στη Λιθουανία, δεν υπάρχει γενική αναγνωρισμένη περιγραφή της έννοιας του αυτοαπασχολούμενου εργαζόμενου, αλλά κατηγοριοποιήσεις που συνδέονται με δύο συγκεκριμένους τομείς λειτουργούν η μία δίπλα στην άλλη: ο ορισμός που χρησιμοποιεί το κρατικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης και ο εν μέρει διαφορετικός ορισμός που εισήγαγε ο νόμος περί φορολογίας ατομικού εισοδήματος. Στην Πορτογαλία, οι ορισμοί της αυτοαπασχόλησης με την ευρύτερη εφαρμογή προέρχονται από τον κώδικα φορολογίας εισοδήματος, αφενός, και από τον κώδικα επιχειρήσεων, αφετέρου. Στην περίπτωση αυτή, ο κώδικας φορολογίας εισοδήματος προσδιορίζει ως «εισόδημα σχετικό με την επιχείρηση και επαγγελματικό εισόδημα» εκείνο που «αποκτάται ατομικά μέσω οποιασδήποτε δραστηριότητας παροχής υπηρεσιών, περιλαμβανομένων των υπηρεσιών επιστημονικού, καλλιτεχνικού ή τεχνικού χαρακτήρα, ανεξαρτήτως της φύσης τους, έστω και αν συνδέονται με εμπορικές, μεταποιητικές και αγροτικές δραστηριότητες». Ο κώδικας επιχειρήσεων προβλέπει τόσο την «ατομική εταιρεία περιορισμένης ευθύνης» όσο και τη «μονοπρόσωπη εταιρεία», που περιλαμβάνουν τόσο εργοδότες με αρκετούς υπαλλήλους όσο και αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους χωρίς υπαλλήλους.

Σε αυτό το ιδιαίτερο **πολύπλοκο πλαίσιο**, μια ενδιαφέρουσα τάση που αναδείχθηκε τα τελευταία χρόνια είναι οι παρεμβάσεις που στόχο έχουν να τροποποιήσουν το νομικό ορισμό του υπαλλήλου, προκειμένου να προκύψει ένας επαρκώς ακριβής και πρακτικά χρήσιμος ορισμός, ώστε να μειώνονται οι πιθανότητες οι σχέσεις εξαρτημένης εργασίας να μεταμφιέζονται ως αυτοαπασχόληση. Παραδείγματα τέτοιων προσπαθειών, που επιβεβαιώνουν την παραδοσιακή προσέγγιση σύμφωνα με την οποία η αυτοαπασχόληση θεωρείται ως μια επικουρική κατηγορία, μπορεί να βρει κανείς στη Γερμανία και σε άλλες χώρες. Ειδικότερα, στα τέλη της δεκαετίας του 1990, ένα Γερμανικό μεταρρυθμιστικό μέτρο που εστίαζε ιδιαίτερα στην αυτοαπασχόληση προσπάθησε να χαράξει με αποτελεσματικό τρόπο τα όρια της εξαρτημένης εργασίας. Ο Νόμος περί Προώθησης της Αυτοαπασχόλησης του 1999 (*Gesetz zur Förderung der Selbständigkeit*) όρισε ότι ένα άτομο θεωρείται ότι είναι υπάλληλος μόνο για τους σκοπούς του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης- εάν πληροί τουλάχιστον τρία από τα παρακάτω κριτήρια:

- Ο εργαζόμενος δεν απασχολεί άλλους υπαλλήλους που υπόκεινται σε υποχρεώσεις κοινωνικής ασφάλισης,
- Ο εργαζόμενος συνήθως εργάζεται μόνο για έναν εργολάβο,
- Η ίδια δουλειά εκτελείται επίσης από τακτικούς υπαλλήλους,
- Πριν από αυτή τη δουλειά, ο εν λόγω εργαζόμενος εκτελούσε την ίδια εργασία ως υπάλληλος,
- Ο εργαζόμενος δεν άρχισε οποιαδήποτε επιχειρηματική δραστηριότητα (*unternehmerisches Handeln*).

Αξίζει να σημειωθεί ότι, αντί να στηριχθεί σε έναν σαφώς οριοθετημένο και επαρκή ορισμό, ο Γερμανός νομοθέτης επέλεξε μια ανοικτή, μεταβλητή και περιπτωσιολογική προσέγγιση της οριοθέτησης της εξαρτημένης εργασίας, αναγνωρίζοντας έτσι τα μεταβαλλόμενα όρια της απασχόλησης και τη δυναμική πλευρά των συμβάσεων εργασίας. Ο στόχος είναι σαφώς να συμπεριληφθούν περισσότερες περιπτώσεις από όσες θα ήταν δυνατό υπό έναν παραδοσιακό ορισμό, αποσκοπώντας στην επέκταση της προστασίας της κοινωνικής ασφάλισης σε άτυπες συμβατικές διευθετήσεις.

Κατά μία έννοια, αυτή η νέα στάση στη Γερμανία βρίσκεται κοντά στην παραδοσιακή κατάσταση στην Ιρλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο, όπου δεν υπάρχει ένας (κλειστός) αναγνωρισμένος ορισμός της εξαρτημένης εργασίας ή της αυτοαπασχόλησης. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, η νομολογία είναι ο σημαντικότερος τρόπος για την αξιολόγηση της φύσης της απασχόλησης, όταν ανακύπτουν διαφορές. Τα εργατοδικεία απαιτείται να εφαρμόζουν τέσσερα κριτήρια κατά την αξιολόγηση της φύσης των εργασιακών σχέσεων:

- Έλεγχος - προσδιορισμός του ποιος έχει τον έλεγχο επί του έργου, του τρόπου, των μέσων και του χρονικού προγραμματισμού,

- Ολοκλήρωση - προσδιορισμός του κατά πόσο ζωτικής σημασίας είναι η εργασία για την επιχείρηση,
- Οικονομική πραγματικότητα - προσδιορισμός του πού βρίσκεται ο οικονομικός κίνδυνος,
- Αμοιβαιότητα υποχρέωσης - προσδιορισμός των αποδείξεων που υπάρχουν σχετικά με την τυπική υπαγωγή σε συμβατικούς όρους.

Τα κριτήρια αυτά είναι σχεδιασμένα να αξιολογούν το επίπεδο εξάρτησης του ατόμου από τον εργοδότη, αν και ο βαθμός στον οποίο λαμβάνονται υπόψη ορισμένοι παράγοντες είναι στην κρίση των δικαστηρίων. Οι δυσκολίες των κριτηρίων να παράγουν ένα οριστικό αποτέλεσμα σε σχέση με τον «υπάλληλο» ή τον «αυτοαπασχολούμενο εργαζόμενο» ανέκυψαν τα τελευταία χρόνια εξαιτίας της διαφοροποίησης των εργασιακών σχέσεων και της αύξησης των «μη πρότυπων» συμβάσεων απασχόλησης. Ο έλεγχος της «αμοιβαιότητας υποχρέωσης» είναι ο πιο προβληματικός από τους τέσσερις ελέγχους και η εκτεταμένη χρήση του οδήγησε σε μια κατάσταση όπου οι διακρίσεις ανάμεσα σε προσωρινούς, περιστασιακούς και εργαζόμενους ορισμένου χρόνου συχνά συγχέονται με την ιδιότητα του αυτοαπασχολούμενου. Επιπλέον, είναι φανερή μια έλλειψη συνέπειας μεταξύ φορολογικού, ασφαλιστικού και εργατικού δικαίου: αυτό σημαίνει ότι οι νομικές αποφάσεις σχετικά με τον χαρακτηρισμό των εργασιακών σχέσεων, οι οποίες εφαρμόζουν τους προαναφερόμενους ελέγχους, δεν συμβαδίζουν πάντα με τις φορολογικές και ασφαλιστικές ρυθμίσεις.

Σε μια ακόμα διαφορετική προσέγγιση της οριοθέτησης της ανεξάρτητης εργασίας, η Ιρλανδία επιχείρησε να υπερβεί τις δυσκολίες που συνδέονται με τη διάκριση ανάμεσα σε υπαλλήλους και αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους καθιερώνοντας έναν «κώδικα πρακτικής για το καθεστώς απασχόλησης». Τον κώδικα συνέταξε μια ειδική τριμερής Ομάδα Καθεστώτος Απασχόλησης. Σύμφωνα με τον κώδικα πρακτικής, ένα άτομο κατατάσσεται κανονικά ως αυτοαπασχολούμενος εργαζόμενος εάν πληροί τις παρακάτω προϋποθέσεις:

- Έχει τη δική του επιχείρηση,
- Είναι εκτεθειμένος σε οικονομικό κίνδυνο, όντας υποχρεωμένος να αναλάβει το κόστος ελαττωματικής ή κατώτερου επιπέδου εργασίας που εκτελείται βάσει της επιχειρηματικής σύμβασης,
- Έχει τον έλεγχο της εργασίας που κάνει, του τρόπου που την κάνει, του χρόνου και του τόπου όπου την κάνει και του αν την κάνει ο ίδιος,
- Είναι ελεύθερος να προσλάβει άλλα άτομα, με όρους της επιλογής του, για να κάνουν την εργασία που συμφώνησε να αναλάβει,

- Μπορεί να παρέχει τις ίδιες υπηρεσίες σε περισσότερα από ένα πρόσωπα ή επιχειρήσεις ταυτόχρονα,
- Παρέχει τα απαιτούμενα υλικά για την εκτέλεση της εργασίας,
- Παρέχει τον αναγκαίο εξοπλισμό και μηχανήματα για την εργασία, πέρα από τα μικρά εργαλεία του επαγγέλματος,
- Έχει σταθερή επαγγελματική έδρα όπου, για παράδειγμα, μπορούν να αποθηκευθούν υλικά και εξοπλισμός,
- Συμφωνεί τίμημα για την εργασία,
- Παρέχει τη δική του ασφαλιστική κάλυψη, όπως αστικής ευθύνης,
- Ελέγχει τις ώρες εργασίας κατά την εκπλήρωση των υποχρεώσεων εργασίας.

Σε σύγκριση με τις άλλες περιπτώσεις, αυτές οι κατευθυντήριες γραμμές αναφέρονται άμεσα στην αυτοαπασχόληση και δεν εστιάζουν στη μισθωτή απασχόληση. Είναι παρόμοιες με τις κατευθυντήριες γραμμές που εκπόνησαν οι Επίτροποι Δημοσίων Εσόδων της Ιρλανδίας και τα Ιρλανδικά δικαστήρια προκειμένου να καθορίσουν εάν ένα άτομο θεωρείται αυτοαπασχολούμενος ή υπάλληλος.

Ένα σημαντικό ζήτημα σχετικά με τον ορισμό της αυτοαπασχόλησης, όπως ήδη τονίστηκε με τα Γερμανικά και τα Ιρλανδικά κριτήρια, αφορά τη δυνατότητα απασχόλησης άλλων εργαζόμενων. Όπως ήδη επεξηγήθηκε με την ανωτέρω κατηγοριοποίηση της ΔΟΕ, αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό προκειμένου να διακρίνει κανείς ανάμεσα σε «εργαζόμενους» και «εργοδότες», κάτι που αποτελεί την άλλη πιθανή πηγή αμφισημίας.

Σε κάποιες χώρες -όπως η Βουλγαρία, η Κύπρος, η Δημοκρατία της Τσεχίας, η Φινλανδία, η Ουγγαρία, η Ιταλία, η Ολλανδία, η Λεττονία, η Λιθουανία, η Πορτογαλία και η Ρουμανία- η παρουσία ενός ορισμένου αριθμού υπαλλήλων είναι ένας από τους κύριους παράγοντες που διακρίνουν τους εργοδότες από τους αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους. Ειδικότερα, η παρουσία υπαλλήλων είναι σημαντική κυρίως στον τομέα της στατιστικής. Για παράδειγμα, σε αρκετές χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, ο ισχύων στατιστικός ορισμός ουσιαστικά αναπαράγει την κατηγοριοποίηση της ΔΟΕ. Στη Βουλγαρία, το Εθνικό Στατιστικό Ίδρυμα ορίζει ως εργοδότες τα άτομα εκείνα που διοικούν τη δική τους επιχείρηση, εκμισθώνουν ακίνητα ή ασκούν άλλες ανεξάρτητες δραστηριότητες με τουλάχιστον έναν προσληφθέντα εργαζόμενο. Από την άλλη, οι αυτοαπασχολούμενοι εργαζόμενοι ορίζονται ως πρόσωπα τα οποία, ατομικά ή σε σύμπραξη με άλλα πρόσωπα, ασκούν επιχειρηματικές δραστηριότητες, ασκούν το επάγγελμά τους ανεξάρτητα, εκμισθώνουν ακίνητα ή ασκούν άλλες ανεξάρτητες δραστηριότητες χωρίς την πρόσληψη άλλων εργαζόμενων. Στη Δημοκρατία της Τσεχίας, γενικά, ο επιχειρηματίας είναι πρό-

σωπο που ασκεί οικονομικές δραστηριότητες ανεξάρτητα, για δικό του λογαριασμό και με δικό του κίνδυνο, με σκοπό δημιουργίας εσόδων και κέρδους. Μέσα σε αυτή την ομάδα, τα άτομα που προσλαμβάνουν υπαλλήλους ορίζονται ως επιχειρηματίες, ενώ τα άτομα που εργάζονται μόνο στην επιχείρησή τους κατατάσσονται ως «εργαζόμενοι για ίδιο λογαριασμό» ή αυτοαπασχολούμενοι εργαζόμενοι. Η Στατιστική Υπηρεσία της Λιθουανίας ορίζει τους εργοδότες ως κυρίως κάθε είδους επιχειρήσεων που εργάζονται με έναν ή περισσότερους συνεργάτες στις δικές τους επιχειρήσεις. Οι εργοδότες πρέπει να διασφαλίζουν ότι το επίπεδο μισθών και οι συνθήκες εργασίας των υπαλλήλων τους πληρούν τους όρους που θέτουν το εργατικό δίκαιο, οι συλλογικές συμβάσεις και άλλοι κανονισμοί. Αυτοαπασχολούμενοι εργαζόμενοι είναι πρόσωπα που εργάζονται στις δικές τους επιχειρήσεις με έναν ή περισσότερους συνεργάτες και δεν έχουν μόνιμους υπαλλήλους.

Η παρουσία υπαλλήλων, ωστόσο, δεν είναι ιδιαίτερα σημαντική σε άλλους τομείς και συχνά έχει εντελώς διαφορετική επίδραση στο φορολογικό καθεστώς των αυτοαπασχολούμενων εργαζόμενων από ό,τι έχει στις υποχρεώσεις κοινωνικής ασφάλισης. Ειδικότερα, στις περισσότερες από τις χώρες που καλύπτονται από την παρούσα μελέτη, η παρουσία υπαλλήλων σε μια επιχείρηση έχει κάποιες συνέπειες ως προς το φορολογικό καθεστώς που ισχύει για τους αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους, ενώ δεν είναι σημαντικός παράγοντας για τον προσδιορισμό του καθεστώτος κοινωνικής ασφάλισης, για παράδειγμα, στο Βέλγιο, την Εσθονία, την Ελλάδα, τη Μάλτα, τη Σλοβακία, την Ισπανία, τη Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Στη Γαλλία και τη Νορβηγία, η κατηγορία της αυτοαπασχόλησης περιλαμβάνει επιχειρηματίες, ανεξάρτητα από την παρουσία υπαλλήλων. Στη Γαλλία, ειδικότερα, η κατηγορία της αυτοαπασχόλησης περιλαμβάνει αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους χωρίς υπαλλήλους, εργοδότες, εργαζόμενους στη γεωργία, καθώς και ανθρώπους που εργάζονται σε οικογενειακές επιχειρήσεις. Οι τελευταίοι είναι εκείνοι οι οποίοι, χωρίς να είναι υπάλληλοι, βοηθούν αυτοαπασχολούμενο μέλος της οικογένειάς τους. Στη Νορβηγία, η αυτοαπασχόληση συχνά ορίζεται ως εργασία εκτελούμενη από άτομο που διευθύνει μια εταιρεία για δικό του λογαριασμό ή με δικές του δαπάνες και με δικό του κίνδυνο.

Πίνακας 25: Εθνικοί ορισμοί της αυτοαπασχόλησης

Χώρα	Νομικός ορισμός	Βασικοί τομείς στους οποίους έχει δοθεί ορισμός της αυτοαπασχόλησης
AT	Ναι	Νόμος περί φορολογίας εισοδήματος, Εργατικό δίκαιο, Γενικός νόμος περί κοινωνικής ασφάλισης
BE	Ναι	Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης, Φορολογικό δίκαιο
BG	Ναι	Νόμος περί προώθησης της απασχόλησης, εθνικό στατιστικό σύστημα
CY	Ναι	Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης
CZ	Ναι	Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης, εθνικό στατιστικό σύστημα
DE	Ναι	Νόμος περί προώθησης της αυτοαπασχόλησης, Ομοσπονδιακό Δικαστήριο Εργατικών Διαφορών
DK	Ναι	Νόμος περί απασχόλησης, εθνικό στατιστικό σύστημα
EE	Ναι	Φορολογικός νόμος
EL	Ναι	Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης, νομολογία
ES	Ναι	Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης, Νόμος περί Αυτοαπασχολούμενων Εργαζόμενων
FI	Ναι	Αστικό δίκαιο, Νόμος περί συνταξιοδότησης αυτοαπασχολούμενων ατόμων
FR	Ναι	Καθεστώς κοινωνικής ασφάλισης για αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους, εθνικό στατιστικό σύστημα
HU	Όχι	-
IE	Όχι	Κώδικας πρακτικής για το καθεστώς απασχόλησης, που εκπονήθηκε από τριμερή Ομάδα Καθεστώτος Απασχόλησης
IT	Ναι	Αστικός Κώδικας, Φορολογικό δίκαιο, σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, εθνικό στατιστικό σύστημα
LT	Ναι	Δίκαιο δημόσιας κοινωνικής ασφάλισης, Νόμος περί φορολόγησης προσωπικού εισοδήματος, εθνικό στατιστικό σύστημα
LU	Ναι	Κώδικας κοινωνικής ασφάλισης
LV	Ναι	Αστικό δίκαιο, εθνικό στατιστικό σύστημα, εργατικό δίκαιο
MT	Ναι	Νόμος περί κοινωνικής ασφάλισης
NL	Ναι	Φορολογικό δίκαιο
NO	Όχι	-
PL	Ναι	Νόμος περί ελευθερίας της επιχειρηματικής δραστηριότητας, Νόμος περί φορολόγησης προσωπικού εισοδήματος, σύστημα κοινωνικής ασφάλισης
PT	Ναι	Αστικό δίκαιο, δίκαιο επιχειρήσεων, κώδικας φορολογίας εισοδήματος, δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης
RO	Ναι	εθνικό στατιστικό σύστημα, Κώδικας Εργατικού Δικαίου
SE	Ναι	Φορολογικό δίκαιο
SI	Ναι	Αστικό δίκαιο, Δίκαιο εμπορικών εταιρειών, Νόμος περί συντάξεων και ασφάλισης αναπηρίας, διάφοροι κλαδικόι νόμοι σχετικά με τα «ελευθέρια» επαγγέλματα
SK	Ναι	Νόμος περί κοινωνικής ασφάλισης, Νόμος περί χορήγησης επαγγελματικών αδειών, Εμπορικός Κώδικας
UK	Όχι	Η φύση της απασχόλησης αξιολογείται κατά περίπτωση αν ανακύψουν διαφορές

Πηγή: Εθνικές αναφορές που συντάσσονται από το δίκτυο ανταποκριτών του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου Εργασιακών Σχέσεων με βάση ερωτηματολόγιο.

10.2.7. Αυτοαπασχόληση και κοινωνική ασφάλιση

Πιθανόν λόγω της κεντρικής θέσης της όσον αφορά την παροχή κοινωνικών δικαιωμάτων στην εμπειρία Ευρωπαϊκών χωρών, η νομοθεσία περί κοινωνικής ασφάλισης σχεδόν πάντα περιλαμβάνει ειδικές διατάξεις για τους αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους. Ωστόσο, υπάρχουν πολλές διαφορές στα συστήματα κοινωνικής προστασίας για αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους στις χώρες που καλύπτονται από την παρούσα μελέτη. Οι διαφορές αυτές συνδέονται εν μέρει με το διαφορετικό «καθεστώς πρόνοιας» σε κάθε χώρα. Η ευρύτερα χρησιμοποιούμενη ταξινόμηση των συστημάτων πρόνοιας είναι αυτή των Έσπινγκ-Άντερσεν. Σύμφωνα με την ταξινόμηση Έσπινγκ-Άντερσεν, είναι δυνατό να διακρίνουμε ανάμεσα στα εξής καθεστώτα:

- Ένα φιλελεύθερο ή «επικουρικό» καθεστώς πρόνοιας, το οποίο συνήθως καλύπτει έναν περιορισμένο αριθμό κινδύνων στη βάση του ελέγχου εισοδήματος και προωθεί την προσφυγή στην αγορά. Το καθεστώς αυτό επικρατεί στην Αυστραλία, τον Καναδά, την Ιρλανδία, τη Νέα Ζηλανδία, το Ηνωμένο Βασίλειο, και τις Ηνωμένες Πολιτείες.
- Ένα συντηρητικό καθεστώς, το οποίο κατά κανόνα καλύπτει τακτικούς (άνδρες) υπαλλήλους σε παραδοσιακούς οικονομικούς τομείς, συμβάλλοντας έτσι στην ανισότητα των φύλων και τον κατακερματισμό της αγοράς εργασίας. Το καθεστώς αυτό επικρατεί, για παράδειγμα, στην Αυστρία, το Βέλγιο, τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιταλία, την Ολλανδία και την Ισπανία.
- Ένα σοσιαλδημοκρατικό καθεστώς, το οποίο τείνει να παρέχει καθολική κάλυψη μιας εκτεταμένης ομάδας κοινωνικών κινδύνων. Το καθεστώς αυτό υπάρχει κυρίως στις Βόρειες χώρες, δηλαδή στη Δανία, τη Φινλανδία, τη Νορβηγία και τη Σουηδία.

Αν και, τα τελευταία χρόνια, η επέκταση μεταρρυθμίσεων πρόνοιας και οι αλλαγές στο κοινωνικό-οικονομικό περιβάλλον έκαναν λιγότερο ευδιάκριτα τα όρια ανάμεσα στα διάφορα καθεστώτα πρόνοιας, η ταξινόμηση αυτή οδηγεί σε κάποιες σημαντικές διαπιστώσεις ως προς τα δικαιώματα κοινωνικής ασφάλισης των αυτοαπασχολούμενων εργαζόμενων και παρέχει στοιχεία για να κατανοήσουμε τις παρεμβάσεις που μετέβαλλαν ειδικά την προστασία αυτών των εργαζόμενων -μια ασφαλώς βασική πλευρά των συνθηκών εργασίας και διαβίωσης με ευρείς όρους. Όσο για το τελευταίο, είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε ότι οι μεταρρυθμίσεις έχουν την τάση να περιλαμβάνουν τους αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους και να αυξάνουν την προστασία (αλλά και τις εισφορές), με αποτέλεσμα, τουλάχιστον σε αυτόν τον τομέα, η θέση των υπαλλήλων να πλησιάζει αυτή των αυτοαπασχολούμενων εργαζόμενων σε αρκετές χώρες. Πράγματι, η κοινωνική ασφάλιση είναι πιθανότατα η περιοχή στην οποία εστίασαν τα τελευταία χρόνια οι αλλαγές στο

θεσμικό πλαίσιο για τους αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους. Η τάση αυτή φαίνεται να συνδέεται με τις νέες ανάγκες για κοινωνική προστασία που εκφράζουν αρκετές κατηγορίες αυτοαπασχολούμενων εργαζόμενων, και κυρίως άνθρωποι που επιδίδονται σε νέες μορφές αυτοαπασχόλησης, οι οποίες βρίσκονται στο «μέσο της απόστασης» ανάμεσα στην εξαρτημένη εργασία και την αυτοαπασχόληση, αλλά τυπικά περιλαμβάνονται ακόμα στη συνήθως λιγότερο προστατευόμενη κατηγορία της αυτοαπασχόλησης.

Αν δει κανείς την ταξινόμηση των συστημάτων πρόνοιας, γίνεται σαφές ότι οι αυτοαπασχολούμενοι εργαζόμενοι συνήθως αποκλείονται από τα υποχρεωτικά δημόσια προγράμματα στα επικουρικά συστήματα. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, για παράδειγμα, οι αυτοαπασχολούμενοι εργαζόμενοι δεν μπορούν να επωφεληθούν από όλα τα επιδόματα που δεν εξαρτώνται από το εισόδημα, καθώς και από την προστασία κατά της καταχρηστικής απόλυσης, την αποζημίωση απόλυσης υπεράριθμων και τον εγγυημένο μισθό. Ωστόσο, μπορούν να επωφεληθούν από χαμηλότερους συντελεστές φορολογίας εισοδήματος και μπορούν να αξιώσουν την επιστροφή ορισμένων δαπανών έναντι φόρου. Παρομοίως, στην Ιρλανδία, οι αυτοαπασχολούμενοι εργαζόμενοι δεν δικαιούνται επίδομα ανεργίας, αναπηρίας και ανικανότητας.

10.2.8. Ρύθμιση της οικονομικά εξαρτημένης εργασίας

Σύμφωνα με τη μελέτη του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου Εργασιακών Σχέσεων (EIRO) «*Οικονομικά εξαρτημένοι εργαζόμενοι, δίκαιο απασχόλησης και εργασιακές σχέσεις*» οι οικονομικά εξαρτημένοι εργαζόμενοι είναι τυπικά αυτοαπασχολούμενοι (συνήθως έχουν ένα είδος «σύμβασης παροχής υπηρεσιών» με τον εργοδότη) και εξαρτώνται από έναν εργοδότη για το εισόδημά τους (ή μεγάλο μέρος αυτού). Η μελέτη απέδειξε επίσης ότι, σε κάποιες περιπτώσεις, οι οικονομικά εξαρτημένοι εργαζόμενοι μπορεί να πλησιάζουν προς τους υπαλλήλους από άλλες απόψεις:

- Απουσία σαφούς οργανωτικού διαχωρισμού, το οποίο σημαίνει ότι εργάζονται στο χώρο του εργοδότη και/ή χρησιμοποιούν τον εξοπλισμό του εργοδότη για να εκτελέσουν τα απαιτούμενα καθήκοντα,
- Μη σαφής διάκριση καθηκόντων, το οποίο σημαίνει ότι εκτελούν τα ίδια καθήκοντα με κάποιον από τους υπάρχοντες υπαλλήλους, ή καθήκοντα τα οποία προηγουμένως εκτελούσαν υπάλληλοι και αργότερα ανατέθηκαν εργολαβικά σε «συνεργάτες»,
- Η «υπηρεσία» που παρέχουν ατομικά σε εργοδότες δεν εμπίπτει στο παραδοσιακό φάσμα των «επαγγελματικών υπηρεσιών», το οποίο σημαίνει ότι τα καθήκοντα είναι απλά, δεν απαιτούν ειδικές δεξιότητες και δεν χρειάζονται επαγγελματικές γνώσεις ή ικανότητες.

Αναφορικά με τα χαρακτηριστικά αυτά, σε όλες τις χώρες που καλύπτονται από την μελέτη, οι οικονομικά εξαρτημένοι εργαζόμενοι δεν αποτελούν μια ομοιογενή ομάδα. Καταλαμβάνουν το ασαφές όριο ανάμεσα στους μισθτούς υπαλλήλους και τους αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους και, γενικά, συμπίπτουν με αρκετές μορφές ανεξάρτητης εργασίας, στις οποίες είναι δυνατό να συναντήσουμε ανθρώπους που βρίσκονται πιο κοντά σε ένα από τα δύο άκρα αυτού του φάσματος.

Όσον αφορά τον ορισμό του «οικονομικά εξαρτημένου εργαζόμενου», στην πλειονότητα των χωρών που περιλαμβάνονται στη μελέτη, είναι η «νομική υπαγωγή» και όχι η οικονομική εξάρτηση το στοιχείο-κλειδί για τη διάκριση ανάμεσα σε διαφορετικές εργασιακές σχέσεις. Επιπλέον, όπως προαναφέρθηκε, σε πολλές χώρες δεν είναι δυνατός ένας ενδιάμεσος βαθμός υπαγωγής: οι ορισμοί των εργασιακών σχέσεων συχνά βασίζονται στη διάκριση «εξαρτημένος - αυτόνομος». Ωστόσο, για σχεδόν όλες τις χώρες, τα τελευταία χρόνια, αναφέρεται μια αυξανόμενη ανάγκη εξεύρεσης κριτηρίων που να βοηθούν στον αποτελεσματικότερο ορισμό του αβέβαιου καθεστώτος των οικονομικά εξαρτημένων εργαζόμενων. Αρκετές χώρες αντιμετώπισαν αυτές τις δυσκολίες ορισμού ακολουθώντας τις ίδιες γραμμές που περιγράφονται στην προαναφερομένη συγκριτική μελέτη του EIRO για τους οικονομικά εξαρτημένους εργαζόμενους. Οι βασικές οδοί παρέμβασης περιλαμβάνουν τα εξής:

- Εισαγωγή νέου νομικού καθεστώτος απασχόλησης,
- Επέκταση της εργασιακής προστασίας με νομοθετική παρέμβαση,
- Νομολογία,
- Εισαγωγή «ήπιων ρυθμίσεων» με κοινωνικό διάλογο.

Συμπερασματικά διαπιστώνεται η σαφής απεικόνιση της πολύ διαφορετικής φύσης της αυτοαπασχόλησης. Έστω και εάν, από νομική άποψη, οι εργαζόμενοι που δεν έχουν συνάψει τυπική σύμβαση εξαρτημένης εργασίας συνήθως ορίζονται με έναν επικουρικό τρόπο, από οικονομική και κοινωνική σκοπιά, η πραγματική τους κατάσταση επηρεάζεται από αρκετές παραμέτρους. Αυτές οι **παράμετροι** περιλαμβάνουν τις επαγγελματικές τους δεξιότητες, την οργάνωση και διαχείριση μιας ανεξάρτητης επιχείρησης σε ένα περιβάλλον αγοράς, την αυτονομία και ανεξαρτησία ως προς την οργάνωση της εργασίας τους, καθώς και τη δυνατότητα να διαπραγματεύονται ατομικά την αμοιβή τους με τους πελάτες. Η παρουσία ή η απουσία αυτών των στοιχείων εντείνουν τις διαφορές στις συνθήκες απασχόλησης και εργασίας των αυτοαπασχολούμενων εργαζόμενων και των δυνητικών αξιώσεών τους για συλλογική εκπροσώπηση, είτε από εργοδοτικές οργανώσεις ή από εργατικά συνδικάτα.

Πράγματι, ένα στοιχείο που προκύπτει σαφώς από την μελέτη είναι το αντικείμενο περαιτέρω έρευνας. Είναι εμφανής μια **αξιοσημείωτη** έλλειψη δεδομένων για τους αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους, αλλά αυτά θα ήταν ουσιώδη για να διακρίνει

κανείς ανάμεσα στην πλατιά κατηγορία της αυτόνομης εργασίας και προκειμένου να εντοπίσει τις περιοχές όπου οι συνθήκες απασχόλησης και εργασίας είναι περισσότερο κρίσιμες, με στόχο το σχεδιασμό σχετικών πολιτικών. Ένα δεύτερο στοιχείο που προκύπτει από τη μελέτη είναι η επιβεβαίωση της ύπαρξης σημαντικών λόγων για να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στο θέμα της αυτοαπασχόλησης: η πόλωση των εσόδων, με μια σημαντική μερίδα αυτοαπασχολούμενων εργαζόμενων να εμφανίζει χαμηλό εισόδημα, η διάδοση πολύωρων και μη σταθερών ωραρίων εργασίας, τα αυξημένα περιστατικά εργατικών ατυχημάτων και προβλημάτων υγείας σχετικών με την εργασία. Πέρα από αυτές τις «αντικειμενικές» συνθήκες, η αυξανόμενη προσοχή που δίνουν οι συνδικαλιστικές οργανώσεις στα θέματα αυτά και η αυξανόμενη εμπειρία στη συνδικαλιστική εκπροσώπηση υποδηλώνουν ότι έχει προκύψει και μια «υποκειμενική» αξίωση για προστασία και παρέμβαση. Τα παραδοσιακά φιλικά προς τις επιχειρήσεις μέτρα στόχο είχαν να διευκολύνουν τη διαχείριση ατομικών και μικρών επιχειρήσεων, μέσω φορολογικών ή οικονομικών κινήτρων, ενώ πιο πρόσφατες πολιτικές απελευθέρωσης δίνουν τη δυνατότητα σε περισσότερα άτομα να ασκούν συγκεκριμένες δραστηριότητες. Αυτό μπορεί ασφαλώς να συμβάλει στην προώθηση της απασχόλησης και την υποστήριξη της οικονομικής ανάπτυξης. Ωστόσο, υπάρχει ενίοτε ο κίνδυνος να αγνοηθούν άλλα σημαντικά ζητήματα, όπως η διασφάλιση επαρκούς οικονομικής ανταμοιβής και η παροχή κοινωνικής προστασίας.

Σημαντικές εξελίξεις προς αυτή την κατεύθυνση εντοπίζονται τόσο στον τομέα της ρύθμισης της κοινωνικής ασφάλισης, όπου οι σημαντικότερες καινοτομίες στο ρυθμιστικό πλαίσιο της αυτοαπασχόλησης σημειώθηκαν τα τελευταία χρόνια, καθώς και στο πεδίο της συλλογικής εκπροσώπησης. Η κάλυψη κοινωνικής ασφάλισης επεκτάθηκε, πράγματι, σε ορισμένες περιοχές αυτοαπασχόλησης σε κάποιες χώρες, μέσω πρωτοβουλιών που φαινομενικά στόχευαν στην παροχή βασικής προστασίας, συνήθως πολύ κατώτερης από την παρεχόμενη στους υπαλλήλους. Η συνδικαλιστική εκπροσώπηση, συχνά με τη μορφή παροχής υπηρεσιών και ενίοτε συλλογικής διαπραγμάτευσης, προσέφερε κάποια υποστήριξη στη βελτίωση των οικονομικών προοπτικών και προοπτικών απασχόλησης των αυτοαπασχολούμενων εργαζόμενων, ιδίως σε θέσεις ελεύθερων επαγγελματιών. Ωστόσο, οι ισχυρότερες μορφές προστασίας που προσφέρει η συλλογική διαπραγμάτευση, σε πολλές περιπτώσεις, συναντούν σημαντικούς περιορισμούς λόγω των νόμων περί ανταγωνισμού, οι οποίοι περιορίζουν τη διαπραγμάτευση των καθιερωμένων αμοιβών και συμβάσεων για τυπικά ανεξάρτητους εργαζόμενους.

Παρότι σημαντικοί, αυτοί **οι δύο άξονες** παρέμβασης φαίνονται να αντιμετωπίζουν μόνο εν μέρει τα ζητήματα που ανακύπτουν από την αυτοαπασχόληση. Σύμφωνα με πολλές εθνικές αναφορές και υπάρχουσες έρευνες, οι περισσότερες προβληματικές καταστάσεις, ιδίως όσον αφορά τις συνθήκες απασχόλησης και εργασίας, σχετίζονται ενίοτε με τους δεσμούς ανάμεσα στην αυτοαπασχόληση και την άτυπη οικονο-

μία, αφενός, και την αποφυγή των κανονισμών μέσω ψεύτικης αυτοαπασχόλησης, αφετέρου. Υπό αυτές τις συνθήκες, η αυστηρότερη εφαρμογή των υφιστάμενων κανόνων και η ανάπτυξη νέων εργαλείων για την αντιμετώπιση ανώμαλων καταστάσεων, ίσως με την ενεργή ανάμιξη των κοινωνικών εταίρων, μπορεί να είναι μέρος μιας επαρκούς αντίδρασης. Αντιστρόφως, τα προβλήματα που συνδέονται με διάφορους συνδυασμούς χαμηλών εσόδων, διακεκομμένης εργασίας, χαμηλών δεξιοτήτων, χαμηλής κοινωνικής ασφάλισης και ασύμμετρων θέσεων όσον αφορά πελάτες και εργοδότες θα απαιτούσαν πιθανώς ολοκληρωμένες παρεμβάσεις. Οι παρεμβάσεις αυτές θα μπορούσαν να αφορούν παροχές πρόνοιας, πρωτοβουλίες εκπαίδευσης, υπηρεσίες υποστήριξης επιχειρήσεων και την προώθηση της συλλογικής εκπροσώπησης, κατά περίπτωση, με χαλάρωση των κανόνων ανταγωνισμού. Πρέπει να σημειωθεί ότι αυτοί οι προβληματικοί συνδυασμοί αποτελούν τις πιο αδύναμες περιοχές της αυτοαπασχόλησης.

Τα μέτρα αυτά, ωστόσο, θα έπρεπε να προσδιορίζονται σαφώς, ώστε να μεγιστοποιείται η χρήση πόρων και να αποφεύγονται μέτρα περισσότερο ευρέως φάσματος που σχεδόν αναπόφευκτα θα είχαν περιορισμένη επίδραση. Αυτό, πάλι, τονίζει την κρίσιμη συμβολή που μπορεί να έχει η περαιτέρω και πιο εστιασμένη έρευνα στην ανάπτυξη πολιτικών για την υποστήριξη της βελτίωσης των συνθηκών εργασίας και απασχόλησης των αυτοαπασχολούμενων εργαζόμενων, καθώς και για την ενίσχυση της συμβολής τους σε μια πιο σταθερή, καινοτόμο, ευφυή και βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη.

ΜΕΡΟΣ 11

Κριτική αποτίμηση της νέας ασφαλιστικής νομοθεσίας

Κριτική αποτίμηση της νέας ασφαλιστικής νομοθεσίας

11.1. Εισαγωγή

Το νέο ασφαλιστικό σύστημα βασίζεται σε τέσσερις νόμους που ψηφίστηκαν στη διάρκεια της περιόδου από τον Μάιο μέχρι τα μέσα Ιουλίου του 2010. Κατ' αρχήν ο Ν. 3845/2010 έθεσε τις γενικές αρχές, δηλαδή τα πλαίσια μέσα στα οποία θα έπρεπε να ενταχθούν και να εξειδικευθούν όλες οι ειδικότερες ρυθμίσεις. Με το Ν. 3845/2010 ο οποίος εμπεριέχει το Μνημόνιο, δηλαδή την δεσμευτική συμφωνία μεταξύ της Ελλάδας και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας εισήχθη, ως Παράρτημα του νόμου, στην εσωτερική έννομη τάξη. Επομένως, η συζήτηση για τις αλλαγές στο ασφαλιστικό τοπίο οφείλει από μεθοδολογική άποψη, πρώτα απ' όλα, να εντοπίσει το ακριβές σημείο εκκίνησης και δεσμευτικού, για τη χώρα μας, προσδιορισμού των μεταβολών.

Κατά συνέπεια, είναι λάθος να συζητούμε, για τις αλλαγές, με κύρια βάση τους ασφαλιστικούς νόμους 3847/2010, 3863/2010 και 3865/2010: **οι αλλαγές είχαν προσδιορισθεί στο Μνημόνιο, τη νομοθετημένη δηλαδή διεθνή δέσμευση της χώρας μας.** Οι νόμοι 3847/2010, 3863/2010 (του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων) και 3865/2010 (του Υπουργείου Οικονομικών) ακολούθησαν τη νομοθέτηση του Μνημονίου και κινήθηκαν στα πλαίσια που αυτό είχε, ήδη, χαράξει.

Επομένως, το πεδίο αναφοράς της προσέγγισής μας αφορά στις τέσσερις νομοθετικές παρεμβάσεις που αλληλοσυμπληρώθηκαν, και σε μερικές περιπτώσεις αναιρέθηκαν, με ειδικότερη, όμως, έμφαση στις ρυθμίσεις που αναφέρονται στον ιδιωτικό τομέα.

Πιο συγκεκριμένα, **πρώτον**, αναλύονται, με περιγραφικό τρόπο οι σημαντικότερες ρυθμίσεις της νέας ασφαλιστικής νομοθεσίας και **δεύτερον**, παρατίθενται με μορφή επεξηγηματικών πινάκων οι ρυθμίσεις εκείνες που έχουν άμεση επίπτωση στα συνταξιοδοτικά δικαιώματα των ασφαλισμένων, προκειμένοι, εντός των άλλων, να διευκολυνθούν οι ασφαλισμένοι στην επιλογή της προσφορότερης ηλικίας συνταξιοδότησής τους.

11.2. Οι Εγγυήσεις του κράτους

Στην κατ' άρθρον συζήτηση του Ν. 3863/2010, το άρθρο 1 αναμορφώθηκε με την προσθήκη της παραγράφου «*Το Δημόσιο εγγυάται τη βιωσιμότητα του Ασφαλιστι-*

κού Συστήματος της χώρας με σκοπό τη διασφάλιση αξιοπρεπούς σύνταξης για κάθε δικαιούχο». Η προσθήκη αυτή έχει προκαλέσει **αντιφατικά σχόλια**. Σύμφωνα με την **πρώτη άποψη** η διάταξη είναι **προφανώς θετική**, αφού, με σαφή και ρητό τρόπο, το κράτος αναλαμβάνει διπλή υποχρέωση: **πρώτον**, να εγγυάται και διασφαλίζει την οικονομική, προφανώς, βιωσιμότητα του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης (ΣΚΑ) και **δεύτερον**, να μεριμνά για τη διαμόρφωση του ύψους των συνταξιοδοτικών παροχών σε επίπεδα που να διασφαλίζουν την αξιοπρεπή διαβίωση των πολιτών.

Η δεύτερη άποψη, αντίθετα, θεωρεί την προσθήκη της συγκεκριμένης παραγράφου, ως περιττή με την έννοια ότι: **πρώτον**, η εγγύηση των παροχών του δημόσιου συνταξιοδοτικού συστήματος είναι συνταγματικά κατοχυρωμένη ώστε να θεωρείται περιττή οποιαδήποτε επανάληψη της υφιστάμενης συνταγματικής εγγύησης με απλό νόμο. **Δεύτερον**, η διατύπωση της διάταξης είναι πρωθύστερη: εξαρτά το ύψος των παρεχόμενων συντάξεων από την (προηγούμενη) οικονομική βιωσιμότητα του ΣΚΑ («εγγυάται τη βιωσιμότητα με σκοπό τη διασφάλιση αξιοπρεπών συντάξεων»). **Προτεραιότητα, κατά συνέπεια, έχει η βιωσιμότητα του Συστήματος ενώ το αξιοπρεπές των συντάξεων θα προκύψει ως παράγωγο αποτέλεσμα της οικονομικής βιωσιμότητας**. Η παράγραφος δηλαδή αυτή υποχρεώνει και δεσμεύει το κράτος να παρέχει συντάξεις μέσα στα πλαίσια των οικονομικών δυνατοτήτων του Συστήματος (που το ίδιο το κράτος έχει διαμορφώσει). Εάν επομένως, οι οικονομικές δυνατότητες του υφιστάμενου συστήματος επιβάλλουν τη μείωση των συντάξεων αυτή μπορεί να διαφοροποιήσει το αξιοπρεπές τους επίπεδο. Με απλούστερη διατύπωση, το αξιοπρεπές η μη των παρεχόμενων συντάξεων εξαρτάται ευθέως και αποφασιστικώς από τις εκάστοτε οικονομικές δυνατότητες του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης (ΣΚΑ). Ως συμπέρασμα, μπορεί να προβλεφθεί **η κοινωνική αναγκαιότητα (αξιοπρεπείς συντάξεις) υποτάσσεται στις επιταγές της οικονομικής πραγματικότητας (βιωσιμότητα συστήματος)**. Η σκοπιμότητα της λειτουργίας, όμως, του ΣΚΑ επιβάλλει την ακριβώς αντίθετη μεθοδολογία και πορεία οικοδόμησης του. Το κράτος οφείλει να δίνει **προτεραιότητα στην παροχή αξιοπρεπών συντάξεων** και στα πλαίσια της στόχευσης και προτεραιότητας αυτής οφείλει να μεριμνά για την οικοδόμησης ενός ΣΚΑ **με διασφαλισμένη την οικονομική του βιωσιμότητα**.

Επισημαίνεται, ότι, η Διεθνής Σύμβαση Εργασίας (ΔΣΕ) 102 που η Ελλάδα έχει επικυρώσει με το Ν. 3251/1955, προβλέπει την παροχή **συντάξεων επαρκών για να διασφαλίσουν την αξιοπρεπή διαβίωση των συνταξιούχων** (την ίδια άλλωστε, πρόβλεψη περί επάρκειας των δημόσιων συντάξεων επαναλαμβάνει και η Διεθνής Σύμβαση Εργασίας 128, ανεξάρτητα εάν τη Σύμβαση αυτή δεν έχει επικυρώσει η χώρα μας).

Με δεδομένη, κατά συνέπεια, την επικύρωση της ΔΣΕ 102 αλλά και τη ρητή συνταγματική απαγόρευση ανατροπής του Ν. 3251/1955 με άλλον νόμο (άρθρο 28.1 Συντ.: «*οι διεθνείς συμβάσεις από την επικύρωσή τους με νόμο και τη θέση τους σε ισχύ*

...αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου»), η χώρα μας οφείλει να διασφαλίζει πρωταρχικά την επάρκεια των δημόσιων συντάξεων με την προηγούμενη μέριμνα οικοδόμησης (και κατά συνέπεια, διασφάλισης της επαρκούς χρηματοδότησης) ενός βιώσιμου (και μάλιστα μακροχρόνια) Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης (ΣΚΑ).

Είναι χρήσιμο, άλλωστε, να επισημανθεί ότι, στο κείμενο της αναλογιστικής εκτίμησης του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας που συνδέει το ασφαλιστικό νομοσχέδιο του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης γίνεται **ρητή αναφορά για την υποχρέωση της χώρας μας να παρέχει επαρκείς συντάξεις σύμφωνα με τις ΔΣΕ 102 και 128**. Επισημαίνεται, ακόμη, στο ίδιο κείμενο, ότι, οι συνταξιοδοτικές παροχές που προβλέπονται με το νέο νόμο είναι **χαμηλότερες από τα διεθνώς επιτρεπόμενα κατώτατα όρια συντάξεων** και επομένως η ελληνική πολιτεία οφείλει να παραθέσει νομική αιτιολόγηση της διαπίστωσης αυτής.

Άλλωστε, στην Πράσινο Βίβλο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τις συντάξεις, που ανακοινώθηκε τον Ιούλιο 2010, οι συστάσεις προς τα κράτη-μέλη αναφέρονται πρωταρχικά, στην ανάγκη επάρκειας των συντάξεων (**adequate pensions**) και σε δεύτερο επίπεδο, στην οικονομική βιωσιμότητα και διατηρησιμότητα του συστήματος (**sustainable pensions**).

Εξάλλου, σε σχέση με το περιτό της προσθήκης της νέας παραγράφου στο νομοσχέδιο του ασφαλιστικού, υπενθυμίζουμε ότι οι διατάξεις των άρθρων 22.5, 25.1 και **25.2 του Συντάγματος καλύπτουν το θέμα της κρατικής εγγύησης των συντάξεων ως εξής:**

Συντ.22.5: «Το κράτος μεριμνά για την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων, όπως νόμος ορίζει».

Συντ. 25.1: «Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του κράτους. Όλα τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ανεμπόδιση και αποτελεσματική άσκηση τους...».

Συντ. 25.2: «Η αναγνώριση και η προστασία των θεμελιωδών και απαράγραπτων δικαιωμάτων του ανθρώπου από την Πολιτεία αποβλέπει στην πραγμάτωση της κοινωνικής προόδου μέσα σε ελευθερία και δικαιοσύνη».

Η ανάγνωση των συνταγματικών αυτών προβλέψεων οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου (στα οποία περιλαμβάνεται και το δικαίωμα κοινωνικής ασφάλισης) **δεν συναρτάται με οικονομικούς όρους ή προϋποθέσεις και ότι το κράτος οφείλει να διασφαλίζει όλους τους όρους (και τους οικονομικούς) που προαπαιτούνται για την προστασία των δικαιωμάτων αυτών**.

Επομένως είναι σαφές, ότι η διατύπωση της νέας παραγράφου περί προτεραιότητας της βιωσιμότητας του ΣΚΑ για την παροχή αξιοπρεπών συντάξεων αντιβαίνει τις

συνταγματικές σχετικές προβλέψεις που απαιτούν **την προστασία των δικαιωμάτων αυτών χωρίς οποιεσδήποτε συναφείς προϋποθέσεις, τις οποίες, άλλωστε, η Πολιτεία οφείλει να έχει διασφαλίσει ως αναγκαία προαπαιτούμενα προστασίας των δικαιωμάτων αυτών.** Εξάλλου, η προσπάθεια ανάλυσης της έκφρασης «αξιοπρεπείς συντάξεις» απαιτείται να ακολουθήσει αντικειμενικά κριτήρια, με βάση τις εκάστοτε ισχύουσες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες. Τυχόν, υποστήριξη της άποψης, ότι, η έννοια αξιοπρεπείς συντάξεις αναφέρεται στις συντάξεις που προβλέπει ο Ν. 3863/2010 δεν ευσταθεί αφού οι προβλεπόμενες από τον νόμο συντάξεις ακολουθούν πτωτική πορεία και επιδεινώνουν το βιοτικό επίπεδο των συνταξιούχων.

11.3. Από το 2015 αποσύρεται το ελληνικό κράτος από τη συγχρηματοδότηση του Ασφαλιστικού Συστήματος

Η τριμερής χρηματοδότηση του δημόσιου συνταξιοδοτικού συστήματος δεν αποτελεί ελληνική έμπνευση ή επιλογή. Αποτελεί ρητή επιταγή της Διεθνούς Σύμβασης Εργασίας (ΔΣΕ) 102 (άρθρο 71.3) που και η Ελλάδα έχει επικυρώσει (Ν. 3251/1955) και ως εκ τούτου, η ΔΣΕ 102 έχει εισαχθεί στην ελληνική έννομη τάξη.

Ο λόγος της συμμετοχής του κρατικού προϋπολογισμού στη χρηματοδότηση του συστήματος (αλλά και η εγγυητική λειτουργία του κράτους για την καταβολή των προβλεπόμενων παροχών) στηρίζεται στην **υποχρεωτικότητα της κοινωνικής ασφάλισης:** κανείς πολίτης δεν έχει το δικαίωμα ή την ευχέρεια να ζητήσει την εξαίρεσή του από την υπαγωγή του στην κοινωνική ασφάλιση.

Η υποχρεωτικότητα αυτή, βέβαια, δεν θεωρείται ως περίπτωση αντιδημοκρατικής συμπεριφοράς του κράτους που δεσμεύει τους πολίτες να επιλέξουν συγκεκριμένη ενέργεια ήδη προεπιλεγμένη από το κράτος, επειδή στηρίζεται στη διεθνώς αποδεδειγμένη εμπειρία ότι η κοινωνική ασφάλιση (σύνταξη) θέλει να διασφαλίσει ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης στον πολίτη, όταν οι ασφαλιστικοί κίνδυνοι του γήρατος ή της αναπηρίας δεν του επιτρέπουν να συνεχίσει να εργάζεται και να εξασφαλίζει το αναγκαίο για την επιβίωσή του εισόδημα.

Τη διεθνή αυτή υποχρέωσή της η χώρα μας είχε σεβασθεί μέχρι σήμερα, ώστε όλες οι ασφαλιστικές, κατά καιρούς ρυθμίσεις, ή μεταρρυθμίσεις και αλλαγές του δημόσιου ασφαλιστικού συστήματος προέβλεπαν τη συνέχιση της συμμετοχής του κράτους στη χρηματοδότησή του (επισημαίνεται, ότι, το κράτος μετέχει στο δημόσιο συνταξιοδοτικό σύστημα με τέσσερις ιδιότητες: **ως νομοθέτης** του συστήματος, **ως επόπτης της λειτουργίας του,** **ως συγχρηματοδότης** αλλά και **ως εγγυητής** της καταβολής των προβλεπόμενων παροχών του συστήματος).

Όμως, στο νέο ασφαλιστικό σύστημα που επιχειρείται να οικοδομηθεί στη χώρα μας, από την 1.1.2015, **το κράτος δεν συμμετέχει στη χρηματοδότησή του.**

Η εξέλιξη αυτή, βέβαια, αντιβαίνει στις ρητές επιταγές της ΔΣΕ 102 αλλά και στη διάταξη του άρθρου 28.1 του ελληνικού Συντάγματος που δεν επιτρέπει την κατάργηση ή αλλαγή νόμου που επικυρώνει Διεθνή Σύμβαση (όπως είναι ο Ν. 3251/1955) με άλλο νόμο.

Οι επιλογές αυτές οδηγούν, κατά συνέπεια, στη διαπίστωση, ότι, με τις ρυθμίσεις της νέας ασφαλιστικής νομοθεσίας ανατρέπεται η έννοια του θεσμού της κοινωνικής ασφάλισης: έννοια που προσδιορίζεται με σαφήνεια από το διεθνώς αποδεκτό κείμενο της ΔΣΕ 102 και θεωρεί τη συμμετοχή του κράτους, στα πλαίσια της τριμερούς (ασφαλισμένοι, εργοδότες, κράτος) χρηματοδότησης, **ως βασικό εννοιολογικό στοιχείο του θεσμού της κοινωνικής ασφάλισης.**

Παράλληλα, στη διάρκεια της κατ' άρθρον συζήτησης του νομοσχεδίου (8.7.2010) στην Ολομέλεια της Βουλής, αναδιατυπώθηκε εκ νέου το σχετικό άρθρο 37 που τελικά προβλέπει τα εξής:

1. Από 1.1.2011 και εφεξής οι Φορείς Κοινωνικής Ασφάλισης ... και το ΝΑΤ επιχορηγούνται με βάση την ισχύουσα νομοθεσία και ειδικά για τα έτη 2011 – 2013 **τηρουμένων των στόχων του Προγράμματος Σταθερότητας και του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας (Ν. 3845/2010).**
2. Από 1.1.2015 το κράτος αναλαμβάνει τη χρηματοδότηση της βασικής σύνταξης.

Οι τελικές αυτές προβλέψεις του ασφαλιστικού νόμου 3863/2010: **πρώτον**, διασαφηνίζουν, ότι, από την 1.1.2015, **το κράτος αποσύρεται ολοσχερώς από τη χρηματοδότηση του δημόσιου συνταξιοδοτικού συστήματος** και περιορίζεται στην καταβολή της αποκαλούμενης βασικής σύνταξης (που όπως εξηγείται, δεν είναι σύνταξη αλλά προνοιακό επίδομα που έτσι η αλλιώς αποτελεί απ' ευθείας μη ανταποδοτικού χαρακτήρα υποχρέωση του κράτους). **Δεύτερον**, διευκρινίζεται ότι ούτε στη διάρκεια των ετών 2011-2013 το κράτος θα εξακολουθήσει να τηρεί τις σήμερα νομοθετημένες και ισχύουσες υποχρεώσεις του προς το ΣΚΑ. Η τήρηση των χρηματοδοτικών αυτών υποχρεώσεων του κράτους έχει, πλέον, μετά τη θέση σε ισχύ του νέου νόμου, διπλή προϋπόθεση. Θα πρέπει να συνδυάζεται και να εξαρτάται: **α.** από την τήρηση του Προγράμματος Σταθερότητας και Ανάπτυξης αλλά και **β.** από τις ανάγκες του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας δηλαδή του Μνημονίου και του Ν. 3845/2010.

Κατά συνέπεια, με την τελική διαμόρφωση του νόμου 3863/2010 η απόσυρση του κράτους από τη συμμετοχή του στη συγχρηματοδότηση του ΣΚΑ επισπεύδεται και μπορεί να γίνει ακόμη και το 2011. Εάν οι ανάγκες του Προγράμματος Σταθερότητας και Ανάπτυξης ή του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας και του Μνημονίου είναι σοβαρές, είναι επιτρεπτή και πιθανή **η μείωση μέχρι και μηδενισμού** της κρατικής χρηματοδότησης προς το ΣΚΑ ακόμη και το 2011. Ως τελικό συμπέρασμα μπορεί να συναχθεί ότι **το μέλλον της κοινωνικής ασφάλισης, στην Ελλάδα, διαγράφεται πλέον εξαιρετικά δυσόπινο.**

11.4. Η έμμεση αύξηση των ασφαλιστικών εισφορών με παράλληλη συρρίκνωση άλλων εργασιακών δικαιωμάτων

Ένα από τα «δεν» που είχαν υποσχεθεί οι πρωτεργάτες του νέου ασφαλιστικού νόμου (Ν. 3863/2010, ΦΕΚ Α 115/15.7.2010) αναφερόταν στις ασφαλιστικές εισφορές: «δεν αυξάνονται οι ασφαλιστικές εισφορές». Ο ισχυρισμός, βέβαια, αυτός επαναλήφθηκε αρκετές φορές, ακόμη και μετά την κατάθεση του ασφαλιστικού νομοσχεδίου στη Βουλή, με την αιτιολόγηση, ότι, τα ισχύοντα ποσοστά των εισφορών παρέμειναν αμετάβλητα.

Ασφαλώς, όταν αυξάνεις τα όρια ηλικίας για συνταξιοδότηση (ακόμη και κατά 15 έτη, όπως συμβαίνει με τις μητέρες ανηλίκων του δημοσίου) ο ασφαλισμένος θα εξακολουθήσει να καταβάλλει εισφορές αυξημένες, τόσο περισσότερο όσο αυξημένα θα είναι τα επί πλέον χρόνια που θα αναγκασθεί να εργασθεί μέχρι να συνταξιοδοτηθεί. Δεν χρειάζεται, κατά συνέπεια, να αυξηθεί το ποσοστό των εισφορών για να αυξηθεί σε απόλυτους αριθμούς το ύψος των εισφορών. Στο ίδιο αποτέλεσμα καταλήγουμε και με την αύξηση των απαιτούμενων για συνταξιοδότηση ετών. Εκείνο, όμως που αξίζει να σημειωθεί είναι, το άρθρο 42 του νόμου 3863/2010 και η **προοπτική έμμεσης αύξησης των ασφαλιστικών εισφορών.**

Πράγματι, σύμφωνα με το άρθρο 42, από 1.1.2011, το ΙΚΑ-ΕΤΑΜ **ιδιοποιείται μέχρι και το 30 %** των εισφορών που καταβάλλονται υπέρ του ΟΑΕΔ, του Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας και του Οργανισμού Εργατικής Εστίας. Όπως αναφέρεται στο κείμενο του άρθρου 42 **«Από 1.1.2011, πόρο του Κλάδου Σύνταξης του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ αποτελεί ποσοστό των συνεισπραττόμενων εισφορών κλάδων και λογαριασμών του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ), Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας ΟΕΚ) και Οργανισμού Εργατικής Εστίας(ΟΕΕ). Το ύψος του ποσοστού ανέρχεται στο 10 % των συνεισπραττόμενων εισφορών για το έτος 2011, 20 % για το έτος 2012 και 30 % για τα επόμενα έτη και για κάθε Οργανισμό. Τα ποσά των συνεισπραττόμενων αποδίδονται από το ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, στους παραπάνω Οργανισμούς μειωμένα κατά τα ανωτέρω ποσοστά».**

Όμως, η ρύθμιση αυτή έχει σοβαρότατες και δυσμενέστατες συνέπειες σε σχέση με άλλα εργασιακά δικαιώματα τα οποία θα συρρικνωθούν και συγκεκριμένα:

- Με το δικαίωμα λήψης του επιδόματος ανεργίας,
- Με το δικαίωμα λήψης στεγαστικού δανείου,
- Με το δικαίωμα πολιτιστικών και ψυχαγωγικών ενισχύσεων προς τους εργαζόμενους και
- Με σειρά άλλων παρεμφερών δικαιωμάτων.

Τα δικαιώματα αυτά καλύπτονται από τους τρεις Οργανισμούς των οποίων τα έσοδα περικόπτονται κατά 30 % χωρίς χρονική προθεσμία και συνεπώς παγίως.

Αναλυτικότερα:

- Τα επιδόματα ανεργίας παρέχονται από τον ΟΑΕΔ.
- Τα στεγαστικά δάνεια παρέχονται από τον ΟΕΚ
- Οι ενισχύσεις για πολιτιστικές συμμετοχές των εργαζομένων (θεατρικές παραστάσεις κλπ) αλλά και για επίρρωση και ψυχαγωγία (εκδρομές, επιδόματα διακοπών κλπ) παρέχονται από τον ΟΕΕ.

Με την περικοπή, συνεπώς, των εσόδων των Οργανισμών αυτών συρρικνώνονται οι δυνατότητές τους να καλύπτουν με επάρκεια τις στεγαστικές, πολιτιστικές κλπ ανάγκες των εργαζομένων.

Επισημαίνονται, ότι, μόλις πριν από λίγες μέρες, ο Οργανισμός Εργατικής Κατοικίας ανέστειλε, με απόφαση του Δ.Σ. του, τη χορήγηση νέων στεγαστικών δανείων, με συνέπεια να καταργείται, ουσιαστικά, το δικαίωμα των εργαζομένων για στέγαση. Επισημαίνεται, όμως, ότι, οι εργαζόμενοι έχουν καταβάλλει και εξακολουθούν να καταβάλλουν τις προβλεπόμενες εισφορές για το δικαίωμα αυτό της στέγασης.

Ακόμη, πρέπει να επισημανθεί, ότι, σήμερα, ο ΟΑΕΔ διασφαλίζει με δυσκολία τα εκάστοτε αναγκαία ποσά ώστε να καταβάλλει τα επιδόματα ανεργίας και ως εκ τούτου θα έπρεπε να ενισχυθεί οικονομικά. Αντί αυτού, όμως, η οικονομική του κατάσταση επιδεινώνεται με την αποστέρηση από τον Οργανισμό του 30% των προβλεπόμενων εσόδων του από εισφορές.

Η επιλογή της ενίσχυσης του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ με παράλληλη σοβαρή μείωση άλλων εργασιακών δικαιωμάτων δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή. Οι εργαζόμενοι (και οι εργοδότες) πληρώνουν για να έχουν οι εργαζόμενοι το δικαίωμα λήψης επιδομάτων ανεργίας στις περιπτώσεις απώλειας της εργασίας τους, για να έχουν το δικαίωμα οικονομικής ενίσχυσής τους, ώστε να αποκτήσουν στέγη, για να εμπλουτισθούν πολιτιστικά και για να μπορούν να ανακουφισθούν από την καθημερινότητα με τη διασφάλιση εκδρομών και διακοπών σε ετήσια βάση.

Η χρήση για άλλους σκοπούς (καταβολή συντάξεων) των εισφορών αυτών των ασφαλισμένων (και των εργοδοτών) με αυθαίρετη και μονομερή κυβερνητική απόφαση, αποτελεί **έμμεση και πρόσθετη ασφαλιστική εισφορά** προς τον Κλάδο Σύνταξης του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ. Με τη ρύθμιση αυτή, δημιουργείται, πράγματι, ένα παράδοξο σχήμα: οι εργαζόμενοι πληρώνουν για παροχή συγκεκριμένων υπηρεσιών αλλά στη συνέχεια το κράτος αφαιρεί το 30 % των καταβολών αυτών για να καλύψει τις συνταξιοδοτικές παροχές, για τις οποίες, όμως, οι εργαζόμενοι (και ασφαλισμένοι) έχουν, ήδη, εξοφλήσει τις σχετικές ασφαλιστικές υποχρεώσεις τους.

11.5. Η θεμελίωση του συνταξιοδοτικού δικαιώματος.

1. Η ψήφιση των ειδικών ρυθμίσεων για την ανακοπή του κύματος φυγής προς τη σύνταξη, δεκάδων χιλιάδων ασφαλισμένων **δεν καλύπτει όλους τους ασφαλισμένους** αφού αφήνει **ακάλυπτους τους ασφαλισμένους του ιδιωτικού τομέα αλλά (στο ειδικότερο ζήτημα της δυνατότητας ανάκλησης των παραιτήσεων) και τους ασφαλισμένους των ειδικών Ταμείων που έχουν ήδη υπαχθεί με το Ν. 3655/2008 στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ.**

Πράγματι:

- Με τη διάταξη του άρθρου μόνου παρ. 7 του Ν.3847/2010, ορίστηκε ότι «**συνταξιοδοτικά δικαιώματα που έχουν θεμελιωθεί ή θεμελιώνονται μέχρι 31.12.2010... δεν θίγονται από την παραμονή στην υπηρεσία μετά την ανωτέρω ημερομηνία και τυχόν συνταξιοδοτικές μεταβολές στη διάρκειά της δεν επηρεάζουν τις προϋποθέσεις συνταξιοδότησής τους, καθώς και τον τρόπο υπολογισμού της σύνταξής τους**». Τη ρύθμιση αυτή επανέλαβε και ο ν. 3865/2010.
- Η διάταξη αυτή αφορά, όμως, **μόνο τους υπαγόμενους στον Κώδικα Πολιτικών και Στρατιωτικών Συντάξεων ή σε διατάξεις που παραπέμπουν στον Κώδικα αλλά και τους ασφαλισμένους των πρώην Ειδικών Ταμείων που έχουν ενταχθεί στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ (ΔΕΗ, ΟΤΕ, Εθνική Τράπεζα κλπ).**
- Κατα συνέπεια, η διάταξη αυτή δεν καλύπτει τους ασφαλισμένους στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ ή σε άλλα ασφαλιστικά Ταμεία (ΤΣΑΥ, ΤΣΜΕΔΕ, Ταμείο Νομικών, ΤΣΠΕΑΘ κλπ).
- Στη συνέχεια της παρ. 7 του Ν. 3847/2010, ακολουθεί η παρ. 8 με την οποία **παρέχεται το δικαίωμα σε όσους υπαλλήλους του Δημοσίου, των ν.π.δ.δ. και των ΟΤΑ έχουν υποβάλλει αίτηση παραίτησης και έχουν συνταξιοδοτηθεί, από 1.1.2010 και μετά, να ανακαλέσουν την παραίτησή τους και να επανέλθουν στην υπηρεσία.**
- Από το κείμενο της διάταξης της παρ. 8, γίνεται σαφές, ότι, το δικαίωμα αυτό ανάκλησης της παραίτησης και επανόδου στην υπηρεσία, **αποκλείεται για τους ασφαλισμένους των Ειδικών Ταμείων που έχουν ήδη ενταχθεί στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ.**
- Ο ίδιος αποκλεισμός ισχύει και για τους ασφαλισμένους και σ' οποιοδήποτε άλλο ασφαλιστικό Ταμείο πλην εκείνων που υπάγονται στον Κώδικα Πολιτικών και Στρατιωτικών Συντάξεων (ή εκείνων που παραπέμπονται στις διατάξεις του ίδιου Κώδικα).
- Ειδικότερα, όμως, ο αποκλεισμός της δυνατότητας ανάκλησης της παραίτησης και επανόδου στην υπηρεσία από τους ασφαλισμένους στα Ειδικά Ταμεία που έχουν ενταχθεί στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ είναι άδικος και ανεξήγητος.

- Πράγματι, δεν μπορεί να γίνει κατανοητός ο λόγος για τον οποίο οι ασφαλισμένοι των Ειδικών Ταμείων υπάγονται στην παρ. 7 του άρθρου μόνου του Ν. 3847/2010 (και μπορούν να παραμείνουν, αζημίως, στην υπηρεσία εφόσον έχουν θεμελιώσει ή θα θεμελιώσουν μέχρι 31.12.2010 συνταξιοδοτικό δικαίωμα), ενώ δεν υπάγονται στην παρ. 8 του άρθρου μόνου του ίδιου νόμου (δεν μπορούν να ανακαλέσουν τυχόν υποβληθείσα από 1.1.2010 παραίτηση).

Πίνακας 26: Ποια θεωρούνται Ειδικά Ταμεία

1. Ταμείο Συντάξεων Προσωπικού της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος
2. Ταμείο Συντάξεων Προσωπικού της Τράπεζας της Ελλάδος
3. Ταμείο Ασφάλισης Προσωπικού ΟΤΕ.
4. Οργανισμός Ασφάλισης Προσωπικού ΔΕΗ
5. Ταμείο Συντάξεων Προσωπικού ΗΣΑΠ
6. Ταμείο Ασφάλισης Προσωπικού Ασφαλιστικής Εταιρείας «Η ΕΘΝΙΚΗ»
7. Ταμείο Ασφάλισης Προσωπικού ΕΤΒΑ
8. Ταμείο Συντάξεως και Προνοίας Προσωπικού ΑΤΕ
9. Ταμείο Ασφάλισης Προσωπικού Ιονικής & Λαϊκής Τράπεζας και
10. Ταμείο Συντάξεως & Επικουρικής Ασφάλισης Προσωπικού Γεωργικών & Συνεταιριστικών Οργανώσεων

Πίνακας 27: Σύνταξη λόγω 35ετίας Ειδικών Ταμείων Πίνακα 26

Ασφαλισμένοι μέχρι 31.12.1982		
	Προϋποθέσεις Συνταξιοδότησης (Ανδρες-Γυναίκες)	
	Ημέρες Ασφάλισης	Όρια Ηλικίας (έτη)
Μέχρι 31.12.2010	10.500	Χωρίς Όριο Ηλικίας
Από 1.1.2011 και εφεξής	10.500	Χωρίς Όριο Ηλικίας
Ασφαλισμένοι από 1.1.1983 μέχρι 31.12.1992 (Ανδρες-Γυναίκες)		
Μέχρι 31.12.2010	10.500 (35 έτη)	58
2011	37 έτη	59
2012	37 έτη και 9 μήνες	60
2013	38 έτη και 6 μήνες	60
2014	39 έτη και 3 μήνες	60
2015	40 έτη	60

Σημ. 1. Η συνταξιοδότηση με 37 έτη ασφάλισης χωρίς όριο ηλικίας καταργείται. Όμως όσοι συμπληρώνουν μέχρι 31.12.2010 τα 37 συντάξιμα έτη (σε ομοειδή Ταμεία), μπορούν να συνταξιοδοτηθούν με 37 έτη χωρίς όριο ηλικίας και μάλιστα οποτεδήποτε.

2. Η ως άνω δυνατότητα συνταξιοδότησης με 37 έτη ασφάλισης ασχέτως ορίου ηλικίας, πηγάζει και από τις ρητές προβλέψεις του Ν. 3863/2010 ότι το έτος συμπλήρωσης των απαιτούμενων κατά περίπτωση συντάξιμων ετών «κλειδώνουν» και τα όρια ηλικίας που προβλέπονται για το έτος αυτό.

- Βέβαια, δεν πρέπει να μας διαφεύγει, ότι, με βάση την ισχύουσα νομολογία, σε κάθε περίπτωση θεμελίωσης συνταξιοδοτικού δικαιώματος, ο ασφαλισμένος, ασχέτως φορέα, μπορεί να παραμείνει στην υπηρεσία όσο χρόνο επιθυμεί ο ίδιος, αξιμώς, αφού με τη θεμελίωση “κλειδώνει” τόσο το προβλεπόμενο, κατά το χρόνο υποβολής της αίτησης συνταξιοδότησης όριο ηλικίας, όσο και τον αντιστοίχως προβλεπόμενο, κατά τον ίδιο χρόνο, αριθμό συντάξιμων ετών. Υπενθυμίζεται, ότι, η θεμελίωση γίνεται με τη συμπλήρωση (μόνον) του αριθμού των κατά περίπτωση απαιτούμενων συντάξιμων ετών (για τη θεμελίωση η ηλικία συνταξιοδότησης δεν είναι κρίσιμο μέγεθος - καθίσταται κρίσιμη μόνο για την έναρξη καταβολής της σύνταξης).
- Πάντως, την αδικία αυτή σε βάρος των ασφαλισμένων του ιδιωτικού τομέα επιχειρεί να διορθώσει, ο Ν. 3863/2010.

11.6. Η προοπτική των επικουρικών συντάξεων

Με το άρθρο 146 του Ν. 3655/2008 ορίζεται ότι οι επικουρικές συντάξεις θα προσέγγιζαν (για χρόνο ασφάλισης 35 ετών ή 10500 ημερών) το 20 % των συντάξιμων αποδοχών, σταδιακά, με ανάλογες και ισόποσες μειώσεις τους, από το 2013 μέχρι το 2020 (συντάξεις άνω του 20 % θα μπορούσαν να διατηρήσουν μόνον τα επικουρικά ασφαλιστικά Ταμεία που θα είχαν την αντίστοιχη οικονομική δυνατότητα στην βάση συναφών αναλογιστικών μελετών).

Όμως, με το άρθρο 15 του Ν. 3865/2010 καταργείται στο σύνολό του το άρθρο 146 του Ν. 3655/2008 και ορίζεται, ότι, έτος κρίσεως της βιωσιμότητας όλων ανεξαιρέτως των επικουρικών Ταμείων θα είναι το 2011.

Πράγματι, σύμφωνα με το άρθρο 15 «*Η Εθνική Αναλογιστική Αρχή, έως το τέλος του 2011, εκπονεί υποχρεωτικά αναλογιστικές μελέτες βιωσιμότητας των Επικουρικών Φορέων, Τομέων και αυτοτελών Κλάδων*».

Η διαδικασία εκπόνησης των μελετών βιωσιμότητας των επικουρικών Ταμείων αρχίζει μέσα σε δύο μήνες από την έναρξη ισχύος του νόμου και καταλήγει σε Απόφαση του Υπουργού Εργασίας που εγκρίνει τα νέα ποσοστά αναπλήρωσης των συντάξεων εκάστου Επικουρικού Φορέα, με βάση τις προτάσεις της Εθνικής Αναλογιστικής Αρχής.

Κατά συνέπεια, στα περισσότερα επικουρικά Ταμεία, τα αποτελέσματα θα είναι αρνητικά, με ότι αυτό αρνητικά συνεπάγεται για το μέλλον των επικουρικών συντάξεων.

11.7. Καταγραφή ρυθμίσεων και αξιολόγηση του Νέου Ασφαλιστικού Συστήματος

Μετά την ολοκλήρωση της ψήφισης και δημοσίευσης των τεσσάρων ασφαλιστικών νόμων, είναι χρήσιμη η συνοπτική καταγραφή και αξιολόγηση των νέων ασφαλιστικών ρυθμίσεων. Στο Μέρος 11, της έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2010, επιχειρείται μια σύντομη καταγραφή **των σημαντικότερων ρυθμίσεων των τεσσάρων νέων νομοθετικών παρεμβάσεων**, με στόχο, μεταξύ των άλλων, την σχετική ενημέρωση, σε σχέση με τις επιπτώσεις των παρεμβάσεων αυτών στους ασφαλισμένους και τους συνταξιούχους.

- Το νέο ασφαλιστικό σύστημα τίθεται σε εφαρμογή (όχι αμέσως αλλά) **από την 1.1.2015**.
- Το νέο σύστημα είναι διπολικό: τον **πρώτο** πόλο συγκροτεί η αποκαλούμενη βασική σύνταξη, ενώ το **δεύτερο** πόλο συγκροτεί η ανταποδοτική σύνταξη.
- Η **βασική σύνταξη** αποτελεί προνοιακού και όχι κοινωνικο-ασφαλιστικού χαρακτήρα επίδομα και ανήκει στο κρατικό προνοιακό και όχι στο δημόσιο συνταξιοδοτικό σύστημα (με το οποίο δεν έχει οποιαδήποτε σχέση). Εξάλλου, είναι γνωστό, ότι, το προνοιακό σύστημα βαρύνει εξ ολοκλήρου τον κρατικό προϋπολογισμό και δεν έχει ανταποδοτικό χαρακτήρα (αντίθετα, το δημόσιο συνταξιοδοτικό σύστημα έχει -συλλογικό- ανταποδοτικό χαρακτήρα). Οι διαπιστώσεις αυτές οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το κράτος επιχειρεί να χρεώσει το συνταξιοδοτικό σύστημα με τις προνοιακές δαπάνες, τις οποίες, όμως, οφείλει εξ ορισμού, να καταβάλει αποκλειστικά ο κρατικός προϋπολογισμός.
- Το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί από 1.1.2011 μέχρι 31.12.2014 είναι **μεταβατικό**.
- Στη διάρκεια του μεταβατικού αυτού διαστήματος: **πρώτον**, (ανα)προσαρμόζονται τα όρια ηλικίας συνταξιοδότησης με στόχο να συνταξιοδοτούνται όλοι στην ηλικία των 65 ετών για πλήρη σύνταξη ή των 60 ετών για μειωμένη, **δεύτερον**, αυξάνει ο απαιτούμενος αριθμός των συνταξίμων ετών και η αντικατάσταση της 35ετίας με την 40ετία για πλήρη σύνταξη και **τρίτον**, αναπροσαρμόζεται σταδιακά ο ετήσιος δείκτης αναπλήρωσης (δηλαδή το ποσοστό του συντάξιμου μισθού που μεταβαίνει στη σύνταξη), ώστε να οδηγηθούμε σ' ένα μέσο ετήσιο δείκτη αναπλήρωσης 1,2 %.

**Πίνακας 28: Σύνταξη λόγω 35ετίας ΙΚΑ-ΕΤΑΜ
(Ν. 825/1978) - Τροποποιήθηκε με Ν. 3655/2008 και Ν. 3863/2010**

Ασφαλισμένοι μέχρι 31.12.1992		
	Προϋποθέσεις Συνταξιοδότησης	
	Ημέρες Ασφάλισης	Όρια Ηλικίας (έτη)
Μέχρι 31.12.2010	10.500	58 (άνδρες-γυναίκες)
2011	10.800	58 (άνδρες-γυναίκες)
2012	11.100	59 (άνδρες-γυναίκες)
2013	11.400	60 (άνδρες-γυναίκες)
2014	11.700	60 (άνδρες-γυναίκες)
2015	12.000	60 (άνδρες-γυναίκες)

Σημ.: Σύμφωνα με ρητή πρόβλεψη του Ν. 3863/2010 το έτος που συμπληρώνονται οι εκάστοτε απαιτούμενες ημέρες ασφάλισης (συντάξιμα έτη) «κλειδώνουν» και τα προβλεπόμενα τότε όρια ηλικίας. Κατά συνέπεια, ο ασφαλισμένος (η) μπορεί να συνταξιοδοτηθεί και αργότερα (οποτεδήποτε) με βάση τα όρια ηλικίας αυτά (που έχουν κλειδώσει).

- Τα νέα όρια ηλικίας αφορούν και τις μητέρες ανηλίκων, σε βαθμό που να **ανατρέπουν οποιαδήποτε έννοια δημογραφικής πολιτικής**. Αντίθετα, οι μητέρες ανηλίκων επιβαρύνονται μέχρι και κατά 15 (ασφαλισμένες στο δημόσιο και τα ειδικά ταμεία) ή κατά 10 (ασφαλισμένες στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ) χρόνια. Είναι χαρακτηριστικό, ότι μητέρα ανηλίκου στο δημόσιο που θεμελιώνει συνταξιοδοτικό δικαίωμα και θα μπορούσε να συνταξιοδοτηθεί από το Γενάρη 2013, με τις νέες ρυθμίσεις θα μπορεί να συνταξιοδοτηθεί μετά τον Ιανουάριο του 2028. Ανάλογη είναι και η μεταχείριση που επιφυλάσσει ο νέος νόμος 3863/2010 και για τις μητέρες ανηλίκων που είναι ασφαλισμένες στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ οι οποίες επιβαρύνονται με 10 επί πλέον χρόνια για πλήρη σύνταξη (από το 55^ο θα καταλήξουν να συνταξιοδοτούνται πλέον, από το 2013, στο 65^ο έτος της ηλικίας τους).

Πίνακας 29: ΙΚΑ-ΕΤΑΜ - Μητέρες ανηλίκων ασφαλισμένες μέχρι 31.12.1992

	Ημέρες Ασφάλισης	Όρια Ηλικίας	
		Πλήρης Σύνταξη	Μειωμένη Σύνταξη
Μέχρι 31.12.2010	5.500	55	50
2011	5.500	57	52
2012	5.500	60	55
2013	5.500	65	60

Σημ. Η ανηλικότητα πρέπει να συντρέχει με τη συμπλήρωση του 50ού έτους της ηλικίας. Η τυχόν υποστήριξη της άποψης ότι η ανηλικότητα πρέπει να συντρέχει με τη συμπλήρωση του 60ού ή του 65^{ου} έτους της ηλικίας είναι εξωπραγματική αφού προϋποθέτει ότι η γυναίκα θα είχε γεννήσει στην ηλικία μεταξύ 42 και 48 ετών.

Πίνακας 30: Μητέρες ανηλίκων Ειδικών Ταμείων

	Ασφαλισμένες από 1.1.1983 μέχρι 31.12.1992		
	Ημέρες Ασφάλισης	Όρια Ηλικίας	
		Πλήρης Σύνταξη	Μειωμένη Σύνταξη
Μέχρι 31.12.2010	25	50	-
2011	25	52	50
2012	25	55	53
2013	25	65	60

Σημ.: Η ανηλικότητα του παιδιού πρέπει να συντρέχει κατά τη συμπλήρωση της 25ετούς συντάξιμης υπηρεσίας.

- Επιβάλλεται, όμως να διευκρινιστεί, πλήρως, ότι, **όλες οι αλλαγές στα όρια ηλικίας αναφέρονται μόνο σ' όσους δεν θα έχουν θεμελιώσει συνταξιοδοτικό δικαίωμα μέχρι 31.12.2010.**
- Επισημαίνεται ότι η θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος επέρχεται μόνο με τη συμπλήρωση των κατά περίπτωση απαιτούμενων συνταξίμων ετών. Αντίθετα, η συμπλήρωση του προβλεπόμενου ορίου ηλικίας δεν επιδρά στη θεμελίωση. Η συμπλήρωση του ορίου ηλικίας προσδιορίζει, **μόνο, το χρόνο έναρξης καταβολής της σύνταξης.**
- Κατα συνέπεια, **όσοι θεμελιώνουν συνταξιοδοτικό δικαίωμα μέχρι 31.12.2010, “κλειδώνουν” τα σημερινά όρια ηλικίας και μπορούν να παραμείνουν στη εργασία όσο χρόνο επιθυμούν χωρίς δυσμενείς συνέπειες.** Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμο να επισημανθεί, ότι, ειδικότερα για τους ασφαλισμένους (και τις ασφαλισμένες) στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ υπήρξε μία σημαντική νομοθετική παρέμβαση η οποία προβλέπει ότι, **οι ασφαλισμένοι που συμπληρώνουν τα απαιτούμενα συντάξιμα έτη συνταξιοδοτούνται με τα όρια ηλικίας που προβλέπονται κατά το χρόνο συμπλήρωσης των συνταξίμων ετών και όχι με τα ηλικιακά όρια που θα ισχύσουν κατά το χρόνο που θα επιλέξουν να συνταξιοδοτηθούν.** Με βάση αυτή τη ρύθμιση κατοχυρώνονται οι ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ που μπορούν, κατά συνέπεια, να παραμείνουν στη εργασία ώστε να ασφαλιστούν για περισσότερα χρόνια και να δικαιούνται υψηλότερη σύνταξη.

Πίνακας 31: Σύνταξη με 15ετία (4.500 ημέρες ασφάλισης) ΙΚΑ-ΕΤΑΜ

	Προϋποθέσεις Συνταξιοδότησης (Πλήρης Σύνταξη)			
	Ασφαλισμένοι μέχρι 31.12.1992			
	Ημέρες Ασφάλισης		Όρια Ηλικίας	
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες
Μέχρι 31.12.2010	4.500	4.500	65	60
2011	4.500	4.500	65	62
2012	4.500	4.500	65	63
2013	4.500	4.500	65	64
2014	4.500	4.500	65	65

- Σημ.: 1. Όσες γυναίκες έχουν συμπληρώσει την 31.12.2010 τις 4.500 ημέρες ασφάλισης μπορούν να συνταξιοδοτηθούν με πλήρη σύνταξη με την συμπλήρωση του 60ου έτους της ηλικίας τους και μάλιστα οποτεδήποτε.
2. Η πιο πάνω δυνατότητα εδράζεται και στη ρητή πρόβλεψη του νόμου 3863/2010 σύμφωνα με την οποία κατά τα έτη συμπλήρωσης των απαιτούμενων συντάξιμων ετών «κλειδώνει» και το προβλεπόμενο τότε όριο ηλικίας συνταξιοδότησης (και κατά συνέπεια οι ασφαλισμένοι μπορούν να αποχωρήσουν οποτεδήποτε).

Πίνακας 32: Σύνταξη με 15ετία (4.500 ημέρες ασφάλισης) ΙΚΑ-ΕΤΑΜ

	Προϋποθέσεις Συνταξιοδότησης (Μειωμένη Σύνταξη)			
	Ασφαλισμένοι μέχρι 31.12.1992			
	Ημέρες Ασφάλισης		Όρια Ηλικίας	
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες
Μέχρι 31.12.2010	4.500	4.500	60	55
2011	4.500	4.500	60	56
2012	4.500	4.500	60	57
2013	4.500	4.500	60	58
2014	4.500	4.500	60	59
2015	4.500	4.500	60	60

- Σημ. 1. Όσες γυναίκες συμπληρώνουν την 31.12.2010 τις 4.500 ημέρες ασφάλισης μπορούν να συνταξιοδοτηθούν με πλήρη σύνταξη με τη συμπλήρωση του 55ου έτους της ηλικίας τους και μάλιστα οποτεδήποτε.
2. Η πιο πάνω δυνατότητα εδράζεται και στη ρητή πρόβλεψη του Ν. 3863/2010 σύμφωνα με την οποία κατά το έτος συμπλήρωσης των απαιτούμενων συντάξιμων ετών «κλειδώνει» και το προβλεπόμενο τότε όριο ηλικίας συνταξιοδότησης (και κατά συνέπεια οι ασφαλισμένοι μπορούν να αποχωρήσουν οποτεδήποτε).
3. Η θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος για μειωμένη σύνταξη με 4.500 τουλάχιστον ημέρες ασφάλισης προϋποθέτει πραγματοποίηση 100 τουλάχιστον ημερών ασφάλισης σε καθένα από τα ημερολογιακά 5 έτη που προηγούνται του έτους υποβολής της αίτησης συνταξιοδότησης.
4. Η μείωση της σύνταξης καθορίζεται σε 0,5% ανά μήνα (δηλαδή 6% για κάθε πλήρες έτος) και για κάθε μήνα που υπολείπεται του ορίου ηλικίας που προβλέπεται για την πλήρη σύνταξη.

- Η ευνοϊκή αυτή **ρύθμιση** καλύπτει και τις μητέρες ανηλίκων, τους υπαγόμενους στα ΒΑΕ, τις περιπτώσεις συμπλήρωσης της 37ετίας χωρίς όριο ηλικίας και τις περιπτώσεις συμπλήρωσης των 10.000 ημερών ασφάλισης αλλά και κάθε άλλη περίπτωση συμπλήρωσης του προβλεπόμενου ορίου ηλικίας (με κυριότερο κριτήριο χρόνο την 31.12.2010).

**Πίνακας 33: Σύνταξη λόγω 35ετίας με βαρέα
(Ν. 825/1978 - Τροποποιήθηκε με Ν. 3655/2008 και Ν. 3863/2010)**

Ασφαλισμένοι μέχρι 31.12.1992			
Προϋποθέσεις Συνταξιοδότησης			
	Ημέρες Ασφάλισης	Όρια Ηλικίας (έτη)*	
		Πλήρης σύνταξη	Μειωμένη σύνταξη
Μέχρι 31.12.2010	10.500 εκ των οποίων 7.500 σε ΒΑΕ	55	53
2011	10.500 εκ των οποίων 7.500 σε ΒΑΕ	55 & 9 μήνες	53 & 9 μήνες
2012	10.500 εκ των οποίων 7.500 σε ΒΑΕ	56 & 9 μήνες	54 & 6 μήνες
2013	10.500 εκ των οποίων 7.500 σε ΒΑΕ	57 & 3 μήνες	55 & 3 μήνες
2014	10.500 εκ των οποίων 7.500 σε ΒΑΕ	58	56
2015	10.500 εκ των οποίων 7.500 σε ΒΑΕ	58 & 9 μήνες	56 & 9 μήνες
2016	10.500 εκ των οποίων 7.500 σε ΒΑΕ	59 & 6 μήνες	57 & 6 μήνες
2017	10.500 εκ των οποίων 7.500 σε ΒΑΕ	60	58

*Άνδρες – γυναίκες

Σημ. Σύμφωνα με ρητή πρόβλεψη του Ν. 3863/2010 το έτος που συμπληρώνονται οι εκάστοτε απαιτούμενες ημέρες ασφάλισης (συντάξιμα έτη) «κλειδώνουν» και τα προβλεπόμενα τότε όρια ηλικίας – συνεπώς ο ασφαλισμένος (η ασφαλισμένη) μπορεί να συνταξιοδοτηθεί και αργότερα (οποτεδήποτε) με βάση τα όρια ηλικίας αυτά (που έχουν κλειδώσει)

Πίνακας 34: Ασφαλισμένοι μέχρι 1992 με βαρέα με 4.500 ημέρες ασφάλισης

	Ημέρες Ασφάλισης		Όρια Ηλικίας	
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες
Μέχρι 31.12.2010	4.500 ημέρες ασφάλισης εκ των οποίων 3.600 ημέρες ασφάλισης σε ΒΑΕ		60	55
2011	Δεν αλλάζει		60	56
2012	Δεν αλλάζει		60	57
2013	Δεν αλλάζει		60	58
2014	Δεν αλλάζει		60	59
2015	Δεν αλλάζει		60	60

Σημ. 1. Οι 1000 ημέρες ΒΑΕ πρέπει να έχουν διανυθεί την τελευταία πριν από την υποβολή της αίτησης συνταξιοδότησης 13ετία.

- Σε συνέχεια της προηγούμενης παρατήρησης, κρίνεται χρήσιμο να σημειωθεί ότι **πάντοτε η διαδικασία συνταξιοδότησης έχει δύο φάσεις**. Στην **πρώτη** φάση, συμπληρώνονται οι απαιτούμενες προϋποθέσεις και η επιλογή της προσφορότερης για τη συγκεκριμένη περίπτωση διάταξης. Μετά τη διαπίστωση, όμως, ότι έχουν συμπληρωθεί οι απαιτούμενες συνταξιοδοτικές προϋποθέσεις, ακολουθεί η **δεύτερη** φάση, κατά την οποία κρίνεται εάν το ποσό της σύνταξης είναι ικανοποιητικό ή όχι. Στη φάση αυτή δηλαδή υπολογίζεται πως θα μπορούσε να ωφεληθεί ο ασφαλιζόμενος. Δηλαδή πόσο μεγαλύτερη σύνταξη μπορεί να εξασφαλίσει αν παραμείνει στην εργασία και δεν βιαστεί να συνταξιοδοτηθεί. Πρέπει να κατανοηθεί, ότι το ποσό της **σύνταξης θα είναι οριστικό για όλη μας τη συνταξιοδοτική ζωή του συνταξιούχου, δεν αναπροσαρμόζεται ποτέ** (μόνο και εφόσον χορηγούνται τιμαριθμικές αυξήσεις).
- Το συμπέρασμα είναι ότι πρέπει ο ασφαλισμένος να είναι πολύ προσεκτικός πριν υποβάλλει αίτηση συνταξιοδότησης. Χρειάζεται μεγάλη περίσκεψη και γνώση ώστε να μη υπονομεύσει τα ασφαλιστικά του δικαιώματα τα οποία οικοδόμησε σε ολόκληρη την εργασιακή του ζωή. Κατά συνέπεια, όσοι θεμελιώνουν συνταξιοδοτικό δικαίωμα μέχρι 31.12.2010 δεν πρέπει να αποχωρήσουν από την εργασία και να συνταξιοδοτηθούν, πριν προβούν σε αυτές τις σκέψεις και πριν υπολογίσουν τις απώλειες που θα συνεπάγεται για το ύψος της σύνταξής τους η τυχόν πρόωρη αποχώρηση.³⁸

Πίνακας 35: Ασφαλισμένοι μέχρι 1992 με 10.000 ημέρες ασφάλισης (ΙΚΑ-ΕΤΑΜ)

	Ημέρες Ασφάλισης		Όρια Ηλικίας	
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες
Μέχρι 31.12.2010	10.000	10.000	62	57
2011	10.400	10.400	63	58
2012	10.800	10.800	63 & 6 μήνες	58 & 6 μήνες
2013	11.200	11.200	64	59
2014	11.600	11.600	64 & 6 μήνες	59 & 6 μήνες
2015	12.000	12.000	65	60

Σημ. 1. Όσοι και όσες συμπληρώνουν μέχρι 31.12.2010 τις 10.000 ημέρες ασφάλισης μπορούν να συνταξιοδοτηθούν οποτεδήποτε με τα όρια ηλικίας των 62 ετών (άνδρες) ή των 57 ετών (γυναίκες).

38. Οι ασφαλισμένοι μπορούν να επικοινωνούν με τα εξειδικευμένα στελέχη της ΓΣΕΕ για να λάβουν τις αναγκαίες σχετικές συμβουλές και οδηγίες για την περίπτωσή τους.

- Η μειωμένη σύνταξη θα έχει ως ποινή 0,5 % ανά μήνα (ή 6 % ανά έτος) μέχρι 5 έτη (ανώτατο ποσοστό ποινής 30 % για 5 χρόνια που υπολείπονται του 65^{ου} έτους). **Η μείωση αυτή ισχύει μόνο στις περιπτώσεις που προβλέπεται απονομή μειωμένης σύνταξης με ρητή διάταξη του νόμου.**
- Μετά την έναρξη εφαρμογής του νέου συστήματος, ως συντάξιμος μισθός θα λαμβάνονται οι μέσες αποδοχές ολόκληρου του εργασιμου βίου (σήμερα λαμβάνονται οι μέσες αποδοχές της καλύτερης 5ετίας της τελευταίας 10ετίας).
- Ως ετήσιος δείκτης αναπλήρωσης δηλαδή ως ποσοστό του συντάξιμου μισθού που μεταφέρεται και στη σύνταξη, θα λαμβάνονται ειδικοί συντελεστές ανάλογα με τον αριθμό των συντάξιμων ετών αλλά με μέσο όρο το 1,2 %. Κατά συνέπεια, αντί του σημερινού δείκτη (για το ΙΚΑ-ΕΤΑΜ 2% ανά έτος δηλαδή 70 % για 35 έτη) προκύπτει νέος δείκτης που μπορεί να φθάσει και το 64 %.
- Σημειώνεται, πάντως, ότι, **ο ετήσιος δείκτης αναπλήρωσης προσδιορίζεται συνολικά για όλα τα έτη ασφάλισης με βάση τον προβλεπόμενο αντίστοιχο δείκτη για το τελευταίο πλήρες έτος ασφάλισης.**
- **Ο νέος, πάντως, δείκτης δεν συγκρίνεται με το σημερινό επειδή η βάση υπολογισμού των δύο δεικτών (δηλαδή το ύψος του συντάξιμου μισθού) είναι διαφορετική:** εκτιμάται, ότι, ο νέος συντάξιμος μισθός θα είναι κατά 30 % τουλάχιστον χαμηλότερος του σημερινού συντάξιμου μισθού.
- Ο συνδυασμός του χαμηλότερου συντάξιμου μισθού και του μειωμένου δείκτη αναπλήρωσης οδηγεί σε σαφώς μειωμένες συντάξεις. Η μείωση μπορεί να φθάσει σταδιακά από 25 % μέχρι και 50 % για τους νέους που θα συνταξιοδοτηθούν μετά την 1.1.2015 με το καθεστώς του νέου συστήματος. **Όσο απομακρυνόμαστε προς το μέλλον, τόσο περισσότερο θα μειώνονται οι συντάξεις, αφού τόσο περισσότερο θα ωριμάζει το νέο σύστημα.**
- Σε σχέση με τη διαδοχική ασφάλιση, σημειώνουμε, ότι, με το νέο νόμο 3863/2010 επέρχεται ουσιαστική βελτίωση που θα ισχύσει, όμως, από την 1.1.2011. Αυτό σημαίνει, ότι, η σχετική ρύθμιση **δεν θα έχει αναδρομική ισχύ αλλά θα καλύψει μόνο τις νέες αιτήσεις συνταξιοδότησης που θα υποβληθούν μετά την 1.1.2011.**
- Με το συνδυασμό των ρυθμίσεων της νέας ασφαλιστικής νομοθεσίας επιδιώκεται **και η συμπληρωματική χρηματοδότηση** του συστήματος από πέντε πηγές (περαν των εργοδοτικών και των εργατικών εισφορών): **Πρώτον**, από την επιβάρυνση του μεγάλου αριθμού των συνταξιούχων με ειδικές εισφορές και βάρη (ΛΑΦΚΑ) που θα χρησιμοποιηθούν για την καταβολή των συντάξεων άλλων συνταξιούχων. **Δεύτερον**, από τη μείωση του συνόλου σχεδόν των συντάξεων (άμεση, διαχρονική και μόνιμη κατάργηση της 13^{ης} και 14^{ης} σύνταξης, μείωση

των συντάξεων σε συγκεκριμένες κατηγορίες π.χ. συνταξιούχοι ΔΕΗ και ΟΤΕ και από το 2015 μείωση του ετήσιου δείκτη αναπλήρωση από το 2 % στο 1,2 % και υπολογισμός της σύνταξης με βάση τις αποδοχές ολόκληρου του συντάξιμου βίου). **Τρίτον**, από το πάγωμα των συντάξεων τουλάχιστον για μία τριετία (εκτιμάται ότι η μείωση της αγοραστικής αξίας των συντάξεων, εξ αυτού και μόνον του λόγου, θα κυμανθεί περί το 15 % ακόμη και για τις συντάξεις των 300 ευρώ). **Τέτατον**, από την αύξηση των ασφαλιστικών εισφορών (δεν αυξάνονται τα ποσοστά αλλά επιμηκύνεται ο χρόνος καταβολής εισφορών που μπορεί σε ακραίες περιπτώσεις να φθάσει και τα 20 έτη). **Πέμπτον**, αυξάνεται ο αριθμός των απαιτούμενων συντάξιμων ετών από τα 35 στα 40 έτη και συνεπώς επιβραδύνονται οι συνταξιοδοτήσεις ή σε περίπτωση μη επιβράδυνσης μειώνεται το ποσό που καταβάλλεται ως σύνταξη.

- Σε κάθε περίπτωση, οι ειδικότερες ρυθμίσεις της νέας ασφαλιστικής νομοθεσίας δημιουργούν διαφορετικής φύσης προβλήματα στις επί μέρους ομάδες του πληθυσμού.
- **Των ασφαλισμένων που δεν θεμελιώνουν μέχρι 31.12.2010 συνταξιοδοτικό δικαίωμα και πρόκειται να συνταξιοδοτηθούν στα 2-3 προσεχή χρόνια και που αντιμετωπίζουν, πλέον, την ανατροπή των προγραμματισμών τους και την προοπτική να συνταξιοδοτηθούν πολύ αργότερα αλλά και να λάβουν πολύ μικρότερη σύνταξη.**
- **Των ήδη συνταξιούχων που αντιμετωπίζουν πάγωμα (για τρία τουλάχιστον χρόνια) ή και μειώσεις των συντάξεών τους (συνταξιούχοι ΔΕΗ και ΟΤΕ αλλά και επιβολή ΛΑΦΚΑ και περικοπή των δώρων εορτών και αδείας).**
- **Των μελλοντικών συνταξιούχων που όσο απομακρυνόμαστε προς το μέλλον θα λαμβάνουν συντάξεις πραγματικά σε επίπεδο επιδομάτων φτώχειας (50 % χαμηλότερες από τις αντίστοιχες σημερινές) με εργάσιμο βίο 40 ετών.**

Πίνακας 36: Αναγνωριζόμενοι Χρόνοι Ασφάλισης
(άρθρο 10 παρ. 18 που αντικαθιστά το άρθρο 40 του Ν. 2084/1992)

1. Χρόνος πραγματικής (ή προαιρετικής) ασφάλισης	
2. Χρόνος στρατιωτικής υπηρεσίας	Εξαγοράζεται με επιβάρυνση 20% (ΙΚΑ-ΕΤΑΜ) επί του μισθού που ισχύει κατά το χρόνο υποβολής της αίτησης εξαγοράς. Στις περιπτώσεις που θεμελιώνεται συνταξιοδοτικό δικαίωμα από 1.1.2011 μέχρι 31.12.2014 το ποσό εξαγοράς μειώνεται κατά 30% και για όσους θεμελιώνουν συνταξιοδοτικό δικαίωμα από 1.1.2015 και εφεξής το ποσό εξαγοράς μειώνεται κατά 50%
3. Χρόνος γονικής άδειας ανατροφής παιδιών	Αναγνωρίζεται βάσει του άρθρου 6 του Ν. 1483/1984-ΦΕΚ 153 Α και εξαγοράζεται με επιβάρυνση 20% (ΙΚΑ-ΕΤΑΜ) του μισθού του χρόνου υποβολής της αίτησης εξαγοράς
4. Χρόνος επιδότησης λόγω ασθένειας (μέχρι 300 ημέρες)	Συνοπολογίζεται (χωρίς εξαγορά) μόνο για τη θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος λόγω γήρατος, όχι όμως για τον προσδιορισμό του δικαιούμενου ποσού σύνταξης.
5. Χρόνος επιδότησης τακτικής ανεργίας (μέχρι 300 ημέρες)	Συνοπολογίζεται (χωρίς εξαγορά) μόνο για τη θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος λόγω γήρατος – όχι, όμως, για τον προσδιορισμό του δικαιούμενου ποσού σύνταξης.
6. Χρόνος εκπαιδευτικής άδειας άνευ αποδοχών (μέχρι 2 έτη)	Συνοπολογίζεται τόσο για τη θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος όσο και για την προσαύξηση του ποσού της σύνταξης και εξαγοράζεται με επιβάρυνση 20% (ΙΚΑ-ΕΤΑΜ) επί του μισθού του χρόνου υποβολής της αίτησης.
7. Χρόνος σπουδών για την απόκτηση ενός μόνο πτυχίου ανώτερης ή ανώτατης σχολής της ημεδαπής και της αλλοδαπής καθώς και ο χρόνος σπουδών, μετά τη συμπλήρωση του 17 ^{ου} έτους της ηλικίας, σε μέσες επαγγελματικές σχολές, ο οποίος είναι ίσος με τα κατά το χρόνο αποφοίτησης επίσημα ακέραια χρόνια σπουδών της οικείας σχολής.	Συνοπολογίζεται τόσο για τη θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος όσο και για την προσαύξηση του ποσού της σύνταξης και εξαγοράζεται με επιβάρυνση 20% για τους φορείς κύριας ασφάλισης και 6% για τους φορείς επικουρικής ασφάλισης επί του 25πλάσιου του ημερομίσθιου ανειδίκευτου εργάτη που ισχύει κατά το χρόνο υποβολής της αίτησης.
8. Χρόνος ανεργίας μετά την υπαγωγή στην ασφάλιση οποιουδήποτε φορέα κύριας ασφάλισης και το Δημόσιο	Συνοπολογίζεται τόσο για τη θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος όσο και για την προσαύξηση του ποσού της σύνταξης και εξαγοράζεται με επιβάρυνση 20% για τους φορείς κύριας ασφάλισης και 6% για τους φορείς επικουρικής ασφάλισης επί του 25πλάσιου του ημερομίσθιου του ανειδίκευτου εργάτη που ισχύει κατά το χρόνο υποβολής της αίτησης.
9. Χρόνος κήσης και λοχείας (που προβλέπεται από την ΕΓΣΣΕ)	Συνοπολογίζεται (χωρίς εξαγορά) μόνο για τη θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος, όχι όμως για τον προσδιορισμό του δικαιούμενου ποσού σύνταξης.
10. Χρόνος απεργίας	Συνοπολογίζεται τόσο για τη θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος όσο και για την προσαύξηση του ποσού της σύνταξης και εξαγοράζεται με επιβάρυνση 20% (ΙΚΑ-ΕΤΑΜ) επί των μισθών του χρόνου υποβολής της αίτησης.
11. Πλασματικός χρόνος του άρθρου 141 του ν. 3655/2008 ανεξάρτητα του χρόνου γέννησης των παιδιών	Συνοπολογίζεται και για τη συμπλήρωση του χρόνου συνταξιοδότησης και για την προσαύξηση του ποσού της σύνταξης – είναι 1 χρόνος για το πρώτο παιδί και από 2 χρόνια για το δεύτερο και τρίτο και καλύπτει και τις γεννήσεις που έγιναν πριν από την 1.1.2000.

12. Χρόνος μαθητείας (μέχρις 1 έτους)	Συνυπολογίζεται τόσο για τη θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος όσο και για την προσαύξηση του ποσού της σύνταξης και εξαγοράζεται με επιβάρυνση 20% για τους φορείς κύριας ασφάλισης και 6% για τους φορείς επικουρικής ασφάλισης επί του 25πλάσιου του ημερομισθίου του ανειδίκευτου εργάτη που ισχύει κατά το χρόνο υποβολής της αίτησης.
13. Χρόνος αποδεδειγμένης άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας πριν την εγγραφή στα Μητρώα του ΟΑΕΕ και μέχρι 5 έτη εφόσον δεν είχαν πληρωθεί οι ασφαλιστικές εισφορές.	
14. Χρόνος κατά τον οποίο ο ασφαλισμένος έλαβε σύνταξη αναπηρίας	Συνυπολογίζεται για τη συμπλήρωση των ελάχιστων προϋποθέσεων που απαιτούνται για τη συνταξιοδότηση λόγω γήρατος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ελληνική Βιβλιογραφία

- Aglietta M., 2009, «Η οικονομική κρίση», Πόλις, Αθήνα.
- Alpha Bank, 2010, «Οικονομικό Δελτίο», Τεύχος 112, Ιούνιος 2010, Αθήνα.
- Cohen D., 2010, «Η ευημερία του κακού», Πόλις, Αθήνα.
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, «Η Ελληνική Οικονομία και η Απασχόληση», Ετήσια Έκθεση, 2009, Αθήνα.
- ΕΣΣΕ, «Ετήσια Έκθεση Ελληνικού Εμπορίου έτους 2009», Αθήνα 2010.
- Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, Ετήσια Έκθεση 2009, Φρανκφούρτη 2010.
- Λαπατσιώρας Σ. - Μηλιός Γ., 2008, «Χρηματοπιστωτική κρίση και οικονομική ρύθμιση» περιοδικό Θέσεις, Τεύχος 103, Απρίλιος-Ιούνιος 2008, Αθήνα.
- Σωτηρόπουλος Π., 2009, «Κατανοώντας τη νεοφιλελεύθερη μορφή του καπιταλισμού» περιοδικό Θέσεις, Τεύχος 106.
- Τράπεζα της Ελλάδος, 2010, «Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2009», Αθήνα.
- Τράπεζα της Ελλάδος, 2010, «Έκθεση για την Νομισματική Πολιτική», Αθήνα.
- Greenpeace Ελλάδος, 2009, «Ενεργειακή Επανάσταση», Αθήνα.

2. Ξένη Βιβλιογραφία

- Abraham F., 1996, «Regional Adjustment and Wage Flexibility in the European Union», *Regional Science and Urban Economics*, Vol. 26, No1.
- Aglietta M., 1976, «Régulation et crises du capitalisme», Calman-Levy, Paris.
- Aglietta M. 1997, «Macro-économie Internationale», Montchrestien, Paris.
- Ahearne A. and Pisany-Ferry J., 2006, «The euro: Only for the agile», *The Bruegel Policy Brief Series 2006/01*.
- Akerlof G., Dickens W.T. and Perry G.L., 1996, «The Macroeconomics of Low Inflation», *Brookings Papers on Economic Activity*, No.1.
- Allsopp C. and Vines D. 1998, «The assessment: Macroeconomic policy after EMU», *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 14, No. 3.
- Angeloni I. and Ehrmann M., 2004, «Euro area inflation differentials», *Working Paper Series 388*, European Central Bank.

- Angeloni I., Aucremanne L., Ehrmann M., Gali J., Levin A., Smets F., 2006, «New evidence on inflation persistence and price stickiness in the euro area: implications for macro modelling». *Journal of the European Economic Association*, Vol. 4, No 2-3.
- Arestis P., 1992, «The Post-Keynesian Approach to Economics», Edward Elgar.
- Arestis P., Baddeley M. and Sawyer M., 2007, «The relationship between capital stock, unemployment and wages in nine EMU countries», *Bulletin of Economic Research*, Vol. 59, No 2.
- Arestis, P. and Mariscal I. B., 2000, «Capital stock, unemployment and wages in the UK and Germany». *Scottish Journal of Political Economy*, Vol. 47, No 5.
- Arestis P. and Sawyer M., 2002, «New Consensus, New Keynesianism and the Economics of the ‘Third Way’», Levy Institute, Working Paper 345.
- Arestis P. and Sawyer M., 2005, «Aggregate Demand, Conflict and Capacity in the Inflationary Process», *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 29, No 6.
- Arghyrou MG, Chortareas G., 2008, «Current Account Imbalances and Real Exchange Rates in the Euro Area», *Review of International Economics*, vol. 16, No 4.
- Artis M.J., 1998, «The Unemployment Problem», *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 14, No 3.
- Artus P., 2010, «L’arithmétique de la réduction des déficits publics, et les conditions de succès des plans d’ajustement budgétaire», *Natixis, Flash Economie*, No 236.
- Artus P - Virard M. P., 2010, «Pourquoi il faut partager les revenus», *La Découverte*, Paris.
- Artus P. and Muet P.A., 1995, *Théories du Chômage*, Economica, Paris.
- Artus P. - Pastré ol., 2009, «Sorties de Crise» *Pérriu*, Paris.
- Baker D., Glyn A., Howell D.R. and Schmitt J., 2005, «Labor Market Institutions and Unemployment: A Critical Assessment of the Cross-Country Evidence», in Howell D. (editor), *Fighting Unemployment. «The Limits of Free Market Orthodoxy»*, Oxford University Press.
- Ball L., 1987, «Externalities from Contract Length», *American Economic Review*, 77.
- Ball L. and Moffitt R., 2001, «Productivity growth and the Phillips Curve, National Bureau of Economic Research», Working Paper Series No 8421.
- Ball L. and Romer., 1991, «Sticky Prices as Coordination Failure», *American Economic Review* 81.

- Bassanini A. and Duval R., 2006, «Employment Patterns in OECD Countries: Reassessing the Role of Policies and Institutions», Social, Employment and Migration Working Papers No 35.
- Bean C.R., 1994, «European Unemployment: A Survey», Journal of Economic Literature, vol. XXXII, June.
- Bean, C., 1998. «The interaction of aggregate-demand policies and labour market reform», Swedish Economic Policy Review, 5, No 2.
- Beccatini G., 1992, «Le district marshallien: une notion socio-économique», in Benko & Lipietz (ed.) «Les régions qui gagnent», PUF.
- Belke A. and Gros D., 2007, «Instability of the eurozone? On monetary policy, house prices and labor market reforms», Discussion Paper Series IZA DP No 2547.
- Belot M. and van Ours J.C., 2001, «Unemployment and Labor Market Institutions: An Empirical Analysis», Journal of the Japanese and International Economies Vol. 15.
- Belot M. and van Ours J.C., 2004, «Does the recent success of some OECD countries in lowering their unemployment rates lie in the clever design of their labor market reforms»? , Oxford Economic Papers 56.
- Benko G. B. et Lipietz A., 1992, «De la régulation des espaces aux espaces de la régulation», στο Boyer et Saillard (ed.), «L'état de la théorie de la régulation», La Découverte, Paris.
- Berk J.M. and Swank J., 2002, «Regional Price Adjustment in a Monetary Union: the Case of EMU», Universiteit Amsterdam, Faculty of Economics and Business Administration, Serie Research Memoranda.
- Berthold N., Fehn R. and Thode E., 1999, «Real Wage Rigidities, Fiscal Policy and the Stability of EMU in the Transition Phase», IMF Working Paper No 99/83.
- Bertola, G., 1999. «Labor markets in the EU». Background Paper for EALE 1999.
- Bertola G. and Boeri T., 2002, «EMU labour markets two years on: Microeconomic tensions and institutional evolution», in Buti M. and Sapir A., eds, EMU and economic policy in Europe: «The challenge of the early years», Aldershot: Edward Elgar, pp. 249-280.
- Bewley T.E., 1999, «Why Wages Don't Fall During a Recession», Cambridge MA: Harvard University Press.
- Blanchard O., 1979, «Wage Indexing Rules and the Behaviour of the Economy», Journal of Political Economy 87.

- Blanchard O., 2007, «A review of Richard Layard», Stephen Nickell, and Richard Jackman's «Unemployment: Macroeconomic performance and the labour market». *Journal of Economic Literature*, Vol. 45, No 2.
- Blanchard O., 2007. «Adjustment within the euro. The difficult case of Portugal». *Portuguese Economic Journal*, 6 No 1, 1-21.
- Blanchard O. and Fitoussi J.P., 1998, «Croissance et chômage, Conseil d'Analyse Economique», La Documentation Française, Paris.
- Blanchard O. and Katz L.F., 1992, «Regional Evolutions», *Brookings Papers on Economic Activity* No 1.
- Blanchard O. and Katz L.F., 1997, «What We Know and Do Not Know About the Natural Rate of Unemployment», *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 11, No1:51-72, Winter.
- Blanchard O. and Katz L.F., 1999, «Wage Dynamics: Reconciling Theory and Evidence», *American Economic Review*, Vol. 89, No 2.
- Blanchard O. and Muet P.A., 1993, «Competitiveness through disinflation: an assessment of the French macroeconomic strategy», *Economic Policy* No16, April.
- Blanchard O. and Perotti R., 1999, «An Empirical Characterization of the Dynamic Effects of Changes in Government Spending and Taxes on Output», *NBER Working Paper* No 7269.
- Blanchard O. and Wolfers J., 2000, «The role of shocks and institutions in the rise of European unemployment: The aggregate evidence», *The Economic Journal*, Vol. 110.
- Blanchflower D.G. and Oswald A.J., 1994, «The Wage Curve», MIT Press.
- Blecker R., 1989, «International competition, income distribution and economic growth», *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 13, No 4.
- Blecker R., 1998, «International competitiveness, relative wages and the balance-of-payments constraint», *Journal of Post Keynesian Economics*, Vol. 20, No 4.
- Braunerhjelm P., Faini R., Norman V.D., Ruane F., Seabright P., 2000, «Integration and the Regions of Europe: How the Right Policies Can Prevent Polarization». *Monitoring European Integration* Vol. 10, CEPR.
- Boeri T., R. Layard and S. Nickell, 2000, «Welfare-to work and the fight against long-term unemployment», *Report to Prime Ministers Blair and D'Alema for the Lisbon European Council*, 23 and 24 March.
- Boltho A., 1996, «The assessment: international competitiveness», *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 12, No 3.

- Booth A., 1995, «The Economics of the Trade Union», Cambridge University Press.
- Britto G. and McCombie J., 2009, «Thirlwall's law and the long-term equilibrium growth rate: An application to Brazil». *Journal of Post Keynesian Economics*, Vol. 32, No 1.
- Burda M.C., 2001, «European Labour Markets and the Euro: How much flexibility do we really need?», ENEPRI Working Paper No 3, March.
- Calmfors L., 1998, «Monetary Union and Precautionary Labour Market Reform», Seminar Paper No. 659, Institute for International Economics Studies.
- Calmfors L., 2001a, «Unemployment, Labour Market Reform and Monetary Union», *Journal of Labor Economics*, Vol. 19, Issue 2.
- Calmfors L., 2001b. «Wages and wage-bargaining institutions in the EMU - A survey of the issues». *Empirica*, 28, No 4.
- Calmfors L., Booth A., Burda M., Checci M., Naylor R., Visser J., 2001, «The Future of Collective Bargaining in Europe», in Boeri T., Brugiavini A. and Calmfors L. (eds), «The Role of Unions in the Twenty-First Century», Oxford University Press.
- Calmfors L. and Driffil J., 1988, «Bargaining Structure, Corporatism and Macroeconomic Performance», *Economic Policy*, No 6.
- Calmfors L. and Holmlund B., 2000, «Unemployment and economic growth: a partial survey», *Swedish Economic Policy Review*, Vol. 7, No 1.
- Campolmi A. and Faia E., 2006, «Cyclical inflation divergence and different labor market institutions in the EMU». Working Paper Series 619, European Central Bank.
- Card D. and Dean H., 1996, «Does Inflation Grease the Wheels of the Labour Market», NBER Working Paper 5538.
- Carlin, W., Glyn A. and van Reenen, J., 2001, «Export market performance of OECD countries: an empirical examination of the role of cost competitiveness», *Economic Journal*, Vol. 111, No 468.
- Carlin W. and Soskice D., 1990, «Macroeconomics and the Wage Bargaining: A Modern Approach to Employment, Inflation and Exchange Rate», Oxford University Press.
- Carlin W. and Soskice D., 2006, «Macroeconomics: Imperfections, Institutions and Policies», Oxford University Press.

- Catin M., 2000, «Les mécanismes et les étapes de la croissance régionale», Bulletin de l'économie de la défense, Janvier, Paris.
- Cecchetti S.G. and Debelle G., 2006, «Has the inflation process changed?» Economic Policy 21, No 46.
- Centre d'analyse stratégique 2009, «Sortie de crise», Paris.
- Chang R., 1997, «Is Low Unemployment Inflationary?», Economic Review, Federal Reserve Bank of Atlanta, First Quarter: 4-13.
- Clark T.E., 1998, «Progress Toward Price Stability. A 1997 Inflation Report», Economic Review, Federal Reserve Bank of Kansas City, First Quarter: 5-21.
- Clark P.B. and Laxton D., 1997, «Phillips Curves, Phillips Lines and the Unemployment Costs of Overheating», Working Paper 97/17, International Monetary Fund.
- Coe D.T., 1985, «Salaires nominaux, taux de chômage non inflationniste et flexibilité des salaires», Revue Économique de l'OCDE No 5, Automne, Paris.
- Coenen G., 2003, «Downward nominal wage rigidity and the long-run Phillips curve: Simulation-based evidence for the euro area», Background study related to the ECB's definition of price stability, European Central Bank.
- Congressional Budget Office, 1997, «The Economic and Budget Outlook: An Update», September.
- Coriat B., 1990, «L'atelier et le Robot», Christian Bourgois, Paris.
- Council of the European Union, 2000, «Council decision of 13 March 2000 on guidelines for Member States' employment policies for the year 2000», Official Journal of the European Communities, L 72/15, 21.3.2000.
- Czech B., 2009, «Minimum wages in January 2009» Eurostat, 29/2009.
- Decressin J. and Antonio Fatas, 1995, «Regional Labor Market Dynamics in Europe», European Economic Review, Vol. 39, No 9.
- de Brunhoff S., 1979, «Les rapports d'argent», Presses Universitaires de Grenoble, Francois Maspero, Grenoble.
- de Grauwe P., 1994, «The Economics of Monetary Integration», Oxford University Press.
- de Grauwe P., 1996, «International Money, Oxford University Press», 2nd ed.
- de Grauwe P., 2009, «The Euro at ten: achievements and challenges», Empirica, 2009 vol. 36, No 1.

- Deroose, S., Langedijk, S. and Roeger, W., 2004, «Reviewing adjustment dynamics in EMU: From overheating to overcooling, European Commission», European Economy, Economic Papers, No 198.
- Dornbush R., 1987, «Exchange Rates and Prices», American Economic Review, vol.77.
- Dornbush R., 1996, «The Effectiveness of Exchange-rate Changes», Oxford Review of Economic Policy, Vol. 12, No 3.
- Driver R. and Westaway P.F., 2004, «Concepts of equilibrium exchange rates», Bank of England, Working Paper No 248.
- Dullien S. and Schwarzer D., 2009, «Bringing macroeconomics into the EU budget debate: Why and how?» Journal of Common Market Studies, 47, No 1.
- Dullien S. and Fritsche U., 2008, «Does the dispersion of unit labor cost dynamics in the EMU imply long-run divergence?» International Economics and Economic Policy, 5, No 3.
- Dullien S. and Fritsche U., 2009, «How bad is divergence in the zone? Lessons from the States and Germany», Journal of Post Keynesian Economics, 31, No 3, 431-457.
- Dullien S., Fritsche U., Grossl I. and Paetz M., 2009, «Adjustment in EMU: Is Convergence Assured?», DEP Discussion Papers, Macroeconomics and Finance, Series 7/2009, Universität Hamburg, Department Economics and Politics.
- Duménil G., Lévy D., 1993, «The Economics of the Profit Rate: Competition, Crises, and Historical Tendencies in Capitalism», Aldershot: Edward Elgar.
- Duménil G., Lévy D., 1996, «La dynamique du capital. Un siècle d'économie américaine» Presses Universitaires de France, Paris.
- Duménil G., Lévy D., 1999, «Profit rates: Gravitation and Trends, Cepremap, Modem», Paris.
- Dunford M., «Italian Regional Evolutions, Sussex European Institute», University of Sussex, Working Paper No 33/01.
- Duval R. and Elmeskov J., 2006, «The effects of EMU on structural reforms in labour and product markets», European Central Bank, Working Paper Series, No. 596.
- Eichengreen B., 1998, «European Monetary Unification: A Tour d' Horizon», Oxford Review of Economic Policy, Vol. 14, No 3.
- Eisner R., 1995, Our NAIRU Limit: «The Governing Myth of Economic Policy», The American Prospect No 21, Spring 1995: 58-64.

- Eisner R., 1994, «Challenge to the Natural Rate Doctrine», *Journal of Post Keynesian Economics*, (Fall 1994) v17n1p159, No 3.
- Elmendorf D.W. and Mankiw N.G., 1999, «Government Debt, in Taylor J.B. and Woodford M», (eds), *Handbook of Macroeconomics 1C*, Elsevier.
- Elmeskov J., Martin J. and Scarpetta S., 1998, «Key Lessons for Labour Market Reforms»: Evidence from OECD Countries' Experiences, *Swedish Economic Policy Review* Vol. 5, No 2.
- Espinosa-Vega M.A. and Russel S., 1997, «History and Theory of the NAIRU: A Critical Review», *Economic Review*, Federal Reserve Bank of Atlanta, Second Quarter: 4-25.
- European Commission, 1994 Growth, competitiveness and employment. «The challenges and ways forward into the 21st century», White Paper, Luxembourg: «Office for Official Publications of the European Communities».
- European Commission, 1998, «Annual Economic Report: Growth and employment in the stability-oriented framework of EMU'», *European Economy* No 65, Luxembourg: «Office for Official Publications of the European Communities».
- European Commission, 2006, «Adjustment Dynamics in the Euro Area: Experiences and Challenges», *EU Economic Review* 2006.
- European Commission, 2008, «Industrial relations in Europe», Brussels 2009.
- European Commission, 1999, «European economy: 1999 review», *European Economy* No 69, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Commission, 2000, Commission recommendation of 11 April 2000 for the 2000 Broad Guidelines of the Economic Policies of the Member States and the Community», to be published in *European Economy* No 70, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Commission, 2006, «Adjustment Dynamics in the Euro Area: Experiences and Challenges», *The EU Economy 2006 Review*.
- European Council, 2000, «Presidency Conclusions of the Lisbon European Council», 23 and 24 March 2000.
- *European Economy*, 1995, «The composition of unemployment from an economic perspective», No 59:125-145.
- Fagerberg J., 1988, «International Competitiveness», *The Economic Journal*, 98.

- Fagerberg J., 1996, «Technology and competitiveness», Oxford Review of Economic Policy, Vol. 12, No 3.
- Faini R., 1998, «Trade Unions and Regional Development», European Economic Review 43, No 2.
- Fertig M. and Schmidt C.M., 2002, «Mobility within Europe: What Do We (Still Not) Know?» IZA Discussion Paper 447.
- Friedman M., 1968, «The role of Monetary Policy», American Economic Review, vol.58, 1-17, March.
- Fumihiko G. & Kazutomo I., 1989, «The theoretical basis of Industrial Policy», Research Institute of International Trade and Industry.
- Jackson T., 2009, «Prosperity without Growth», Economics for a finite planet, 2009.
- Goretti M., 2008, «Wage-price setting in new EU member states», IMF Working Papers WP/08/243.
- Grey J.A., 1978, «On Indexation and Contract Length», Journal of Political Economy 86.
- Gros D., 2006, «Will EMU survive 2010? Technical report», Centre for European Policy Studies.
- Gros D., 2009, «Why Europe will suffer more», Intereconomics July/August.
- Gros D., Mayer T. and Ubide A., 2005, «EMU at Risk, 7th Annual Report of the CEPS Macroeconomic Policy Group», Economic Policy CEPS Paperbacks.
- Grubel H., 2005, «Small country benefits from monetary union», Journal of Policy Modeling 27.
- Haffner R., Nickell S., Nicoletti G. and Scarpetta S., 1999, «European integration, liberalisation and labour market performance», 1st Annual Conference of the Fondazione Rodolfo DeBenedetti on «Welfare and Employment in a United Europe», Genoa, July 3.
- Hansen and Roeger, 2000, «Estimation of real equilibrium exchange rates, European Commission», Economic Papers No 144.
- Hein E. and Stockhammer E., 2007, «Macroeconomic policy mix, employment and inflation in a Post-Keynesian alternative to the New Consensus model», Vienna University of Economics and B.A., working paper No 110.
- Heinemann E., 1999, «Flexibility of Wage Contracts and Monetary Policy», University of Munich.

- Hicks J.R., 1974, «The crisis in keynesian economics», Oxford: Basil Blackwell.
- Hicks J.R., 1975, «What is wrong with Monetarism», Lloyds Bank Review, No 118.
- Hoang Ngoc L., 1995, «Salaires et emploi; Une critique de la pensée unique», Syros, Paris.
- Hoeller P., Giorno C. and de la Maisonneuve C., 2002, «Overheating in small Euro area economies: Should fiscal policy react?». OECD. Economics Department Working Paper No 323.
- Hoeller P., Giorno C. and de la Maisonneuve C., 2004, «One money, one cycle? Making monetary union a smoother ride», OECD Economic Department, Working Paper No 401.
- Holden S., 1994, «Wage Bargaining and Nominal Rigidities», European Economic Review 38.
- Holden S., 2001, «Monetary Policy and Nominal Rigidities under Low Inflation, CESifo» Working Paper No. 481, Munich.
- Holden S., 2004, «Wage formation under low inflation, CESifo» Working Paper No 1252.
- Holden S. and Wulfsberg F., 2005, «Downward Nominal Wage Rigidity in the OECD», Memorandum No. 10, Department of Economic University of Oslo.
- IMF, 1999, «Chronic Unemployment in the Euro Area»: Causes and Cures, World Economic Outlook, Chapter IV.
- IMF, 2003, «Unemployment and Labour Market Institutions: Why Reforms Pay Off», World Economic Outlook, Chapter 4.
- IRES, 2009, «Stratégies des entreprises et mutations du système productive en France, La Revue de l' IRES, No 62, 2009, Paris.
- Jonung L. and Sjöholm F., 1999, «Should Finland and Sweden form a Monetary Union?», World Economy, Vol. 22, No 5.
- Kahneman D. and Tversky A., 1979, «Prospect theory: An analysis of decision under risk». Econometrica 47, No 2.
- Kaldor N., 1978. «The effects of devaluation of trade in manufacturers, in Kaldor N., Further Essays on Applied Economics», London, Duckworth.
- Kapadia S., 2004, «The capital stock and equilibrium unemployment: A new theoretical perspective», Balliol College, Oxford University. Mimeo.
- Keynes J.M., 1964 [1936], «The General Theory of Employment, Interest, and Money», Harvest Book/Harcourt Brace and Company, New York.

- Kieler M., 2003, «The ECB's inflation objective», IMF Working Paper 03/91.
- Kriesler, P., Lavoie, M., 2004: «The New View on monetary policy: the New Consensus and its Post-Keynesian critique», University of Ottawa, Working Paper No 05-01.
- Krugman P., 1987, «Pricing to Market When the Exchange Rate Changes», in Arndt S. and Richardson D., (eds), Real-Financial Linkages Among Open Economies, Massachusetts Institute of Technology Press.
- Krugman P., 1991, «Geography and Trade», MIT Press», Cambridge.
- Krugman P., 1993, «Lessons of Massachusetts for EMU», in Torres F, and Giavazzi F., (eds), «Adjustment and Growth in the EMU», Cambridge University Press.
- Lafay G., 1979, «Stratégies de spécialisation où division internationale du travail?», περιέχεται στο *Économie et Finance Internationales*, Dunod, Paris.
- Lafay G., 1987, «Avantage comparatif et compétitivité, *Économie Prospective Internationale*», No 29, 1er trimestre.
- Lafay G., 1989, «La fin des avantages acquis», *Economica*, Paris.
- Lane P., 2006, «The real effects of EMU». Discussion Paper Series 5536, CEPR.
- Lavoie M., 1992, «Foundations of Post-Keynesian Economic Analysis», Edward Elgar.
- Layard R., Nickell S. and Jackman R., 1991, «Macroeconomic Performance and the Labour Market», Oxford University Press.
- Leeson R., 1997, «Does the expectations trap render the Natural-Rate Model invalid in the disinflationary zone?», *Cambridge Journal of Economics* Vol. 21.
- Lindbeck A., 1993, «Unemployment and Macroeconomics», MIT Press.
- Lipietz A., 1979, «Crise et Inflation», Maspero, Paris.
- Lipietz A., 2001, «Aménagement du territoire et développement endogène», Rapport au Conseil d'Analyse Économique, Paris.
- Lipsey R.G., 1960, «The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1862-1957. A Further Analysis», *Economica*, Vol. 27: 1-31.
- Malecki E.J., 1999, «Knowledge and regional competitiveness», Paper presented at the International Symposium Knowledge, Education and Space, Heidelberg.
- Malley J. and Moutos T., 2001, «Capital accumulation and unemployment: A tale of two «continents»», *Scandinavian Journal of Economics*, Vol. 103, No 1.

- Mankiw, 2001, «The Inexorable and Mysterious Trade Off Between Inflation and Unemployment», *The Economic Journal*, May, 111.
- Mankiw N.G. & Ball L., 2004, «The NAIRU in theory and practice», NBER Working Paper No 8940.
- Maoti M. and Mouhoud M., 1994, «Information et organisation de la production: vers une division cognitive du travail», *Économie Appliquée*, T. XLVI, No 1.
- Masakuyi Morikawa, 1997, «Policies for Industrial Reform: Lessons from Japanese Industrialization and Rapid Economic Growth», Research Institute of Industrial Trade and Industry, March.
- Martinez-Mongay, C., & Maza Lasierra, L. A., 2009. «Competitiveness and growth in EMU: The role of the external sector in the adjustment of the Spanish economy». *Economic and Financial Affairs*, *Economic Papers* 355.
- Matthes J., 2009, «Ten years EMU-Reality test for the OCA endogeneity hypothesis, economic divergences and future challenges», *Intereconomics* Vol. 44 No 2.
- Maza A., 2006, «Wage flexibility and the EMU: a nonparametric and semiparametric analysis for the Spanish case». *Applied Economics Letters*, Vol. 13, Issue 11.
- Mazier J., Mathis J., Rivaud-Danset D., 1988, «La compétitivité industrielle», Dunod, Paris.
- Mazier J., Oudinet J. et Saglio S., 2002, «La flexibilité des prix relatifs et la mobilité du travail en Union Monétaire», *Revue de l'OFCE* No 83
- Miaouli N., 2001, «Employment and Capital Accumulation in Unionised Labour Markets: Evidence from five south-European countries». *International Review of Applied Economics*, 15, No 1, 5-29.
- Modigliani F., 1996, «The Shamefull Rate of Unemployment in the EMS: Causes and Cures», *De Economist*, No144:363-396.
- Modigliani F. and Papademos L., 1975, «Targets for Monetary Policy in the Coming Year», *Brookings Papers on Economic Activity*, No 1: 141-163.
- Mouhoud M., 1998, «Globalisation et Régionalisation des économies: Fondements et Logiques en oeuvre», *La Revue de l'IRES*, No. 27.
- Nickell S., 1997, «Unemployment and Labor Market Rigidities: Europe versus North America», *Journal of Economic Perspectives* Vol. 11, No 3.
- Nickell S., 1998, «Unemployment: Questions and Some Answers», *The Economic Journal*, Vol. 108.

- Nickell S. and Layard R., 1998, «Labour Market Institutions and Economic Performance», Discussion Paper 407, Centre for Economic Performance, London School of Economics and Political Sciences.
- Nickell S., Nunziata L. and Ochel W., 2005, «Unemployment in the OECD since the 1960s. What do we know?», The Economic Journal 115.
- Nicoletti, G. and Scarpetta S., 2005, «Product market reforms and employment in OECD countries», OECD Economics Department Working Paper No 472.
- Obstfeld M. and Peri G., 1998, «Regional non-adjustment and fiscal policy». Economic Policy, 26.
- OECD, 1986, «Flexibility in the Labour Market». The Current Debate, Paris.
- OECD, 1994, «The OECD Jobs Study», Paris.
- OECD, 1996a, «Employment and growth in the knowledge economy», Paris.
- OECD, 1996b, «Assessing and certifying occupational skills and competences in vocational education and training».
- OECD, 1997, «New Directions for Industrial Policy», Policy Brief No 3/97.
- OECD, 1998, «The OECD Jobs Strategy: Progress Report on Implementation of Country-Specific Recommendations», OECD Economics Department Working Paper No 196.
- OECD, 1999, «Best practices in local development», Paris.
- OECD, 2000a, «EMU». One Year, Paris.
- OCDE, 2000b, «Société du savoir et gestion des connaissances», Paris.
- OECD, 2000c, «Cities and Regions in the New Learning Economy», Paris.
- OCDE, 2001a, «La ville et les régions dans la nouvelle économie apprenante», Paris.
- OECD, 2001b, «Innovative clusters, drivers of national innovative systems», Paris.
- OFCE, 1994, «Le chômage persistant en Europe», Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, Paris.
- Phillips A.W., 1958, «The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861-1957», Economica, Vol.25:283-299.
- Pichelmann K. and Schuh A.U., 1997, «The NAIRU Concept: A Few Remarks, OECD» Economic Department Working Papers No 178.

- Pisani-Ferry J., Sapir A., Marzinotto B., 2010, «Two crises, two responses», Bruegel Policy Brief 2010/01, March.
- Pissarides C.A., 1997, «The need for labour market flexibility in a European economic and monetary union», Swedish Economic Policy Review, Vol. 4, No 2.
- Pissarides C.A., 2008, «The Labour Market and the Euro», Cyprus Economic Policy Review Vol. 2, No 1.
- Puhani A.P., 2001, «Labour Mobility: An Adjustment Mechanism in Euroland? Empirical Evidence for Western Germany, France and Italy», German Economic Review, Vol. 2, No 2.
- Romer, D., 2000: «Keynesian macroeconomics without the LM curve», Journal of Economic Perspectives, 14, No 2.
- Rowthorn, R., 1977, «Conflict, Inflation and Money», Cambridge Journal of Economics, Vol. 1.
- Rowthorn R., 1981, «Demand, Real Wages and Economic Growth», Thames Papers in Political Economy, North East London Polytechnic.
- Rowthorn R., 1995, «Capital formation and unemployment», Oxford Review of Economic Policy, Vol. 11, No 1.
- Rowthorn R., 1999, «Unemployment, Capital-Labour Substitution, and Economic Growth», IMF Working Paper WP/99/43.
- Sawyer M., 1997a, «The NAIRU: A Critical Appraisal, The Jerome Levy Economics Institute of Bard College», Working Paper No 203.
- Sawyer M., 1997b, «Aggregate Demand, Investment and the NAIRU, The Jerome Levy Economics Institute of Bard College», Working Paper No 202.
- Sawyer, M., 2002, «The NAIRU, aggregate demand and investment, Metroeconomica», Vol. 53, No 1.
- Sawyer M., 2004, «The NAIRU, labor market ‘flexibility’ and full employment», in Stanford J., Vosko L. (eds.), «Challenging the Market: The Struggle to Regulate Work and Income», Montreal: McGill-Queen’s University Press.
- Sawyer M., 2005, «Towards a simple macroeconomic model incorporating the key Heterodox Propositions», University of Leeds, Working Paper, October 2005.
- Scarpetta S., 1996, «Assessing the Role of Labour Market Policies and Institutional Settings on Unemployment». A Cross-Country Study, OECD Economic Studies No 26.

- Setterfield M., 1998, «History versus equilibrium: Nicholas Kaldor on historical time and economic theory», *Cambridge Journal of Economics*, 22.
- Setterfield M., Gordon D. and Osberg L., 1992, «Searching for a will-o-the-wisp; an empirical study of NAIRU in Canada», *European Economic Review*, No 36:119-136.
- Snower D., 1995, «Evaluating unemployment policies: What do the underlying theories tell us?», *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 11, No 1.
- Soltwidel R., Dohse D., Krieger-Boden Chr., 1999, «EMU Challenges European Labor Markets», IMF- Research Department. Washington.
- Spilimbergo A., 1999, «Labor Market Integration, Unemployment and Transfers», *Review of International Economics* 7, No 4.
- Staiger D., Stock J.H., Watson M.W., 1997, «The NAIRU, Unemployment and Monetary Policy, *Journal of Economic Perspectives*», Vol. 11, No 1.
- Stavrev E., 2007, «Growth and Inflation Dispersions in EMU: Reasons, the Role of Adjustment Channels, and Policy Implications», IMF Working Paper WP/07/167.
- Shulten Th., 2009, «Minimum wages in Europe» ETUI policy Brief, 2/2009, Brussels.
- Sterdyniak H., Le Bihan H., Cour Ph. and Delessy H., 1997, «Le taux de chômage d'équilibre, anciennes et nouvelles approches», *Observations et Diagnostics économiques (Revue de l'OFCE)*, No60, Janvier.
- Stiglitz J., 1997, «Reflections on the Natural Rate Hypothesis, *Journal of Economic Perspective*», Vol. 11, No 1.
- Stirati A., 2001, «Inflation, Unemployment and Hysteresis: an alternative view», *Review of Political Economy*, Vol. 13, No 4.
- Stockhammer E., 2004, «Explaining european unemployment: Testing the NAIRU hypothesis and a Keynesian approach, *International Review of Applied Economics*», Vol. 18, No 1.
- Stockhammer E., 2007, «Wage moderation does not work: Unemployment in europe, *Review of Radical Political Economics*», Vol. 39, No 3.
- Stockhammer E., 2008, «Is the NAIRU theory a monetarist, new keynesian, post keynesian or a marxist theory?» *Metroeconomica* 59:3.
- Stockhammer E., Onaran O. and Ederer, S., 2009, «Functional income distribution and aggregate demand in the euro area, *Cambridge Journal of Economics*», Vol. 33, No 1.

- Storm S. and Naastepad C.W.M., 2007, «It is high time to ditch the NAIRU, Journal of Post Keynesian Economics», Vol. 29, No 4.
- Thirlwall A. P., 1979, «The balance of payments constraint as an explanation of international growth rate differences», Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review, Vol. 128, No 791.
- Tobin J., 1998, «Monetary Policy: Recent Theory and Practice», Cowles Foundation Discussion Papers, No1187.
- Tobin J., 1995, «The natural rate as new classical macroeconomics», in Rod Cross (ed.) The Natural Rate of Unemployment. Reflections on 25 years of the hypothesis, Cambridge University Press.
- Tobin J., 1980, «Stabilization Policy Ten Years After», Brookings Papers on Economic Activity, No 1.
- Van den Noord, 2004, «Modelling Cyclical Divergence in the Euro Area: The Housing Channel», OECD Economics Department Working Papers No 400.
- Vinals J. and Jimeno J.F., 1996, «Monetary Union and European Unemployment», CEPR, Discussion Paper Series No 1485.
- Walsh C.E., 1995, «Central Bank Independence and the Short-Run Output-Inflation Trade-Off in the European Community», in Eichengreen B., Frieden J. and von Hagen J. (eds), Monetary and Fiscal Policy in an Integrated Europe, Springer.
- Williamson J., 1985, «The Exchange Rate System, Institute for International Economics, Washington DC», Policy Analyses in International Economics, No 5.
- Williamson J., 1993, «Exchange rate management, The Economic Journal», Vol. 103, No 416.
- Williamson J., 2009, «Exchange rate economics», Open Economies Review, Vol. 20, No 1.
- Wren-Lewis, S., 2000, «The limits to discretionary fiscal stabilization policy». Oxford Review of Economic Policy 16, No 4.
- Wren-Lewis, S., 2003, «Estimates of equilibrium exchange rates for sterling against the euro», HM Treasury, EMU Study, Washington.
- University of Oxford, 2009, “LSE Mackinder Programme for the Study of Long Wave Events, How to get climate policy back in course”, 2009.

ISSN: 1108-7765

ISBN: 978-960-7402-49-3

© ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Ιουλιανού 24, Αθήνα 104 34

Τηλ.: 210-8202247, 210-8202239

Σελιδοποίηση-Εκτύπωση

ΚΑΜΠΥΛΗ Advertising

Αντιγόνης 60, 104 42 Αθήνα

Τηλ.: 210-51.56.810-20-30, Fax: 210-51.56.811, e-mail: info@kambili.gr, www.kambili.gr

